

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Vytautas ISODA

**EUROPOS SAJUNGOS ŠVELNIOSIOS GALIOS ŠALTINIAI
IR RAIŠKA PLĖTROS PROCESĖ**

Daktaro disertacija

Socialiniai mokslai, politikos mokslai (02 S)

Kaunas, 2015

UDK341.176.2(4)

Is-55

Disertacija rengta 2010–2014 metais Vytauto Didžiojo universitete, Politikos mokslų ir diplomatijos fakultete.

Moksliniai vadovai

2010-2013 m.: Prof. dr. Gražina MINIOTAITĖ (Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, socialiniai mokslai, politikos mokslai – 02S)

2013-2014 m.: Prof. dr. Mindaugas JURKYNAS (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, politikos mokslai – 02S)

Konsultantas

Prof. dr. Liudas MAŽYLIS (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, politikos mokslai – 02S)

ISBN978-609-467-126-5

TURINYS

Santrumpos.....	4
Sąvokų žodynas.....	6
Įvadas	8
1. Švelniosios galios teorinė samprata	19
1.1. Galios sąvoka(-os) socialinėje teorijoje ir tarptautiniuose santykiuose	19
1.1.1. Galios santykis su prievarta ir autoritetu	21
1.1.2. Galios sampratos tarptautinių santykių teorijoje(-ose)	25
1.1.3. Švelniosios galios apibrėžimas pagal Josephą S. Nye ir jo darbų kritika.....	32
1.2. Struktūrinės švelniosios galios prielaidos	36
1.2.1. Socialinė struktūra struktūracijos teorijos ir socialinio konstruktyvizmo požiūriu ...	37
1.2.2. Agentas ir agentiškas tarptautinių santykių kontekste.....	41
1.2.3. Socialinių taisyklių įvairovė ir instituciniai jų deriniai.....	45
1.2.4. Resursų tipai	49
1.2.5. Signifikacijos, legitimacijos ir dominavimo struktūros, ir jų persidengimas	51
1.2.6. Švelniosios galios pozicija trijų socialinės struktūros dimensijų sankirtoje.....	53
1.3. Metodologinės švelniosios galios operacionalizacijos problemos	59
2. Struktūrinė švelnioji galia Europos Sąjungos plėtros institucijose	72
2.1. Europos Sąjungos institucijos kaip regioninės valstybių sistemos dalis	72
2.1.1. Tarptautinių institucijų hierarchija.....	74
2.1.2. Pirminės institucijos Europos regioninėje (valstybių) sistemoje	78
2.1.3. Pirminėse tarptautinėse institucijose įtvirtintos galios pozicijos ir galios santykiai ..	84
2.1.4. Pirminės Europos Sąjungos institucijos Europos regioninėje (valstybių) sistemoje ..	87
2.1.5. Europos Sąjungos agentiškos problema	99
2.1.6. ES institucijose įtvirtintos galios pozicijos ir galios santykiai	108
2.2. Europos Sąjungos plėtra kaip pripažinimo / atskyrimo praktika.....	112
2.2.1. Sąlygiškumo praktikos ir „diferencijuota integracija“ ES institucinėje sistemoje ..	113
2.2.2. Istoriniai ES plėtros etapai ir jų įtaka plėtros taisyklių susiformavimui.....	123
2.2.3. Svarbiausi šiandieniniai narys ES bruožai.....	134
2.2.4. Svarbiausios rūšinės tapatybės ir vaidmenys ES plėtros procese	140
2.2.5. Galios pozicijos ir galios santykiai ES plėtros procese	147
3. Europos Sąjungos galios šaltiniai Turkijos stojimo į ES atveju	155
3.1. Europos Sąjungos ir Turkijos santykių istorinis kontekstas.....	155
3.2. ES veikėjų pozicijos Turkijos narystės šioje organizacijoje klausimu.....	169
3.3. Turkijos politinio elito požiūris į ES ir stojimo procesą.....	180
Išvados.....	193
Literatūros ir šaltinių sąrašas.....	196
Priedai	233

SANTRUMPOS

AKP (turk. *Adalet ve Kalkınma Partisi*) – Teisingumo ir plėtros partija

BSGP – Europos Sąjungos Bendroji saugumo ir gynybos politika

BUSP – Europos Sąjungos Bendroji užsienio ir saugumo politika

CHP (turk. *Cumhuriyet Halk Partisi*) – Respublikonų liaudies partija

DCI (angl. *Development Cooperation Instrument*) – ES Vystomojo bendradarbiavimo priemonė

DG (angl. *Directorate-General*) – Europos Komisijos Generalinis(-iai) direktoratas(-ai)

EB (EEB) – Europos Bendrija (iki 1993 m. – Europos Ekonominė Bendrija)

ECB – Europos centrinis bankas

ECHO (angl. *European Community Humanitarian Aid Office*; dabar „*European Commission's Humanitarian Aid and Civil Protection department*“) – EK Humanitarinės pagalbos ir civilinės saugos departamentas

EEE – Europos ekonominė erdvė

EFTA (angl. *European Free Trade Association*) – Europos Laisvosios Prekybos Asociacija

EIVT – Europos išorės veikslių tarnyba

EK – Europos Komisija

EKP – Europos kaimynystės politika

ENPI (angl. *European Neighbourhood and Partnership Instrument*) – Europos kaimynystės ir partnerystės politikos priemonė

EP – Europos Parlamentas

ES – Europos Sąjunga

ESBO (ESBK) – Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija (Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencija)

ETT – Europos Teisingumo teismas

EŽTK – Europos žmogaus teisių konvencija

GATT (angl. *General Agreement on Tariffs and Trade*) – Bendrasis susitarimas dėl muitų tarifų ir prekybos

GS – (ES Tarybos) Generalinis sekretoriatas

IPA (angl. *Instrument for Pre-Accession Assistance*) – ES Pasirengimo narystei pagalbos priemonė

JAV – Jungtinės Amerikos Valstijos

JK – Jungtinė Karalystė

JT (JTO) – Jungtinės Tautos (Jungtinių Tautų organizacija)

MHP (turk. *Milliyetçi Hareket Partisi*) – Nacionalistinio judėjimo partija

NATO (angl. *North Atlantic Treaty Organization*) – Šiaurės Atlanto sutarties organizacija

NVO – nevyriausybinė(-s) organizacija(-os)

NVS – Nepriklausomų valstybių sandrauga

OECD (OEEC) – Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (angl. *Organisation for Economic Cooperation and Development*) / Europos ekonominio bendradarbiavimo organizacija (angl. *Organisation for European Economic Cooperation*)

PPO – Pasaulinė prekybos organizacija

RK – ES Regionų komitetas

SSRS – Sovietų Sąjunga (Sovietinių Socialistinių Respublikų Sąjunga)

TMAPK – Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija

TO – tarptautinė(-s) organizacija(-os)

TS – tarptautiniai santykiai

URM – užsienio reikalų ministerija

VES – Vakarų Europos Sąjunga

VĮ – ES Vyriausiasis įgaliotinis (užsienio reikalams ir saugumo politikai)

VRE – Vidurio ir Rytų Europa

SAVOKŲ ŽODYNAS

autoritetas – veikėjo *struktūrinės pozicijos* bruožas, dėl kurio jis įgauna *teisėtą* autonomiją *santykije* su Kitais, t.y. autoritetas gali pasitarnauti kaip *galios* resursas.

galia – autonomijos ir priklausomybės *santykis* tarp veikėjų / agentų; implikuoja (fizines arba socialines) *sankcijas* vienas kito atžvilgiu.

institucija – laike ir erdvėje paplitusi, taisykle(-ėmis) paremta, *praktika*, kuri siejama su tipiniu jos atlikėju(-ais), t.y. institucija apima ir socialinį *vaidmenį(-is)*.

pirminė institucija – santykinai (palyginti) svarbi ir ilgaamžė praktika (visuma smulkių praktikų), kuri nebuvo tikslingai ‘suprojektuota’, o susiklostė inkrementiškai ir savaime; joje neišvengiamai dalyvauja *visi teisėti* atitinkamos visuomenės nariai, t.y. pirminė institucija sukuria ir apibrėžia pačius veikėjus ir jų visuomenę.

antrinė institucija – visų arba dalies atitinkamos visuomenės narių tikslingai sukurta / išvystyta praktika, kuri turi aiškią funkciją ir gali būti bet kada nutraukta iš esmės nesukeliant jokios grėsmės veikėjų tapatumui ar visos visuomenės tęstinumui; bet kuri antrinė institucija implicitiškai remiasi *pirminės(-ių) institucijos(-ų)* taisyklėmis ir tokiu būdu prisideda prie pirminių institucijų ilgaamžiškumo.

rūšis / rūšinė tapatybė – tipinė kategorija / apibūdinimas, kuri veikėjui priskiriama pagal jo prigimtines savybes.

sankcija – socialinės *sąveikos* forma, kuomet vienas agentas, reaguodamas į kito veiksmą, atlieka paskatinamuosius arba baudžiamuosius veiksmus.

fizinė / materialinė sankcija – sankcija, paremta materialiais resursais ir veikianti Kito fizinius poreikius.

socialinė sankcija – sankcija, paremta *autoritetu* ir veikianti Kito tapatybinius / pripažinimo poreikius.

santykis / sąveika – ryšys tarp veikėjų, kuris apriboja / įtakoja jų veiksmus („santykis“), arba patys agentų veiksmai vienas kito atžvilgiu tiesioginio susidūrimo atveju („sąveika“). „Santykis“ ir „sąveika“ sociologinėje literatūroje dažnai vartojami sinonimiškai.

socialinė sistema / visuomenė – *institucijų* ir kitų sąveikų tarp agentų visuma.

socialinė struktūra – *taisyklių* ir resursų visuma, kuria remiasi agentai tarpusavio sąveikoje.

makro-struktūra – intersubjektyvi / „objektyvuota“ taisyklių ir resursų visuma, kuri egzistuoja kaip daugiopai pasiekiamą daugybės laike ir erdvėje nutolusių sąveikos kontekstų rezultatas *ir* tuo pačiu metu išankstinė prielaida, t.y. jos egzistavimas nepriklauso nuo konkretaus veikėjo ar sąveikos.

mikro-struktūra (vidinis struktūrinis kontekstas) – *konkretaus* agento(-ų) „subjektyviai“ įsisavintos / įsisąmonintos taisyklės ir resursai, *makrostruktūros* „pėdsakai“ agentų galvose, kurie

gali tik iš dalies atitikti „objektyvią“ socialinę struktūrą, t.y. daugumos tos visuomenės narių pripažįstamą ir suvokiamą resursų pasiskirstymą ir taisyklių turinį.

struktūrinė pozicija – per tam tikrą laiką susiklostęs veikėjo *santykių* su Kitais tinklas, jam prieinami materialūs ir autoritetiniai resursai (pvz., kuriuose iš šių santykių veikėjas disponuoja *autoritetu*).

(socialinė) **taisyklė** – procedūra / metodika / nuorodymas, kurio laikomasi norint užsiimti tam tikra (nusistovėjusia ir apibrėžta) socialine praktika; dažniausiai „gimsta“ kaip praeityje atliktos savosios ir kitų veiklos supaprastinimas / schematizavimas.

pirminė taisyklė – taisyklė, kuri sukuria ir palaiko atitinkamą *pirminę instituciją* (dažnai nerašyta, implicitinė).

antrinė taisyklė – taisyklė, kuri gali būti suformuluota diskursyviai, kuria vadovaujama sąmoningai ir tikslingai užtikrinant *antrinės institucijos* veikimą.

tarptautinė sistema / valstybių visuomenė – „antros pakopos“ (angl. *second-order*) socialinė sistema / visuomenė, kurios nariais gali būti (ir jos institucijų atkūrimė dalyvauja) tik kolektyviniai agentai / žmonių grupės – būtent nacionalinės valstybės. Nors angliškosios tarptautinių santykių mokyklos atstovai paprastai skiria „sistemą“ nuo „visuomenės“ pagal institucionalizacijos mastą, šios disertacijos kontekste sąvokos „tarptautinė / valstybių sistema“ ir „valstybių / tarptautinė visuomenė“ vartojamos sinonimiškai.

vaidmuo / vaidmens tapatybė – tipinė kategorija / apibūdinimas, kuri veikėjui priskiriama pagal jo elgseną (t.y., pagal tai, kokioje institucionalizuotoje praktikoje jis dalyvauja).

IVADAS

Per pastaruosius 10-15 metų Europos Sąjunga (ES), būdama akivaizdžiai įtakingu veiksmu tarptautinėje politikoje, tačiau taip pat akivaizdžiai neatitinkanti tradicinės „veikėjo“ sampratos akademinėje Tarptautinių Santykių (TS) disciplinoje, šios srities mokslininkų buvo pradėta tapatinti su „normatyvine galia“¹, „civiline galia“², „etine galia“³, ar (tiesa, rečiau) „švelniąja galia“⁴ (lietuvių kalba taip pat vadinama „minkštąja galia“). Tokios „netradicinės“ galios sampratos vis dažniau sutinkamos ir pačių ES pareigūnų retorikoje⁵. Būtent „Švelniosios galios“ sąvoka, pirmiausiai pradėta vartoti JAV užsienio politikos analitikų, bent iš dalies laikytina visų minėtų galios sąvokų pirmtake. Šiandien tokia galia priskiriama vis didesiam skaičiui valstybinių ir nevalstybinių tarptautinės sistemos veikėjų⁶. Vis dėlto, nors ir plačiai vartojamas, „švelniosios galios“ terminas iki šiol neturi visuotinai priimto turinio; politikai ir politikos tyrinėtojai šiuo žodžių junginiu įvardija beveik bet kurį nekarinį valstybės užsienio ir saugumo politikos aspektą, pradedant diplomatinėmis derybomis, institucijų kūrimu, ir baigiant finansinėmis investicijomis⁷. Tokį „švelniosios galios“ sąvokos neapibrėžtumą galima sieti su tuo, jog šio termino autorius JAV politologas Josephas S. Nye nei viename iš savo veikalų teoriškai nepagrindžia tokios galios panaudojimo mechanizmo, nepateikia aiškios

¹ P vz., žr.: Manners I. Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? // *Journal of Common Market Studies*, 2002, Vol. 40, No. 2, p. 235-258; Diez T. Constructing the Self and Changing Others: Reconsidering 'Normative Power Europe' // *Millennium: Journal of International Studies*, 2005, Vol. 33, No. 3, p. 613-636; Whitman R. (ed.). *Normative Power Europe: Empirical and Theoretical Perspectives*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011.

² P vz., žr.: Maull H. Europe and the New Balance of Global Order // *International Affairs*, 2005, Vol. 81, No. 4, p. 775-799; Telò M. *Europe: A Civilian Power? European Union, Global Governance, World Order*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006.

³ Aggestam L. Introduction: Ethical Power Europe? // *International Affairs*, 2008, Vol. 84, No. 1, p. 1-11.

⁴ P vz., žr.: Hill C. Cheques and Balances: The EU's Soft Power Strategy // Cox M., Parmar I. (eds.). *Soft Power and American Foreign Policy*. London, New York: Routledge, 2010. p. 182-198.

⁵ P vz., žr.: Rehn O., EU Commissioner for Enlargement. "The EU - from Civilian Power to Premier League Security Policy Player?". Speech at the Forum of Heads of Mission, Helsinki. 27 August, 2008 (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-08-399_en.htm); Barroso J. M. Europe's Rising Global Role. *The Guardian*, 2010-01-03 (Rasta: <http://www.theguardian.com/commentisfree/2010/jan/03/europe-global-role#>); Ferrero-Waldner B., EU Commissioner for External Relations. "The European Union and the World: A Hard Look at Soft Power". Speech at the Columbia University, New York. 24 September, 2007 (Rasta: http://www.eu-un.europa.eu/articles/en/article_7330_en.htm).

⁶ P vz., žr.: Gill B., Huang Y. Sources and Limits of Chinese 'Soft Power' // *Survival*, 2006, Vol. 48, No. 2, p. 17-37.

⁷ Plg., kokiomis skirtingomis prasmėmis terminas „švelnioji galia“ vartojamas šiose kalbose ir publikacijose: Rasmussen A. F., Secretary General of NATO. Speech at the 47th Munich Security Conference. 4 February, 2011 (Rasta: <http://www.securityconference.de/Rasmussen-Anders-Fogh.706+M52087573ab0.0.html>); Rehn O., EU Commissioner for Enlargement. "Enlargement as an Instrument of the EU's Soft Power". Speech at the Anna Lindh Award Ceremony, Brussels. 19 October, 2007 (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-07-642_en.htm); Moravcsik A. Soft Power's Libyan Triumph. *Financial Times*, 2007-07-29 (Rasta: <http://www.ft.com>); Tsygankov A. P. If Not by Tanks, Then by Banks? The Role of Soft Power in Putin's Foreign Policy // *Europe-Asia Studies*, 2006, Vol. 58, No. 7, p. 1079-1099.

metodologijos, kaip operacionalizuoti švelniąją galią empiriniuose tyrimuose; nedaug šia kryptimi „pasisūmėjo“ ir kiti politologai (plačiau žr. „literatūros apžvalgoje“). Todėl galima teigti, jog „švelnioji galia“ iki šios tėra etiniu ir politiniu požiūriu patraukli idėja, bet ne akademinė sąvoka pozityviaja prasme. „Švelniosios galios“ sąvokos teorinis pagrindimas ir operacionalizacija yra svarbiausia politologinė **problema**, kurią bandoma spręsti šiame disertaciniame tyrime ir jau pats bandymas lemia darbo teorinį naujumą. Nors šioje disertacijoje pasirinkta empirinio tyrimo metodologija, taikoma galios santykiams ES plėtros procese pažinti, nėra vienintelė galima ir galėtų būti tobulinama arba keičiama analizuojant švelniosios galios raišką kitame kontekste, pati švelniosios galios samprata, kurią siekiama patobulinti šiame darbe, turi būti pakankamai schematiška, abstrakti ir universali, kad galėtų būti identifikuota iš esmės bet kokioje socialinėje sąveikoje.

Literatūros apžvalga ir temos iširtumas. Terminą „švelnioji galia“ Josephas S. Nye pirmą kartą pavartojo 1990 m. knygoje „Ipareigota vadovauti: besikeičianti Amerikos galios prigimtis“ („*Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*“), tačiau bent kiek plačiau ją apibūdino ir bandė kiekybiškai ir kokybiškai „matuoti“ tik 2004 m. monografijoje „Švelnioji galia: priemonė pasiekti sėkmę pasaulinėje politikoje“ („*Soft Power: The Means to Success in World Politics*“). Nors pastarojoje knygoje gausiai remiamasi visuomenės nuomonės apie numanomą švelniosios galios centrą (JAV, ES, Kiniją ir t.t.) apklausomis užsienio šalyse, pats Nye pripažįsta, jog šalies įvaizdis užsienyje „yra efemeriškas ir <...> todėl visuomenės nuomonės apklausomis nereikėtų akiai pasikliauti. Jos yra svarbus, tačiau netobulas švelniosios galios resursų matas“⁸. Kadangi net paprasčiausias „enciklopedinis“ apibrėžimas galią pristato kaip tokį santykį tarp veikėjų A ir B, kuris implikuoja *elgsenos* pokytį, vien veikėjo A įvaizdis B akyse nėra pakankamas galios įrodymas. Paskutiniajame – 2011-aisiais išleistame – stambiame veikale galios tema tą pripažįsta ir J. Nye: „[n]ors apklausos gali parodyti švelniosios galios egzistavimą <...>, jos yra tik apytikslis [potencialaus] elgesio rodiklis <...>. Koreliacija [tarp visuomenės nuomonės ir užsienio politikos] <...> nebūtinai reiškia priežastingumą. Ten, kur nuomonė išlieka tvirta ir nuosekli laikui bėgant, ji turėtų daryti įtaką, tačiau viešosios nuomonės poveikis, palyginti su kitais [nepriklausomais] kintamaisiais, gali būti atskleistas tik kruopščiai atkuriant procesą [*by process-tracing*]“⁹. Detalesnės nei ši švelniosios galios tyrimo metodologijos J. Nye taip ir nepateikia, be to šio autoriaus monografijos ir straipsniai pasižymi švelniosios galios apibrėžimų ir apibūdinimų gausa (plačiau žr. skirsnyje 1.1.3).

Apart J. Nye, švelniosios galios sąvoką apibrėžti ir bent kiek nuosekliau vartoti bandė vos keletas mokslininkų. Politologė Janice Bially Mattern švelniąją galią kildina iš veikėjų

⁸ Nye J. S. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs, 2004. p. 18.

⁹ Nye J. S. *The Future of Power*. New York: Public Affairs, 2011. p. 95.

tapatybinio pažeidžiamumo ir įrodinėja, jog viekėjas A tokio tipo galią įgauna konstruodamas įtikinamą naratyvą apie „natūralius“ savo ir veikėjo B vaidmenis, nepalikdamas pastarajam tapatybiniu požiūriu saugios elgesio alternatyvos; kaip pavyzdį Bially Mattern pateikia JAV sukonstruotą „globalaus karo prieš terorizmą“ naratyvą, kuris apeliavo į kitų pasaulio valstybių „moralinį veidą“ ir apribojo jų užsienio politiką pasirinkimu „kas ne su mumis, tas su teroristais“¹⁰. Panašiai – t.y. kaip argumento arba naratyvo / „tinkamo fono“ (*frame*) suteiktą galią – švelniąją galią savo straipsniuose traktuoja ir Stevenas Rothmanas, bei Kathryn Sikkink¹¹. Galiausiai Geraldo Zahranas ir Leonardo Ramosas apsisotoja ties vienu iš (tačiau anaipol ne vieninteliu) Nye pasiūlytų „švelniosios galios“ apibrėžimų – „gebėjimo priversi kitus norėti to paties, ko nori tu“ – ir tapatina šią sąvoką su Antonio Gramsci neomarksistinėje tradicijoje sutinkama klasinės hegemonijos samprata¹²; tiesa hegemonija pastarojoje tradicijoje reiškia ne tik ideologinį ar institucinį subjektų pajungimą, bet ir materialinį dominuojančios klasės pranašumą, taigi riba tarp švelniosios ir kietosios galios, remiantis tokia interpretacija, tampa nebe tokia aiški. Nors patys mokslininkų bendruomenės bandymai „įterpti“ kukliai paties J. Nye išplėtotą švelniosios sampratą į platesnę ir abstraktesnę teorinę sistemą (tokią kaip komunikacinio veiksmo teorija ar Gramsci neomarksizmas) yra sveikintini, sąvokos plėtotė ir tinkamesnės „skėtinės“ teorijos paieškos dar nėra baigtinės.

Šioje disertacijoje tik labai epizodiškai remiamasi gausia literatūra „Europos (kaip normatyvinės galios“ (angl. *Normative Power Europe*) tema¹³. Nors ir artima „švelniosios galios“ sąvokai, „normatyvinė galia“ iš esmės apibūdina galios pozicijoje esančio veikėjo *tapatybę*, o ne patį galios *santykį*. Politologinėje literatūroje „normatyvinė galia yra apibrėžiama kaip tapatumas, priskiriamas galios centrui tarptautinėje sistemoje, kuris formuoja ‘normalumo’ [sampratą] globalioje politikoje, [pats] vadovaujasi normomis, o jo normas perima kiti“¹⁴. Tokiu galios centru gali būti ne tik valstybės ir ypač literatūroje apie ES normatyvinę galią dažniausiai nėra aiškaus analizės lygmens ar analizės vienetų pasirinkimo, o normos (ar taisyklės), kuriomis ES vadovaujasi ir kurias „diegia“ už savųjų sienų, neskirstomos į „tarptautines“ ir „nacionalines“ (šiamе disertaciniame tyrime aiškiai apsiribojama *tarptautinės* ir *regioninės*

¹⁰ Bially Mattern J. Why “Soft Power” Isn’t So Soft: Representational Force and the Sociolinguistic Construction of Attraction in World Politics // *Millennium: Journal of International Studies*, 2005, Vol. 33, No. 3, p. 583-612.

¹¹ Žr: Sikkink K. Restructuring World Politics: The Limits and Asymmetries of Soft Power // Khagram S., Riker J., Sikkink K. (eds.). *Restructuring World Politics: Transnational Social Movements, Networks, and Norms*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2002. p. 301-317; Rothman S. Revising the Soft Power Concept: What are the Means and Mechanisms of Soft Power? // *Journal of Political Power*, 2011, Vol. 4, No. 1, p. 56-60.

¹² Zahran G., Ramos L. From Hegemony to Soft Power: Implications of a Conceptual Change // Cox M., Parmar I. (eds.). *Soft Power and American Foreign Policy*. London, New York: Routledge, 2010. p. 12-31.

¹³ Žr. 1 išnašą.

¹⁴ De Zutter E. Normative Power Spotting: An Ontological and Methodological Appraisal // *Journal of European Public Policy*, 2010, Vol. 17, No. 8, p. 1122.

valstybių sistemos taisyklėmis). Be to, „ES saviidentifikacija kaip normatyvinio galios centro, kuris siekia perduoti savo normas [Kitam] ir taip Kitą [bent dalinai] asimiliuoti“¹⁵ nusako tik labai siaurą ES švelniosios galios raiškos kontekstą: plėtros kontekste ES iš tiesų siekia priversti kandidates elgtis taip, kaip elgiasi valstybės narės ir galiausiai įtraukti jas į savo tarpą. Tačiau galima būtų nesunkiai įsivaizduoti tarptautinį kontekstą, kuriame veikėjo A kontrolė B atžvilgiu ir socialinis pripažinimas, kurį A išreiškia manais į „paklusnumą“, nėra tolygu veikėjo B asimiliavimui ir prijungimui prie A. Normatyvinės galios sąvoka nėra pakankamai universali ir lengvai pritaikoma už tarptautinių organizacijų konteksto¹⁶.

Pati ES plėtra savo ruožtu nėra visiškai naujas tyrimų objektas; nors galios sąvoka implicitiškai „pasirodydavo“ kai kuriuose plėtros proceso tyrinėjimuose¹⁷, tikslo nustatyti ir paaiškinti būtent švelniosios galios apraiškas šiame procese iki šiol sau nekėlė nei vienas tyrėjas. Kaip jau minėta, iš dalies tai galima sieti su nepakankamai išplėtotu pačios sąvokos teoriniu ir metodologiniu pagrindu. Be to, tyrinėjant bet kokius galios santykius, neišvengiamai būtina pasirinkti, kas yra potencialiose galios ir subordinacijos pozicijose esantys veikėjai, kurių autonomija ir priklausomybė „matuojama“; šiuo atveju visu sudėtingumu pasireiškia chrestomatinė analizės lygmenų problema, būdinga TS disciplinai, kurią dauguma plėtros proceso tyrinėtojų (bent jau eksplicitiškai) ignoravo.

Kaip pastebėjo Frankas Schimmelfennigas ir Ulrichas Sedelmeieris, visą akademinę literatūrą apie ES plėtrą galima klasifikuoti pagal „priklausomą kintamąjį“, kurį mokslininkai savo darbuose siekia paaiškinti ar suprasti¹⁸. Pirmąjį tyrimų grupei priskirtini darbai, kuriuose aiškinamos valstybių kandidačių eurointegracinės preferencijos, t.y. pasirinkimas ne-/dalyvauti ES instituciniame režime ir šio dalyvavimo mastas (asociacija *versus* visateisė narystė)¹⁹. Kitose studijose – atvirkščiai – analizuojamos atskirų valstybių narių nacionalinės pozicijos ES plėtros

¹⁵ De Zutter, Op. cit., p. 1111.

¹⁶ Tiesa, akademinėje literatūroje būta bandymų normatyvinę galią priskirti JAV ar netgi Kinijai, tačiau abu šie veikėjai šalia universalių normų (laisvoji prekyba, demokratija JAV atveju; nesikišimas, kapitalizmo ir vienpartinės sistemos sintezė Kinijos atveju) savo tarptautinį vaidmenį grindžia ir partikuliaristinėmis normomis (amerikietiškas išskirtinumas / amerikacentrizmas, kiniškosios vertybės / konfucionizmas), kurių Kiti iš esmės negali perimti. Žr.: Diez T., Manners I. Reflecting on Normative Power Europe // Williams M., Berenskoetter F. (eds.). *Power in World Politics*. London: Routledge, 2007. p. 180-183; Kavalski E. The Struggle for Recognition of Normative Powers: Normative Power Europe and Normative Power China in Context // *Cooperation and Conflict*, 2013, Vol. 48, No. 2, p. 247-267.

¹⁷ Pvz., žr.: Grabbe H. *The EU's Transformative Power: Europeanization Through Conditionality in Central and Eastern Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006.

¹⁸ Schimmelfennig F., Sedelmeier U. The Politics of EU Enlargement: Theoretical and Comparative Perspectives // Schimmelfennig F., Sedelmeier U. (eds.). *The Politics of European Union Enlargement: Theoretical Approaches*. New York, London: Routledge, 2005. p. 6-9.

¹⁹ Pvz., žr.: Ingebritsen C. *The Nordic States and European Unity*. Ithaca, London: Cornell University Press, 1998; Bieler A. The Struggle over EU Enlargement: A Historical Materialist Analysis of European Integration // *Journal of European Public Policy*, 2002, Vol. 9, No. 4, p. 575-597; Feldman M. European Integration and the Discourse of National Identity in Estonia // *National Identities*, 2001, Vol. 3, No. 1, p. 5-21.

klausimu²⁰. Tiek pirmosios, tiek antrosios grupės literatūra šioje disertacijoje remiamasi ribotai, kadangi tyrinėjant struktūrinius galios šaltinius ar praktinę galios santykių raišką, veikėjų deklaruojamų interesų prigimtis nėra tiesiogiai aktuali.

Trečioji politologinių tyrimų grupė apima *ES plėtros makro-modelių* konstravimą, t.y. šio proceso holistinį paaiškinimą / supratimą. Tokiuose tyrimuose „priklausomu kintamuoju“ pasirenkamas galutinis plėtros proceso rezultatas, t.y. kolektyvinis sprendimas priimti naujas nares į ES sudėtį, ir plėtros, kaip proceso, tęstinumas. „Testuojant“ šiuos modelius daugiausiai mokslininkų dėmesio susilaukė istoriškai didžiausia ir sudėtingiausia 2004/2007 m. plėtra į VRE, tačiau analogiški teoriniai aiškinimai pasirodė esantys bent iš dalies adekvatūs ir kitų atvejų studijose²¹. Racionalistinį plėtros modelį suformulavo klasikinės liberalaus tarpvyriausybės teorijos autorius Andrew Moravcsikas, „išėitęs tašku“ pasirinkdamas „objektyvius“ valstybių narių saugumo ir ekonominius interesus, materialių resursų²² asimetriją tarp valstybių narių, bei tarp narių ir kandidačių, kuri prilyginama (derybinės) galios asimetrijai, ir būtent tokiu galios bei interesų *pasiskirstymu* aiškina ES Tarybos sprendimus priimti/nepriimti konkrečias kandidates²³. Galima oponuoti, jog 1) racionalistai remiasi ypač siauru požiūriu į galią (t.y., atsižvelgia tik į materialių resursų pasiskirstymą ir atitinkamai „kietąją galią“), 2) tokios prieigos neįvertina plėtros proceso formalios ir neformalios institucionalizacijos masto, vaidmenų įvairovės ir su ja siejamų teisėtų elgesio lūkesčių (abipusių teisių ir pareigų). Reikšmingas modifikacijas racionalistiniam ES plėtros modeliui įtraukdamas idėjinius kintamuosius savo darbuose atliko vokiečių politologas Frankas

²⁰ Pvz., žr.: Sjursen H., Romsloe B. Protecting the Idea of Europe: France and Enlargement // Sjursen H. (ed.). *Questioning EU Enlargement: Europe in Search of Identity*. New York, London: Routledge, 2006. p. 142-164; Tewes H. Between Deepening and Widening: Role Conflict in Germany's Enlargement Policy // *West European Politics*, 1998, Vol. 21, No. 2, p. 117-133; Piedrafita S. In Spite of the Costs? Moral Constraints on Spain's Enlargement Policy // Sjursen H. (ed.). *Questioning EU Enlargement: Europe in Search of Identity*. New York, London: Routledge, 2006. p. 44-61; Sjursen H., Riddervold M. The Importance of Solidarity: Denmark as a Promoter of Enlargement // Sjursen H. (ed.). *Questioning EU Enlargement: Europe in Search of Identity*. New York, London: Routledge, 2006. p. 81-103.

²¹ Pvz., sintetinė Franko Schimmelfennigo „retorinių spąstų“ teorija, kurią autorius išplėtojo analizuodamas ES ir NATO plėtrą į VRE, buvo pritaikyta ir Turkijos, bei Ukrainos eurointegracijai aiškinti. Žr.: Hansen F. S. The EU and Ukraine: Rhetorical Entrapment? // *European Security*, 2006, Vol. 15, No. 2, p. 115-135; Schimmelfennig F. Entrapped Again: The Way to EU Membership Negotiations with Turkey // *International Politics*, 2009, Vol. 46, No. 4, p. 413-431.

²² Pvz., vartotojų rinka, prekybos balansas, įnašų į ES biudžetą apimtis.

²³ Žr.: Moravcsik A., Vachudova M. A. National Interests, State Power, and EU Enlargement // *East European Politics and Societies*, 2003, Vol. 17, No. 1, p. 42-57. Racionalistinio modelio pavyzdžiu taip pat galėtų būti geostrateginis aiškinimas (žr.: Skálnes L. Geopolitics and the Eastern Enlargement of the European Union // Schimmelfennig F., Sedelmeier U. (eds.). *The Politics of European Union Enlargement: Theoretical Approaches*. New York, London: Routledge, 2005. p. 213-233).

Schimmelfennig²⁴. Jis empiriškai pagrindžia, jog normatyvinė retorika kai kuriais atvejais įgalino materialiai silpnesnes kandidates (ir valstybes nares, kurios buvo suinteresuotos jų priėmimu) pasiekti joms palankų ES (Vadovų) Tarybos sprendimą. Vis dėlto racionalistai paprastai nesigilina į išankstines struktūrines sąlygas, dėl kurių normatyviniai argumentai gali būti veiksmingi. Konstruktyvistų darbuose (šiuo atveju paminėtinos Helene Sjursen²⁵, Ulricho Sedelmeierio²⁶, Karin Fierke ir Antje Wiener²⁷ publikacijos) ES narės savo ruožtu traktuojamos kaip „priklausančios bendruomenei ir besilaikančios tam tikros [institucinės] tvarkos, <...> paremtos liberalizmo ir demokratijos principais“²⁸. Tiesa, nario teisių ir pareigų, kylančių iš tokio socialinio konteksto ir struktūruojančio naujų narių priėmimą, minėti autoriai nesiejo su veikėjų tarpusavio kontrole, t.y. galios santykiais. Nors iš esmės visuose ES plėtros proceso tyrimuose bandoma paaiškinti, kaip materialiai silpnesnės valstybės „privertė“ stipresnes priimti joms palankų sprendimą, *galios* sąvoka (juolab „švelniosios“) beveik nevartojama ir būtent šį konstruktyvistinių modelių aspektą šioje disertacijoje siekiama patobulinti.

Galiausiai ketvirtajai tyrimų grupei priklauso darbai, kuriuose nagrinėjamos stojimo proceso ir narystės ES *pasekmės* kandidačių / naujų narių vidaus institucijoms ir vyriausybės politikai²⁹. Šie darbai gali būti priskirti tradicinei „žemyneigės (angl. *top-down*) europeizacijos“ temai Europos integracijos studijose. Nors konkrečių kandidačių politinė sistema / viešoji politika nėra tiesioginis šio disertacinio tyrimo objektas, pavieniai vyriausybės veiksmai ar pokyčiai tam tikrose praktikose, kuriuos galima pagrįstai sieti su ES iškeltais reikalavimais, yra pakankamai „objektyvus“ rodiklis operacionalizuojant ES galią (tiesa, pats elgesio pokytis

²⁴ Žr.: Schimmelfennig F. Strategic Action in a Community Environment: The Decision to Enlarge the European Union to the East // *Comparative Political Studies*, 2003, Vol. 36, No. 1-2, p. 156-183; Schimmelfennig F. The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union // *International Organization*, 2001, Vol. 55, No. 1, p. 47-80.

²⁵ Sjursen H. Why Expand? The Question of Legitimacy and Justification in the EU's Enlargement Policy // *Journal of Common Market Studies*, 2002, Vol. 40, No. 3, p. 491-513; Sjursen H. (ed.). *Questioning EU Enlargement: Europe in Search of Identity*. New York, London: Routledge, 2006.

²⁶ Sedelmeier U. Eastern Enlargement: Risk, Rationality and Role-Compliance // Schimmelfennig F., Sedelmeier U. (eds.). *The Politics of European Union Enlargement: Theoretical Approaches*. New York, London: Routledge, 2005. p. 120-141; Sedelmeier U. *Constructing the Path to Eastern Enlargement: The Uneven Policy Impact of EU*. Manchester, New York: Manchester University Press, 2005.

²⁷ Fierke K., Wiener A. Constructing Institutional Interests: EU and NATO Enlargement // *Journal of European Public Policy*, 1999, Vol. 6, No. 5, p. 721-742.

²⁸ Fierke, Wiener, Op. cit., p. 726.

²⁹ Pvz., žr.: Falkner G. How Pervasive are Euro-Politics? Effects of EU Membership on a New Member State // *Journal of Common Market Studies*, 2000, Vol. 38, No. 2, p. 223-250; Schimmelfennig F., Engert S., Knobel H. Costs, Commitment and Compliance: The Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia and Turkey // *Journal of Common Market Studies*, 2003, Vol. 41, No. 3, p. 495-518; Pridham G. European Union Accession Dynamics and Democratization in Central and Eastern Europe // *Government and Opposition*, 2006, Vol. 41, No. 3, p. 373-400; Schimmelfennig F., Sedelmeier U. (eds.). *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. Ithaca, London: Cornell University Press, 2005; Jacoby W. *The Enlargement of the European Union and NATO: Ordering from the Menu in Central Europe*. New York: Cambridge University Press, 2004.

neindikuoja galios tipo – „švelnioji“ ar „kietoji“). Dėl to atvejo studijoje 3-iam šio darbo skyriuje remiamasi naujausiomis studijomis apie Turkijos europeizaciją ir demokratizaciją (pvz., Paulo Kubiceko ar Marcie Patton tyrimais), kurių rezultatai interpretuojami ES veikėjų ir Turkijos struktūrinių pozicijų kontekste.

Lietuvos eurointegracinių tyrimų kontekste ES plėtra retai pasirenkama kaip pagrindinis tyrimo objektas³⁰. ES galios šaltiniai lietuvių darbuose aptariami dar rečiau; tiesa, Klaipėdos universiteto docentas Kęstutis Šerpetis straipsnyje „XXI a. Europa kaip ‘švelniosios galios’ imperija“ analizuoja paties „europietiško“ diskurso kaitą, su juo sieja didėjančią (ar tikslingai didinamą) ES ir jos „pasienio zonos“ tarpusavio priklausomybę, bei „švelnių“ instrumentų pasirinkimą oponuojant JAV kietajai galiai³¹. Taigi šis disertacinis tyrimas gali sėkmingai papildyti akademinę diskusiją Lietuvoje ir už jos ribų apie ES galios prigimtį, pateikdamas konkretaus konteksto – naujų narių priėmimo į ES – hermeneutinę analizę.

Tyrimo objektas. Nors mokslinė šio disertacinio tyrimo (kaip ir daugumos iš tikrųjų „mokslinių“ tyrimų) problema yra teorinio pobūdžio, švelniosios galios šaltinio ir raiškos mechanizmo apibūdinimas teoriniame lygmenyje suteikia galimybę suprasti, bei įvertinti ir Europos Sąjungos (t.y., ES valstybių narių ir viršvalstybinių agentų) *santyki* su valstybėmis, siekiančiomis narystės šioje organizacijoje. Kitaip tariant, švelniosios galios sąvoka reikalauja *teorinės* plėtotės, tuo tarpu institucionalizuota sąveika / santykis³² tarp ES ir kandidačių yra šios disertacijos *empirinio* tyrimo objektas. Tik institucionalizuotoje sąveikoje (t.y. tęstinėje sąveikoje „pagal taisykles“) švelnioji galia gali būti stebima empiriškai.

³⁰ Išimtimis galima laikyti Klaudijaus Manioko atliktus 2004 m. prie ES prisijungusių VRE šalių europeizacijos tyrimus (Maniokas K. *Europos Sąjungos plėtra ir europeizacija: Vidurio ir Rytų Europos valstybių įsijungimas į Europos Sąjungą*. Vilnius: Eugrimas, 2003), Lauryno Kasčiūno plėtos ir „integracijos be narystės modelių“ lyginamąją analizę (Kasčiūnas L. Europos Sąjungos plėtos politikos kaita: „Trečiojo kelio“ paieškos // *Politologija*, 2008, Nr. 4 (52), p. 3-32), ar Egdūno Račiaus atliktą Lietuvos pozicijos Turkijos narystės klausimu tyrimą (Račius E. Diskusijos Lietuvoje dėl ES plėtos į rytus: Turkijos atvejis // *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2005, 2006*, Nr. 4, p. 145-160). Gediminas Vitkus ir Liudas Mažylis yra nagrinėję referendumų dėl prisijungimo prie ES Vidurio ir Rytų Europos kandidatėse problematiką (Vitkus G. Referendumai dėl narystės Europos Sąjungoje: patirtis, problemos ir pamokos Lietuvai // *Politologija*, 2002, Nr. 1 (25), p. 1-19; Mažylis L. *Nemeilė Neeuropai: Europos Sąjungos ketvirtosios plėtos bangos referendumai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2004).

³¹ Žr. straipsnių rinkinį: Šerpetis K. *Europolitikos aproksimacija Lietuvos integracijos diskurse*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2012. p. 129-156.

³² Nors, anot Anthony Giddenso, „socialinė sąveika“ ir „socialinis santykis“ sociologinėje literatūroje dažnai vartojami kaip sinonimai (taip pat ir šioje disertacijoje), „sąveika“ konotuoja apsikeitimą veiksmais laiko kontinuumo agentams tiesiogiai susidūrus, tuo tarpu „santykis“ – bet kokį ryšį, kuris sieja juos, kaip socialines kategorijas, simboliniame lygmenyje ir tik *implikuoja* tam tikrą elgseną (pvz., giminystės ryšys, pavaldumo santykis). Žr.: Giddens A. *Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1984. p. 89.

ES plėtra tapo ypač aktualiu studijų objektu per pastaruosius 15-20 metų, kuomet į šios organizacijos darbotvarkę iškilo post-komunistinės Vidurio ir Rytų Europos (VRE) šalių vidaus režimo stabilizavimo ir statuso apibrėžimo problema. Vis dėlto narystės kriterijai, finansinės paramos ir pasirengimo narystei priemonės, kurios buvo sukurtos Didžiosios ES plėtros į rytus kontekste, tapo nuolatinės ir institucionalizuotos *plėtros politikos* pagrindu ir struktūruoja ES sąveiką su tokiais šiandieninėmis kandidatėmis kaip Islandija, ar Turkija, kurios savo istorine patirtimi ir vidine sąranga iš esmės neturi nieko bendro su VRE šalimis. Kitaip tariant, šiandien apie plėtrą galime kalbėti kaip apie instituciją (ar institucionalizuotą praktiką), o ne istoriškai atsitiktinį veiksma ar sąveiką. Anot TS teoretiko Nicolaso Onufo, „visur, kur egzistuoja taisyklės ir atitinkamai institucijos, egzistuoja ir valdžia [*rule*] – būseną, kuomet vieni agentai, pasinaudodami taisyklėmis, kontroliuoja ir išnaudoja kitus agentus“³³. Taigi ieškant ES veikėjų švelniosios galios šaltinių, plėtros kontekstas pasirinktas tikslingai ir pagrįstai, nors galimi ir kiti empirinės švelniosios galios raiškos kontekstai (pvz., ES / EK dalyvavimas PPO derybose, ar valstybių narių / ES pasiuntinių dalyvavimas civilinėse misijose trečiojoje šalyje), kuriems dedikuotini ateities tyrimai.

Atvejo analizei taip pat tikslingai pasirinktas Turkijos stojimo į ES procesas. Turkija yra išskirtinė valstybė tarp buvusių ir esamų ES kandidačių – jau vien dėl to, jog jos stojimo į ES procesas tęsiasi ilgiausiai, o jos viešosios politikos „europeizacija“³⁴ yra lėčiausia. Tai suponuoja empirinio pobūdžio klausimą, kokie (jei apskritai kokie nors) svertai – kietosios ar švelniosios galios – yra pasiekiami ES veikėjams santykiuose su Turkija, ir ar šie „resursai“ panašūs į tuos, kuriais ES disponavo kitų kandidačių (ypač VRE šalių) atžvilgiu. Šiandien Turkijos narystės ES galimybė sutartinai vertinama kaip ypač menka, tačiau struktūrinių tokios derybų „baigties / eigos“ (*de jure* jos dar tęsiasi) priežasčių ieškoma retai. Šiame darbe interpretuojant ES-Turkijos sąveiką per galios prizmę remiamasi dar netyrinėtais Turkijos ir ES oficialiųjų asmenų pasisakymais ir publikacijomis, bei šio disertacinio tyrimo kontekste atliktais pusiau struktūruotais interviu, o tai lemia šios nedidelės atvejo analizės empirinį naujumą.

Tyrimo klausimas: Kokios struktūrinės sąlygos suteikia švelniąją galią ES valstybėms narėms ir viršvalstybiniais agentams sąveikoje su ES kandidatėmis?

Tyrimo tikslas: apibrėžti struktūrinius ES (valstybių narių ir viršvalstybinių veikėjų) švelniosios galios kandidačių atžvilgiu šaltinius.

³³ Onuf N. Constructivism: A User's Manual // Kubáková V., Onuf N., Kowert P. (eds.). *International Relations in a Constructed World*. New York, London: M.E.Sharpe, 1998. p. 63.

³⁴ Jeigu „europeizacija“ apibrėžiama, kaip valstybės vidaus institucijų ir/ar vykdomos politikos kaita prisitaikant prie ES reikalavimų (vadinamoji europeizacija „iš viršaus į apačią“).

Uždaviniai:

- 1) apibrėžti švelniąją galią platesniame galios sampratos(-ų) socialiniuose moksluose kontekste (pasitelkiant socialinės struktūros ir atitinkamai struktūrinės galios koncepcijas);
- 2) išnagrinėti Europos valstybių visuomenės socialinę struktūrą ir nustatyti švelniosios galios šaltinius, įtvirtintus pirminėse šios visuomenės institucijose;
- 3) istoriškai aprašyti ES narystės taisyklių ir naujų narių priėmimo institucionalizaciją, bei apibrėžti švelniosios galios pozicijas ES plėtros procese;
- 4) išanalizuoti Turkijos stojimo į ES procesą, ES veikėjų, bei pačios Turkijos vaidmenų šiame procese sampratas, su šiais vaidmenimis siejamų teisių, pareigų, lūkesčių atitikimą praktikai, bei įvertinti švelniosios galios resursus, kuriais disponuoja abi sąveikos pusės.

Ginamasis teiginys: ES plėtra apima tam tikrą vaidmenų struktūrą ir jos generuojamą švelniosios galios asimetriją, tačiau ši struktūra išlieka tik tol, kol atitinkami veikėjai laikosi savo vaidmenų ir su jais siejamų įsipareigojimų.

Metodologija. Empirinę šio disertacinio tyrimo dalį galima apibrėžti kaip istorinę-hermeneutinę ES plėtros analizę. Pačiais bendriausiais bruožais tyrimas atliekamas socialinio konstruktyvizmo paradigminiuose „rėmuose“, tačiau kai kurie teoriniai elementai (pvz., tarpusavio priklausomybės ir galios imanentiškumas, tarptautinių institucijų hierarchija, bei pati „švelniosios galios“ sąvoka) „pasiskolinami“ iš neoliberaliosios ir angliškosios TS mokyklų. Iš tiesų, kaip teigia kai kurie mokslininkai, pati „angliškoji mokykla <...> plėtojasi remdamasi konstruktyvistine meta-teorija. <...> Angliškajai mokyklai [būdinga] tarptautinės visuomenės idėja siejama būtent su <...> intersubjektyvia [socialine] struktūra, tokia kaip bendros taisyklės, vertybės ir institucijos“³⁵. Be to, modifikuotas Barry Buzano angliškosios mokyklos teorijos variantas, kuriuo iš dalies³⁶ remiamasi šiame darbe, tiesiogiai inkorporuoja „Wendtiškojo“ konstruktyvizmo elementus, bei apima regioninės tarptautinės visuomenės prielaidas³⁷, todėl gali būti sėkmingai referuojamas kalbant apie Europos / ES valstybių visuomenės socialinę struktūrą.

³⁵ Dunne T. *Inventing International Society: A History of the English School*. Basingstoke: Macmillan, 1998. p. 185, 188. Apie angliškosios mokyklos ir konstruktyvizmo sąsajas TS disciplinoje taip pat žr.: Reus-Smit C. *Imagining Society: Constructivism and the English School* // *British Journal of Politics and International Relations*, 2002, Vol. 4, No. 3, p. 487-509.

³⁶ B. Buzano teorijoje tarptautinę valstybių visuomenę atsveria „pasaulinė visuomenė“ (angl. *world society*), kurią sudaro individų ir tarptautinių NVO tinklas, tačiau šioje disertacijoje į pasaulinės visuomenės raidą neatsižvelgiama.

³⁷ Žr.: Buzan B. *From International to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalisation*. New York: Cambridge University Press, 2004; Buzan B. *The Middle East through English School Theory* // Buzan B., Gonzalez-Pelaez A. (eds.). *International Society and the Middle East: English School Theory at the Regional Level*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009. p. 24-44.

Konstruktivizmas TS (sub)disciplinoje nėra monolitinė tyrimų prieiga: nors šios prieigos šalininkai tradiciškai oponuoja racionalaus pasirinkimo teorijos ir struktūrinio funkcionalizmo metodologinėms nuostatomis, tarpusavyje konstruktivistai nesutaria tiek dėl analizės vieneto ir lygmenų, tiek dėl tinkamiausio metodo, kuris atskleistų apibūsinant agento ir struktūros konstravimą³⁸. Galima identifikuoti bent tris konstruktivistinės teorijos variantus, kuriuos Christianas Reus-Smitas kildina iš sociologinio institucionalizmo, J. Habermaso komunikacinio veiksmo teorijos ir M. Foucault, bei J. Derrida post-struktūralizmo³⁹. Šioje disertacijoje iš esmės remiamasi pirmoju, t.y. sociologinio, konstruktivizmo nuostatomis ir konkrečiai Anthony Giddenso struktūracijos teorija, kurioje akcentuojama struktūrinė galios santykių prigimtis ir galios resursų įvairovė. Skirtingai nei sociologinis konstruktivizmas, kurio atstovai pabrėžia „prideramo elgesio logiką“ (angl. *logic of appropriateness*) ir agentų refleksyvumą (t.y. gebėjimą mokytis), „Habermasiškas“ konstruktivizmo variantas apima ir „argumentavimo logiką“ (angl. *logic of argument*), kuomet agentai diskutuoja ir „interpretuoja“ visuomenės taisyklės apeliuodami į fundamentalesnes ir mažiau ginčijamas taisyklės⁴⁰. Vis dėlto derybos dėl narystės ES (kaip ir didžioji dalis tarpvalstybinių santykių apskritai) nėra „ideali kalbos situacija“ (angl. *ideal speech situation*), kurioje svaresnis argumentas nulemia interpretacijos „teisingumą“ nepriklausomai nuo agento socialinės pozicijos; empirinėje tyrimo dalyje analizuojant ES veikėjų ir kandidačių kalbas, bei interviu duomenis ieškoma būtent eksplisitinio ar implicitinio socialinių vaidmenų ir hierarchijos pripažinimo.

Kadangi visus „konstruktivistus – bent jau iš dalies – vienija epistemologija, pripažįstanti interpretaciją neatsiejama *socialinių* mokslų dalimi ir akcentuojanti apibendrinimų sąlygotumą [*contingency of generalization*]⁴¹, šis tyrimas apima istorinę ES plėtros praktikų analizę ir galios dialektikos šiose praktikose *interpretaciją*. Duomenų rinkimui panaudoti mokslinės literatūros, bei dokumentų (šiuo atveju – kalbų, pranešimų spaudai, teisės aktų) analizė ir pusiau struktūruoti elito interviu, kurie buvo atlikti Turkijoje ir Lietuvoje 2013-2014 m. Pagrindinis duomenų apdorojimo / analizės metodas yra proceso atkūrimas (angl. *process-tracing*). Metodu pasirinkimas atsižvelgiant į tyrimo klausimą ir struktūracijos teorijos nuostatas, bei jų taikymo specifika šios konkrečios disertacijos kontekste plačiau aptariami poskyryje 1.3.

³⁸ Apie konstruktivistų tarpusavio ginčus ir konstruktivizmo „atmainas“ plačiau žr.: Ruggie J. G. What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge // *International Organization*, 1998, Vol. 52, No. 4, p. 880-882; Adler E. Constructivism and International Relations // Carlsnaes W., Risse T., Simmons B. (eds.). *The SAGE Handbook of International Relations*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 2002. p. 96-98, 104-109.

³⁹ Reus-Smit, 2002, Op. cit., p. 493-494.

⁴⁰ Žr.: Risse T. “Let’s Argue!?”: Communicative Action in World Politics // *International Organization*, 2000, Vol. 54, No. 1, p. 10-11, 14-19.

⁴¹ Adler, 2002, Op. cit., p. 101.

Darbo struktūra. Ši disertacinį tyrimą sudaro trys skyriai. Pirmajame skyriuje, atsižvelgiant į skirtingas galios sampratas socialiniuose moksluose apskritai, bei TS konkrečiai, teoriškai apibrėžiami švelniosios galios šaltiniai ir veikimo mechanizmas. Pirmiausiai reflektuojamas paties sąvokos autoriaus Josepho Nye požiūris, bei akademinėje literatūroje išsakyta jo darbų kritika, kuri siūlo „atsigręžti“ į socialinės struktūros ir struktūrinės galios sampratas. Antroje darbo dalyje įvertinant kitų mokslininkų Europos regioninės sub-sistemos apibrėžimus (tarptautinė visuomenė, saugumo bendruomenė, ir t.t.), analizuojama jos socialinė struktūra ir galios pozicijos, įtvirtintos pirminėse šios sistemos institucijose. Pradedama nuo seniausių Vestfališkųjų institucijų, bei naujųjų XX a. tarptautinių praktikų, o baigiama specifinėmis ir istoriškai unikaliomis ES erdvės pirminėmis institucijomis. Antrojo skyriaus antrajame poskyryje detalai analizuojama ES plėtros praktikų istorinė raida, „išgryninamas“ pagrindinių narystės taisyklių „sąvadas“, bei pateikiamas schematinis ES plėtros modelis, kuriama atsispindi ne tik galios santykiai, bet ir agentų sąveikos ir struktūros dualumas. Trečiame skyriuje atliekama Turkijos stojimo į ES analizė. Pirmiausiai „rekonstruojama“ Turkijos-ES santykių eiga, kuri toliau vertinama pačių šios sąveikos dalyvių „akimis“. Empirinio tyrimo „interpretatyvumas“ pasireiškia paskutiniuose dviejuose trečiojo skyriaus poskyriuose: juose analizuojami interviu duomenys ir vertinami ES veikėjų ir Turkijos galios resursai stojimo procese. Tyrimas baigiamas išvadomis, kuriose bandoma atsakyti į įvade iškeltą tyrimo klausimą.

1. ŠVELNIOSIOS GALIOS TEORINĖ SAMPRATA

1.1. Galios sąvoka(-os) socialinėje teorijoje ir tarptautiniuose santykiuose

Tarp pagrindinių socialinių mokslų sąvokų galia neabejotinai yra centrinė sąvoka politikos moksle. Anot žinomo britų politologo Colino Hay, „tai, jog politologai išlieka pasidalinę į stovyklas vartodami tą pačią galios sąvoką, yra turbūt geriausias jos centrinės svarbos politikos analizėje įrodymas“⁴². Tačiau toks sąvokos daugiaprasmiškumas tarsi įpareigoja rašančiuosius galios tema bet kokio empirinio tyrimo ištakose apsibrėžti, kuri „stovykla“ bus atstovaujama. Veikiausiai seniausias ir politologams geriausiai pažįstamas yra „Weberišką“ galios kaip „galimybės, jog vienas socialinių santykių veikėjas tam tikroje situacijoje įgyvendins savo valią nepaisant pasipriešinimo“⁴³ apibrėžimas, kuris galią aiškiai susaisto su interesų konfliktu. Vis dėlto paradigminėse XX a. socialinėse teorijose (pvz., struktūriniame funkcionalizme, kritinėje teorijoje ir Antonio Gramsci neomarksizme, struktūracijos teorijoje, Michelio Foucault postruktūralistiniuose tyrimuose, ir t.t.) sutinkamos mažiausiai keturios pakankamai skirtingos galios sampratos, kurios 7-ajame – 8-ajame dešimtmečiuose suaktyvėjusiuose sociologų ir politologų debatuose galios tema buvo pavadintos skirtingais „galios pavidalais“ (angl. *faces of power*)⁴⁴. Lentelėje 1.1 reziumuojami keturių iki šiol įvardintų galios pavidalų skiriamieji bruožai ir vieta socialinių mokslų literatūroje.

⁴² Hay C. Divided by a Common Language: Political Theory and the Concept of Power // *Politics*, 1997, Vol. 17, No. 1, p. 45.

⁴³ Weber M. *Economy and Society*. (trans. & ed. G. Roth, C. Wittich). Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1978 [1922]. p. 53.

⁴⁴ Žr.: Bachrach P., Baratz M. Two Faces of Power // *American Political Science Review*, 1962, Vol. 56, No. 4, p. 947-952; Lukes S. *Power: A Radical View*. London: Macmillan, 1974; Debnam G. Nondecisions and Power: The Two Faces of Bachrach and Baratz // *American Political Science Review*, 1975, Vol. 69, No. 3, p. 889-899; Isaac J. Beyond the Three Faces of Power: A Realist Critique // *Polity*, 1987, Vol. 20, No. 1, p. 4-31; Digeser P. The Fourth Face of Power // *The Journal of Politics*, 1992, Vol. 54, No. 4, p. 977-1007; Hayward C. R. *De-Facing Power*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

1.1 lentelė. Galios sampratų socialinių mokslų teorinėje literatūroje palyginimas

	I galios pavidalas	II galios pavidalas	III galios pavidalas	IV galios pavidalas
<i>Apibrėžimas</i>	Socialinis santykis tarp veikėjų, kuriame vienas veikėjas turi galimybę įgyvendinti savo interesą nepaisant kitų pasipriešinimo. (Weber, 1978 [1922])	Santykis tarp veikėjų, kuriame vienas veikėjas (ar grupė) turi <i>teisę</i> priimti sprendimus, įtakojančius kitą veikėją (ar grupę), o pastarasis šių sprendimų neinvestuoja. Socialinės ir politinės institucijos, kurias (ne)sąmoningais veiksmais (at)kuria ir palaiko abi pusės, neleidžia išskirti atviram interesų konfliktui. (Bachrach & Baratz, 1962)	(Ilgalaikis) dalies individų dominavimas kitų sąskaita, pasireiškiantis kaip procesas, kurio metu iš politikos išstumiamos tam tikros temos; politinė darbotvarkė ribojama ir kontroliuojama taip, jog politiniai sprendimai tarnautų tik dalies žmonių interesams. Visuomenės dalis, kurios „tikriesiems“ interesams sistemingai kenkiama, to sąmoningai nežino. (Lukes, 2005 [1974])	Visuma metodų ir būdų, kuriais konstruojami subjektai ir kontroliuojamos individualios praktikos. (Foucault, 1982)
<i>Teorinė / metodologinė tradicija, kurioje remiamasi tokia galios samprata</i>	XX a. 6-ojo ir 7-ojo dešimtmečio biheivioristiniai empiriniai tyrimai	Struktūrinis funkcionalizmas (T. Parsons), struktūracijos teorija (A. Giddens)	Kritinė teorija, neomarksizmas (A. Gramsci)	Poststruktūralizmas (M. Foucault)
<i>Galios šaltinis</i>	Gali būti įvairus (teoriškai nėra apibrėžtas)	Dominavimas, įtvirtintas socialinėse ir politinėse institucijose. (vartojant Giddenso terminologiją, – dominavimo ir legitimacijos struktūrų „persidengimas“)	Dominavimas, paslėptas po klaidingai suvokiamų subjektyvių interesų patenkinimo iliuzija.	Daugybė individualių praktikų, kurios apibrėžia potencialų kitų individų elgesį (per žinojimą / tiesos režimą)
<i>Konflikto ir konsensuso santykinė reikšmė galios konceptualizavime</i>	Galia pasireiškia tik atviro konflikto situacijose, kuomet vieno veikėjo interesai realizuojami kito interesų sąskaita.	Galia sukurama socialinio konsensuso pagrindu, individams laikantis institucionalizuotų „žaidimo taisyklių“.	Pamatinis socialinis konfliktas egzistuoja po socialinio konsensuso „uždanga“. Veikėjai nesuvokia tikrojo dominavimo masto, kadangi nėra įsisąmoninę šio interesų konflikto.	Nesuderinami diskursai / „tiesos režimai“ gali konfliktuoti (konkuruoti) tarpusavyje, tačiau objektyvaus interesų konflikto už diskurso ribų nėra, kadangi nėra ir pačių subjektų.
<i>Veikėjų (subjektų) statusas analizuojant politinį procesą (t.y. kovą dėl galios ir jos panaudojimą)</i>	Veikėjai ir jų pasirinkti interesai yra empirinė duotybė (savo interesus deklaruoja patys veikėjai).	Funkcionalizme: normatyvinis konsensusas ir tipiniai veikėjai (vaidmenys), kurie užtikrina jo įgyvendinimą, yra empirinė duotybė. Struktūracijos teorijoje: veikėjų galios ir interesai yra iš dalies apibrėžti socialinės struktūros, tačiau kiekvienas veikėjas interpretuoja ir keičia socialines taisykles, todėl nėra visiškai prognozuojamas.	Veikėjų socialinės pozicijos yra objektyvi duotybė, tačiau jų <i>tikrieji</i> (objektyvūs) interesai yra tyrėjo politinės pozicijos / kritinio vertinimo dalis. Šios sampratos šalininkai veikėjų deklaruojamus subjektyvius interesus visų pirma traktuoja kaip ideologinį konstruktą, kurio tęstinumas yra jų tyrimo objektas	Subjektai ir atitinkami jų interesai nėra objektyvi duotybė; jie konstruojami daugybės socialinių normų sankirtoje.
<i>Aktualiausias tyrimo klausimas (Digerer, 1992: 980)</i>	Kas (jeigu apskritai kas nors) turi / įgyvendina (<i>exercises</i>) galią?	Kaip ir kokios sritys yra reguliuojamos galios santykių?	Kieno objektyvūs interesai yra sistemingai marginalizuojami?	Kaip ir kokie subjektai yra kuriami?

Saltinis: sudaryta autoriaus.

Toliau šiame poskyryje analizuojamas galios santykis su kitomis socialinių mokslų sąvokomis, – visų pirma „autoriteto“ sąvoka, kuri tam tikruose kontekstuose (ypač demokratinės politikos kontekste) dažnai vartojama sinonimiškai terminui „galia“. Taip pat aptariamas skirtingas galios traktavimas oponuojančiose TS teorinėse stovyklose ir bandoma nustatyti švelniosios galios vietą siaurame šios „jaunos“ (sub)disciplinos kontekste. Tai pirmasis žingsnis siekiant išsamesnio švelniosios galios apibūdinimo pasitelkiant platesnį tarpdisciplininį teorijų „arsenalą“.

1.1.1. Galios santykis su prievarta ir autoritetu

Galios temą nagrinėjantys sociologai ir politologai be termino „galia“ dažnai vartoja ir giminingas sąvokas, tokias kaip „autoritetas / valdžia“ (angl. *authority*), „įtaka“ (angl. *influence*), „prievarta“ (angl. *coercion* arba *force*), „smurtas“ (*violence*), „manipuliacija“ (*manipulation*), „išnaudojimas“ (*exploitation*), ir t.t. Nors būta bandymų šiuos terminus apjungti į konceptualią sistemą ir nustatyti santykį tarp jų⁴⁵, jokios vieningos ir aiškios klasifikacijos iki šiol nėra priimta: vieniems autoriams visi minėti terminai apibūdina tą patį galios fenomeną, skirtingas jos išraiškas, kitiems – atskiras socialinių santykių ar sąveikos formas, kurios kokybiškai skiriasi nuo galios santykių.

Šiame darbe iš esmės apsiribojama galios samprata, kurią JAV politologai Peteris Bachrachas ir Mortonas Baratzas, oponuodami klasikiniam „Weberiškajam“ galios suvokimui, 1962 m. pavadino antruoju galios pavidalu (*second face of power*): „dominavimą suvokdami kaip sąmoningą <...> galios įgyvendinimą priimant [kitą įpareigojančius] ar vetuojant [kitų] sprendimus, praleidžiame pro akis gerokai subtilesnę dominavimo formą, kuomet tie, kurie iš tikrųjų dominuoja, to sąmoningai net nesuvokia, kadangi jų dominuojanti pozicija niekada nebuvo rimtai kvestionuojama⁴⁶. <...> Tiek, kiek asmuo ar grupė sąmoningais ar nesąmoningais [veiksmis] sukuria ar sustiprina [institucinius] barjerus atviram [interesų] konfliktui iškilti, tokiu mastu šis asmuo ar grupė turi galią“⁴⁷. Kitaip tariant, antrasis galios pavidalas reiškia, jog 1) valdomieji savanoriškai paklūsta valdančiųjų sprendimams, nes laiko juos teisėtais, tuo tarpu 2) dominavimo struktūra, įtvirtinta socialinėse institucijose, nėra sąmoningo pasirinkimo objektas. Teisėtumas (legitimacija) yra svarbiausias požymis apibūdinant tokį galios pavidalą. Vadovaujantis tokia samprata, anot sociologo Talcotto Parsonso, „[veikėjo] A galia B atžvilgiu

⁴⁵ Pvz., žr.: Arendt H. *On Violence*. New York: Harcourt, Brace & World, 1970. p. 43-56; Bachrach P., Baratz M. *Decisions and Nondecisions: An Analytical Framework* // *American Political Science Review*, 1963, Vol. 57, No. 3, p. 640; Lasswell H., Kaplan A. *Power and Society: A Framework for Political Inquiry*. New Haven: Yale University Press, 1950. p. 55-141; Lukes, 2005, Op. cit., p. 36.

⁴⁶ Bachrach, Baratz, 1962, p. 952.

⁴⁷ Bachrach, Baratz, 1962, p. 949.

yra A *teisė* <...> priimti sprendimus, kurie yra viršesni už B sprendimus ir užtikrina efektyvų viso kolektyvo funkcionavimą. Teisė naudotis šia galia ir taikyti neigiamas sankcijas <...> vadinama *autoritetu / teisėta valdžia* [angl. *authority*]. <...> Opozicijos ir nepaklusnumo problema kyla tik iš nebaigtinės aukčiausiojo autoriteto galių institucionalizacijos. <...> [Kitaip tariant] autoritetas savo esme yra institucinis kodas, kurio ribose galios naudojimas <...> yra organizuojamas ir legitimuojamas. <...> [Tai] *statuso* socialinėje sistemoje aspektas, <...> dėl kurio atitinkamam veikėjui [*incumbent*] suteikiama teisė priimti sprendimus, įpareigojančius ne tik jį patį, bet ir <...> kitus kolektyvo narius [*member-units*] tiek, kiek šių [sprendimų] turinys apima tam tikrus jų vaidmenis ir statusus⁴⁸ sistemoje. Taigi autoritetas yra ne pats galios *santykis*, o socialinės *pozicijos* (angl. *positioning*) savybė, suteikianti legitimią galią vienam veikėjui kitų veikėjų atžvilgiu (plačiau apie pozicijas socialinėje sistemoje žr. skirsnyje 1.2.6).

Prievarta savo ruožtu yra diametriali autoriteto priešingybė, jeigu individualus jėgos panaudojimas nėra institucionalizuotas ir legitimus. Pavyzdžiui, T. Parsonso teoriniuose svarstymuose „kolektyvų teisė mobilizuoti [individų] veiklas apibrėžiant jas kaip pareigas <...> paremta tam tikru konsensu tarp atitinkamo kolektyvo narių <...> ir apeliacija į normų sistemą, kuri legitimuoja autoritetą ir [jo] galią. <...> Tokiame kontekste grąšinimas prievarta ar jėgos panaudijimas *be legitimacijos* <...> apskritai neturėtų būti traktuojami kaip *galios* įgyvendinimas [*use of power*]; tai yra ribiniai atvejai, kuomet galią, praradusią savo simbolinį pobūdį, iš esmės pakeičia instrumentas, užtikrinantis paklusimą [kažkieno] norams, bet ne pareigų vykdymą⁴⁹.

Panašiai fizinę prievartą savo darbuose traktuoja H. Arendt, pabrėždama jos „nuogą“ instrumentiškumą be legitimacijos pagrindo⁵⁰. Galios ir prievartos santykį ji aptaria kalbėdama apie organizuotą valstybės prievartą, kuri visuomet turi tam tikrą legitimacijos elementą. Nacionalinės valstybės kontekste, anot Arendt, „atrodo visiškai adekvatu galią suvokti kaip [vyrausybės] įsakinėjimą ir [valdomųjų] paklusimą, bei sutapatinti galią su [organizuota valstybės] prievarta, <...> [kuri] dažnai pasitelkiama kaip paskutinė priemonė [*last resort*] išlaikyti galios struktūrą ir atremti individualias grėsmes – užsienio priešą, nusikaltėlį viduje. <...> Susidaro įspūdis, jog prievarta yra būtinas galios atributas [*prerequisite*]. <...> Vis dėlto pažvelgus atidžiau, ši idėja nėra tokia adekvati.⁵¹ <...> Jokia vyriausybė, paremta išimtinai prievartos naudojimu, niekada neegzistavo. Netgi totalitarinis diktatorius, kurio valdymo priemonė yra fizinis kankinimas, yra priklausomas nuo galios struktūros – slaptosios policijos ir

⁴⁸ Parsons T. On the Concept of Political Power // *Proceedings of the American Philosophical Society*, 1963, Vol. 107, No. 3, p. 243-244.

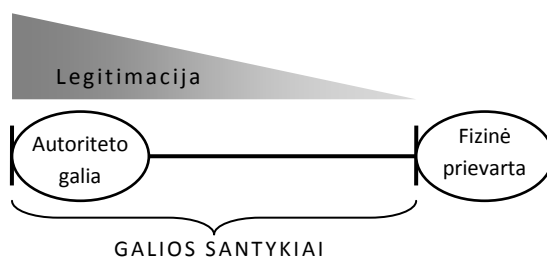
⁴⁹ Parsons, Op. cit., p. 250.

⁵⁰ Arendt, Op. cit., p. 46.

⁵¹ Arendt, Op. cit., p. 47.

jos bendradarbių tinklo. <...> Netgi pati despotiškiausia dominavimo forma, kurią žinome – vergvaldžio kontrolė vergo atžvilgiu – <...> priklausė *ne* nuo pranašesnių smurtavimo priemonių, bet nuo išvystytos galios organizacijos, t.y. organizuoto vergvaldžių solidarumo⁵². Tokiu būdu Arendt implikuoja, jog tie veikėjai, kurių atžvilgiu taikoma fizinė prievarta, nebėra galios subjektai, kadangi nesilaiko egzistuojančių socialinių normų ir taisyklių. Galios subjektas yra tas veikėjas (pvz., policininkas ar kariškis), kuris vadovaudamasis autoriteto įsakymais, rašytomis ar nerašytomis normomis tokią prievartą taiko.

Apibendrinant antrojo galios pavidalo teoretikų darbus, galima konstatuoti, jog autoritetinga galia yra siejama su legitimacija ir (bent dalinai) savanorišku paklusnumu autoriteto sprendimams, pareiga juos vykdyti; prievarta siejama su fiziniu determinizmu, kuomet subjekto pasirinkimui ir apsisprendimui nebėra vietos. Kaip pažymi H. Arendt, „šautuvo vamzdyje gimsta pati efektyviausia kontrolė ir pats tobuliausias paklusnumas, tačiau iš jo niekuomet nesukuriama galia“⁵³. Lyginant galios ir prievartos santykį tarp tų pačių veikėjų A ir B, „galios santykyje B renkasi, kaip elgtis, tuo tarpu prievartos santykyje sprendimą priima [tik] A“⁵⁴. Tiek pirmuoju, tiek antruoju atveju B paklusta A, tačiau pirmuoju atveju B veikia normatyvinis spaudimas, o antruoju – fizinė jėga. Kaip atsispindi 1.1 schemeje, legitimacijos struktūros (apie ją plačiau žr. poskyryje 1.2) reikšmė galios santykių spektre tarp autoriteto ir prievartos proporcingai mažėja. Tai reiškia, jog autoritetu grįsta galia gali egzistuoti tik tam tikroje institucinėje (ypač hierarchiškai organizuotoje) aplinkoje, o prievarta – ir ikisocialinėje būklėje (arba konkrečiu prievartos atveju egzistuojančios socialinės normos ir taisyklės nebeveikia).

.1.1 pav. Galios santykių spektras

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Autoritetą ir prievartą, kaip diametraliai priešingus būdus kontroliuoti kito elgesį (ir tuo pačiu kokybiškai kitokį santykį tarp veikėjų), galima išskirti tik teoriniame lygmenyje.

⁵² Arendt, Op. cit., p. 50.

⁵³ Arendt, Op. cit., p. 53.

⁵⁴ Bachrach, Baratz, 1963, Op. cit., p. 636.

Praktikoje šie fenomenai dažnai koegzistuoja, kaip, pavyzdžiui, santykije tarp demokratinės vyriausybės ir jos „valdinių“: net jeigu absoliuti dauguma valdinių pripažįsta vyriausybės teisę leisti individualias jų veiklas ribojančius įstatymus ir jų laikosi, pavienius individus vis dėlto reikia priversti jėga. Kaip teigia sociologas Dennisas H. Wrongas, „dichotomija tarp konsensusą ir prievartą akcentuojančių visuomenės teorijų, kaip ir tarp legitimaus autoriteto ir valdymo prievarta, yra per griežta; abu [valdymo būdai] yra stebimi tuo pačiu metu ir persipina tarpusavyje sukurdami įvairias galios formas. Netgi pavienio individo motyvacija paklusti gali apimti prievartą ir pareigą, ‘baimę’ ir ‘meilę’ [tuo pačiu metu], o šių [komponentų] santykis išstos populiacijos, pajungtos kažkieno valdžiai, mastu gali būti labai įvairus“⁵⁵. Kitaip tariant, praktikoje aptinkami galios santykiai dažniausiai atitiks schemoje 1.1 vaizduojamo spektro vidurinę dalį tarp dviejų idealiųjų santykio tipų.

Būtina pažymėti, jog priešingi galios santykių spektro poliai nereiškia didesnio ar mažesnio interesų konflikto apskritai. Interesų konfliktas siekiant tam tikrų vertybių gali egzistuoti ir individams laikantis sprendimų priėmimo hierarchijos. Tačiau kairiajame spektro poliuje egzistuoja konsensusas dėl to, kieno sprendimas paskirstant ginčijamą vertybę yra teisėtas ir įpareigojantis. Kitaip tariant, aukščiau pateikiama schema daugmaž atitinka vertikalią ašį analogiškoje sociologo Steveno Lukes'o sudarytoje schemoje (žr. priedą nr. 1), tuo tarpu interesų konflikto mastas ir pobūdis (horizontalioji ašis Lukes'o schemoje) nėra esminis galią apibrėžiantis kriterijus „antrojo galios pavidalo“ teoretikų darbuose. Būtent tęsiant pastarąją teorinę tradiciją, šioje disertacijoje nesutinkama su S. Lukes'o teiginiu, jog socialiniu „konsensu grįstas autoritetas [*consensual authority*] nėra galios forma“⁵⁶; tai jog individai nekonfliktuoja dėl valdžios ir „susitaria“ dėl sprendimų priėmimo bei jų vykdymo taisyklių tam tikrose srityse, nereiškia, jog negali egzistuoti konfliktai dėl kitų vertybių. Tačiau minėtos taisyklės sudaro pamatinę galios (dominavimo) struktūrą, kuri riboja individualių vertybių siekimą, o „autoriteto“ ir „pavaldinio“ vaidmenų institucionalizacija mažina atvirą konfliktą ir prievartą tarp individų.

Nors ne visi filosofai ar politikos sociologai siekė teoriškai apibrėžti galios šaltinį, dauguma sutiktų, jog galia nėra tapati fizinei prievartai (t.y. jos faktiniam panaudojimui), kadangi yra paremta daugiau ar mažiau savanorišku galios subjekto paklusimu⁵⁷. Tokiu būdu

⁵⁵ Wrong D. H. *Power: Its Forms, Bases, and Uses*. New Brunswick: Transaction Publishers, 2009 [1979]. p. 122.

⁵⁶ Lukes, 2005, Op. cit., p. 35.

⁵⁷ Pvz., galia, apie kurią savo darbuose kalbėjo Michelis Foucault (ketvirtasis galios pavidalas), apskritai veikia tik laisvą subjektą. Pasak Foucault, „jeigu galios poveikį [*exercise of power*] apibrėšime kaip veiklos režimą [*mode of action*], įtakojantį kitų [potencialią] veiklą, <...> susiduriame su svarbiu jo aspektu – laisve. Galia veikia tik laisvus subjektus ir tik tiek, kiek jie yra laisvi. <...> [L]aisvė yra galios veikimo būseną [*condition*], o tuo pat metu ir išankstinė prielaida [*precondition*], <...> kadangi be priešinimosi / nukrypimo galimybės, galia būtų tolygi fiziniam determinizmui“ (Foucault M. *The Subject and Power*// *Critical Inquiry*, 1982, Vol. 8, No. 4, p. 788).

prievarta ir autoritetas gali sėkmingai pasitarnauti kaip konceptualūs „riboženkliai“ galiai apibrėžti, išreiškiantys atitinkamai galios praradimą ir galios maksimumą.

1.1.2. Galios sampratos tarptautinių santykių teorijoje(-ose)

Dalis tarptautinės politikos tyrinėtojų laikosi nuomonės, jog vadinamieji „galios pavidalai“, apibūdinti klasikiniuose socialinės ir politinės teorijos darbuose, tiesiogiai nekoreliuoja su galios sąvoka, vartojama TS (sub)disciplinos tyrimuose⁵⁸; kiti mokslininkai TS teorijose vis dėlto išvelgia ryškius svarbiausių socialinių teorijų „pėdsakus“, tame tarpe ir atskiroms teorinėms tradicijoms būdingas skirtingas galios sampratas⁵⁹. Anot Felixo Berenskoetterio, „TS tyrinėtojų <...> pažintis su darbais socialinėje ir politinėje teorijoje ne tik yra įkvėpimo šaltinis, bei minimizuoja riziką naujai ‘išrasti dviratį’, <...> [bet ir] leidžia atpažinti skirtingų galios sampratų sąsajas su konkrečiu teoriniu kontekstu [*theoretical frame*]⁶⁰. Visose pagrindinėse TS teorijose⁶¹ galios sąvoka vartojama šiek tiek skirtingai, todėl siekiant disciplinos istoriniame ir teoriniame kontekste pozicionuoti J. Nye pasiūlytą, būtina sugrupuoti TS teorijas būtent pagal jų požiūrį į galią.

Klasikinis „Weberiškasis“ galios apibrėžimas (kitais tariant, „pirmasis galios pavidalas“) iš esmės gali būti siejamas su **(neo)realizmo** paradigma TS, dominavusia šioje disciplinoje Šaltojo karo metais. Pasak F. Berenskoetterio, „TS studijose populiariau išvelgti galią, pasireiškiančią atvirame konflikte. [Tokia nuostata] puikiai suderinama su realistų prielaidomis apie valstybes, kaip konkuruojančius vienetus, ir galią, kaip gebėjimą laimėti karus“⁶². Vis dėlto disciplinos istoriją tyrinėjęs Brianas Schmidtas teigia, jog ilgametėje realizmo teorinėje tradicijoje galima išskirti dvi pakankamai skirtingas galios sampratas, kurias jis įvardija „galios santykio“ ir „galios elementų“ prieigomis⁶³. Pirmasis požiūris į galią su išlygomis būdingas klasikinio realizmo epochai (XX a. 4–6 dešimtmečiai) ir iš esmės atkartoja chrestomatinį M. Weberio galios apibrėžimą. Žymiausias klasikinio realizmo atstovas Hansas Morgenthau galią apibrėžia

⁵⁸ Puz., Baldwin D. Power and International Relations // Carlsnaes W., Risse T., Simmons B. (eds.). *The SAGE Handbook of International Relations*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 2002. p. 179.

⁵⁹ Puz., Berenskoetter F. Thinking about Power // Williams M., Berenskoetter F. (eds.). *Power in World Politics*. London: Routledge, 2007. p. 1-22; Bially Mattern J. The Concept of Power and the (Un)Discipline of International Relations // Reus-Smit C., Snidal D. (eds.). *The Oxford Handbook of International Relations*. New York: Oxford University Press, 2008. p. 691-698.

⁶⁰ Berenskoetter, Op. cit., p. 2.

⁶¹ tokiomis šiame darbe laikomos (neo)realizmas, (neo)liberalizmas, marksizmas (pasaulio sistemos teorija), (sociologinis) konstruktyvizmas, ir reflektyvistinės TS teorijos.

⁶² Berenskoetter, Op. cit., p. 5-6.

⁶³ Schmidt B. Competing Realist Conceptions of Power // *Millennium: Journal of International Studies*, 2005, Vol. 33, No. 3, p. 523-549. Tokią pačią dvejopą konceptualizaciją išvelgia ir D. Baldwinas (Baldwin, 2002, Op. cit., p. 185).

kaip „gebėjimą kontroliuoti kitų <...> veiksmus. <...> Politinė galia yra ją naudojančių [veikėjų] ir tų, kurių atžvilgiu ji naudojama, psichologinis *santykis*“⁶⁴. Morgenthau taip pat pažymi, jog galios santykis nėra tapatus fizinės jėgos panaudojimui: „tarptautinėje politikoje karinės jėgos panaudojimo <...> *galimybė* yra svarbiausias <...> valstybės politinės galios elementas, [tačiau pats] šios jėgos *taikymas* reiškia, kad politinė galia išmainoma į karinę [prievertą]. Naudojant fizinę prievartą, politinės galios esmė – psichologinis dviejų mastančių būtybių santykis – tampa fiziniu dviejų kūnų <...> santykiu“⁶⁵.

Kaip pastebi Schmidtas, dar klasikinio realizmo atstovai iškėlė ir „galios elementų“ idėją⁶⁶, t.y., požiūrį, kad valstybės galią galima išmatuoti atsižvelgiant į resursų bazę, kuri dažniausiai naudojama minėtam „psichologiniam“ santykiui sukurti. Tiesa, Morgenthau pateikiamas „nacionalinės galios elementų“ sąrašas apima ne tik materialius resursus, tokius kaip geografinė padėtis, gyventojai, pramoninė bazė ir karinės pajėgos, bet ir tokius idėjinius faktorius kaip nacionalinis charakteris, ar nacionalinė dvasia⁶⁷, todėl šis autorius skeptiškai vertino tokių elementų matematinio sumavimo galimybę⁶⁸. Neorealizmo atstovai savo ruožtu galutinai atsisakė santykinio galios, kaip veikėjo A gebėjimo pasiekti norimą rezultatą konflikte su B, apibrėžimo. Kaip teigia neorealizmo pradininku TS laikomas Kennethas Waltzas, „tapatinti galią su [rezultato] kontrole reiškia matyti silpnumą visais atvejais, kai [veikėjas] nepasiekia tikslo. [Iš tikrųjų] galia yra *priemonės*, o jų panaudojimo rezultatas ne visada yra užtikrintas. <...> [Taigi] galią derėtų apibrėžti atsižvelgiant į pajėgumų pasiskirstymą“⁶⁹. „Pajėgumai“ Waltzo konceptualizacijoje ir yra (materialūs) galios elementai, kurių visuma atspindi valstybės galią: „kariniai, ekonominiai ir kiti valstybių pajėgumai negali būti atskirti ir matuojami atskirai. <...> [Valstybės] rangas priklauso nuo to, kokį [pajėgumą] ji pasiekia visose šiose įskaitose: populiacijos ir teritorijos dydis, gamtiniai išteklių, ekonominis potencialas, karinės pajėgos, politinis stabilumas“⁷⁰. Tiesa, nei Waltzas, nei kiti neorealistai iki šiol nesukūrė neginčytinos tokių skirtingų rodiklių sumavimo formulės visuminei valstybės galiai įvertinti.

Būtina pažymėti, jog neorealizmo – dar vadinamo „struktūriniu realizmu“ – atstovai iš dalies perkėlė galios šaltinį iš agento į struktūros lygmenį. Tiesa, pati struktūros samprata šioje teorijoje išplėtotą gana skurdžiai. Remdamasis bendrąja sistemų teorija⁷¹, K. Waltzas teigia, jog

⁶⁴ Morgenthau H. J. *Politika tarp valstybių: kova dėl galios ir taikos*. Vilnius: Margi raštai, 2011 [1948, 1993]. p. 49.

⁶⁵ Morgenthau, Op. cit., p. 50.

⁶⁶ Schmidt, Op. cit., p. 532-533.

⁶⁷ Morgenthau, Op. cit., p. 143-184.

⁶⁸ Morgenthau, Op. cit., p. 185-198.

⁶⁹ Waltz K. *Theory of International Politics*. Reading [etc.]: Addison-Wesley, 1979. p. 192.

⁷⁰ Waltz, Op. cit., p. 131.

⁷¹ Waltz, Op. cit., p. 59.

bet kokios sistemos struktūrą apibrėžia trys rodikliai – vienetų išsidėstymas (*arrangement / ordering*), vienetų funkcijų diferenciacija, ir pajėgumų (šiuo atveju – materialių resursų) pasiskirstymas⁷². Tarptautinėje sistemoje vienetai (valstybės) išsidėstę pagal formalios lygybės principą (anarchija), o jų funkcijos yra identiškos. Kadangi pirmieji du parametrai tarptautinėje sistemoje tariamai nekinta, materialių pajėgumų pasiskirstymas yra pagrindinis struktūros bruožas, leidžiantis Waltzui klasifikuoti istorinius tarptautinių sistemų atvejus. Šis autorius pabrėžia, kad „nors pajėgumai yra vieneto savybė, pajėgumų pasiskirstymas tarp vienetų nėra <...> vieneto savybė, o veikiau sistemos lygmens [*system-wide*] sąvoka“⁷³. Vadinasi kažkurio atskiro vieneto galia nėra absoliuti kategorija: „galia vertinama lyginant tam tikro skaičiaus vienetų pajėgumus“⁷⁴ minėtose srityse ir tokiu būdu vienetus ranguojant. Kitaip tariant, „materialūs galios resursai yra sukoncentruoti sistemoje, kur valstybės turi aiškiai nelygias dalis“⁷⁵. Neorealistine požiūriu tarptautinės sistemos struktūra nekinta keičiantis vienetų sąveikos modeliams ar intensyvumui – tik jų galios / pajėgumų santykiui (t.y., pajėgumų pasiskirstymui)⁷⁶. Dėl to neorealisticinis struktūros suvokimas kitų teorinių stovyklų atstovų vadinamas „poziciniu“⁷⁷ ir „brutaliai materialistiniu“⁷⁸.

Pagrindiniai Šaltojo karo laikų realistų oponentai (**neo**)**liberalai**, kuriems priskiriamas ir švelniosios galios termino autorius Josephas S. Nye, iš esmės perėmė realistinę galios sampratą – ypač minėtą „galios elementų“ požiūrį – ir suderino su tarpusavio priklausomybe (angl. *interdependence*), kaip centrine sąvoka neoliberalizmo teorijoje. Robertas Keohane’as ir Josephas Nye pripažįsta, jog „galia gali būti apibūdinama kaip vieno veikėjo gebėjimas priversti kitus daryti tai, ko šie priešingu atveju nedarytų. <...> Galime akcentuoti tiek pirminius resursus, kurie suteikia veikėjui šį gebėjimą, tiek pačią faktinę rezultato kontrolę. [Vis dėlto] galios šaltinių įvardindami asimetrinę tarpusavio priklausomybę, galią mes suvokiame kaip *resursų kontrolę*, arba *potencialą* veikti pasekmes. Santykiuose mažiau priklausomas veikėjas dažnai turi reikšmingą politinį svertą, kadangi santykių pasikeitimas, kurį jis gali inicijuoti ar grąsinti inicijuoti, jam kainuos mažesnius kaštus nei jo oponentams. <...> Labai retai galia, matuojama koku nors resursu, visiškai atitinka galią, matuojamą poveikiu rezultatui. <...> Politinės derybos yra [procesas], kurio metu potencialas paverčiamas [*translated*] rezultatu, ir daug [potencialo]

⁷² Waltz, Op. cit., p. 88-99.

⁷³ Waltz, Op. cit., p. 98. Anot Colino Wighto, taip konceptualizuodamas struktūrą, „Waltzas išlaiko dvilypį [*ambivalent*] struktūros ontologinį statusą“ (Wight C. *Agents, Structures and International Relations: Politics as Ontology*. New York: Cambridge University Press, 2006. p. 98).

⁷⁴ Waltz, Op. cit., p. 98.

⁷⁵ Wendt A. *Tarptautinės politikos socialinė teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2005 [1999]. p. 112.

⁷⁶ Waltz, Op. cit., p. 101.

⁷⁷ Dessler D. What’s at Stake in the Agent-Structure Debate? // *International Organization*, 1989, Vol. 43, No. 3, p. 448-451.

⁷⁸ Wendt, 2005, Op. cit., p. 110-116.

prarandama tokio vertimo metu⁷⁹. Savo svarbiausiame veikle „Galia ir tarpusavio priklausomybė“ šie autoriai stengiasi įrodyti, jog kompleksinės tarpusavio priklausomybės sąlygomis, kuomet galios resursai yra skirtingai pasiskirstę atskirose srityse (*issue areas*), kuomet derėdamasis valstybės šių sričių nesieja, o karinio saugumo sritis nebėra pati svarbiausia, galingiausios (realistų požiūriu) valstybės ne visada dominuoja⁸⁰.

Galios sampratą(-as) socialinėje teorijoje ir TS lyginęs F. Berenskoetteris mano, jog skirsnyje 1.1.1 apibūdintas „antrasis [galios] pavidalas TS [disciplinoje] gali būti aptinkamas [būtent] institucionalizmo literatūroje ir [tarptautinių] režimų studijose“⁸¹, tačiau neoliberalusis institucionalizmas tarptautines institucijas (ir atitinkamai režimus) traktuoja pernelyg siaurai – „kaip konkrečius ir tiesioginius susitarimus [*explicit arrangements*], suderėtus tarp tarptautinės sistemos veikėjų, kurie nurodo, draudžia, ar leidžia [tam tikrą šių veikėjų] elgesį. <...> Valstybės naudojasi tarptautinėmis institucijomis savo tikslams pasiekti ir todėl atitinkamai jas suprojektuoja“⁸². Struktūra, kuri determinuoja veikėjų – šiuo atveju valstybių – (derybinę) galią neoliberalų analizėje tebėra materialinė, o ne idėjinė, ir šia prasme neoliberalusis institucionalizmas neprieštaruoja realizmo postulatams. Anot Keohane'o ir Nye, „[tarptautinės] sistemos struktūrą atitinka [materialių] pajėgumų pasiskirstymas tarp <...> valstybių, ir tokie pajėgumai laikytini jų galios resursais. <...> Tokiu būdu struktūra skirtina nuo *proceso*, kuris reiškia derybinį elgesį galios struktūros ‘rėmuose’ [*within power structure*]. <...> Tarptautiniai režimai yra įsiterpiantys veiksniai tarp tarptautinės sistemos galios struktūros ir politinių bei ekonominių derybų, vykstančių joje, [rezulato]“⁸³. Kaip pažymi daugiašalių tarptautinių institucijų kūrimą nagrinėjusi Lisa L. Martin, „galios asimetrijos sąlygomis pajėgesniam veikėjui pigiau ir mažiau rizikinga yra [tokias] derybas suinstitucinti, nei nuolatos eikvoti resursus atremiant pasipriešinimą“⁸⁴. Dauguma neoliberalų laikosi pozicijos, jog tarptautinius režimus (ar bent kai kuriuos iš jų⁸⁵) palaiko hegemoninės valstybės, kurių dispozicijoje sukonzentruoti svarbiausi resursai ir kurios yra linkusios šiuos resursus naudoti, kad priverstų kitas laikytis režimo

⁷⁹ Keohane R., Nye J. S. *Power and Interdependence*. 2nd ed. Glenview: Scott, Foresman and Company, 1989. p. 11. Taip pat žr.: Baldwin D. *Interdependence and Power: A Conceptual Analysis* // *International Organization*, 1980, Vol. 34, No. 4, p. 500-503.

⁸⁰ Keohane, Nye, Op. cit., p. 23-37.

⁸¹ Berenskoetter, Op. cit., p. 8.

⁸² Snidal D., Koremenos B., Lipson C. *The Rational Design of International Institutions* // *International Organization*, 2001, Vol. 55, No. 4, p. 762.

⁸³ Keohane, Nye, Op. cit., p. 20-21. Robertas Keohane'as ir Lisa Martin pažymi, jog institucinės taisyklės turėtų papildyti tarptautinės politikos studijas kaip „kontrolinis kintamasis“, potencialiai paaiškinantis tuos politinius procesus, kurių negali paaiškinti materialių resursų pasiskirstymas (žr.: Keohane R., Martin L. *The Promise of Institutional Theory* // *International Security*, 1995, Vol. 20, No. 1, p. 42).

⁸⁴ Martin L. *Interests, Power, and Multilateralism* // *International Organization*, 1992, Vol. 46, No. 4, p. 784.

⁸⁵ Oran R. Youngas tokius režimus vadina „primestais“ (*imposed*). Žr.: Young O. *Regime Dynamics: The Rise and Fall of International Regimes* // *International Organization*, 1982, Vol. 36, No. 2, p. 284-285.

taisyklių⁸⁶. Kitaip tariant, neoliberalizmo teorijoje institucinė tvarka pernelyg „prisirišusi“ prie agento lygmens, kad apimtų antrojo galios pavidalo sampratą, kurios autoriai tvirtino, jog veikiau neintencinis institucijų tęstinumas ir bendras žinojimas (tai, ką antrojo galios pavidalo teoretikai kartais vadina „socialiniu konsensusu“) atkuria galios santykius.

Antrąjį galios pavidalą, atsižvelgdami į platesnę galios konceptualizaciją socialinėje ir politinėje teorijoje, TS iš tiesų įvardijo tik (sociologinio) **konstruktyvizmo** atstovai. Struktūros samprata jų darbuose yra „labiau sociali“⁸⁷ nei neorealitų ir neoliberalų darbuose, sudaryta ne tik iš materialaus pagrindo, bet ir iš „visuomenės bendro žinojimo ar ‘kultūros’“⁸⁸. <...> Ypatingos kultūros formos – pavyzdžiui, normos, taisyklės, institucijos, ideologijos, papročiai ir įstatymai – visos susideda iš bendro žinojimo“⁸⁹. Kaip teigia Alexanderis Wendtas, „galią [taip pat] pirmiausiai formuoja [bendros] idėjos ir kultūriniai kontekstai“⁹⁰. Savo pagrindiniame veikale „Tarptautinės politikos socialinė teorija“ šis autorius įrodinėja, jog tik žinojimo, ir atitinkamai interesų, bei vaidmenų pasiskirstymas suteikia prasmę materialiams resursams, kuriais disponuoja valstybės; „materialios sąlygos *per se* tipiškai paaiškina nedaug, nors jos ir išlieka socialinių sistemų struktūros dalimi“⁹¹.

A. Wendtas pažymi, jog „pagrindinis bet kurios kultūrinės formos aspektas yra jos vaidmeninė struktūra, <...> kurią įmanoma daro bendros idėjos. <...> Nors daugumoje kultūrų vaidmenys yra funkcionaliai diferencijuoti, [tarptautinėje] anarchijoje yra sunku išlaikyti vaidmenų įvairovę“⁹². Iš esmės visų tarptautinių institucijų (at)kūrimo dalyvauja vienintelio tipo veikėjai – suverenos valstybės (plačiau žr. poskyryje 2.1). Anot Wendto, „aplinkybė, kad šiuolaikinės valstybės suverenitetas yra pripažįstamas kitų valstybių, reiškia, jog jis dabar taip pat yra vaidmens identitetas su [atitinkamomis] teisėmis ir elgesio normomis“⁹³. Tačiau daugybėje formalių ir ypač neformalių tarptautinių institucijų ir režimų galima identifikuoti ir nemažai specifinių statusų ir vaidmenų, kurių įkūnytojams dažnai suteikiami skirtingi įgaliojimai. Galios – arba kitaip, valdžios (angl. *rule*)⁹⁴ – tokioje formaliai lygių veikėjų

⁸⁶ Keohane, Nye, Op. cit., p. 42-46. Taip pat: Keohane R. *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press, 1984. p. 31-46.

⁸⁷ Kaip teigia vienas iš konstruktyvizmo pradininkų TS Alexanderis Wendtas, neorealistai (ir atitinkamai – neoliberalai) „materialių pajėgumų pasiskirstymą paverčia pagrindiniu kintamuoju ir visiškai atmeta *labiau socialias* struktūros koncepcijas“ (Wendt, 2005, Op. cit., p. 110).

⁸⁸ Wendt, 2005, Op. cit., p. 154.

⁸⁹ Wendt, 2005, Op. cit., p. 173.

⁹⁰ Wendt, 2005, Op. cit., p. 110.

⁹¹ Wendt, 2005, Op. cit., p. 171.

⁹² Wendt, 2005, Op. cit., p. 275.

⁹³ Wendt, 2005, Op. cit., p. 244.

⁹⁴ Anot paties N. Onufo, sąvoką „valdžia / valdymas“ (angl. *rule*) jis vartoja vietoje „galios“ termino. Žr.: Onuf N. *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. Columbia: University of South Carolina Press, 1989. p. 238.

visuomenėje temą teoriškai nagrinėjo kitas konstruktyvistas Nicolas G. Onufas. Anot šio autoriaus, „visur, kur egzistuoja taisyklės ir atitinkamai institucijos, egzistuoja ir valdžia [*rule*] – būseną, kuomet vieni agentai, pasinaudodami taisyklėmis, kontroliuoja ir išnaudoja kitus agentus. <...> Visose visuomenėse taisyklės sukuria sąlygas valdymui. Visuomenė, kurią sudaro valstybės, nėra išimtis“⁹⁵. Suverenitetas yra fundamentali, tačiau ne vienintelė institucija. Pagal taisyklių, kuriomis pagrįstas institucijos funkcionavimas, rūšis⁹⁶ Onufas tarptautinėms institucijoms priskiria bendrų reikšmių ir praktikų tinklus (*networks*), hierarchines organizacijas, savanorišku įsipareigojimu grįstas asociacijas ir pan.⁹⁷. Pavyzdžiui, tarptautinės sutartys atitinka pastarąjį institucijos tipą: „kai dvi ar daugiau valstybių pasirašo sutartį, jos tampa narėmis asociacijos, suteikiančios joms bent iš dalies vienodas teises. <...> Pagal sutarties sąlygas visos šalys prisiima papildomas teises ir pareigas [šalia tų, kurias joms suteikia suvereniteto institucija] viena kitos atžvilgiu. Tokioje situacijoje valstybės yra formaliai lygios, kadangi visos atlieka tą patį vaidmenį. <...> Vis dėlto svarbu pabrėžti, kad vaidmenys [savanoriškose] asociacijose ne visada yra lygūs teisių ir pareigų požiūriu“⁹⁸. Didžiausia galios asimetrija būdinga hierarchinio tipo institucijoms, nors formaliai lygių veikėjų visuomenėje, tokioje kaip valstybių sistema, jos dažniausiai būna neformalios (kaip pavyzdį Onufas pateikia „įtakos sferas“, kuriose *de facto* sprendimus priima dominuojanti valstybė, o „satelitų“ vaidmuo apima šių sprendimų vykdymą)⁹⁹. Taigi TS konstruktyvistams galios santykių analizė yra neatsiejama nuo kultūrinės-institucinės tarptautinės sistemos struktūros analizės.

Struktūrinė galios samprata būdinga ir **(neo)marksizmo** teorinei tradicijai TS. Kaip ir konstruktyvistai, marksistai visų pirma siekė parodyti (neo)realizmo ribotumą aiškinant tarptautinę politiką, tame tarpe ir apibūdinant galios fenomeną. Anot Roberto Coxo, „sutelkdamas dėmesį į imperializmą, [marksizmas] prideda vertikalią galios dimensiją prie horizontalios galingiausių valstybių tarpusavio konkurencijos dimensijos, kurią taip akcentuoja realistai. Ši [vertikali] dimensija – tai dominavimo ir subordanacijos santykiai tarp metropolijos ir ‘hinterlando’, tarp centro ir periferijos globalioje politinėje ekonomijoje“¹⁰⁰. Analizės objektu pasirinkdamas valstybės-visuomenės kompleksą, o ne (nacionalinių) valstybių sistemą, marksizmas „tyrinėja sąsajas tarp galios gamybos [procesė], galios valstybėje ir galios

⁹⁵ Onuf N. Constructivism: A User's Manual // Kubáková V., Onuf N., Kowert P. (eds.). *International Relations in a Constructed World*. New York, London: M.E.Sharpe, 1998. p. 63.

⁹⁶ Pagal kalbos aktus, kuriomis taisyklės formuluojamos, Onufas klasifikuoja jas į aprašančias (*instruction-rules*), nurodančias (*directive-rules*) ir įpareigojančias (*commitment-rules*) taisykles. (Žr.: Onuf, 1989, Op. cit., p. 78-95; Onuf, 1998, Op. cit., p. 67-68).

⁹⁷ Onuf, 1998, Op. cit., p. 71-72.

⁹⁸ Onuf, 1998, Op. cit., p. 72.

⁹⁹ Onuf, 1998, Op. cit., p. 71-72.

¹⁰⁰ Cox R. *Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory* // Keohane R. (ed.). *Neorealism and Its Critics*. New York: Columbia University Press, 1986. p. 215-216.

tarptautiniuose santykiuose¹⁰¹. Kaip tvirtina R. Coxas, struktūrinę galią ir išnaudojimą sukuria istoriškai susiklostę materialūs gamybos santykiai, juos legitimuojančios idėjos ir institucinis pagrindas. Žvelgiant iš istorinės perspektyvos, kapitalistinė nacionalinė valstybė ir nacionalinių valstybių sistema yra paskutinytis tokios globalios galios struktūros variantas¹⁰². Šia prasme marksistinės prieigos geriau „apčiuopia“ istorinę kaitą tarptautiniuose santykiuose nei (neo)realizmas ar (neo)liberalizmas. Anot Coxo, „istorinėje struktūroje aktualiausias yra tos idėjos, kurios sukuria kolektyvinį socialinės tvarkos vaizdinį [*image*], <...> tame tarpe įvairūs įsitikinimai apie esamų galios santykių prigimtį ir teisėtumą, teisingumo ir bendro gėrio sampratos, ir t.t.“¹⁰³. Galima teigti, jog (neo)marksistų postuluojami „kolektyviniai socialinės tvarkos vaizdiniai“ ar „ideologiniai statiniai“ implicitiškai referuoja į trečiojo galios pavidalo apraiškas tarptautinėje sistemoje, kuomet struktūra formuoja ir tam tikras (tariamai klaidingas) agentų interesų sampratas. Kaip teigia R. Coxas, „materialiuose galios santykiuose, sudarančiuose bet kurios struktūros pagrindą, visuomet slypi prievartos potencialas <...>. Tačiau [fizinės] jėgos panaudojimas stipriųjų dominavimui užtikrinti nėra būtinas, jeigu silpnieji priima esamus galios santykius kaip teisėtus. Silpnieji taip elgiasi tuomet, kai galingieji <...> sugeba išreikšti savo lyderystę per universalių ar *bendrų* interesų prizmę, užuot [pristatydami ją] kaip tarnaujančią siauriems jų pačių interesams“¹⁰⁴. Neomarksistai, tokie kaip Stephenas Gillas ir Davidas Law, ypač akcentuoja hegemoninio interesų diskurso reikšmę įtvirtinant globalią kapitalo galią: „normatyvinės struktūros skvarbumą gerai iliustruoja tai, kad šiuolaikinėse visuomenėse prioritetas nuosekliai teikiamas ekonominiam augimui lyginant su kitais tikslais, pavyzdžiui, [gamtos] išsaugojimu. Kita iliustracija galėtų būti prielaidos ir įsitikinimai, kaip [šis] augimas gali būti pasiektas“¹⁰⁵ (neva tik transnacionalinių korporacijų investicijos gali užtikrinti ekonominį augimą). Anot Gillo ir Law, „ten, kur tokia politika pasirenkama be didesnių svarstymų, o tiksliau, netikint alternatyvų egzistavimu, kapitalo galia pasiekia hegemoninį mastą“¹⁰⁶.

Netgi labai paviršutiniška pagrindinių TS teorijų analizė leidžia išvelgti jų sąsajas su paradigmėmis socialinėmis teorijomis ir – atitinkamai – skirtingomis sociologų ar filosofų vartojamomis galios sampratomis. Pagrindinis (nors ir eksplicitiškai neįvardintas) klausimas, dėl kurio TS teoretikai iki galo nesutaria, yra kur – agento arba struktūros (kas beužimtų šių

¹⁰¹ Cox, Op. cit., p. 216.

¹⁰² Cox, Op. cit., p. 217-221.

¹⁰³ Cox, Op. cit., p. 218-219.

¹⁰⁴ Cox, Op. cit., p. 219.

¹⁰⁵ Gill S., Law D. Global Hegemony and the Structural Power of Capital // *International Studies Quarterly*, 1989, Vol. 33, No. 4, p. 480.

¹⁰⁶ Gill, Law, Op. cit., p. 486.

elementų vietą konkrečioje teorijoje) – lygmenyje lokalizuoti galią, iš ko ją kildinti ir kam ją priskirti.

1.1.3. Švelniosios galios apibrėžimas pagal Josephą S. Nye ir jo darbų kritika

„Švelniosios galios“ (angl. *soft power*) sąvoką J. Nye plėtoja nuo 1990 m. ir gausybėje savo darbų per tą laiką pasiūlė ne vieną jos apibrėžimą¹⁰⁷. Tarp ankstyvųjų švelniosios galios apibrėžimų išskirtinas šis: „Švelnioji galia yra gebėjimas pasiekti norimą rezultatą tarptautinėje politikoje ne prievarta, o patraukiant [kitus] į savo pusę [*through attraction*]. Ji veikia įtikinus kitus sekti, arba jiems [savanoriškai] paklustant normoms ir institucijoms, kurios lemia atitinkamą elgesį“¹⁰⁸. Pastebėtina tai, jog bent jau ankstyvesniuose savo veikaluose J. Nye švelniąją galią dažnai apibūdina panašiai kaip ją suvokia „antrojo galios pavidalo“ teoretikai sociologijoje ir politikos moksluose (žr. skirsnį 1.1.1), sieja ją su tam tikru konsensu ir institucinių taisyklių laikymusi. Anot J. Nye, „švelnioji galia užtikrina bendradarbiavimą ne fizine jėga ir ne pinigais, o atsidavimu bendrai vertybei, tikėjimu jos teisingumu ir pareiga jos siekti“¹⁰⁹. <...> Institucijos gali sustiprinti valstybės švelniąją galią. <...> Kai valstybių galia tampa legitimi kitų akyse, jos susiduria su mažesniu pasipriešinimu jų siekiams. <...> Jeigu valstybė pati gali formuoti tarptautines taisykles, kurios suderinamos su jos interesais ir vertybėmis, jos politika atrodo legitimi kitų [valstybių] akyse. Jei ji veikia institucijų ‘rėmuose’ ir laikosi taisyklių, paskatina ir kitas šalis atitinkamai elgtis“¹¹⁰.

Vis dėlto, kaip ir kiti neoliberalizmo atstovai TS, J. Nye beveik išimtinai vadovaujasi agento lygmens galios samprata, todėl tiek kietąją, tiek švelniąją galią kildina iš tam tikrų resursų, kuriais veikėjas tariamai disponuoja. Jeigu „su kietąja galia dažniausiai siejami resursai yra materialūs, tokie kaip [fizinė] jėga ir pinigai“¹¹¹, tai švelnioji galia, anot Nye, paremta vertybių, kurių valstybė siekia vidaus ir užsienio politikoje, visuotiniu patrauklumu, tarptautinėmis institucijomis, legitimuojančiomis jos siekius, bei tos valstybės visuomenei būdingų kultūrinių praktikų paplitimu už jos ribų¹¹². Bendras valstybių kultūrinis-civilizacinis pagrindas, šio autoriaus manymu, netiesiogiai (per visuomenės spaudimą) galiausiai priverčia

¹⁰⁷ Be tekste žemiau pateikiamo apibrėžimo, kuriuo remiamasi šiame darbe, švelniąją galią J. Nye taip pat apibrėžė kaip „gebėjimą priversi kitus norėti to paties, ko nori tu“ (*Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs, 2004. p. 5), bei „gebėjimą patenkinti savo interesus manipuliuojant darbotvarke, įtikinėjant, ar sukuriant patrauklumo [efektą]“ (*The Future of Power*. New York: Public Affairs, 2011. p. 13).

¹⁰⁸ Nye J. S., Owens W. A. *America's Information Edge // Foreign Affairs*, 1996, Vol. 75, No. 2, p. 21.

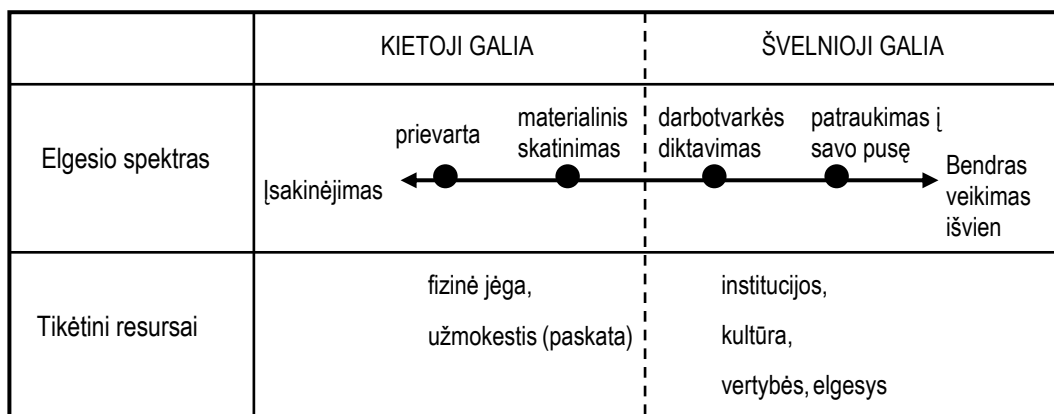
¹⁰⁹ Nye, 2004, Op. cit., p. 7.

¹¹⁰ Nye, 2004, Op. cit., p. 10-11.

¹¹¹ Nye J. S. *The Future of Power*. New York: Public Affairs, 2011. p. 21.

¹¹² Nye, 2004, Op. cit., p. 11; taip pat: Nye, 2011, Op. cit., p. 21, 84.

šalių vyriausybės suderinti ir užsienio politiką¹¹³. Tokį požiūrį į galią J. Nye reziumuoja schema, kurioje veikėjų tarpusavio santykiai išdėstomi nuo „kietojo“ (įsakinėjimo ir paklusimo) iki „švelniojo“ (savanoriško veikimo išvien) spektro polių, jiems priskiriant atitinkamus „resursus“ (žr. 1.2 pav.)¹¹⁴.

1.2 pav. Galios santykių spektras pagal Josephą S. Nye

Šaltinis: Nye J. S. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs, 2004. p. 8.

Švelniosios galios kildinimas iš agento lygmens ir socialinės struktūros elementų prilyginimas veikėjo „resursams“ tapo J. Nye kritikų svarbiausiu argumentu¹¹⁵. Anot Edwardo Locko, „galia, sietina su socialinėmis struktūromis, tokiomis kaip bendros vertybės, institucijos ar kultūra, akivaizdžiai sudaro Nye pasiūlytos ‘švelniosios galios’ sampratos pagrindą. Didžiausia problema šiuo atveju yra tai, jog Nye darbuose tokios socialinės struktūros traktuojamos kaip esančios konkrečių veikėjų dispozicijoje“¹¹⁶. Vėlesniuose savo darbuose J. Nye atsižvelgia į kritikų pastabas ir sutinka, jog veikėjo galią didele dalimi lemia istoriškai susiklosčiusios (ir nuo paties veikėjo nepriklausančios) socialinės aplinkybės, tačiau šį autorių

¹¹³ Nye, 2011, Op. cit., p. 94-100. Pastaroji J. Nye tezė teoriniu požiūriu (nors empiriškai autorius ją gausiai iliustruoja) yra tiek pat nepagrįsta, kiek Samuelio Huntingtono prielaida, jog skirtingomis kultūrinėmis praktikomis grįstos visuomenės neišvengiamai jaučia priešišumą viena kitai (Žr.: Huntington S. *The Clash of Civilizations? // Foreign Affairs*, 1993, Vol. 72, No. 3, p. 22-49).

¹¹⁴ Atkreiptinas dėmesys, jog savo schemeje kaip „kietosios galios“ santykių formą J. Nye įvardija prievartą. Pagal galios sampratą, išdėstytą 1-ajame šio darbo skirsnyje, fizinės prievartos panaudojimas tam tikram tikslui pasiekti nelaikomas galios santykiu, tiesa, įsakinėjimas *grąsinant* jėgos panaudojimu, bei atitinkamas paklusnumas, galėtų būti laikomas galios forma (ji užimtų priešingą spektro polių nei savanoriškas paklusimas autoriteto sprendimams; žr.: 1.1 pav.).

¹¹⁵ Pvz., žr.: Lukes S. *Power and the Battle for Hearts and Minds // Millennium: Journal of International Studies*, 2005, Vol. 33, No. 3, p. 492; Lock E. *Soft Power and Strategy: Developing a ‘Strategic’ Concept of Power // Cox M., Parmar I. (eds.). Soft Power and American Foreign Policy*. London, New York: Routledge, 2010. p. 45; Van Ham P. *Social Power in International Politics*. London, New York: Routledge, 2010. p. 8.

¹¹⁶ Lock, 2010b, Op. cit., p. 36-37.

labiau domina politikos formuotojams prieinami strateginiai instrumentai, t.y. „ką veikėjas ar agentas gali nuveikti esamoje situacijoje“¹¹⁷.

Tarp švelniosios galios „instrumentų“ J. Nye išskiria 1) įtikinėjimą (angl. *persuasion*) ir 2) manipuliavimą tarptautinių grėsmių ir problemų darbotvarke (angl. *agenda-setting*)¹¹⁸. Kitaip tariant, politikos formuotojai, kuriems šis autorius netiesiogiai adresavo darbus švelniosios galios tema, turėtų perprasti esamą tarptautinių normų ir institucijų sanklodą, jos kontekste vertinti savo politinių žingsnių pasekmes ir manipuluoti ja vystydami dialogą su kitais: „palankioje šviesoje pristatomas [framed] argumentas, siejamas su legitimumu tikslinėje auditorijoje, turi daugiau galimybių įtikinti“¹¹⁹. Dėl tokios praktinės J. Nye darbų orientacijos švelniąją galią daugelis TS mokslininkų šiandien sieja su retoriniais gebėjimais, manipuliavimu reikšmėmis (angl. *framing*) – t.y., komunikacijos procesu¹²⁰. Pavyzdžiui, tyrinėdama tarptautinių NVO įtaką valstybių politikai Kathryn Sikkink terminus „švelnioji galia“ ir „komunikacinė galia“ naudoja sinonimiškai: „tai, ką Nye <...> pavadino ‘švelniąja galia’, <...> yra paremta informacijos įtikinamumu, kitaip tariant – komunikacija“¹²¹. Kadangi NVO neturi tarptautinio teisinio-diplomatinio subjektiškumo ir negali su valstybėmis konkuruoti lygiomis teisėmis, Sikkink daro išvadą, jog tokie veikėjai remiasi išimtinai „argumento galia“: „švelnioji galia nepriklauso nuo formalaus [veikėjo] statuso. Dauguma nevyriausybinų veikėjų TO nėra pripažįstami formaliais subjektais (kai kurie turi ‘konsultanto’ statusą JT, bet dauguma neturi) ir vis dėlto jie įgyvendina švelniąją galią šiose organizacijose. <...> Tad kaip [tokios] grupės išnaudoja švelniąją galią? Komunikacinė galia įgyvendinama teikiant viešus pasiūlymus, kvestionuojant, kritikuojuant, paviešinant [tam tikrą informaciją]“¹²². Vis dėlto tarptautinė politika nėra „ideali kalbos situacija“ (angl. *ideal speech situation*), kurioje kalbančiojo statusas neturi jokios reikšmės, o derybų baigtį lemia išimtinai svaresnis argumentas. Derėtų pripažinti *neformalų* autoritetinį tokių tarptautinės politikos veikėjų kaip NVO statusą globaliose aplinkosagos, žmogaus teisių gynimo ir pan. tarptautinėse praktikose, bei pakankamai išplėtotą aplinkosaugos ar žmogaus teisių diskursą, kuris nepriklauso nei jiems, nei valstybių vyriausybėms, ir kuriuo visi veikėjai gali strategiškai manipuluoti.

¹¹⁷ Nye, 2011, Op. cit., p. 6 (taip pat žr.: p. 14-16).

¹¹⁸ Nye, 2011, Op. cit., p. 20, 90-94. J. Nye taip pat mini „3) patrauklumą“ (angl. *attraction*), tačiau jį sudėtinga traktuoti, kaip „instrumentą“.

¹¹⁹ Nye, 2011, Op. cit., p. 93.

¹²⁰ Pvz., žr.: Sikkink K. Restructuring World Politics: The Limits and Asymmetries of Soft Power // Khagram S., Riker J., Sikkink K. (eds.). *Restructuring World Politics: Transnational Social Movements, Networks, and Norms*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2002. p. 301-317; Rothman S. Revising the Soft Power Concept: What are the Means and Mechanisms of Soft Power? // *Journal of Political Power*, 2011, Vol. 4, No. 1, p. 56-60.

¹²¹ Sikkink, 2002, Op. cit., p. 303.

¹²² Sikkink, 2002, Op. cit., p. 304-305.

Apibendrinant J. Nye ir jo sekėjų darbus švelniosios galios tema, galima teigti, kad juose beveik neplėtojamas teorinis „paveikslas“, kuriame atsispindėtu, kaip veikėjo institucinė padėtis, disponuojami resursai ir komunikacinė strategija susiję su galios santykių atkūrimu. Šioje disertacijoje (žr. 1.2 poskyrį, ypač skirsnį 1.2.5) remiamasi socialinės teorijos darbais (visų pirma A. Giddenso struktūracijos teorija), kuriuose jau yra teoriškai apibūdinta ir (iš)nagrinėta, kaip agentų tarpusavio „sąveikoje reikšmių komunikavimas <...> – pats veiksmų ir kitų sąveikos aspektų įvardijimas / apibrėžimas – <...> implikuoja reikšmių, normatyvinių elementų ir galios [santykių] persipynimą“¹²³. Tam, kad formuluoti įtikinamus argumentus, manipuluoti reikšmėmis, ar suprasti šį procesą, būtina pradėti nuo struktūrinio komunikacijos ir derybų konteksto, ir šiuo atžvilgiu paties Nye darbai nepateikia jokių metodologinių gairių.

Šiame darbe grįžtama prie ankstyvųjų J. Nye svarstymų apie švelniosios galios prigimtį ir plėtojama švelniosios galios, kaip *struktūrinės galios* (institucinio dominavimo), samprata. Nors pats J. Nye atskirai nesigilino į socialinės struktūros reprodukcijos problematiką, jo praktinėse švelniosios galios panaudojimo „gairėse“ galima išvėlyti užuominų, jog tai, kas yra „teisėta“ ir „teisinga“ tarptautiniu mastu, gali būti formuojama vienašališkomis pastangomis, kad pavienis veikėjas yra pajėgus keisti tarptautinių taisyklių turinį¹²⁴. Šiame darbe laikomasi priešingų, socialinio konstruktyvizmo teorijai būdingų nuostatų apie socialinės struktūros prigimtį; socialinė struktūra nėra konkretaus veikėjo(-ų) sąmoningo pasirinkimo rezultatas, o veikiau tęstinių praktikų ir bendro žinojimo (tame tarpe ir praktinio, „nesąmoningo“ žinojimo) išdava (plačiau žr. kitame poskyryje). Laikantis prielaidos, jog švelnioji galia paremta tam tikrų normų ir vaidmenų institucionalizacija, tik formalių ir neformalių *institucijų analizė* gali atskleisti, kas ir kodėl yra švelniosios galios pozicijoje, kaip švelnioji galia įgyjama ir kaip jos netenkama.

* * *

TS (sub)disciplinoje galia tradiciškai yra viena iš svarbiausių sąvokų, tačiau maždaug iki 9-ojo – 10-ojo dešimtmečių sandūros, kol discipliną apibrėžė (neo)realistų–(neo)liberalų tarpusavio debatai, ši sąvoka buvo suprantama pakankamai siaurai – kaip materialių resursų kontrolė ir iš jos tiesiogiai kildinama veiksmų autonomija / priklausomybė. Prieš daugiau nei 20 metų neoliberalizmo stovyklos atstovas Josephas Nye pabandė išplėsti galios sąvoką pasiūlydamas „švelniosios galios“ terminą, tačiau savo darbuose liko „prisirišęs“ prie agento ir strateginio veiksmo lygmens; kviesdamas politinį elitą (visų pirma JAV) efektyviau išnaudoti švelniąją galią, jis taip ir nepaaiškina, kokiomis sąlygomis ji veikia ir kaip ją „pamatuoti“.

¹²³ Giddens, 1984, Op. cit., p. 28-29.

¹²⁴ Nye, 2004, Op. cit., p. 10-11. Šis Nye darbų aspektas išsamiau aptariamas: Bially Mattern J. Why “Soft Power” Isn’t So Soft: Representational Force and the Sociolinguistic Construction of Attraction in World Politics // *Millennium: Journal of International Studies*, 2005, Vol. 33, No. 3, p. 583-612.

„Tinkama“ argumentacija (įtikinėjimas) tėra *vienas* iš švelniosios galios panaudojimo būdų, tačiau iki galo nesuvokiant socialinės struktūros elementų, kurie tam tikrus argumentus paverčia „įtikinamais“ ir veiksmingais, neįmanoma suvokti ir dialektinio tokios galios pobūdžio, t.y. numanomos Kito reakcijos ir atsakomojo švelniosios galios panaudojimo. Todėl šiame darbe žengiamas logiškai pagrįstas metodologinis žingsnis – suprasti struktūrinius švelniosios galios šaltinius, o jų panaudojimą ir efektyvumą įvertinimą palikti strateginio planavimo sričiai.

1.2. Struktūrinės švelniosios galios prielaidos

Prieš analizuojant struktūrinės galios prielaidas, būtina apibrėžti pačią socialinės struktūros sąvoką ir jos elementus. „Socialinė struktūra“ yra vienas iš dažniausiai vartojamų terminų sociologų profesinėje kalboje, kurio reikšmę dažnas autorius laiko „savaime suprantama“ ir todėl nedetalizuoja¹²⁵. Vis dėlto, anot Douglaso Porporos, „skirtingos teorinės perspektyvos sociologijoje siūlo skirtingą supratimą, kas yra socialinė struktūra“¹²⁶. Šis autorius identifikuoja keturias sąvokos „socialinė struktūra“ vartojimo tradicijas: 1) struktūra, kaip pasikartojantys individų elgesio modeliai (*patterns*), 2) struktūra, kaip į gamtos dėsnius panašios koreliacijos tarp socialinių faktų, 3) struktūra, kaip santykis tarp socialinių pozicijų, ir 4) struktūra, kaip taisyklių ir resursų visuma¹²⁷. Pirmoji struktūros samprata, tapatinama su vadinamuoju „metodologiniu individualizmu“, socialinę struktūrą traktuoja tik kaip priklausomą kintamąjį, ir nesuteikia jai jokio kauzalinio ar konstitutyvaus vaidmens. Antroji – priešingai – nesuteikia jokio vaidmens individui, kuris traktuojamas kaip struktūrinių dėsnių „įkaitas“. Pastarasis požiūris, apibrėžiamas kaip „holistinis“, vieno socialinio būvio atsiradimą aiškina išimtinai kitos socialinės būsenos egzistavimu¹²⁸. Tokiam teoretizavimui Colinas Wightas priskiria ir struktūrinio realizmo teoriją TS¹²⁹, kuri postuluoja, jog tam tikras pajėgumų pasiskirstymas tarptautinėje sistemoje lemia sistemos stabilumą nepriklausomai nuo savybių ar įsitikinimų valstybių (agentų) lygmenyje. Trečiasis struktūros suvokimas siejamas su marksizmo stovykla socialiniuose moksluose ir nuo pirmųjų dviejų skiriasi tuo, jog individui ir socialinei struktūrai priskiria abipusį priežastingumą; socialinių santykių tinklą, kuris ir sudaro struktūrą, sukuria patys individai, siekdami savo individualių interesų, tačiau santykis tarp individų, ar tarp

¹²⁵ Valantiejus A. Socialinės struktūros samprata // *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2006, Nr. 2 (18), p. 48-51.

¹²⁶ Porpora D. Social Structure: The Future of a Concept // Chew S. C., Knottnerus J. D. (eds.). *Structure, Culture, and History: Recent Issues in Social Theory*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2002, p. 44.

¹²⁷ Porpora, 2002, Op. cit., p. 44-47.

¹²⁸ Anot Algimanto Valantiejaus, „plačiąja prasme socialinės struktūros samprata iš esmės sutampa su teorinio aiškinimo logika“, tokia kaip individualizmas ar holizmas (Valantiejus, Op. cit., p. 48).

¹²⁹ Žr.: Wight, Op. cit., p. 130.

jų kategorijų (pvz., turtinė nelygybė, konkurencija, mainų asimetrija, ir t.t.) yra „objektyvus“ ir turi aiškiai stebimų kauzalinių pasekmių individui, nepriklausomai nuo to, ar jis suvokia tokio santykio egzistavimą. Taigi, šis struktūros suvokimas apibrėžtinai kaip materialistinis.

Šiame darbe pasirenkama ketvirtoji iš aukščiau minėtų socialinės struktūros sampratų, suformuluota struktūracijos teorijos „rèmuose“, kaip geriausiai atskleidžianti struktūrinę švelniosios galios prigimtį. Kaip ir marksizmui, struktūracijos teorijai būdingas dialektinis agento ir struktūros santykis, tačiau šioje tradicijoje socialinę struktūrą visų pirma sudaro kultūrinės taisyklės, o ne materialūs santykiai. Nors, kaip vienoje iš savo publikacijų įrodinėja D. Porpora, materialūs santykiai gali būti traktuojami kaip objektyvūs ir dažnai neišvengiami konstitutyvių visuomenės taisyklių padariniai (angl. „*emergently material phenomena*“) ¹³⁰, struktūracijos teorija faktiškai ištrina konceptualią ribą tarp sąvokų „struktūra“ ir „kultūra“ socialinių mokslų žodyne. TS teoretikai, kurie tiesiogiai remiasi struktūracijos teorija, minėtas sąvokas taip pat dažnai vartoja sinonimiškai ¹³¹, tačiau šiame darbe pasiliekiama ties „socialinės struktūros“ sąvoka.

1.2.1. Socialinė struktūra struktūracijos teorijos ir socialinio konstruktyvizmo požiūriu

Struktūracijos teorijos pradininku laikomas Anthony Giddensas, kuris ir apibrėžė socialinę struktūrą kaip „taisyklės ir resursus, pakartotinai [*recursively*] dalyvaujančius socialinių sistemų atkūrimė“ ¹³². Kaip minėta, pagal šį apibrėžimą struktūra *nèra* materialus reiškinytis ir egzistuoja tik „virtualiai“, „kaip ‘pèdsakai’ žmogiškųjų agentų atmintyje [*memory traces*], nukreipiantys jų veiklą“, o laike ir erdvėje gali būti stebima tik „praktikose, kurias [ji] pakartotinai organizuoja“ ¹³³. Kitaip tariant, remiantis A. Giddensu, „struktūra nèegzistuoja nepriklausomai nuo agentų žinojimo, *ką* jie daro savo kasdienėje veikloje“ ¹³⁴. Galima sutikti, jog taisyklės iš tiesų yra išimtinai idèjiniis fenomenas, tačiau bent dalis to, *ką* Giddensas įvardija resursais – gamtos ir žmogaus sukurti objektai – egzistuoja ir nepriklausomai nuo žmogaus jiems suteikiamų prasmų (plačiau apie resursus ir jų tipus žr. skirsnyje 1.2.4). Kadangi tik kultūrinės taisyklės paverčia materialius objektus „resursais“, t.y. „priemonėmis, įgalinančiomis [kažką] pakeisti“ ¹³⁵, anot Williamo H. Sewellio, taisyklių ir resursų išlikimas iš tiesų yra dialektiškai susijęs. Performuluodamas A. Giddenso struktūros sampratą, šis autorius įtraukia taisyklės, arba

¹³⁰ Porpora D. Cultural Rules and Material Relations // *Sociological Theory*, 1993, Vol. 11, No. 2, p. 212-229.

¹³¹ Pvz., žr.: Wendt, 2005, Op. cit., p. 154, 170-178, 266-267.

¹³² Giddens, 1984, Op. cit., p. 377.

¹³³ Giddens, 1984, Op. cit., p. 17.

¹³⁴ Giddens, 1984, Op. cit., p. 26.

¹³⁵ Giddens A. *Central Problems in Social Theory: Action, Structure, and Contradiction in Social Analysis*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1979. p. 92.

kitaip, „schemas, kurios yra virtualios, ir resursus, kurie yra faktiniai [actual]. <...> Schemas, kurios nesustiprinamos ir neatgaivinamos resursais, ilgainiui pamiršamos ir nustoja veikti; resursai be kultūrinių schemų, organizuojančių jų naudojimą, ilgainiui išnyksta ir praranda reikšmę. Schemas ir resursai sudaro struktūras tikraja šio žodžio prasme tik tuomet, jeigu vienas kitą implikuoja ir palaiko ilguoju laikotarpiu“¹³⁶.

Struktūracijos teorijoje socialinės struktūros atsikūrimas yra tiesiogiai priklausomas nuo agentų žinojimo; A. Giddensas skiria dviejų rūšių žinojimą, būdingą žmogiškajam agentui – *diskursyvųjį* ir *praktinį*. Diskursyvioje sąmonėje slypintis žinojimas gali būti bet kada perteiktas kalbinėmis priemonėmis, tuo tarpu praktinis žinojimas yra „neišreikštas [tacit] žinojimas, kuris kaip įgūdis pritaikomas kryptingoje veikloje, tačiau kurio veikėjas negali suformuluoti diskursyviai“¹³⁷. Būtent praktinis žinojimas, kaip žmogiškųjų rutinų pagrindas, „užima centrinę vietą struktūracijos teorijoje. Rutina tuo pačiu metu būtina ir agento asmenybės tęstinumui [t.y. palaiko jo ontologinį saugumą], <...> ir visuomenės institucijoms, kurios egzistuoja tik pakartotinai jas atkuriant“¹³⁸. Kitaip tariant, kai kurios rutinos yra paplitę laike ir erdvėje, ir gali būti stebimos daugiau nei vieno agento kasdienėje veikloje. Nors, anot Giddenso, „paprastai asmuo nesulaukia klausimo, kodėl jis ar ji užsiima veikla, kuri yra konvencinė grupėje ar kultūroje, kurios narys yra šis individas“, tikėtina, jog „[socialiai] kompetetingas agentas, <...> paklaustas, būtų pajėgus paaiškinti daugumą savo veiksmų“¹³⁹. Struktūracijos teorija, kaip ją suformulavo A. Giddensas, jokiu būdu nepostuluoja neperžiangiamos ribos tarp diskursyviosios ir praktinės sąmonių – „tiesiog kai ką [žmogui] yra lengviau padaryti, nei pasakyti“¹⁴⁰.

Pati savaime rutina ar praktika nėra taisyklė (ir todėl nepriskirtina socialinei struktūrai), tačiau „taisyklės <...> neabejotinai veikia įvairius rutinizuotų praktikų aspektus“¹⁴¹, jų atsiradimą ir tęstinumą. A. Giddenso teigimu, agentai reflektuoja ne tik savo, bet ir kitų rutinizuotas praktikas, ir tik tokiu būdu tampa „socialiai kompetetingais“. Taip akumuliuojama kompetencija (kurios didžioji dalis „nusistovi“ praktinės sąmonės lygyje) tampa vėlesnės agentų veiklos pagrindu. Tokiu būdu A. Giddensas nuo agento ir struktūros dichotomijos pereina prie „struktūros dualumo“ (angl. *duality of structure*) prielaidos, kuria ir pagrįsta struktūracijos teorija: „taisyklės ir resursai, kuriais remiamasi atliekant ir atkartojant socialinį veiksmą, tuo pačiu metu yra ir [socialinės] sistemos atsikūrimo priemonė“¹⁴². Kadangi socialinė struktūra

¹³⁶ Sewell W. A Theory of Structure: Duality, Agency, and Transformation // *American Journal of Sociology*, 1992, Vol. 98, No. 1, p. 13.

¹³⁷ Giddens, 1979, Op. cit., p. 57.

¹³⁸ Giddens, 1984, Op. cit., p. 60.

¹³⁹ Giddens, 1984, Op. cit., p. 6.

¹⁴⁰ Giddens, 1984, Op. cit., p. 7.

¹⁴¹ Giddens, 1984, Op. cit., p. 19.

¹⁴² Giddens, 1984, Op. cit., p. 19.

egzistuoja tik idėjiniame lygmenyje (t.y. žmonių galvose), laike ir erdvėje paplitusioms praktikoms ir sąveikoms apibūdinti Giddensas vartoja minėtą „socialinės sistemos“ (o kartais tiesiog „visuomenės“) sąvoką. Institucijomis savo ruožtu gali būti įvardijamos „tos praktikos, kurios pasižymi didžiausiu tęstinumu laike ir erdvėje sistemos mastu“¹⁴³, o nustatyti tokių praktikų atkūrimą reguliuojančias taisykles, bei resursus ir yra institucinės analizės tikslas (taip pat ir šiame darbe).

Pagrindiniai struktūracijos teorijos postulatai, tame tarpe ir šioje teorijoje vartojama socialinės struktūros samprata, yra visiškai suderinami su socialinio konstruktyvizmo nuostatomis¹⁴⁴, o kai kurių konstruktyvistų yra tiesiogiai adaptuojami savosiose teorijose¹⁴⁵. Pavyzdžiui, konstruktyvizmo pradininkais sociologijoje ir politikos moksluose dažnai laikomi Peteris L. Bergeris ir Thomas Luckmannas socialinę struktūrą apibrėžia kaip „tipizacijų ir jų dėka sukuriamų pasikartojančių sąveikos modelių sumą“¹⁴⁶. Nors pačios faktinės sąveikos A. Giddenso konceptualizacijoje būtų priskiriamos socialinei sistemai, o ne struktūrai, Bergerio ir Luckmanno „tipizacijos“ neabejotinai yra svarbus – gal net svarbiausias – Giddenso „taisyklių“ poaibis (plačiau apie socialinių taisyklių įvairovę žr. skirsnyje 1.2.3). Be to, minėti autoriai aiškiai pritaria struktūros dualumo idėjai: „nors žmogus patiria socialinį pasaulį kaip objektyvų, vis dėlto šis pasaulis neįgyja ontologinio statuso, nepriklausomo nuo jį sukūrusio žmogaus veiklos.“¹⁴⁷ <...> [R]eflektuojanti [žmogaus] sąmonė priskiria [‘objektyvią’] logiką institucinei tvarkai. <...> [K]iekviena institucija turi savo perduodamą iš kartos į kartą <...> žinojimą, kuris nurodo instituciškai tinkamas elgesio taisykles. Toks žinojimas yra suinstitucintą elgesį motyvuojanti jėga. <...> Tad žinojimas apie visuomenę yra realizacija [*realization*] dvejopa prasme: objektyvuotos socialinės tikrovės suvokimas ir nuolatinis šios tikrovės kūrimas“¹⁴⁸. Tiesa, Bergeris ir Luckmannas neakcentuoja skirtumo tarp diskursyvaus ir praktinio žinojimo, tačiau kalbant apie tarptautinės socialinės struktūros reprodukciją, kur reflektuojančius agentus dažniausiai atitinka kolektyvai (valstybės), o ne individai, ši skirtis nėra tokia aktuali.

„Giddensiškas“ struktūros kaip taisyklių ir resursų suvokimas būdingas ir daugumai konstruktyvistų TS, be to, anot C. Wighto, gali būti suderinamas ir su esminėmis angliškosios

¹⁴³ Giddens, 1984, Op. cit., p. 17.

¹⁴⁴ Glaustai ir tiksliai socialinio konstruktyvizmo (meta-)teorinės nuostatos išskiriamos: Jakniūnaitė D., Nekrašas E. Kaip tirti tarptautinius santykius konstruktyvistai: filosofinių prielaidų ir teorinių nuostatų analizė // *Politologija*, 2010, Nr. 3 (59), p. 40.

¹⁴⁵ Pvz., Alexanderis Wendtas tiesiogiai įvardija, jog konceptualizuodamas socialinę struktūrą, sintezuoja struktūracijos teorijos ir simbolinio interakcionizmo elementus. Žr.: Wendt, 2005, Op. cit., p. 156.

¹⁴⁶ Berger P. L., Luckmann T. *Socialinis tikrovės konstravimas*. Vilnius: Pradai, 1999 [1966], p. 50.

¹⁴⁷ Berger, Luckmann, Op. cit., p. 82.

¹⁴⁸ Berger, Luckmann, Op. cit., p. 87-89.

mokyklos, bei neoliberalizmo prielaidomis¹⁴⁹. Tarp konstruktyvizmo atstovų TS struktūracijos teorija didžiausią įtaką padarė Nicholaso Onufo¹⁵⁰, Davido Desslerio, Alexanderio Wendto ir kitų autorių¹⁵¹ struktūros konceptualizavimui. Anot D. Desslerio, „struktūra yra veiksmo pasekmė tiek pat, kiek priemonė. <...> Veikėjai gali elgtis socialiai tik todėl, kad egzistuoja socialinė struktūra, kuria jie remiasi, ir tik jų veiksmų dėka tokia struktūra yra reprodukuojama. <...> [Tarptautinėje sistemoje] valstybėms reikalingos dviejų tipų priemonės, ar medijos. Visų pirma, valstybės turi pasitelkti resursus, t.y. fizinius pajėgumus <...>; antra, valstybėms turi būti prieinamos taisyklės – priemonė, per kurią [valstybės] komunikuoja tarpusavyje ir koordinuoja savo veiksmus. [Užsienio] politika paremta ne tik fiziniu [ją vykdančių valstybių] pajėgumu; jai vykdyti reikalingas reikšmių laukas [*framework of meaning*], per kurį toks pajėgumų panaudojimas [kitų] atpažįstamas kaip politika – kaip tikslingas ir prasmingas elgesys – ir kurio dėka šie tikslingi signalai išsirutulioja į tvarkingą [*patterned*] valstybių tarpusavio sąveiką“¹⁵². Resursus prilygindamas fiziniams pajėgumams Dessleris šią sąvoką traktuoja kiek siauriau nei ją apibrėžia Giddensas (apie Giddenso resursų sampratą žr. skirsnyje 1.2.4), tačiau Desslerio struktūros samprata neabejotinai atitinka esminius struktūracijos teorijos kanonus.

Santykiškai mažiau dėmesio resursams skiria ir A. Wendtas. Ištisą skyrių knygoje „Tarptautinės politikos socialinė teorija“ dedikuodamas idėjinio ir materialaus prado santykiui tarptautinėje sistemoje aptarti, jis konstatuoja, jog sistemą vienodai formuoja abu minėti dėmenys¹⁵³. Vis dėlto Wendto tekstuose sampratą „taisyklės + resursai“ dažnai pakeičia vien taisyklės: „Nustatydamas socialinį kontekstą apibrėžiančias [*governing*] taisykles, <...> [Wendto konstruktyvizmas] atskleidžia, kodėl tame kontekste vieni aktoriai yra įgalinami užsiimti atitinkama praktika, o kiti ne, bei kaip atlikdami šią veiklą [jie] savo ruožtu palaiko arba nepalaiko tokių taisyklių [egzistenciją]“¹⁵⁴. Skirtingai nei Giddensas, Wendtas dažnai neakcentuoja ne mažiau įgalinančio resursų vaidmens¹⁵⁵: taisyklės iš tiesų apibrėžia, kas ir kokia

¹⁴⁹ Plačiau žr.: Wight, Op. cit., p. 137-138.

¹⁵⁰ N. Onufo konstruktyvizmo variantas šiuo atveju minimas su išlygomis: nors Onufas vienareikšmiškai pripažįsta dialektinį santykį tarp materialių sąlygų ir taisyklių, bei agento ir struktūros (žr.: Onuf, 1989, Op. cit., p. 35-65; Onuf, 1998, Op. cit., p. 59-74), jo darbuose struktūracijos procesas atskleidžiamas pasitelkiant kalbos aktų teoriją.

¹⁵¹ Pvz., žr.: Finnemore M. *National Interests in International Society*. Ithaca, London: Cornell University Press, 1996. p. 15-16, 24-25; Kowert P., Legro J. Norms, Identity, and Their Limits: A Theoretical Reprise // Katzenstein P. (ed.). *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press, 1996. p. 459.

¹⁵² Dessler, Op. cit., p. 452-454.

¹⁵³ Žr.: Wendt, 2005, Op. cit., 3 skyrius (p. 105-151).

¹⁵⁴ Wendt A. Bridging the Theory/Meta-Theory Gap in International Relations // *Review of International Studies*, 1991, Vol. 17, No. 4, p. 390.

¹⁵⁵ Tačiau (!) žr. Wendto argumentus „likutinio materializmo“ naudai: Wendt, 2005, Op. cit., p. 122-126, 143-148.

veikla gali / turi užsiimti, tačiau „resursai yra [tiesioginė] priemonė per kurią galia yra realizuojama“¹⁵⁶.

1.2.2. Agentas ir agentiškas tarptautinių santykių kontekste

Struktūracijos teorijoje socialinė struktūra apibrėžiama kaip taisyklės ir resursai, dalyvaujantys socialinės sistemos atkūrimu, tačiau sistemos tęstinumas tiesiogiai priklauso nuo agentų žinojimo ir veiksmų, taigi bet koks tyrimas struktūracijos teorijos „rėmuose“ privalo apimti ir tam tikrą (bent jau implicitinę) agento sampratą. Nors Giddenso tekstuose agentais visų pirma laikomi žmogiškieji individai (dėl jų akivaizdaus gebėjimo reflektuoti visuomenės taisyklės ir vadovautis jomis atliekant socialinį veiksma), anot struktūracijos teoriją į TS perkėlusio Alexanderio Wendto, ši teorija „yra veikiau ‘analitinė prieiga’, nei ‘substantyvi’ teorija. <...> Struktūracijos teorija nurodo kokio tipo elementai sudaro socialinį pasaulį, kaip jų tarpusavio santykis turėtų būti konceptualizuotas, ir tokiu būdu pasiūlo suvokimo rėmus ar meta- teoriją, leidžiančią teoretizuoti realias socialines sistemas, tačiau tiksliai neįvardija, kokius konkrečius agentus ar kokias konkrečias struktūras galima aptikti konkrečioje socialinėje sistemoje“¹⁵⁷. Minėti TS tyrinėtojai (Dessleris, Wendtas, Onufas, ir kt.), veikiančiais agentais tarptautinėje sistemoje laiko nacionalines valstybes, nors valstybės vientisumas ir agentiškas (ar aktoriškas; angl. *actorness*) yra vienas iš labiausiai ginčijamų klausimų TS disciplinoje¹⁵⁸. Šiame darbe pagrindiniu (nors ir ne vieninteliu) tarptautinės sistemos veikėju taip pat laikomos nacionalinės valstybės ir šiame skirsnyje pateikiami svarbiausi argumentai, pagrindžiantys tokią poziciją.

Remiantis struktūracijos teorija, socialinės struktūros tęstinumą ir kaitą nulemia agentų žinojimas ir veikla, o agentus, jų veiklą savo ruožtu apibrėžia ir šia prasme bent iš dalies kuria struktūra (plačiau žr. skirsnyje 1.2.6). Vis dėlto, kaip pažymi A. Wendtas, „struktūros, kurios sukuria agentus, yra dviejų skirtingų tipų: *išorinė* [agento atžvilgiu], arba kitaip – socialinė struktūra, ir *vidinė* organizacinė struktūra [„anatomija“]. Kiekviena iš jų paaiškina specifinį diapazoną agento galių / pajėgumų ir interesų – atitinkamai socialines ir prigimtinės [*intrinsic*]“¹⁵⁹ galias ir interesus. Žmogiškojo individo vidinė organizacinė struktūra yra gamtinė (t.y. nepriklausoma nuo atskirų ją sudarančių elementų sąmoningumo), tačiau nuo žmonių protinių ir fizinių gebėjimų didele dalimi priklauso jų agentiškas atkuriant (išorinę) socialinę

¹⁵⁶ Giddens, 1979, Op. cit., p. 91.

¹⁵⁷ Wendt A. The Agent–Structure Problem in International Relations Theory // *International Organization*, 1987, Vol. 41, No. 3, p. 355.

¹⁵⁸ P.vz., žr. specialų žurnalo „Review of International Studies“ numerį, kuriame diskutuojamas valstybės subjektiškumas (*Review of International Studies*, 2004, Vol. 30, No. 2).

¹⁵⁹ Wendt, 1987, Op. cit., p. 359.

struktūrą. Anot Wendto, „visi agentai turi tris prigimtinius gebėjimus ar galias vien dėl savo vidinės organizacinės struktūros ar anatomijos: 1) kaupti teorines žinias – net jeigu jos netikslios – apie savo [ir kitų] veiklas, ir tokiu būdu gebėti paaiškinti savo elgesį; 2) reflektuoti ir potencialiai keisti savo elgseną; 3) priimti sprendimus. Šie pajėgumai skiria agentus [griežtąja prasme] nuo neprotaujančių [*non-sapient*] elementų, kurie sukuria gamtines struktūras“¹⁶⁰. Nors skirtingai nei žmogaus, valstybės vidinė organizacinė struktūra yra socialinė, tiek, kiek valstybės ir kiti korporatyviniai subjektai tenkina šiuos tris kriterijus, jos gali būti laikomos agentais, reprodukuojančiais tam tikrą socialinę sistemą – šiuo atveju tarptautinę valstybių visuomenę.

Tiesa, mokslininkai ne visada sutaria, kiek tarptautinės sistemos struktūra, kuri šiuo atveju yra „išorinė“ valstybės atžvilgiu, formuoja valstybės agentišumą. Pavyzdžiui, A. Wendtas laikosi nuomonės, jog „ontologine prasme valstybės yra pirminis reiškinys, o jų sistema – antrinis. Kaip žmogaus kūnas yra ikisocialinis, taip ir valstybė yra ikisocialinė kitų valstybių atžvilgiu¹⁶¹. <...> Saviorganizacija reiškia, kad esencialistinis valstybės egzistavimas nepreziūmuoja kitų valstybių buvimo; [t.y.] valstybė gali būti valstybe be kitų pagalbos“¹⁶². Pats struktūracijos teorijos autorius A. Giddensas savo ruožtu akcentuoja dialektinį ryšį tarp tarptautinės sistemos struktūros ir agentų: „įvairūs kongresai, kuriuose dalyvavo Europos valstybės pradedant XVII amžiumi, bei diplomatijos [taisyklių] susiformavimas neturėtų būti traktuojami tik kaip bandymai kontroliuoti jau sukurtą [*pre-constituted*] valstybių veiklas. Veikiau tokiu būdu inicijuoti refleksyvaus reguliavimo režimai buvo būtina valstybės, kaip teritoriškai apibrėžto vieneto, susiformavimo sąlyga. Refleksyviai prižiūrimos valstybių sistemos atsiradimas ir nacionalinės valstybės, kaip pasauliniu mastu vyraujančio politinio darinio, susiformavimas vyko tuo pačiu metu [*hand in hand*]¹⁶³. <...> ‘Tarptautiniai santykiai’ nėra ryšiai, užmegzti tarp anksčiau įkurtų [*pre-established*] valstybių, kurios galėtų išlaikyti savo suverenią galią ir be šių ryšių; jie yra pagrindas, ant kurio nacionalinė valstybė apskritai egzistuoja“¹⁶⁴ (apie tarptautinės sistemos struktūrą plačiau žr. skirsniuose 2.1.1 ir 2.1.2).

Du valstybės vidinės organizacinės struktūros požymiai yra ypač svarbūs formuojant jos agentišumą pagal aukščiau minėtą trinarį apibrėžimą – tai *sprendimų priėmimo struktūra* ir *vientisos organizacijos idėja*¹⁶⁵. Jie įgalina valstybę priimti kolektyvinius sprendimus ir užtikrina kolektyvinį veiksmą. Valstybės yra organizuotos hierarchiškai, arba – vartojant struktūracijos teorijos terminiją – turi autorizacijos struktūrą, sudarytą iš autorizuojančių

¹⁶⁰ Wendt, 1987, Op. cit., p. 359.

¹⁶¹ Wendt, 2005, Op. cit., p. 211.

¹⁶² Wendt, 2005, Op. cit., p. 261.

¹⁶³ Giddens A. *A Contemporary Critique of Historical Materialism. Vol. 2: The Nation-State and Violence*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1985. p. 261.

¹⁶⁴ Giddens, 1985, Op. cit., p. 263.

¹⁶⁵ Wendt, 2005, Op. cit., p. 233.

taisyklių ir autoritetinių resursų (plačiau apie socialinės struktūros dimensijas ir resursų tipus žr. skirsniuose 1.2.4 ir 1.2.5). Anot A. Wendto, kolektyvinis „[s]prendimas glūdi taisyklėse, reglamentuojančiose valdžios, priklausomumo ir atskaitomybės santykius tarp [valstybės] narių, ir perkeliančios atsakomybę už individualius sprendimus kolektyvui tokiu būdu, kad individai [kuriems suteikimas autoritetas / teisėta valdžia] tampa kolektyvo atstovais“¹⁶⁶ ir kalba kolektyvo vardu. Be to, „[a]utorizacija [taip pat] reiškia, kad individo veiksmai yra kolektyvo veiksmai“¹⁶⁷. Kaip teigia Colinas Wightas, „autorizacijos elementas vidinėje [valstybės] sprendimų priėmimo struktūroje potencialiai yra svariausias argumentas, leidžiantis traktuoti valstybę kaip agentą, jeigu agentiškas suvokiamas siaurąją ‘gebėjimo veikti’ [*power-to-do*] prasme“¹⁶⁸.

Antrasis valstybės vidinės struktūros požymis – vientisos organizacijos ar vientiso kolektyvinio subjekto idėja – taip pat būtinas agentiškumo / aktoriškumo atributas. Anot A. Wendto, „‘vientisumo’ požymis laikytinas būtinu ir neginčijamu, nes yra išvestinis iš ‘valstybės-kaip-veikėjo’ sąvokos, ir grindžiamas prielaida, kad niekas negali būti ‘veikėju’, kol jis nėra vientisas“¹⁶⁹. Vientisumą užtikrina valstybės idėja, kuri paprastai išreiškiama pasakojimo forma ir kurią socializacijos keliu internalizuoja kiekvienas valstybės narys. Internalizacijos laipsnis, t.y. tikėjimas šiuo pasakojimu, turi būti pakankamai aukštas, o „prie šio įsitikinimo elementų priskirtinas valstybės narių vadinimasis ‘mes’ <...> ir kolektyviniai prisiminimai, siejantys juos su asmenimis, buvusiais valstybės nariais praeityje“¹⁷⁰. Kaip įrodinėja Erikas Ringmaras, tokiuose pasakojimuose valstybę dažnai linkstama atropomorfizuoti ir subjektizuoti tiek dėl jos vidinės struktūros, kurioje, kaip ir žmogaus kūne, „visos organizmo dalys yra gyvybiškai susiję, <...> tačiau kai kurios dalys – galva / vadovas [*the head*] – yra neginčijamai svarbesnės nei kitos“¹⁷¹, tiek dėl tokių „organizmų“ dalyvavimo globaliame politiniame „teatre“. Vis dėlto tokie pasakojimai ir tikėjimas jais „nėra pakankamas, kadangi individai gali turėti bendrus įsitikinimus ir nesukurti korporatyvinio subjekto. Svarbiausia, kad individai prisiimtų įsipareigojimą veikti bendrai, kolektyvinių įsitikinimų pagrindu, nepriklausomai nuo to, ar kiekvienas jų tam pritaria“¹⁷². Šiuo atveju aukščiau minėta autorizacijos struktūra ir sankcijų mechanizmas, taip gerai išvystytas nacionalinėje valstybėje nepaklusnių individų atžvilgiu, kompensuoja tai, ko negali užtikrinti valstybės idėja.

¹⁶⁶ Wendt, 2005, Op. cit., p. 235-236.

¹⁶⁷ Wendt, 2005, Op. cit., p. 236.

¹⁶⁸ Wight, Op. cit., p. 184.

¹⁶⁹ Wendt, 2005, Op. cit., p. 208.

¹⁷⁰ Wendt, 2005, Op. cit., p. 233-234.

¹⁷¹ Ringmar E. On the Ontological Status of the State // *European Journal of International Relations*, 1996, Vol. 2, No. 4, p. 445-446.

¹⁷² Wendt, 2005, Op. cit., p. 234.

Net jeigu valstybė laikytina korporatyviniu „Aš“, galima diskutuoti, ar „valstybė yra subjekto rūšis, kuriai galima priskirti identiteto ir [ypač] interesų savybę“¹⁷³. Iš esmės valstybės idėja, išreikšta pasakojimo forma, sudaro prielaidas ir korporatyviniam tapatumui susiformuoti. Kaip teigia A. Wendtas, „[g]rupiniai įsitikinimai dažnai įrašomi į ‘kolektyvinę atmintį’, mitus, apysakas ir tradicijas, išreiškiančias grupės esmę ir jos santykius su kitomis grupėmis, <...> [ir būtent] šių prisiminimų dėka ilgainiui grupės įgyja tęstinumą ir identitetą“¹⁷⁴. Anot Paulo Kowerto, „priskirti tapatybę nacionalinei valstybei <...> reiškia priimti dvi prielaidas: 1) kad nacionalinė valstybė yra pakankamai vieningas junginys ir galima ją prasmingai traktuoti kaip agentą (vidinė tapatybės dimensija); ir 2) kad ji kažkuriuo atžvilgiu atskira / skirtinga [*distinct*] nuo kitų nacionalinių valstybių, pasižymi skirtingais interesais, paskirtimi <...> (išorinė tapatybės dimensija). Kurio – į vidų ar į išorę – nukreipto požiūrio į tapatybę laikomasi [TS tyrimuose], priklauso ne nuo teisingesnio nacionalinės valstybės suvokimo, o veikia nuo teorijos paskirties¹⁷⁵. <...> Vidinių [nacionalinės tapatybės] teorijų centrinis analitinis klausimas yra, ar nacionalinė valstybė yra pakankamai vientisa <...>, kad galėtų būti traktuojama kaip agentas tarptautinėje politikoje. Centrinė išorinių teorijų problema savo ruožtu yra tokių agentų elgesio prognozavimas“¹⁷⁶. Šiame darbe valstybių vidinis koherentiškumas nėra kvestionuojamas – veikiau tai galios santykių *tarp* valstybių teorinio aiškinimo išeities taškas – o tokia vientisumo prielaida paremta būtent stiprios nacionalinės tapatybės egzistavimu. Išorinis tapatybės dėmuo visų pirma kildinamas iš tarptautinės sistemos socialinės struktūros, kurios atkūrimo valstybės dalyvauja kaip agentai (plačiau žr. kitame skirsnyje).

Galios santykių analizėje ne mažiau svarbi yra ir veikėjų – šiuo atveju valstybių – interesų, arba poreikių, samprata. Dauguma konstruktyvistų TS kelia prielaidą, kad valstybių, kaip kolektyvinių agentų, saviidentifikacija formuoja ir atitinkamus jų interesus, bei elgseną tarptautinėje sistemoje¹⁷⁷, arba kildina jų tapatybės ir interesų „konceptijas“ iš tarptautinės sistemos taisyklių (normatyvinės struktūros)¹⁷⁸. Šiame kontekste galima išskirti Alexanderį Wendtą, kuris laikosi dalinai esencialistinės valstybės sampratos, o tai reiškia ir – bent iš dalies – *objektyvių* nacionalinių interesų sampratos. Visų pirma šis autorius siūlo „išskirti dvi poreikių

¹⁷³ Wendt, 2005, Op. cit., p. 239.

¹⁷⁴ Wendt, 2005, Op. cit., p. 234.

¹⁷⁵ Kowert P. National Identity: Inside and Out // *Security Studies*, 1998, Vol. 8, No. 2/3, p. 6-7.

¹⁷⁶ Kowert, Op. cit., p. 16.

¹⁷⁷ Kowert, Legro, Op. cit., p. 462-468; Wendt, 2005, Op. cit., p. 135-136, 247; Chafetz G., Spiratas M., Frankel B. Tracing the Influence of Identity on Foreign Policy // *Security Studies*, 1998, Vol. 8, No. 2/3, p. 15-17.

¹⁷⁸ Finnemore, Op. cit., p. 22-31; Kowert, Legro, Op. cit., p. 462-468; Chafetz, Spiratas, Frankel, Op. cit., p. 17; Klotz A. Norms Reconstituting Interests: Global Racial Equality and U.S. Sanctions against South Africa // *International Organization*, 1995, Vol. 49, No. 3, p. 459-462.

rūšis – identiteto ir materialius¹⁷⁹. Nors korporatyvinis agentas, toks kaip valstybė, neturi „vientiso kūno“ ir atitinkamai materialių poreikių biologine prasme, dažniausiai jis padeda tenkinti jį sudarančių žmogiškųjų individų fizinius poreikius ir šia prasme iš dalies įgyja „objektyvius“ materialaus pobūdžio interesus¹⁸⁰. Fizinis išlikimas yra pamatinis tokio korporatyvinio agento kaip nacionalinė valstybė interesas, kurio nepatenkinus, neįmanoma patenkinti ir kitų interesų. Tiesa, ne visa turima teritorija ar gyventojų populiacija yra būtina valstybės, kaip vieneto, išlikimui, taigi, anot Wendto, „išgyvenimo sąvokos turinys istoriškai keičiasi, bet visada išlieka nacionalinio intereso dalimi“¹⁸¹.

Vis dėlto, kaip teisingai pastebi Erikas Ringmaras, tarptautinėje sistemoje „ant kortos“ statomas ne tik [valstybės] fizinis bet ir *socialinis* išlikimas¹⁸². Ontologinis saugumas (t.y., kolektyvinio tapatumo ir santykio su reikšmingais Kitais stabilumas) ir kolektyvinė savigarba savo ruožtu yra priskirtini prie minėtų „identiteto poreikių“. Kaip teigia Wendtas, „[s]avigarba yra individo pagrindinis žmogiškasis poreikis, tai, ko, be kitų dalykų, žmonės ieško norėdami būti grupės [tokios kaip nacionalinė valstybė] nariais. Išreikšdamos šį norą, grupės taip pat įgyja šį poreikį. <...> [Valstybės] suvereniteto pripažinimas, [kurį demonstruoja] kitos valstybės, čia atrodo ypač svarbus, nes tai reiškia, jog bent formaliai valstybė atrodo turinti lygią su Kitomis padėtį“¹⁸³. Šiame darbe laikantis „valstybės-kaip-veikėjo“ prielaidos identiteto poreikiai laikomi ne mažiau objektyviais, nei fiziniai poreikiai.

1.2.3. Socialinių taisyklių įvairovė ir instituciniai jų deriniai

Taisyklės struktūracijos teorijos kontekste apibrėžiamos „kaip metodika [*technique*], kaip generalizuotos procedūros, taikomos atliekant bei atkartojant socialinį veiksmą“¹⁸⁴. Kai kuriais atvejais socialinės taisyklės gali būti suvokiamos tiesiog kaip buvusių veiksmų supaprastinti apibūdinimai / santrumpos (*summaries*)¹⁸⁵. Jas žinantiems agentams taisyklės tampa tarpusavio sąveiką reguliuojančiu „laidininku“, leidžiančiu prognozuoti kito veiksmus ir reakcijas. Kaip teigia Sewellis, taisyklės „yra ‘generalizuotos’ tuo požiūriu, jog gali būti pritaikytos ar perkeltos į daugybę sąveikos kontekstų. Tokios schemas ir procedūros <...> gali būti pasitelktos ne tik

¹⁷⁹ Wendt, 2005, Op. cit., p. 144.

¹⁸⁰ Wendt, 2005, Op. cit., p. 145.

¹⁸¹ Wendt, 2005, Op. cit., p. 251.

¹⁸² Ringmar E. The Recognition Game: Soviet Russia Against the West // *Cooperation and Conflict*, 2002, Vol. 37, No. 2, p. 116.

¹⁸³ Wendt, 2005, Op. cit., p. 252-253.

¹⁸⁴ Giddens, 1984, Op. cit., p. 21.

¹⁸⁵ Rawls J. Two Concepts of Rules // *The Philosophical Review*, 1955, Vol. 64, No. 1, p. 19-22.

tose situacijose, kuriose jos buvo išmoktos ar paprastai taikomos¹⁸⁶. Kitaip tariant, dauguma taisyklių pasižymi dideliu abstrakcijos laipsniu, paliekančiu erdvės agentų interpretacijai.

A. Giddensas taip pat pažymi, kad „jokia socialinė praktika neišreiškia ir negali būti paaiškinta per pavienę taisyklę ar vieno tipo resursą“¹⁸⁷. Anot šio autoriaus, nors „taisyklės dažnai tyrinėjamos po vieną [*in the singular*] ir su išlygomis siejamos su specifiniu elgsenos aspektu, <...> socialiniame gyvenime [jos] neveikia analogiškai, kadangi [socialinės] praktikos palaikomos remiantis daugiau ar mažiau laisvai organizuotais [taisyklių] *deriniais* [angl. *sets*]“¹⁸⁸. Būtent tokie deriniai paprastai tampa institucijų pagrindu, ir jų „išgryninimas“ yra pagrindinis institucinės analizės uždavinys.

Nors A. Giddensas laikosi nuostatos, jog „svarbiausios <...> yra [tos] taisyklės ir resursai, kurie pakartotinai įtraukiami į institucijų [atkūrimą]“¹⁸⁹, jo vartojamas „institucijos“ apibrėžimas yra sąlyginai skurdus. Institucijomis Giddenso dabuose įvardijamos ilgiausiai reprodukuojamos ir sistemos mastu labiausiai paplitusios *praktikos*¹⁹⁰, tačiau institucija paprastai apima ne tik tam tikrą veiklą, bet ir veikiančio asmens(-ų) tipą. Šį institucionalizacijos aspektą tiksliai apibūdino P. Bergeris ir T. Luckmannas, kurių „institucijos“ samprata ir remiamasi šiame darbe. Anot Bergerio ir Luckmanno, „[i]nstitucionalizacija vyksta visada, kai veikėjai abipusiai tipizuoja habitualizuotus veiksmus. Būtina pabrėžti <...>, kad *tipiški* yra ne tik *veiksmi*, bet ir institucijų *veikėjai*. <...> Institucija nustato, kad X tipo veiksmus turi atlikti X tipo veikėjai“¹⁹¹. Tai yra supaprastintas institucijos apibūdinimas, kadangi realios institucijos paprastai apima bent kelių tipų veikėjus su jiems būdinga tipine veikla ir santyki tarp jų¹⁹².

P. Bergerio ir T. Luckmanno institucijos samprata implicitiškai referuoja į dvi socialinių taisyklių rūšis, dažniausiai išskiriamas filosofinėje literatūroje – *konstitutyvias* ir *reguliacines* taisykles. Kaip nurodo vienas iš nuosekliausių tokio skirstymo šalininkų Johnas R. Searle'as, „reguliacinės taisyklės reguliuoja antecedentiškai ir nepriklausomai [nuo jų] egzistuojančias veiklas. <...> Konstitutyvios taisyklės <...> sukuria ir apibrėžia / įvardija naujas veiklas; <...> jos sukuria pačią galimybę užsiimti [tokiomis veiklomis]. <...> Reguliacinės taisyklės paprastai gali būti išreikšiamos formuluote ‘Atlik X veiksmus’ arba ‘Jeigu Y, atlik X veiksmus’. Konstitutyvių

¹⁸⁶ Sewell, Op. cit., p. 8.

¹⁸⁷ Giddens, 1979, Op. cit., p. 82.

¹⁸⁸ Giddens, 1984, Op. cit., p. 18.

¹⁸⁹ Giddens, 1984, Op. cit., p. 24.

¹⁹⁰ Giddens, 1979, Op. cit., p. 65, 80; Giddens, 1984, Op. cit., p. 17, 24.

¹⁹¹ Berger, Luckmann, Op. cit., p. 75.

¹⁹² TS literatūroje iš esmės analogiški institucijų apibūdinimai pateikiami: March J., Olsen J. P. The Institutional Dynamics of International Political Orders // *International Organization*, 1998, Vol. 52, No. 4, p. 948; Holsti K. *Taming the Sovereigns: Institutional Change in International Politics*. New York: Cambridge University Press, 2004. p. 21-22; Keohane R. International Institutions: Two Approaches // *International Studies Quarterly*, 1988, Vol. 32, No. 4, p. 382-386.

taisyklių sistemose, dalis iš jų gali būti formuluojamos taip, tačiau kita dalis įgaus formą 'X turėtų būti laikomas Y' arba 'X turėtų būti laikomas Y kontekste C' ¹⁹³. A. Giddensas konstitutyvių ir reguliacinių taisyklių savo ruožtu nelaikė skirtingomis taisyklių rūšimis; anot jo, ši takoskyra tiesiog nusako du socialinių taisyklių *aspektus*, kurie išryškėja jomis besivadovaujančių agentų sąveikoje – „reikšmių apibrėžimą, <...> [ir] socialios elgsenos sankcionavimą“¹⁹⁴ (plačiau apie signifikacijos ir legitimacijos „persidengimą“ žr. skirsnyje 1.2.5). Šių aspektų atskyrimas tėra analitinis žingsnis, kadangi agentų sąmonėje konstitutyvios ir reguliacinės taisyklės sudaro sąlyginai nuoseklius derinius, kurie ir yra socialinių institucijų pagrindas. Apibūdindami institucijas Bergeris ir Luckmannas akivaizdžiai išvelgė tokių derinių vienovę: jeigu veikėjas identifikuojamas(-asi)¹⁹⁵ kaip X, jis privalo užsiimti veikla X (reguliacinė taisyklė), kadangi praktika X laikytina skiriamuoju tapatybės X požymiu (konstitutyvi taisyklė).

Tipinės tapatybės – t.y. socialinės kategorijos, su kuriomis agentai identifikuojasi – yra išskirtinai svarbūs socialinės struktūros elementai, kurie derinyje su reguliacinėmis taisyklėmis tampa individų veiklos pagrindu. Subjektyvaus (taip pat ir korporatyvinio) tapatumo susiformavimo procesas yra psichologijos ir socialinės psichologijos mokslo objektas ir šioje disertacijoje nėra plačiau nagrinėjamas. Tačiau struktūrinė analizė, kurios siekiama šiame darbe, įpareigoja išskirti „objektyvuotas“, t.y. *tipiškas* tapatybes, kurios įtraukiamos į institucinių taisyklių derinius ir tampa institucionalizuotos veiklos pagrindu. Kaip teigia P. Bergeris ir T. Luckmannas, bet kurį subjektyvų tapatumą „sukuria organizmo, individo sąmonės ir socialinės struktūros sąveika. <...> Visuomenės turi istorijas <...> [ir] konkreti istorinė socialinė struktūra apima tapatybės tipus, kuriuos <...> galima atpažinti“¹⁹⁶. Tam tikra prasme agentai „renkasi“ iš konkrečių laikmečių socialinės struktūros siūlomų tipinių tapatybių „menu“. Tarptautinėje sistemoje, kurioje agentai yra kolektyvai (valstybės), o ne individai, galima išvelgti du tapatybės šaltinius: anot A. Wendto, kolektyvinio agento „identitetas kyla tiek iš vidinės, tiek iš išorinės struktūros“¹⁹⁷, tačiau šiame darbe analizuojami *tik* „išorinėje“, t.y. tarptautinėje (ar regioninėje) socialinėje struktūroje įtvirtinti tapatybės tipai.

¹⁹³ Searle J. R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. New York: Cambridge University Press, 1969. p. 33-35.

¹⁹⁴ Giddens, 1984, Op. cit., p. 18.

¹⁹⁵ Tezę, jog veikėjo saviidentifikacija yra neatsiejama nuo ir neįmanoma be Kitų (arba apibendrinto „Kito“) interpeliacijos, Bergeris ir Luckmanas perima iš vadinamojo „simbolinio interakcionizmo“ tradicijos socialinėje teorijoje. Žr.: Mead G. H. Savimonė (Self) // *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 1998, Nr. 2, p. 133 (vert.: Mead G. H. *Mind, Self and Society. Vol. I*. Chicago: University of Chicago Press, 1967 [1934]).

¹⁹⁶ Berger, Luckmann, Op. cit., p. 217.

¹⁹⁷ Wendt, 2005, Op. cit., p. 239. Taip pat žr. p. 261-262 – apie kelis socialinės konstrukcijos lygmenis.

Tipiškas tapatybes kai kurie mokslininkai dar linkę skirstyti į veikėjų *rūšis* ir jų *vaidmenis*. „Rūšis“ reiškia socialinę kategoriją, arba „pavadinimą [*label*], priskiriamą asmenims, kurie pasižymi arba tariamai pasižymi [tam tikra bendra] charakteristika pagal išvaizdą, <...> kalbos mokėjimą, reiškiamą nuomonę, patirtis, istorinį atsitiktinumą, kaip pavyzdžiui gimimo vietą“¹⁹⁸, ir t.t. Anot A. Wendto, „rūšiniu identitetu laikoma ne bet kuri bendra charakteristika, kaip, tarkime, sausa oda, ar [sutampantis] vardas, o tik turinti socialinį turinį ar prasmę. Toks turinys daugmaž priklauso nuo formalių narystės taisyklių, nulemiančių, kas gali būti laikomas [tos rūšies atstovu], ir <...> orientuojančių Kitų elgesi“¹⁹⁹ tokio atstovo atžvilgiu. Valstybių, kaip kolektyvinių agentų, rūšinės kategorijos galėtų būti jų vidinio politinio režimo tipai, jų demografinės charakteristikos, geografinė padėtis, ekonominio išsivystymo lygis (pvz., „demokratinė valstybė“, „musulmoniška valstybė“, „Trečiojo pasaulio šalis“, „Europos valstybė“), tačiau vargu, ar socialinį turinį suteiks abėcėlės raidė, kuria prasideda valstybės pavadinimas arba jos vėliavos spalva, nors potencialiai valstybes būtų galima kategorizuoti ir pagal šiuos kriterijus.

„Vaidmens“ sąvoka tiesiogiai referuojama į aukščiau minėtą konstitutyvių ir reguliacinių taisyklių derinį („veikėjas X turi atlikti veiklą X“). Pasak A. Wendto, „jeigu charakteristikos, formuojančios rūšinius identitetus, yra priešsocialinės, tai vaidmens identitetai nesiremia [jokiomis] prigimtinėmis savybėmis“²⁰⁰ ir individams yra priskiriami tik pagal jo atliekamą veiklą. Vaidmens ir vaidinimo (angl. *performance*) metaforas į socialinius mokslus perkėlė Ervingas Goffmanas, socialiniam pasauliui tyrinėti pritaikęs dramaturginės analizės principus. Knygoje „Savęs pateikimas kasdieniame gyvenime“ Goffmanas iškelia idėją, jog individai savo elgsena perduoda tam tikrus visiems žinomus ženklus tam, kad būtų kitų atpažinti kaip tipiški personažai ir tokiu būdu galėtų kontroliuoti kitų reakcijas savo atžvilgiu²⁰¹. Aptardamas vaidmens sampratą struktūracijos teorijos kontekste, A. Giddensas savo ruožtu pabrėžia, jog „vaidmens aprašymas“ (angl. *role-prescription*), kurį, kaip ir kitus socialinės struktūros elementus, agentai įsisąmonina reflektuodami institucines praktikas, niekada griežtai nedeterminuoja jų elgesio. Anot Giddenso, „vaidmenų aprašymai yra normatyvinės nuorodos [*precepts*] <...> ir būdami tokie akivaizdžiai priklauso bendresnių normatyvinių taisyklių tinklui. Kaip ir kiti socialinės veiklos komponentai, vaidmenų aprašymai aktualizuojami [praktikoje] tik

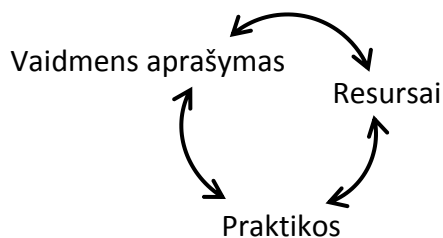
¹⁹⁸ Fearon J. D. What Is Identity as We Now Use the Word? (Manuscript, Stanford University). Stanford, 3rd November, 1999. p. 17.

¹⁹⁹ Wendt, 2005, Op. cit., p. 241. Taip pat žr.: Taylor C. *Autentiškumo etika*. Vilnius: Aidai, 1996. p. 52-57.

²⁰⁰ Wendt, 2005, Op. cit., p. 242.

²⁰¹ Goffman E. *Savęs pateikimas kasdieniame gyvenime*. Vilnius: Vaga, 2000 [1956]. p. 11-91.

panaudojant resursus. <...> Kaip ir bet kurie kiti normatyviniai dariniai, vaidmenų aprašymai potencialiai atviri įvairioms 'interpretacijoms' juos įgyvendinant praktikoje²⁰² (žr. 1.3 pav.).

1.3 pav. Vaidmens samprata struktūracijos teorijos požiūriu

Šaltinis: Giddens A. *Central Problems in Social Theory*. Berkeley: University of California Press, 1979. p. 117.

Skirtis tarp rūšinės ir vaidmens tapatybių tampa ne tokia griežta žvelgiant iš institucionalizuotos sąveikos perspektyvos. Kaip minėta, formulė „veikėjas X turi atlikti veiklą X“ yra suprimityvintas institucijos apibrėžimas, kadangi realios institucijos apima bent kelis tipiškus veikėjus su jiems būdinga veikla ir santykių tarp jų. Rūšinis tapatumas – nors teoriniame mąstyme ir nėra apibrėžiamas pagal konkrečią veiklą – gali būti instituciškai susietas su kito veikėjo vaidmeniu: pvz., veikėjas X turi atlikti X veiksmus Y rūšies veikėjo atžvilgiu / jo akivaizdoje. Kadangi socialinėje sąveikoje – pagal apibrėžimą – „auditorija“ vienaip ar kitaip reaguoja į vaidmens atlikimą²⁰³, vienpusė veiklos institucionalizacija logiškai neįmanoma (tai reikštų, jog Y rūšies veikėjas žino, kaip jo akivaizdoje elgsis veikėjas X, bet nesiima jokių veiksmų). Taigi primityviausia institucionalizuotos sąveikos formulė galėtų būti „veikėjas X turi atlikti X veiksmus veikėjo Y atžvilgiu, į kuriuos veikėjas Y turi reaguoti atlikdamas veiksmus Y“; arba – kitaip tariant – „tarpusavio susidūrimo atveju X veikėjas turi atlikti veiksmus X, o Y – veiksmus Y“. Tai reiškia, jog tęstinėje sąveikoje rūšis neišvengiamai prisiima tam tikrą vaidmenį. Toliau šiame darbe apie kai kuriuos rūšinius tapatumus bus kalbama tik tokiu atveju, jeigu bus nustatytas ir tam tikras elgesio (t.y., vaidmens) elementas tokių tapatumų apibrėžime (žr. skirsnį 2.2.4).

1.2.4. Resursų tipai

Resursai, kurie derinyje su taisyklėmis sudaro socialinę struktūrą, yra tiesioginė galios santykių reproduktivumo laike ir erdvėje priemonė. Anot Giddenso, „resursų suvokimas kaip *struktūrinių* socialinės sistemos komponentų yra labai svarbus galios konceptualizavimui struktūracijos teorijos kontekste. Galia kaip *gebėjimas [kažką] pakeisti* – taip [ji] tipiška traktuojama iš veikiančių agentų perspektyvos – ir kaip *dominavimas* – jeigu į galią žvelgiama

²⁰² Giddens, 1979, Op. cit., p. 118-119.

²⁰³ Goffman, Op. cit., p. 27; Giddens, 1979, Op. cit., p. 86.

kaip į struktūrinį reiškinių – priklauso nuo resursų panaudojimo²⁰⁴. Tiesa, resursus ir jų tipus Giddensas aprašo labai glaustai, pasak W. Sewellio, leisdamas suprasti, jog resursus gali atstoti beveik viskas, kas suteikia galią²⁰⁵.

A. Giddensas resursus klasifikuoja į paskirstomuosius (angl. *allocative*) ir autoritetinius (angl. *authoritative*), kuriuos panaudojant atkuriamos atitinkamai ekonominės ir politinės institucijos (žr. 1.2 lent.). *Paskirstomieji* resursai yra 1) materialieji gamtos ištekliai, 2) gamybos priemonės ir technologijos, bei 3) žmogaus pagaminti produktai (artefaktai, atsirandantys 1 ir 2 tipo paskirstomųjų resursų sąveikoje)²⁰⁶. Akivaizdu, jog galia, kurią suteikia tokie resursai, priklauso ir nuo socialinių taisyklių (pvz., nuosavybės ar nuomos teisių apibrėžimo). Kaip teigia W. Sewellis, paskirstomieji resursai „pasižymi materialia egzistencija, nepriklausoma nuo taisyklių ar schemų, tačiau materialių objektų aktyvavimas kaip resursų, jų vertės ir socialinės galios apibrėžimas, priklauso nuo kultūrinių schemų, kurios nurodo, kaip jais naudotis“²⁰⁷.

Švelniosios galios apibrėžimui daug svarbesni yra *autoritetiniai* resursai, kuriuos Giddensas apibūdina kaip „pajėgumus / savybes, leidžiančias kontroliuoti kitus asmenis“²⁰⁸. Sociologinėje literatūroje kaip tokių resursų pavyzdžiai pateikiami įvairūs žmogiškieji pajėgumai / savybės – įgūdžiai ir informacija, kuria agentas disponuoja, etiniai ar emociniai įsipareigojimai, kuriuos dėl vienokių ar kitokių savybių jo atžvilgiu jaučia kiti²⁰⁹. Struktūracijos teorijos kontekste Giddensas autoritetinių resursų sampratą stengiasi suderinti su agento ir struktūros dualumo prielaida: įvairių gebėjimų, bei savybių (pvz., raštingumo, leidžiančio pasiekti naują informaciją, žinių, leidžiančių patenkinti kitų poreikius, statuso, suteikiančio teisę vadovauti) pasiskirstymas yra *struktūrinė* socialinės sistemos savybė, kurią jis įvardija kaip „gyvenimiškų galimybių“ sąrangą (*constitution of life chances*)²¹⁰. Šiuo atveju referuojama į glaudžiai susijusius konstitutyvių visuomenės taisyklių ir resursų derinius (angl. *rule-resource sets*): autorizacijos (*authorization*) struktūra yra individualaus autoriteto / valdžios (*authority*), kaip resurso, prielaida, o tuo pačiu metu ir pasekmė; analogiškai, materialių resursų paskirstymo (*allocation*) struktūra yra individualios nuosavybės prielaida ir pasekmė tuo pačiu metu²¹¹. Jeigu paskirstymo struktūra daugiausiai sudaryta iš materialių objektų, tai autoritetiniai resursai – išimtinai idėjinės prigimties.

²⁰⁴ Giddens, 1979, Op. cit., p. 91-92.

²⁰⁵ Sewell, Op. cit., p. 9.

²⁰⁶ Giddens, 1984, Op. cit., p. 258.

²⁰⁷ Sewell, Op. cit., p. 12.

²⁰⁸ Giddens, 1979, Op. cit., p. 100.

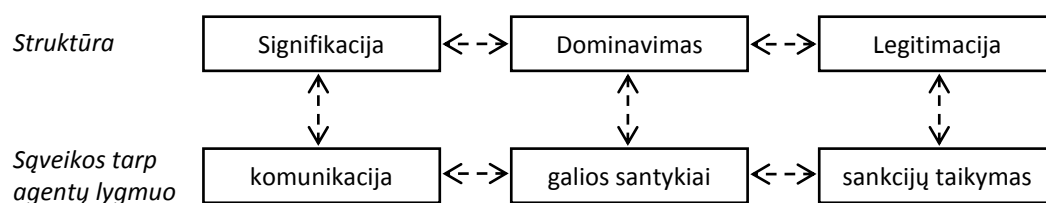
²⁰⁹ Sewell, Op. cit., p. 9-10.

²¹⁰ Giddens, 1984, Op. cit., p. 258, 260-262.

²¹¹ Giddens, 1979, Op. cit., p. 100-101.

1.2.5. Signifikacijos, legitimacijos ir dominavimo struktūros, ir jų persidengimas

Resursai (bei iš dalies juos paskirstančios taisyklės) sudaro **dominavimo** struktūrą, kuri ja besiremiančių agentų sąveikoje pasireiškia kaip galios santykiai. Tik agentams disponuojant ir naudojantis autoritetiniais ir paskirstomaisiais resursais atkuriamas atitinkamai autorizacijos ir paskirstymo (alokacijos) struktūra. Tačiau dominavimo struktūra A. Giddenso konceptualizacijoje tėra viena iš trijų socialinės struktūros *dimensijų* – šalia significacijos ir legitimacijos. Pasak Giddenso, „dominavimo struktūra tiek nuo significacijos, tiek nuo legitimacijos struktūrų atskiriama tik analitiškai“²¹². Realiose socialinėse sistemose „kodai, kurie naudojami significacijai, turi normatyvinį poveikį; Autorizacija ir [materialių resursų] paskirstymas mobilizuojami per žymėjimą [*signifying*] ir normatyvinius elementus; galiausiai legitimacija neišvengiamai apima significaciją bei prisideda prie dominavimo formų“²¹³ (žr. 1.4 pav.). Taigi tikrąjį struktūrinės galios / dominavimo mastą ir mechanizmus atskleidžia tik visos trys dimensijos apimanti analizė.

1.4 pav. Trys socialinės struktūros dimensijos ir jas atkurianti agentų sąveika

Šaltinis: Giddens A. *The Constitution of Society*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1984. p. 29.

Signifikacijos struktūrą Giddensas išskiria inkorporuodamas pasiekimus kalbotyroje į struktūracijos teorijos „rėmus“. Anot jo, „ženklai egzistuoja tik tol, kol yra kuriami ir atkuriami significacijoje, lygiai taip, kaip [bet kuri kita] struktūra egzistuoja tik struktūracijos procese ir jo dėka“²¹⁴. Geriausias tokios ženklų sistemos pavyzdys, žinoma, yra kalba, o akivaizdžiausias significacijos struktūros atspindys institucinėse praktikose yra diskursai / diskurso režimai (angl. *modes of discourse*; žr. 1.2 lent.)²¹⁵. Tiesa, Giddensas oponuoja radikaliai Ferdinando de Saussure tradicijai lingvistikoje ir socialiniuose moksluose, teigdamas, jog „semantika turi pirmenybę prieš semiotiką“²¹⁶. Kitaip tariant, „netgi patys kompleksiausi semiotiniai ryšiai

²¹² Giddens, 1984, Op. cit., p. 33.

²¹³ Giddens, 1979, Op. cit., p. 107.

²¹⁴ Giddens, 1979, Op. cit., p. 97.

²¹⁵ Taip pat žr.: Ricœur P. *Interpretacijos teorija: diskursas ir reikšmės perteklius*. Vilnius: Baltos lankos, 2000 [1976]. p. 14-21.

²¹⁶ Giddens, 1979, Op. cit., p. 98.

[t.y., sąsajos tarp ženklų] yra pagrįsti semantinėmis savybėmis, kurias sukuria taisyklėmis paremta [*rule-governed*] kasdienė [žmogaus] veikla²¹⁷.

1.2 lentelė. Socialinės struktūros dimensijos ir jos institucinės išraiškos

Struktūra		Institucijų sankloda (socialinė sistema)
Signifikacija		Diskurso režimai / simboliniai pasauliai
Dominavimas	Paskirstymas (alokacija) Autorizacija	Ekonominės institucijos Politinės institucijos
Legitimacija		Teisinės ²¹⁸ institucijos

Saltinis: Giddens A. *The Constitution of Society*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1984. p. 31.

Apibūdindamas **legitimacijos** struktūrą, Giddensas įsitraukia į netiesioginį disputą su struktūrinio funkcionalizmo autoriais, visų pirma T. Parsonsu. Kaip minėta poskyryje 1.1, antrojo galios pavidalo teoretikai, įskaitant abu – Giddensą ir Parsonsą, postuluoja tam tikros apimties socialinį konsensumą, kurio ribose galia yra legitimuojama, tačiau struktūrinio funkcionalizmo požiūriu agentai taip giliai internalizuoja socialines normas, jog iš esmės neturi jokios veiklos autonomijos. Toks agentų redukavimas iki struktūros atsikūrimo „instrumentų“ yra nepriimtinas A. Giddensui struktūracijos teorijos kontekste. Anot jo, „legitimacijos sąvoka yra tinkamesnė nei normatyvinis konsensusas, <...> [kadangi] ji neimplikuoja tokio aukšto sutarimo dėl vertybinių standartų, aktualizuojamų kaip teisės ir pareigos, laipsnio. <...> ‘Vertybiniai standartai’ šiuo atveju suvokiami kaip bet kurie normatyviniai priesakai, kurie [agentų tarpusavio] sąveikoje mobilizuojami sankcijų pavidalu²¹⁹. Kitaip tariant, legitimacijos struktūra, kaip ir bet kuri kita struktūra, reprodukuojama tik agentams pakartotinai taikant (ar grąšinant taikyti) sankcijas vienas kito atžvilgiu (plačiau apie sankcijų mechanizmus žr. kitame skirsnyje). Struktūracijos teorijoje siekiama atsižvelgi tiek į struktūros, tiek į agento lygmenį: „tai, kas iš struktūros perspektyvos – kuomet [sąmoningas] veiklos strategavimas yra ‘suskliaudžiamas’ – atrodo kaip normatyviškai koordinuojama legitimi tvarka, <...> iš strateginio elgesio perspektyvos pasireiškia kaip *pretenzijos*, kurios išskyla Kitiems reaguojant ir mobilizuojant [agento] pareigas²²⁰“.

²¹⁷ Giddens, 1984, Op. cit., p. 32.

²¹⁸ A. Giddensas pažymi, jog sąvoką „teisinis“ jis vartoja plačiau nei įprasta kasdienėje kalboje: „teisinės institucijos aptinkamos ne tik tose visuomenėse, kurios turi formalizuotus [teisių ir pareigų] statusus. <...> Formalizuoti teisės elementai ir procedūros turėtų būti studijuojami sankirtoje su abstraktesniais [*diffuse*] normatyviniais visuomenės elementais ir <...> su jais siejamomis sankcijomis“ (Giddens, 1979, Op. cit., p. 109).

²¹⁹ Giddens, 1979, Op. cit., p. 102.

²²⁰ Giddens, 1979, Op. cit., p. 86.

Legitimacijos ir signifikacijos struktūrų persidengimą detaliai aptarė P. Bergeris ir T. Luckmannas. Anot šių autorių, „legitimacija turi ir kognityvinį, ir normatyvinį aspektus. Kitaip sakant, legitimacijos klausimas nėra vien vertybių klausimas. Ji visada implikuoja ir žinojimą. <...> Pirmiausiai turi būti vaidmenų žinojimas, kurio pagrindu apibrėžiami ir ‘teisingi’, ir ‘klaidingi’ šioje struktūroje atliekami veiksmai. <...> Legitimacija ne tik pasako individui, kodėl jis turi atlikti šitą, o ne kitą veiksma; ji taip pat pasako jam, kad daiktai yra tokie, kokie jie yra. <...> [L]egitimuojant institucijas, pirma būna žinojimas, po to vertinimas“²²¹.

Bergeris ir Luckmannas išskyrė kelis legitimacijos lygmenis, iš kurių pirmasis ir yra „lingvistinė objektyvacija“²²², t.y. institucijos ir jos elementų įvardijimas žodžiais, kurie priklauso platesnei ženklų sistemai. Aukčiausias legitimacijos lygmuo savo ruožtu yra insitucijos įtraukimas į vadinamąjį „simbolinį pasaulį“, t.y. „teorinius <...> darinius, integruojančius skirtingas prasmės sritis ir sutelkiančius institucinę tvarką į simbolinę visumą“²²³, kuri paprastai pranoksta praktinio pritaikymo lauką. Tokie simboliniai pasauliai galiausiai „paaiškina“ individams, kas jie yra, kaip ir kodėl būtent taip turi elgtis. Anot Bergerio ir Luckmanno, subjektyvus individo (įskaitant ir kolektyvinius agentus) „tapatumas <...> legitimuojamas, [tik tuomet] kai jis perkeliamas į simbolinio pasaulio kontekstą“²²⁴. Kaip išplėtotą teorinę sistemą, simbolinis pasaulis individui nurodo, kurie „Kiti“ jam yra reikšmingi, kaip jų atžvilgiu / jų akivaizdoje individas *privalo* / *turi teisę* elgtis ir kaip jo atžvilgiu *turi teisę* / *privalo* elgtis Kiti. Taigi įvardindamas save (įvardijamas kitų) kaip tam tikro tipo veikėją atitinkamame simboliniame pasaulyje (komunikacijos procesas), individas prisiima tam tikrą vaidmenį, kurio nesilaikymas implikuoja legitimias sankcijas²²⁵.

1.2.6. Švelniosios galios pozicija trijų socialinės struktūros dimensijų sankirtoje

Visa tai, kas ankstesniuose skirsniuose pasakyta apie socialinę *struktūrą* (taisyklių ir resursų tipai, jų deriniai, struktūros dimensijos) leidžia apibrėžti veikėjo struktūrinę *poziciją* (angl. *positioning*) institucionalizuotoje sąveikoje su kitais, t.y. socialinėje *sistemoje*. Anot A. Giddenso, „socialinė sistema“²²⁶ egzistuoja tik socialinėse praktikose ir jų tęstinumo dėka, <...> o

²²¹ Berger, Luckmann, Op. cit., p. 121.

²²² Berger, Luckmann, Op. cit., p. 121-122.

²²³ Berger, Luckmann, Op. cit., p. 123.

²²⁴ Berger, Luckmann, Op. cit., p. 129.

²²⁵ Panašiai sąveikavimą socialinėje aplinkoje apibūdina E. Goffmanas: „[v]isuo menė organizuota tokiu principu, kad bet kuris individas, pasižymintis tam tikromis socialinėmis savybėmis, turi moralinę teisę tikėtis, jog kiti jį atitinkamai vertins ir gerbs. <...> Todėl kai individas konstruoja situacijos apibrėžimą ir netiesiogiai ar tiesiai tariasi esąs būtent tokiu asmeniu, jis automatiškai iškelia moralinius reikalavimus kitiems, įpareigodamas jį vertinti ir elgtis su juo taip, kaip [paprastai] elgiamasi su tokiais asmenimis“ (Goffman, Op. cit., p. 23).

²²⁶ tokia laikytina ir tarptautinė (valstybių) sistema, ar regioninė (valstybių) sub-sistema.

jos struktūrinis pobūdis yra geriausiai apibūdinamas [analizuojant] pozicijų ir praktikų sąsajas. Socialinė pozicija yra sukuriama struktūriškai [*constituted structurally*] kaip specifinis signifikacijos, dominavimo ir legitimacijos struktūrų susikirtimo taškas ir yra [glaudžiai] susijusi su agento tipizavimu. Socialinė pozicija apima aiškios tapatybės apibrėžimą socialinių santykių tinkle, [žinant, jog] tokiai [tipinei] tapatybei, kaip [socialinei] kategorijai, yra taikytinas tam tikras normatyvinių sankcijų spektras²²⁷.

Akivaizdu, jog socialinė pozicija yra glaudžiai susijusi su aukščiau aptartu vaidmens aprašymu, tačiau Giddenso manymu, vartojant „vaidmens“ sąvoką – ypač struktūrinio funkcionalizmo autorių darbuose – implicitiškai paliekama per mažai autonomijos agentui, kuris redukuojamas iki tam tikrų sistemos funkcijų „atlikėjo“. Anot Giddenso, „tokio požiūrio atmetimas nereiškia visiško ‘vaidmens’ sąvokos atsisakymo, tačiau būtina daugiau dėmesio skirti veikėjo pozicionavimui [laike ir erdvėje]. <...> Socialinė pozicija gali būti suvokiama kaip socialinė tapatybė, kuriai priskiriamas diapozonas kad ir labai abstrakčiai apibrėžtų prerogatyvų ir pareigų, kurias tokią tapatybę prisiimantis – ar tokioje pozicijoje esantis – veikėjas gali aktyvuoti ar įgyvendinti, [tačiau gali ir neįgyvendinti]; šios prerogatyvos ir pareigos sudaro vaidmens aprašymą [*role-prescriptions*]²²⁸, tačiau toks aprašymas, kaip ir bet koks taisyklių derinys, tam tikru laipsniu yra atviras agentų interpretacijai. Veikdamas laike ir erdvėje agentas gali atsidurti „gero“ ar „blogo“ vaidmens atlikėjo pozicijoje, išplėsti ar susiaurinti jam būdingą vaidmenų rinkinį ir atitinkamai socialinių santykių tinklą, taigi tam tikra prasme socialinė pozicija yra unikali kiekvienu konkrečiu atveju, kai tuo tarpu „vaidmens aprašymas“ yra generalizuotas ir virtualus.

Struktūrinis veikėjo pozicijos socialinėje sistemoje pagrindas remiantis struktūracijos teorija yra taisyklės ir resursai. Kaip pažymi Giddensas, „taisyklės, sukuriančios socialines pozicijas, paprastai susiję su *teisių* ir *pareigų*, aktualių tam tikrą socialinę tapatybę turintiems ar tam tikrai socialinei kategorijai priskiriamiems asmenims, specifikavimu. Kitaip tariant, normatyvinis tokių taisyklių aspektas yra ypač išreikštas²²⁹. Tačiau socialinę poziciją apibrėžia ne tik legitimacijos, bet ir signifikacijos, bei dominavimo struktūra – t.y., svarbūs visi trys tokių taisyklių aspektai, bei toje pozicijoje veikėjui prieinami *resursai*. Šios disertacijos kontekste stengiamasi išskirti institucines taisykles, kurios autorizuoja tam tikrą (tipinę) tapatybę turintį veikėją ir iškelia jį į *legitimios galios poziciją*. Tokiu atveju „normatyvinės sankcijos yra bendriausio pobūdžio resursas, kuriuo remiamasi galios santykiuje“²³⁰.

²²⁷ Giddens, 1984, Op. cit., p. 83.

²²⁸ Giddens, 1984, Op. cit., p. 84.

²²⁹ Giddens, 1984, Op. cit., p. 89.

²³⁰ Giddens, 1979, Op. cit., p. 86.

Žvelgiant iš institucionalizuotos *sąveikos* perspektyvos, „vieno asmens [struktūrinis] įgalinimas yra kito suvaržymas“²³¹. Sąveikoje tarp socialiai pozicijuotų veikėjų, anot Giddenso, „suvaržantis [*constraining*] galios aspektas pasireiškia kaip įvairaus pobūdžio sankcijos, pradedant tiesioginiu jėgos ar smurto panaudojimu, arba grąšiniu jį panaudoti, ir baigiant švelniu nepritarimu“²³². Iš esmės J. Nye pasiūlytas kietosios ir švelniosios galios atskyrimas, pristatytas skirsnyje 1.2.2, yra paremtas būtent (potencialių) sankcijų ir resursų, kuriais naudojasi galios pozicijoje esantis veikėjas, klasifikacija. Nye schemoje implikuojama, jog teigiamos ir neigiamos sankcijos („botagas ir meduolis“) dalyvauja *tik* kietosios galios santykyje, kadangi, lyginant su Giddensu, jo resursų ir sankcijų sąvokos nėra apibrėžiamos teoriniame kontekste. Materialių išteklių *pasiskirstymas* (*allocation*) yra **kietosios** galios šaltinis ta prasme, jog sudaro sąlygas smurtauti ir keistis (prekiauti) materialiais objektais. Jeigu mainai yra asimetriniai, vienas iš sąveikos dalyvių turi autonomiją, o kitas tampa priklausomas (tai ir yra galios santykis). Socialinių *taisvyklių*, kurios veikėjams priskiria materialius objektus ir apibrėžia jų mainus, Nye savo ruožtu netyrinėja.

Švelniosios galios santykiui prielaidas visų pirma sudaro *autorizacijos* (*authorization*) struktūra (bei jos persidengimas su legitimacijos struktūra), t.y. legitimios galios pozicijoje esantis veikėjas remiasi autoritetiniais (*authoritative*) resursais. Nors Nye to ir neįžvelgia, sankcijos (o tiksliau, galimybė jas panaudoti) tokiam santykiui taip pat egzistuoja, tačiau šiuo atveju sankcijos nėra įgyvendinamos per subordinuoto veikėjo fizinį „kūną“ ir jam reikalingus fizinius objektus (žr., 1.5 pav. ir skirsnį 1.2.2). Kaip teisingai pažymėjo Giddensas, „kad būtų efektyvios, [sankcijos] visada tam tikra prasme privalo kėsintis į veikėjo norus – sąmoningus ar nesąmoningus – įskaitant sankcijas, kurios apima jėgos panaudojimą“²³³. Sąvoka „noras“ šiuo atveju apima ir objektyvius fizinius poreikius, iš kurių svarbiausias yra fizinis išlikimas. Jeigu kietosios galios santykyje sankcijomis dažniausiai grąšinama fiziniams veikėjų poreikiams, tai švelniosios galios santykyje sankcijos nukreiptos į veikėjo norą / poreikį išsaugoti stabilų tapatumą ir savivertę²³⁴. Anot F. Berenskoetterio, „reikšmių sistemoje, kurioje pažeidžiamumas susijęs su tapatybe – arba tuo, ką Anthony Giddensas pavadino ‘ontologiniu saugumu’ – netgi ‘didžiosios valstybės’ statusas <...> yra priklausomas nuo reikšmingų Kitų pripažinimo“²³⁵. Tai reiškia, jog sankcijos – įskaitant ir teigiamas sankcijas, tokias kaip siekiamo tapatumo pripažinimas – veiks efektyviau tais atvejais, kuomet veikėjo, kurio atžvilgiu jos taikomos,

²³¹ Giddens, 1984, Op. cit., p. 176.

²³² Giddens, 1984, Op. cit., p. 175.

²³³ Giddens, 1979, Op. cit., p. 87.

²³⁴ Kaip minėta skirsnyje 1.2.2, sociologinio konstruktyvizmo atstovai TS, tokie kaip A. Wendtas, pripažįsta „dvi poreikių rūšis – identiteto ir materialius“ (Wendt, 2005, Op. cit., p. 144).

²³⁵ Berenskoetter, Op. cit., p. 14.

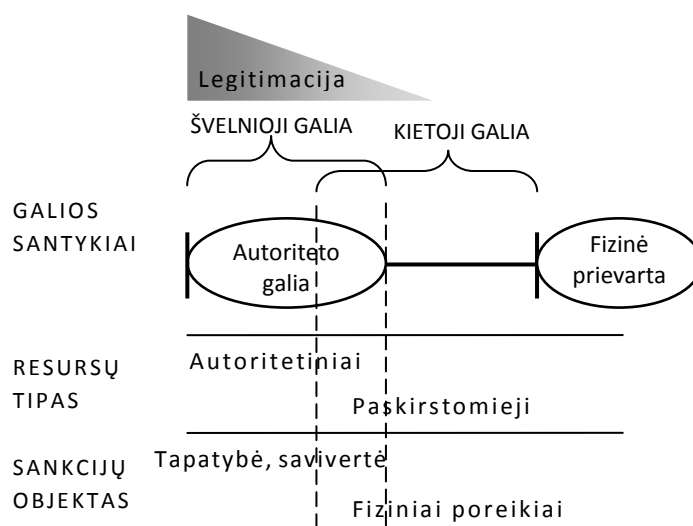
įsipareigojimas konkrečiai (vaidmens) tapatybei yra sąlyginai stiprus²³⁶. (Kaip minėta skirsnyje 1.2.2, kolektyvinių agentų, tokių kaip valstybės, įsipareigojimas jų tapatybės naratyvui paprastai būna pakankamai stiprus, kad užtikrintų kolektyvinį veiksmą.) Neigiamos sankcijos švelniosios galios santykyje „galėtų apimti gėdą, <...> atskyrimą, pažeminimą ir disonančią tarp vaidmens lūkesčių ir elgesio“; o teigiamos sankcijos, arba „paskatos [*rewards*] apimtų <...> priklausymo [bendruomenei] jausmą, pasitenkinimą tinkamu vaidmens atlikimu“²³⁷. Kaip ir kietosios galios santykyje, sankcionavimo mechanizmui suveikti pakanka dviejų veikėjų²³⁸, tačiau švelniosios galios atveju (ne)paklusimas autoriteto sprendimams – mobilizuojamas kaip pareigos (ne)įvykdymas ar vaidmens (ne)atlikimas – gali iššaukti ir mažiau reikšmingų kitų reakcijas; nuo to sankcijos poveikis tik sustiprėja. Vis dėlto šiame darbe nagrinėjama tokia institucinė aplinka, kurioje autoritetu (autoritetiniais resursais) disponuojantis veikėjas yra svarbiausias Kitas, galintis patvirtinti subordinuoto veikėjo tapatumą. Kaip pažymi P. Bergeris ir T. Luckmannas, ryšys tarp veikėjo ir jam vaidmenį įsisavinti padedančio „personalo“ visada yra *reikšmingas* – t.y. „socializuojantis personalas socializuojamo individo atžvilgiu tampa jam reikšmingais Kitais“²³⁹, tačiau dažniausiai nepastebima, jog toks ryšys tuo pačiu metu yra *ir* galios santykis.

²³⁶ Šį aspektą ypač akcentuoja kai kurie tapatybės teoretikai socialinėje psichologijoje. Žr.: Burke P., Reitzes D. An Identity Theory Approach to Commitment // *Social Psychology Quarterly*, 1991, Vol. 54, No. 3, p. 244.

²³⁷ Johnston A. I. Treating International Institutions as Social Environments // *International Studies Quarterly*, 2001, Vol. 45, No. 4, p. 499. Pristatydami sociologinę vaidmens sąvoką per teatro analogiją, Martinas Hollisas *et. al.* pažymi, jog vaidmens atlikėjas visuomet „yra motyvuotas laikytis scenarijaus, paklusti žaidimo taisyklėms. Motyvaciją laikytis normų nulemia moralinio įsipareigojimo internalizavimas – atitinkantis ‘Froidiškąjį’ super-ego – arba laukiamas paskatinimas [*reward*] iš kitų vaidmenų atlikėjų, režisieriaus, publikos <...>, priklausantis nuo [normų] laikymosi, arba abu minėti procesai. Kai jam nepavyksta <...>, jis privalo prisiimti kaltės jausmą ir/arba neigiamas sankcijas iš savo vaidinimo partnerių [*role-partners*]“ (Hollis M., Heading B., Bradbury M. *The Man and the Mask: A Discussion of Role-Theory* // Jackson J. A. (ed.). *Role*. Cambridge: Cambridge University Press, 1972. p. 43).

²³⁸ Giddens, 1979, Op. cit., p. 86.

²³⁹ Berger, Luckmann, Op. cit., p. 182.

1.5 pav. Švelnioji ir kietoji galia galios santykių spektre

Šaltinis: sudaryta autoriaus.

J. Nye teisingai pastebi, jog kietoji ir švelnioji galia gali veikti tuo pačiu metu santykiuje tarp tų pačių veikėjų²⁴⁰. Autoritetu disponuojantis veikėjas gali tuo pačiu metu būti pajėgus įtakoti ir subordinuoto veikėjo materialinę padėtį (žr. 1.5 pav.). Pastarojo motyvacija vykdyti autoriteto sprendimus – kaip minėta pirmajame poskyryje – taip pat gali būti mišri. Pavyzdžiui, šeimoje „sūnus“ vykdo savo pareigą paklusti tėvui (atlieka „sūnaus“ vaidmenį) ne tik todėl, kad „tėvo“ pozicijoje esantis individas kontroliuoja jo materialinę padėtį (disponuoja „diržu“ ir „dienpinigiais“), bet ir dėl to, jog tėvas yra svarbiausias Kitas, kuris gali patvirtinti tinkamą „sūnaus“ vaidmens atlikimą. Pavyzdžiai iš tarptautinės sistemos, kuriuos pateikia Nye ir kiti autoriai, yra labai panašūs: po pirmosios istorijoje „socialistinės revoliucijos“ 1917 m. Sovietų Rusija tapo svarbiausiu, o galbūt netgi vieninteliu reikšmingu Kitu, kuris tarpusavio sąveikoje galėjo patvirtinti naujai susikūrusios socialistinės valstybės tarptautinėje sistemoje „socialistinių“ tapatumą; šia prasme Šaltojo karo laikotarpiu SSRS buvo švelniosios galios pozicijoje. Vis dėlto tuo pačiu metu SSRS disponavo ir gausiais paskirstomaisiais resursais, ir bent jau po 1956-ųjų, bei 1968 m. karinių įsiveržimų į Vengriją ir Čekoslovakiją, socialistinių valstybių motyvacija tinkamai atlikti savo vaidmenį apėmė ir fizinių sankcijų baimę (pastarasis motyvas numanomai netgi dominavo)²⁴¹. Panašiai Nye traktuoja ir ES santykį su kai kuriomis valstybėmis už ES ribų, kurios savanoriškai įgyvendina europinį teisybę, tačiau tuo pačiu metu yra remiamos finansiškai, bei gauna leidimą laisvai prekiauti ES rinkoje: „šioje situacijoje galima išvelgti mišrią

²⁴⁰ Nye J. S. *The Powers to Lead*. Ithaca, London: Cornell University Press, 2008. p. 30.

²⁴¹ Nye, 2004, Op. cit., p. 73-75. Taip pat žr.: Halpern N. *Creating Socialist Economies: Stalinist Political Economy and the Impact of Ideas* // Goldstein J., Keohane R. (eds.). *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change*. Ithaca, London: Cornell University Press, 1993. p. 87-110.

motyvaciją ir atskiri veikėjai [tokiose] valstybėse veikiausiai akcentuotų skirtingus [motyvus]²⁴².

Paskutinysis aspektas, kuris apibūdina galios – tiek švelniosios, tiek kietosios – pozicijas, yra socialiai pozicionuotų veikėjų tarpusavio sąveika, kurioje A. Giddensas išvelgia vadinamąją *kontrolės dialektiką* (angl. *dialectic of control*). Pastarąją sąvoką siekiama pabrėžti, jog abu sąveikaujantys agentai tam tikra apimtimi visada yra galios pozicijoje, nors gebėjimas įtakoti kitą ir nėra visuomet simetriškas. Anot Giddenso, „visos sankcijos, kokios represyvios ir plačios jos bebūtų, reikalauja tam tikro [savanoriško] tų, kurie jas patiria, sutikimo [*acquiescence*]. <...> Teigti, jog individas tam tikroje situacijoje neturėjo galimybės pasielgti kitaip nei pasielgė, akivaizdžiai reiškia, kad toks elgesys buvo vienintelė alternatyva *atsižvelgiant į jo interesą*²⁴³ (pvz., interesą nežūti). Kitaip tariant, „susinaikinimas faktiškai yra visuomet atvira alternatyva, kraštutinis [*ultimate*] atsisakymas [paklusti], kuris galutinai ir visiškai atremia kito represyvią galią <...> [ir] šia prasme galėtų būti suvokiamas kaip galios panaudojimas [*exercise of power*]²⁴⁴. Kaip minėta skirsnyje 1.1.1, galios santykiyje tarp veikėjų A ir B, sprendimą vykdyti veikėjo A reikalavimus galiausiai priima – ir šia prasme A galią sukuria – pats veikėjas B. Vis dėlto, pasak Giddenso, „agentas, kuris bent minimaliai nedalyvauja kontrolės dialektikoje, [apskritai] negali būti laikomas agentu. <...> Visi galios – arba kitaip, autonomijos ir priklausomybės – santykiai yra abipusiai, kad ir kaip asimetriškai būtų paskirstyti resursai“²⁴⁵.

Kaip buvo pažymėta poskyryje 1.2.1, neoliberalizmo teorijos atstovai TS, įskaitant J. Nye, galią taip pat kildino iš netolygaus resursų pasiskirstymo ir asimetrinės tarpusavio priklausomybės, tačiau perėmę realizmo ontologines nuostatas, neoliberalai atsižvelgė tik į materialių objektų pasiskirstymą. Bandydamas pateikti švelniosios galios resursų akumuliacijos „gaires“ (ypač panaudojant viešąją diplomatiją) J. Nye (bent jau ankstyvuosiuose savo darbuose²⁴⁶) tiesiogiai neįvertina, jog ta pati socialinė struktūra, kuri suteikia autoritetą A tipo veikėjui B tipo veikėjo atžvilgiu, atitinkamai suvaržo veikėją A laikytis savojo vaidmens²⁴⁷. Kaip ir kietosios, švelniosios galios santykiyje sankcijos veikia abejomis kryptimis, o kompetetingas veikėjas B yra pajėgus „sugėdinti“ veikėją A referuodamas į pastarojo tapatybę. Pavyzdžiui, TS tyrinėtojai dažniausiai sutaria, jog „valstybės pripažinimas ‘didžiąja’ [ne tik]

²⁴² Nye, 2011, Op. cit., p. 85-86.

²⁴³ Giddens, 1984, Op. cit., p. 175.

²⁴⁴ Giddens, 1979, Op. cit., p. 149.

²⁴⁵ Giddens, 1979, Op. cit., p. 149.

²⁴⁶ Įvertinęs oponentų kritiką, paskutiniajame savo veikale J. Nye jau netiesiogiai pripažįsta, kad švelnioji galia yra abipusė: „[š]velnioji galia yra šokis, kuriame dalyvauja [abu] partneriai“ (Nye, 2011, Op. cit., p. 84).

²⁴⁷ Kritikuodamas J. Nye darbus švelniosios galios tema, į kontrolės dialektikos fenomeną implicitiškai referuoja Edwardas Lockas (Žr.: Lock, 2010b, Op. cit., p. 42-43).

suteikia jai didesnę veiksmų laisvę, bet ir 'užkrauna' išorinius lūkesčius²⁴⁸. Taigi autoritetiniai resursai – net jeigu paskirstyti netolygiai – visuomet prieinami abiems sąveikos dalyviams. Iš esmės švelniosios galios santykyje mažiau pažeidžiamas socialinėms sankcijoms yra ir didesnę autonomiją turi tas veikėjas, kuris yra mažiau įsipareigojęs savo socialiniam vaidmeniui / tapatybei.

* * *

Struktūracijos teorijoje galios santykiai tarp agentų konceptualiai siejami su (ir kildinami iš) socialinės struktūros, kurią sudaro visuomenės taisyklės ir resursų visuma. Resursai gali būti ne tik materialūs, bet ir virtualūs, tokie kaip žinios, gebėjimai, emocinis ryšys, socialinis statusas. Tokiu būdu dominavimo struktūrą galima analitiškai skirti į alokacijos (paskirstomąją) ir autorizacijos. Būtent resurso tipas (paskirstomasis ar autoritetinis) ir sankcijos pobūdis (fizinė ar socialinė) leidžia teoriškai atskirti ir kietosios, bei švelniosios galios santykį, nors praktikoje jie dažnai pasireiškia kartu. Svarbus struktūracijos teorijos įnašas apibrėžiant švelniąją galią yra ir dialektinio jos pobūdžio atskleidimas; kadangi galios šaltiniai slypi socialinėje struktūroje, nepriklausančioje konkrečiam veikėjui (ir nuo konkretaus veikėjo), ji gali būti bet kuriuo metu išnaudota bet kurio iš sąveikos dalyvių.

1.3. Metodologinės švelniosios galios operacionalizacijos problemos

Struktūracijos teorija – kaip ją suformulavo A. Giddenas – yra dažnai kritikuojama dėl aukšto teorinės abstrakcijos laipsnio ir atitinkamai jos pritaikymo empiriniuose tyrimuose sudėtingumo²⁴⁹. Pats šios teorijos autorius, atsižvelgdamas į pagindinį teorijos postulata – struktūros dualumo tezę (žr. skirsnį 1.2.1), nurodo iš esmės vienintelį metodologinį „receptą“ – analitinius „skliaustus“²⁵⁰; kadangi struktūrinės savybės (struktūruotumas) būdingos tiek socialiniam veiksmui, tiek socialinei sistemai, Giddensas siūlo du tyrimo kelius: 1) analizuoti „kaip veikėjai reflektuoja savo veiksmus [ir mokosi], kaip jie remiasi taisyklėmis ir resursais sąveikaudami [su kitais]“²⁵¹, nesigilinant į institucijų, kurias jie neplanuotai atkuria, savybes (tokią analizę jis vadina „strateginės elgsenos analize“; angl. *strategic conduct analysis*); arba 2) „suskliaudžiant veikėjų žinojimą ir gebėjimus, traktuoti institucijas kaip chroniškai atkuriamas

²⁴⁸ Bengtsson R. Constructing Interfaces: the Neighbourhood Discourse in EU External Policy // *Journal of European Integration*, 2008, Vol. 30, No. 5, p. 602.

²⁴⁹ Stones R. *Structuration Theory*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005. p. 5-7.

²⁵⁰ Giddens, 1979, Op. cit., p. 80.

²⁵¹ Giddens, 1984, Op. cit., p. 373.

taisykles ir resursus²⁵², lyginti jas su institucionalizuotų praktikų kituose erdvės ir laiko „taškuose“ struktūrinėmis savybėmis, ir t.t. (tai jis vadina „institucine analize“).

Britų sociologas Robas Stones'as savo ruožtu teigia, jog norint struktūracijos teoriją pritaikyti empiriniams tyrimams, būtina išskirti dar vieną analizės „pakopą“, ar analitinę dimensiją, kurią jis vadina 3) „(vidinio) strateginio konteksto analize“²⁵³. Anot paties Giddenso, „strateginės elgsenos analizė sutelkia dėmesį į praktinę ir diskursyviają [veikėjo/-ų] sąmonę, bei [rezultatų] kontroliavimo strategijas esamo konteksto ribose“²⁵⁴, kurias naudoja analizuojami veikėjai(-as); tai reiškia, jog strateginės elgsenos analizė neišvengiamai apima hermeneutinį tyrimą – „nenukurdintą [autentišką] veikėjo žinojimo / pažinumo [*knowledgability*] aprašymą, detalizuotą jo motyvų ‘išklotinę’“²⁵⁵. Šie elementai (žinios ir motyvai) yra socialinės struktūros „pėdsakai“ agento viduje, o tai reiškia, jog agentą riboja / įgalina *dvejopas* struktūrinis kontekstas – vidinis ir išorinis. Išorinis struktūrinis kontekstas, arba „išorinė struktūra“ yra „objektyvios“ aplinkybės / sąlygos, kurios egzistuoja nepriklausomai nuo „konkreto tiriama agento [*agent-in-focus*] fenomenologijos ir atminties klodų <...> [ir] gali būti suvoktos analitiko iš išorės, geriau <...> susipažinusio [su jomis] nei pats analizuojamas agentas“²⁵⁶. Šiam kontekstui atskleisti gali būti reikalinga ne tik Giddenso minėta „institucijų analizė“, bet ir gamtos mokslai (socialinę struktūrą sudaro ir materialūs objektai; žr. skirsnius 1.2.1 ir 1.2.4). Vidinis struktūrinis kontekstas tampa aktualus tik analizuojant *konkretų* atvejį ir stengiantis suvokti *konkreto(-čių)* veikėjo(-ų) rutinas ir veiksmus. A. Wendtas tai vadina mikrostruktūrine analize, kuri padeda suprasti konkrečią užsienio politiką, tačiau skiriasi nuo makrostruktūrinės analizės, kuri sutelkia dėmesį į „daugiariopai pasiekiamas“ sisteminės tendencijas²⁵⁷ – trumpiau tariant, tarptautines institucijas: „valstybių sistemoje egzistuoja tiek pat mikrostruktūrų, kiek yra valstybių [ir jų] sąveikos kompleksų“²⁵⁸ <...> [o vienintelę sistemos] makrolygio struktūrą kuria ir atkuria mikrolygio struktūros ir praktikos“²⁵⁹. Kitaip tariant, išorinė / makro- struktūra yra intersubjektyvi ir šia prasme „objektyvuota“, tuo tarpu vidinis strateginis kontekstas / mikro- struktūra – net jeigu veikėjas tiksliai suvokia visuomenės taisykles ir tampa „socialiai kompetentingu“ (žr. skirsnį 1.2.1) – tėra subjekto dalis, neaktuali kalbant apie sistemą. Anot Stones'o, tyrėjas „gali visiškai sėkmingai <...> apibrėžti

²⁵² Giddens, 1984, Op. cit., p. 375.

²⁵³ Stones R. Strategic Context Analysis: A New Research Strategy for Structuration Theory // *Sociology*, 1991, Vol. 25, No. 4, p. 673-695.

²⁵⁴ Giddens, 1984, Op. cit., p. 288.

²⁵⁵ Giddens, 1984, Op. cit., p. 289.

²⁵⁶ Stones R. Power and Structuration Theory // Clegg S. R., Haugaard M. (eds.). *The SAGE Handbook of Power*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 2009. p. 95-96.

²⁵⁷ Wendt, 2005, Op. cit., p. 156-170.

²⁵⁸ Wendt, 2005, Op. cit., p. 160.

²⁵⁹ Wendt, 2005, Op. cit., p. 163.

[objektyvius] struktūrinius apribojimus, su kuriais susiduria bet kuris agentas, atsiribodamas nuo [subjektyvaus] šio agento suvokimo lauko [*frame of meaning*] ir žinojimo, tačiau negalima 'išimti' pačių agentų iš strateginio [jų veikimo] konteksto. Didžiąja dalimi jie *ir yra* šis kontekstas²⁶⁰.

Metodologinių „skliaustų“ naudojimas daugiausiai susijęs su analizės objekto pasirinkimu ir tyrimo klausimo formulavimu; kitaip tariant, tos pačios teorijos, kuri postuluoja abipusį agento ir struktūros konstravimą, ribose galima nagrinėti 4 objektus: 1) išorinę struktūrą (egzistuojančią institucijose), kaip „objektyvius“ bet kokios veiklos sąlygas, 2) vidinį agento(-ų) kontekstą / mikrostruktūrą, t.y. jo(-ų) giluminius įsitikinimus ir žinias apie jo aplinką, 3) konkrečius agento(ų) veiksmus, ar tęstinę elgseną, ypač šių veiksmų struktūruotumą taikomų resursų ir taisyklių požiūriu („strategijas“), ir 4) agento veiksmų ar tęstinių praktikų pasekmes jo vidinei struktūrai (mokymąsi) ir išorinei socialinei struktūrai (institucijų tęstinumą ar kaitą)²⁶¹. Visi keturi struktūracijos ciklą sudarantys tyrimo objektai (ar objektų grupės) yra nagrinėtini operacionalizuojant galios – tame tarpe ir švelniosios galios – sampratą: 1) „objektyvios“ autorizacijos taisyklės, įtvirtintos institucijose, 2) „subjektyvus“ teisių, pareigų ir hierarchijos suvokimas, 3) faktinė rezultatų kontrolė (kontrolės dialektika) veikėjų elgsenoje / tarpusavio sąveikoje, 4) galios santykių „inercija“ – t.y. tęstinumas laike ir paplitimas erdvėje.

Metodologiniu požiūriu visų keturių objektų analizė apima hermeneutinę dimensiją (1. intersubjektyvios visuomenės taisyklės, 2. subjektyvus žinojimas, 3. subjektyvūs konkretaus poelgio motyvai, 4. konformizmo arba maištavimo interpretacija), tačiau 1-ojo ir 3-ojo objektų tyrimą potencialiai gali papildyti ir biheivioristinė analizė. Biheivioristai galios santykį apibrėžia kaip kauzalinį: „du individai yra [tokiame] santykyje, jeigu jų *elgsenas* sieja priešastingumas“²⁶². Nors galios santykis, kaip ir bet koks kauzalinis ryšys, yra asimetriškas, anot Jameso Marcho, toks santykis apima priklausomybę *tik* tarp veiksmų, o *ne* tarp pačių veikėjų: skirtingai nei kauzaliniame santykyje, kuriame vienetas B neegzistuoja nepriklausomai nuo antecedento A, galios santykyje veikėjas A nėra būtina veikėjo B sąlyga, kadangi veikėjas B *taip pat* gali įtakoti A veiksmus²⁶³. Galios (arba, vartojant Giddenso terminologiją – kontrolės) dialektika „gali pasireikšti kaip įtakos specializacija pagal ‘klausimo sritį’ [*area*]“²⁶⁴, kuomet vienoje srityje individo A veiksmai lemia individo B veiksmus, o kitoje – atvirkščiai. Tokiu būdu „sritis“ tampa įsiterpiančiu kintamuoju, nuo kurio hipotetiškai priklauso individų veiksmų

²⁶⁰ Stones, 1991, Op. cit., p. 682.

²⁶¹ Stones, 2005, Op. cit., p. 9.

²⁶² March J. An Introduction to the Theory and Measurement of Influence // *American Political Science Review*, 1955, Vol. 49, No. 2, p. 437.

²⁶³ March, Op. cit., p. 434-436.

²⁶⁴ March, Op. cit., p. 436.

koreliacija ir/ar priežastingumas. Biheivioristai, kurie analizavo galios santykius veikėjų elgsenoje (3-asis struktūracijos ciklo objektas), buvo kritikuojami būtent dėl arbitralaus (hermeneutiškai nepagrįsto) „svarbių“ sričių pasirinkimo²⁶⁵. Be to, biheivioristine metodologija galima tyrinėti tik tas sritis, kuriose veikėjai atvirai konfliktuoja / deklaruoja skirtingas elgesio preferencijas²⁶⁶. Tačiau jeigu teorija numato, jog galios šaltinis yra vaidmenų struktūra (žr. skirsnį 1.2.6), kuri pagal apibrėžimą apima abipusius teisėto elgesio lūkesčius (t.y., veikėjas B žino, ko iš jo tikisi A, todėl elgiasi atitinkamai, o veikėjas A žino, kaip paprastai elgiasi B, todėl įvardija tai savo preferencija), įrodyti galią biheivioristiškai (stebint poelgius) tampa beveik neįmanoma²⁶⁷; kitaip tariant, nors tokia metodologija gali būti gana sėkmingai taikoma operacionalizuojant kietosios galios sampratą, ji neleidžia tyrėjui „įrodyti“ švelniosios galios santykių.

Dar sudėtingiau biheivioristiškai analizuoti autorizacijos ir legitimacijos struktūrą, įtvirtintą institucijose (1-asis struktūracijos ciklo objektas). Institucijų analizė, kurioje „suskliaudžiami“ atskirų veikėjų įsitikinimai, intencijos ir veiksmai, dažniausiai kreipia tyrėją link funkcionalistinio aiškinimo (nebent tai yra makro-istorinis pasakojimas; žr. žemiau); kitaip tariant, jeigu analizuojant agentų strateginę elgseną dažniausiai keliamas klausimas „kuris ir iš sąveikos dalyvių (srityje X) turi / įgyvendino galią kito(-ų) atžvilgiu?“, tai analizuojant institucinę visumą, klausama, „kodėl išlieka atitinkamos politinės (autorizacijos) institucijos? kokį ‘produktą’ jos pateikia sistemos išiegoje (*output*), kuris lemia jų atiskūrimą?“. P. Bachrachas ir M. Baratzas kelia prielaidą, jog net jeigu tam tikras autoriteto pasiskirstymas sistemoje netenkina visų sistemos dalyvių, o esamos „žaidimo taisyklės“ nesuteikia jiems galimybės kažką pakeisti legitimiū būdu, tam tikri „indikatoriai“, rodantys sub-optimalią sistemos pusiausvyrą, gali būti empiriškai stebimi – šie autoriai juos vadina „nuoskaudomis“ (angl. *grievances*)²⁶⁸. Vis dėlto teiginys, jog, pavyzdžiui, bendras visuomenės pasitenkinimas politine sistema pakankamai paaiškina esamų institucijų stabilumą, yra nepagrįstas ir neleidžia daryti jokių išvadų apie autorizacijos struktūrą. Agentai gali būti taip giliai internalizavę savo vaidmenis, jog visiškai savanoriškai dalyvaus esamos struktūros atkūrimo ir deklaruos subjektyvų „pasitenkinimą“, net jeigu kontrolės svertų paskirstymas tarp valdančiųjų ir subordinuotųjų yra ypač asimetriškas. Politinių institucijų sistema *negali* būti traktuojama kaip savo pačios atsikūrimo priežastis net ir tada, kai pasižymi visiškai simetrišku „stabdžių ir atsvarų“ paskirstymu tarp veikėjų ir tariama „savikontrolė“. Hermeneutinis struktūros

²⁶⁵ Bachrach, Baratz, 1962, Op cit., p. 950-952.

²⁶⁶ Dahl R. A Critique of the Ruling Elite Model // *American Political Science Review*, 1958, Vol. 52, No. 2, p. 466.

²⁶⁷ Tai pripažįsta ir patys biheivioristai; žr.: Simon H. Notes on the Observation and Measurement of Political Power // *The Journal of Politics*, 1953, Vol. 15, No. 4, p. 505-506, 511; March, Op. cit., p. 443-444.

²⁶⁸ Bachrach, Baratz, 1963, Op cit., p. 641-642; taip pat žr.: Debnam, Op. cit., p. 893-894.

supratimas, kuris savo ruožtu nėra funkcinis ir apima pagrindinių vaidmenų, jų teisių ir pareigų rekonstrukciją „iš vidaus“, pateikia daugiau informacijos apie autorizacijos struktūrą (švelniosios galios pasiskirstymą), nei biheivioristinis *aiškinimas*.

Politinės institucijas (1-asis struktūracijos ciklo objektas) ir faktinę veikėjų tarpusavio kontrolę (3-asis struktūracijos ciklo objektas), kaip ir socialinę sistemą ir veiksmą apskritai, sieja vadinamasis „konstitutyvus ryšys“ (žr. skirsnį 1.2.1), todėl hermeneutinis institucijų (pvz., ES plėtros institucijų) supratimas leidžia iš dalies²⁶⁹ paaiškinti ir bet kurį *konkretų* istorinį veiksmą, net jeigu tyrėjas sau eksplicitiškai nekelia tokios užduoties²⁷⁰ (pvz., stojimo partnerystės programų ar kitų *konkrečių* ES „užduočių“ kandidatėms „savanorišką“ vykdymą). Konstitutyvių klausimų kėlimas apie socialinį pasaulį yra esminis konstruktyvistinės teorijos, kuriai neginčijamą įtaką padarė ir Giddenso struktūracijos teorija, įnašas į TS tyrimų lauką. Jeigu kauzaliniai klausimai dažniausiai pateikiami pavidalu „*kodėl* įvyko Y_1 / kokia reiškinio Y_1 priežastis?“, į kurį biheivioristai paprastai atsako nurodydami į antecedentą X_1 ir abstraktesnę teoriją „ $X \rightarrow Y$ “ (t.y. nepriklausomas X tipo veiksnys *visada* sukelia padarinį iš aibės Y), tai konstitutyvūs klausimai paprastai pasižymi forma „*kas* sudaro Y_1 ?“ arba „*kokios* yra Y_1 galimumo sąlygos?“, kurių atsakymas nukreipia į istoriškai susiklosčiusią sąsają su kontekstu X_1 , tuo pačiu metu formuojamu reiškinio Y_1 ($X_1 \leftrightarrow Y_1$); tačiau konstruktyvistai retai pateikia deistorizuotus apibendrinimus apie abstrakčias kategorijas X ir Y . Kaip pažymi vienas iš konstruktyvizmo pradininkų TS Alexanderis Wendtas, tai nereiškia, jog kauzaliniai klausimai socialiniuose moksluose apskritai nekeltini, tačiau atsakymų į juos *nebūtina* ieškoti remiantis biheivioristiniais regularumais: „stengdamiesi surasti [objektyvius] elgesio dėsnius, neva reikalingus kauzaliniams paaiškinimams, socialiniai mokslininkai nepaiso [kitų] vertingų tyrimo formų, kurios, kaip [pavyzdžiui] istorinių įvykių tyrimas, neduoda naudos šiai konkrečiai pastangai. <...> Galiausiai vieno ar kito dalyko priskyrimas dėsniui iš tikrųjų visiškai nėra jo paaiškinimas, kadangi nėra atsakoma *kodėl* kažkas įvyko, o tiesiog pasakoma, *kad* tai vyksta reguliariai“²⁷¹. Šiuo atveju Wendtas nurodo į skirtumą tarp kauzalinio aiškinimo remiantis ar siekiant suformuluoti abstrakčią empirinę teoriją / dėsni su prognoztiniu potencialu, kuriuo užsiima biheiviorizmas, ir kauzalinio konkretaus istorinio įvykio paaiškinimo, kuris labiau

²⁶⁹ Apie skirtumą tarp hermeneutikos „iš viršaus žemyn“ (institucinių taisyklių tyrimo) ir „iš apačios į viršų“ (individualių įsitkinimų ir preferencijų tyrimo) ir jų suderinamumą plačiau žr., pvz.: Hollis M., Smith S. *Tarptautiniai santykiai: aiškinimas ir supratimas*. Vilnius: Tyto alba, 1998 [1990]. p. 88-89.

²⁷⁰ Kaip pažymi Audie Klotz ir Cecelia Lynch, „elgesio paaiškinimas <...> [ir] veiksmo išankstinių sąlygų supratimas, [ž]inoma, nėra tapačios kategorijos, tačiau praktikoje [šios metodologinės alternatyvos] akivaizdžiai persidengia. Tie, kuria teigia aiškinantys elgesį, taip pat interpretuoja reikšmes, o tie, kurie sutelkia dėmesį į kalbos [struktūros] supratimą, tam tikru mastu aiškina ir elgesį“ (Klotz A., Lynch C. *Strategies for Research in Constructivist International Relations*. Armonk, London: M.E.Sharpe, 2007. p. 15).

²⁷¹ Wendt, 2005, Op. cit., p. 92-93.

domina konstruktyvistus. Kitaip tariant, konstruktyvistai iš esmės pripažįsta tik „struktūrinį supratimą“ (hermeneutinę institucijų analizę, nurodant į konstitutyvius jos padarinius) ir „istorinį paaiškinimą“²⁷² (konkretaus įvykio istorinės priežasties suradimą, „atsižvelgiant“²⁷³ į struktūrinį kontekstą), nepretenduodami į universalių „kauzalinių dėsnų“ paieškas.

Šio disertacinio tyrimo tikslas yra suprasti autorizacijos (švelniosios galios paskirstymo) struktūrą, įtvirtintą šiandieninėse institucionalizuotose ES plėtros praktikose. Antrinant A. Wendtui, „atsakymai į konstitutyvius klausimus [pvz., *kas* sudaro / struktūruoja kandidačių ir ES sąveiką?] yra labai svarbūs *savaime*, net jeigu vėliau [nėra] siejami su [istorine] priežastine fabula“²⁷⁴. Be to, socialinės struktūros tyrimas taip pat gali būti istorinis, pasitelkiant tokius populiarius metodus kaip makro-istorija (pagrindinių institucinių formų longitudinalinis aprašymas, jų raidos etapų išskyrimas) ir genealogija (šiandieninių praktikų interpretacija atsižvelgiant į atitinkamo diskurso ilgaamžiškumą)²⁷⁵. Galimas ir statiškas institucijų aprašymas ir/arba kritika. Kaip minėta skirsnyje 1.2.3, socialinė institucija visų pirma yra nusistovėjusi *praktika*, kuri pagal apibrėžimą turi būti „tvarkinga / taisyklinga“, t.y. reguliuojama taisyklių. Vieni politologai taisyklės stengiasi suprasti ir „išgryninti“ analizuodami 1) elgesį, kiti – 2) diskursą, t.y. elgsenos „reprezentaciją“ kalboje²⁷⁶. Anot Jennifer Milliken, jeigu diskursas traktuojamas siauriau – tik kaip ženklų sistemos atkūrimas – paprastai analizuojamos sąsajos (opozicijos) tarp predikatų arba metaforų naudojimas; tačiau jeigu diskursas suvokiamas plačiau kaip produktyvus fenomenas, kaip kalbėjimas, kuris tampa save išpildančia pranašyste, riba tarp signifikacijos, dominavimo ir legitimacijos struktūrų, bei tarp komunikacijos, sankcionavimo ir tarpusavio kontrolės praktikų, išsitrina (žr. skirsnį 1.2.5, ypač 1.4 pav.). Tokiu atveju tekstuose ir kalbose ieškoma artikuliacijų, apibrėžiančių veikėją kaip tipinį, arba prasmę, kurią tam tikroms praktikoms suteikia vieni veikėjai, priešinama alternatyvioms to paties veiksmo interpretacijoms²⁷⁷. Būtent dėl intersubjektyvių reikšmių ir institucijų nepastovumo, jų istoriškai atsitiktinio pobūdžio, anot Wendto, „socialinio mokslo nusiteikimas prieš ‘grynąjį’ aprašymą ar istoriją yra neteisingas“²⁷⁸. Šis disertacinis tyrimas pagrįstai galėtų būti vadinamas aprašomuoju-istoriniu tyrimu.

²⁷² Žr.: Wight, Op. cit., p. 283-285.

²⁷³ Wendt, 2005, Op. cit., p. 101.

²⁷⁴ Wendt, 2005, Op. cit., p. 99.

²⁷⁵ Klotz, Lynch, Op. cit., p. 25-37.

²⁷⁶ Björkdahl A. Norms in International Relations: Some Conceptual and Methodological Reflections // *Cambridge Review of International Affairs*, 2002, Vol. 15, No. 1, p. 13.

²⁷⁷ Plačiau žr.: Milliken J. The Study of Discourse in International Relations: A Critique of Research and Methods // *European Journal of International Relations*, 1999, Vol. 5, No. 2, p. 231-248.

²⁷⁸ Wendt, 2005, Op. cit., p. 100.

Trečioje darbo dalyje tiriama ES narių ir konkrečios kandidatės Turkijos sąveikos mikrostruktūra; o dar konkrečiau, vieno iš šios sąveikos dalyvių – Turkijos – „subjektyvus“ strateginio konteksto suvokimas. Kaip minėta aukščiau, išorinės „objektyvuotos“ socialinės struktūros subjektyvi internalizacija / konkretaus veikėjo pažinimas (2-asis struktūracijos ciklo objektas) paprastai tyrinėjamas hermeneutiškai, ypač etnografiniu metodu, „derinant [tiesioginį] dalyvaujimą [participant-observation] ir interviu vykdymą“²⁷⁹. Tiesa, kuomet žemiausiu analizės vienetu, kuriam priskiriamos agento savybės, laikoma nacionalinė valstybė (žr. skirsnį 1.2.2), „subjektyvus“ kontekstas *per se* tampa „intersubjektyviu“, arba, kitaip tariant, yra bendri visų valstybės vardu veikiančių asmenų, o ne išimtinai vieno žmogaus įsitikinimai. Artimiausios sąvokos TS studijose, kurios apytiksliai atitinka agento – šiuo atveju valstybės – vidinį strateginį kontekstą, įgalinantį arba ribojantį *bet kurią potencialų* tos valstybės veiksmą, yra jos (tarptautinio) vaidmens²⁸⁰ ir nacionalinės strateginės kultūros²⁸¹ sampratos. Valstybės vaidmens samprata, anot Kalevi Holsti, yra svarbiausių užsienio ir saugumo politikos „sprendimų priėmėjų savitas [(inter)subjektyvus] apibrėžimas, kokios bendriausio pobūdžio <...> pareigos <...> ir veiksmai pridera jų valstybei, [kokią] funkciją <...> jų valstybė turi nuolat atlikti tarptautinėje sistemoje ir regione <...>. Tai jų ‘išivaizdavimai’ [images], kokia [geopolitinė] orientacija ar funkcijos yra tinkamos jų šaliai išorinėje aplinkoje“²⁸². Be to, Holsti nustatyti „tipiški“ valstybių vaidmenys – „balansuotoja“, „patikima partnerė“, „anti-imperialistinio fronto lyderė“, „nepriklausoma veikėja“ ir t.t.²⁸³ – akivaizdžiai atitinka kai kurių tarptautinių institucijų – galios pusiausvyros, aljanso, kolonializmo, ar neutraliteto (žr. skirsnį 2.1.1) – taisykles. Strateginės kultūros samprata apima analogiškus įsitikinimus apie išorinę aplinką, ypač Kitų vaidmenį (pvz., priešai / draugai), tam tikros elgsenos (pvz., karo) „normalumą“, bei „kauzalinio pobūdžio vertinimus – prielaidas apie tai, kokį rezultatą atneša tam tikras elgesys – kurie yra svarbūs sprendimų priėmėjams renkantis, *kaip* <...> pasiekti pagrindinius užsienio politikos tikslus“²⁸⁴. Tiek valstybės tarptautinio vaidmens, tiek strateginės kultūros tyrinėtojai didžiausią dėmesį skiria autentiškiems valstybių strateginiams

²⁷⁹ Klotz, Lynch, Op. cit., p. 57.

²⁸⁰ Pvz., žr.: Holsti K. National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy // *International Studies Quarterly*, 1970, Vol. 14, No. 3, p. 233-309; Aggestam L. Role Theory and European Foreign Policy: A Framework for Analysis // Elgström O., Smith M. (eds.). *The European Union's Roles in International Politics: Concepts and Analysis*. London, New York: Routledge, 2006. p. 11-29.

²⁸¹ Pvz., žr.: Johnston A. I. Thinking about Strategic Culture // *International Security*, 1995, Vol. 19, No. 4, p. 32-64; Lock E. Refining Strategic Culture: Return of the Second Generation // *Review of International Studies*, 2010, Vol. 36, No. 3, p. 685-708.

²⁸² Holsti, 1970, Op. cit., p. 245-246.

²⁸³ Holsti, 1970, Op. cit., p. 260-273.

²⁸⁴ Johnston, 1995, Op. cit., p. 50 (plačiau žr.: p. 44-49).

dokumentams, bei „svarbiausių“ sprendimų priėmėjų kalboms²⁸⁵, kartais taikydami įvairius diskurso analizės variantus šiems pirminiams šaltiniams interpretuoti²⁸⁶; rečiau taikomi „griežtesni“ turinio analizės ir kognityvinio žemėlapiavimo metodai²⁸⁷, tačiau pačia bendriausia prasme valstybės strateginio konteksto tyrimas išlieka hermeneutikos ribose. Šiame darbe derinant elito interviu ir dokumentų analizės metodus tirinama, kaip Turkija suvokia ES plėtros procesą, bei kokį vaidmenį sau priskiria šiame sąveikos su ES narėmis kontekste.

Atsižvelgiant į naujausią konstruktyvizmo metodologinę literatūrą TS²⁸⁸, galiausiai būtina aptarti konkrečius *šiam* disertaciniame darbe taikomus metodus. Vincentas Pouliot siūlo aukščiau išdėstytas teorines konstruktyvizmo prielaidas pripažįstantiems tyrinėtojams derinti įvairius metodus, tačiau laikytis trijų bendro pobūdžio metodologinių taisyklių: „konstruktyvistinė metodologija turi būti [1] indukcinė, [2] interpretacinė ir [3] istorinė tam kad atskleistų ne tik objektyvuotą, bet ir subjektyvų žinojimą apie socialinį gyvenimą“²⁸⁹. Šiame darbe atsisakoma tik pirmosios metodologinės nuostatos, kadangi užuot detalai tyrinėjus tam tikrą skaičių sąveikos atvejų ir vėliau indukcinio keliu „išvedant“ sistemos makro-struktūrą, pirmiausiai pateikiamas holistinis Europos regioninės tarptautinės visuomenės „paveikslas“, aprašant pirmines jos institucijas, po to išnagrinėjamos ES plėtros praktikos, kurios yra šios institucinės visumos dalis, ir tik tyrimo pabaigoje analizuojama Turkijos stojimo į ES mikrostruktūra, kurioje ieškoma makrostruktūros „pėdsakų“. Taigi bendras šio tyrimo planas turi dedukcinę logiką.

Interpretacija platesne prasme – kaip kontekstinės reikšmės priskyrimas stebimai žmonių veiklai ar veiklos rezultatams²⁹⁰ – pripažįstama ir biheivioristiniuose politikos moksluose, tačiau biheivioristai laikosi pozicijos, jog interpretacijos keliu gautos žinios nėra „mokslinės“ ir tegali būti pirmas tyrimo žingsnis generuojant patikrinamą hipotezę²⁹¹. Siauresne prasme interpretacinė metodologija apima išimtinai kokybinių metodų taikymą, kuomet renkami, analizuojami ir išvadas pagrindžia autentiški „žodiniai“ duomenys, kurie nėra koduojami ir kvantifikuojami²⁹². Tačiau savaime interpretacija nėra metodas, todėl šiame darbe

²⁸⁵ P vz., Holsti, 1970, Op. cit., p. 256-260; Johnston, 1995, Op. cit., p. 49-50.

²⁸⁶ Lock, 2010a, Op. cit., p. 701-706.

²⁸⁷ Johnston, 1995, Op. cit., p. 50-52.

²⁸⁸ Žr.: Klotz A., Lynch C. *Strategies for Research in Constructivist International Relations*. Armonk, London: M. E. Sharpe, 2007; Pouliot V. “Subjectivism”: Toward a Constructivist Methodology // *International Studies Quarterly*, 2007, Vol. 51, No. 2, p. 359-384; Lupovici A. Constructivist Methods: A Plea and Manifesto for Pluralism // *Review of International Studies*, 2009, Vol. 35, No. 1, p. 195-218.

²⁸⁹ Pouliot, Op. cit., p. 360.

²⁹⁰ Halder A. *Filosofijos žodynas*. Vilnius: Alma littera, 2002. p. 94.

²⁹¹ King G., Keohane R., Verba S. *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton: Princeton University Press, 1994. p. 36-41.

²⁹² Yanow D., Schwartz-Shea P. (eds.). *Interpretation and Method: Empirical Research Methods and the Interpretive Turn*. Armonk, London: M.E.Sharpe, 2006. p. xix-xxii.

interpretuojami²⁹³ dokumentų analizės ir pusiau struktūruotų interviu metodais surinkti pirminiai duomenys, bei jau atliktų mokslinių tyrimų rezultatai – antriniai duomenys.

Istorinė institucijų analizė yra reikšminga lyginamosios istorinės metodologijos dalis, kuri socialiniuose moksluose sėkmingai taikoma nuo XIX a. pab. – XX a. pradžios, kuomet susiformavo vadinamoji „lyginamosios istorinės sociologijos“ mokykla Vokietijoje. Pastaraisiais dešimtmečiais lyginamoji istorinė analizė buvo „atgaivinta“ JAV politikos sociologų ir makro-istorikų (T. Skocpol, C. Tilly, K. Thelen, P. Piersono, J. Mahoney, ir kt.)²⁹⁴. Nors ši metodologija tradiciškai apima detalų longitudinalinį mažo atvejų skaičiaus nagrinėjimą (mažai N + daug kriterijų) ir lyginimą, kaip teigia Jamesas Mahoney ir Dietrichas Rueschemeyeris, „lyginamasis istorinis tyrimas savo esme ieško paaiškinimų ir siekia nustatyti *priežasčių* sanklodą, kuri nulėmė reikšmingą [tyrėją] dominantį rezultatą. <...> [Kitaip tariant, tokio tipo] tyrimų [kaip ir kiekybinių bihevioristinių studijų] dėmesio centre yra kauzalinis teiginys. <...> [Tokiu būdu] lyginamajai istorinei analizei nepriskiriami darbai, kuriuose sąmoningai atmetamas kauzalinių ryšių tyrimas vardan kitų mokslinių tikslų; pavyzdžiui, <...> ‘interpretacinės’ prieigos, kurių tikslas yra atskleisti kultūriškai apibrėžtas žmonių elgesio reikšmes“²⁹⁵.

Kai kurie „hermeneutikai“ (pvz., Robert Adcock) vis dėlto mato save lyginamųjų istorinių tyrimų lauke, nors ir atmeta *universalijų* kauzalinių makroreguliarumų galimybę. Jų nuomone, lyginant *konkrečias* istoriškai susiformavusias intersubjektyvių reikšmių sistemas skirtingose visuomenėse galima daryti tam tikrus hermeneutinius apibendrinimus apie socialinės tvarkos suvokimą, būdingą visoms panašaus laikmečio visuomenėms (t.y., su kokiomis „problemomis“ ar „iššūkiomis“ visuomenė sieja ir pateisina tam tikras institucijas)²⁹⁶. Nors šioje disertacijoje atsisakoma *lyginamojo* tokios istorinės analizės aspekto, Europos institucinei „architektūrai“ (ir konkrečiai ES plėtros praktikoms) kontekstualizuoti laiko atžvilgiu taikomi lyginamosios istorinės analizės atstovų išpopuliarinti tyrimo metodai – istorinio „proceso atkūrimas“ (angl.

²⁹³ Šiuo atveju taip pat būtina atkreipti dėmesį į interpretacijos „daugiasluoksniškumą“, būdingą interpretacinei metodologijai: tyrėjas ne tik renka duomenis apie tai, kaip patys socialinio proceso veikėjai interpretuoja savo veiksmų kontekstą, bet ir interpretuoja jų „interpretacijas“. Žr.: Yanow D. Thinking Interpretively: Philosophical Presuppositions and the Human Sciences // Yanow D., Schwartz-Shea P. (eds.). *Interpretation and Method: Empirical Research Methods and the Interpretive Turn*. Armonk, London: M.E.Sharpe, 2006. p. 19-20.

²⁹⁴ Išsamią lyginamųjų istorinių tyrimų raidos apžvalgą žr.: Norkus Z. *Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008. p. 67-88.

²⁹⁵ Mahoney J., Rueschemeyer D. Comparative Historical Analysis: Achievements and Agendas // Mahoney J., Rueschemeyer D. (eds.). *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences*. New York: Cambridge University Press, 2003. p. 11.

²⁹⁶ Adcock R. Generalization in Comparative and Historical Social Science: The Difference That Interpretivism Makes // Yanow D., Schwartz-Shea P. (eds.). *Interpretation and Method: Empirical Research Methods and the Interpretive Turn*. Armonk, London: M.E.Sharpe, 2006. p. 52, 60-63.

process tracing) ir „priežastinis naratyvas“ (angl. *causal narrative*)²⁹⁷. Kaip teigia Pouliot, „konvenciniuose socialiniuose moksluose proceso atkūrimo įsitvirtinimas [kaip metodo] gali būti prilyginamas metodologinei revoliucijai, kadangi šis metodas paremtas procesine, o ne koreliacine priežastingumo samprata“²⁹⁸. Priežastinį naratyvą, anot J. Mahoney, „analitikai [savo ruožtu] naudoja <...> kaip neformalią procedūrą, pateikdami įvykių eigos pasakojimą“²⁹⁹, kuris veikia traktuotinas kaip proceso atkūrimo metodo dalis, pateikiant tyrimo rezultatus pasakojimo forma³⁰⁰.

Proceso atkūrimas jau tapo „vadovėliniu“³⁰¹ tyrimo metodu, ypač mėgstamu konstruktyvistų³⁰². Dažniausiai šis metodas taikomas atliekant daugiapriežastinę ir longitudinalinę vieno atvejo analizę, kurioje siekiama atitinkamą „atvejį analizuoti kaip įvykių seką – ar kelias tarpusavyje susijusias įvykių sekas – ir įrodyti, kad tie įvykiai yra pagrįstai susiję. <...> [Atliekant proceso atkūrimą] nedaroma prielaida, jog visi veiksmai sukuria planuotą rezultatą, o tik tai, kad [bet kuriuos] veiksmus reikėtų suprasti atsižvelgiant į <...> [veikėjų] intencijas ir tuo metu vyravusias [istorines] aplinkybes“³⁰³. Tai jokių būdu nereiškia, jog atkuriamas procesas turėtų apimti tik agentų veiksmus – nors istoriškai svarbių pasekmių turintys veiksmai (pvz., tam tikri valstybių užsienio politikos žingsniai) gali būti įtraukiami į priežastinę „grandinę“ ar priežastinį „mechanizmą“; šis metodas laiko vektoriuje „išskleidžia“ ir makro-struktūras³⁰⁴ (pvz., „Geležinė uždanga“ → ES ir VRE šalių asociacija, skirta pasiruošti narystei → ES plėtra į Vakarų Balkanus pagal Kopenhagos kriterijus, suformuotus VRE šalims). Proceso atkūrimas būtent dėl to ir yra konstruktyvistų mėgstamas metodas, kad leidžia atsekti agentų ir struktūrų tarpusavio konstravimą chronologiniu požiūriu³⁰⁵, kuomet viename laiko „taške“ konkretus veiksmas turi konstitutyvių pasekmių struktūrai, o kitame – galima įžvelgti pagrįstą struktūrinių sąlygų įtaką individų veiksmams. Nors proceso atkūrimo metodas turi daug panašumų su

²⁹⁷ Pvz., žr.: Mahoney J. *Strategies of Causal Assessment in Comparative Historical Analysis* // Mahoney J., Rueschemeyer D. (eds.). *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences*. New York: Cambridge University Press, 2003. p. 363-367.

²⁹⁸ Pouliot, Op. cit., p. 373.

²⁹⁹ Mahoney J., Op. cit., p. 367.

³⁰⁰ Apie naratyvo metodą taip pat žr.: Klotz, Lynch, Op. cit., p. 45-50.

³⁰¹ Žr.: Bennett A. *Process Tracing: A Bayesian Perspective* // Box-Steffensmeier J. M., Brady H., Collier D. (eds.). *The Oxford Handbook of Political Methodology*. New York: Oxford University Press, 2008. p. 702-721; Checkel J. *Process Tracing* // Klotz A., Prakash D. (eds.). *Qualitative Methods in International Relations: A Pluralist Guide*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008. p. 114-127.

³⁰² Pouliot, Op. cit., p. 373; Lupovici, Op. cit., p. 201-204; Checkel, Op. cit., p. 125.

³⁰³ Goldstone J. *Comparative Historical Analysis and Knowledge Accumulation in the Study of Revolutions* // Mahoney J., Rueschemeyer D. (eds.). *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences*. New York: Cambridge University Press, 2003. p. 47-48.

³⁰⁴ Checkel, Op. cit., p. 115-116; George A., Bennett A. *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge: MIT Press, 2005. p. 211-212.

³⁰⁵ Checkel, Op. cit., p. 114; Pouliot, Op. cit., p. 373.

istorikų praktikuojamu istorinių procesų aprašymu remiantis pirminiais ir antriniais šaltiniais, politologinis proceso tyrimas yra „didesniu mastu reguliuojamas teorijos, nei dauguma [tyrimų], kurių imasi istorikai“³⁰⁶. Kaip teigia Alexanderis George’as ir Andrew Bennettas, „istorinis naratyvas gali būti transformuotas į teorinį paaiškinimą skirtingu mastu“³⁰⁷, todėl šie autoriai išskiria keletą proceso atkūrimo metodo atmainų pagal teorinių „rėmų“ naudojimą ir kauzaliųjų procesų tipą (paprastas linijinis priežastingumas $a \rightarrow b \rightarrow c$; daugybinis priežastingumas $a + b + c \rightarrow d$; „trajektorijos priklausomybė“ / *path dependence* $a \rightarrow b, \phi \rightarrow d, \phi \rightarrow f$)³⁰⁸. Šioje disertacijoje aprašant ES plėtros taisyklių istorinę raidą (žr. skirsnį 2.2.2) implicitiškai laikomasi struktūracijos teorijos nuostatų apie refleksyvų agentų veiklos reguliavimą (t.y. praeities praktikų žinojimas tampa būsimos veiklos pagrindu).

Vadovaujantis proceso atkūrimo metodo taikymo pavyzdžiais, ES plėtros procesas (žr. skirsnį 2.2.2) ir ES–Turkijos santykių eiga (žr. skirsnį 3.1.2) buvo išskaidyti į (disertacijos autoriaus nuomone) reikšmingus etapus; kiekviename iš šių etapų buvo ieškoma ankstesnio etapo „pėdsakų“ veikėjų poelgiuose ar retorikoje (t.y. „trajektorijos priklausomybės“) ir tokiu būdu konstruotas kumuliatyvus dabartinės situacijos (t.y. esamų plėtros taisyklių ir šiandieninio Turkijos stojimo į ES „pato“) paaiškinimas. Vėliau (žr. skirsnius 3.2 ir 3.3) tas pats procesas (šiuo atveju Turkijos stojimo procesas) įvertinamas pačių veikėjų „akimis“, kurie patvirtina / paneigia ar papildo pasakojimą „iš šalies“ išskirdami, *ju* nuomone, svarbiausius „lūžio taškus“ ir esamos situacijos priežastis. Žinoma, tiek ES plėtros procesas apskritai, tiek Turkijos asociacijos ir stojimo procesas gali būti išskaidytas į dar „smulkesnius“ raidos etapus, „atskaitos tašku“ pasirenkant mažesnės reikšmės įvykius (pvz., dabartinis 5-asis plėtros etapas iki Kroatijos priėmimo ir po jo, arba Turkijos stojimo procesas pamečiui ir reakcija į *kiekvieną* Komisijos išleistą pažangos ataskaitą), tačiau (autoriaus nuomone) atsakymas į tyrimo klausimą ir ginamojo teiginio pagrindimas nereikalauja detalesnio ir didesnės apimties istorinio pasakojimo. Kaip teisingai pastebi Andrew Bennettas, „kadangi proceso atkūrimas apima smulkesnių faktų / detalių [*finer degree of detail*] paieškas, jis gali apimti ir ‘neribotą regresą’, kuomet tiriami ‘žingsniai tarp žingsnių tarp žingsnių’ to paties atvejo ribose. Iš tiesų visi proceso atkūrimo [metodu suformuluoti] paaiškinimai yra sąlyginiai / laikini [*provisional*], kadangi juos galima paneigti toliau gilinantį į dar smulkesnes detales, <...> tačiau visada yra [grynai] pragmatiniai

³⁰⁶ Hall P. A. *Aligning Ontology and Methodology in Comparative Research* // Mahoney J., Rueschemeyer D. (eds.). *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences*. New York: Cambridge University Press, 2003. p. 395.

³⁰⁷ George, Bennett, Op. cit., p. 211.

³⁰⁸ George, Bennett, Op. cit., p. 210-213.

apribojimai, nulemiantys, kaip detaliai tyrėjas gilinsis į atvejį ir kiek nuoseklus / tęstinis bus jo [jos] aiškinimas³⁰⁹.

Kalbant apie pirminius šaltinius, pasak Jeffrey Checkelio, „proceso atkūrimui reikalingi išimtinai kokybiniai duomenys, tarp kurių gali būti istoriniai memuarai, <...> [giluminiai nestruktūruoti ir pusiau struktūruoti] interviu, spaudos monitoringas, ir [archyviniai] dokumentai“³¹⁰. Pavyzdžiui, Diana Panke, taikiusi proceso atkūrimo metodą viešosios politikos europeizacijai aiškinti ir empiriškai tyrinėjusi Jungtinės Karalystės prisitaikymą prie ES Nitratų direktyvos (91/676/EEB) 1996–2002 m., rėmėsi JK Parlamento debatų išsklotinėmis ir žiniasklaidos pranešimais „rekonstruodama“ priežastinį tokios adaptacijos mechanizmą³¹¹. Dokumentų analizės metodas į politikos mokslus ir TS subdiscipliną „persikėlė“ iš istorijos mokslo, todėl šaltiniams, kuriais remiasi politologai, keliami tie patys autentiškumo, patikimumo, reprezentatyvumo ir suprantamumo kriterijai³¹², kurie keliami istoriniams šaltiniams. Daugumą minėtų kriterijų – įskaitant pateikiamos informacijos suprantamumą – šioje disertacijoje naudojami oficialūs šaltiniai (tarptautinės ir ES teisės aktai, vieši komunikatai ir kalbos) atitinka be išlygų; anot Peterio Burnhamo *et al.*, „šiandieninės politikos ir tarptautinių santykių tyrinėtojas, skirtingai nei viduramžių istorikui, nėra didelių sunkumų nustatyti pažodinę dokumento prasmę“³¹³. Vis dėlto, atsižvelgiant į galimą autoriaus intencijos ir teksto prasmės autonomiją, būdingą bet kuriam tekstiniam dokumentui³¹⁴, *kontekstinė informacija* apie dokumento priėmimo aplinkybes ir tikslus gali padėti jį interpretuoti³¹⁵. Tokiame kontekste kaip tarpvalstybiniai santykiai ar Europos integracija, iš esmės visa tarpinstitucinė komunikacija yra dokumentuojama, todėl „oficialieji dokumentai yra institucionalizuotų [praktikų] ‘pėdsakai’, kuriais galima pagrįstai remtis darant išvadas apie jų kūrėjų ar [šių asmenų] atstovaujамų organizacijų veiksmus, intencijas ir įsitikinimus“³¹⁶.

Šiame disertaciniame tyrime taikomo pusiau struktūruoto elito interviu metodo skiriamasis bruožas yra sąlyginai laisva pokalbio struktūra, sudarant galimybę respondentui pačiam išskirti svarbiausius aptariamo reiškinio bruožus³¹⁷. Tiesa, kaip pažymi Burnhamas *et al.*, nors tyrėjas

³⁰⁹ Bennett, Op. cit., p. 705.

³¹⁰ Checkel, Op. cit., p. 116.

³¹¹ Žr.: Panke D. Process Tracing: Testing Multiple Hypotheses with a Small Number of Cases // Radaelli C., Exadaktylos T. (eds.). *Research Design in European Studies: Establishing Causality in Europeanization*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012. p. 125-140.

³¹² Burnham P., Lutz K. G., Grant W., Layton-Henry Z. *Research Methods in Politics*. 2nd ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008 [2004]. p. 208-211.

³¹³ Burnham *et al.*, Op. cit., p. 211.

³¹⁴ Ricœur, Op. cit., p. 41-43.

³¹⁵ Burnham *et al.*, Op. cit., p. 211-212; Wolff S. Analysis of Documents and Records // Flick U., Von Kardorff E., Steinke I. (eds.). *A Companion to Qualitative Research*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 2004. p. 288.

³¹⁶ Wolff, Op. cit., p. 284.

³¹⁷ Plačiau žr.: Burnham *et al.*, Op. cit., p. 240-244.

„siekia suprasti [subjektyvų] respondento situacijos apibrėžimą, jis taip pat stengiasi ‘įterpti’ šį apibrėžimą į teorija paremtą tyrimo planą, [todėl] negali leisti respondentui visiškai valdyti pokalbio“³¹⁸. 2013-2014 metais atliekant interviu su Turkijos politinio ir diplomatinio elito atstovais, buvo iš anksto parengta 12 atvirų klausimų, kuriais buvo „kontroliuojamas“ pokalbis, siekiant atskleisti (inter)subjektyvų Turkijos vaidmens santykiuose su ES suvokimą. Interviu respondentais buvo pasirinkti beveik visų pagrindinių užsienio politikos formavime ir konkrečiai stojimo į ES procese dalyvaujančių „biurokratijų“ atstovai – Užsienio reikalų ministerijos („diplomatai“), ES reikalų ministerijos („derybininkai“), bei nacionalinio parlamento – Turkijos Didžiojo Nacionalinio Medžliso („politikai“).

³¹⁸ Burnham *et. al.*, *Op. cit.*, p. 241.

2. STRUKTŪRINĖ ŠVELNIOJI GALIA EUROPOS SĄJUNGOS PLĖTROS INSTITUCIJOSE

2.1. Europos Sąjungos institucijos kaip regioninės valstybių sistemos dalis

Akademinėje tarptautinių santykių literatūroje (o tiksliau tose studijose, kuriose pateikiama sociologinė perspektyva, įvardijama socialiniu konstruktyvizmu, angliškąja mokykla, ar naujuoju institucionalizmu) socialinių ir politinių santykių Europoje visuma apibūdinama kaip regioninė tarptautinė visuomenė (angl. *regional international society*)³¹⁹, regioninis saugumo kompleksas arba saugumo bendruomenė (angl. *regional security complex / security community*)³²⁰, regioninio masto neo-viduramžiška imperinė tvarka (angl. *neo-medieval empire*)³²¹, ir pan. Nors visi šie apibūdinimai implikuoja tam tikros žemesnio nei globalus lygmens socialinės sistemos egzistavimą, priklausomai nuo teorinės perspektyvos šis lygmuo, t.y. regioninis lygmuo apibrėžiamas šiek tiek skirtingai. Pavyzdžiui, regioninių saugumo kompleksų teorija teigia, kad „regionai yra socialiai konstruojami <...> veikėjų saugumo praktikų“³²² (saugumizacijos ir desaugumizacijos); saugumo bendruomenės savo ruožtu yra tokie regionai, kuriuose tarpvalstybiniai santykiai vystomi taikiomis priemonėmis³²³, ir kurių politinis elitas / plačioji gyventojų masė prisiima transnacionalinę regioninę tapatybę³²⁴. Apibendrinamas regionines studijas TS disciplinoje, Andrew Hurrellas pastebi, jog apibrėždami regionus dauguma tyrinėtojų akcentuoja praksiologinį dėmenį – vienokias ar

³¹⁹ Stivachtis Y., Webber M. Regional International Society in a Post-Enlargement Europe // *Journal of European Integration*, 2011, Vol. 33, No. 2, p. 101-116; Diez T., Whitman R. Analysing European Integration: Reflecting on the English School – Scenarios for an Encounter // *Journal of Common Market Studies*, 2002, Vol. 40, No. 1, p. 51-59.

³²⁰ Buzan B., Wæver O. *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. p. 343-376; Wæver O. Insecurity, Security, and Asecurity in the West European Non-War Community // Adler E., Barnett M. (eds.). *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. p. 69-118; Bellamy A. *Security Communities and their Neighbours: Regional Fortresses or Global Integrators?* Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004. p. 63-87.

³²¹ Zielonka J. *Europe as Empire: The Nature of the Enlarged European Union*. New York: Oxford University Press, 2006; Wæver O. Imperial Metaphors: Emerging European Analogies to Pre-Nation-State Imperial Systems // Tunander O., Baev P., Einagel V. I. (eds.). *Geopolitics in Post-Wall Europe: Security, Territory and Identity*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 1997. p. 59-93.

³²² Buzan, Wæver, Op. cit., p. 48.

³²³ Tiesa, kaip pažymi Barry Buzanas ir Ole Wæveris, taikus konfliktų sprendimas nereiškia visiškos desaugumizacijos visuose saugumo sektoriuose: „kraštutiniai visiškai desaugumizuotų regionų atvejai nėra empiriškai reikšmingi. <...> Tikėtinausia saugumo bendruomenės atmaina apima aktyvią regioninio masto saugumizaciją, tik ji nėra plėtojama veikėjų vienas kito atžvilgiu [actor-to-actor], t.y. kuomet viena valstybė bijo kitos ir stengiasi ją atgrąžinti, – veikiau tai kolektyvinė saugumizacija, kurios objektas yra regiono ateitis apskritai“ (Buzan, Wæver, Op. cit., p. 57).

³²⁴ Žr.: Adler E., Barnett M. A Framework for the Study of Security Communities // Adler E., Barnett M. (eds.). *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. p. 30-37.

kitokias (dažniausiai institucionalizuotas) sąveikas tarp regiono valstybių / gyventojų, ir/arba kognityvinį dėmenį – regioninę savivoką (*regional awareness*) ir tapatumą³²⁵.

Artimiausią struktūracijos teorijos terminijai regioninės (sub)sistemos apibūdinimą galima aptikti tarptautinės visuomenės teoretikų – vadinamosios „angliškosios mokyklos“ – darbuose. Nors angliškoji mokykla tradiciškai siejama su globalaus lygmens pamatinių tarptautinių institucijų istorinės raidos tyrimais, anot Barry Buzano, „galima pagrįstai tikėtis atrasti socialinę struktūrą <...> tiek globaliu, tiek regioniniu lygmeniu“³²⁶. Kaip teigia šis angliškosios mokyklos atstovas, „akivaizdu, jog globalaus masto pliuralistinė valstybių visuomenė egzistuoja dėl faktiškai universalaus pagrindinių Vestfališkųjų institucijų – suvereniteto, teritoriškumo, diplomatijos ir tarptautinės teisės – pripažinimo. Tačiau taip pat akivaizdu, jog ši globali visuomenė plėtojasi pakankamai netolygiai. <...> Pavyzdžiui, Europa, Rytų Azija, Šiaurės Amerika išsiskiria kaip sub-globalios valstybių visuomenės, kurios tarpusavyje plėtoja tankesnį [institucijų tinklą]³²⁷. <...> Šiandieninėje tarptautinėje sistemoje [instituciškai] ‘seklią’ [*thin*] valstybių visuomenę sudaro visos [pasaulio valstybės], o sub-globalios tendencijos pasireiškia tik ant šio [pamato]. <...> [Kitaip tariant] didesni normų, taisyklių ir [atitinkamai] institucijų susitelkimai [*higher intensities*] dažniausiai aptinkami žemesniame [nei globalus] lygmenyje“³²⁸. Europa yra tokio „tankaus“ regioninio institucijų tinklo pavyzdys, kurį „apjungia“ kelios formalios tarptautinės organizacijos – Europos Sąjunga, NATO, Europos Taryba, bei Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo Organizacija³²⁹. Šis institucijų tinklas ir leidžia kalbėti apie socialinę sistemą ar netgi (valstybių) visuomenę, kuri daugiau ar mažiau idenfikuojasi su „Europa“, kaip apytiksliai ribota geografinė erdvė³³⁰. Vis dėlto kai kurios iš minėtų tarptautinių organizacijų ir po jų „vėliava“ veikiančios institucijos šioje erdvėje yra svarbesnės nei kitos. Šiame poskyryje aptariamas ES institucijų išskirtinumas Europos regioninėje sub-sistemoje.

³²⁵ Hurrell A. Explaining the Resurgence of Regionalism in World Politics // *Review of International Studies*, 1995, Vol. 21, No. 4, p. 334-338.

³²⁶ Buzan B. The Middle East through English School Theory // Buzan B., Gonzalez-Pelaez A. (eds.). *International Society and the Middle East: English School Theory at the Regional Level*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009. p. 28.

³²⁷ Buzan B. *From International to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalisation*. New York: Cambridge University Press, 2004. p. 208.

³²⁸ Buzan, 2004, Op. cit., p. 209-210.

³²⁹ Stivachtis, Webber, Op. cit., p. 112; Diez, Whitman, Op. cit., p. 56-57; Bellamy, Op. cit., p. 68-70, 75-80.

³³⁰ Terminus „socialinė sistema“ (angl. *social system*) ir „visuomenė“ (angl. *society*) struktūracijos teorijos autorius Anthony Giddensas linkęs vartoti beveik sinonimiškai, tiesa, pastaruoju terminu pabrėžiamas socialinio darinio atskirumas nuo kitais struktūriniais principais grįstų socialinių darinių ir agentų suvokimas, kad jie priklauso tam tikram socialiniam totalumui. Giddensas pabrėžia, jog visuomenės, kaip laike ir erdvėje paplitusių institucijų susitelkimai (*clusters*), nebūtinai „pririštos“ prie teritorijos, tačiau galima pagrįstai teigti, jog valstybių visuomenė – dėl „prigimtinių“ nacionalinės valstybės savybių – neišvengiamai tapatinasi su tam tikra teritorija (net jeigu ta teritorija yra visa planeta). Žr.: Giddens, 1984, Op. cit., p. 163-165.

2.1.1. Tarptautinių institucijų hierarchija

Kaip minėta, bet kuris regioninis institucijų tinklas plėtojasi ant pamatinių globalaus lygmens tarptautinių institucijų pagrindo, sudarančių tarptautinę sistemą ir dažniausiai tik sustiprina tokių pamatinių institucijų tęstinumą³³¹. Kadangi šiandieninė globali valstybių sistema yra Europos valstybių sistemos istorinės plėtros rezultatas³³², galima pagrįstai tikėtis, jog šiandieninės Europos regioninės sistemos institucinė architektūra daugiau ar mažiau atitinka globaliąją – bent jau pamatinių institucijų atžvilgiu. Angliškosios mokyklos ir konstruktyvizmo atstovai TS yra gana išsamiai ištyrinėję ir aprašę pagrindines tarptautinės sistemos / visuomenės institucijas³³³, t.y. „santykinai svarbias ir ilgaamžes praktikas, kurios evoliucionavo [inkrementiškai], o ne buvo ‘suprojektuotos’, ir kurios apibrėžia [*are constitutive of*] pačius veikėjus ir legitimios jų tarpusavio sąveikos modelius“³³⁴. Šiandieninės antrinės Europos valstybių visuomenės institucijos, tame tarpe ir priklausiančios ES instituciniam tinklui, istoriškai formavosi būtent ant šių pamatinių tarptautinių praktikų pagrindo.

Dauguma pirmines tarptautines institucijas tyrinėjusių mokslininkų sutaria, jog „ne visos pirminės institucijos yra lygios [savo svarba], taigi tam tikra [institucijų] hierarchija turėtų būti nustatyta“³³⁵. Anot Barry Buzano, „pati pirminės [*primary*] ar vyraujančios [*master*] institucijos sąvoka implikuoja, jog viena giluminė praktika iš esmės generuoja ar formuoja visas kitas. [Keleto] pirminių institucijų sluoksnių [*layers*] išskyrimas reiškia, kad kai kurios [iš šių institucijų] yra dar ‘gilesnės’ [*deeper*] nei kitos“³³⁶. Pavyzdžiui, Christianas Reus-Smitas pirmines institucijas skirsto į gilesnes „konstitucines“, kurioms galima priskirti suverenitetą, bei „fundamentaliąsias institucijas“, tarp kurių šis autorius mini daugiašalę diplomatiją ir tarptautinę sutartinę teisę. Anot Reus-Smito, „institucijos veikia trimis sluoksniais šiuolaikinėje tarptautinėje visuomenėje. <...> Konstitucinė [šios visuomenės] struktūra yra pamatinės

³³¹ Anot B. Buzano, „globaliu lygmeniu tarptautinė visuomenė pasireiškia tik kaip mažiausias bendras vardiklis. Daug didesnė tikimybė yra atrasti solidarumo augimą civilizacinėse, nei visą planetą apimančiose bendruomenėse. Prielaida, kad toks [sub-globalus] vystymasis kenkia globalios tarptautinės visuomenės vystymuisi, yra kvestionuotina. Iš tiesų taip gali būti, <...> [t]ačiau tai nebūtinai, ar netgi mažai tikėtinas [scenarijus]. <...> Empiriniai stebėjimai sugestijuoja, kad įvairios regioninės tarptautinės visuomenės susikuria ant bendro globalios tarptautinės visuomenės pamato, kaip nutiko, pavyzdžiui, Europoje, Islamo pasaulyje, Pietryčių Azijoje“ (Buzan, 2004, Op. cit., p. 18).

³³² Watson A. *The Evolution of International Society: A Comparative Historical Analysis*. London, New York: Routledge, 2002 [1992]. p. 265-276.

³³³ Pvz., žr.: Bull H. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. 3rd ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2002 [1977]. p. 97-222; Ruggie J. G. *Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalization*. London, New York: Routledge, 1998. p. 102-130, 172-197; Holsti K. *Taming the Sovereigns: Institutional Change in International Politics*. New York: Cambridge University Press, 2004. p. 98-299; Buzan, 2004, Op. cit., p. 161-204; Reus-Smit C. *The Constitutional Structure of International Society and the Nature of Fundamental Institutions // International Organization*, 1997, Vol. 51, No. 4, p. 555-589.

³³⁴ Buzan, 2004, Op. cit., p. 167.

³³⁵ Buzan, 2004, Op. cit., p. 172.

³³⁶ Buzan, 2004, Op. cit., p. 176.

[*foundational*] institucijos, apimančios konstitutyvias vertybes, apibrėžiančios legitimų valstybingumą ir teisingą valstybės funkcionavimą; fundamentaliosios institucijos apima pagrindines praktines taisykles ir struktūruoja valstybių veiksmus sprendžiant bendradarbiavimo [anarchijos sąlygomis] problemas; [galiausiai] specifiniai, į konkrečias problemas orientuoti [angl. *issue-specific*] režimai atkuria pagrindines institucines formas konkrečiuose tarpvalstybinių santykių sektoriuose³³⁷ (pvz., GATT, Branduolinio neplatavimo režimas, Europos arešto orderis). Panašiais kriterijais vadovaudamasis pirmines institucijas į „pamatinės“ (*foundational*) ir „procedūrinės“ (*procedural*) skirsto Kalevi Holsti³³⁸. Kaip pastebi B. Buzanas, šie autoriai „perkelia konstitutyvių ir reguliacinių taisyklių [atskyrimo] logiką kalbėdami apie skirtingus pirminių institucijų tipus“³³⁹. Vis dėlto, kaip minėta pirmoje darbo dalyje, toks atskyrimas nėra empiriškai pagrįstas, kadangi institucijas sudaro pakankamai nuoseklūs konstitutyvių ir reguliacinių taisyklių deriniai („X tipo veikėjas turi atlikti veiklą X“), kuriais agentai vadovaujasi (plačiau žr. skirsnyje 1.2.3). Buzanas kritikuoja Holsti argumentą³⁴⁰, jog išnykus procedūrinėms institucijoms, tokioms kaip diplomatija, karas ar tarptautinė prekyba, valstybių visuomenė ir jos pamatinės institucijos – suverenitetas, teritoriškumas – išliktų nepakitusios. Anot Buzano, pastarosios institucijos netenka didelės dalies savo intersubjektyvios prasmės, jeigu suverenią teritorinę valstybę istoriškai formavusios praktikos (karas, prekyba, diplomatija) tampa teoriškai nebeįmanomomis: „problemiška atskirti institucijas, kurios [iš esmės] keičia veikėjų pobūdį ir žaidimo prigimtį, nuo tų, kurios tokios reikšmės neturi. Griežtos skirties išvedimas neišvengiamai yra <...> kontraversiškas. <...> [Todėl] veikiausiai konstitutyvių ir reguliacinių, arba pamatinių ir procedūrinių, pirminių institucijų atskyrimas nėra reikalingas“³⁴¹.

B. Buzanas vis dėlto sutinka, jog tam tikrą hierarchiją tarp pirminių institucijų įmanoma nustatyti. Anot šio autoriaus, „[potencialiai] adekvačiausias tokios hierarchijos nustatymo būdas būtų pasitelkti ‘matrioškos’ [*nesting*] principą. Kai kurios pirminės institucijos galėtų būti traktojamoms kaip apimančios ar generuojančios kitas“³⁴². Buzanas įveda „vyraujančios“ (angl. *master*) ir ją atkuriančios „išvestinės“ (angl. *derivative*) pirminės institucijos sampratą, bei priskiria joms įvairias „antrines“ insitucijas. Pavyzdžiui, suverenitetas akivaizdžiai yra vyraujanti (arba kitaip, – skėtinė) institucija, apimanti tokias principines praktikas kaip „nesikišimas“ (*non-intervention*), „nediskriminacija“ (arba politinių formų pliuralizmas), ir

³³⁷ Reus-Smit, 1997, Op. cit., p. 558.

³³⁸ Holsti, 2004, Op. cit., p. 24-27.

³³⁹ Buzan, 2004, Op. cit., p. 176-177.

³⁴⁰ Holsti, 2004, Op. cit., p. 25.

³⁴¹ Buzan, 2004, Op. cit., p. 180-181.

³⁴² Buzan, 2004, Op. cit., p. 182.

„savarankiškas apsisprendimas“ (*self-determination*)³⁴³. Robertas Jacksonas savo ruožtu kelia prielaidą, jog suverenitetas iš esmės generuoja, ar bent jau yra neatsiejamas nuo daugumos Vestfališkųjų institucijų: „teisinės valstybių lygybės, tarpusavio pripažinimo [praktikos], [išimtinės] jurisdikcijos, nesikišimo [*non-intervention*], sutarčių sudarinėjimo ir jų laikymosi, pagal taisykles vykdomos diplomatijos, tarptautinės teisės plačiąja prasme, bei karo taisyklių, kurios apibrėžia netgi prievartos tarp valstybių naudojimą tam tikrose ribose“³⁴⁴. Pagrindinės Vestfališkosios institucijos (suverenitetas, teritoriškumas, tarptautinė sutartinė teisė, galios pusiausvyra, ir t.t.) yra tarpusavyje lengvai suderinamos praktikos ir sudaro pamatinę globalios, ar bet kurios regioninės tarptautinės visuomenės pamatą. Jų atkūrimo iš esmės dalyvauja tik vienintelio tipo veikėjai – suverenios valstybės (suverenai). Istoriskai naujesnės tarptautinės institucijos, tokios kaip laisvoji rinka, ar tarptautinis žmogaus teisių režimas, dažnai esmingai prieštarauja Vestfališkosioms, o jų atkūrimo dalyvauja ir nevalstybiniai veikėjai. Remiantis B. Buzano įžvalgomis, šiandieninės ir sąlyginai neseniai sunykusios tarptautinės institucijos hierarchiškai išdėstomos lentelėje 2.1.

2.1 lentelė. Tarptautinės institucijos ir jų hierarchija

	Pirminės institucijos			Antrinės institucijos (pavyzdžiai)
	Vyraujanti / skėtinė	Išvestinė	Taisyklių derinys (veikėjas(-ai) X atlieka veiklą X)	
Pamatinės Vestfališkosios institucijos	Suverenitetas	Nesikišimas (<i>non-intervention</i>)	Suverenai (suvereni valstybė) nesikiša į kitos suverenios valdžios formavimosi ir jos panaudojimo procesą	Jungtinių Tautų Chartija; JT Generalinė asamblėja; Augsburgio taikos sutartis
		Tarptautinė sutartinė teisė	Suverenios valstybės sudaro tarptautines sutartis savanoriškumo ir pariteto pagrindais, bei jų laikosi	Tarptautinės sutartys; tarptautinių organizacijų steigiamosios chartijos; Tarptautinis Teisingumo teismas
	Teritoriškumas	Sienos	Suvereni valstybė (vyriausybė) kontroliuoja / riboja savo sienų kirtimą ir taiko (ne-)tarifines kliūtis individams, prekėms, paslaugoms, kapitalui.	Vizų režimai; ES sienų kontrolės pagalbos misijos
	Diplomatija	Dvišalė diplomatija	Dvi suverenios valstybės pripažįsta viena kitos lygiavertį statusą ir komunikuoja tarpusavyje (palaiko dialogą per pripažintus atstovus)	Ambasados (eksteritorialumo principas); Diplomatinis imunitetas
		Daugiašalė diplomatija	Daugiau nei dvi suverenios valstybės pripažįsta viena kitos lygiavertį statusą ir komunikuoja tarpusavyje, bei priima bendrus sprendimus	JTO; dauguma tarptautinių organizacijų; tarptautinės konferencijos
	Didžiųjų valstybių valdymas (<i>management</i>)	Galios pusiausvyra	Suverenios valstybės remdamosis vidiniais resursais ir jungdamosis į aljansus turi prilygti kitų valstybių ar aljansų kariniam pajėgumui ir taip atgrasyti jas nuo karinės intervencijos	
		Aljansai	Suverenios valstybės viena kitą gina karinės intervencijos atveju	NATO; Varšuvos paktas
		Karas	Suvereni valstybė / valstybių susivienijimas skelbia karą ir vykdo	JT Saugumo taryba; Ženevos konvencijos

³⁴³ Buzan, 2004, Op. cit., p. 182.

³⁴⁴ Jackson R. H. *Quasi-States: Sovereignty, International Relations and the Third World*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 1990. p. 35.

			organizuotos prievartos veiksmus prieš kitą valstybę pagal priimtas taisykles, su tikslu priversti šios valstybės kariuomenę pasiduoti ir įgyti svertą diplomatinėse derybose su šia valstybe.	
		Neutralitetas	Valstybė nedalyvauja kariniuose veiksmuose ir galios pusiausvyros atstatyme (nesijungia į aljansus)	
Istoriškai pakitusios institucijos	Prigimtinė žmonių lygybė (n)	Žmogaus teisės	Suverenios valstybės institucinė sandara / suvereno vykdoma politika privalo užtikrinti / negali pažeisti prigimtinių individo teisių. Individai naudodamiesi savo prigimtineis teisėmis negali pažeisti kitų individų prigimtinių teisių. Transnacionalinis individų, NVO ir tarptautinių organizacijų tinklas teisėtai stebi ir viešina žmogaus teisių padėtį suvereniuose valstybėse.	JT Žmogaus teisių taryba; Visuotinė žmogaus teisių deklaracija; Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas; Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas; JT Vyriausiasis pabėgėlių reikalų komisaras; Europos žmogaus teisių teismas
		Humanitarinė intervencija	Valstybė / valstybių susivienijimas gali kariniais veiksmais stabdyti grubius žmogaus teisių pažeidimus kitoje suvereniame valstybėje, jeigu pastarosios vyriausybė yra nepajėgi to padaryti	JT Saugumo taryba
	Prigimtinė žmonių nelygybė (s)	Kolonializmas	Civilizuotos valstybės teisėtai užkariauja / prisijungia necivilizuotas tautas ir jų gyvenamas teritorijas	
		Dinastinis valdymas	Monarchinės / aristokratinės dinastijos atstovai teisėtai valdo žemesniojo pagal kilmę sluoksnio atstovus	
	Tarptautinė prekyba	Laisvoji rinka (n)	Vienoje valstybėje įsikūrę gamintojai / paslaugų teikėjai savo prekes / paslaugas laisvai parduoda kitos valstybės vartotojams. Valstybės (vyrausybės) netaiko / šalina bet kokius barjerus šiai praktikai	GATT; Didžiausio palankumo statusas (<i>Most favoured nation</i>); muitų sąjungos
		Protekcionizmas (s)	Valstybės (vyrausybės) taiko tarifines ir netarifines kliūtis kitų valstybių gamintojams / paslaugų teikėjams. Užsienio gamintojai / paslaugų teikėjai prekiauja tik tenkindami vyriausybės reikalavimus	
Naujausios institucijos	Nacionalumas	Savarankiškas apsisprendimas (<i>self-determination</i>)	Kolonija ar kitas priklausomas teritorinis vienetas (t.y. vienetas, turintis išankstines prielaidas suvereniame valstybingumui – teritoriją ir gyventojus), laisvai sprendžia, ar būti konstituciškai (ne)priklausomai nuo kitos(-ų) valstybės(-ių)	JT Deklaracija dėl nepriklausomybės suteikimo kolonijinėms šalims ir tautoms; Plebiscitai; Visuotiniai rinkimai; ESBO rinkimų stebėjimo misijos
		Tautos / liaudies suverenitetas (≈ demokratija)	Suverenią valdžią turi ir įgyvendina visi apibrėžtos teritorijos gyventojai / „tauta“ (tiesiogiai arba per savo atstovus, kurie renkami laisvuose ir konkurenciniuose rinkimuose)	
	Aplinkos apsauga (<i>environmental stewardship</i>)	Kitų rūšių išlikimo teisė	Transnacionalinis individų, NVO ir tarptautinių organizacijų tinklas teisėtai stebi ir viešina ekologinę padėtį suvereniuose valstybėse.	Tarptautinės prekybos nykstančių rūšių gyvūnais konvencija; Kioto protokolas; „Greenpeace“; IPCC
		Klimato apsauga	Valstybės savanoriškumo pagrindais vykdo nykstančių rūšių išsaugojimo ir klimato apsaugos politiką.	

Šaltinis: adaptuota pagal: Buzan B. *From International to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalisation*. New York: Cambridge University Press, 2004. p. 184, 187.

2.1.2. Pirminės institucijos Europos regioninėje (valstybių) sistemoje

Suverenitetas tarptautinių santykių kontekste reiškia, jog politinė bendruomenė yra konstituciškai nepriklausoma nuo kitų politinių darinių, t.y. jos vidinėje valdžios piramidėje nėra kitos valstybės galios elemento³⁴⁵. Anot Georgo Sørenseno, kaip ir kitos institucijos, suverenitetas turi tiek konstitutyvią, tiek reguliacinę taisyklių dimensijas. Konstitutyvi dimensija („X laikomas Y kontekste C“) reiškia, jog žmonių bendruomenė, turinti vyriausybę / įgaliotą autoritetą (minimali vidinė sąlyga X), kitų bendruomenių pripažįstama kaip suvereni (išorinis pripažinimas Y) tarptautinėje suverenių darinių visuomenėje (kontekstas C). Reguliacinė dimensija apima tokio pripažinimo būdus ir nuorodas, kaip politinis darinys turėtų siekti suvereniteto pripažinimo³⁴⁶. Akivaizdu, jog šios dimensijos sunkiai atsiejamos ir sudaro pakankamai nuoseklų taisyklių derinį. Be to, suverenitetas, kaip kitų pripažįstama konstitucinė nepriklausomybė, tiesiogiai generuoja vadinamąją „nesikišimo“ praktiką. Kaip teigia Sørensenas, „moderniosioms Vestfališkosioms valstybėms nesikišimo principas [*non-intervention*] reiškia įgaliojimą valstybės lyderiui tvarkyti valstybės reikalus be išorinių [aktorių] dalyvavimo. Kita to paties įgaliojimo pusė yra pareiga susilaikyti nuo kišimosi į kitų valstybių vidaus reikalus“³⁴⁷ (žr. 2.1 lent.).

Kiek daugiau mokslininkų diskusijų sukelia **tarptautinės teisės** tiesioginis kildinimas iš suvereniteto institucijos. Anot B. Buzano, „galima būtų argumentuoti, jog tarptautinė teisė yra išvestinė [institucija] iš suvereniteto³⁴⁸, <...> kadangi tarptautinę teisę kuria valstybės³⁴⁹“. Kaip teigia R. Jacksonas, „tarptautinė teisė valstybingumą priima kaip empirinę duotybę. <...> Kontroliuodamos dideles populiacijas ir teritorijas, kaip saviorganizuotas faktas kitų valstybių kaimynystėje, valstybės ir *tik* valstybės gali dalyvauti tarptautinės teisės kūrimo – pasirašydamos sutartis, siųsdamos ir priimdamos ambasadorius, dalyvaudamos tarptautinėse konferencijose, ar išreikšdamos konsensusą [dėl tam tikros teisinės normos] kitais konvenciniais būdais. <...> Dėl šios priežasties klasikinė tarptautinė teisė yra valstybių ‘vaisius’, o ne ‘gimdytojas’³⁵⁰. <...> Patvirtindama, jog tam tikrą teritoriją užimantis politinis vienetas atitinka valstybei būdingas savybes, [tarptautinė teisė] tiesiog suteikia jam teisinį subjektiškumą. Vis dėlto [šiandieninė] tarptautinė teisinė tvarka, organizuojama per JTO, jau sudaro prielaidas daugumos Trečiojo pasaulio šalių [suvereniui valstybingumui]. Šiandieninė tarptautinė <...> teisė yra tokių valstybių ‘gimdytoja’, bei ilgalaikė rėmėja [*continuing benefactor*]. Jeigu jų egzistencija

³⁴⁵ Jackson, 1990, Op. cit., p. 32.

³⁴⁶ Sørensen G. Sovereignty: Change and Continuity in a Fundamental Institution // *Political Studies*, 1999, Vol. 47, No. 3, p. 591-597.

³⁴⁷ Sørensen, Op. cit., p. 600.

³⁴⁸ Buzan, 2004, Op. cit., p. 182.

³⁴⁹ Buzan, 2004, Op. cit., p. 245.

³⁵⁰ Jackson, 1990, Op. cit., p. 52-53.

priklausytų išimtinai nuo [suvereno] galios <...>, o ne nuo *teisės* įsisteigti, dauguma jų veikiausiai nebūtų gimusios³⁵¹. Taigi, tarptautinės teisės raida tik patvirtina struktūros dualumo dėsni socialinėse sistemose (apie struktūros dualumą žr. skirsnyje 1.2.1).

Kaip pažymi B. Buzanas, „**teritoriškumas** ar teritorinis integralumas yra atskirtinas nuo suvereniteto, ir nėra būtina pastarojo sąlyga. Teoriškai suverenitetas gali būti įgyvendinamas ir ne teritoriniu principu, nors praktikoje tai sudėtinga³⁵². Istoriskai egzistavo suverenios, tačiau neteritorinės politinės bendruomenės (klajokių gentys), bei teritorinė, tačiau ne išimtinu suverenitetu grįsta valdysena (feodalinė sistema)³⁵³. Anot Johno Ruggie, XVII a. liberaliųjų mąstytojų iškeltos idėjos apie individualią ir ekskluzyvią nuosavybę legitimavo perėjimą nuo viduramžiškos feodalinės valdysenos, kurioje žemės nuosavybė buvo sąlyginė, o politiniai lojalumai persidengiantys, prie moderniosios valstybių sistemos, pagrįstos išimtinu jurisdikcija tam tikros teritorijos ribose³⁵⁴: „pirmiausiai tarpvalstybinių sienų legitimumas buvo grindžiamas dinastiniu principu, [kadangi] valstybės teritorija buvo [laikoma] išimtinu valdančiosios šeimos nuosavybe, kurią ši galėjo valdyti savo nuožiūra³⁵⁵. Remiantis tokia nuostata XVII-XVIII a. Europoje valstybių teritorijos buvo teisėtai prisijungiamos kaip karo grobis, perkamos ir parduodamos, pasidalijamos galios pusiausvyrai atstatyti (pvz., Abiejų Tautų Respublika), ar paveldimos tarpdinastinių vedybų keliu; tik XIX-ajame – nacionalizmo ir romantizmo – amžiuje valstybių teritorijos buvo istorizuotos, pradėtos sieti su „natūralia“ tautos gyvenamąja erdve, ir todėl potencialiai nekeistinos³⁵⁶. Tokiu būdu derėtų atskirti gerokai senesnę teritorialumo ir XX a. atsiradusį teritorinio integralumo principus³⁵⁷.

Suverenitetas, teritoriškumas ir tarptautinė teisė didžiąja dalimi tebėra šiandieninės Europos tarptautinės visuomenės struktūrinis-institucinis pamatas. Iš esmės visos Europoje veikiančios tarptautinės organizacijos ir kitos antrinės institucijos yra įsteigtos ir reguliuojamos suverenių teritorinių valstybių tarptautinėmis sutartimis. Vis dėlto, kaip pastebi B. Buzanas, „intersubjektyvios normos ir principai, kuriuos išreiškia pirminės institucijos gali išlikti kaip apibendrinta tiesa, tačiau konkretūs <...> instituciniai faktai, kuriuos jos legitimuoja, gali

³⁵¹ Jackson, 1990, Op. cit., p. 54.

³⁵² Buzan, 2004, Op. cit., p. 182.

³⁵³ Plačiau žr.: Kratochwil F. Of Systems, Boundaries, and Territoriality: An Inquiry into the Formation of the State System // *World Politics*, 1986, Vol. 39, No. 1, p. 29-36.

³⁵⁴ Žr. Ruggie J. G. Territoriality and Beyond: Problematizing Modernity in International Relations // *International Organization*, 1993, Vol. 47, No. 1, p. 148-152, 157-160; Ruggie J. G. Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neorealist Synthesis // Keohane R. (ed.). *Neorealism and Its Critics*. New York: Columbia University Press, 1986. p. 142-146.

³⁵⁵ Zacher M. The Territorial Integrity Norm: International Boundaries and the Use of Force // *International Organization*, 2001, Vol. 55, No. 2, p. 216.

³⁵⁶ Holsti, 2004, Op. cit., p. 80-88.

³⁵⁷ Detali teritorinio integralumo institucionalizacijos apžvalga pateikiama: Zacher, Op. cit., p. 221-223.

ženkliai kisti³⁵⁸. Jeigu pokytis praktikoje pakankamai pastebimas, lingvistinė ir simbolinė objektyvacija (diskursas apie „tarptautinę“ ir „vidaus teisę“, „valstybės suverenumą“, „išimtinę jurisdikciją“ ir pan.) gali nebekti referencijos objekto (žr. skirsnį 1.2.5). Ir nors šiandieninėje Europoje pamatinių Vestfališkųjų institucijų turinys pastebimai išsiplėtęs, pokytis nėra toks, kuris leistų kalbėti apie potencialų jų išnykimą.

Vestfališkųjų institucijų Europoje transformaciją galima sieti su naujų tarptautinių institucijų (žmogaus teisių, laisvosios rinkos, demokratijos, aplinkos apsaugos) susiformavimu (žr. 2.1 lent.). Nors, kaip minėta aukščiau, disharmonija tarp senųjų ir naujų praktikų egzistuoja ir globaliu mastu, europinėje erdvėje naujosios institucijos kai kuriais atvejais subordino Vestfališkąją tvarką. Visų pirma suvereniteto ir teritorinio integralumo institucijų turinį pakeitė XIX amžiaus **nacionalumo** idėjos. Kaip pažymi Jamesas Mayallas, „nacionalistiniai ar kitokie judėjimai, kurie meta iššūkį [Vestfališkajai] tvarkai, retai kvestionuoja patį [teritorinio suvereniteto] principą, kadangi <...> dažniausiai jie patys siekia suverenumo. <...> Nacionalistai nori panaikinti ne valstybes apskritai <...>, bet egzistuojančias – tariamai nelegitimas – nenacionalines valstybes“³⁵⁹. Nors, „suverenitetas yra gerokai senesnis principas tarptautinėje politikoje nei [nacionalinis] apsisprendimas“³⁶⁰ (*self-determination*), pastaruosius du šimtmečius suverenios valdžios efektyvumas ir valstybės institucijų – tame tarpe ir valstybės sienų – tęstinumas, kaip legitimus pagrindas valstybingumui, varžosi su nacijos teise į suverenitetą jos narių apgyvendintame areale. Samuelis Barkinas ir Bruce’as Croninas identifikuoja bent keturis „lūžius“ suverenių valstybių sistemos legitimacijos struktūroje, sietinas su nacionalizmu³⁶¹: 1815 m. Vienos kongrese dar buvo ginama dinastinių valstybių teisė į jų turėtas teritorijas iki Napoleono užkariavimų; 1919 m., kuomet dauguma I-ąjį pasaulinį karą laimėjusių Vakarų Europos valstybių (įskaitant monarchijas) jau buvo reformuotos į nacionalines valstybes³⁶², buvo pereita prie tautų apsisprendimo teisės, tuo metu visų pirma taikytos Rytų Europos tautoms, pripažįstant jų sukurtas valstybes karą pralaimėjusių imperijų ribose. Formaliai tas pats „nacionalinio apsisprendimo“ principas buvo taikomas ir Vakarų Europos valstybių kolonijoms po II-ojo pasaulinio karo³⁶³, tačiau teritorinis *status quo*

³⁵⁸ Buzan, 2004, Op. cit., p. 181.

³⁵⁹ Mayall J. Sovereignty, Nationalism, and Self-Determination // *Political Studies*, 1999, Vol. 47, No. 3, p. 474.

³⁶⁰ Mayall, Op. cit., p. 476.

³⁶¹ Barkin J. S., Cronin B. The State and the Nation: Changing Norms and the Rules of Sovereignty in International Relations // *International Organization*, 1994, Vol. 48, No. 1, p. 112-128.

³⁶² Šis procesas aptariamas: Anderson B. *Isivaizduojamos bendruomenės*. Vilnius: Baltos lankos, 1999. p. 101-129.

³⁶³ Anot J. Mayallo, XX a. antroje pusėje konvencinė „savarakiško apsisprendimo“ (*self-determination*) interpretacija buvo kolonijų teisė į nepriklausomybę globaliame dekolonizacijos kontekste (Mayall, Op. cit., p. 481-483).

šiuo atveju jau buvo laikomas neliečiamu³⁶⁴. Kaip teigia Barkinas ir Croninas, „išlaikydama kolonijines, o ne [etnines] sienas, kaip pagrindą naujų valstybių įkūrimui, didžiosios valstybės ir JTO <...> išreiškė visuotinai priimtą normą, kad valstybingumas remiasi patvaria valdysena, o ne nacionalumu“³⁶⁵. Paskutinis pokytis, dar kartą priartinęs suvereniteto institucijos turinį prie nacionalumo principo, išryškėjo po Šaltojo karo. Nors etninių grupių teisės nebuvo taip vienareikšmiškai siejamos su valstybingumu kaip 1919 m., būtent šio pokyčio išdava buvo autonomijos suteikimas etninėms bendruomenėms Vakarų Europos valstybėse (JK, Ispanijoje, Belgijoje), dviejų Vokietijų susijungimo, ar buvusių Jugoslavijos federacinių vienetų atsiskyrimo pripažinimas. Tiesa, dezintegruojantis Jugoslavijai, ar Sovietų Sąjungai tarptautinė visuomenė ir toliau pripažino tik *Uti Possidetis Juris* principu susikūrusias nacionalines valstybes³⁶⁶.

Kaip XIX a. nacionalistinių judėjimų pasekmė, Europoje, o vėliau ir visoje tarptautinėje sistemoje įsitvirtino „moralinis idealas, jog visos valstybės priklauso jų gyventojams, net jeigu jos nėra demokratinės. Kitaip tariant, <...> savarankiško [tautos] apsisprendimo norma <...> neapima kokios nors konkrečios valdymo formos reikalavimo“³⁶⁷. Vis dėlto nuo XVII a. tarptautinę sistemą ir jos vienetus apibrėžusi suvereniteto institucija nacionalizmo ir tautos apsisprendimo normos „šviesoje“ palaipsniui transformavosi į „**liaudies suvereniteto**“ (angl. *popular sovereignty*) instituciją³⁶⁸, t.y., glaudžiai persipynė su **demokratijos** principais. Kaip pastebi J. Mayallas, teoriškai „įmanoma pagrįsti nacionalinį apsisprendimą nesiejant jo su demokratinėmis vertybėmis vakarietiškąja prasme, <...> [tačiau] tai nėra įprasta [interpretacija]. Savarankiškas apsisprendimas [*self-determination*] dažniausiai yra suvokiamas kaip tokia politinė laisvė, kuomet tauta savo tapatumą išreiškia pasirinkdama savo vyriausybę. <...> Galiausiai būtina prisiminti, jog būtent demokratijos stovykla laimėjo Šaltąjį karą. Ši pergalė laidavo, jog apeliacija į savarankišką [tautos] apsisprendimą ateityje turėjo būti išreikiama

³⁶⁴ 1960 m. JTO „Deklaracija dėl nepriklausomybės suteikimo kolonijinėms šalims ir tautoms“ numatė, jog „bet koks bandymas dalinai ar visiškai suardyti nacionalinę vienybę ir teritorinį integralumą šalyje [t.y. kolonijoje, kuri siekia nepriklausomybės], yra nesuderinamas su JT chartijos nuostatomis“. Žr.: Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples. UN General Assembly resolution 1514 (XV). 14th December, 1960. Rasta: <http://www.un.org/en/decolonization/declaration.shtml>.

³⁶⁵ Barkin, Cronin, Op. cit., p. 125. Panašios išvados prieina J. Mayallas: „tam tikra prasme teritorija triumfavo prieš socialinę populiacijos sudėtį apibrėžiant tiek suverenitetą, tiek valstybingumą“ (Mayall, Op. cit., p. 485).

³⁶⁶ *Uti Possidetis Juris* principas tarptautinėje teisėje reiškia, jog atsiskirdamas nuo kitos valstybės naujas valstybinis darinys privalo išlaikyti tą teritoriją, kurią turėjo būdamas nesuvereniu administraciniu vienetu (vidinės sienos tampa išorinėmis). Žr.: Jackson R. Sovereignty in World Politics: a Glance at the Conceptual and Historical Landscape // *Political Studies*, 1999, Vol. 47, No. 3, p. 446-449.

³⁶⁷ Jackson R., Zacher M. The Territorial Covenant: International Society and the Stabilization of Boundaries. Working Paper No. 15, University of British Columbia. July, 1997. p. 21.

³⁶⁸ Jackson, 1999, Op. cit., p. 444.

demokratine forma³⁶⁹. Kitaip tariant, tiek dezintegruojantis Habsburgų ar Otomanų imperijoms po I-ojo pasaulinio karo, tiek pripažįstant buvusių kolonijų Afrikoje ir Azijoje nepriklausomybę po II-ojo, autoritarinė ar oligarchinė naujai susikūrusių valstybių vidaus tvarka iš esmės nebuvo kliūtis jų legitimacijai tarptautiniu mastu; Tautų Lygos sutartyje (1919 m.) ir JT Chartijoje (1945 m.) nėra jokių nuorodų į demokratinį valdymą. Nors, anot B. Buzano, „demokratija [ir šiandien] nėra globaliai priimta vertybė“³⁷⁰, ypač po Šaltojo karo ir ypač Europoje ji iš esmės tapo būtina tarptautinio pripažinimo sąlyga. 1990 m. priimtoje Paryžiaus chartijoje aiškiai deklaruojama, jog visos ESBK (ESBO) valstybės narės „įsipareigoja kurti ir stiprinti demokratiją, kaip vienintelę šio regiono valstybių [pripažįstamą] valdymo formą“³⁷¹. Anot Iano Clarko, „[Paryžiaus] chartija traktuotina kaip bandymas [konkrečią] valstybės savybę paversti išankstine jos narystės Europos tarptautinėje visuomenėje sąlyga“³⁷². Po Šaltojo karo iš esmės tik demokratinės valstybės gali dalyvauti daugumoje Europos tarpvalstybinio bendradarbiavimo institucijų³⁷³. Nors mokslininkai pastebi neatitikimą tarp kai kurių pan-europinių (ar transatlantinių) valstybių susivienijimų deklaruojamo demokratinio tapatumo ir realių kai kurių jų narių vidaus praktikų³⁷⁴, tokios antrinės institucijos kaip ESBO „Demokratinė institucijų ir žmogaus teisių biuras“, bei rinkimų stebėjimo misijos buvo sąmoningai „suprojektuotos“ taip, kad palaiapsniui keistų nedemokratinė valstybių politinius režimus demokratijos link (socializacijos funkcija)³⁷⁵. Taigi demokratija, ar bent jos siekiamybė („fasadas“) šiandieninėje Europos valstybių sistemoje yra viena iš pamatinių praktikų, subordinuojanti tokias Vestfališkąsias institucijas kaip suverenitetas.

Viena iš naujausių pakankamai institucionalizuotų normų tarptautinėje, o taip pat ir regioninėje Europos valstybių sistemoje, yra **žmogaus teisės**. Anot Kathryn Sikkink, „tarptautinė veikla ginant žmogaus teises neišvengiamai prieštarauja esminei tradicinio suvereniteto prielaidai: <...> [ši] veikla pagrįsta įsitikinimu, jog valstybėms ir nevalstybinėms veikėjams būtina ir teisėta yra domėtis, kaip elgiamasi su kitų valstybių gyventojais. Tarptautinis žmogaus teisių [gynimo] tinklas siekia naujai apibrėžti [*redefine*] tai, kas iš principo

³⁶⁹ Mayall, Op. cit., p. 484.

³⁷⁰ Buzan, 2004, Op. cit., p. 233.

³⁷¹ Charter of Paris for a New Europe. Conference on Security and Co-operation in Europe, Paris. 19th–21st November, 1990. Rasta: <http://www.osce.org/mc/39516>.

³⁷² Clark I. Democracy in International Society: Promotion or Exclusion? // *Millennium: Journal of International Studies*, 2009, Vol. 37, No. 3, p. 570.

³⁷³ Pvz., žr: Art. 2. Partnership for Peace: Framework Document. Ministerial Meeting of the North Atlantic Council, Brussels. 10th–11th January, 1994. Rasta: <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940110b.htm>; Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. COM(2003) 104 Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. 11/03/2003, Brussels. p. 12.

³⁷⁴ Pvz., žr.: Sjursen H. On the Identity of NATO // *International Affairs*, 2004, Vol. 80, No. 4, p. 695-697.

³⁷⁵ Plačiau žr.: Adler E. Seeds of Peaceful Change: the OSCE's Security Community-Building Model // Adler E., Barnett M. (eds.). *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. p. 133-134.

yra valstybių vidaus jurisdikcija³⁷⁶. Nors „suverenitetas ir žmogaus teisės yra dažnai traktuojami kaip du atskiri režimai, kurių tarpusavio santykis primena ‘nulinės sumos’ žaidimą“³⁷⁷, Christianas Reus-Smitas tvirtina, jog būtent žmogaus teisių diskursas po II-ojo pasaulinio karo iš esmės legitimavo dekolonizacijos procesą, t.y. suvereniteto suteikimas kolonijų gyventojams buvo reprezentuojamas kaip jų prigimtinių teisių realizacija³⁷⁸. Taigi, anot šio autoriaus, „suverenitetas ir žmogaus teisės <...> veikia turėtų būti traktuojami kaip du [vienodai svarbūs] normatyviniai elementai, priklausantys tam pačiam savaime prieštarinčiam [*inherently contradictory*] šiuolaikiniam valstybingumo diskursui“³⁷⁹. Kai kurie tyrinėtojai žmogaus teises netgi laiko šiuolaikiniu „civilizacijos standartu“, pakeitusiu rasistinių ir eurocentrišką kolonializmo eros standartą³⁸⁰.

Europoje tarptautinis žmogaus teisių režimas savo ruožtu transformuoja ir tarptautinės teisės instituciją, kadangi tokių teisės institucijų kaip Europos žmogaus teisių konvencija (EŽTK) ir Europos žmogaus teisių teismas funkcionavimas *de facto* ištrina skirtį tarp „tarptautinės“ ir „vidaus“ teisės praktikų³⁸¹; šiuo atveju teisės subjektais, kurie gali kreiptis į tarptautinį teisminio pobūdžio arbitražą, pripažįstami individai, kai tuo tarpu klasikinėje tarptautinėje teisėje tokią prerogatyvą turėjo tik valstybės³⁸². Galiausiai per pastarąjį dešimtmetį tarptautinėje sistemoje palaipsniui įsitvirtina ir **humanitarinės intervencijos** praktika, tiesiogiai prieštaraujanti Vestfališkajai „nesikišimo“ institucijai. Nors valstybės vis dar nesutaria dėl sąvokos „humanitarinė krizė“ reikšmės ir kriterijų³⁸³, iš esmės jau nuo 1999-ųjų NATO intervencijos į Kosovą suvereniteto institucija iš „teisės valdyti“ palaipsniui virsta „atsakomybe

³⁷⁶ Sikkink K. Human Rights, Principled Issue-Networks, and Sovereignty in Latin America // *International Organization*, 1993, Vol.47, No. 3, p. 413.

³⁷⁷ Reus-Smit C. Human Rights and the Social Construction of Sovereignty // *Review of International Studies*, 2001, Vol. 27, No.4, p. 519.

³⁷⁸ Žr.: Reus-Smit, 2001, Op. cit., p. 529-536. 1960 m. JT „Deklaracijos dėl nepriklausomybės suteikimo kolonijinėms šalims ir tautoms“ 1 straipsnis numatė: „žmonių pajungimas svetimšalių valdžiai, dominavimas ar išnaudojimas yra fundamentaliųjų žmogaus teisių pažeidimas“ (Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples. UN General Assembly resolution 1514 (XV). 14th December, 1960. Rasta: <http://www.un.org/en/decolonization/declaration.shtml>).

³⁷⁹ Reus-Smit, 2001, Op. cit., p. 536-537.

³⁸⁰ Plačiau žr.: Donnelly J. Human Rights: A New Standard of Civilization? // *International Affairs*, 1998, Vol. 74, No. 1, p. 1-24.

³⁸¹ Panašių išvadų prieina tiek tarptautinės teisės, tiek tarptautinių santykių specialistai. Žr.: Slaughter A. M., Burke-White W. The Future of International Law Is Domestic – or, The European Way of Law // *Harvard International Law Journal*, 2006, Vol. 47, No. 2, p. 327-333; Simmons B. A. *Mobilizing for Human Rights: International Law in Domestic Politics*. New York: Cambridge University Press, 2009. p. 14.

³⁸² Held D., McGrew A., Goldblatt D., Perraton J. *Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra*. Vilnius: Margi raštai, 2002 [1999]. p. 85, 91-92.

³⁸³ Welsh J. M. Conclusion: The Evolution of Humanitarian Intervention in International Society // Welsh J. M. (ed.). *Humanitarian Intervention and International Relations*. New York: Oxford University Press, 2004. p. 185-188.

ginti“ individų teises (angl. *responsibility to protect*), ir jeigu suverenai nepajėgus to padaryti, ši atsakomybė teisėtai perkeliama „tarptautinei bendruomenei“ (t.y. kitiems suverenams)³⁸⁴.

Europoje galima įžvelgti dar keletą institucijų, per pastaruosius 50 metų pastebimai pakeitusių (papildžiusių) Vestfališkosios sistemos institucinę architektūrą, tarp kurių išskirtina **gerovės valstybė**. Lyginant su amerikietiškoju ir azijietiškoju kapitalizmu, kontinentinės Europos ekonomikoms būdingas aukštesnis teisinis rinkos dalyvių apibrėžimas ir reguliavimas, valstybės remiami kolektyviniai susitarimai dėl atlyginimų atskiruose ekonomikos sektoriuose, daugiapakopis socialinio saugumo tinklas, socialinė pilietybės samprata, ir pan.³⁸⁵ Tiesa, kaip pastebi sociologas Clausas Offe, „europietiškojų gerovės valstybių išsivystymas <...> istoriškai buvo sąlygotas nacionalinės valstybės susikūrimo“³⁸⁶, t.y. socialinis ekonomikos modelis ne tik neprieštarauja teritorinio suvereniteto institucijai, bet ir iš esmės negali be jos egzistuoti. Būtent dėl šios priežasties bendrosios rinkos kūrimas Europoje ir bendroji ES konkurencijos politika riboja nacionalinių valstybių galimybes išlaikyti kai kurias gerovės institucijas; nelanksti darbo santykių formulė esant laisvam kapitalo judėjimui neleidžia išlaikyti visiško užimtumo, o pernelyg dosni socialinio aprūpinimo sistema laisvo asmenų judėjimo sąlygomis skatina imigraciją ir gali tapti nepakeliama našta valstybių biudžetams³⁸⁷. Be to, XX a. Europoje susiformavo bent trys skirtingi ir tarpusavyje sunkiai suderinami gerovės valstybės modeliai (anglo-saksiškasis, skandinaviškasis ir kontinentinis), todėl bet koks pan-europinis gerovės režimas (apart atvirojo koordinavimo metodo taikymo šioje srityje tarp ES šalių) yra sunkiai pasiekiamas³⁸⁸. Ir nors vadinamasis „socialinis kapitalizmas“ didesniu ar mažesniu mastu būdingas daugumai (bent jau Vakarų) Europos valstybių, ši ekonominių institucijų forma nėra tokia būtina narystės Europos valstybių visuomenėje sąlyga kokia yra demokratija ar žmogaus teisės.

2.1.3. Pirminėse tarptautinėse institucijose įtvirtintos galios pozicijos ir galios santykiai

Apžvelgus pirmines tarptautinės sistemos institucijas, kurios sudaro ir Europos (valstybių) visuomenės „pamatą“, galima suprasti, kaip šias institucijas reprodukuojantys resursų-taisyklių deriniai paskirsto galią tokioje visuomenėje. Anot B. Buzano, „suverenitetas ir teritoriškumas

³⁸⁴ Wheeler N. The Humanitarian Responsibilities of Sovereignty: Explaining the Development of a New Norm of Military Intervention for Humanitarian Purposes in International Society // Welsh J. M. (ed.). *Humanitarian Intervention and International Relations*. New York: Oxford University Press, 2004. p. 41-51.

³⁸⁵ Offe C. The European Model of “Social” Capitalism: Can It Survive European Integration? // *Journal of Political Philosophy*, 2003, Vol. 11, No. 4, p. 437-446, 448-455.

³⁸⁶ Offe, Op. cit., p. 455.

³⁸⁷ Žr.: Scharpf F. The European Social Model: Coping with the Challenges of Diversity // *Journal of Common Market Studies*, 2002, Vol. 40, No. 4, p. 648-649; Offe, Op. cit., p. 447-448.

³⁸⁸ Scharpf, Op. cit., p. 650-653.

kartu sudaro Vestfališkosios valstybės esmę³⁸⁹, t.y. „valstybės yra veikėjai, kuriuos sukuria suvereniteto ir teritoriškumo kombinacija“³⁹⁰. Kaip minėta pirmoje darbo dalyje (žr. skirsnį 1.2.2), valstybės agentišumą formuoja tiek jos vidinė struktūra, tiek išorinė globalios (ar regioninės) tarptautinės sistemos struktūra. Valstybės agentišumas neatsiejamas nuo disponavimo tam tikrais kietosios ir/arba švelniosios galios resursais. Suvereniteto ir teritoriškumo taisyklės ir yra pamatinė materialių resursų paskirstymo struktūra, kadangi suverenas disponuoja išimtinė jurisdikcija apibrėžtos teritorijos gyventojų, joje randamų gamtos išteklių ir jų panaudojimo atžvilgiu³⁹¹. Pavyzdžiui, 1962 m. JT „Deklaracijos dėl nuolatinio suvereniteto gamtos resursų atžvilgiu“ 4 straipsnis numato, jog gamtos išteklių gavybos „nacionalizavimas, nusavinimas, ir rekvizavimas gali būti grindžiamas ar pateisinamas <...> nacionaliniu interesu, kuris pripažįstamas viršesniu nei išimtinai individualūs ar privataus sektoriaus interesai, vidaus ar užsienio [veikėjų]“³⁹². Be to, dėl skirsnyje 2.1.2 minėtų pretenzijų į nacionalinio tapatumo realizavimą ir (tariamo ar realaus) suvereniteto paskirstymo individams (t.y. demokratijos institucijų) nacionalinės valstybės disponuoja ir pakankamais švelniosios galios resursais – tiek viena kitos, tiek kitų tarptautinės politikos veikėjų atžvilgiu (žr. 2.2 lent.). Akademinėje TS literatūroje gausu nuorodų į galios „nutekėjimą“ iš nacionalinės valstybės į nevalstybinių veikėjų rankas³⁹³. Kaip pastebi transnacionalinių nevyriausybinė organizacijų (NVO) galios šaltinius tyrinėjusi Vivien Collingwood, savo (daugiausiai švelniąją) galią šie veikėjai įgyja dėl to, jog veikia aukščiau minėtų šiuolaikinių pamatinių tarptautinės sistemos institucijų – žmogaus teisių, aplinkosaugos – „rėmuose“ (žr. 2.2 lent.). Vis dėlto, lyginant su valstybėmis, jie neatitinka minėtų nacionalinio apsisprendimo ir demokratijos institucinių taisyklių, t.y. žvelgiant iš bet kurio individo pozicijų, tokie kolektyviniai veikėjai kaip NVO nėra *representatyvūs*, neišreiškia jų tapatumo ir kolektyvinės valios³⁹⁴ (apie kolektyvinio veiksmo mechanizmus valstybėje žr. skirsnyje 1.2.2). Taigi, nors šiandieninė tarptautinės sistemos struktūra įgalina ir nevalstybinius veikėjus, nacionalinėms valstybėms ji suteikia daugiau galios resursų.

Vis dėlto, kaip pažymi Erikas Ringmaras, „valstybė yra ne tik įgalinanti [*empowering*] struktūra, bet ir pati gali būti [galios] subjektu. Ji veikia ir sąveikauja su kitomis valstybėmis

³⁸⁹ Buzan, 2004, Op. cit., p. 182-183.

³⁹⁰ Buzan, 2004, Op. cit., p. 175.

³⁹¹ Plačiau žr.: Schrijver N. *Sovereignty over Natural Resources: Balancing Rights and Duties*. New York: Cambridge University Press, 1997. p. 3-24.

³⁹² Declaration on Permanent Sovereignty over Natural Resources. UN General Assembly resolution 1803 (XVII). 14th December, 1962. Rasta: http://untreaty.un.org/cod/avl/ha/ga_1803/ga_1803.html.

³⁹³ Pvz., žr.: Mathews J. Power Shift // *Foreign Affairs*, 1997, Vol. 76, No. 1, p. 50-66; Strange S. *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

³⁹⁴ Collingwood V. Non-Governmental Organisations, Power and Legitimacy in International Society // *Review of International Studies*, 2006, Vol. 32, No. 3, p. 447-450.

tarptautinėje sistemoje, kuri išplečia ir riboja vienetų [t.y. valstybių] galią³⁹⁵. Nors suvereniteto ir teritoriškumo taisyklės paskirsto valstybėms kietosios galios resursus, XXI a. šios taisyklės užima marginalią vietą tarptautinėje autorizacijos struktūroje, kuri paskirsto švelniąją galią tarp sistemos veikėjų (žr. 2.2 lent.). Žmogaus teisės, demokratija, aplinkos apsauga, humanitarinė pagalba yra praktikos, kurios legitimuoja valstybes tarptautiniu mastu ir suteikia joms švelniąją galią. Būtent tokių institucijų atkūrimė dalyvaujančios valstybės įgyja „moralinį autoritetą“ (t.y., realų švelniosios galios svertą) vertinti kitas valstybes, neigti arba patvirtinti jų teisėtumą, visavertę narystę tarptautinėje bendruomenėje, ir pan. Šis naujas „civilizacijos standartas“ yra universalesnis nei švelniosios galios resursai kolonializmo eroje, sietini su rase, religija ar mokslinė pažanga; anot Jacko Donnelly, „užuot stigmatizavus kitoniškumą, pretenzijos į aukštesnes ‘civilizacines’ vertybes [šiandien] reiškiamos visiems, įskaitant – ar netgi ypač – saviesiems [insiders]. Šaltojo karo metais tai buvo sistemingai praktikuojama tik Vakarų Europoje. <...> Kad ir netobulai, Vakarų – ir ypač Šiaurės – Europos valstybės nuosekliausiai ir sėkmingiausiai bandė įgyvendinti tarptautiniu mastu priimtas žmogaus teises. <...> Iš to sekė, jog 9-ajame ir 10-ajame dešimtmečiuose pradėję žmogaus teisėmis grįsti savo užsienio politikas, Vakarų Europos valstybės turėjo moralinį svertą [moral high ground]³⁹⁶. Anot Ringmaro, filosofinė žmogaus teisių sistema buvo suformuota XVIII-XIX a. Europoje, tačiau tapusios tarptautine praktika europiečius žmogaus teisės „saistė“ tiek pat, kiek ir kito kultūrinio konteksto šalis. Kadangi tarptautinė žmogaus teisių institucionalizacija sutapo su kolonializmo eros pabaiga, „žmogaus teisių doktrina nubrėže [europiečių] elgesio su savo valdiniais [kolonijose] ribas, arba bent jau privertė teisintis, kodėl [kolonijose] žmogaus teisės negalioja. Kolonijų gyventojams europietiškujų [žmogaus teisių] idėjų iškilimas leido naujai pažvelgti tiek į savo visuomenių tradicijas, tiek į europiečių elgesį [su jais]. Tuo pačiu metu tai buvo ir [nauji] galios svertai [empowerment], ir [atitinkama] subordinacija [disempowerment]³⁹⁷. Kitaip tariant, Ringmaras netiesiogiai referuoja į kontrolės dialektiką, būdingą švelniosios galios santykiams, paremtiems autorizacija ir legitimacija (žr. skirsnį 1.2.6).

Kaip minėta pirmame šio disertacinio darbo skyriuje (žr. skirsnį 1.2.6), švelniosios galios santykis ne tik paremtas kitokiais resursais nei kietoji galia, bet ir pasireiškia kitokiomis sankcijomis (t.y., nukreiptomis ne į kito veikėjo fizinius poreikius, bet į tapatybės poreikius ir savivertę). Kaip pastebi Donnelly, valstybės, kurios nesilaiko žmogaus teisių ar demokratijos institucinių taisyklių, tampa potencialiu socialinių sankcijų taikiniu žvelgiant iš tokių taisyklių besilaikančių valstybių perspektyvos: „vyriausybės, kurios negali pagrįstai skelbtis išrinktomis

³⁹⁵ Ringmar E. Empowerment among Nations: A Sociological Perspective // Williams M., Berenskoetter F. (eds.). *Power in World Politics*. London: Routledge, 2007. p. 200.

³⁹⁶ Donnelly, Op. cit., p. 15.

³⁹⁷ Ringmar, 2007, Op. cit., p. 201.

atviruose ir teisinguose rinkimuose, patiria bent dalinį [tarptautinį] ostrachizmą. Jų narystė tarptautinėje visuomenėje nuvertinama, nors dažniausiai jos ir išvengia griežtų materialaus pobūdžio sankcijų³⁹⁸. Atitinkamai „tos [vyriausybės], kurios pažeidinėja žmogaus teises, retai susilaukia prievartinio tarptautinio įsikišimo. Tačiau kryptingi pažeidinėtojai – ypač jeigu jų [vykdomi] pažeidėjimai yra išskirtinai šokiruojantys ir telegeniški – dažnai priversti sumokėti simbolinę politinę kainą, jų legitimumas atvirai kvestionuojamas“³⁹⁹. Taigi kietosios ir švelniosios galios santykiai įtvirtinti jau pačiose pamatinėse šiandieninės tarptautinės sistemos institucijose, tokiose kaip suverenitetas, teritoriškumas, žmogaus teisės, ar demokratija, kurios įgalina valstybes taikyti fizines arba socialines sankcijas viena kitos atžvilgiu ir ant kurių pagrindo yra „suprojektuoti“ antriniai formalieji (JT, ES, ar pan.) sankcionavimo mechanizmai.

2.2 lentelė. Tarptautinės (regioninės) socialinės struktūros ir galios santykių imanentiškumas

Socialinės struktūros dimensijos	Pirminės institucijos (taisyklių-resursų deriniai)						
	Suverenitetas + teritoriškumas	Diplomatija	Nacionalumas	Žmogaus teisės	Demokratija	Aplinkos apsauga	Laisvoji prekyba
Signifikacijos atkuriamas diskursyviai							
Domin. Paskirstymo (alokacijos) atkuriamas disponuojant ir naudojantis materialiais resursais (nuosavybe)							
Autorizacijos atkuriamas disponuojant <u>autoritetiniu statusu</u> ir su juo siejamais gebėjimais, ar privilegijomis	Suverenus teritorinis vienetas (valstybė)		Nacionalinis darinys	Žmogaus teisės ginantis veikėjas	Demokratinis darinys	Aplinką tausojantis veikėjas	
Legitimac. atkuriamas socialiai pripažįstant / teigiamai įvertinant, arba taikant neigiamas socialines sankcijas							
atkuriamas materialiai skatinant arba fiziškai baudžiant							

Šaltinis: sudaryta autoriaus.

2.1.4. Pirminės Europos Sąjungos institucijos Europos regioninėje (valstybių) sistemoje

Nors dauguma antrinių tarptautinių institucijų Europos (valstybių) sistemoje buvo įvestos ir grindžiamos ant skirsnuose 2.1.1–2.1.2 aptartų globaliai pripažintų pirminių institucijų „pamato“, kai kurios Europos Sąjungos institucijos savo principine taisyklių išraiška neatitinka pamatinių tarptautinės sistemos institucijų – ypač senųjų Vestfališkųjų – egzistuoja lygiagrečiai joms, ar netgi joms prieštarauja. Kadangi pirminės tarptautinės institucijos, anot B. Buzano, „yra tiesiogiai susijusios su pagrindinių žaidimo veikėjų apibrėžimu, <...> Vestfališkajame [nacionalinių] valstybių žaidime pagrindinės konstitutyvios institucijos yra suverenitetas ir

³⁹⁸ Donnelly, Op. cit., p. 19.

³⁹⁹ Donnelly, Op. cit., p. 20.

teritoriškumas, <...> [tuo tarpu] ES, ar kažko panašaus į ES atveju konstitutyvia institucija išlieka suverenitetas, bet kartu egzistuoja integracija ir subsidiarumas⁴⁰⁰. Kitaip tariant, po ES „vėliava“ *išlieka* ir netgi labai gyvybingai veikia tokios skirsnyje 2.1.1 išskirtos pirminės institucijos kaip suverenitetas, teritoriškumas, diplomatija, tarptautinė teisė, nacionalumas, žmogaus teisės, demokratija, laisvoji rinka ir aplinkos apsauga. Tačiau *šalia* jų egzistuoja ir tokios principinės praktikos kaip viršvalstybiškumas, subsidiarumas, mikro-regioniškumas, bei transnacionalinis socialinis solidarumas / tarpvalstybinis resursų perskirstymas, kurios generuoja daugumą antrinių ES institucijų (žr. 2.3 lent.), ir kurios *neegzistuoja* globaliu mastu.

2.3 Lentelė. ES institucijos ir jų hierarcija

Pirminės institucijos	Taisyklių derinys (veikėjas(-ai) X atlieka veiklą X)	Antrinės institucijos (pavyzdžiai iš ES institucijų tinklo)
Bendras išorinis suverenitetas (?)	Suverenių valstybių kolektyvas santykiuose su trečiosiomis šalimis (nepriklausančiomis kolektyvui) veikia kaip vienetas / unitarinis veikėjas	ES tarptautinis teisinis subjektiškumas; ES narystė PPO; Vyriausiasis įgaliotinis užsienio ir saugumo politikai; Europos išorės veiksmų tarnyba; ES narystė G8
Viršvalstybiškumas	Suverenios valstybės savanoriškai deleguoja dalį (arba visas) savo suverenių galių viršvalstybiniam agentui(-ams). Viršvalstybinis agentas įgyvendindamas savo galias/įgaliojimus veikia nepriklausomai nuo valstybių valios.	Kvalifikuotos balsų daugumos sistema Taryboje; Bendro sprendimo procedūra; Bendrijos teisės viršenybė ir tiesioginis galiojimas; Europos Parlamentas; Europos Komisija
Harmonizacija („vidaus“ institucijų supanašėjimas arba „susiliejimas“)	Valstybės kuria bendras viršvalstybines institucijas, pripažįsta viena kitos vidaus institucijas, bei dalijasi suverenitetu užtikrindamos viena kitos institucijų tęstinumą, arba adaptuoja savo vidaus institucijas pagal kitos(-ų) valstybės(-ių) modelį	Bendras išorinis muito tarifas; Abipusis pripažinimas; Atvirasis koordinavimo metodas; Europos arešto orderis; ECTS studijų kreditai; Pinigų sąjunga (euras)
Subsidiarumas (vertikalaus kompetecių pasidalijimo režimas)	Viršvalstybinis agentas imasi veiksmų tik tokiu atveju, kai suverenios valstybės (arba subvalstybiniai veikėjai) numatomo veiksmo tikslų negali pasiekti pačios	„Subsidiarumo ataskaitos“ (<i>subsidiarity sheets</i>); „Ankstyvojo perspėjimo sistema“
Tarpvalstybinis resursų perskirstymas	Suverenios valstybės veda bendrą biudžetą; surenka įnašus iš visų valstybių / jų gyventojų ir šiomis lėšomis paremia tas valstybes / regionus / individus, kurių turtas / pajėgumas turtą generuoti yra mažiausias	ES biudžetas; valstybių narių įmokos pagal BVP rodiklius; Sanglaudos fondas; Žemės ūkio garantijų fondas; Regioninės plėtros fondas
Saugumo bendruomenė	Suverenios valstybės tarpusavyje principingai susilaiko nuo karo veiksmų, sąmoningai vysto bendrus projektus, reguliariai vykdo tarpusavio konsultacijas ir priima kolektyvinius sprendimus	
Narystės sąlygiškumas (sąlyginis pripažinimas / įtraukimas)	Suverenių valstybių susivienijimas kelia specifinius prisijungimo / narystės šiame kolektyve kriterijus, kuriuos kiekvienas (esamas / potencialus) narys turi atitikti; pripažinimas priklauso nuo / yra vykdomas pagal griežtą vertinimo procedūrą, kartais įtraukiant „nešališką arbitrą“	Tvirtesnis bendradarbiavimas; Kopenhagos kriterijai; Mastrichto kriterijai; Stojimo partnerystė (<i>Accession partnership</i>); Asociacija; Kaimynystės politika; Pažangos ataskaitos; Veiksmų planai
Sub-nacionalinis regionalizmas	Valstybė kuria (dalinai) savivaldžius subnacionalinius regionus / remia tokių regionų kūrimąsi. Regionai akumuliuoja nuosavą regioninį interesą, veikia nepriklausomai nuo nacionalinės valstybės valios	ES Regionų komitetas; <i>NUTS</i> klasifikacija

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Kai kurios senosios Vestfališkosios institucijos (Vakarų) Europos regioninėje valstybių sistemoje vis dėlto *de facto* išnyko, arba beveik išnyko. Ypač tai pasakytina apie saugumo

⁴⁰⁰ Buzan, 2004, Op. cit., p. 179.

institucijas, tokias kaip **karas** ir **galios pusiausvyra**, nors kai kurie su šių institucijų funkcionavimu susiję specifiniai vaidmenys ar statusai („didžioji valstybė“, „regiono lyderis“, ir pan.) rudimentiškai tebeegzistuoja. Tai galima sieti su saugumo bendruomenės (Vakarų) Europoje susiformavimu, kurioje karas tapo nepriimtina tarpvalstybinių santykių forma. Anot Alexo Bellamy, Europa „yra vienintelis regionas pasaulyje, kurį nekontraversiškai galima įvardinti saugumo bendruomene“⁴⁰¹. Klasifikuodami saugumo praktikas tarp valstybių Emanuelis Adleris ir Patricia Greve pastebi, jog „kaip taikių [santykių] zonos, arba regioninio masto taikos praktikos, saugumo bendruomenės [yra] alternatyva – nors ir ne visiškai nesuderinama – galios pusiausvyros mechanizmui“⁴⁰². Jas charakterizuoja susilaikymas (*self-restraint*) nuo karo, sąmoningas bendrų projektų vystymas, tarpusavio konsultacijų ir daugiašalio sprendimų priėmimo praktikos, bei saugumo interesų susilieėjimas; „grąšininimą fizine prievarta saugumo bendruomenėse [dažnai] pakeičia ‘tapatybinė prievarta’, t.y. prievartinis valstybių įtraukimas į kolektyviškumą [*we-feeling*] manipuliuojant jų tapatybės naratyvu“⁴⁰³.

Būtent daugumos valstybių tapatinimasis su „Europa“ ir ES institucijomis (plačiau apie europinę tapatybę ir jos išraiškas žr. kitame poskyryje) sukuria sąlygas **saugumo bendruomenės praktikoms** išstumti galios pusiausvyrą ir karą šiame regione. Anot Ole Wæverio, „ES funkcionuoja suteikdama [Europos] žemynui vieną centrą, politiką tarp konkuruojančių galios centrų – galios pusiausvyros mechaniką – pakeisdama centro-periferijos modeliu, todėl ES labai svarbu, kad visi atitinkami veikėjai išliktų susitapatinę su Europa“⁴⁰⁴. Jeigu galios pusiausvyra būdinga išimtinai suverenitetu grįstoms tarptautinėms sistemoms / visuomenėms, tokioms kaip XVII-XIX a. Vestfalijos sistema (žr. skirsnį 2.1.1), tai centruota (*centred*) saugumo bendruomenė paprastai formuojasi imperinėse, ar kvazi-imperinėse tarptautinėse visuomenėse, paremtose suvereniteto institucija ir statusų diferenciacija. Kaip teigia Wæveris, „besiformuojantis Europos post-suverenumo kompleksas apima ES – nei valstybę, nei tarptautinę organizaciją, valstybes nares, <...> įvairius mikro-regionus ir trans-regionus [apie regioniško instituciją ES žr. žemiau], bei valstybes ne-nares [*non-members*], kurios netraktuoja ES kaip išorinės imperinės grėsmės, kadangi priskiria ES tam tikrą legitimumą Europos vardu [*on behalf of Europe*] ir atitinkamai jų, kaip būsimų narių, atžvilgiu“⁴⁰⁵. Saugumo bendruomenės praktikos, tame tarpe ir susilaikymas nuo karinių

⁴⁰¹ Bellamy, Op. cit., p. 63.

⁴⁰² Adler E., Greve P. When Security Community Meets Balance of Power: Overlapping Regional Mechanisms of Security Governance // *Review of International Studies*, 2009, Vol. 35, Special Issue S1, p. 83.

⁴⁰³ Adler, Greve, Op. cit., p. 71 (p. 69-72).

⁴⁰⁴ Wæver, 1998, Op. cit., p. 100.

⁴⁰⁵ Wæver O. The EU as a Security Actor: Reflections from a Pessimistic Constructivist on Post-Sovereign Security Orders // Kelstrup M., Williams M. (eds.). *International Relations Theory and the Politics of European Integration: Power, Security and Community*. London, New York: Routledge, 2000. p. 264.

veiksmų, stipriausiai institucionalizuotos arčiau šio komplekso centro, ir gerokai silpniau periferijoje (pvz., Vakarų Balkanuose, Kaukaze, Egėjo ir Rytinėje Viduržemio jūros pakrantėje).

ES erdvėje iš principo pasikeitė ir kitų dviejų pamatinių Vestfalijos institucijų – tarptautinės teisės ir diplomatijos – praktikos. Klasikinę tarptautinę teisę nuo vidaus teisės skiria tai, jog ją kuria tik suverenios valstybės pariteto ir savanoriškumo pagrindu, todėl ji įpareigoja ir teisminio ginčo pusėmis pripažįsta tik valstybes. **ES teisės** sistemoje tik vadinamosios pirminės teisinės normos – Bendrijų steigimo ir jas papildžiusių sutarčių nuostatos – priimtos nacionalinių valstybių lygaus atstovavimo ir savanoriškumo pagrindais, tuo tarpu gausi antrinė europinė teisė (ES reglamentai, direktyvos, sprendimai) kuriama dalyvaujant nevalstybiniam agentams (Europos Komisijai, Europos Parlamentui), bei valstybėms narėms suteikiant nevienodą balsą (kvalifikuotos balsų daugumos sistema Taryboje). Be to, ES teisinė sistema „apima dvi pagrindines federalinės teisinės sistemos doktrinas: tiesioginio veikimo visų Sąjungos fizinių ir juridinių asmenų atžvilgiu ir ES teisės viršenybės nacionalinei teisei bei [nacionalinėms] konstitucijoms doktrinas“⁴⁰⁶. Pagal Sutarties dėl ES veikimo 267 (EB sutarties 234) straipsnį⁴⁰⁷ nacionaliniai valstybių narių teismai gali kreiptis į Europos Teisingumo Teismą prejudicinio nutarimo, ar ir kaip taikyti europinės teisės normą⁴⁰⁸. Nors gavęs tokį ETT nutarimą nacionalinis teismas pats priima galutinį nuosprendį, anot Simono Hix, ši „procedūra netiesiogiai paverčia nacionalinius teismus žemesniąja integruotos ES teismų sistemos grandimi, o ETT – kvazi-aukščiausiuoju teismu, esančiu šios sistemos viršūnėje“⁴⁰⁹. Kitaip tariant, „nacionaliniai teismai šiandien atlieka dvigubą funkciją ir lygiagrečiai įgyvendina du teisynus [bodies of law] – europinį ir nacionalinį“⁴¹⁰. Be to, kaip teigia Hixas, „ES teisė panašesnė į nacionalinę, o ne į tarptautinę teisę, [kadangi] tarptautinės teisės subjektai yra valstybės – jei valstybė nesilaiko pagal tarptautines konvencijas priimtų savo pareigų, individai negali, remdamiesi konvencijomis, savo nacionaliniame teisme iškelti ieškinio, nebent konkreti konvencija būtų įtraukta į vidaus teisę. Kitaip nei tarptautinėje teisėje, <...> ES teisės subjektai yra privatūs asmenys, galintys iškelti ieškinius dėl savo teisių pažeidimo nacionaliniuose teismuose. <...> [T]iesioginio veikimo ir ES teisės viršenybės doktrina <...> pavertė ES iš tarptautinės organizacijos į kvazi-federalinę politinę sistemą“⁴¹¹.

⁴⁰⁶ Hix S. *Europos Sąjungos politinė sistema*. Vilnius: Eugrimas, 2006 [2005]. p. 179.

⁴⁰⁷ Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 164.

⁴⁰⁸ Alter K. The European Union's Legal System and Domestic Policy: Spillover or Backlash? // *International Organization*, 2000, Vol. 54, No. 3, p. 490-492.

⁴⁰⁹ Hix, Op. cit., p. 154.

⁴¹⁰ Tallberg J. Paths to Compliance: Enforcement, Management, and the European Union // *International Organization*, 2002, Vol. 56, No. 3, p. 621.

⁴¹¹ Hix, Op. cit., p. 156-157.

Diplomatija, kaip instituciją, atkuriantys tipiniai veikėjai ir tipinės praktikos ES sistemoje taip pat keičiasi; anot Jozefo Batoros, „ES kontekste [istorinis] diplomatijos ryšys su suverenia [teritorine] valstybe tapo nevienareikšmis, metamas iššūkis diplomatijos, kaip institucijos, skiriamajai savybei“⁴¹². Tradiciškai diplomatija egzistavo dviemomis institucinėmis formomis – dvišališkumu ir daugiašališkumu. Pastaroji diplomatijos atmaina – valstybių dalyvavimas tarptautinėse konferencijose ir tarptautinių organizacijų (TO) kūrimas – privertė valstybes komunikuoti ir su tam tikru viršvalstybiniu elementu (TO sekretoriatais). Anot Hedley Bullo, „ryšys tarp valstybės ir TO, kuriai ji priklauso, apima specifinę formą, kuri nėra nei dvišalė, nei daugiašalė, ir [apskritai] negali būti laikoma santykiu tarp lygiaverčių šalių. <...> Jeigu JTO ar kitas tarptautinis organas įsitvirtintų kaip valdantysis tarptautinėje sistemoje ir bet kuriai valstybei santykis su juo taptų svarbesnis nei dvi-/daugia-šaliai santykiai su kitomis valstybėmis <...>, tai būtų įrodymas, jog [suverenių] valstybių sistema sunyko, o ją pakeitė kitokio tipo globali politinė santvarka“⁴¹³. J. Batora europiečių diplomatijoje išvelgia trijų tipų institucinius pokyčius: dvišaliuose santykiuose tarp ES valstybių narių, daugiašalėje diplomatijoje ES Taryboje (ir Korepere), bei savarankiškos ES / Europos Komisijos diplomatijos susiformavime⁴¹⁴. Dvišaliuose santykiuose tarp daugumos ES šalių pradėjo dominuoti ES klausimai ir beveik išnyko „aukštosios politikos“ temos, kuriomis valstybės tradiciškai komunikuodavo; be to, padaugėjo „kanalų“, kuriais vystoma dvišalė komunikacija: tradicinę grandinę „siunčiančios šalies URM → ambasadorius → priimančios šalies vyriausybė“ pakeitė ekstensyvi komunikacija tarp įvairių šakų vyriausybinių padalinių skirtingose ES šalyse⁴¹⁵. Daugiašaliame formate (Taryboje ir Korepere) klasikines daugiašalės diplomatijos taisykles „iškraipo“ viršvalstybinių agentų tiesioginis dalyvavimas. Anot Batoros, „būtų neadekvatu teigti, jog nacionalinio intereso gynimas, atitinkantis tradicinės diplomatijos normas ir taisykles, nėra aptinkamas Korepere. Vis dėlto tai vykdoma tokia institucine forma [*institutional setting*], kuria atsižvelgiama ir į viršnacionalinį interesą, bei europinės teisės normas. <...> ES pirmininkaujanti valstybė yra geras pavyzdys, kaip apjungiami keletas vaidmenų – jos diplomatai gina nacionalinį interesą, ES interesą santykiuose su trečiosiomis šalimis, bei Tarybos interesą santykiuose su kitais ES organais, o tai apima ir kontaktavimą <...> su

⁴¹² Batora J. Does the European Union Transform the Institution of Diplomacy? // *Journal of European Public Policy*, 2005, Vol. 12, No. 1, p. 44.

⁴¹³ Bull, Op. cit., p. 159.

⁴¹⁴ Batora, Op. cit., p. 52-62.

⁴¹⁵ Kaip teigia Brianas Hockingas ir Jozefas Batora, „santykiuose tarp valstybių narių nebeaišku, ką reikėtų laikyti ‘aukštąja politika’, tradiciškai vykdoma diplomatų laikantis specifinių diplomatijos taisyklių ir normų, ir kas sudaro kasdienio pobūdžio ‘vidaus’ politinį procesą, paklustantį demokratinės politikos taisyklėms ir procedūroms valstybėse narėse“. Žr.: Hocking B., Batora J. EU-Oriented Bilateralism: Evaluating the Role of Member State Embassies in the European Union // *Cambridge Review of International Affairs*, 2009, Vol. 22, No. 1, p. 167. Taip pat: Batora, Op. cit., p. 52-55.

veikėjais, kurie nepriklauso diplomatijai [tradicine prasme]⁴¹⁶. Galiausiai Europos Komisija ir kiti viršvalstybiniai ES veikėjai (pvz., EP) taip pat plėtoja „diplomatinius santykius“ su nacionalinėmis valstybėmis, o tai fundamentaliai neatitinka Vestfališkosios diplomatijos, kurią vykdo tik suvereni valstybės, institucinių taisyklių⁴¹⁷ (plačiau apie ES ir EK tarptautinį aktoriškumą žr. kitame skirsnyje).

Pamatinę, tik ES erdvei būdingą **viršvalstybiškumo** (angl. *supranationalism*) instituciją kai kurie tyrinėtojai linkę laikyti išvestine iš daugiašalės diplomatijos praktikų. Kaip teigia Mortenas Egebergas ir Deirdre Curtinas, šiandieninė su ES institucijomis siejama valdysenos sistema Europoje istoriniu požiūriu yra jau trečia institucinė tvarka po dvišalės diplomatijos (1648 m.) ir daugiašalės diplomatijos (1815 m.) institucionalizacijos⁴¹⁸. Kokybinis „lūžis“ diplomatijos raidoje įvyko XIX a. pabaigoje, kai keletas labai specializuotų tarptautinių režimų (pvz., Visuotinė pašto sąjunga ir Taptautinė telegrafo sąjunga) sukūrė nuolatinius sekretoriatų būstines: „tai inovacija, kuri transformavo [reguliarių] tarptautinių konferencijų seką į [tarptautinę] organizaciją“⁴¹⁹. Nors iki pat XX a. vidurio TO sekretoriatai iš esmės „tarnavo“ valstybių narių interesams ir paprastai atlikdavo kuklią dalinimosi informacija ir darbotvarkės koordinavimo funkciją, anot Egebergo ir Curtino, 1951 m. įsteigta „Europos anglių ir plieno bendrijos Vyriausioji Valdyba [*High Authority*] ir jos įpėdinės [įskaitant šiandieninę Europos Komisiją] buvo iš tikrųjų inovatyvios europinio lygmens institucijos; pirmą kartą valdantysis organas su vadovu buvo įkurtas šalia nacionalinių ministrų susirinkimo“⁴²⁰. EK ir jos generalinių direktoratų (DG) aprūpinimas žmogiškaisiais ištekliais palaipsniui tapo vis labiau biurokratizuotas ir „objektyvizuotas“, ir nutolo nuo įprastinės „nacionalinių atstovų“ delegavimo praktikos. Kad EK narių saviidentifikacija ir preferencijos yra „europinės“ numato ne tik ES sutarties 17 straipsnis⁴²¹, bet iš dalies patvirtina ir empiriniai tyrimai⁴²² (plačiau apie EK autonomiją ir galias žr. kitame skirsnyje). Jos ir kitų viršvalstybinių ES agentų galios / įgaliojimai savo ruožtu keitėsi ir keičiasi palaipsniui tiek dėl teisinių „spragų“ ir dviprasmybių

⁴¹⁶ Bátoras, Op. cit., p. 56-57.

⁴¹⁷ Žr.: Bátoras, Op. cit., p. 58-60; Bruter M. Diplomacy without a State: The External Delegations of the European Commission // *Journal of European Public Policy*, 1999, Vol. 6, No. 2, p. 186-193.

⁴¹⁸ Curtin D., Egeberg M. Tradition and Innovation: Europe's Accumulated Executive Order // *West European Politics*, 2008, Vol. 31, No. 4, p. 640-642, 655-656.

⁴¹⁹ Curtin, Egeberg, Op. cit., p. 641.

⁴²⁰ Curtin, Egeberg, Op. cit., p. 642.

⁴²¹ Europos Sąjungos sutarties suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys C326*. 2012, T. 55, p. 25.

⁴²² Pvz., žr.: Pollack M. The Engines of Integration? Supranational Autonomy and Influence in the European Union // Sandholtz W., Stone Sweet A. (eds.). *European Integration and Supranational Governance*. New York: Oxford University Press, 1998. p. 217-249; Egeberg M. Executive Politics as Usual: Role Behaviour and Conflict Dimensions in the College of European Commissioners // *Journal of European Public Policy*, 2006, Vol. 13, No. 1, p. 1-15.

steigiamosiose sutartyse, tiek dėl gebėjimo užmegzti tiesioginius ryšius su subnacionaliniais agentais ir interesų grupėmis „apeinant“ nacionalines vyriausybes⁴²³. Plečiantis EK galioms ir nepriklausomybei nuo nacionalinių valstybių, Europos Parlamentas tapo vieninteliu „logiškai pagrįstu atskaitingumo forumu tame pačiame galios lygmenyje, kaip ir pati Komisija“⁴²⁴, nors šių dviejų agentų tarpusavio santykis nepanašus į „įgaliotojo–įgaliotinio“ (angl. *principal–agent*) santykį tarp nacionalinių parlamentų ir vyriausybių. Apskritai, anot Stefano Bartolini, ES viršvalstybiniai veikėjai nėra aiškiai pasidaliję kompetencijomis teisėkūros–įgyvendinimo–kontrolės skalėje: „[viršvalstybinių] institucijų konfigūracija priklauso nuo priimamo sprendimo turinio ir [taikomos] sprendimo priėmimo procedūros, todėl apskritai ES lygmenyje nei viena iš jų nedominuoja ir nėra ekstra-institucinės struktūros, tokios kaip transnacionalinės politinės partijos, kuri galėtų harmonizuoti jų santykius“⁴²⁵. Vis dėlto pats viršvalstybinių agentų kūrimas ir savanoriškas tam tikrų galių perdavimas jiems neabejotinai prieštarauja Vestfališkųjų teritorinio suverenumo ir diplomatijos institucijų taisyklėms (žr. skirsnį 2.1.1).

Viršvalstybiškumas būtų visiškai suderinamas su Vestfališkąja tarptautinės sistemos struktūra, jeigu valstybės narės galutinai pripažintų ES centro išorinį suverenumą (plačiau apie ES tarptautinį statusą žr. kitame skirsnyje), o „vidaus klausimuose“ su juo aiškiai pasidalintų kompetencijomis, t.y., įgautų federalinio valstybingumo formą⁴²⁶. Anot S. Bartolini, būtent ES valstybių „nenoras patvirtinti federacinio pobūdžio sąsarą, padalijantį kompetencijas [tarp centro ir sąjungos narių] – taip pabrėžiant, jog jokios federacijos kurti nenumatoma – galiausiai komplikavo vertikalų kompetencijų pasidalijimą“⁴²⁷. Nors sutarties dėl ES veikimo 3 straipsnis numato keletą išimtinių funkcijų ES lygmeniui, 4 straipsnyje išdėstoma gerokai daugiau sričių, kuriose ES *dalijasi* galiomis su valstybėmis narėmis⁴²⁸. Iš esmės vienintelė steigiamosiose sutartyse kodifikuota taisyklė, pagal kurią toks dalijimasis organizuojamas, yra **subsidiarumas**: „tose srityse, kurios nepriklauso Sąjungos išimtinai kompetencijai, ji imasi veiksmų tik tada ir tik tokiu mastu, kai valstybės narės numatomo veiksmo tikslų negali pasiekti centriniu, regioniniu ir vietiniu lygiu“⁴²⁹. Kaip savo tyrime įrodinėja Keesas Van Kersbergenas ir

⁴²³ Olsen J. P. *Europe in Search of Political Order*. New York: Oxford University Press, 2007. p. 245-246; Bartolini S. *Restructuring Europe: Centre Formation, System Building and Political Structuring between the Nation-State and the European Union*. New York: Oxford University Press, 2005. p. 132-136.

⁴²⁴ Curtin, Egeberg, Op. cit., p. 652.

⁴²⁵ Bartolini, Op. cit., p. 155-156 (153-160).

⁴²⁶ ...ir, antrinant Johnui Ruggie, „tiesiog atkartotų tipišką modernios politinės organizacijos formą aukštesniame lygmenyje [on a larger scale]“ (Ruggie, 1993, Op. cit., p. 172).

⁴²⁷ Bartolini, Op. cit., p. 149.

⁴²⁸ Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 51-52.

⁴²⁹ Str. 5. Europos Sąjungos sutarties suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 18.

Bertjanas Verbeekas, subsidiarumo taisyklės „miglotumas“ sukūrė „netobulo kompetencijų pasidalijimo režimą“ Europoje: „kadangi kompetencijų paskirstymas išliko neapibrėžtas, konkretus subsidiarumo funkcionavimas praktikoje neišvengiamai tapo politinės kovos objektu⁴³⁰. <...> Sub-nacionaliniai veikėjai gali pasinaudoti subsidiarumu kaip instrumentu oponuodami savo nacionalinėms vyriausybėms. ETT gali plėtoti teisinį aktyvizmą ir siekti arbitro vaidmens konfliktuose dėl kompetencijų. Komisija gali bandyti plėsti savo veiksmų laisvę interpretuodama subsidiarumą kaip viršvalstybinių institucijų galimybių stiprinimą. Nacionalinės vyriausybės gali rinktis tą subsidiarumo interpretaciją, kuri pažabotų Komisijos aktyvumą“⁴³¹. Tiesa, 1997 m. kartu su Amsterdamo sutartimi priimtas protokolas „Dėl subsidiarumo ir proporcingumo principų taikymo“ (įskaitant pakeitimus, numatytus Lisabonos sutartyje) subsidiarumo normą priartino būtent prie pastarosios interpretacijos – apribojo Komisijos iniciatyvą ir suteikė daugiau kontrolės svertų nacionalinėms valstybėms. 5 protokolo straipsnis įpareigoja EK su bet kuriuo teisės akto projektu pateikti vadinamuosius „subsidiarumo raportus“ (*subsidiarity sheets*), kuriuose „kokybiniais ir, kai tik įmanoma, kiekybiniais rodikliais“ ji pagrindžia, kad atitinkamas europinis teisės aktas apskritai reikalingas ir bus rezultatyvesnis nei nacionalinis; 6 ir 7 straipsniai įteisina „ankstyvojo perspėjimo sistemą“, kuomet prieš formaliai pradėdant teisės akto priėmimą EP ir Taryboje, nacionaliniai parlamentai pareiškia nuomonę dėl jo atitikimo subsidiarumo normai ir Komisija privalo projektą atsiimti⁴³². Be to, 1992 m. gruodį Edinburgo Vadovų Taryba sutarė, jog ES teisėkuroje direktyvoms turėtų būti teikiama pirmenybė prieš reglamentus, tokiu būdu nacionalinei valstybei bent jau paliekant prerogatyvą tam tikrą tikslą pasiekti pačios pasirinktomis priemonėmis⁴³³. Tokia subsidiarumo praktikų raida Van Kersbergenui ir Verbeekui leidžia daryti išvadą, jog „subsidiarumas akivaizdžiai nėra vienintelė ES kompetencijų [paskirstymo] režimo dalis. <...> Režimų teorijos požiūriu, [ši] režimą grindžiantis principas, nors išliekantis implicitiniu, yra suverenitetas. <...> Kadangi [naujoji] norma turėjo būti suderinama su suvereniteto principu, <...> subsidiarumas tegalėjo įgauti miglotą, neaiškia, bet tuo pačiu lanksčią reikšmę“⁴³⁴.

Institucinė harmonizacija / supanašėjimas tarp ES valstybių narių kaip meta-praktika gali būti kildinama iš kitų dviejų skirsnyje 2.1.1 išskirtų pirminių institucijų, kurios sudaro

⁴³⁰ Van Kersbergen K., Verbeek B.. The Politics of International Norms: Subsidiarity and the Imperfect Competence Regime of the European Union // *European Journal of International Relations*, 2007, Vol. 13, No. 2, p. 226.

⁴³¹ Van Kersbergen, Verbeek, Op. cit., p. 233.

⁴³² Protokolas Nr. 2 dėl subsidiarumo ir proporcingumo principų taikymo // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 207-208.

⁴³³ Summaries of EU legislation. Subsidiarity. Rasta:

http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/amsterdam_treaty/a27000_en.htm (Žiūrėta: 2013 11 12).

⁴³⁴ Van Kersbergen, Verbeek, Op. cit., p. 231-232.

Europos valstybių sistemą – žmogaus teisių ir ypač laisvosios tarptautinės prekybos (laisvosios rinkos). Bendra pan-europinė prekių ir paslaugų, o taip pat ir kapitalo, bei darbo jėgos rinka yra ES „konstitucinis“ pamatas⁴³⁵. Kaip pastebi S. Bartolini, ES gyventojai visų pirma buvo suvokiami kaip „ekonominiai agentai“⁴³⁶ (darbdaviai, darbuotojai, pardavėjai, pirkėjai, investuotojai ir pan.), ir tik 2009 m. įsigaliojus Lisabonos sutarčiai, pagal kurią ES Pagrindinių teisių chartija įgyjo formalią teisinę galią, praktinę formą įgavo ir politinių, bei pilietinių žmogaus teisių apsauga ES institucijų lygiu; ETT (po nacionalinio teismo kreipimosi) priima verdiktą, ar europinis ir jį įgyvendinantis nacionalinis teisės aktas atitinka steigiamosiose sutartyse ir šioje chartijoje numatytas žmogaus teises⁴³⁷.

Tačiau ES valstybės narės dalijasi ne tik dalinai bendra žmogaus teisių, verslo, ar darbo teise, bet ir kitomis institucijomis – bendra valiuta, bendru maito tarifu, bendru ekologijos standartu („EU Ecolabel“), bendra aukštųjų mokyklų studijų pasiekimų vertinimo sistema (ECTS), dalinai bendra pilietybe (išskyrus skirtingas pilietybės įgyjimo praktikas), bendromis vizų išdavimo ir (dalinai) prieglobsčio suteikimo taisyklėmis, ir t.t. Galima išskirti tris būdus, kuriais valstybių „vidaus“ institucijos supanašėja, ar „susilieja“: 1) viršvalstybinių režimų kūrimas ir galių delegavimas viršvalstybiniam agentams (*vertikalus suvereniteto perdavimas*); 2) abipusis vidaus institucijų pripažinimas tarp valstybių ir dalijimasis suverenia jurisdikcija palaikant tokių institucijų tęstinumą (*horizontalus suvereniteto perdavimas*); 3) inkrementinis institucijų „perprojektavimas“ ir perkūrimas stengiantis atkartoti praktikas kitose valstybėse, dalijimasis „gerąja patirtimi“ ir tarpvalstybinis mokymasis (*socializacija*)⁴³⁸. Geriausias pirmojo tipo institucinės harmonizacijos pavyzdys yra bendro piniginių vieneto (euro) naudojimas daugumoje ES valstybių, kurio institucionalizacija apima Europos centrinių bankų sistemą ir suverenių galių (pinigų emisijos, užsienio valiutos rezervo, pinigų pasiūlos ir palūkanų normų

⁴³⁵ Vienoje iš savo kalbų buvęs ETT pirmininkas Gilas Carlosas Rodríguezas Iglesias tiesiogiai įvardija, jog vadinamosios „keturios laisvės“ (laisvas prekių, paslaugų, kapitalo ir asmenų judėjimas) yra įgavusios „ekonominės konstitucinės teisės principų statusą“. (Žr.: Oral presentation by Mr. Gil Carlos Rodríguez Iglesias, President of the Court of Justice of the European Communities, to the Discussion Circle on the Court of Justice. 17 February, 2003. The European Convention CONV572/03. Rasta: http://european-convention.eu.int/EN/doc_register/doc_registerdd18.html?lang=EN&Content=CERCLEI).

⁴³⁶ Bartolini, Op. cit., p. 165.

⁴³⁷ Str. 51-54. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 406-407.

⁴³⁸ Trečiasis institucinės adaptacijos variantas visų pirma sietinas su „atvirojo koordinavimo metodo“ taikymu, kuomet ES valstybės narės išsikelia bendrus, tačiau neįpareigojančius politinius tikslus ir komunikuodamos tarpusavyje jų siekia palaipsniui keisdamos savo vidaus institucijas. Tiesa, kaip pastebi Martinas Heidenreichas, institucinė kaita priklauso nuo atitinkamos srities viešosios politikos tradicijų kiekvienoje ES šalyje, kiekviena iš jų dažnai savaip interpretuoja tuos pačius tikslus ir sąvokas (pvz., gaires, numatytas 2000 m. Europos užimtumo startegijoje). Žr.: Heidenreich M. The Open Method of Coordination: A Pathway to the Gradual Transformation of National Employment and Welfare Regimes? // Heidenreich M., Zeitlin J. (eds.). *Changing European Employment and Welfare Regimes: The Influence of the Open Method of Coordination on National Reforms*. New York: Routledge, 2009. p. 10-36.

kontrolės) suteikimą viršvalstybiniam ECB⁴³⁹. Antroji institucijų integravimo „formulė“ – abipusio pripažinimo doktrina – buvo suformuota ETT precedentinėje teisėje (1979 m. *Cassis de Dijon* byloje) sprendžiant skirtingų prekių kokybės reikalavimų valstybėse narėse suderinimo klausimą, tačiau vėliau buvo pritaikyta ir palaipsniui eliminuojant švietimo institucijų⁴⁴⁰, bei baudžiamosios teisės institucijų⁴⁴¹ skirtumus. Anot Susanne Schmidt, „galima sakyti, jog abipusis pripažinimas leidžia spręsti bendras problemas tuo pačiu išsaugodamas valstybių narių skirtynes, institucinį integralumą ir politinę autonomiją tose srityse, kuriose vienodumas ir centralizacija nėra būtina, ar įmanoma. <...> Abipusis pripažinimas tokiu būdu gali veikti kaip alternatyva [tokiai] harmonizacijai, kuri paremta klasikiniu Bendrijos metodu. <...> Taip integruojamos gali būti ne tik rinkos, <...> [bet ir] potencialiai visos [institucinės] sritys, reguliuojamos skirtingų taisyklių, įskaitant kertines valstybingumo funkcijas“⁴⁴². Būtent minėto principo perkėlimas į teisingumo ir vidaus saugumo – pamatinės valstybės atsakomybės – sritis⁴⁴³ reiškia svarbiausią kokybinį atotrūkį nuo Vestfališkosios valstybių visuomenės ir sukelia daugiausiai įtampos tarp ES valstybių narių. 2002 m. sukurtas Europos arešto orderio režimas⁴⁴⁴ apima suverenaus jėgos monopolio savo teritorijoje „skolinimą“ kitai valstybei (*de facto* tokio monopolio silpnėjimą). Abipusiškai pripažįstama ne tik baudžiamosios teisės nuostatų ekvivalentiškumas, bet ir kitos vyriausybės (suvereno) santykio su jos „valdiniais“ teisėtumas. Kaip pažymi Sandra Lavenex, „tarp abipusio produkcijos reguliavimo [praktikų] pripažinimo ir abipusio nuosprendžių ir teismo nutarčių pripažinimo yra vienas esminis skirtumas: <...> tai, kas vienoje srityje yra liberalizacijos instrumentas, išplečiantis visuomeninę erdvę valstybinės erdvės sąskaita, kitoje veikia diametriškai priešingai.“⁴⁴⁵ <...> Užuoat išplėtęs individų laisvės santykiyje su vyriausybinio reguliavimu, abipusis pripažinimas ‘Laisvės, saugumo ir teisingumo

⁴³⁹ Bartolini, Op. cit., p. 196; European Commission. Economic and Monetary Union. Rasta: http://ec.europa.eu/economy_finance/euro/emu/index_en.htm (Žiūrėta: 2013 11 12).

⁴⁴⁰ Str. 165 (2). Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 120. Dar 1988 m. buvo priimtas ES reglamentas dėl aukštojo mokslo diplomų abipusio pripažinimo (Žr.: Summaries of EU legislation. Recognition of diplomas, certificates and titles awarded after higher education of at least three years duration. Rasta: http://europa.eu/legislation_summaries/other/c11022b_en.htm. Žiūrėta: 2013 11 14).

⁴⁴¹ Str. 82. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 79-80.

⁴⁴² Schmidt S. Mutual Recognition as a New Mode of Governance // *Journal of European Public Policy*, 2007, Vol. 14, No. 5, p. 670-671.

⁴⁴³ Kaip dar 2000 m. pažymėjo Europos Komisija, „pasiremiant koncepcijomis, kurios taip sėkmingai pasitarnavo kuriant vieningą rinką, buvo iškelta idėja, jog teisinį bendradarbiavimą taip pat pagerintų abipusio pripažinimo koncepcijos [taikymas]“ (European Commission. Mutual Recognition of Final Decisions in Criminal Matters. COM(2000) 495 Communication to the Council and the European Parliament. 26/07/2000, Brussels. p. 2).

⁴⁴⁴ Tarybos pagrindų sprendimas 2002/584/TVR dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys*. 2004 Spec. leidimas, S. 19, T. 6, p. 34-51.

⁴⁴⁵ Lavenex S. Mutual Recognition and the Monopoly of Force: Limits of the Single Market Analogy // *Journal of European Public Policy*, 2007, Vol. 14, No. 5, p. 763.

srityje' sustiprina tarmsnacionalinę vyriausybių galią⁴⁴⁶. Šiuo požiūriu horizontali harmonizacija ES mastu prieštarauja Vestfališkajai nesikišimo (*non-intervention*) praktikai (žr. skirsnį 2.1.1), tačiau tuo pačiu metu ir sustiprina suverenų galias.

Kitos dvi pirminės ES institucijos – **mikro-regioniškumas** ir **transnacionalinis socialinis solidarumas** – yra tarpusavyje glaudžiai susijusios ir sustiprina viena kitos tęstinumą; nors pirmoji atsirado gerokai anksčiau nei EB/ES institucijų sistema⁴⁴⁷, ES lygmens resursų perskirstymo institucijos (ypač vadinamoji „regioninė“ arba „sanglaudos“ politika) pastebimai sustiprino mikro-regionalizmo tendencijas Europos valstybių sistemoje. Steigiamosiose sutartyse „ekonominė, socialinė ir teritorinė sanglauda, bei valstybių narių solidarumas“⁴⁴⁸ yra įtvirtinta kaip visoms ES valstybėms bendra vertybė. Būtent socialinio solidarumo diskursas apibūdina visą tarpvalstybinio perskirstymo institucijų architektūrą, kurioje svarbiausia institucija yra ES biudžetas. Savo fiskalinėmis institucijomis ir viršvalstybinio lygmens išlaidų politika ES išsiskiria iš kitų TO. Tiesa, nors formaliai ES biudžetas sudaromas iš „nuosavų resursų“ (muito mokesčių, taikomų prekėms, įvežamoms į bendrąją ES rinką, dalies pridėtinės vertės mokesčio, surenkamo iš fizinių ir juridinių asmenų ES teritorijoje), viršvalstybinis lygmuo yra visiškai priklausomas nuo valstybių narių biurokratinio aparato ir jėgos monopolio, kurios šiuos mokesčius surenka; už tai valstybių vyriausybės pasilieka 25% surenkamos sumos⁴⁴⁹. ES biudžeto išlaidos paskirstomos per įvairius fondus (Regioninės plėtros, Socialinį, Sanglaudos, Žuvininkystės, Žemės ūkio garantijų, Kaimo plėtros, ir t.t.⁴⁵⁰), kuriuos administruoja EK generaliniai direktoratai (DG). Didžioji dalis išlaidų tradiciškai tenka žemės ūkio sektoriui; nors pagal sutartyse išdėstytus tikslus vadinamoji „bendroji žemės ūkio politika“ formaliai turėtų tenkinti visų Sąjungos gyventojų interesus⁴⁵¹, anot S. Hix, *de facto* tai yra „socialinės gerovės politika žemdirbiams“⁴⁵². Antra pagal skiriamą sumą ES „biudžeto eilutė“ tradiciškai yra „struktūrinė parama“ menkiausiai ekonomiškai išsivysčiusiems regionams (BVP < 75% ES vidurkio). Oficialiai ši parama pateisinama kaip kompensacija tiems regionams ir jų

⁴⁴⁶ Lavenex, Op. cit., p. 765.

⁴⁴⁷ Mikro-regioninės tendencijos ir centralizuotų nacionalinių valstybių kūrimasis istoriškai laikytini lygiagrečiais, tačiau vienas kitam prieštaraujančiais procesais. Žr.: Keating M. The Invention of Regions: Political Restructuring and Territorial Government in Western Europe // Jessop B., Brenner N., Jones M., MacLeod G. (eds.). *State/Space: A Reader*. Malden, Oxford: Blackwell Publishing, 2003. p. 257.

⁴⁴⁸ Str. 3 (3). Europos Sąjungos sutarties suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 17.

⁴⁴⁹ Bartolini, Op. cit., p. 191; European Commission. Financial Programming and Budget. Rasta: http://ec.europa.eu/budget/index_en.cfm (Žiūrėta: 2013 11 18).

⁴⁵⁰ Tokie fondai kaip „Vystomojo bendradarbiavimo priemonė“ (DCI), „Pasirengimo narystei pagalbos priemonė“ (IPA), ar „Kaimynystės ir partnerystės politikos priemonė“ (ENPI) negali būti priskirti socialinio perskirstymo institucijoms, kadangi per juos finansiniai ištekliai skiriami ne ES piliečiams ir visuomenės grupėms.

⁴⁵¹ Str. 39 (1 (d-e)). Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 62-63.

⁴⁵² Hix, Op. cit., p. 331.

gyventojams, kurie labiausiai nukentėjo dėl išsiplėtusios rinkos spaudimo ar nacionalinių valstybių taikomos fiskalinės drausmės, susijusios su ekonominės ir pinigų sąjungos kūrimu⁴⁵³. Vis dėlto, kaip pastebi Hixas, tai nėra klasikinė „keinsistinė“ gerovės politika, kadangi „pagrindinis sanglaudos politikos tikslas yra regionų ekonomikų [t.y., gamybos veiksnių], o ne regionų pajamų suartėjimas“⁴⁵⁴. Iš šių fondų remiami infrastruktūriniai projektai transporto, telekomunikacijų, švietimo srityse, tačiau negali būti tiesiogiai papildomas regionų savivaldos biudžetas, ar mažiausias pajamas gaunančių gyventojų pinigines.

Būtent ES „regioninės politikos“ taisyklės⁴⁵⁵ paskatino tiek subnacionalinių regionų ir regioninių administracijų kūrimą „iš viršaus žemyn“ – nacionalinių vyriausybių iniciatyva, tiek regioninio intereso mobilizaciją „iš apačios į viršų“⁴⁵⁶. Politinės autonomijos ir regioninio intereso agregacijos požiūriu mikro-regionai atskirose ES valstybėse labai skiriasi, todėl skiriasi ir jų gebėjimas tapti reikšmingais veikėjais nacionalinėje ar tarptautinėje (europinėje) politikoje. Liesbet Hooghe ir Michaelas Keatingas išskiria keturis institucinius formatus, kuriuose pasireiškia tokių regionų tarptautinis aktoriškumas: 1) nacionalinės vyriausybės veiksmų tarptautinėje (europinėje) arenoje įtakojimas; 2) atstovybių („lobių“) Briuselyje steigimas; 3) jungimasis į tarptautinius regioninių ir municipalinių administracijų susivienijimus (tokius kaip Tarptautinė vietos valdžios sąjunga, IULA); bei 4) dalyvavimas ES Regionų komitete⁴⁵⁷. Regionų komitetas (RK) yra vienintelė formaliai (sutartimis) įteisinta ES politinės sistemos institucija, kurioje veikia tiesioginį mikro-regionų gyventojų mandatą turintys regioninių vyriausybių atstovai⁴⁵⁸; tiesa, europinėje teisėkuroje RK turi tik patariamąjį vaidmenį. Apskritai regionai, kaip veikėjai, didžiausią politinę įtaką turi tuomet, kai bendradarbiauja su nacionalinėmis vyriausybėmis, viršvalstybiniais agentais ir privačiais (ypač verslo) interesais⁴⁵⁹. Nors, anot Hooghe ir Keatingo, ES „struktūrinė politika skatina regionų aktyvumą, jis [daugiau ar mažiau] atitinka nacionalinę tradiciją. Ten, kur regionų vyriausybės turi stiprų ir institucionalizuotą vaidmenį vidaus klausimuose, jos tapo svarbiais veikėjais [ir europiniu

⁴⁵³ Allen D. Cohesion and the Structural Funds: Competing Pressures for Reform? // Wallace H., Wallace W., Pollack M. (eds.). *Policy-Making in the European Union*. 5th ed. New York: Oxford University Press, 2005. p. 214-215; Keating M., Hooghe L. Bypassing the Nation-State?: Regions and the EU Policy Process // Richardson J. (ed.). *European Union: Power and Policy-Making*. 3rd ed. New York: Routledge, 2006. p. 262-263.

⁴⁵⁴ Hix, Op. cit., p. 342-343.

⁴⁵⁵ ES regioninė / sanglaudos politika paremta keturiais griežtais principais („sutelktumo“, „programavimo“, „partnerystės“ ir „papildomumo“), iš kurių išskirtinas „partnerystės“ principas: EK ruošdama daugiametes paramos programas *tiesiogiai* konsultuojasi su regionų ir municipalitetų lygmens valdžios institucijomis, bei socialiniais partneriais (Žr.: European Commission. Regional Policy – Reginfo. Rasta: http://ec.europa.eu/regional_policy/how/principles/index_en.cfm).

⁴⁵⁶ Keating, Op. cit., p. 257-261.

⁴⁵⁷ Keating, Hooghe, Op. cit., p. 265-269.

⁴⁵⁸ Str. 300(3). Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 177.

⁴⁵⁹ Keating, Hooghe, Op. cit., p. 268.

lygmeniu]. Ten, kur jų nacionalinės pozicijos silpnos, valstybės išlieka svarbiausiu veikėju, kontroliuojančiu ryšius su Komisija, bei regioninės politikos įgyvendinimą⁴⁶⁰. Kitaip tariant, ES institucinė sistema iš esmės sukūrė naujus agentus tarptautiniame lygmenyje – tiek viršvalstybinius, tiek subnacionalinius, tačiau nacionalinės valstybės dažniausiai išlaiko savo dominuojančią poziciją.

2.1.5. Europos Sąjungos agentiško problema

Kaip minėta šio poskyrio (2.1) įžangoje, šioje disertacijoje „ES-Europa“ suvokiama kaip regioninė sub-sistema / regioninė tarptautinė visuomenė. Anot B. Buzano ir O. Wæverio, „[r]egionai turi analitinį, ar netgi ontologinį svorį, bet [paprastai] jie neturi veikėjo savybių“⁴⁶¹. Vis dėlto „tankus“ europinių institucijų tinklas, ir ypač kai kurios šiame poskyryje aptartos ES institucijos, potencialiai suteikia Europos valstybių visuomenei (būtent jos „šerdinei bendruomenei“, t.y. ES) aktoriškumo bruožų. Šiame skirsnyje (ir skirsnyje 2.1.6) pirmiausiai siekiama nustatyti, ar ES – jos vardu veikiantys nevalstybiniai subjektai – gali būti laikomi savarankiškais agentais ir kokiais galios šaltiniais jie remiasi.

Akademinėje literatūroje apie ES išorinius santykius ir tarptautinį vaidmenį galima identifikuoti tris analizės kryptis⁴⁶²: 1) analizuojami ES, kaip institucinio fakto / reiškinių / esaties (angl. vartojamas terminas „presence“) nenumatyti kauzaliniai, bei konstitutyvūs padariniai trečiosioms šalims ir visai tarptautinei sistemai; 2) analizuojama, kaip išoriniai faktoriai ir aplinkybės, formuoja arba riboja ES aktoriškumą (t.y. globali socialinė struktūra, kuri yra *išorinė* ir išankstinė ES atžvilgiu); 3) analizuojami ES vidiniai ištekliai ir koherentiškumas, kaip prielaida tarptautiniam aktoriškumui, t.y., tie ES institucinės „anatomijos“ elementai, kurie užtikrina kolektyvinį veiksmą (ES *vidinė* veiksmo struktūra). Pirmuoju atveju akcentuojamos ES, kaip *sui generis* politinės ir ekonominės sistemos, savybės ir eksternalumai, į kuriuos išorės veikėjai priversti reaguoti ir prie jų prisitaikyti. Kaip pažymi Charlotte Bretherton ir Johnas Vogleris, „esatis [*presence*] nereiškia tikslingų veiksmų, nukreiptų į išorę, o veikiau yra pasekmė vidaus politikų ir procesų“⁴⁶³. ES yra trečia pagal dydį (po Kinijos ir Indijos) vartotojų rinka pasaulyje (509 mln. gyv.), jos pramonė yra trečia pagal CO₂ išskyrimą į atmosferą (po Kinijos ir JAV)⁴⁶⁴, euras užima antrą vietą (po JAV dolerio)

⁴⁶⁰ Keating, Hooghe, Op. cit., p. 272. Taip pat žr.: Keating, Op. cit., p. 269-270; Hix, Op. cit., p. 345.

⁴⁶¹ Buzan, Wæver, Op. cit., p. 27.

⁴⁶² Bretherton C., Vogler J. *The European Union as a Global Actor*. London: Routledge, 1999. p. 5-12, 32-43.

⁴⁶³ Bretherton, Vogler, Op. cit., p. 5.

⁴⁶⁴ United States Environmental Protection Agency. Global Greenhouse Gas Emissions Data. Rasta: <http://www.epa.gov/climatechange/ghgemissions/global.html> (Žiūrėta: 2013 11 26).

pasaulinėse valiutos atsargose⁴⁶⁵; dėl tokio ES „faktiškumo“ bet kokia kaita ES ar jos valstybių narių „vidaus“ praktikose – ekonominėje, aplinkosaugos, monetarinėje politikoje – neišvengiamai sukelia išorinių pasekmių. Be to, būdama taikos ir santykinės ekonominės gerovės zona, ES pasireiškia kaip „traukos centras“ individams iš trečiųjų šalių, bei valstybėms, kurios gali pretenduoti į narystę šioje organizacijoje⁴⁶⁶, arba kaip regioninės integracijos „modelis“, kurį, anot Beno Rosamondo, „galima bandyti pakartoti arba [tikslingai] atmesti“⁴⁶⁷. Pasirašydama tarpregionines prekybos sutartis su kitais ekonomiškai ir/ar politiškai integruotais regionais, atstovaujama panašių regioninių organizacijų (pvz., Mercosur), ES ne tik „populiarina“ savąjį modelį, bet ir „siūlo [alternatyvią] pasaulio tvarką, kurioje regionai, kaip veikėjai, įgauna vis didesnį legitimumą“⁴⁶⁸. Kaip tokio tipo ES aktoriškumą apibendrina Knudas Erikas Jørgensenas, „Bendrijos metodas [kolkas] nėra sėkmingai pritaikytas kuriant globalaus lygmens politinę sistemą, tačiau išlieka atskaitos tašku vystant bet kokią regioninės integracijos idėją – net jeigu ir negatyvia prasme“⁴⁶⁹.

Šios disertacijos kontekste analizuotini *išorinės* ir *vidinės struktūros* elementai, įtakojantys ES agentišumą, kadangi remiantis struktūracijos teorija tik vientisas agentas gali būti galios pozicijoje ir dalyvauti kontrolės dialektikoje (žr. skirsnius 1.2.2 ir 1.2.6). Kaip minėta skirsniuose 2.1.1 ir 2.1.2, šiandieninė globali tarptautinė sistema / visuomenė yra instituciškai „sekli“ (*thin*), jos struktūrinį pagrindą sudaro vos keletas pirminių institucinių taisyklių. Bet kuris glaudžiai instituciškai integruotas regionas, t.y. regioninė sub-sistema, kuri pretenduoja į tarptautinį aktoriškumą, yra ribojama arba įgalinama minėtų taisyklių. Ypač sudėtinga tokiam dariniui kaip ES „žaisti“ pagal seniausių Vestfališkųjų institucijų, kurių atkūrimu teoriškai dalyvauja *tik* suverenūs teritoriniai vienetai, taisykles. Tarptautinėje teisėje pripažįstamas tik *dalinis* tarptautinių organizacijų subjektiškumas⁴⁷⁰ (įskaitant regionines TO); tarptautinėse sutartyse jos, kaip subjektai, dalyvauja tik tokiais atvejais, kai joms tokią teisę eksplicitiškai deleguoja jas sukūrusios valstybės⁴⁷¹, o Tarptautiniame Teisingumo Teisme TO nėra

⁴⁶⁵ International Monetary Fund. COFER: Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves. Rasta: <http://www.imf.org/External/np/sta/cofer/eng/index.htm> (Žiūrėta: 2013 11 26).

⁴⁶⁶ Rosecrance R. The European Union: A New Type of International Actor // Zielonka J. (ed.). *Paradoxes of European Foreign Policy*. The Hague: Kluwer Law International, 1998. p. 16-18, 22.

⁴⁶⁷ Rosamond B. Conceptualizing the EU Model of Governance in World Politics // *European Foreign Affairs Review*, 2005, Vol. 10, No. 4, p. 472.

⁴⁶⁸ Söderbaum F., Van Langenhove L., Stålgren P. The EU as a Global Actor and the Dynamics of Interregionalism: A Comparative Analysis // *Journal of European Integration*, 2005, Vol. 27, No. 3, p. 373.

⁴⁶⁹ Jørgensen K. E., Rosamond B. Europe: Regional Laboratory for a Global Polity? // Higgott R., Ougaard M. (eds.). *Towards a Global Polity*. London, New York: Routledge, 2002. p. 194.

⁴⁷⁰ Plačiau žr.: Malanczuk P. *Akehurst's Modern Introduction to International Law*. 7th ed. London, New York: Routledge, 1997. p. 92-94.

⁴⁷¹ 1986 m. „Vienos konvencijos dėl sutarčių tarp valstybių ir tarptautinių organizacijų“ 6 straipsnis numato, jog „tarptautinės organizacijos gebėjimas sudarinėti sutartis priklauso nuo pačios organizacijos [vidaus] taisyklių“

pripažįstamos teismo ginčo šalimi⁴⁷². Nors 2007 m. pasirašiusios Lisabonos sutartį ES valstybės narės suteikė šiai organizacijai juridinio asmens statusą, prie tos pačios sutarties pridėtoje deklaracijoje teigiama: „tai, jog ES yra juridinis asmuo, Sąjungai jokių būdu nesuteiks įgaliojimų <...> veikti peržengiant kompetencijos, kurią jai sutartyse suteikė valstybės narės, ribas“⁴⁷³ (apie ES suteiktas kompetencijas tarptautiniu mastu žr. žemiau). Diplomatijos „žaidimo taisyklės“ taip pat galioja tik suverenioms valstybėms ir jų diplomatiniam korpusui, nors pagal daugumos TO įstatus jų būstinės ir pareigūnai dažniausiai disponuoja *dalinėmis* diplomatinėmis privilegijomis ir imunitetais tų organizacijų valstybėse narėse⁴⁷⁴. Kadangi nuo 7-ojo dešimtmečio EK delegacijos – Lisabonos sutartimi reformuotos į „ES delegacijas“ – steigiamos ir trečiojoje šalyje, jos potencialiai pretenduoja į „diplomatinių atstovybių“ statusą. Nors prieš steigdama savo atstovybes EK su priimančia šalimi dažniausiai suderėdavo, kad jos delegatams būtų taikomos Vienos konvencijos nuostatos⁴⁷⁵, o maždaug 9-ajame dešimetyje tapo įprasta teikti oficialius akreditacinius raštus priimančių valstybių vadovams, bei pripažinti tokių delegatų diplomatinį rangą⁴⁷⁶, vengdami kolizijų su nacionalinėmis valstybėmis (tiek trečiosiomis šalimis, tiek ES narėmis) EK delegacijų darbuotojai retai naudojami šiomis privilegijomis⁴⁷⁷. ES, kaip veikėjo, dalyvavimas daugiašalėje diplomatijoje yra dar labiau ribotas. Nors ji, kaip ir kitos TO, turi stebėtojo statusą JT Generalinėje Asamblėjoje (2011 m. jos galimybės išsakyti savo nuomonę šiame forume dar sustiprėjo⁴⁷⁸), ES neturi balsavimo ar rezoliucijų iniciatyvos teisės, kuriomis disponuoja tik suverenioms valstybėms⁴⁷⁹.

Iš esmės vienintelė pirminė institucija, kurioje ES dalyvauja kaip veikėjas, yra tarptautinė prekyba. Laisvosios prekybos sąlygomis gamintojai / pardavėjai ir pirkėjai / vartotojai skirtingose pasaulio dalyse yra svarbiausi šią instituciją reprodukuojantys veikėjai, tačiau

(Vienna Convention on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations. 21st March, 1986. Rasta: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_2_1986.pdf).

⁴⁷² Art. 34. Statute of the International Court of Justice. Rasta: <http://www.icj-cij.org/documents/?p1=4&p2=2&p3=0>.

⁴⁷³ Deklaracija dėl Europos Sąjungos teisinio subjektiškumo. Tarpvyriausybė konferencija, 2007 m. gruodžio 13 d. // *Europos Sąjungos oficialūs leidiniai* C326. 2012, T. 55, p. 348.

⁴⁷⁴ Plačiau žr.: Amerasinghe C. F. *Principles of the Institutional Law of International Organizations*. 2nd ed. New York: Cambridge University Press, 2005 [1996]. p. 315-343.

⁴⁷⁵ European Commission. *Taking Europe to the World: 50 Years of the European Commission's External Service* (brochure). Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2004. p. 25 (Rasta: http://eeas.europa.eu/delegations/docs/50_years_brochure_en.pdf).

⁴⁷⁶ European Commission, 2004, Op. cit., p. 36.

⁴⁷⁷ Bruter, Op. cit., p. 190-191.

⁴⁷⁸ Participation of the European Union in the work of the United Nations. UN General Assembly resolution 276 (LXV). 3rd May, 2011. Rasta: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/65/276.

⁴⁷⁹ Hayes E. European Union delegations: Europe's Link to the World // Jørgensen K. E., Laatikainen K. V. (eds.). *Routledge Handbook on the European Union and International Institutions: Performance, Policy, Power*. London, New York: Routledge, 2013. p. 35-36.

valstybių vyriausybės (suvereniai) vis dar atlieka reguliuotojo ar „vartų sargo“ vaidmenį. Svarbiausias XX a. tarptautinis susitarimas tarp valstybių (vyriausybių) dėl prekybos taisyklių – GATT – buvo sudarytas dar 1947 m. ir legitimavo⁴⁸⁰ muitų sąjungų, bei laisvosios prekybos zonų (taigi ir pačios ES) kūrimąsi. Kadangi pagal ES sutartis bendrą išorinį maito tarifą ir kitus prekybos apribojimus inicijuoja, bei su trečiosiomis šalimis dėl prekybos režimo derasi EK⁴⁸¹, visuose GATT derybų raunduose po 1961 m., bei „dvišalėse“ derybose tarp EB/ES ir trečiųjų šalių, EB/ES valstybės narės iš esmės dalyvavo tik „užkulisuose“ konsultuodamos Komisijos derybininkus⁴⁸². 1994 m. Pasaulio prekybos organizacijos (PPO) steigiamojoje sutartyje EB jau įvardijama *lygiaverte* nare-steigėja šalia suverenių nacionalinių valstybių⁴⁸³. Nors tarptautinė prekyba nėra globalios Vestfališkosios tvarkos esminė institucija, toks ES aktoriškumo pripažinimas vis dėlto yra reikšmingas kokybinis pokytis tarptautinės sistemos struktūroje.

Analizuodami „vidinę“ ES institucinio komplekso struktūrą – t.y., tik šiai regioninei sub-sistemai būdingą taisyklių ir resursų visumą (žr. skirsnį 2.1.4), kuri sudaro prielaidas regiono valstybių kolektyviniam veiksmui – mokslininkai dažniausiai sutelkia dėmesį į tris aspektus: 1) regiono kolektyvinį tapatumą – ypač vadinamąjį „tarptautinį vaidmenį“, kurį prisiima ES valstybių kolektyvas; 2) regioninio intereso sampratą; ir 3) regiono pajėgumą koherentiškai veikti – tiek resursų prieinamumo, tiek sprendimų priėmimo procedūros prasme⁴⁸⁴. Iš esmės šie regiono, kaip veikėjo, bruožai daugiau ar mažiau atitinka skirsnyje 1.2.2 aptartą bet kokio korporatyvinio agento sampratą, kuri neišvengiamai apima „vientisos organizacijos idėją“ (glaudžiai susijusią su kolektyvine tapatybe ir interesu), bei „sprendimų priėmimo struktūrą“. Bene pirmasis valstybės, kaip vientisos organizacijos, „idėją“ apibrėžęs ir su valstybės agentišku jį siejęs Barry Buzanas 1-ajame savo knygos „Žmonės, valstybės ir baimė“ leidime (1983 m.) tvirtino, kad būtent šio struktūrinio elemento stoka neleidžia EB tapti tarptautiniu veikėju: „Europos Bendrija turi institucijas <...>, [tačiau] neegzistuoja konsensusas, ką ir kaip Bendrija turėtų daryti [tarptautiniu mastu], ar koku politiniu dariniu ji galiausiai turėtų tapti“⁴⁸⁵. Nuo 9-ojo dešimtmečio evoliucionavo ne tik EB/ES užsienio politikos

⁴⁸⁰ Žr.: Str. 24. Bendrasis susitarimas dėl muitų tarifų ir prekybos (GATT 1947). Rasta: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=128713&p_query=&p_tr2=.

⁴⁸¹ Str. 30-32, 206-207, 218. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys C326*. 2012, T. 55, p. 60, 139-141, 144-146.

⁴⁸² Bretherton, Vogler, Op. cit., p. 50-51, 64-66, 74-77.

⁴⁸³ Str. 11. Pasaulio prekybos organizacijos steigimo sutartis. Rasta: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=139053&Condition2=>.

⁴⁸⁴ Taip vidinių ES aktoriškumo prielaidų tyrimus apibendrina Johnas Petersonas; žr.: Peterson J. Introduction: The European Union as a Global Actor // Peterson J., Sjursen H. (eds.). *A Common Foreign Policy for Europe?: Competing Visions of the CFSP*. London, New York: Routledge, 1998. p. 3-4.

⁴⁸⁵ Buzan B. *People, States, and Fear: The National Security Problem in International Relations*. Brighton: Harvester Wheatsheaf, 1983. p. 44.

formavimo procedūros (žr. žemiau), bet, kai kurių tyrinėtojų nuomone, pradėjo formotis ir idėjinis kolektyvinių veiksmų pagrindas. ES ir jos valstybių narių užsienio politiką tyrinėjantys mokslininkai dažniausiai sutaria, kad egzistuoja labai generalizuotos vertybės/siekiamybės/tikslai, kurių valstybės narės ir viršvalstybiniai agentai yra įsipareigoję siekti išoriniais veiksmais⁴⁸⁶, tačiau, anot Ulricho Sedelmeierio, neaišku, „kaip konkrečiai šie bendro pobūdžio normatyviniai įsipareigojimai ir [kolektyvinę] tapatybę atstojantys aspektai nukreipia europiečių užsienio politiką tam tikra linkme“⁴⁸⁷. Šioje disertacijoje laikomasi „nuosaikios“ pozicijos, jog ES valstybės narės yra „silpnai socializuoti veikėjai <...>, priklausantys bendruomenei, kurios konstitutyvios vertybės ir [elgesio] normos pripažįsta, <...> [tačiau] mažai tikėtina, kad toks [‘embrioninis’] kolektyvinis tapatumas formuotų [vieningas] preferencijas“⁴⁸⁸ (plačiau apie europinę tapatybę žr. kitame poskyryje).

ES pajėgumas „kalbėti vienu balsu“, priimti ir įgyvendinti kolektyvinius sprendimus yra dar labiau ginčytinas, nei vientisos organizacijos idėja / kolektyvinis tapatumas. Remiantis Christopherio Hillo analize, tokį „pajėgumą galima išskaidyti į resursus, instrumentus ir vieningumą“⁴⁸⁹. 1992 m. Mastroichto sutartimi formaliai įteisinus ES valstybių narių užsienio politikų koordinavimo praktikas (BUSP), o 1999 m. pradėjus plėtoti ir ribotus karinius pajėgumus (BSGP)⁴⁹⁰, ES resursai, kuriais paremti jos išoriniai veiksmai, vis dar yra santykinai riboti, bei didžiąja dalimi išlieka valstybių narių dispozicijoje. ES sutartis numato BUSP finansavimą iš bendro Sąjungos biudžeto, tačiau karines BSGP misijas finansuoja valstybės narės, kurios pareiškia norą jose dalyvauti⁴⁹¹. Pasak Anando Menono, tai yra viena iš pagrindinių priežasčių, iki šiol skatinusių valstybes nares neprisidėti prie ES karinių intervencijų: „tos [valstybės], kurios ir taip investavo [savo biudžetų lėšas suformuodamos]

⁴⁸⁶ Pvz., žr.: Str. 3 (5), 8 (1), 21, 42 (1), 43 (1). Europos Sąjungos sutarties suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys C326*. 2012, T. 55, p. 17, 20, 28-29, 38-39. Taip pat žr.: Saugi Europa geresniame pasaulyje: Europos saugumo strategija. Briuselis, 2003 m. gruodžio 12 d. // Europos Sąjungos Taryba. *Europos saugumo strategija*. Liuksemburgas: Europos Sąjungos leidinių biuras, 2009. p. 33-38 (Rasta: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC7809568LTC.pdf).

⁴⁸⁷ Sedelmeier U. Collective Identity // Carlsnaes W., Sjursen H., White B. (eds.). *Contemporary European Foreign Policy*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 2004. p. 128.

⁴⁸⁸ Schimmelfennig F. The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union // *International Organization*, 2001, Vol. 55, No. 1, p. 62.

⁴⁸⁹ Hill C. Closing the Capabilities-Expectations Gap? // Peterson J., Sjursen H. (eds.). *A Common Foreign Policy for Europe?: Competing Visions of the CFSP*. London, New York: Routledge, 1998. p. 25.

⁴⁹⁰ Tikslai ir glausta ES užsienio politikos istorinės raidos apžvalga pateikiama: Wallace W. Foreign and Security Policy: The Painful Path from Shadow to Substance // Wallace H., Wallace W., Pollack M. (eds.). *Policy-Making in the European Union*. 5th ed. New York: Oxford University Press, 2005. p. 433-450.

⁴⁹¹ Str. 41. Europos Sąjungos sutarties suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys C326*. 2012, T. 55, p. 37-38. Tiesa, nuo 2004 metų ES Tarybos sprendimu veikia „Athena“ mechanizmas, į kurį pagal BVP proporcijas įmokas sumoka atitinkamoje misijoje dalyvaujančios ES narės, ir šiomis lėšomis dengiamos vadinamosios „bendrosios“, arba „einamosios“ misijų organizavimo išlaidos (dažniausiai apie 10% visų karinės operacijos kaštų).

reikalingas pajėgas, dar verčiamos padengti jų dislokavimo kaštus⁴⁹². Iš esmės ES neturi nuosavos (t.y. viršvalstybinės) kariuomenės, gebančios vykdyti plataus masto puolamuosius ar gynybinius veiksmus; nedideles (iki 1500 karių) „ES kovines grupes“ iš savo pajėgų ir savo iniciatyva suformuoja viena ar kelios valstybės narės, ir jos mokomos vykdyti tik labai ribotas specifines užduotis (pvz., prižiūrėti nusiginklavimą, apsaugoti civilius, ir pan.)⁴⁹³. ES kariniai veiksmai planuojami ir valdomi iš ES karinio štabo (*EU Military Staff*), kuris koordinuoja savo veiklą su valstybių narių ir NATO vadavietėmis; kitaip tariant, nacionalinės valstybės *de facto* „skolina“ savo karinės jėgos monopolį viršvalstybiniam lygmeniui.

ES „diplomatinio korpuso“ (t.y. Išorės veiksmų tarnybos; EIVT) aprūpinimas „žmogiškaisiais resursais“ taip pat labai priklauso nuo valstybių narių išitraukimo; ES sutartis numato, jog EIVT personalą „sudaro Tarybos generalinio sekretoriato ir Komisijos atitinkamų padalinių pareigūnai, bei valstybių narių nacionalinių diplomatinių tarnybų komandiruotas personalas“⁴⁹⁴. Kaip pastebi šios tarnybos raidą tyrinėjantys mokslininkai, po EK delegacijų pertvarkymo į „ES delegacijas“ (2009-2010 m.) apie dvejus metus šiose įstaigose dar dominavo įvairių EK DG darbuotojai (kurie netgi nebuvo profesionalūs diplomatai)⁴⁹⁵, tačiau ilgalaikėje perspektyvoje ne mažiau kaip trečdalį EIVT personalo turėtų sudaryti iš valstybių narių URM atsiųsti diplomatai, kurie EIVT įdarbinami tik pagal laikiną sutartį ir kurie savo tolimesnę karjerą tapatina su nacionalinės valstybės diplomatine tarnyba⁴⁹⁶. Taigi resursų požiūriu „viršvalstybiniai“ ES išoriniai veiksmai nėra visiškai nepriklausomi nuo nacionalinių valstybių.

Kalbant apie instrumentus, ES turi pakankamai būdų komunikuoti su trečiosiomis šalimis (ES delegacijos ir specialieji pasiuntiniai⁴⁹⁷) ir imtis veiksmų jų atžvilgiu: ES gali tiek taikyti neigiamas sankcijas – ribotas karines intervencijas, prekybos apribojimus, ar finansinių išteklių įšaldymą⁴⁹⁸ – tiek materialias paskatas, tokias kaip prekybos ir vizų režimo palengvinimai, ar tiesioginė finansinė parama⁴⁹⁹. Didžiausia kliūtis efektyviam tokių instrumentų naudojimui yra *vieningumo* stoka ES viduje. BUSP ir BSGP srityje oficialūs (teisės aktams prilyginami)

⁴⁹² Menon A. Empowering Paradise? The ESDP at Ten // *International Affairs*, 2009, Vol. 85, No. 2, p. 239.

⁴⁹³ Council of the European Union. EU Battlegroups. Rasta: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/esdp/91624.pdf (Žiūrėta: 2013 12 04).

⁴⁹⁴ Str. 27 (3). Europos Sąjungos sutarties suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 32.

⁴⁹⁵ Hayes, Op. cit., p. 30-32; Vanhoonacker S., Pomorska K. The European External Action Service and Agenda-Setting in European Foreign Policy // *Journal of European Public Policy*, 2013, Vol. 20, No. 9, p. 1321-1322.

⁴⁹⁶ Str. 6 (9-11). Tarybos sprendimas 2010/427/ES kuriuo nustatoma Europos išorės veiksmų tarnybos struktūra ir veikimas // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L201. 2010, T. 53, p. 35.

⁴⁹⁷ Str. 33. Europos Sąjungos sutarties suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 34.

⁴⁹⁸ Str. 75, 215. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 75, 144.

⁴⁹⁹ Str. 212. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 142.

Tarybos sprendimai vis dar priimami vienbalsiai (išskyrus ES sutarties 31 straipsnio 2 dalyje numatytus specifinius atvejus) ir kiekviena valstybė narė, nurodžiusi „esmines, <...> su nacionaline politika susijusias priežastis“ gali vetuoti bet kurį Tarybos sprendimą⁵⁰⁰. Jeigu pagal Maastrichto sutartį (1992) už išorinį politinį dialogą buvo atsakinga ES pirmininkaujanti valstybė, kuriai „prireikus galėjo padėti prieš ją pirmininkavusi ir pirmininkavimą perimsianti valstybė narė“⁵⁰¹ (išskyrus prekybos klausimus, kuriuose derybas vykdė EK), tai Amsterdamo (1997) ir Lisabonos (2007) sutartimis buvo iš esmės suformuotas naujos sudėties išorinės politikos „trio“: ES vardu lygiagrečiai kalba Vadovų Tarybos pirmininkas⁵⁰², EK⁵⁰³ (dažniausiai EK pirmininkas) ir Vyriausiasis įgaliotinis (VĮ) užsienio reikalams ir saugumo politikai⁵⁰⁴, kuris pirmininkauja ES Tarybai sprendžiant užsienio politikos klausimus. Be to, kaip pažymi „post-Lisaboninė“ ES užsienio politikos sistemą nagrinėjantis Antonio Missiroli, viršvalstybiniai agentai priversti „surasti *ad hoc* <...> ‘nišą’ ir vaidmenį <...> pirmininkaujančios valstybės premjerui / prezidentui, bei užsienio reikalų ministrui, tam kad juos įtraukti ir užtikrinti jiems matomumą, bei tam tikrą atsakomybės [sritį]“⁵⁰⁵. Nors ES sutarys numato, jog visi viršvalstybiniai agentai ir valstybės narės turėtų koordinuoti savo išorinius veiksmus ir užtikrinti jų nuoseklumą⁵⁰⁶, lyginant su nacionalinėmis valstybėmis, pasižyminčiomis hierarchine struktūra ir vieningu išoriniu „balsu“ (žr. skirsnį 1.2.2), ES retai veikia kaip unitarinis veikėjas tarptautiniu mastu. Jos vardu kalba mažiausiai 3-4 viršvalstybiniai veikėjai, o ES valstybės narės *lygiagrečiai* vykdo nacionalines užsienio politikas. Kaip pastebi Williamas Wallace’as, ypač didžiosios valstybės narės dažnai bando „monopolizuoti“ tam tikrus ES išorinių santykių vektorius ir savo veiksmus „įteisinti“ kaip europinę poziciją⁵⁰⁷. Nors valstybės narės paprastai įgyvendina tas „bendrąsias pozicijas“ ir „bendruosius veiksmus“, dėl kurių pavyksta susitarti

⁵⁰⁰ Str. 31. Europos Sąjungos sutarties suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 33-34.

⁵⁰¹ Art. J.5. Treaty on European Union // *Official Journal of the European Communities* C191. 1992, V. 35, p. 59.

⁵⁰² Str. 15 (6). Europos Sąjungos sutarties suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 23.

⁵⁰³ Str. 17 (1). Europos Sąjungos sutarties suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 25.

⁵⁰⁴ Str. 27. ES sutarties suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 32.

⁵⁰⁵ Missiroli A. The New EU ‘Foreign Policy’ System after Lisbon: A Work in Progress // *European Foreign Affairs Review*, 2010, Vol. 15, No. 4, p. 444.

⁵⁰⁶ Str. 21 (3), 24 (2-3), 26 (2-3), 29, 30 (1), 32. Europos Sąjungos sutarties suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 29-31, 33-34.

⁵⁰⁷ Wallace, 2005, Op. cit., p. 441. Taip pat žr.: Reiterer M. From the (French) Mediterranean Union to the (European) Barcelona Process: The ‘Union for the Mediterranean’ as Part of the European Neighbourhood Policy // *European Foreign Affairs Review*, 2009, Vol. 14, No. 3, p. 319-322.

Taryboje, skirtingos nacionalinių užsienio politikų tradicijos – ypač skirtingi valstybių narių santykiai su JAV ir Rusija – iki šiol stipriai apsunkino tokių sprendimų priėmimą⁵⁰⁸.

ES, kaip tarptautinio veikėjo, vientisumą ypač trikdo ir tai, jog (skirtingai nei nacionalinėje valstybėje) ne visi ES išoriniai veiksmai „gimsta“ tų pačių „vidaus“ institucijų rėmuose ir dalyvaujant tiems patiems „vidaus“ veikėjams. Anot J. Petersono, „BUSP [įskaitant BSGP] iš tiesų sudaro tik labai mažą dalį to, ką konvencine prasme galima pavadinti ‘užsienio politika’“⁵⁰⁹. Vadovėliuose apie ES išorinę / užsienio politiką⁵¹⁰ paprastai išskiriamos 5-6 pakankamai autonomiškos viešosios politikos („policy“) sritys, kurios apima santykius su „išore“, t.y., ne ES šalimis: prekybos politika („ekonominė“ diplomatija), bendradarbiavimas vystymosi labui, humanitarinė pagalba, „klasikinis“ politinis-diplomatinis atstovavimas, bei karinių ir civilinių misijų organizavimas (BUSP/BSGP), plėtros ir kaimynystės politika. Jeigu nacionalinėje valstybėje legislatyvinė galia visose⁵¹¹ šiose srityse priklauso vyriausybei ir parlamentui, o egzekutyvinė – išimtinai vyriausybei (ypač URM ir Gynybos ministerijai), tai ES atveju tiek legislatyvinė, tiek egzekutyvinė galios yra išskaidytos tarp įvairių viršvalstybinių agentų/biurokratijų ir nacionalinių valstybių atstovų Taryboje priklausomai nuo to, su kuria iš minėtų „viešosios politikos sričių“ tapatinamas sprendinys klausimas. Oficialių sprendimų priėmimo procese Komisija turi išimtinę iniciatyvos teisę vystomojo bendradarbiavimo priemonių priėmimo, asociacijos ir prekybos sutarčių su trečiosiomis šalimis sudarymo, bei kitų prekybos politikos priemonių taikymo srityse, teikia rekomendacijas dėl naujų narių priėmimo Tarybai; tačiau „neekonominėje“ diplomatijoje (t.y., BUSP) EK dalijasi iniciatyvos teise su pavienėmis valstybėmis narėmis ir VĮ užsienio reikalams. Kaip pastebi Stephanas Stetteris, iki šiol „gerokai daugiau legislatyvinių projektų šioje srityje ant stalo pateikdavo valstybės narės, tuo tarpu Komisija buvo atsargi naudodamasi savo iniciatyvos teise“⁵¹². Tiesa, Lisabonos sutartimi VĮ buvo uždėta ir Komisijos vicepirmininko „kepurė“, o šį postą užimančiai Catherine Ashton priskirtas visų „išorės komisarų“ (Š. Fülės, A. Piebalgio, K. Georgievos) darbo koordinavimas⁵¹³. Kadangi pagal pataisytą ES sutartį, „Sąjungos [VĮ] <...> arba [VĮ] pritariant

⁵⁰⁸ Pvz., žr.: Edwards G. The New Member States and the Making of EU Foreign Policy // *European Foreign Affairs Review*, 2006, Vol. 11, No. 2, p. 143-162.

⁵⁰⁹ Peterson, Op. cit., p. 8.

⁵¹⁰ Pvz., žr.: Vitkus G. *Europos Sąjungos užsienio politika: trumpas vadovas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008. p. 11-35.

⁵¹¹ išskyrus plėtros ir kaimynystės politikas; „stojimo partnerystė“ ir „kaimynystė“ yra specifinė, tik ES būdinga santykio su kitu tarptautinės sistemos veikėju forma.

⁵¹² Stetter S. *EU Foreign and Interior Policies: Cross-Pillar Politics and the Social Construction of Sovereignty*. London, New York: Routledge, 2007. p. 51 (plačiau žr.: p. 47-51).

⁵¹³ Missiroli, Op. cit., p. 432-433. Jeigu VĮ užsienio reikalams negali dalyvauti Užsienio reikalų Tarybos posėdyje ar „klausymuose“ Europos parlamente, ją netgi gali laikinai pavaduoti kitas komisaras (tiesa, jeigu klausimas išimtinai BUSP srities, kartais VĮ pavaduoja ir pirmininkaujančios šalies užsienio reikalų ministras).

Komisijai gali perduoti Tarybai svarstyti kiekvieną su [BUSP] susijusį klausimą, <...> teikti Tarybai iniciatyvas arba pasiūlymus⁵¹⁴, „post-lisaboninėje“ sistemoje EK potencialiai gali tvirčiau konsoliduoti (nors ir negali monopolizuoti) sprendimų iniciatyvos teisę ir BUSP srityje.

Galutinis teisės aktų priėmimas visose minėtose išorinės politikos srityse priklauso valstybėms narėms (Tarybai), kurios sprendžia kvalifikuota dauguma arba vieningai; rečiau – valstybėms narėms ir Europos parlamentui. Bendro sprendimo (sutarčių kalba – „įprastoji teisėkūros“) procedūra taikoma tik tvirtinant vystomojo bendradarbiavimo⁵¹⁵ ir humanitarinės pagalbos⁵¹⁶ priemones, bei „apibrėžiant bendros prekybos politikos įgyvendinimo sistemą“⁵¹⁷ (tačiau ne nustatant bendrąjį maito tarifą), be to EP privalo balsavime pritarti asociacijos sutartims su trečiosiomis šalimis⁵¹⁸. Egzekutyvines galias įgyvendinant su ES išorės veiksmis susijusius sprendimus dalijasi mažiausiai trys „viršvalstybinės“ biurokratijos: EK, Tarybos Generalinis sekretoriatas (GS), o nuo 2011 m. sausio 1 d. – ir EIVT⁵¹⁹. Kaip pastebi „iki-Lisaboninė“ ES užsienio politiką nagrinėjantys mokslininkai, po Amsterdamo sutarties įsigaliojimo (nuo 1999 m.) nuolatinė „trintis“ tarp EK ir GS pareigūnų gerokai suardė ES, kaip tarptautinio veikėjo, vientisumą. Nekvestionuodama GS ir kitų Tarybai tiesiogiai pavaldžių organų autonomijos organizuojant karines misijas, Komisija vis dėlto pakartotinai bandė įtraukti „savo“ atstovus į civilinių misijų įgyvendinimą, apeliuodama į atitinkamų EK padalinių (ypač ECHO ir „DG Development“) funkcijų dubliavimą. Be to, EK ir Tarybos Generalinis sekretorius (J. Solana), taip pat ES Tarybos specialieji pasiuntiniai dažnai siuntė prieštarigus politinius „signalus“ Stabilizacijos ir asociacijos procese, bei Kaimynystės politikoje dalyvaujančioms Rytų Europos šalims⁵²⁰. Ši nenuoseklumą turėjo ištaisyti Lisabonos sutartyje numatytas EIVT įsteigimas, kuri oficialiai įsikūrė Briuselyje ant Komisijos DG RELEX „pamatų“, prie jo prijungus dalį „DG Devepolment“ skyrių, bei dalį Tarybos GS padalinių, ir perėmė EK delegacijų trečiosiose šalyse materialią bazę. Prisidėdama prie „Vystomojo bendradarbiavimo priemonės“ (DCI) ir „Kaimynystės ir partnerystės politikos priemonės“

⁵¹⁴ Str. 30 (1). Europos Sąjungo sutarties suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 33.

⁵¹⁵ Str. 209 (1). Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 141.

⁵¹⁶ Str. 214 (3). Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 143.

⁵¹⁷ Str. 207 (2). Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 140.

⁵¹⁸ Str. 218 (6a). Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 145.

⁵¹⁹ Prie šio sąrašo dar galima priedėti labai siauras ir specializuotas užduotis ES išorės veiksmuose atliekančias Europos gynybos agentūrą, Europos investicijų banką, ES Karinį štabą (2010 m. prijungtą prie EIVT).

⁵²⁰ Plačiau apie EK ir Tarybos GS sąveiką žr.: Dijkstra H. Commission Versus Council Secretariat: An Analysis of Bureaucratic Rivalry in European Foreign Policy // *European Foreign Affairs Review*, 2009, Vol. 14, No. 3, p. 431-450.

(ENPI) pradinių administravimo etapų EIVT neišvengiamai derina savo veiksmus su Komisijos DG DevCo (buvęs „DG Development“) ir „DG Enlargement“ (kuriam vadovauja komisaras plėtrai ir kaimynystės politikai)⁵²¹ ir per sąlyginai trumpą savo veiklos laikotarpį (nuo 2011 sausio) jau spėjo išplėtoti efektyvias bendradarbiavimo praktikas⁵²². Vis dėlto kaip „klasikinis“ diplomatinis komunikacijos kanalas delegatai iš EIVT trečiosiose šalyse vertinami skeptiškai – dažniausiai abejojama, ar jie kalba *visų* valstybių narų vardu⁵²³. Kadangi nacionalinė valstybių narių biurokratija (URM) taip pat vykdo kai kuriuos išorinius veiksmus Sąjungos vardu, tame tarpe vystomojo bendradarbiavimo ir humanitarinės pagalbos programas⁵²⁴, anot Marko Furnesso, „turbūt vienintelis būdas šiai tarnybai [t.y., EIVT] įgyti [bent minimalų] nuo valstybių narių nepriklausomą vaidmenį yra bendradarbiavimas su Komisija tose srityse, kuriose pastaroji jau turi [pripažintą] kompetenciją; iš esmės tai reikštų, jog EIVT taptų EK ‘papildiniu’, atliekančiu tam tikras užduotis“⁵²⁵. Kitaip tariant, net ir po Lisabonos sutarties priėmimo, EK bei valstybės narės išlieka svarbiausiais egzekutyvinės galios centrais, o tuo pačiu – ir svarbiausiais veikėjais.

2.1.6. ES institucijose įtvirtintos galios pozicijos ir galios santykiai

Jeigu formaliai „vidaus politikos“ klausimuose post-Vestfalinėje ES valstybių sistemoje politinę sprendimų priėmimo galią ir (bent dalinę) autonomiją turi įvairūs viršvalstybiniai veikėjai (EP, ECB, EK, ir t.t.), nacionalinės valstybės, o kartais ir sub-nacionaliniai mikroregionai, tai išorinėje/užsienio politikoje (t.y., santykiuose su ES nepriklausančiomis šalimis), kaip buvo argumentuojama skirsnyje 2.1.5, galią iš esmės dalijasi tik nacionalinės valstybės ir Europos Komisija (jai priskiriant VĮ užsienio reikalams / EK vicepirmininko, bei iš dalies EIVT galias, kol ši agentūra neišvystė didesnės autonomijos). Kadangi skirsnyje 2.1.3 jau buvo dalinai aptarti nacionalinių valstybių galios šaltiniai, derėtų analogiškai apibūdinti, kaip sukuriama ir kuo paremta EK galia. Iš esmės EK nedisponuoja aiškiai apčiuopiamais kietosios galios resursais taip, kaip jais disponuoja nacionalinės valstybės (nors EK dalyvauja rengiant ES biudžetą ir administruojant ES paramos fondus, materialūs ES ištekliai visiškai priklauso nuo nacionalinių valstybių „geros valios“ pervedant dalį nacionalinių pajamų ES lygmeniui). Kitaip tariant, EK galia ES-Europos valstybių visuomenėje paremta beveik išimtinai legitimacijos ir

⁵²¹ Str. 9(2-5). Tarybos sprendimas 2010/427/ES kuriuo nustatoma Europos išorės veiksmų tarnybos struktūra ir veikimas // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys L201*. 2010, T. 53, p. 36-37.

⁵²² Furness M. Who Controls the European External Action Service? Agent Autonomy in EU External Policy // *European Foreign Affairs Review*, 2013, Vol. 18, No. 1, p. 121-123.

⁵²³ Furness, Op. cit., p. 124-125.

⁵²⁴ Str. 210(1), 214(1). Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys C326*. 2012, T. 55, p. 142-143.

⁵²⁵ Furness, Op. cit., p. 123-124.

autorizacijos struktūra, t.y. ES institucinėje sistemoje atliekamu vaidmeniu ir autoritetiniu statusu (žr. 2.4 lent.). Kaip pastebi Komisijos galių teisėtumą empiriškai ir teoriškai tyrinėjanti Glasgow universiteto mokslininkė Myrto Tsakatika, EK atliekamo politinio vaidmens legitimacija ir institucionalizacija neatsiejama nuo pačios ES, kaip valdysenos sistemos ar politinio darinio, teisėtumo⁵²⁶; viršvalstybinė EK įgyja teisę spręsti (pvz., kuriose užsienio šalyse ir kokiomis sąlygomis prekiaus ES valstybių gamintojai) tik tada, ir tik tokiu mastu, koku Europos valstybės apskritai linkę savanoriškai atiduoti savo suverenią sprendimo galią viršvalstybiniam lygmeniui; suverenitetas yra senesnė ir tvirčiau konsoliduota pirminė institucija nei viršvalstybiškumas (žr. skirsnį 2.1.4). Tiek, kiek transnacionalinės institucinės harmonizacijos ir viršvalstybiškumo būtinybė apskritai pripažįstami ir reprodukuojami ES-Europos valstybių sistemoje, įteisinamas ir Komisijos, kaip „integracijos variklio“, vaidmuo. Anot Tsakatikos, „[š]is vaidmuo, kuris instituciškai pasireiškia kaip išimtinė Komisijos teisė inicijuoti [europinės teisės aktus], tapatinamas su ją sudarančio technokratinio elito *atsakingumo* savybėmis: tarp šių savybių yra patikimumas, <...>, sveikas protas, [vidinė] darna“⁵²⁷. Kitaip tariant, kaip veikėjas, pusiau formaliai *atsakingas* už viršvalstybinės (ir ne tik) integracijos tęstinumą, EK išlaiko savo galią tik tol, kol valstybės pageidauja tokios integracijos, kol yra linkusios pripažinti ir atkurti viršvalstybiškumo praktikas.

Antra, nuo pat Europos integracijos pradžios „Vyriausiajai Valdybai [o vėliau EK] buvo numatytas ‘bendro europinio intereso saugotojos’ [vaidmuo]. <...> Valstybės yra linkusios siekti savo nacionalinių interesų. Turint omenyje galios [visų pirma kietosios] asimetriją tarp didžiųjų ir mažųjų valstybių, buvo ir yra reikalingas nešališkas arbitras, vertinantis šiuos interesus ir fasilituojantis kompromiso siekimą, <...> kuris neleistų galios [resursų] asimetrijai augti ir grasinti sugriauti [skirtingų] tautybių partnerių solidarumą, bei bendrą interesą. <...> Komisijos, kaip bendro europinio intereso saugotojos, legitimumas gyvybiškai priklauso nuo jos kaip nešališko tarpininko patikimumo“⁵²⁸. Viršvalstybinio agento – šiuo atveju EK – nepriklausomybė nuo nacionalinių valstybių valios ir nešališkumas yra skiriamasis viršvalstybiškumo institucijos, susformavusios XX a. Europoje, bruožas (žr. skirsnį 2.1.4).

Galiausiai trečiasis EK galių (kaip ir kitų viršvalstybinių veikėjų, bei visos viršvalstybinės valdysenos sistemos) institucionalizacijos ir legitimacijos bruožas yra efektyvus valdymas vertinant iš individualių poreikių perspektyvos. Kaip buvo pažymėta skirsnyje 1.2.2 aptariant nacionalinių valstybių subjektiškumą, korporatyviniai agentai daugumą interesų įgauna akumuliuodami individų interesus (nors kolektyvo interesus ir nėra tolygus individualių interesų

⁵²⁶ Tsakatika M. Claims to Legitimacy: The European Commission between Continuity and Change // *Journal of Common Market Studies*, 2005, Vol. 43, No. 1, p. 194.

⁵²⁷ Tsakatika, Op. cit., p. 198.

⁵²⁸ Tsakatika, Op. cit., p. 199.

sumai). Kitaip tariant, netgi neturėdama visuotinai priimto *kolektyvinio* naratyvo – „vientisos organizacijos idėjos“ – toks darinys kaip ES ir atitinkami jos vardu veikiančys viršvalstybiniai veikėjai gali užsitikrinti tam tikrą individų ir nacionalinių valstybių lojalumą paprasčiausiai tenkindami jų *individualius* (ypač materialius) poreikius. Buvusio EK pirmininko Romano Prodi įsitikinimu, „dauguma Europos [Sajungos] piliečių nėra visiškai skeptiški europinio [t.y. viršvalstybinio] masto priemonių atžvilgiu; <...> Galiausiai juos domina ne tai, kas sprendžia jų problemas, o kad šios problemos būtų pagaliau išspręstos“⁵²⁹. Kitaip tariant, nors viršvalstybinė ES valdysenos sistema nevisiškai suderinama su tokių santykinai senesnių pirminių institucijų kaip nacionalumas ar demokratija⁵³⁰ taisyklėmis (geriausiu atveju praktikuojamas netiesioginis demokratinis atstovavimas⁵³¹), t.y. ji nėra reprezentatyvi ir negali iki galo patenkinti individų tapatybinių (narystės) poreikių, viršvalstybinės institucijos yra tariamai „efektyvesnės“ tenkinant jų materialius poreikius (žr. skirsnį 1.2.2). Tokia pirminė institucija kaip *subsidiarumas* ES-Europos regioninėje subsistemoje yra susieta būtent su efektyvumo diskursu. Šis diskursas atitinkamai įgalina viršvalstybius institucinius veikėjus, tokius kaip Komisija, nacionalinių valstybių atžvilgiu. Kaip pažymima 2001 m. Komisijos biuletenyje apie europinę valdyseną, kuri ji parengė artėjant Europos Konstitucijos rengimo Konventui, „[Europos] žmonės Sajungos atžvilgiu puoselėja panašius lūkesčius, kokius jie turi [nacionalinės] politikos ir politinių institucijų adresu. Tačiau Sąjunga neformuoja ir neįgyvendina viešosios politikos tokiu pačiu būdu kaip nacionalinės vyriausybės; <...> Lūkesčiai turi būti patenkinami kitais būdais“⁵³². Anot Tsykatikos, tai reiškia, jog „Sajungoje negalima užsiimti politika [*do politics*]; piliečių interesai turi būti patenkinami kitomis priemonėmis: ekspertų valdymu <...> o ne politine kova. Tikima, jog būtent technokratinė valdysena užtikrina efektyvumą ir geriausius [viešosios politikos] rezultatus“⁵³³. Tokiu būdu efektyvumo diskursas, kurio institucinė išraiška yra subsidiarumo praktikos, įgalina viršvalstybinius „ekspertų“ kolektyvus – visų pirma EK. Pirminėse ES institucijose įtvirtinti galios šaltiniai apibendrinami lentelėje 2.4.

2.4 lentelė. ES institucinio komplekso socialinės struktūros ir galios santykių imanentiškumas

⁵²⁹ Prodi R. Address to the European Parliament, Strasbourg. 21 July, 1999 (Rasta: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+19990721+ITEM-005+DOC+XML+V0//EN>).

⁵³⁰ Moksliniai argumentai, pagrindžiantys „demokratijos deficito“ ES erdvėje tezę, išsamiai pristatomi: Hix S., Follesdal A. Why There is a Democratic Deficit in the EU: A Response to Majone and Moravcsik // *Journal of Common Market Studies*, 2006, Vol. 44, No. 3, p. 533-562.

⁵³¹ Žr.: Tsakatika, Op. cit., p. 198; Bartolini, Op. cit., p. 166-167; Moravcsik A. In Defense of the ‘Democratic Deficit’: Reassessing Legitimacy in the European Union // *Journal of Common Market Studies*, 2002, Vol. 40, No. 4, p. 611-613.

⁵³² European Commission. European Governance. COM(2001) 428 White Paper. 25/07/2001, Brussels. p. 32.

⁵³³ Tsakatika, Op. cit., p. 209.

		Pirminės ES institucijos (taisyklių-resursų deriniai)				
Socialinės struktūros dimensijos		Viršvalstybiškumas	Institucinė harmonizacija (supanašėjimas)	Subsidiarumas + viršvalstybiškumas + suverenitetas + mikroregionalizmas	Narystės sąlygiškumas	Transnacionalinis socialinis solidarumas (perskirstymas)
Signifikacijos	atkuriama diskursyviai					
Domin.	Paskirstymo (alokacijos)	atkuriama disponuojant ir naudojantis materialiais resursais (nuosavybe)				
	Autorizacijos	atkuriama disponuojant „autoritetiniu statusu“ ir su juo siejamais gebėjimais, ar privilegijomis	Nešališkas, nepriklausomas, viršvalstybinį interesą ginantis veikėjas	Efektiviausias (rezultatyviausias) sprendimų priėmimo centras „Arčiausiai piliečių“ esantis („demokratiškiausias“) darinys	Sąlygas atitinkanti valstybė (narė / kandidatė) Nešališkas „arbitras“, vertinantis atitikimą	
Legitimacijos		atkuriama socialiai pripažįstant (įvertinant), arba taikant neigiamas socialines sankcijas				
		atkuriama materialiai skatinant arba fiziškai baudžiant				

Šaltinis: sudaryta autoriaus.

* * *

Globaliame kontekste Europos regionas išsiskiria ypač „tankiu“ institucijų tinklu, tarp kurių galima identifikuoti pirmines (vyraujančias ir išvestines) institucijas ir ant jų „pamato“ tikslingai sukurtus antrinius institucinius režimus. Dalis pirminių institucijų egzistuoja jau keletą šimtmečių ir sudaro globalios Vestfališkosios sistemos „griaučius“. Kitos – tokios kaip žmogaus teisės, nacionalumas, tautų apsisprendimas, demokratija, laisvoji rinka, ar aplinkos apsauga – inkrementiškai susiformavo XIX-XX a. ir *papildė* tarptautinę sistemą. Galiausiai pokario (XX a. antros pusės) Europoje įsitvirtino keletas specifinių, konkrečiai su Europos Bendrijų kūrimu susijusių pirminių praktikų, kurios – nors ir sunkiai suderinamos su Vestfališkomis – taip pat *papildė* Europos regioninės tarptautinės visuomenės institucinę architektūrą. Visų šių institucijų kontekste į *švelniosios* galios poziciją iškeliamos nominaliai taikios, demokratinės, žmogaus teisės saugančios ir aplinką tausojančios, nacionalinės valstybės (suverenūs teritoriniai vienetai), bei (potencialiai) nevalstybiniai veikėjai, kurie atitinka tokį apibūdinimą. Nominaliai nešališki, bendrą regiono interesą ginantys *viršvalstybiniai* veikėjai taip pat disponuoja tam tikrais teisėtos galios (autoritetiniais) resursais. Vis dėlto švelniąja galia valstybės ir nevalstybiniai veikėjai gali naudotis tik patys nepažeisdami minėtų pirminių institucijų taisyklių.

Nors Europos Sąjunga, kaip regioninis darinys, turi tam tikrų aktoriškumo bruožų ir ribotą pripažinimą globalioje politikoje, regiono mastu galima kalbėti tik apie valstybių ir ne-/viršvalstybinių agentų sąveiką. ES lygmuo neturi pakankamai materialių resursų, kuriais galėtų disponuoti savarankiškai, o santykiuose su valstybėmis už ES ribų, šios organizacijos vardu veikia jos valstybės narės ir savarankiškos viršvalstybinės agentūros. Nors „embrioninis“ ES-Europos regiono tapatumas palaipsniui įgauna turinį, ES dar neveikia kaip vieningas darinys šio tapatumo pagrindu.

2.2. Europos Sąjungos plėtra kaip pripažinimo / atskyrimo praktika

Poskyryje 2.1 aptartas tarptautines institucijas – tame tarpe ir konstitutyvias Europos Sąjungos institucijas – galima laikyti pirminėmis, kadangi jos susiformavo inkrementiškai ir per sąlyginai ilgą laikotarpį, generuoja daugybę antrinių praktikų, taigi yra ypač plačiai reprodukuojamos laike ir erdvėje. Nors tokių pirminių institucijų kaip suverenitetas, tarptautinė prekyba, ar diplomatija pripažinimas ir tęstinumas yra iš esmės universalus, pirminių ES institucijų – viršvalstybiškumo, „vidaus“ institucijų harmonizacijos, tarpvalstybinio persikirstymo, ar saugumo bendruomenės (nekariavimo) praktikų – atkūrimu dalyvauja tik ES valstybės narės ir ES viršvalstybiniai veikėjai (bei iš dalies keletas glaudžiai su šiuo valstybių kolektyvu susijusių regiono valstybių – pvz., EFTA šalys). Be to, tam tikrose *antrinėse* ES institucijose (pvz., pinigų sąjungoje arba Pagrindinių teisių chartijos taikyme) nedalyvauja kai kurios valstybės, kurios formaliai yra ES narės. Šia prasme Europos valstybių sistema / regioninė tarptautinė visuomenė pasižymi vadinamąja „diferencijuota integracija“ arba *selektyviu* institucijų atkūrimu. Kadangi ši regioninė tarptautinė visuomenė yra akivaizdžiai platesnė nei ES narių skaičius, anot Kennetho Dysono ir Angelo Seposo, „kontinento valdysenos [sistemoje] pati ES tam tikra prasme yra diferencijuotos integracijos pavyzdys. Iš esmės ji yra Europos [valstybių sistemos] ‘šerdis’ [angl. *core*]“⁵³⁴, kurios narės kartu plėtoja *de facto* „tankiausia“ institucijų tinklą. „Šerdinei“ Europai taip pat bent iš dalies priklauso NATO ir Europos ekonominės erdvės (EEE) valstybės, tuo tarpu likusios Europos regioninės tarptautinės visuomenės narės „patiria [gerokai silpnesnį] normatyvinį Europos Tarybos ir ESBO

⁵³⁴ Dyson K., Sepos A. Differentiation as Design Principle and as Tool in the Political Management of European Integration // Dyson K., Sepos A. (eds.). *Which Europe? The Politics of Differentiated Integration*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010. p. 16.

[institucijų] spaudimą⁵³⁵. Skirsnyje 2.1.4 aptartų pirminių institucijų taisyklės pripažįsta ir reprodukuoja tik „šerdis“ valstybės, tuo tarpu platesnioji (ET / ESBO) valstybių visuomenė iš esmės atkurama remiantis gerokai „seklesne“ Vestfalijos sistemos socialine struktūra, bei (mažesniu mastu) žmogaus teisių ir demokratijos institucinėmis taisyklėmis (žr. skirsnius 2.1.2 ir 2.1.3).

Kaip teigia Yannis Stivachtis ir Markas Webberis, XXI amžiaus „Europa pasižymi, viena vertus, palaiptam [valstybes] suartinančiais regioninės integracijos procesais, institucionalizacija, tarpvalstybiniu bendradarbiavimu ir atitinkamai vis gilesne [socialine] tvarka, o kita vertus – besiplečiančia europinio masto diferenciacija; jau vien dėl to, jog dalis šalių liko už ES ir NATO ribų“⁵³⁶. Kitos dvi pan-europinės regioninę tarptautinę visuomenę įkūnijančios organizacijos – ET ir ESBO – taiko tik minimalias išankstines narystės sąlygas⁵³⁷ ir neturi griežto priežiūros mechanizmo, todėl šiuo metu apima visas (ar beveik visas) Europos (ir ne tik) valstybes. ES ir NATO narystė savo ruožtu yra stipriai institucionalizuota, paremta atitikimu griežtiems išankstiniams kriterijams, „objektyvuota“ / formaliai nešališku šio atitikimo vertinimu, bei sankcijų (tame tarpe ir materialių) taikymu nariams / kandidatams, kurie tokių kriterijų neatitinka. Tokiu būdu, anot Stivachtiso ir Webberio, „ES ir NATO plėtra formuoja tam tikrą dualizmą, kuomet paraleliai vyksta sienų kūrimas – sudaromos kliūtys plėtrai ir deklaruojama jos [neišvengiama] baigtis – bei sienų griovimas [*de-bordering*] – retoriškai įsipareigojama priimti [visas norinčias ir kriterijus atitinkančias šalis], bei <...> vystomi ryšiai tarp ‘pripapžintųjų’ [*insiders*] ir ‘atstumtųjų’ [*outsiders*]“⁵³⁸. Būtent ES sąlyginio pripažinimo mechanizmas (trumpiau – narystės „sąlygiškumas“; angl. *membership conditionality*), kaip pamatinė šios „šerdinės“ valstybių bendruomenės institucija, kuri reguliuoja jos santykį su už bendruomenės ribų esančiais „autsaideriais“, nagrinėjama šiame poskyryje.

2.2.1. Sąlygiškumo praktikos ir „diferencijuota integracija“ ES institucinėje sistemoje

Sąlygiškumas, arba išankstinių sąlygų kėlimas ir teigiamų/neigiamų sankcijų taikymas atsižvelgiant į šių sąlygų tenkinimą, yra sena ir tarptautinėje sistemoje plačiai atkuriamą praktika. Teoriškai galima atskirti dvi kraštutines jos formas: 1) vienašališką sąlygų /

⁵³⁵ Stivachtis, Webber, Op. cit., p. 112. Plačiau žr.: Merlingen M., Ostrauskaitė R. The OSCE: the Somewhat Different Socializing Agency // Flockhart T. (ed.). *Socializing Democratic Norms: The Role of International Organizations for the Construction of Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005. p. 127-146.

⁵³⁶ Stivachtis, Webber, Op. cit., p. 106.

⁵³⁷ Tiesa, 1949 m. Europos Tarybos Steigiamojo statuto (Londono sutarties) 3 ir 4 straipsniai numato išankstinį pagarbos žmogaus teisėms ir teisės viršenybei reikalavimą, keliamą būsimoms narėms, tačiau istoriškai ši sąlyga reiškė tik Europos žmogaus teisių konvencijos ratifikavimą (net jeigu potenciali ar esama ET narė praktikoje vangiai laikosi jos nuostatų).

⁵³⁸ Stivachtis, Webber, Op. cit., p. 105.

reikalavimų, kurie dažniausiai (nors ne visada) pateisinami vienašaliais (t.y. nacionaliniais) interesais, kėlimą ir materialių sankcijų („botago ir meduolio“) taikymą Kitam atsižvelgiant į tokių reikalavimų (ne)vykdymą (tai, ką galima prilyginti 1-ame disertacijos skyriuje apibrėžtiems kietosios galios santykiams); ir 2) simbolinio pripažinimo / įtraukimo į grupę praktikas, paremtas atitikimu šios grupės narystės kriterijams, kuomet (ne)pripažinimas visų sąveikos dalyvių traktuojamas kaip teigiama/neigiama socialinė sankcija. Kaip tiksliai pastebi Frankas Schimmelfennig, „materialios paskatos ir fizinės bausmės potencialiai turėtų įtakoti bet kurį <...> veikėją, tuo tarpu socialiniai saitai [kaip sankcijų objektas] veikia tik grupės, kuriai veikėjas priklauso arba kuriai siekia priklausyti, narių tarpe. <...> Priešingu atveju veikėjas neteiks jokios reikšmės grupės narių pripažinimui ir pagarbai [jo adresu], o sugėdinimo ir atskyrimo [nuo grupės] nepriims skausmingai“⁵³⁹. Be to, jeigu pirmuoju atveju sąlygos keliamos vienašališkai, tai antruoju – sąlygų šaltinis nežinomas arba nekvestionuojamas; dažniausiai (nors taip pat ne visada) tiek grupės pripažinimo siekiantis, tiek jai priklausantis veikėjas jas traktuoja kaip „natūralias“ ir „teisingas“ (žr. 2.5 lent.).

2.5 lentelė. Sąlygiškumo, kaip pirminės institucijos, formos

	Sąlygos keliamos vienašališkai ir pateisinamos partikuliariais veikėjo ar grupės interesais	Sąlygos visuotinai žinomos ir pripažįstamos kaip teisingos („normalumo standartas“), į jų šaltinį neatsižvelgiama (arba atsižvelgiama mažai)
Sąlygų tenkinimas sankcionuojamas materialiai („botagas ↔ meduolis“)	1) „kietasis“ sąlygiškumas (tiesioginis kietosios galios santykis)	
Sąlygų tenkinimas sankcionuojamas socialiai / simboliškai (pripažinimas ↔ atskyrimas)		2) narystės / „minkštasis“ sąlygiškumas (socialinio pripažinimo / ostrakizmo praktikos)

Šaltinis: sudaryta autoriaus.

Būtent antroji sąlygiškumo forma, TS literatūroje vadinama „narystės sąlygiškumu“ (angl. *membership conditionality*), anot Yannio Stivachtiso, yra „akivaizdi istorinio [kolonializmo amžiuje susiformavusio] ‘civilizuotumo standarto’ atmaina; ją praktikuoja tiek globalaus, tiek regioninio lygmens tarptautinės organizacijos, kurios simboliškai įkūnija atitinkamai globaliąją ir regioninę tarptautines visuomenes. <...> Standartų, dėl kurių sutariama, įgyvendinimas griežtai administruojamas, o pažanga juos įgyvendinant vertinama valstybių, kurios *jau* priklauso [atitinkamai] tarptautinei visuomenei“⁵⁴⁰. Šiuo atžvilgiu, kaip socialinė institucija,

⁵³⁹ Schimmelfennig F. The EU: Promoting Liberal Democracy through Membership Conditionality // Flockhart T. (ed.). *Socializing Democratic Norms: The Role of International Organizations for the Construction of Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005. p. 112.

⁵⁴⁰ Stivachtis Y. Civilization and International Society: The Case of European Union Expansion // *Contemporary Politics*, 2008, Vol. 14, No. 1, p. 76.

narystės sąlygiškumas apima (mažiausiai) du veikėjo tipus, įpareigotus atlikti skirtingą vaidmenį: „kandidatą(-ę)“ („autsaiderį/-ę“), kuris siekia atitikti kriterijus, bei „nari(-ę)“, privalantį vertinti („matuoti“) atitikimą ir (ne)pripažinti kandidatą nariu. Kadangi grupės narių būna daugiau nei vienas, savo vaidmenis jie gali funkcionaliai diferencijuoti; pavyzdžiui, narys A užsiima „vertinimu“, o narys B – atsižvelgdamas į A vertinimą – atlieka simbolinį „pripažinimo“ aktą tiesiogiai komunikuodamas su kandidatu. Akivaizdu, jog „ne-narių atitikimas standartams išplečia tos visuomenės ribas“⁵⁴¹, o buvęs „autsaideris“ turi prisiimti „nario“ vaidmenį; tačiau galimas ir atvirkštinis procesas, kuomet „narys“ – bent laikinai – tampa „ne-nariu“ ir bendruomenė susiaurėja. Tai yra supaprastintas ir schematizuotas narystės sąlygiškumo „paveikslas“; ES institucinėje sistemoje ši pirminė institucija generuoja daug ir labai sudėtingų praktikų.

Kaip jau minėta, dalies antrinių ES institucijų atkūrimė dalyvauja ne visos ES narės taip atitinkamai sukurdamos „keleto greičių“ arba „diferencijuotos integracijos“ grupes Sąjungos viduje. Tiesa, kaip teisingai pastebi K. Dysonas ir A. Seposas, „diferencijuota integracija kartais prasideda po, o kartais – dar prieš [ES] plėtrą“⁵⁴², t.y. formalų naujos narės priėmimą⁵⁴³. Bendros valiutos naudojimas, t.y. pinigų sąjunga, „veikiausiai yra pats išpūdingiausias diferencijuotos integracijos pavyzdys“⁵⁴⁴ tarp šerdinių Europos valstybių. Ši sąjunga paremta ne tik viršvalstybiškumo praktikomis (t.y. išimtinių monetarinės politikos galių suteikimu ECB), bet ir sąlygiškumo institucija. Euro zonos narėmis gali tapti tik ES valstybės; ir tik tos, kurios mažiausiai dvejus metus dalyvavo Europos valiutų kurso mechanizme (ERM-2) nedevalvuodamos savo nacionalinės valiutos euro atžvilgiu. Tokiu būdu, anot Kennetho Dysono, ES susiformavo mažiausiai trys valstybių grupės atsižvelgiant į jų dalyvavimą pan-europiniame monetariniame režime: euro zonos narės, laikinos autsaiderės (kurioms taikomas sutarties dėl ES veikimo VIII antraštinės dalies 5 skyrius) ir pusiau nuolatinės autsaiderės (JK, Danija ir *de facto* Švedija)⁵⁴⁵. Iš euro zonos narių reikalaujama atitikti du svarbiausius fiskalinės elgsenos kriterijus, apibrėžtus 1997 m. Stabilumo ir augumo pakte – metinis biudžeto deficitas negali viršyti 3% BVP, o valstybės skola – 60% BVP; šių normų nesilaikymas implikuoja EK

⁵⁴¹ Stivachtis, Op. cit., p. 76.

⁵⁴² Dyson, Sepos, Op. cit., p. 6.

⁵⁴³ Pvz., Norvegija ar Islandija dalyvauja tokių antrinių institucijų kaip ES biudžetas (įmokėdamos įnašus ir pretenduodamos į kai kurias išmokas) ar europinė darbo savaitė (≤ 48 h), o Turkija ar Monakas – bendrojo ES maito tarifo atkūrimė, nors nei EEE valstybės, nei muitų sąjungos šalys nėra (bent kolkas) ES narės.

⁵⁴⁴ Dyson K. Euro Area Entry in East-Central Europe: Paradoxical Europeanisation and Clustered Convergence // *West European Politics*, 2007, Vol. 30, No. 3, p. 420.

⁵⁴⁵ Dyson, Op. cit., p. 420-423.

įspėjimus ir finansines sankcijas, kurias tvirtina visas valstybių narių kolektyvas (Taryba)⁵⁴⁶. Analogiškos išankstinės sąlygos dėl viešųjų finansų „sveikatos“ keliamos ir narystės euro zonoje siekiančioms šalims⁵⁴⁷, be to vadinamieji Maastrichto kriterijai apima ir kainų stabilumą (rodiklį, kuriuo tapus oficialia grupės nare rūpinasi ECB), bei ekonomikos konvergencijos patvarumą, matuojamą ilgalaikę palūkanų norma. Pagal ES sutartis, „objektyvų vertinimą“ dėl kandidatės atitikimo šiems kriterijams atlieka EK ir ECB, o už patį narystės pripažinimą, t.y. „lūžio tašką“ keičiant atitinkamo veikėjo statusą ir kolektyvo ribas, atsakingos valstybės narės (ECOFIN Taryba)⁵⁴⁸. Be to, kaip savo tyrime pastebi Dysonas, „patirtis išmokė ECB ir Komisiją atsižvelgti ir į verslo ciklą [tarp euro zonos narių ir kandidatės], bei realių gyvenimo lygio standartų konvergenciją – veiksnius, kurie nepatenka tarp formaliųjų [Maastrichto] sąlygų. <...> Formalaus ir neformalaus sąlygiškumo ‘rėmuose’ šie du veikėjai [ECB ir EK] tapo galingais ‘vartų sargais’ [gatekeepers]“⁵⁴⁹. Nors dėl tokių narystės sąlygų ir ypač griežtos vertinimo procedūros euro zona iki šiol pretendavo į „stabilių finansų klubo“ tapatumą⁵⁵⁰ (bent jau iki 2009 m. valstybių skolų krizės), tik dalis „laikinių autsaiderių“ tvirtai siekia narystės joje; trys didžiosios Višegrado šalys – Lenkija, Čekija ir Vengrija – sekdamos Švedijos pavyzdžiu pastebimai „dreifuoja“ link nuolatinių autsaiderių grupės neplanuodamos prisijungti netgi prie ERM-2 mechanizmo⁵⁵¹. Akivaizdu, jog tokių ES valstybių atžvilgiu ECB, EK, bei ECOFIN Taryba nedisponuoja tais galios svertais, kuriuos narystės sąlygiškumo institucija jiems suteikia „realių“ kandidačių į euro zoną atžvilgiu.

Prieš detaliai analizuojant narystės ES sąlygiškumą, būtina taip pat trumpai apibūdinti narystę platesnėse „asocijuotųjų šalių“ ir „partnerių / kaimynių“ grupėse, kadangi joms priklauso didžioji dalis potencialių ES narių. Nors pirmąjį dešimtmetį po Šaltojo karo EB/ES bendradarbiavimas su kaimyninėmis valstybėmis ypač suintensyvėjo (1992 m. pasirašytas EEE susitarimas tarp EB ir EFTA šalių, išplėtęs pan-europinę rinką, 1996 m. Norvegija ir Islandija prisijungė prie Šengeno *acquis*, 1995 m. pradėtas Barselonos procesas), įskaitant ir buvusias komunistinio bloko šalis (1991–1995 m. sudarytos asociacijos sutartys su Višegrado ir Baltijos šalimis, 1996 m. – su Slovėnija, 1994-1996 m. pasirašyti partnerystės ir bendradarbiavimo susitarimai su dauguma NVS šalių), „kaimynystės“ diskursas apibūdinantis santykius su Rytų

⁵⁴⁶ Eurozone Portal. The Stability and Growth Pact. Rasta: <http://www.eurozone.europa.eu/euro-area/topics/stability-and-growth-pact> (Žiūrėta: 2013 12 28).

⁵⁴⁷ European Commission. Adopting the Euro / Who can join and when. Rasta: http://ec.europa.eu/economy_finance/euro/adoption/who_can_join/index_en.htm (Žiūrėta: 2013 12 28).

⁵⁴⁸ Str. 140 (1-2). Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 108-109.

⁵⁴⁹ Dyson, Op. cit., p. 428.

⁵⁵⁰ Dyson, Sepos, Op. cit., p. 12.

⁵⁵¹ Plačiau žr.: Johnson J. The Remains of Conditionality: The Faltering Enlargement of the Euro Zone // *Journal of European Public Policy*, 2008, Vol. 15, No. 6, p. 826-841.

Europa ir Šiaurės Afrika oficialiojoje ES retorikoje pradėtas formuoti tik artėjant didžiajam 2004 m. plėtros etapui. Kaip tvirtina šį diskursą analizuojantys mokslininkai, paskelbdama „Europos kaimynystės politiką“ (EKP), ES pusiau sąmoningai artikuliuoja takoskyrą tarp Savųjų (≈ „šeimos narių“) ir artimų, bet tuo pačiu metu svetimų „kaimynų“⁵⁵². ES veikėjų požiūriu, EKP „skirta šalims, kurių prisijungimas [prie Sąjungos] nėra svarstomas darbotvarkėje. <...> [EKP] neuždaro durų jokios valstybės eurointegraciniam siekiams, <...> [tačiau] akivaizdu, kad [ši] politika nėra grindžiama numatomu kaimynių prisijungimu“⁵⁵³. Tai reiškia, jog iš esmės kaimynystės praktikos apima aukščiau minėtą „kietąjį sąlygiškumą“. ES ir šalis partnerė pasirašo vadinamąjį „Veiksmų planą“, įvardijantį „darbus“, kuriuos partnerė turi atlikti per 3-5 metų laikotarpį (bei detalesnes veiksmų programas vieneriems metams, apimančias finansinę darbų „sąmatą“); kaip paskatą šioms užduotims vykdyti, ES skiria kaimyninei valstybei tam tikrą finansinę paramą iš „Kaimynystės ir partnerystės priemonės“ (ENPI) biudžeto⁵⁵⁴. Nors ES stengiasi pristatyti Veiksmų planuose numatytas užduotis kaip bendrus jos ir kaimynių tikslus, formuojamas „bendro šeimininkavimo“ (angl. *joint ownership*) diskursas⁵⁵⁵, ENPI nuostatos numato keletą labai bendro pobūdžio išankstinių sąlygų (laisvė, demokratija, pagarba žmogaus teisėms, teisinės valstybės principas), kurios keliamos visoms EKP norinčioms dalyvaujanti šalims. ES valstybės narės (Taryba), pasilieka teisę bet kada vienašališkai nutraukti finansinę paramą, nusprendusi, jog partnerė minėtų sąlygų neatitinka⁵⁵⁶. EK (nuo 2011 m. kartu su VĮ užsienio reikalams ir EIVT) yra pripažintas „vertintojas“, teikiantis metines ataskaitas apie Veiksmų planų ir kasmetinių programų įgyvendinimą, bei rekomendacijas ES Tarybai dėl partnerės (ne)atitikimo išankstinėms laisvės, demokratijos ir žmogaus teisių sąlygoms⁵⁵⁷. Taigi iš esmės ES veikėjų ir „kaimynių“ santykis yra panašesnis į kietosios galios santykį. Pasirašyti

⁵⁵² Žr.: Joenniemi P. Re-Negotiating Europe's Identity: The European Neighbourhood Policy as a Form of Differentiation // *Journal of Borderlands Studies*, 2008, Vol. 23, No. 3, p. 83-94; Bengtsson R. Constructing Interfaces: the Neighbourhood Discourse in EU External Policy // *Journal of European Integration*, 2008, Vol. 30, No. 5, p. 597-616.

⁵⁵³ Verheugen G., EU Commissioner for Enlargement. "EU Enlargement and the Union's Neighbourhood Policy". Speech at the Diplomatic Academy, Moscow. 27 October, 2003 (Rasta: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/verheugen-russia-eu_enlargement_and_the_union_en.pdf).

⁵⁵⁴ European External Action Service. European Neighbourhood Policy / How does it work?. Rasta: http://eeas.europa.eu/enp/how-it-works/index_en.htm (Žiūrėta: 2014 01 15).

⁵⁵⁵ Bengtsson, Op. cit., p. 610. Pvz., žr.: European Commission. European Neighbourhood Policy. COM(2004) 373 Strategy Paper. 12/05/2004, Brussels. p. 8; Verheugen G. "EU Enlargement and the Union's Neighbourhood Policy". Speech at the Diplomatic Academy, Moscow. 27 October, 2003 (Rasta: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/verheugen-russia-eu_enlargement_and_the_union_en.pdf).

⁵⁵⁶ Str. 1 (3), 28 (1). Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 1638/2006/EB išdėstantis bendrąsias nuostatas, kurios nustato Europos kaimynystės ir partnerystės priemonę // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys L310*. 2006, T. 49, p. 3, 13.

⁵⁵⁷ Str. 24, 25, 28 (1). Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 1638/2006/EB išdėstantis bendrąsias nuostatas, kurios nustato Europos kaimynystės ir partnerystės priemonę // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys L310*. 2006, T. 49, p. 12-13.

Veiksmų planą ir tapti ES „partnerė“ *de jure* gali bet kuri Sąjungos „artimajame užsienyje“ esanti valstybė (iki šiol to nėra padariusios tik Baltarusija, Sirija, ir Libija), tačiau finansinius „asignavimus kiekvienai [atskiros šalies metinei] programai Komisija nustato <...> atsižvelgdama į <...> pažangą siekiant sutartų tikslų“⁵⁵⁸. Jeigu ankstesniuose bendradarbiavimo formatuose (pvz., 1995 m. Barselonos deklaracijoje) ES apeliavo tik į „bendras vertybes“ ir vengė vienašališko „interesų“ diskurso, tai pradėdant 2003 m. ir 2004 m. Komisijos publikacijomis ES veikėjai visų pirma akcentuoja EKP naudą ES šalims⁵⁵⁹; be to, anot Raffaello Del Sarto ir Tobiaso Schumacherio, „nėra abejonių, jog [žodžių junginys] ‘bendros vertybės’ – tokios kaip demokratija, laisvė, teisės viršenybė, pagarba žmogaus teisėms ir orumui – referuoja į ES ir jos valstybių narių vertybes“⁵⁶⁰.

Šiaurės Afrikos ir Levanto šalių – kurių narystės ES perspektyvą beveik galutinai sugriovė Maroko precedentas⁵⁶¹ – santykiuose su ES naujoji kaimynystės politika pakeitė nedaug lyginant su 1995 m. pradėtu Barselonos procesu. Vadovaudamasi Barselonos deklaracijos nuostatomis⁵⁶², per dvejus metus ES sudarė vadinamuosius „Europos–Viduržemio jūros regiono susitarimus“ (angl. *Euro-Mediterranean Agreements*) su dauguma pietinių kaimynių⁵⁶³. Susitarimai numatė laisvosios prekybos režimo sukūrimą laipsniškai panaikinant maito mokesčius pramoninėms prekėms (2008 m. Tunisas tapo pirmąja regiono valstybe galutinai panaikinusia maitus ir sukūrusia laisvosios prekybos erdvę su ES⁵⁶⁴). Tiesa, naujoji EKP, paremta dvišale diplomatija (EK ↔ šalis partnerė) ir pozityviu slygiškumu („daugiau mainais į daugiau“), kai kurių analitikų nuomone, skatina konkurenciją tarp Viduržemio jūros regiono valstybių ir pristabdė daugiašalį regioninį bendradarbiavimą, bei saugumo bendruomenės formavimąsi regione⁵⁶⁵. Anot Emanuelio Adlerio ir Beverly Crawford,

⁵⁵⁸ Str. 7(2). Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 1638/2006/EB išdėstantis bendrąsias nuostatas, kurios nustato Europos kaimynystės ir partnerystės priemonę // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L310. 2006, T. 49, p. 5-6.

⁵⁵⁹ Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. COM(2003) 104 Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. 11/03/2003, Brussels. p. 3-9; European Commission. European Neighbourhood Policy. COM(2004) 373 Strategy Paper. 12/05/2004, Brussels. p. 12-13.

⁵⁶⁰ Del Sarto R., Schumacher T. From EMP to ENP: What's at Stake with the European Neighbourhood Policy towards the Southern Mediterranean? // *European Foreign Affairs Review*, 2005, Vol. 10, No. 1, p. 23-24.

⁵⁶¹ 1987 m. Maroko Karalystė pateikė paraišką narystei tuometinėje EB, tačiau ministrų Taryba atmetė šį prašymą, paaiškinusi, jog Marokas nėra geografinės Europos dalis.

⁵⁶² Barcelona Declaration. 27-28 November, 1995. Rasta: http://www.eeas.europa.eu/euromed/docs/bd_en.pdf.

⁵⁶³ 1995 m. – su Tunisu (įsigaliojo 1998 m.) ir Izraeliu (įsigaliojo 2000), 1996 m. – su Maroku (įsigaliojo 2000), 1997 m. – su Jordanija (įsigaliojo 2002) ir Palestinos Autonomija.

⁵⁶⁴ European Commission. Trade / Tunisia. Rasta: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/tunisia> (Žiūrėta: 2014 01 15).

⁵⁶⁵ Del Sarto, Schumacher, Op. cit., p. 21-23; Adler E., Crawford B. Normative Power: The European Practice of Region-Building and the Case of the Euro-Mediterranean Partnership // Adler E., Bicchi F., Crawford B., Del Sarto

„pietiečiams Barcelonos procesas iki šiol geriausiu atveju asocijuojasi su eurais, o blogiausiu – su neokolonialistiniu [europiečių] sąmokslu“⁵⁶⁶. Post-kolonijinis tarpusavio nepasitikėjimas, prekybos asimetrija tarp ES ir Magrebo valstybių, bei antiliberals pastarųjų šalių vidaus institucijos ir politinė kultūra, sunkiai priimanti ES kaimynėms keliamas politines sąlygas⁵⁶⁷, iš esmės įtvirtino kietosios galios santykius tarp šių dviejų valstybių grupių.

Posovietinėms Rytų kaimynėms, kurios pačių ES narių pripažįstamos „Europos valstybėmis“⁵⁶⁸, EKP reiškia ne tik finansinę paramą, bet ir potencialų priartėjimą prie narystės šerdimiame Europos valstybių kolektyve. Nors kaip minėta aukčiau, „kaimynystės“ formatas – bent jau ES požiūriu – neapima potencialaus prisijungimo prie Sąjungos ir iš esmės buvo „suprojektuotas“ kaip alternatyva narystei, dauguma 2005-2006 m. su rytinėmis partnerėmis sudarytų EKP Veiksmų planų numatė „naujos aukštesnio rango sutarties galimybę, kurios turinį nulems [atitinkamo] Veiksmų plano užduočių įgyvendinimas“⁵⁶⁹. Šioms valstybėms, kurių santykius su ES nuo 1998-1999 m. apibrėžia tik „Partnerystės ir bendradarbiavimo“ susitarimai, anot Christophe'o Hilliono, „jokia žemesnio nei asociacijos statuso sutartis nebūtų laikoma paaukštinimu“⁵⁷⁰ jau vien dėl to, jog tai diskriminuotų rytines kaimynes pietinių atžvilgiu; minėti „Europos–Viduržemio jūros“ susitarimai tarp ES ir jos Pietų kaimynių turi asociacijos statusą, bei numato laisvosios prekybos erdvės sukūrimą, tuo tarpu „Partnerystės ir bendradarbiavimo“ susitarimai su NVS šalimis numato tik „didžiausio palankumo“ (*most favoured nation*) muitų tarifus⁵⁷¹. Laisvosios prekybos (bent jau pramoninėmis prekėmis) režimas yra vienas iš skiriamųjų asociacijos požymių⁵⁷², kartu su intensyvaus ir daugiapakopio politinio dialogo institucijomis (paprastai reguliariais ministrų tarybos susitikimais, delegatų komitetu, sudarytu iš valstybės tarnautojų, ir parlamentiniu forumu), tam tikromis nuostatomis

R. (eds.). *The Convergence of Civilizations: Constructing a Mediterranean Region*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 2006. p. 24-25.

⁵⁶⁶ Adler, Crawford, Op. cit., p. 20.

⁵⁶⁷ Plačiau žr.: Adler, Crawford, Op. cit., p. 26-29.

⁵⁶⁸ Council of the European Union. Joint Declaration on the EU-Ukraine Association Agreement. EU-Ukraine Summit in Paris, 9 September, 2008. 12812/08 (Presse 247) Press Release. 09/09/2008, Brussels. p. 3 (Rasta: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/er/102633.pdf).

⁵⁶⁹ EU/Ukraine Action Plan. Brussels, 21st February 2005. Rasta: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/ukraine_enp_ap_final_en.pdf.

⁵⁷⁰ Hillion C. Mapping-out the New Contractual Relations between the European Union and Its Neighbours: Learning from the EU-Ukraine 'Enhanced Agreement' // *European Foreign Affairs Review*, 2007, Vol. 12, No. 2, p. 175.

⁵⁷¹ Summaries of EU legislation. Partnership and Cooperation Agreements (PCAs). Rasta: http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations/reactions_with_third_countries/eastern_europe_and_central_asia/r17002_en.htm. (Žiūrėta: 2014 01 20).

⁵⁷² European External Action Service. Association Agreements. Rasta: <http://eeas.europa.eu/association/> (Žiūrėta: 2014 01 20).

dėl laisvo arba supaprastinto asmenų judėjimo ir bendradarbiavimo teisėsaugos srityje⁵⁷³. Asociacijos tarp ES ir trečiosios šalies galimybė numatyta Sutarties dėl ES veikimo 217 (EB sutarties 310) straipsnyje⁵⁷⁴, o remiantis 1987 m. ETT išaiškinimu toks „susitarimas sukuria ypatingus, privilegijuotus ryšius su valstybe ne-nare, kuri, bent dalinai, gali dalyvauti Bendrijos sistemoje“⁵⁷⁵. Konkrečiu atveju asociacijos susitarimo turinys ir pasirašymo sąlygos gali šiek tiek skirtis priklausomai nuo regiono ir šalies partnerės specifikos (pvz., Vakarų Balkanų atveju buvo svarbus taikių santykių su kitomis Balkanų šalimis palaikymas⁵⁷⁶) tačiau esminiai asociacijos elementai kartojasi visose tokio pobūdžio sutartyse.

Istoriškai keturios Europos valstybių⁵⁷⁷ grupės buvo arba yra pasirašiusios, arba planuoja pasirašyti asociacijos susitarimus su ES: 1) Vidurio ir Rytų Europos (VRE) šalys, kurios 2004-2007 m. tapo ES narėmis (1991-1996 m. „Europos sutartys“); 2) EFTA šalys, iš kurių tik Austrija, Švedija ir Suomija kol kas tapo ES narėmis (1992 m. EEE sutartis); 3) Vakarų Balkanų valstybės, iš kurių Kroatija 2013 m. buvo priimta į ES (2001-2008 m. Stabilizacijos ir asociacijos susitarimai); 4) buvusios Sovietų Sąjungos respublikos, dalyvaujančios EKP (2014 m. asociacijos sutartys pasirašytos su Ukraina, Gruzija ir Moldova). Nors visos šios sutartys numato laisvosios prekybos taisykles ir finansinę ES paramą asocijuotajai narei⁵⁷⁸, anot F. Schimmelfennigo, „bet kokios materialios paskatos visuomet apima ir socialinio pripažinimo elementą. <...> Institucionalizuoti ryšiai, ką nurodo jau patys jų pavadinimai – ‘partnerystė’, ‘asociacija’ ir ‘narystė’ – implikuoja tam tikrą santykį su [valstybių] bendruomene, ir laipsnišką judėjimą iš autsaiderių į narių grupę“⁵⁷⁹ (žr. 2.1 pav.). Ryšys tarp asociacijos ir narystės ES

⁵⁷³ Plačiau žr.: Phinnemore D. Stabilisation and Association Agreements: Europe Agreements for the Western Balkans? // *European Foreign Affairs Review*, 2003, Vol. 8, No. 1, p. 81-97.

⁵⁷⁴ Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 144.

⁵⁷⁵ Judgment of the Court. Case 12/86 Demirel v. Schwäbisch Gmünd. 30 September, 1987. Rasta: <http://curia.europa.eu/>.

⁵⁷⁶ The Stabilisation and Association Process for Countries of South-Eastern Europe. COM(1999) 235 Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. 26/05/1999, Brussels. p. 1-2, 9.

⁵⁷⁷ Kai kurios Viduržemio jūros baseino šalys – tokios kaip Malta, Kipras ar Turkija – asociacijos sutartis su EB/ES sudarė dar Šaltojo karo metais, tačiau jų priskyrimas „Europai“ yra nevienareikšmis.

⁵⁷⁸ Pz., žr.: Art. 1 (2), 8, 104-105. Europe Agreement establishing an association between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Lithuania, of the other part // *Official Journal of the European Communities* L51. 1998, V. 41, p. 5, 7, 31; Art. 1 (2), 15, 106-107. Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Croatia, of the other part // *Official Journal of the European Union* L26. 2005, V. 48, p. 4, 6, 27; Str. 115-117. Europos ekonominės erdvės susitarimas // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys*. 2004 Specialus leidimas, S. 11, T. 52, p. 28-29.

⁵⁷⁹ Schimmelfennig, 2005, Op. cit., p. 116.

plėtos procese pradėjo formuotis tik po Šaltojo karo⁵⁸⁰. 1961 m. Atėnų sutartyje, įsteigusioje asociaciją tarp EB ir Graikijos, bei 1963 m. Ankaros sutartyje tarp EB ir Turkijos buvo užuominų apie galimą šių šalių narystę⁵⁸¹, tačiau analogiškuose 1970 ir 1972 m. asociacijos susitarimuose su buvusiomis JK kolonijomis Viduržemio jūroje – Kipru ir Malta – numatytas tik prisijungimas prie EB muitų sąjungos⁵⁸². Tiesa, sudarinėdama asociaciją su šiomis valstybėmis ES dar nepuoselejo pacifikacijos ir politinių režimų stabilizacijos lūkesčių, kuriuos ji aiškiai deklaravo postkomunistinės Europos atžvilgiu (plačiau žr. kitame skirsnyje), todėl ankstyvieji asociacijos susitarimai neapima ir nuostatų dėl laisvės, demokratijos, ar žmogaus teisių įtvirtinimo. Jau pirmųjų po Šaltojo karo sudarytų „Europos susitarimų“ su Lenkija, Vengrija ir Čekoslovakija (1991 m.) preambulėje „pripažįstamas faktas, jog galutinis [šių šalių] tikslas yra tapti Bendrijos narėmis, ir asociacija <...> padės pasiekti šį tikslą“⁵⁸³. 1993 m. Kopenhagos Europos Vadovų Tarybos išvadose asociacijos procesas VRE jau aiškiai susietas su šių šalių narystės ES perspektyva⁵⁸⁴, o 1994 m. Eseno Vadovų Tarybos priimtoje Pasirengimo narystei strategijoje teigiama, kad „pagrindiniai šios strategijos instrumentai <...> yra <...> Europos sutartys“⁵⁸⁵. Vėlesnių asociacijos sutarčių su Baltijos šalimis ir Slovėnija (atitinkamai 1995 ir 1996 m.) pasirašymas jau suvokiamas kaip minėtos strategijos įgyvendinimas⁵⁸⁶. Kaip žingsnis link ES narystės traktuojamas ir Stabilizacijos ir asociacijos procesas su Balkanų valstybėmis⁵⁸⁷, taigi iš esmės XX a. 10-ajame dešimtmetyje susiformavo taisyklė, jog sėkminga asociacija su ES yra būtina (nors ir nepakankama) narystės sąlyga. Remiantis struktūros dualumo prielaida (žr. poskyrį 1.3), tokios taisyklės įtvirtinimas lemia ir ES rytinių kaimynių įsitikinimą, jog

⁵⁸⁰ Žr.: Sedelmeier U. *Enlargement: From Rules for Accession to a Policy towards Europe* // Wallace H., Pollack M., Young A. (eds.). *Policy-Making in the European Union*. 6th ed. New York: Oxford University Press, 2010. p. 407-410.

⁵⁸¹ Pvz.: Art. 28. Agreement establishing an association between the European Economic Community and Turkey // *Official Journal of the European Communities C113*. 1973, V. 16, p. 7.

⁵⁸² Pvz., Art. 2 (3). Agreement establishing an association between the European Economic Community and the Republic of Cyprus // *Official Journal of the European Communities L133*. 1973, V. 16, p. 3.

⁵⁸³ Europe Agreement establishing an association between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Poland, of the other part // *Official Journal of the European Communities L348*. 1993, V. 36, p. 3.

⁵⁸⁴ Copenhagen European Council, 21-23 June 1993. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Communities*. 1993, No. 6, p. 12-13.

⁵⁸⁵ Essen European Council, 9-10 December 1994. Annex IV to Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Union*. 1994, No. 12, p. 20.

⁵⁸⁶ Pvz., žr. preambules: Europe Agreement establishing an association between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Lithuania, of the other part // *Official Journal of the European Communities L51*. 1998, V. 41, p. 5; Europe Agreement establishing an association between the European Communities and their Member States, acting within the framework of the European Union, of the one part, and the Republic of Slovenia, of the other part // *Official Journal of the European Communities L51*. 1999, V. 42, p. 5.

⁵⁸⁷ The Stabilisation and Association Process for Countries of South-Eastern Europe. COM(1999) 235 Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. 26/05/1999, Brussels. p. 3.

naujieji asociacijos susitarimai EKP kontekste galiausiai sudarys prielaidas jų visateisei narystei Sąjungoje (net jeigu ES veikėjai šios narystės neplanuoja)⁵⁸⁸.

Kaip pastebi ES kaimynystės ir asociacijos procesus tyrinėjantys mokslininkai, sąlygos EKP Veiksmų planuose ir asociacijos sutartyse iš esmės atkartoja Kopenhagos kriterijus, keliamus narystei ES⁵⁸⁹ (plačiau apie ES narystės kriterijus žr. skirsnyje 2.2.3). Tiesa, anot Schimmelfennig, „kuo stipresni ir labiau institucionalizuoti saitai [su ES], tuo griežtesnės ir politinės sąlygos“⁵⁹⁰. Išankstiniai kriterijai, keliami EKP dalyvaujančioms partnerėms – laisvė, demokratija, žmogaus teisės ir teisės viršenybė – yra pakankamai abstraktūs ir laisvai interpretuojami (teisę interpretuoti pasilieka ES), o galimos sankcijos ir sąlygų (ne)įgyvendinimo kaštai santykinai maži, todėl Gwendolyn Sasse EKP sąlygiškumo praktikas vadina „lengvai virškinamu sąlygiškumu“ (angl. „*conditionality - lite*“)⁵⁹¹. Partnerystės ir bendradarbiavimo susitarimuose, bei EKP Veiksmų planuose valstybė partnerė įsipareigoja su ES teise derinti nacionalinius įstatymus tik tose srityse, kurios tiesiogiai susiję su tarptautine prekyba konkrečiomis prekėmis, bei ES investicijomis (įmonių, bankininkystės, darbo saugos, konkurencijos, intelektualinės nuosavybės, vartotojų apsaugos, ir pan.)⁵⁹², tuo tarpu asociacijos susitarimai dažnai numato ir ekonominės bei monetarinės politikos, vizų ir prieglobsčio teikimo taisyklių derinimą prie ES praktikų, ir pan.⁵⁹³ Tai galima sieti su asociacijos susitarimuose numatoma – kad ir miglota – narystės ES galimybe, kuri implikuoja būsimą dalyvavimą daugumos pirminių ir antrinių ES institucijų atkūrimu. Galiausiai ES sąlygų ir reikalavimų įgyvendinimo *vertinimas* EKP kontekste taip pat aiškiai atkartoja kandidačių į ES atitikimo narystės kriterijams vertinimą. Vertinimas vykdomas dviem būdais: 1) Partnerystės ir bendradarbiavimo, bei asociacijos susitarimai numato, jog atitinkamos sutarties nuostatų įgyvendinimą prižiūri *jungtinė* Bendradarbiavimo arba Asociacijos taryba, kuriai abi pusės

⁵⁸⁸ Žr.: Sasse G. The European Neighbourhood Policy: Conditionality Revisited for the EU's Eastern Neighbours // *Europe-Asia Studies*, 2008, Vol. 60, No. 2, p. 308.

⁵⁸⁹ Pvz., žr.: Sasse, Op. cit., p. 302; Kelley J. New Wine in Old Wineskins: Promoting Political Reforms through the New European Neighbourhood Policy // *Journal of Common Market Studies*, 2006, Vol. 44, No. 1, p. 32-33.

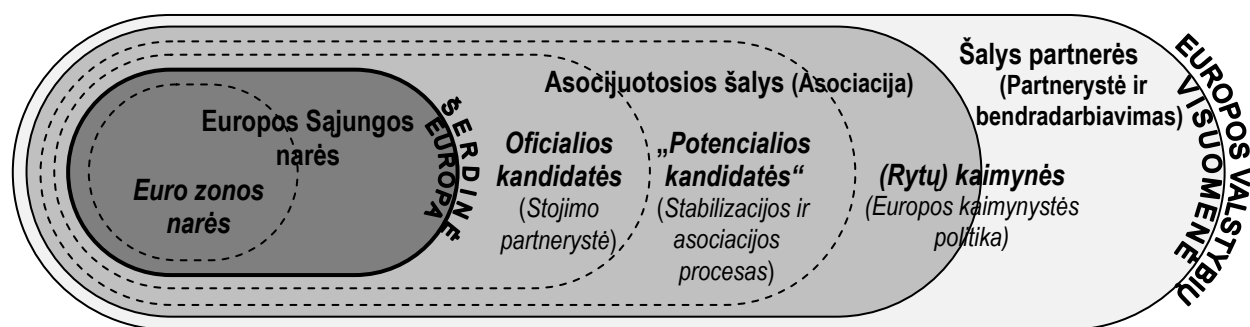
⁵⁹⁰ Schimmelfennig, 2005, Op. cit., p. 113.

⁵⁹¹ Sasse, Op. cit., p. 303. Taip pat žr.: Kelley, Op. cit., p. 36.

⁵⁹² Pvz., žr.: Pt. 2.2 (17). EU/Ukraine Action Plan. Brussels, 21 February, 2005. Rasta: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/ukraine_enp_ap_final_en.pdf; Art. 51 (2). Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, and Ukraine // *Official Journal of the European Communities L49*. 1998, V. 41, p. 15-16.

⁵⁹³ Pvz., žr.: Art. 82 (2-3), 76. Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Croatia, of the other part // *Official Journal of the European Union L26*. 2005, V. 48, p. 21-22; Str. 82, 89. Europos Bendrijų bei jų valstybių narių ir Serbijos Respublikos stabilizacijos ir asociacijos susitarimas // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys L278*. 2013, T. 56, p. 38, 40.

įsipareigoja perduoti visą reikalingą informaciją⁵⁹⁴; 2) EKP kontekste vertinimą taip pat *vienašališkai* atlieka Europos Komisija (ir EIVT), publikuodama kasmetines „Pažangos ataskaitas“ (*Progress reports*), kuriose apžvelgiamas Veiksmų planų įgyvendinimas ir teikiamos rekomendacijos tolesniems politiniams žingsniams⁵⁹⁵. Pastaroji praktika ypač primena EK „reguliariąsias ataskaitas“ apie kandidačių progresą įgyvendinant narystės sąlygas, o ši panašumą dauguma mokslininkų aiškina Komisijos pareigūnų, parengusių EKP strategiją, socializacija administruojant ES plėtrą⁵⁹⁶. Kaip ir naujų ES narių priėmimo praktikose (plačiau žr. skirsnyje 2.2.5), kaimynystės procese EK įsitvirtino galios pozicijoje kaip vienintelis kompetentingas ir teisėtas autsaiderių „vertintojas“⁵⁹⁷. Kaip reziumuoja Rikardas Bengtssonas, ES (valstybės narės ir ypač Komisija) išreiškia savo „galios viršenybę EKP šalių atžvilgiu <...> tiek formuodama santykių kontekstą – <...> paskatas ir reikalavimus – tiek [vienašališkai] nustatydamą pagrindinių sąvokų reikšmę – tokių kaip <...> demokratija, pažanga“⁵⁹⁸ ir t.t. Kitaip tariant, bet kokios sąlygiškumo (o ypač narystės sąlygiškumo), kaip pirminės institucijos, generuojamos praktikos akivaizdžiai prisideda prie galios santykių (at)kūrimo.

2.1 pav. Narystė ES „diferencijuotos integracijos“ grupėse Europos regioninėje valstybių visuomenėje

Šaltinis: sudaryta autoriaus

2.2.2. Istoriniai ES plėtros etapai ir jų įtaka plėtros taisyklių susiformavimui

Nuo Europos (Ekonominės) Bendrijos įkūrimo (1957 m.) šios tarptautinės organizacijos narių skaičius išaugo nuo 6 narių iki 28 valstybių. Nors formaliai dėl prisijungimo prie Sąjungos

⁵⁹⁴ Pvz., žr.: Art. 82. Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, and the Republic of Moldova // *Official Journal of the European Communities L181*. 1998, V. 41, p. 23; Art. 461. Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part (European External Action Service. EU-Ukraine Association Agreement / Text of the initialled Agreement. Rasta: http://eeas.europa.eu/ukraine/assoagreement/assoagreement-2013_en.htm. Žiūrėta: 2014 01 23).

⁵⁹⁵ European External Action Service. Progress Reports. Rasta: http://eeas.europa.eu/enp/documents/progress-reports/index_en.htm (Žiūrėta: 2014 01 23).

⁵⁹⁶ Sasse, Op. cit., p. 297, 302; Kelley, Op. cit., p. 32-34; Dannreuther R. Developing the Alternative to Enlargement: The European Neighbourhood Policy // *European Foreign Affairs Review*, 2006, Vol. 11, No. 2, p. 191.

⁵⁹⁷ Kelley, Op. cit., p. 31-32.

⁵⁹⁸ Bengtsson, Op. cit., p. 612.

kiekviena kandidatė su valstybėmis narėmis derasi atskirai, jeigu tuo pačiu metu paraišką narystei pateikia daugiau nei viena valstybė, stojimo procesas su visomis kandidatėmis vykdomas lygiagrečiai. Atsižvelgiant į tokią praktiką, iki šiol įvykusius prisijungimo prie EB/ES atvejus galima skirstyti į 5 etapus: 1) Pirmoji („Vakarų“) plėtra (JK, Airija ir Danija paraiškas tapti EB narėmis pateikė 1967⁵⁹⁹, o įstojo 1973 m.); 2) „Viduržemio jūros / Pietų“ plėtra (Graikija, Portugalija ir Ispanija paraiškas pateikė 1975/77, įstojo 1981/86 m.); 3) „EFTA / Šiaurės“ plėtra (Austrija, Švedija ir Suomija paraiškas pateikė 1989-1992, įstojo 1995 m.); 4) „Didžioji / Rytų“ plėtra (Kipras ir Malta paraiškas pateikė 1990, dešimt VRE šalių – 1994-1996, visos įstojo 2004/2007 m.); 5) „Balkanų / Pietryčių“ plėtra (penkios buvusios Jugoslavijos respublikos ir Islandija paraiškas pateikė 2003-2009, Kroatija įstojo 2013 m.). Tokiame skirstyme naujo plėtros etapo pradžia (kad ir su išlygomis) laikomas paraiškos(-ų) pateikimas, pabaiga – naujos narės(-ių) priėmimas, o etapų ribos chronologiškai „nepersidengia“ (arba beveik nepersidengia⁶⁰⁰). Turkijos stojimo į EB/ES atvejis (paraiška pateikta 1987 m.), kuris jau apima trijų paskutinių plėtros etapų chronologines ribas, yra išskirtinis, todėl plačiau nagrinėjamas 3-ame skyriuje.

Svarbiausia taisyklė, kurią suformulavo EB valstybės narės pirmojo plėtros etapo metu, yra Bendrijos *acquis* perkėlimas į kandidatės teisinę-institucinę sistemą⁶⁰¹. Kadangi tarp 1967 m. paraišką narystei EB pateikusių šalių⁶⁰² ekonomiškai ir politiškai pajėgiausia buvo JK, kuri turėjo tapti Bendrijos biudžeto „donore“, išskeldamos sąlygą kandidatėms besąlygiškai ir be išimčių pripažinti visas europines „žaidimo taisykles“ narės steigėjos siekė užkirsti kelią JK išsisukinėjimui nuo dalyvavimo jai nepalankiame finansiniame režime⁶⁰³. Nors, kaip minėta aukščiau, kai kurių ES institucijų atkūrimo šiandien dalyvauja ne visos ES valstybės, galimybę nesilaikyti naujai kuriamų antrinių institucijų taisyklių iš esmės turi tik esamos kolektyvo narės; remiantis pirmojo plėtros etapo precedentu, kandidatės privalo pripažinti ir į nacionalinę sistemą perkelti visas *tuo metu* egzistuojančias europines normas. Tiesa, apart šios sąlygos, tyrinėtojai⁶⁰⁴

⁵⁹⁹ Prieš 1967 m. teikimą analogiškas paraiškas narystei JK, Airija ir Danija taip pat buvo pateikusios dar 1961 m., tačiau Prancūzijai *de facto* vetavus JK narystę, kitos šalys savo paraiškas suspendavo pačios.

⁶⁰⁰ išskyrus Kipro ir Maltos paraiškas 1990 m., kurios buvo pateiktos anksčiau nei Skandinavijos šalių, Lenkijos ir Vengrijos prašymus prisijungti prie Sąjungos 1994 m., dar formaliai neįstojus EFTA šalims, bei Kroatijos paraišką 2003 m., dar nesibaigus Rytų plėtrai.

⁶⁰¹ Preston C. Obstacles to EU Enlargement: The Classical Community Method and the Prospects for a Wider Europe // *Journal of Common Market Studies*, 1995, Vol. 33, No. 3, p. 452-453.

⁶⁰² be JK, Airijos ir Danijos paraišką narystei EB 1967 m. pateikė ir Norvegija, tačiau neigiami visuotinio referendumo rezultatai 1972 m. neleido šiai šaliai prisijungti prie Bendrijos pirmojo plėtros etapo metu.

⁶⁰³ Bache I., George S. *Politics in the European Union*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2006. p. 539-541.

⁶⁰⁴ Pvz., žr.: Smith K. E., Sjursen H. Justifying EU Foreign Policy: The Logics Underpinning EU Enlargement // Tonra B., Christiansen T. (eds.). *Rethinking European Union Foreign Policy*. Manchester, New York: Manchester University Press, 2004. p. 131.

dažniausiai neišskiria jokių kitų formalių ar neformalių narystės kriterijų, kuriais valstybės narės ir kandidatės vadovavosi „Vakarų“ plėtros etape. Kadangi valstybės į rytus nuo tuometinės EB priklausė Sovietų Sąjungos dominuojamam komunistiniam blokui, o pietinės kaimynės buvo valdomos karinių ar radikaliai dešiniųjų politinių režimų, „realios“ kandidatės 7-ajame dešimtyje buvo vos kelios Šiaurės ir Vakarų Europos valstybės, su kuriomis EB šalys steigėjos 5-ajame – 6-ajame dešimtmečiuose jau įgyvendino įvairius bendradarbiavimo projektus (pvz., VES) ir kurios nuo 1960 m. vystė panašų, tačiau alternatyvų Bendrijai, EFTA prekybos režimą.

Antrojo – „Viduržemio jūros“ – plėtros etapo kontekstas ženkliai skyrėsi nuo pirmojo. Nors VRE šalys vis dar buvo už „geležinės uždangos“, autoritarinio valdymo pabaiga Graikijoje ir Portugalijoje (1974 m.), bei Ispanijoje (1975 m.) pastebimai pakeitė EB narių požiūrį į šias Pietų Europos valstybes. Tuo pačiu metu – 8-ajame dešimtyje – pačioje Bendrijoje prasidėjo politinės tapatybės paieškos; 1970 m. šalia bendrosios rinkos kūrimo priemonių (ir formaliai ne EB Tarybos formate) valstybės narės pradėjo koordinuoti ir savo užsienio politikas, o 1973 m. Kopenhagos viršūnių susitikime priėmė deklaraciją dėl „Europos tapatybės“, kurioje be labai abstrakčių nuorodų į 9 tuometinių narių teisės ir moralės sistemų panašumą minima ir „atstovaujamoji demokratija“, kaip visoms valstybėms narėms būdinga institucinė sistema⁶⁰⁵. Galiausiai jau po Graikijos, Portugalijos ir Ispanijos paraiškų narystei EB pateikimo Europos Vadovų Taryba 1978 m. balandį priėmė „Deklaraciją dėl demokratijos“, kurioje ne tik skelbiama tiesioginių EP rinkimų pradžia, bet ir teigiama, kad „pagarba ir laikymasis atstovaujamosios demokratijos ir žmogaus teisių <...> yra esminiai narystės Europos Bendrijose požymiai“⁶⁰⁶. Tokiu būdu, kaip tvirtina dauguma ES/EB plėtros tyrinėtojų, „vidaus“ politinio režimo pobūdis įsitvirtino kaip neformalus narystės Bendrijoje kriterijus jau antrajame plėtros etape⁶⁰⁷. Nors 1976/78 m. Komisijos nuomonėse apie Graikijos, Portugalijos ir Ispanijos narystės EB galimybę labiau akcentuojama ne politinė, o ekonominė konvergencija, bei teisinė-institucinė (dis)harmonija tarp šių šalių ir Bendrijos (ypač didelis ir investicijų reikalaujantis Graikijos žemės ūkio sektorius, bei tam tikrų pramonės šakų protekcionizmas Ispanijoje⁶⁰⁸), tose pačiose Komisijos nuomonėse pripažįstamas ir neformalusis politinis kriterijus, kuriuo remiasi

⁶⁰⁵ Declaration on Europe's Identity. Copenhagen European Summit, 14-15 December 1973 // *The Bulletin of the European Communities*. 1973, No. 12, p. 118-122.

⁶⁰⁶ Declaration on Democracy. Copenhagen European Council, 7-8 April 1978. Annex to Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Communities*. 1978, No. 3, p. 6.

⁶⁰⁷ Smith, Sjursen, Op. cit., p. 131; Verney S. Justifying the Second Enlargement: Promoting Interests, Consolidating Democracy or Returning to the Roots? // Sjursen H. (ed.). *Questioning EU Enlargement: Europe in Search of Identity*. New York, London: Routledge, 2006. p. 22, 35-36, 40.

⁶⁰⁸ Commission of the European Communities. Opinion on Greek application for membership, 29 January 1976 // *Bulletin of the European Communities*. Supplement 2/76, p. 8-9, 13-15; Commission of the European Communities. Opinion on Spain's application for membership, 29 November 1978 // *Bulletin of the European Communities*. Supplement 9/78, p. 11-12, 14-15, 19.

EB veikėjai, vertindami kandidates; pavyzdžiui, 1976 m. EK nuomonėje apie 1975 m. Graikijos paraišką teigiama, kad „demokratijos konsolidacija Graikijoje, kuri ypač rūpi <...> Bendrijai ir jos valstybėms narėms, yra glaudžiai susijusi su Graikijos ir Bendrijos santykių evoliucija. Atsižvelgdama būtent į šį faktorių, Komisija rekomenduoja į Graikijos prašymą [narystei] duoti aiškų teigiamą atsakymą“⁶⁰⁹. Tiesa, skirtingai nei ketvirtajame plėtros į rytus etape, Pietų plėtros etapo metu kandidatėms dar nebuvo pateikiami aiškūs politinio kriterijaus indikatoriai, taigi „demokratija“, kaip taisyklių ir praktikų visuma, buvo pakankamai abstrakti ir atvira interpretacijai sąlyga.

Būtina pažymėti, kad jau pirmųjų dviejų plėtros etapų metu pradėjo diferencijuotis ES veikėjų – Komisijos ir nacionalinių valstybių – vaidmenys ir galios. Kaip pastebi Christophe’as Hillionas, iš esmės iki pat Rytų plėtros, šis procesas buvo dominuojamas valstybių narių⁶¹⁰. Dar 1961 m. gavusi pirmąją JK paraišką narystei tuometinėje EB, Bendrija su ja taip ir nepradėjo stojimo proceso, kadangi 1963-ųjų sausį spaudos konferencijoje Prancūzijos prezidentas Charles de Gaulle’is viešai atmetė JK narystės galimybę⁶¹¹. Panašiai Prancūzija bandė vetuoti ir antrąją JK paraišką; 1967 m. gegužę gavusi pakartotinį pastarosios (bei dar 3 valstybių) prašymą prisijungti prie Bendrijos ir vadovaudamasi tuometinės Romos sutarties 237 straipsniu, liepą EB Taryba kreipėsi į Komisiją jos „nuomonės“. Nepaisant Komisijos siūlymo pradėti derybas, išdėstyto rugsėjo mėnesio „nuomonėje“, gruodžio 18-19 d. posėdžiavusi Taryba nepatvirtino derybų pradžios; kaip teigiama Tarybos pranešime, „penkios valstybės narės sutiko su Komisijos nuomone <...> [ir] išreiškė norą derybas pradėti nedelsiant <...>; viena valstybė narė [t.y. Prancūzija] laikėsi pozicijos, jog [pirmiausiai] britų ekonomikos pertvarka turi būti baigta, [ir] tik tada Didžiosios Britanijos paraiška gali būti svarstoma“⁶¹². Nors pasikeitus prezidentams Prancūzijoje 1970 m. vasarą derybos su JK ir kitomis kandidatėmis vis dėlto buvo pradėtos, „Vakarų“ plėtra suformavo precedentą, pagal kurį valstybės narės, ar netgi bet kuri *viena* iš jų, gali *nepaisyti* EK atlikto kandidatės įvertinimo. Analogiška situacija pasikartojė svarstant Graikijos paraišką 1975-1976 m. Nors 1976 m. sausio mėnesio „nuomonėje“, kaip teisingai pastebi Susannah Verney, Komisija „iš esmės siūlė pateikti simbolinį politinį [atsakymą] ‘taip’ kartu su ekonominiu [vertinimu] ‘dar ne’“⁶¹³, t.y. buvo rekomenduojamas trumpos ar vidutinės

⁶⁰⁹ Commission of the European Communities. Opinion on Greek application for membership, 29 January 1976 // *Bulletin of the European Communities*. Supplement 2/76, p. 9.

⁶¹⁰ Hillion C. EU Enlargement // Craig P., De Búrca G. (eds.). *The Evolution of EU Law*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2011. p. 188-193.

⁶¹¹ Preston C. *Enlargement and Integration in the European Union*. New York, London: Routledge, 1997. p. 27-29.

⁶¹² Commission of the European Communities. *First General Report on the Activities of the Communities in 1967*. Brussels, Luxembourg: February 1968. p. 351.

⁶¹³ Verney, 2006, Op. cit., p. 25.

trukmės pasirengimo narystei laikotarpis⁶¹⁴, valstybės narės vieningai nepaisė EK vertinimo ir įpareigojo derybas pradėti nedelsiant (už 5 mėnesių), bei priimti Graikiją į Bendriją vos deryboms pasibaigus⁶¹⁵. Kitaip tariant, nors jau pirmųjų dviejų plėtros etapų metu Komisija prisiėmė „vertintojos“ vaidmenį, o valstybės narės (Taryba) įsitvirtino kaip „sprendimų priėmėjos“, EK nuomonės ir rekomendacijos dar nebuvo traktuojamos taip dogmatiškai, kaip vėlesniuose plėtros etapuose.

Šiaurės plėtra vyko jau pagal ankstesnių plėtros etapų metu suformuluotas taisykles, vadovaujantis pusiau formaliu politinių ir ekonominių institucijų konvergencijos kriterijumi, bei – kas buvo dar aktualiau EFTA šalims⁶¹⁶ – keliant išankstinę viso *acquis* priėmimo sąlygą kandidatėms. Skandinavijos šalių ir Austrijos stojimo proceso išdavoje esminių pokyčių plėtros taisyklėse neįvyko, tiesa, būtent šio etapo metu ES veikėjų darbotvarkėje iškilo efektyvaus europinių institucijų veikimo ir kolektyvinių sprendimų priėmimo dalyvaujant dideliame valstybių skaičiui klausimas. JK ir Ispanija ypač griežtai prieštaravo blokuojančios mažumos balsų skaičiaus Taryboje ekstrapoliavimui nuo 23 iki 27 po EFTA valstybių prisijungimo (t.y., išlaikant blokuojančią mažumą ties 30% visų balsų riba), argumentuodamos, jog ryšys tarp valstybės gyventojų skaičiaus ir jos įtakos Taryboje susilpnės⁶¹⁷; taigi *de facto* jos siūlė sumažinti minėtą procentinę ribą. 1992 m. birželį, aptardama numatomą EB/ES plėtrą į šiaurę, Lisabonos Vadovų Taryba „sutarė, jog ši plėtra yra įmanoma laikantis institucinių nuostatų, įtrauktų į [Mastrichto] sutartį“⁶¹⁸, kuri tuo metu jau buvo ratifikacijos stadijoje („tarp eilučių“ tai reiškė, kad jokių institucijų inovacijų daryti nederėtų). 1994 m. kovą valstybėms narėms posėdžiaujant ministrų lygmeniu nedidelė nuolaida – žinoma kaip „Janinos kompromisas“ – JK ir Ispanijai vis dėlto buvo padaryta: Taryboje susidarius mažumai, turinčiai nuo 23 iki 26 balsų, sprendimo priėmimas turėjo būti atidedamas „protingam terminui“⁶¹⁹ ir ši taisyklė turėjo galioti iki artimiausios tarpvyriausybines konferencijos⁶²⁰. Komentuodama „Janinos kompromisą“, Komisija priminė, jog „Europos Vadovų Taryba [1992 m.] Lisabonoje nusprendė, kad [bent jau artimiausia] plėtra yra įmanoma laikantis [esamų] institucinių nuostatų <...> [ir valstybių ministrams] derėjo pakartoti <...> Vadovų Tarybos tąkart nubrėžtus principus. <...> [Š]i laikina tvarka, priimta tam, kad patenkinti dvi valstybes nares [t.y. JK ir Ispaniją], *neturėtų* tapti

⁶¹⁴ Commission of the European Communities. Opinion on Greek application for membership, 29 January 1976 // *Bulletin of the European Communities*. Supplement 2/76, p. 10.

⁶¹⁵ Verney, 2006, Op. cit., p. 25-27.

⁶¹⁶ Plačiau žr.: Preston, 1997, Op. cit., p. 98-105.

⁶¹⁷ Bache, George, Op. cit., p. 547-548; Preston, 1997, Op. cit., p. 105-106.

⁶¹⁸ Lisbon European Council, 26-27 June 1992. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Communities*. 1992, No. 6, p. 10.

⁶¹⁹ Council Decision 94/C105/01 concerning the taking of decisions by qualified majority by the Council // *Official Journal of the European Communities C105*. 1994, V. 37, p. 1.

⁶²⁰ galutinai aiški „blokuojanti mažuma“ nustatyta 2001 m. Nicos sutartimi.

precedentu⁶²¹. Nors vėlesnėmis Nicos (2001 m.) ir Lisabonos (2009 m.) sutartyse numatytais institucinėmis inovacijomis buvo siekiama būtent efektyvesnio didelio valstybių kolektyvo funkcionavimo, šie pakeitimai nebuvo atsakas į *konkrečių* valstybių reikalavimus plėtros kontekste. Anot Christopherio Prestono, „plėtros planai dažnai iššaukia platesnius debatus Bendrijos viduje apie sprendimų priėmimo procedūrą, [viršvalstybiniam lygmeniui perduotas] viešosios politikos kompetencijas ir bendrą institucijų efektyvumą. <...> Nors būta ne vieno bandymo institucines inovacijas svarstyti lygiagrečiai plėtrai, tiesioginis [šių] klausimų siejimas [*explicit issue linkage*] niekada nebuvo leidžiamas⁶²². Ir nors nedidelė nuolaida tuometinėms narėms – JK ir Ispanijai – 1994 m. buvo padaryta, „toks kompromisas [koks buvo pasiektas Janinoje] nebūtų pasiekiamas būsimoms narėms⁶²³. Kitaip tariant, kaip ir teisę derėtis dėl *acquis* nesilaikymo, teisę siūlyti naujas institucines taisykles, kurių laikytųsi visos kolektyvo narės, turi tik anksčiau ES narėmis tapusios šalys, bet ne autsaiderės, kurios dar tik siekia narystės. Ši narystės sąlygiškumo generuojama antrinė taisyklė tik pagilino galios asimetriją tarp „narių“ ir „kandidačių“.

Galima teigti, jog šiandieninės ES plėtros taisyklės beveik galutinai susiformavo ketvirtojo – iki šiol didžiausio – ES plėtros etapo metu. Tik 10-ajame dešimtmetyje, atsivėrus „geležinei uždangai“, ES veikėjai – Komisija ir valstybės narės – galiausiai konsolidavo ir eksplicitiškai išdėstė „iki tol [įvairiuose šaltiniuose] išskaidytas prisijungimo [prie Bendrijos] sąlygas⁶²⁴. Dar ruošdamasi deryboms su paraiškas narystei pateikusiomis EFTA šalimis (tačiau jau prognozuodama būsimą VRE šalių stojimo procesą) EK 1992 m. publikacijoje „Europa ir plėtros keliamas iššūkis“ detalizavo, kokias kodifikuotas normas, jurisprudenciją ir politinius tikslus apima Bendrijos *acquis*, kurį kandidatės turės priimti, bei priminė, jog būsima Sąjunga atvira *tik* Europos ir *tik* demokratinėms valstybėms⁶²⁵. Vis dėlto svarbiausią – nors ir ne pačią detaliausią – narystės „kodeksą“ suformulavo EB/ES valstybių vadovai Kopenhagoje 1993 m. vasarą⁶²⁶, kuris paprastai skaidomas į 1) „politinius“ kriterijus (demokratijos ir teisinės valstybės institucijų stabilumas, žmogaus ir mažumų teisių apsauga), 2) „ekonominius“ kriterijus (veikianti rinkos ekonomika, įmonių pajėgumas atlaikyti konkurencinį spaudimą ES rinkoje), bei 3) „teisinius-institucinius“ kriterijus (įsipareigojimas ekonominės ir politinės sąjungos

⁶²¹ European Commission. Statement on the results of the Intergovernmental Conference on Enlargement, 30 March 1994 // *The Bulletin of the European Union*. 1994, No. 3, p. 65.

⁶²² Preston, 1995, Op. cit., p. 455.

⁶²³ Preston, 1995, Op. cit., p. 455.

⁶²⁴ Hillion, 2011, Op. cit., p. 194.

⁶²⁵ Commission of the European Communities. Europe and the Challenge of Enlargement // *Bulletin of the European Communities*. Supplement 3/92, p. 11-12.

⁶²⁶ Copenhagen European Council, 21-23 June 1993. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Communities*. 1993, No. 6, p. 13.

kūrimui; nario pareigų (*acquis*) prisiėmimas). 1995 m. Madrido Vadovų Taryba dar pridūrė, jog „sklandžiam [VRE] valstybių integravimui <...> [būtinai] jų administracinių struktūrų sureguliuojimas, bei stabilios <...> monetarinės aplinkos sukūrimas“⁶²⁷ („administracinio pajėgumo kriterijus“) – tam, kad tapusios narėmis, šios šalys būtų pajėgios dalyvauti tokiose ES institucijose kaip resursų perskirstymas per ES biudžetą, ES teisės taikymas nacionaliniuose teismuose, ar būsimas pinigų režimas; tiesa, „kokybiškos administracijos“ indikatoriai nebuvo pateikti⁶²⁸.

Nors narystės kriterijus (remdamasis Komisijos rekomendacijomis⁶²⁹) konsolidavo valstybės narės (Vadovų Taryba), daugiau nei dešimtmetį trukusiame VRE šalių stojimo procese, kaip pripažįsta dauguma Rytų plėtros tyrinėtojų, juos savo ruožtu daug kartų interpretavo ir perinterpretavo EK – ypač pateikdama savo „nuomones“ ir „reguliariąsias ataskaitas“ apie kandidatės⁶³⁰. 1997 m. liepą viename iš svabiausių ketvirtojo plėtros etapo metu paskelbtų dokumentų – „Darbotvarkėje 2000“ – EK gana detaliai „operacionalizuoja“ ekonominius Kopenhagos kriterijus, bei politinius demokratijos ir teisinės valstybės kriterijus, konkrečiai įvardindama, kokios praktikos turi egzistuoti potencialiose narėse, bei kaip jos turi atrodyti⁶³¹ (žr. 2.6 lent.); ne taip aiškiai apibrėžiamos žmogaus ir mažumų teisių apsaugos praktikos, kurias turėtų įtvirtinti kandidatė (apart EŽTK ir TMAPK pasirašymo). Kitaip tariant, Komisija vis dar išlaiko galią subjektyviai spręsti, kurios konkrečios kandidačių vidaus institucijos tenkina minėtus du kriterijus, o kurios prieštarauja (pvz., tame pačiame dokumente nurodoma, jog našlaičių priežiūra Rumunijoje ir tautinių mažumų kultūrinės veiklos finansavimas Slovakijoje nėra tinkamai atliekami)⁶³². Be to, „Darbotvarkėje 2000“ EK pasiūlė⁶³³, o 1999 m. Helsinkio Vadovų Taryboje valstybės narės patvirtino dar vieną narystės kriterijų – gerus santykius su kaimynais; savo išvadose Taryba „pabrėžia taikaus ginčų sprendimo, laikantis JT Chartijos, principą ir skatina kandidatės <...> išspręsti bet kurį

⁶²⁷ Madrid European Council, 15-16 December 1995. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Union*. 1995, No. 12, p. 18.

⁶²⁸ Dimitrova A. Enlargement, Institution-Building and the EU's Administrative Capacity Requirement // *West European Politics*, 2002, Vol. 25, No. 4, p. 177-180.

⁶²⁹ Žr.: Towards a Closer Association with the Countries of Central and Eastern Europe. SEC(92) 2301 Report by the Commission to the European Council in Edinburgh. 02/12/1992, Brussels. p. 3.

⁶³⁰ Pvz., žr.: Grabbe H. *The EU's Transformative Power: Europeanization Through Conditionality in Central and Eastern Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006. p. 13-18, 31-34; Hillion, 2011, Op. cit., p. 197-200; Sedelmeier, 2010, Op. cit., p. 428.

⁶³¹ European Commission. Agenda 2000: For a Stronger and Wider Union // *Bulletin of the European Union*. Supplement 5/97, p. 40-44.

⁶³² European Commission. Agenda 2000: For a Stronger and Wider Union // *Bulletin of the European Union*. Supplement 5/97, p. 41-42.

⁶³³ European Commission. Agenda 2000: For a Stronger and Wider Union // *Bulletin of the European Union*. Supplement 5/97, p. 51.

egzistuojantį teritorinį ginčą ar kitus klausimus⁶³⁴ su trečiosiomis šalimis dar iki prisijungimo prie Sąjungos. Šis kriterijus, anot Karen E. Smith ir Helene Sjursen, gali būti siejamas su saugumo bendruomenės (taikos) praktikomis ES kolektyvo viduje⁶³⁵ (plačiau apie šiandienines narystės sąlygas žr. kitame skirsnyje).

Rytų plėtros etape buvo ne tik konsoliduotos ir papildytos narystės ES sąlygos, bet ir naujomis praktikomis praplėstas Komisijos, kaip „eksperto“ ir „arbitro“, vaidmuo plėtros procese. Nors formaliai su kandidatėmis ir šiame etape derėjosi valstybės narės, o už „bendros derybinės pozicijos“ pateikimą buvo ir yra atsakinga laikinai Tarybai pirmininkaujanti valstybė⁶³⁶, didelis paraiškų skaičius ir – lyginant su ankstesniais plėtros etapais – išaugusi *acquis* apimtis reikalavo didelio „techninio“ darbo, kurį esamoje institucinėje sanklodoje valstybės „natūraliai“ linko patikėti nešališkam viršvalstybiniam agentui (žr. skirsnį 2.1.6). Kaip pastebi Heather Grabbe, „ankstesniuose plėtros [etapuose] pagrindinis [kandidačių] parengimo narystei aspektas buvo pačios stojimo derybos [dėl laikino *acquis* priėmimo atidėjimo]. Plėtros į rytus atveju didelis kandidačių skaičius, jų politinės ir ekonominės raidos stadija, jų atotrūkis nuo ES normų reikalavo platesnės pasirengimo narystei strategijos <...>, o tai implikavo ir atitinkamai svaresnį Komisijos vaidmenį“⁶³⁷. Šios srategijos principinė norma buvo tęstinis kandidačių monitoringas (prieš derybas ir jų metu) ir konkrečių užduočių, kurių atlikimas nominaliai priartintų šias šalis prie ES praktikų, kėlimas. Teisę atlikti tokį monitoringą Komisijai valstybės narės suteikė 1997 m. Liuksemburgo Vadovų Taryboje; Vadovų Taryba nurodė, jog „nuo 1998 m. pabaigos Komisija teiks reguliarias [kasmetines] ataskaitas Tarybai <...> [kuriose] peržiūrės kiekvienos <...> valstybės pareiškėjos pažangą siekiant narystės pagal Kopenhagos kriterijus. <...> [Šiomis] ataskaitomis bus remiamasi [ministrų] Tarybos formate priimant reikalingus sprendimus dėl derybų eigos, arba [jeigu stojimo derybos dar nepradėtos] dėl jų pradžios“⁶³⁸. Be to, 1998 m. ES Taryba priėmė reglamentą, kuriuo sukūrė iš esmės *naują* santykį tarp ES narių ir asocijuotųjų šalių, pateikusių paraišką narystei, – „stojimo partnerystę“⁶³⁹. Oficialus valstybės įvardijimas „kandidate“ ar – kaip buvo Vakarų Balkanų šalių

⁶³⁴ Helsinkio Europos Tarybos, 10-11 gruodžio 1999 m. išvados // *The Bulletin of the European Union*. 1999, Nr. 12, p. 7.

⁶³⁵ Smith, Sjursen, Op. cit., p. 134-135.

⁶³⁶ Plačiau žr.: Avery G. The Enlargement Negotiations // Cameron F. (ed.). *The Future of Europe: Integration and Enlargement*. New York, London: Routledge, 2004. p. 35-62.

⁶³⁷ Grabbe, Op. cit., p. 26.

⁶³⁸ Liuksemburgo Europos Tarybos, 12-13 gruodžio 1997 m. išvados // *The Bulletin of the European Union*. 1997, Nr. 12, p. 11.

⁶³⁹ Tarybos reglamentas Nr. 622/98/EB dėl pagalbos valstybėms kandidatėms pagal pasirengimo narystei strategiją, visų pirma dėl Stojimo partnerystės programų nustatymo // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys*. 2004 Spec. leidimas, S. 11, T. 28, p. 176-177.

atveju – „potencialia kandidate“⁶⁴⁰ iš ES veikėjų pusės yra svarbus simbolinis veiksmas, tačiau pradant ketvirtuoju plėtros etapu autsaiderio ir ES santykis įgauna „tikrąjį“ socializacijos ir iniciacijos į grupę pobūdį tik po to, kai priimama „stojimo partnerystės programa“. VRE šalių „stojimo partnerystės“ programos buvo patvirtintos tik 1998 m., t.y. praėjus 5 metams po jų teisės į narystę pripažinimo Kopenhagos Vadovų Taryboje; analogiškos „europinės partnerystės“ programos⁶⁴¹ Vakarų Balkanų šalims – 2004 m., praėjus 4 metams po jų „potencialių“ kandidatūrų patvirtinimo⁶⁴², o „stojimo partnerystė“ su Turkija – 2001 m.⁶⁴³ – vos po 2 metų nuo kandidatės statuso suteikimo. Stojimo / europinės partnerystės skiriamasis bruožas yra veiksmų programa, kurioje numatomos „trumpojo“ ir „vidutinio“ laikotarpio užduotys kandidatei. Kaip ir veiksmų planams, kuriuos ES sudaro su kaimynėmis (žr. skirsnį 2.2.1), stojimo partnerystės programoms įgyvendinti Sąjunga skiria finansinius išteklius iš ES biudžeto (iki 2006 m. per PHARE, SAPARD ir CARDS fondus, o po 2006 m. – per vienintelę „Pasirengimo narystei pagalbos priemonę“; IPA). Kaip ir sudarinėjant veiksmų planus kaimynėms, tvirtinant stojimo partnerystės programas ES veikėjai (visų pirma EK, kuri ruošia programų juodraščius) mažai atsižvelgia į autsaiderės nuomonę⁶⁴⁴. Galiausiai, kaip ir EKP veiksmų planų, stojimo partnerystėse numatytų užduočių nevykdymas, bei neatitikimas išankstinėms laisvės, demokratijos, žmogaus ir mažumų teisių normoms implikuoja vienašališką finansinės paramos suspendavimą ES Tarybos sprendimu⁶⁴⁵. Tačiau *skirtingai* nei sėkmingas EKP veiksmų plano vykdymas, nominalus stojimo partnerystės programos įgyvendinimas autsaideriui gali užtikrinti *ne tik* finansinės paramos tęstinumą, bet ir pakvietimą tapti ES nare, ar pradėti derybas dėl narystės (jeigu jos dar nepradėtos). Kitaip tariant, institucionalizuota ES sąveika su „kaimynėmis“ iš esmės atkuria kietojo sąlygiškumo instituciją ir kietosios galios santykius (žr. skirsnį 2.2.1), tuo tarpu šerdinio Europos valstybių kolektyvo santykis su pripažintomis „kandidatėmis“ tuo pačiu metu palaiko tiek kietąją, tiek „švelniąją“ (t.y. narystės) sąlygiškumo formas, o ES veikėjai remiasi ir autoritetiniais resursais⁶⁴⁶.

⁶⁴⁰ Feira European Council, 19-20 June 2000. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Union*. 2000, No. 6, p. 18.

⁶⁴¹ Tarybos reglamentas Nr. 533/2004/EB dėl Europos partnerystės steigimo stabilizavimo ir asociacijos proceso metu // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys*. 2004 Spec. leidimas, S. 11, T. 51, p. 18-19.

⁶⁴² Su Kroatija ir Makedonija vėliau (atitinkamai 2006 vasarį ir 2008 vasarį) sudarytos ir „stojimo partnerystės“ po šių valstybių „paaukštinimo“ iš „potencialių kandidačių“ į „kandidates“ (atitinkamai 2004 birželį ir 2005 gruodį).

⁶⁴³ Tarybos sprendimas 2001/235/EB dėl principų, prioritetų, pereinamojo laikotarpio uždavinių ir sąlygų Stojimo partnerystės su Turkijos Respublika programoje // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys*. 2004 Spec. leidimas, S. 11, T. 37, p. 3-13.

⁶⁴⁴ Sedelmeier, 2010, Op. cit., p. 417; Grabbe, Op. cit., p. 36.

⁶⁴⁵ Str. 21. Tarybos reglamentas Nr. 1085/2006/EB nustatantis Pasirengimo narystei pagalbos priemonę // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys L210*. 2006, T. 49, p. 90.

⁶⁴⁶ H. Grabbe šią dvejopą ES ir kandidačių santykio kokybę metaforiškai apibūdina „mecenato / donoro“ ir „klubo valdytojo“ vaidmenų susiliejimu. Žr.: Grabbe, Op. cit., p. 35.

Jeigu Rytų plėtros metu savo galios poziciją sąlygiškumo praktikoje sustiprino EK, tai naujausiame ir tebesitęsiančiame „Pietryčių“ plėtros etape ES valstybės narės stengiasi susigrąžinti kontroliuojantį vaidmenį. Anot C. Hilliono, „pati pastebimiausia metodinė inovacija [vykdant naujų narių priėmimą į ES šiandien] <...> yra sąlygiškumo [praktikų] išplitimas į derybų dėl stojimo fazę“⁶⁴⁷. Nors ir ankstesniuose ES plėtros etapuose (ypač ketvirtajame) derybų pradžia buvo siejama su atitikimu tam tikriems kriterijams, pačios derybos buvo suvokiamos kaip daugiausiai techninis procesas, kurio metu visos pusės galėjo tikėtis tik laikinų išimčių „jautriausiose“ srityse⁶⁴⁸. Likus keliems mėnesiams iki Rytų plėtros pabaigos (Bulgarijos ir Rumunijos prisijungimo), EK paskelbė naują „Plėtros strategiją“, kurioje siūloma griežtinti derybų eigą. Derybose dėl tam tikro *acquis* skyriaus ES ne tik pateikia „bendrąją poziciją“ (taip derybos vyko iki šiol), bet ir „gaires“ (angl. *benchmarks*), kurias privalo įgyvendinti kandidatė; priešingu atveju atitinkamas derybinis skyrius nėra atidaromas / uždaromas ir derybos „įstringa“. Kaip teigia Komisija, „gairės yra nauja priemonė, pradėta taikyti atsižvelgiant į [pastarosios] plėtros metu įgytą patirtį. Jomis siekiama gerinti derybų kokybę skatinant šalis kandidates imtis būtinų reformų. <...> Gairių įgyvendinimą galima išmatuoti ir jos yra susietos su pagrindiniais *acquis* skyrių elementais“⁶⁴⁹. Vis dėlto tokios derybų taisyklės susitprino valstybių narių galimybės vilkinti derybas, bei piknaudžiauti savo derybine galia. Pietryčių plėtros etape atkiros valstybės narės dažnai blokuoja „bendrijų pozicijų“ ir gairių priėmimą tokiu būdu „iššaldydamos“ tam tikrus skyrius net jeigu jų reikalavimai tiesiogiai nesusiję su skyriaus turiniu; pvz., Slovėnija blokavo 23-čio ir 31-mo skyrių atidarymą derybose su Kroatija dėl sienos demarkacijos konflikto tarp šių dviejų valstybių, JK ir Nyderlandai vilkino derybų su Islandija pradžia dėl šių šalių indėlininkų interesų bankrutavusiame Islandijos „Icesave“ banke, Graikija – derybų su Makedonija pradžia dėl, Graikijos nuomone, netinkamo pastarosios valstybės pavadinimo, ir t.t.⁶⁵⁰

Šiandieniniame ES plėtros etape taip pat vis dažniau vadovaujamosi taisykle, jog naujų narių priėmimas priklauso nuo esamų narių noro / gebėjimo padengti šio priėmimo kaštus. „Įtraukimo pajėgumo“ (*absorbition capacity*) diskursas nėra naujas reiškinys ES plėtros procese; jis buvo artikuliuojamas jau Pietų ir Šiaurės plėtros etapuose, o 1993 m. Kopenhagos Vadovų

⁶⁴⁷ Hillion, 2011, Op. cit., p. 201.

⁶⁴⁸ Pvz., 15 senųjų valstybių narių iki 7 metų galėjo netaikyti *acquis* dėl laisvo darbo jėgos judėjimo asmenims iš VRE šalių po šių kandidačių prisijungimo, o kai kurios VRE kandidatės išsiderėjo teisę nuo 7 iki 12 metų netaikyti laisvo kapitalo judėjimo nuostatų kapitalui iš senųjų valstybių narių savo žemės ūkio paskirties žemės rinkoje.

⁶⁴⁹ Plėtros strategija ir pagrindiniai 2006-2007 m. uždaviniai, įskaitant priede pateikiamą specialiąją ataskaitą apie ES gebėjimą integruoti naujas nares. KOM(2006) 649 Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai. 08/11/2006, Briuselis. p. 6.

⁶⁵⁰ Hillion, 2011, Op. cit., p. 202-203, 210.

Taryba „Sąjungos gebėjimą įtraukti naujas nares išlaikant integracijos pagreitį“⁶⁵¹ apibrėžė kaip „papildomą“ kriterijų, kuris taikomas ne kandidatėms, o esamoms narėms. Pietryčių plėtros etape ši taisyklė palaipsniui tampa pagrindine⁶⁵². Kaip pažymima naują ES plėtros etapą apibrėžiančioje 2006 m. Komisijos strategijoje, naujoji „ES plėtros politika grindžiama trimis pagrindiniais principais: įsipareigojimų konsolidavimu, sąlygiškumu ir komunikavimu. ES plėtros darbotvarkės konsolidavimas reiškia, kad Sąjunga *labai atsargiai prisiima naujus įsipareigojimus*, [nors ir] vykdo plėtros procese dalyvaujančioms šalims [anksčiau] duotus pažadus“⁶⁵³. Naująją strategiją apsvarsčiusi 2006 m. Briuselio Vadovų Taryba „sutiko, jog plėtros strategija, paremta konsolidacija, sąlygiškumu ir komunikavimu, kartu su Europos Sąjungos pajėgumu integruoti naujas nares, sudaro naujojo konsensuso dėl plėtros esmę“⁶⁵⁴. Be to, šiandien „įtraukimo pajėgumas“ siejamas ne tik su būtinais resursais, kurie perskirstomi per viršvalstybinį biudžetą, ar sklandžiu sprendimų priėmimu dalyvaujant didesniai veikėjų skaičiui, bet ir plačiosios visuomenės pritarimu plėtrai – tiek valstybėse narėse, tiek kandidatėse⁶⁵⁵. 2005 m. visuotinių referendumų Prancūzijoje ir Nyderlanduose, kuriais buvo atmestas Konstitucijos Europai projektas, rezultatai dažnai aiškinami šių šalių gyventojų nepritarimu Didžiajai 2004 m. plėtrai⁶⁵⁶. Būtent „plėtros nuovargis“ ar „plėtros depresija“, būdinga ne tik valstybių narių politiniam elitui, bet ir plačiajai visuomenei, palaipsniui tampa derybų vilkinimo ir griežtų *ad hoc* kriterijų kandidatėms kėlimo priežastimi⁶⁵⁷. ES veikėjai vadovaujasi nuostata, kad „geriausias būdas užsitikrinti europiečių visuomenės palaikymą yra [griežtų] narystės sąlygų išsaugojimas. Turime užsitikrinti, kad būsimos narės nesutrikdys Sąjungos“⁶⁵⁸, o tai reiškia, jog „papildomas“ Kopenhagos kriterijus ne tik prilyginamas, bet ir iškeliamas aukščiau nei politinis, ekonominis ar teisinis-institucinis.

⁶⁵¹ Copenhagen European Council, 21-23 June 1993. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Communities*. 1993, No. 6, p. 13.

⁶⁵² Hillion, 2011, Op. cit., p. 203-205.

⁶⁵³ Plėtros strategija ir pagrindiniai 2006-2007 m. uždaviniai. KOM(2006) 649 Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai. 08/11/2006, Briuselis. p. 5.

⁶⁵⁴ Brussels European Council, 14-15 December 2006. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Union*. 2006, No. 12, p. 9.

⁶⁵⁵ Plėtros strategija ir pagrindiniai 2006-2007 m. uždaviniai. KOM(2006) 649 Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai. 08/11/2006, Briuselis. p. 3, 5, 8-9; Brussels European Council, 14-15 December 2006. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Union*. 2006, No. 12, p. 9.

⁶⁵⁶ Plačiau žr.: Mažylis L. *Kodėl netiko Europai Konstitucija Europai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2005.

⁶⁵⁷ Phinnemore D. Beyond 25 – the Changing Face of EU Enlargement: Commitment, Conditionality and the Constitutional Treaty // *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 2006, Vol. 8, No. 1, p. 9-22.

⁶⁵⁸ Rehn O., EU Commissioner for Enlargement. “EU Enlargement under Stress – the Policy of Consolidation, Conditionality and Communication”. Speech at the Institute for European Policy, Berlin. 12 July, 2005 (Rasta: http://www.europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-05-438_en.pdf).

2.2.3. Svarbiausi šiandieniniai narystės ES bruožai

Apžvelgus, kaip istoriškai buvo griežtinamos prisijungimo prie ES sąlygos valstybėms kandidatėms kiekvieno naujo ES plėtros etapo metu, šiame skirsnyje siekiama šių reikalavimų turinį susieti su pagrindiniais (skirsniuose 2.1.2 ir 2.1.4 aptartais) ES institucinės sistemos bruožais – ypač sankcijų mechanizmu, kuris užtikrina institucinių taisyklių laikymąsi. Tokiu būdu bus bandoma nustatyti, ar „potencialioms narėms“ galioja tie patys narystės kriterijai, bei taikomos tos pačios socialinės ir/arba materialios sankcijos, kaip ir esamoms narėms. Tai leistų daryti išvadą apie narystės (švelniojo) sąlygiškumo, kaip pirminės institucijos, įsitvirtinimą šioje valstybių visuomenėje šalia „kietojo“ sąlygiškumo ir kitų pamatinių tarptautinių praktikų.

Svarbiausias indikatorius, leidžiantis daryti išvadą apie narystės sąlygiškumo susiformavimą „ES–Europos“ valstybių visuomenėje, yra tų pačių kriterijų, kurie buvo ir tebėra keliami kandidatėms, lygiagretus įtraukimas į ES „konstitucinį kodeksą“ (t.y. sutartis arba kitus teisės aktus), kas reiškia, jog valstybės narės taip pat privalo juos atitikti ir gali būti analogiškai baudžiamos / skatinamos už ne-/atitikimą. Tik 1997 m. Amsterdamo sutartimi stojimo procedūra buvo eksplicitiškai susieta su ES „principinių normų“ laikymusi; dabartinės ES sutarties versijos 49 straipsnis numato, jog bet kuri „Europos valstybė, gerbianti 2 [ES sutarties] straipsnyje nurodytas vertybes ir įsipareigojusi jas remti, gali <...> tapti Sąjungos nare“⁶⁵⁹, o 2 straipsnyje kaip tokios „vertybės“ išskiriamos „pagarba žmogaus orumui, laisvė, demokratija, lygybė, teisinė valstybė ir pagarba žmogaus teisėms, įskaitant mažumoms priklausančių asmenų teises“⁶⁶⁰. Skirsnyje 2.2.2 minėti „politiniai“ Kopenhagos kriterijai iš esmės atkartoja šias „konstitucines“ ES normas, tačiau tarp šių dviejų „nario pareigų sąvadų“ galima išžvelgti ir tam tikrų neatitikimų. Pavyzdžiui, mažumų teisių apsauga nėra nei ES viršvalstybinės, nei daugumos senųjų ES narių (kurios įstojo dar iki Kopenhagos kriterijų paskelbimo) nacionalinės institucinės tradicijos dalis; daugumoje iš jų, kaip ir ES lygiu, mažumų teisių apsauga „pasislepia“ už individų teisių apsaugos ir nediskriminacijos politikos. Nors „Darbotvarkėje 2000“⁶⁶¹ ir pažangos ataskaitose⁶⁶² EK išskyrė prisijungimą prie Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos (TMAPK) kaip „būdą“ atitikti šį konkretų Kopenhagos kriterijų, nemažai senųjų ES narių (tarp jų Prancūzija, Belgija, Graikija) iki šiol nėra ratifikavusios šio dokumento. Kaip pastebi ES atstovų retoriką nagrinėjantis Guido Schweltnusas, „tiesiausias būdas mažumų

⁶⁵⁹ Europos Sąjungos sutarties suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 43.

⁶⁶⁰ Europos Sąjungos sutarties suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 17.

⁶⁶¹ European Commission. Agenda 2000: For a Stronger and Wider Union // *Bulletin of the European Union*. Supplement 5/97, p. 41.

⁶⁶² Pvz., žr.: Commission of the European Communities. 2002 Regular Report on Latvia's Progress towards Accession. SEC(2002) 1405 {COM(2002) 700} Communication from the Commission. 09/10/2002, Brussels p. 30.

apsaugą pristatyti kaip [vidinę] ES normą yra [ši] išorinį Kopenhagos kriterijų <...> nejučiomis prilyginti vidiniam ES įsipareigojimui žmogaus teisėms, įrašytam [2-ame] ES sutarties straipsnyje, nutylint, jog ten mažumų apsauga [tiesiogiai] neminima. <...> ES pareigūnai netgi leidžia sau atvirai manipuluoti prisijungimo [t.y. Kopenhagos] kriterijaus formuluote, kad užglaistytų neatitikimą tarp išorinio ir vidinio *acquis*, ir sieja mažumų [apsaugos] kriterijų su [2-uoju] sutarties straipsniu⁶⁶³. Formalieji (teisiškai apibrėžti) ir pusiau formalūs (viešai deklaruoti) *prisijungimo* prie ES ir *narystės* šiame valstybių kolektyve kriterijai detaliam siejami lentelėje 2.6.

2.6 lentelė. Narystės Europos Sąjungoje kriterijai, keliami kandidatėms ir valstybėms narėms

Prisijungimo / narystės kriterijai		Europos Vadovų Tarybos apibrėžimas	Europos Komisijos interpretacija (konkretūs indikatoriai)	ES sutarčių nuostatos
Asociacija (su visomis narėmis)		1. „Asocijuotosios šalys <...>, kurios pareiškia norą, galės tapti Europos Sąjungos narėmis“ (<i>Copenhagen Council</i> , 1993, p. 13). 2. „Sėkmingas [asociacijos] įgyvendinimas priklausys nuo to, ar visos asocijuotosios šalys susitarė dėl vienos sistemos ir sudarys tarpusavio sutartis. Tokia struktūra turėtų būti lanksti ir atvira kitų šalių, kurios taps asocijuotomis, prisijungimui. <...> Asociacijos susitarimai bus taisomi ES plėtros kontekste“ (<i>Essen Council</i> , 1994, p. 22).	<u>Pavyzdys:</u> <i>Turkijos atsisakymas praplėsti muitų sąjungos galiojimą į Kiprą, šiam tapus ES nariu, 2004 metų EK reguliariojoje ataskaitoje vertinama kaip „nusižengimas [narystės] acquis“</i> (COM(2004) 656, p. 148), o 2005 m. <i>Turkijai pasirašius „pataisos protokolą“, išplečiantį muitų sąjungą į visas 10 naujų ES narių, prisijungusių 2004 m., EK šį žingsnį pasveikino ir įvertino kaip paskutinę kliūtį, kurią pašalinus derybos dėl Turkijos narystės galėjo būti pradėtos</i> (COM(2005) 561, p. 4).	–
Politiniai kriterijai	Demokratija ir teisinė valstybė	1. „Pagarba ir laikymasis atstovaujamosios demokratijos ir žmogaus teisių <...> yra esminiai narystės Europos Bendrijose bruožai“ (<i>Copenhagen Council</i> , 1978, p. 6). 2. „Narystei būtina, kad šalis kandidatė pasiektų institucijų, užtikrinančių demokratiją [ir] teisės viršenybę <...>, stabilumą“ (<i>Copenhagen Council</i> , 1993, p. 13).	1. „[S]aviraiškos laisvė yra praktikuojama per politines partijas, nevyriausybinės organizacijos ir žiniasklaidą“. 2. „[Š]alių konstitucijos užtikrina <...> politinį pliuralizmą, saviraiškos laisvę ir religijos laisvę“. 3. „[N]epriklausomi teisminiai ir konstitucinės priežiūros organai, kurie leidžia normaliai funkcionuoti atskiriems valstybės valdžios organams“. 4. „[L]aisvi ir sąžiningi rinkimai, kurie suteikia galimybę politinėms partijoms keistis valdžioje, pripažįstamas opozicijos vaidmuo“ (<i>Agenda 2000</i> , 1997, p. 40).	• ES sutarties 2 straipsnis • ES sutarties 10 straipsnis
	Žmogaus teisių apsauga	„Narystei būtina, kad šalis kandidatė pasiektų institucijų, užtikrinančių <...> žmogaus teises <...>, stabilumą“ (<i>Copenhagen Council</i> , 1993, p. 13).	Prisijungimas prie Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos, bei protokolo, leidžiančio piliečiams paduoti savo šalį į Europos žmogaus teisių teismą (<i>Agenda 2000</i> , 1997, p. 41).	• ES sutarties 2 straipsnis • ES sutarties 6 straipsnis
	Mažumų teisių apsauga	„Narystei būtina, kad šalis kandidatė pasiektų institucijų, užtikrinančių <...> pagarbą mažumų teisėms ir jų apsaugą, stabilumą“ (<i>Copenhagen Council</i> , 1993, p. 13).	Prisijungimas prie Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos ir 1993 m. Europos Tarybos parlamentinės asamblėjos „Rekomendacijos 1201“ (<i>Agenda 2000</i> , 1997, p. 41).	• ES sutarties 2 straipsnis (?)
Ekono	Veikianti rinkos ekonomika	„Narystei būtinas <...> veikiančios rinkos ekonomikos egzistavimas, bei gebėjimas atlaikyti konkurencinį spaudimą ir rinkos	1. Pusiausvyrą tarp paklausos ir pasiūlos apibrėžia nevaržoma rinkos jėgų sąveika; kainos ir prekyba yra liberalizuotos. 2. Nėra reikšmingų barjerų patekimui į rinką	• Sutarties dėl ES veikimo 119 straipsnis • Sutarties dėl

⁶⁶³ Schweltnus G. Double Standards? Minority Protection as a Condition for Membership // Sjursen H. (ed.). *Questioning EU Enlargement: Europe in Search of Identity*. New York, London: Routledge, 2006. p. 192-193.

	jėgas Sąjungos viduje“ (<i>Copenhagen Council</i> , 1993, p. 13).	(įmonių steigimui) ir pasitraukimui iš jos (bankrotui). 3. Teisinė sistema gina nuosavybės teises; yra galimybė priversti laikytis įstatymų ir sutarčių. 4. Pasiiektas makroekonominis stabilumas, įskaitant pakankamą kainų stabilumą, bei tvarius viešuosius finansus ir mokėjimų balansą. 5. Bendro pobūdžio [elito] sutarimas dėl ekonominės politikos pagrindų. 6. Finansinis sektorius pakankamai išvystytas, kad nukreiptų santaupas į produktyvų investavimą (<i>Agenda 2000</i> , 1997, p. 42).	ES veikimo 120 straipsnis • Sutarties dėl ES veikimo 26 (2) straipsnis
Įmonių pajėgumas atlaikyti konkurencinį spaudimą ES rinkoje	„Narystei būtinas <...> veikiančios rinkos ekonomikos egzistavimas, bei gebėjimas atlaikyti konkurencinį spaudimą ir rinkos jėgas Sąjungos viduje“ (<i>Copenhagen Council</i> , 1993, p. 13).	1. Veikianti rinkos ekonomika <...> 2. Pakankamas kiekis žmogiškojo ir fizinio kapitalo už prieinamą kainą, įskaitant infrastruktūrą (energijos tiekimo, telekomunikacijų, transporto, ir t.t.) <...> 3. Vyriausybės politikos ir įstatyminės bazės įtaka konkurencingumui <...> 4. Prekybos apimtys <...>, kurias šalis pasiekia su Sąjunga. 5. Mažųjų įmonių santykinis kiekis (<i>Agenda 2000</i> , 1997, p. 43).	
Teisiniai-instituciniai kriterijai	„Narystė suponuoja kandidatės gebėjimą priimti narystės įsipareigojimus, įskaitant politinės, ekonominės ir pinigų sąjungos tikslus“ (<i>Copenhagen Council</i> , 1993, p. 13).	1. Acquis priėmimas (<i>Europe & the Challenge of Enlargement</i> , 1992, p. 12): a.) Sutarčių turinys, principai ir tikslai; b.) teisės aktai, priimti įgyvendinant Sutartį, bei [Teisingumo] Teismo jurisprudencija; c.) deklaracijos ir rezoliucijos, priimtose Bendrijos vardu; d.) tarptautinės sutartys [tarp ES/EB ir trečiųjų šalių], bei sutartys tarp valstybių narių, kuriose apibrėžiama Bendrijos veikla. 2. „Centrinio banko nepriklausomybė, ekonominės politikos derinimas [su ES narėmis] <...>, Stabilumo ir augimo pakto nuostatų laikymasis. <...> Tikimasi, jog [potencialios narės] dalyvaus valiutų keitimo mechanizme [ERM-2] ir išvengs pernelyg didelių valiutų kurso pokyčių“ (<i>Agenda 2000</i> , 1997, p. 44).	• ES sutarties preambulė, 3-5 straipsniai
Administracinio pajėgumo kriterijus	„[S]klandžiam [kandidačių] integravimui <...> [būtinas] jų administracinių struktūrų sureguliuojimas, bei stabilios ekonominės ir monetarinės aplinkos sukūrimas“ (<i>Madrid Council</i> , 1995, p. 18).	1. „Paraišką [narystei ES] pateikusių šalių teisminė sistema turi užtikrinti įstatymų vykdymą, <...> kad [nacionaliniai] teismai būtų pajėgūs efektyviai veikti sprenddami bylas vadovaujantis Bendrijos teise“. 2. Turi egzistuoti „struktūros, kurios privalo taikyti naująjį [europinį] reglamentavimą, tokiose srityse kaip aplinkosauga, pramoninis inspektavimas, bankų priežiūra, viešoji buhalterija, statistika“ (<i>Agenda 2000</i> , p. 46).	• ES sutarties 4 (3) straipsnis (?) • Sutarties dėl ES veikimo 197 (1) straipsnis (?)
Geros kaimynystės kriterijus	„Valstybės kandidatės <...> turi pripažinti ES vertybes ir tikslus, <...> [įskaitant] taikaus ginčų sprendimo, laikantis JT Chartijos, principą ir <...> išspręsti bet kurį egzistuojantį teritorinį ginčą ar kitus klausimus [su kaimynais]“ (<i>Helsinki Council</i> , 1999, p. 7).		• ES sutarties preambulė, • 3 (1, 5) straipsnis, • 8 (1) straipsnis • 21 straipsnis
„Papildomas“ (įtraukimo pajėgumo) kriterijus	„Sąjungos pajėgumas priimti naujas nares, išlaikant Europos integracijos pagreitį, taip pat yra svarbus veiksnys“ (<i>Copenhagen Council</i> , 1993, p. 13).		

Šaltinis: sudaryta autorius

Lyginant sankcijų mechanizmą ES „narių“ ir „kandidačių / autsaiderių“ atžvilgiu, akivaizdu, jog „pats veiksmingiausias sankcionavimo būdas, taikomas iki prisijungimo [prie Sąjungos] – t.y. [formalios] narystės atidėjimas – nebegali būti taikomas“⁶⁶⁴ narių atžvilgiu. Vis dėlto, kaip ir kandidatės, narės gali tapti tiek socialinių, tiek materialių sankcijų „taikiniu“. Sankcijų pobūdis didžiąja dalimi priklauso nuo institucinių taisyklių, kurių laikymasis sankcionuojamas, tipo. Politinio ir ekonominio Kopenhagos kriterijų įgyvendinimas praktikoje, bendriausių ilgalaikių sąjungos tikslų pripažinimas, bei taikių santykių su kaimynais palaikymas gali būti vadinami *pirminėmis* institucinėmis taisyklėmis, kurių laikymasis sietinas su pačių ES veikėjų apibrėžimu ir pirminių šios valstybių visuomenės institucijų atkūrimu (suvereniteto, demokratijos, laisvosios tarptautinės rinkos, žmogaus teisių, saugumo bendruomenės, viršvalstybiškumo, harmonizacijos / supanašėjimo; žr. skirsnius 2.1.2 ir 2.1.4). Šių taisyklių ir atitinkamai institucijų „natūralaus“ teisėtumo per visą EB/ES istoriją nei viena narė sąmoningai nekvestionavo ir praktiškai nepažeidė (ar beveik nepažeidė). Savo ruožtu „teisinis-institucinis“ Kopenhagos kriterijus – konkrečių *acquis* nuostatų priėmimas ir įgyvendinimas – iš esmės apima *antrinių* institucinių taisyklių laikymąsi ir dalyvavimą antrinių institucijų atkūrimu. Antrinių institucijų atkūrimas, kaip minėta skirsnyje 2.2.1, yra selektyvus, t.y. valstybės narės renkasi, ar laikytis šių institucijų taisyklių. Kai kuriais (retais) atvejais jos turi kitų narių pripažintą išimtį ir atitinkamai „teise“ (dažniausiai laikinai) nesilaikyti antrinių taisyklių, t.y. sutarčių ar kitų teisės aktų nuostatų (pvz., nenaudoti euro kaip atsiskaitymo priemonės). Visais kitais atvejais antrinių taisyklių nesilaikymas iššaukia socialines ir materialias sankcijas.

Kaip pastebi Jonas Tallbergas, „viršvalstybinis organizacinis lygmuo sėkmingai dalyvauja ES [sankcionavimo] sistemoje ir leidžia jai efektyviau priversti [nares] laikytis taisyklių, nei valstybių sistemose, kuriose privertimo [*enforcement*] <...> funkciją atlieka patys [kolektyvo] nariai“⁶⁶⁵. Iš esmės atitikimo narystės kriterijams *vertinimu* ir sankcijų taikymu ES narių atžvilgiu užsiima 1) tiek viršvalstybiniai veikėjai – EK, ETT – 2) tiek (iš dalies) kitos valstybės narės. Viršvalstybinė kontrolė vykdoma pagal Sutarties dėl ES veikimo 258 (EB sutarties 226) straipsnį⁶⁶⁶. EK vaidmuo apima tris veiksmų etapus – „perspėjamąjį laišką“, teisiškai „pagrįstą nuomonę“, ir atvejo perdavimą svarstyti ETT (kuriame apie 90% bylų prieš valstybes paprastai laimi Komisija). Vadovaujantis šio straipsnio nuostatomis ES narės iš esmės patiria tik socialines sankcijas; anot Tallbergo, „socialiniai kaštai sukuriama Komisijai tiesiogiai taikant

⁶⁶⁴ Sedelmeier U. After Conditionality: Post-Accession Compliance with EU Law in East Central Europe // *Journal of European Public Policy*, 2008, Vol. 15, No. 6, p. 810.

⁶⁶⁵ Tallberg J. Paths to Compliance: Enforcement, Management, and the European Union // *International Organization*, 2002, Vol. 56, No. 3, p. 610-611.

⁶⁶⁶ Str. 258. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 160.

‘įvardijimo ir sugėdijimo’ strategiją [taisyklių] nesilaikančių valstybių narių atžvilgiu, ypač išplatinant pranešimus spaudai su kaltinimais [tokioms valstybėms], bei publikuojant valstybių pažeidimų suvestines⁶⁶⁷. Maastrichto sutartimi (1992 m.) buvo įteisintos ir neigiamos materialios sankcijos, tiesa, praktikoje jos buvo pritaikytos tik keletą kartų⁶⁶⁸ (pirmą kartą tik 2000 m. prieš Graikiją, kuri nesilaikė atliekų tvarkymo direktyvos). ETT pripažinus taisyklių neisilaikymą, o valstybei narei nesiimant pakankamų veiksmų, pagal 260 (ex 228) sutarties straipsnį EK gali antrą kartą dėl to paties atvejo kreiptis į ETT su prašymu pritaikyti „vienkartinę <...> arba periodinę baudą“⁶⁶⁹. ES fondų (LIFE, Regioninės plėtros, Socialinio) išmokos savo ruožtu veikia kaip pozityvioji sankcija, skatinanti taisyklių laikymąsi⁶⁷⁰. Kaip savo tyrime įrodinėja Derekas Beachas, praėjus daugiau nei pusei šimtmečio nuo bendrosios rinkos įkūrimo Europoje, į ES normų laikymosi užtikrinimo mechanizmą dalyvaujant EK ir ETT nebežiūrima išimtinai instrumentiškai – kaip į „leviataną“, garantuojantį ilgalaikę naudą iš laisvosios prekybos; šiandien valstybės narės jaučia didelį normatyvinį spaudimą įgyvendinti europinį „įstatymą“ ir koreguoja savo praktikas netgi jeigu europinių taisyklių laikymasis „neatsiperka“⁶⁷¹. Toks spaudimas paaiškina, kodėl dauguma valstybių ištaiso savo nusižengimus dar iki Komisijai atiduodant klausimą svarstyti ETT. Tai reiškia, jog būdama „nešališku arbitru“ EK yra švelniosios galios pozicijoje ne tik „kaimynių“, „kandidačių“, bet ir esamų „narių“ atžvilgiu.

Jeigu viršvalstybiniai veikėjai – EK ir ETT – yra instituciškai įgalinti kontroliuoti kodifikuotų antrinių ES narystės taisyklių laikymąsi⁶⁷², tai nacionalinės valstybės narės išlieka svarbiausiais veikėjais, prižiūrinčiais pirminių institucijų – taikaus konfliktų sprendimo, demokratijos ar žmogaus teisių – tęstinumą. Rengiantis post-komunistinių VRE valstybių narystei, 1997 m. Amsterdamo sutartimi buvo pirmą kartą apibrėžtas sankcionavimo mechanizmas, hipotetiškai orientuotas į ES nares, kurios pažeidžia pamatines šio šerdinio Europos valstybių kolektyvo narystės taisykles. 7-asis ES sutarties straipsnis numato tris socialinių sankcijų etapus, jeigu „kuri nors valstybė narė šturkščiai ir nuolat pažeidžia 2

⁶⁶⁷ Tallberg, 2002, Op. cit., p. 617.

⁶⁶⁸ Hartlapp M. On Enforcement, Management and Persuasion: Different Logics of Implementation Policy in the EU and the ILO // *Journal of Common Market Studies*, 2007, Vol. 45, No. 3, p. 660-661.

⁶⁶⁹ Str. 260. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 161.

⁶⁷⁰ Tallberg, 2002, Op. cit., p. 615.

⁶⁷¹ Beach D. Why Governments Comply: An Integrative Compliance Model that Bridges the Gap between Instrumental and Normative Models of Compliance // *Journal of European Public Policy*, 2005, Vol. 12, No. 1, p. 113-141.

⁶⁷² nors Sutarties dėl ES veikimo 259 straipsnis numato galimybę ir bet kuriai valstybei narei tiesiogiai keiptis į ETT dėl *acquis* požiūriu „neteisetų“ kitos narės veiksmų, praktikoje savo pretenzijas jos reiškia per Komisiją.

straipsnyje nurodytas vertybes⁶⁷³. Kompetetingą vertinimą dėl tokio nusizengimo gali pateikti kitos valstybės narės (trečdalis narių grupė), EK ar netgi EP, tačiau sprendimą priima tik valstybės narės (įspėjimą nutarimą dėl „pažeidimo grėsmės“ – ES Taryba 4/5 dauguma, o galutinį pažeidimo konstatavimą – Vadovų Taryba vienbalsiai). Hipotetiškai vien tokio klausimo svarstymas turėtų sukurti pakankamą normatyvinį spaudimą tariamai „deviantei“ keisti savo elgseną; vis dėlto 7 straipsnis numato ir kraštutinę priemonę – *de facto* atskyrimą nuo kolektyvo suspenduojant atitinkamos šalies narę ir jos balsavimo teisę Taryboje. Nors per visą ES istoriją nebuvo nei vieno narės suspendavimo atvejo, tokia praktika teoriškai atitiktų skirsnyje 2.2.1 apibrėžtas narystės sąlygiškumo, kaip pirminės institucijos, taisyklės. Arčiausiai socialinio ostrakizmo dėl neatitikimo pamatiniams narystės reikalavimams buvo atsidūrusios Austrija 2000 m.⁶⁷⁴, bei Vengrija 2010-2011 m.⁶⁷⁵ 2000 m. pradžioje prie Austrijos valdančiosios koalicijos prisijungus atvirai ksenofobiškai „Laisvės partijai“ (FPÖ), likusios 14 tuometinių ES narių šios šalies atžvilgiu netgi pritaikė dvišales socialines sankcijas – buvo laikinai nevykdomas aukščiausio lygio politinis dialogas, ambasadorių lygmenyje su Austrijos atstovais buvo komunikuojama tik „techniniais“ klausimais, o Austrijos kandidatų į postus TO nuspręsta tikslingai neremti. Anot M. Merlingeno, C. Mudde ir U. Sedelmeierio, „atkreiptinas dėmesys į tai, jog sankcijos buvo pritaikytos naujai Austrijos vyriausybei tiesiogiai dar netgi nepažeidus [jokių] ES taisyklių. [Konkretaus] teisinio pagrindo sankcijų taikymui nebuvimas paaiškina ir tai, kodėl ne pati ES [sutartyse numatytu būdu], o 14 atskirų vyriausybės dvišališkai pritaikė sankcijas“⁶⁷⁶. EK savo ruožtu nepalaikė sankcijų, kaip atsako į „numanomą“ ar „tikėtiną“ pirminių ES taisyklių pažeidimą; 2000 m. rugsėjį specialiam komitetui (sudarytam iš buvusio Europos komisaro M. Orejos, buvusio Suomijos prezidento M. Ahtisaario, bei nevyriausybinių „Maxo Plancko instituto“ direktoriaus J. Froweino) pateikus išvadą, jog Austrijos vyriausybės politika visiškai atitinka demokratijos ir žmogaus teisių normas, likusios valstybės narės panaikino sankcijas. Vis dėlto Austrijos atvejis parodė, jog ne tik ES „kandidatės“, bet ir „narės“ savo elgesiu turi nuolatos patvirtinti atitikimą narystės šerdiniame Europos valstybų kolektyve reikalavimus – priešingu atveju gali būti dalinai arba visiškai iš jo pašalintos.

Reikšminga ir pastebima koreliacija tarp „prisijungimo“ ir „narystės“ ES kriterijų, bei potencialių ir esamų narių atžvilgiu analogiškai veikiantis sankcijų mechanizmas leidžia daryti

⁶⁷³ Str. 7. Europos Sąjungos sutarties suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 19.

⁶⁷⁴ Plačiau žr.: Merlingen M., Mudde C., Sedelmeier U. The Right and the Righteous? European Norms, Domestic Politics and the Sanctions against Austria // *Journal of Common Market Studies*, 2001, Vol. 39, No. 1, p. 59-77.

⁶⁷⁵ Plačiau žr.: Jenne E. K., Mudde C. Hungary's Illiberal Turn: Can Outsiders Help? // *Journal of Democracy*, 2012, Vol. 23, No. 3, p. 147-155.

⁶⁷⁶ Merlingen, Mudde, Sedelmeier, Op. cit., p. 66.

išvadą apie narystės sąlygiškumo, kaip pirminės institucijos, įsitvirtinimą regioninėje Europos valstybių sistemoje. Kadangi sąlygiškumo praktikos yra glaudžiai susijusios su galios santykių reproduktivumu, prisijungimo prie ES ir narystės ES sąlygų supanašėjimas leidžia konstatuoti palankias struktūrines sąlygas švelniosios galios santykiams reikštis.

2.2.4. Svarbiausios rūšinės tapatybės ir vaidmenys ES plėtros procese

Šiame skirsnyje siekiama identifikuoti, kokie tipiški veikėjai – rūšies ir atliekamo vaidmens požiūriu – prisideda prie ES plėtros institucijų tęstinumo. Dalis tyrinėtojų⁶⁷⁷ tvirtina, jog ES plėtros procesas padeda formuotis tipinei „ES nario“ (o tuo pačiu ir „europietiškajai“) tapatybei, tačiau nagrinėjant švelniosios galios pasiskirstymą Europos valstybių visuomenėje netgi ES veikėjų tapatybes būtina diferencijuoti, kadangi švelniosios galios pozicija siejama su *specifiniu* institucinėje sistemoje atliekamu vaidmeniu (žr. skirsnį 1.2.6).

Kaip jau buvo pažymėta skirsnyje 2.2.2, istoriškai formuojantis šiandieninėms ES plėtros (t.y. naujų narių priėmimo) taisyklėms išsiskyrė Komisijos ir valstybių narių vaidmenys šiame procese; Komisija yra „nešališka“ atitikimo narystės kriterijams „vertintoja“, tuo tarpu valstybės narės, „pasikonsultavusios su Komisija“⁶⁷⁸ ir gavusios jos įvertinimą, atlieka simbolinį naujų narių pripažinimo veiksma balsuodamos Tarybos formate. „Pripažinimo“ etape svarbi ir EP nuomonė, kuris yra papildomas veikėjas (28 + 1), turintis pritarti naujos valstybės narystei. Balsavimo taisyklės pagal ES sutarties 49 straipsnį (dėl naujos narės priėmimo) ir 7 straipsnio 2 dalį (dėl narystės sąlygų esminio pažeidimo) formaliai nenumato tolesnės vaidmenų diferenciacijos tarp nacionalinių valstybių, kadangi visų balsas turi vienodą svorį. Tiesa, didžiųjų valstybių ir valstybių steigėjų vaidmuo yra neformaliai reikšmingesnis (žr. sekantį skirsnį 2.2.5). Paskutinių dviejų (Rytų ir Pietryčių) plėtros etapų metu į EK „vaidmens aprašymą“ (žr. skirsnį 1.2.3) šalia „vertinimo“ buvo įtrauktas ir „užduočių kandidatėms kėlimas“ rengiant Stojimo partnerystės programų ir Derybų planų (angl. *Negotiating frameworks*) projektus. Tiesa, valstybės narės taip pat kelia pavienes užduotis, siejamas su konkrečių derybinių skyrių atidarymu ir uždarymu (žr. skirsnį 2.2.3).

Švelniosios galios pozicija, kaip minėta skirsnuose 2.1.3 ir 2.1.6, siejama ne tik su vaidmenimis, bet ir su veikėjų rūšimis, o rūšinių ir vaidmens tapatybių atskyrimas, kaip minėta 1-oje darbo dalyje, nėra vienareikšmis – ypač kalbant apie korporatyvinius agentus, tokius kaip nacionalinės valstybės. Nors tokios tapatybės kaip „demokratinė valstybė“, „kapitalistinė

⁶⁷⁷ Pvz., žr.: Sjursen H. Introduction: Enlargement and the Nature of the EU Polity // Sjursen H. (ed.). *Questioning EU Enlargement: Europe in Search of Identity*. New York, London: Routledge, 2006. p. 1-15; Merlingen, Mudde, Sedelmeier, Op. cit., p. 62-64.

⁶⁷⁸ Str. 49. Europos Sąjungos sutarties suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C326. 2012, T. 55, p. 43.

valstybė“ ar „Europos valstybė“ skirsnyje 1.2.3 buvo minimos kaip korporatyvinių subjektų *rūšys*, jos neišvengiamai apima ir tam tikrą šių kolektyvų (jų vardu veikiančių vyriausybių) elgsenos / *vaidmens* aspektą („demokratinės šalys“ rengia laisvus ir atvirus rinkimus, įsileidžia užsienio stebėtojus, „kapitalistinės / rinkos valstybės“ gina privačią nuosavybę, neriboja gamybos ir prekybos, ir pan.). Dėl šių praktikų paplitimo valstybių visuomenėje, angliškosios TS mokyklos atstovai „demokratiją“, „laisvą rinką“ ar „žmogaus teises“ taip pat apibrėžia kaip *tarptautines* institucijas (žr. skirsnį 2.1.2, bei 2.1 lent.), kurių atkūrimo dalyvauja *ne tik* nacionalinės valstybės. Iš tiesų daug antrinių tarptautinių praktikų (TO ir NVO vykdomas rinkimų stebėjimas, derybos GATT/PPO ir atitinkamas prekybos kliūčių mažinimas, tarptautinis žmogaus teisių padėties monitoringas ir viešinimas) yra generuojami būtent šių pirminių institucijų „rėmuose“. Kaip minėta skirsnyje 2.1.3, šios institucijos įgalina, pavyzdžiui, „demokratinėmis“ pripažintas valstybes taikyti socialines (o retais atvejais ir materialias) sankcijas „nedemokratiškų“ atžvilgiu. Kartais sankcijų mechanizmas yra formalizuojamas, kaip, pavyzdžiui, „reparacijų“ ir „atsakomųjų prekybos apribojimų“ taikymas rinkos liberalizavimo taisyklių nesilaikančiai nacionalinei valstybei PPO rėmuose⁶⁷⁹. Nominaliai „demokratiškų“ ir „žmogaus teises gerbiančių“ ES narių dvišalės sankcijos (kaip buvo Austrijos atveju) ir daugiašalės sankcijos (pagal ES sutarties 7 straipsnį) šių institucijų taisyklėms nusižengusiam nariui taip pat yra tokio sankcionavimo pavyzdys. Taigi rūšinė tapatybė tiek *įpareigoja*, tiek *įgalina* ES nares.

Be siauresnių rūšinių ir *vaidmens* tapatybių („demokratinė šalis“, „žmogaus teises sauganti valstybė“, „rinkos ekonomikos valstybė“, „draugiška / taiki valstybė“) ES plėtros procese ypatingą reikšmę turi ir „europietiškoji“ tapatybė – jau vien dėl to, jog pagal ES sutarties 49 straipsnį šio valstybių kolektyvo narėmis gali tapti tik Europos valstybės. Nors minėtas kriterijus visų pirma sietinas su geografinė valstybės padėtimi, dar 1992 m. EK pabrėžė, jog „geografinis, istorinis ir kultūrinis elementai <...> visi kartu prisideda prie europietiškos tapatybės. Abipusė artumo [geografinėje erdvėje] patirtis, idėjos, vertybės, ir istoriniai susidūrimai negali būti sukonzentruoti į paprastą formulę ir yra atviri persvarstymui keičiantis kartoms“⁶⁸⁰. Tokiu būdu Komisija leidžia suprasti, jog tik senosios (esamos) ES narės gali įvertinti atitikimą šiam kriterijui ir „atpažinti“ kitą „europinę valstybę“. Europinės tapatybės šaltiniai, formavimosi procesas ir praktinė raiška peržengia šios disertacinio tyrimo ribas⁶⁸¹,

⁶⁷⁹ Str. 22. Susitarimas dėl ginčų sprendimo taisyklių ir tvarkos. II priedas prie Pasaulio prekybos organizacijos steigimo sutarties. Rasta: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=139053&Condition2=>

⁶⁸⁰ Commission of the European Communities. Europe and the Challenge of Enlargement // *Bulletin of the European Communities*. Supplement 3/92, p. 11.

⁶⁸¹ Plačiau europinė tapatybė tyrinėjama, pvz.: Delanty G. *Europos išradimas: idėja, tapatumas, realybė*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002 [1995]; Herrmann R., Risse T., Brewer M. B. (eds.). *Transnational*

tačiau analizuojant struktūrinius švelniosios galios šaltinius plėtros procese, būtina įvertinti 1) „ES nario“ ir „europiečio“ tapatybių santykį, bei 2) „Europos“ ribų klausimą. Istoriskai „europietiško“ diskursas referavo į religinius (krikščionybė), intelektualinius (apšvieta, racionalumas), ar netgi rasinius šio žemyno gyventojų panašumus susidūrimuose su kitoniškumu⁶⁸², tačiau, kaip pastebi Anthony D. Smithas, kolkas nėra europietiškosios kolektyvinės atminties ir „sukūrimo mitų“, kurie paprastai palaiko nacionalines tapatybes⁶⁸³. Artimiausias kolektyvinei atminčiai naratyvas yra (dalinai) bendrų istorinio vystymosi etapų pripažinimas (reformacija ir kontreformacija, Renesansas ir humanizmas, racionalizmas ir empirizmas moksle, industrinė revoliucija ir parlamentinė demokratija): „kartu [šios patirtys] sukūrė <...> [nacionalinių] ‘kultūrų šeimą’, kurios simptomatika apima dalinai bendras istorines tradicijas, bei kultūrinį paveldą“⁶⁸⁴. Marshallo planas (1947) ir Schumano deklaracija (1950) žymi paskutinį ir veikiausiai stipriausiai išreikštą „europinės“ patirties etapą; valstybių ekonominio atsigavimo po karo, bei politinio vienijimosi mitas iš esmės monopolizavo „Europos“ sampratą⁶⁸⁵. Kaip pažymi Franzas Mayeris ir Janas Palmowski, „nors nėra [neginčijamo] europinio istorijos naratyvo, kuris sutvirtintų bendrą tapatumą, europinės institucijos potencialiai galėtų tapti [naujo] europinio istorinio mito įsikūnijimu. Jeigu anksčiau pozicijos būdavo ginamos karinio konflikto keliu, tai dabar jos atstovaujamos naktinėse derybose su viršvalstybinių institucijų pagalba, remiantis teisės viršenybe“⁶⁸⁶. Būtent nacionalinę teisę subordinuojanti europinė teisė ir kitos pirminės ES institucijos, įskaitant taikų konfliktų sprendimą (saugumo bendruomenę) ir viršvalstybinės ekspertizės pripažinimą (žr. skirsnį 2.1.4), tapo skiriamuoju Europos institucinės sistemos po II-ojo pasaulinio karo bruožu, kuris leidžia šios sistemos dalyviams (tiek individams, tiek valstybėms, tiek viršvalstybiniam veikėjams) bent dalinai tapatintis su atitinkama „socialine visuma“. Likusieji platesnės valstybių visuomenės nariai, kurie nedalyvauja šios institucijų sistemos atkūrimo, priversti save apibrėžti kaip „trečiąsias šalis“, „kaimynes“, arba „būsimas nares“, o gilesnė integracija į šią sistemą

Identities: Becoming European in the EU. Lanham: Rowman & Littlefield, 2004; Pagden A. (ed.). *The Idea of Europe: From Antiquity to the European Union*. New York: Cambridge University Press, 2002; Checkel J., Katzenstein P. (eds.). *European Identity*. New York: Cambridge University Press, 2009; Lucarelli S., Schmidt V. A., Cerutti F. (eds.). *Debating Political Identity and Legitimacy in the European Union*. New York, London: Routledge, 2011.

⁶⁸² Plačiau žr.: Delanty, Op. cit., p. 32-138.

⁶⁸³ Smith A. D. National Identity and the Idea of European Unity // *International Affairs*, 1992, Vol. 68, No. 1, p. 60-64, 70-74.

⁶⁸⁴ Smith, 1992, Op. cit., p. 70.

⁶⁸⁵ Burgess J. P. What's so European about the European Union? Legitimacy between Institution and Identity // *European Journal of Social Theory*, 2002, Vol. 5, No. 4, p. 476-477; Mayer F., Palmowski J. European Identities and the EU – the Ties that Bind the Peoples of Europe // *Journal of Common Market Studies*, 2004, Vol. 42, No. 3, p. 580.

⁶⁸⁶ Mayer, Palmowski, Op. cit., p. 586.

(prisijungimas prie ES, prie euro zonos) suvokiami kaip „europietiškas“ elgesys. Anot Thomaso Risse, „tai reiškia, jog ES vis didesniu mastu ‘užpildo’ signifikantą ‘Europa’ konkrečiu [praktiniu] turiniu“⁶⁸⁷.

Europos ribos savo ruožtu susijusios su vadinamojo tapatybinio „Kito“ konstravimu. Istoriškai svarbiausi išoriniai kolektyviniai dariniai, su kuriais susidurdami europiečiai ilgainiui pradėjo pabrėžti *savo* kultūrinę–politinę bendrystę, buvo iš Azijos link Europos plitusi islamo kultūra, bei (galbūt mažesniu mastu) savitas „euroazijinis“ Rusijos politikos modelis⁶⁸⁸. Pastaraisiais dešimtmečiais vis reikšmingesniu Kitu Europai tampa ir JAV (ypač po Šaltojo karo)⁶⁸⁹. Tiesa, kaip tvirtina Pertti Joenniemi, tapatybinė takoskyra tarp „senojo žemyno“ ir „naujojo pasaulio“ istoriškai niekada nebuvo „nulinės sumos“ priešprieša tarp antipodų, o veikiau būtina riba tarp vienas kitą papildančių dviejų „giminingų“ socialinių darinių; nuo pat Amerikos kolonizavimo pradžios europiečiai šią pasaulio dalį matė kaip dinamiškesnę ir perspektyvesnę savųjų visuomenių projekciją, o XX a. galiausiai pripažino JAV pirmenybę apibrėžiant „europietiškojo“ (Vakarų) pasaulio normas; tik pokarinis susivienijusios Europos „ekonominis stebuklas“ leido senojo žemyno valstybėms naujai „atrasti / išrasti“ kultūrinę–politinę takoskyrą, bei mesti iššūkį JAV lyderystei „laisvajame pasaulyje“⁶⁹⁰. Vis dėlto svarbiausias kitoniškumas, kurį (Vakarų) Europos valstybės po II-ojo pasaulinio karo konstravo kaip grėsmę jų naujam tapatumui ir kuris tapo ekonominės ir politinės integracijos „loginiu paaiškinimu“, buvo karinių konfliktų ir nacionalizmo „paženklinta“ jų pačių praeitis⁶⁹¹. Kaip teigia Thomas Diez, griuvus „geležinei uždangai“ šio istorinio Kito „išsikūnijimu“ tapo Vidurio ir Rytų Europos, bei Balkanų šalių vidaus ir užsienio politika, o šių sub-regionų „europeizavimas“ (ir tuo pačiu „Europos“ ribų išplėtimas) iškilo į ES darbotvarkės viršūnę⁶⁹².

⁶⁸⁷ Risse T. European Institutions and Identity Change: What Have We Learned? // Herrmann R., Risse T., Brewer M. B. (eds.). *Transnational Identities: Becoming European in the EU*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2004. p. 255. Prie panašios išvados taip pat prieina Hiski Haukkala; žr.: Haukkala H. The European Union as a Regional Normative Hegemon // Whitman R. (ed.). *Normative Power Europe: Empirical and Theoretical Perspectives*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011. p. 49-50.

⁶⁸⁸ Plačiau žr.: Neumann I. *Uses of the Other: “The East” in European Identity Formation*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1999. p. 39-112; Morozov V., Rumelili B. The External Constitution of European Identity: Russia and Turkey as Europe-Makers // *Cooperation and Conflict*, 2012, Vol. 47, No. 1, p. 28-48; Baranovsky V. Russia: A Part of Europe or Apart from Europe? // *International Affairs*, 2000, Vol. 76, No. 3, p. 443-447; Delanty, Op. cit., p. 41-44, 57-59, 86-92.

⁶⁸⁹ Diez T. Europe’s Others and the Return of Geopolitics // *Cambridge Review of International Affairs*, 2004, Vol. 17, No. 2, p. 330-331.

⁶⁹⁰ Joenniemi P. Difference within Similarity: The Puzzle of Transatlantic Relations // Browning C., Lehti M. (eds.). *The Struggle for the West: A Divided and Contested Legacy*. New York, London: Routledge, 2010. p. 141-152.

⁶⁹¹ Wæver, 1998, Op. cit., p. 90; Diez, 2004, Op. cit., p. 325-326.

⁶⁹² Diez, 2004, Op. cit., p. 326-327.

„Prigimtinis“ bent jau Višegrado valstybių europietiškas⁶⁹³ Vakarų Europoje iš esmės buvo pripažįstamas dar Šaltojo karo metais, kadangi šio regiono intelektualams pavyko sėkmingai įtvirtinti „pagrobtos“ ir „laikiniai deeuropėizuotos“⁶⁹⁴, tačiau nuo europinės kultūros neatsiejamos „Centrinės Europos“ mitą⁶⁹⁵, o žlugus komunistiniam blokui ši platėsnės Europos samprata tapo autoritetiniu resursu Višegrado šalims derantis dėl narystės ES. Kaip pastebi Iveris Neumannas, „visų [postkomunistinių VRE] kandidačių retorikai buvo būdingas vienodas argumentas: jeigu atitinkama valstybė [tikrai] priklauso Europai, tai į rytus nuo jos esanti šalis [savo ruožtu] nėra europietiška“⁶⁹⁶. Galiausiai VRE ir Balkanų valstybės buvo linkusios referuoti į labiausiai į rytus nutolusius „ribinius“ atvejus – tokius kaip Rusija ar Turkija – lyginant su kuriais jos „natūraliai“ atrodė „labiau“ europietiškos. Kai kuriuose naujuose politologiniuose tyrimuose⁶⁹⁷ įrodinėjama, jog istoriškai (dažniausiai) nuo Europos atskirtos ir jos antitezėmis laikytos Rusija ir Turkija pastaraisiais dešimtmečiais (ypač po Šaltojo karo) įsitraukė į ES kuriamą „europietiško“ diskursą, tačiau kvestionuoja „tikrųjų“ europiečių jiems priskirtą rūšinį tapatumą: „jeigu Turkija meta iššūkį Europos ir islamo kaip tarpusavyje ‘nepersidengiančių’ ir iš prigimties nesuderinamų tapatybių konstravimui, tai Rusija siūlo alternatyvą dominuojančiai Vakarų liberalistinei ‘europietiškųjų vertybių’ interpretacijai“⁶⁹⁸. Tiesa, bandydamos strategiškai išnaudoti dominuojančio diskurso elementus (Turkija – referuodama į ES deklaruojamą multikultūralizmą ir procedūrinius Kopenhagos kriterijus, o Rusija – išskeldama „suverenią demokratiją“, kaip savitą europietiško variantą, ar naudodama „taikos palaikymo misijų“ ir „humanitarinių operacijų“ diskursą teritorinei ekspansijai pateisinti) šios valstybės įgauna „ribinius“ (angl. *liminal*) ar „hibridinius“ tapatumus, kurie dažnai tik atitolina jų socialinį pripažinimą *bet kokioje* valstybių grupėje: „rusų kritika liberaliosios demokratijos atžvilgiu tik stipriau ‘sucementavo’ takoskyrą tarp Rusijos ir Vakarų Europos; Turkija rizikuoja tuo pačiu, kadangi kritikuodama ES kaip krikščionių klubą, gali tik dar labiau atskirti save nuo Europos“⁶⁹⁹.

Nors europinė tapatybė ir Europos ribos tebėra „embrioninėje“ stadijoje, ES plėtra ir kiekviena „nauja paraiška narystei <...> neišvengiamai eskaluoja klausimą, kas yra europiečiai ir

⁶⁹³ P vz., žr.: Van den Broek H., EU Commissioner for External Relations. “The Czech Republic and EU Enlargement”. Speech at the The Bohemia Foundation, Prague. 23 January, 1997 (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-97-14_en.htm).

⁶⁹⁴ Kumar K. The 1989 Revolutions and the Idea of Europe // *Political Studies*, 1992, Vol. 40, No. 3, p. 449.

⁶⁹⁵ Plačiau žr.: Neumann, 1999, Op. cit., p. 143-160.

⁶⁹⁶ Neumann I. European Identity, EU Expansion, and the Integration/Exclusion Nexus // *Alternatives*, 1998, Vol. 23, No. 3, p. 406.

⁶⁹⁷ Žr.: Morozov, Rumelili, Op. cit., p. 28-44; Rumelili B. Constructing Identity and Relating to Difference: Understanding the EU’s Mode of Differentiation // *Review of International Studies*, 2004, Vol. 30, No. 1, p. 45.

⁶⁹⁸ Morozov, Rumelili, Op. cit., p. 34.

⁶⁹⁹ Morozov, Rumelili, Op. cit., p. 44.

kokios vertybės charakterizuoja Europą⁷⁰⁰. Anot Bahar Rumelili, europinė, kaip ir bet kuri kita kolektyvinė tapatybė, gali būti konstruojama tiek pabrėžiant „atvirumo / įtraukiamumo“ (angl. *inclusiveness*), tiek „išskirtinumo“ (*exclusiveness*) elementą⁷⁰¹. ES instituciniame kontekste būti europiečių visų pirma reiškia laikytis demokratijos, žmogaus teisių ir laisvos rinkos taisyklių (t.y., rūšinė tapatybė turi aiškiai išreikštą vaidmens elementą), todėl tokia „europinė“ tapatybė yra potencialiai *įgyjama*; vis dėlto kai kuriuose tarpvalstybinės sąveikos epizoduose labiau akcentuojama geografinė valstybės padėtis, populiacijos rasinė, kalbinė ar religinė charakteristika – *prigimtinės* ir iš esmės pastovios savybės (t.y. tapatybė konstruojama beveik išimtinai rūšies, o ne vaidmens pagrindu). Atsižvelgiant į europinės / ES nario tapatybės atvirumą ir vadinamąją valstybių tarpusavio sąveikos „logiką“ (*logic of action*) viešajame diskurse apie ES institucijas (tame tarpe ir ES plėtros procesą) mokslininkai išvelgia mažiausiai tris „referencijos taškus“, ar meta-modelius⁷⁰², kuriais bandoma pagrįsti ir paaiškinti bet kurią kolektyvinę praktiką (žr. 2.7 lent.). Pragmatiniame diskurse ES ir jos institucijos pristatomos kaip „problemų sprendimo mechanizmas“, užtikrinantis pridėtinę vertę iš laisvosios prekybos, taiką ir saugumą; plėtra tokiu atveju vertintina (subjektyvios) naudos požiūriu – kaip kažkuriam veikėjui ar – idealiu atveju – visiems (įskaitant potencialią narę) naudingas arba nenaudingas žingsnis. Vertybinis arba etinis-politinis diskursas referuoja į ES kaip pakankamai aiškiai apibrėžtą ir uždara bendruomenę, kurioje „istoriniai europiečiai“ (t.y. tie, kurie atitinka *rūšinių* kriterijų) solidarizuojasi „išorinių“ iššūkių akivaizdoje; į šią bendruomenę jos narių sprendimu gali būti priimamos tik „giminingos tautos“. Galiausiai universalistinis moralinis diskursas, kuriame vadovaujamosi prigimtinės žmonių ir tautų lygybės taisykle, konstruoja ES kaip teisės viršenybe pagrįstą bendradarbiavimo formą, kurioje visi gali siekti individualių tikslų nepažeisdami kito teisių; jeigu individai ar valstybės veikia institucijų (visų pirma teisės ir demokratijos) ribose (t.y. atitinka esminius *vaidmens* lūkesčius), jie gali būti šios institucijų sistemos dalyviais (ES piliečiais ir valstybėmis narėmis).

Visi trys aukščiau minėti diskursai ES viduje (o taip pat ir platesnėje Europos valstybių visuomenėje) reprodukuojami tuo pačiu metu. Pavyzdžiui, anot Vivien A. Schmidt, „pragmatinis diskursas apie laisvąją rinką ir saugumo erdvę be sienų, bei [vertybinis] diskursas apie [aiškiai] apribotą vertybes [ir istorinius pasiekimus] saugančią bedruomenę <...> gali būti

⁷⁰⁰ Sjursen, 2006, Op. cit., p. 2.

⁷⁰¹ Rumelili, 2004, Op. cit., p. 37; Panašią diskusiją apie europinės tapatybės atvirumą / uždaramą galima rasti: Kantner C. Collective Identity as Shared Ethical Self-Understanding: The Case of the Emerging European Identity // *European Journal of Social Theory*, 2006, Vol. 9, No. 4, p. 509-515.

⁷⁰² Žr.: Sjursen, 2006, Op. cit., p. 2-4, 6-14; Schmidt V. A. European Elites on the European Union: What Vision for the Future? // Gamble A., Lane D. (eds.). *The European Union and World Politics: Consensus and Division*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009, p. 257-273; Eriksen E. O., Fossum J. E. Europe in Search of Legitimacy: Strategies of Legitimation Assessed // *International Political Science Review*, 2004, Vol. 25, No. 4, p. 435-459.

apibendrintas nesibaigiančių debatų ‘plėtra *versus* gilinimas’ pavidalu⁷⁰³; t.y., problemų sprendimo ir naudos maksimizavimo modelis labiau suderinamas su naujų narių priėmimu, o vertybinis modelis – su naujų institucijų kūrimu ir solidarumo stiprinimu. Tradiciškai pragmatinis diskursas aktyviau formuojamas tokiose ES šalyse kaip JK, Skandinavijos ir VRE valstybės, bei (mažesniu mastu) Airija, tuo tarpu vertybinis diskursas būdingas Vokietijos, Prancūzijos ir (mažesniu mastu) kitų keturių EB steigėjų retorikai; universalistinį moralinį diskursą dažniausiai palaiko Europos Komisija, bei kai kurie Europos akademinio elito atstovai (ypač gerai žinomas Jürgeno Habermaso ir Ulricho Becko indėlis)⁷⁰⁴. Nors galimi santykinai riboti ir nuo atsitiktinių faktorių (tokių kaip 2005-2009 m. Konstitucinės ir Lisabonos sutarčių ratifikavimo krizė, 2009 m. prasidėjusi ES valstybių skolų krizė) priklausomi diskurso pasikeitimai, daugumoje ES valstybių narių (ir kandidačių) galima išžvelgti tęstinumą. Siekdama galios pozicijų derybose su kitomis valstybėmis, ES valstybė narė ar kandidatė *privalo* referuoti į vieną iš trijų aukščiau minėtų meta-modelių (t.y. pabrėžti materialią „naudą“, „europietiškasias vertybes“, arba „universalias teises ir lygias galimybes“), o jos „natūraliomis sąjungininkėmis“ tampa analogiško modelio šalininkės.

2.7 lentelė. „Idealieji“ Europos Sąjungos modeliai ir jos reikalingumo pagrindimas valstybių retorikoje

<i>Institucinio darinio tipas</i>	<i>Diskurso tipas</i>	<i>Veiksimo logika</i>	<i>Argumento pagrindas</i>
Problemas sprendžiantis	Pragmatinis	Instrumentiškumas (į padarinius orientuoto veiksmo logika)	Nauda
Vertybes saugantis	Vertybinis (etinis-politinis)	Kontekstualumas / istoriškumas (socialiai prideramo veiksmo logika)	Vertybės
Teises ginantis	Moralinis universalistinis	Atviras dialogas / abipusiškumas (svaresnio argumento logika)	Teisės ir lygybė prieš įstatymą

Šaltinis: Sjursen H. *Questioning EU Enlargement: Europe in Search of Identity*. New York: Routledge, 2006. p.

10.

ES plėtros institucijos sudaro sąlygas galios santykiams reikštis, kadangi apima pakankamai skirtingus ir specifinius institucinius vaidmenis („kandidatas“, pažangos ir atitikimo kriterijams „vertintojas“, „narys“, ir t.t.), bei visuotinai siektiną rūšinį tapatumą („Europos valstybė“), kuris iš esmės patvirtina pilnavertę narystę Europos valstybių visuomenėje. Nors formaliai europietiškas siejamas su įgyjamais (t.y. vaidmens) požymiais (demokratinėmis, laisvos rinkos praktikomis), plėtros proceso kontekste dažnai vartojami ir istoriniai-vertybiniai argumentai, kuriais implikuojamas Europos ribotumas ir prigimtiniai (t.y. rūšiniai) europietiškosios tapatybės elementai.

⁷⁰³ Schmidt V. A. European Member State Elites’ Diverging Visions of the European Union: Diverging Differently since the Economic Crisis and the Libyan Intervention? // *Journal of European Integration*, 2012, Vol. 34, No. 2, p. 172-173.

⁷⁰⁴ Schmidt, 2009, Op. cit., p. 259-267; Schmidt, 2012, Op. cit., p. 170.

2.2.5. Galios pozicijos ir galios santykiai ES plėtros procese

Naujų narių priėmimo į ES taisyklės bei tipinės rūšies ir vaidmens kategorijos, užtikrinančios plėtros proceso tvarką, nuspėjamumą ir tęstinumą, prisideda ir prie autoritetinių resursų paskirstymo, bei galios santykių institucionalizacijos. Šiame skirsnyje siekiama susisteminti poskyryje 2.2 pateiktą medžiagą, suformuluoti „aprašomąjį“ švelniosios galios santykių ES plėtros procese modelį, bei jį schematiškai pavaizduoti.

ES plėtra vykdoma ne tik pagal skirsnyje 2.2.1 teoriškai pristatytos *narystės sąlygiškumo* institucijos taisyklės; praktinė forma, kuria ES valstybių visuomenė plečiama šiuo metu, neprieštarauja ir netgi prisideda prie daugumos Vestfališkųjų (žr. skirsnį 2.1.2) ir specifinių ES valstybių visuomenės (žr. skirsnį 2.1.4) pirminių institucijų atkūrimo: suvereniteto ir diplomatijos (tarpyvriausybinės derybos ir balsavimas pagal 49 straipsnį), tarptautinės ir europinės teisės (plėtros taisyklių „juridizacija“), teritoriškumo ir saugumo bendruomenės praktikų („geros kaimynystės“ kriterijus, taiki teritorijų demarkacija tarp valstybių ir suvereni jų kontrolė), viršvalstybiškumo (EK vaidmuo vertinant kandidates), tarpvalstybinio resursų perskirstymo (Pasirengimo narystei pagalbos priemonė; IPA) jau nekalbant apie demokratijos, žmogaus teisių ir laisvosios rinkos tęstinumą / įteisinimą (žr. skirsnius 2.2.3 ir 2.2.4). Tiesa, pavieniais atvejais – pavyzdžiui, į ES stojant Kipro Respublikai – suvereniteto ir ypač teritoriškumo institucijos buvo dalinai kvestionuojamos. ES valstybės narės ir viršvalstybiniai veikėjai iš esmės ignoravo faktą, jog Kipro vyriausybė, su kuria buvo deramasi, nekontroliavo visos salos teritorijos, jos suvereni jurisdikcija – įskaitant ir Bendrijos *acquis* įgyvendinimą praktikoje – neapėmė Šiaurės Kipro⁷⁰⁵. Kaip pažymi šio atvejo tyrinėtojai⁷⁰⁶, ES buvo ribojama suvereniteto ir tarptautinės teisės normų (JTO rezoliucijų Kipro atžvilgiu) ir negalėjo į derybas dėl narystės įtraukti Šiaurės Kipro turkų bendruomenės atstovų, todėl galiausiai ES valstybių bendruomenėje buvo ne tik *de facto*, bet ir *de jure*⁷⁰⁷ pripažintas tik dalies Kipro dalyvavimas ES institucijų atkūrimo.

Kaip jau minėta, ES plėtros procese Europos Komisija visų pirma atlieka kandidačių „vertintojo“ vaidmenį ir (bent jau formaliai) sprendimų priėmimo dėl naujos narės stojimo nedalyvauja. Galutinėje „autsaiđerės“ pripažinimo „nare“ fazėje – balsavime pagal ES sutarties 49 straipsnį (žr. priedą nr. 2) – dalyvauja tik valstybės narės ir EP (kuris pritaria sprendimui paprastąja dauguma), tačiau iki šios fazės vykstančiuose viešuose debatuose ir derybose

⁷⁰⁵ Diez T. Last Exit to Paradise? The European Union, the Cyprus Conflict and the Problematic ‘Catalytic Effect’ // Diez T. (ed.). *The European Union and the Cyprus Conflict: Modern Conflict, Postmodern Union*. Manchester, New York: Manchester University Press, 2002. p. 140.

⁷⁰⁶ Diez, 2002, Op. cit., p. 152-153; Richmond O. Shared Sovereignty and the Politics of Peace: Evaluating the EU’s ‘Catalytic’ Framework in the Eastern Mediterranean // *International Affairs*, 2005, Vol. 82, No. 1, p. 149-176.

⁷⁰⁷ Protocol No. 10 on Cyprus // *Official Journal of the European Union L236*. 2003, V. 46, p. 955.

dalyvauja tiek Komisija, tiek pati kandidatė (kai kuriais atvejais gali dalyvauti netgi tretieji veikėjai; pvz., JAV atvirai „spaudžia“ ES nars dėl Turkijos priėmimo). Kiekvienas iš šių veikėjų remiasi bendro pobūdžio arba specifiniais resursais. Pavyzdžiui, EK į švelniosios galios poziciją iškelia jos, kaip „objektyvaus ir nešališko eksperto“ (žr. skirsnį 2.1.6) statusas. Jeigu pirmųjų dviejų plėtros etapų metu (žr. skirsnį 2.2.2) į Komisijos nuomonę dar nebuvo dogmatiškai atsižvelgiama, tai pradėdant Rytų plėtra teigiamas EK įvertinimas ir rekomendacija pradėti derybas tapo ypač svarbiu resursu tiek kandidatės ir jos sąjungininkių ES Taryboje, tiek pačios Komisijos dispozicijoje. 1998 m. stojimo derybos buvo pradėtos tik su tomis 5 VRE šalimis iš 10 pateikusių paraiškas narystei, kurias „Darbotvarkėje 2000“ EK įvertino kaip atitinkančias visus Kopenhagos kriterijus⁷⁰⁸; 2004 m. birželį Europos valstybių vadovai suteikė oficialios kandidatės statusą Kroatijai ir įsipareigojo pradėti derybas su šia šalimi 2005 m.⁷⁰⁹ (nepaisant Slovėnijos opozicijos), kadangi 2004 m. balandžio „Nuomonėje apie Kroatijos paraišką“ EK konstatavo, jog ši valstybė visiškai atitinka politinį ir ekonominį (bei su išlygomis teisinį) Kopenhagos kriterijus⁷¹⁰; galiausiai ES valstybės narės, įskaitant griežtas Turkijos narystės oponentes (Austriją, Prancūziją, Nyderlandus ir kt.), buvo priverstos 2005 m. pradėti stojimo derybas su Turkija, atsižvelgdamos į aiškią ir vienareikšmę Komisijos išvadą 2004 m. spalį: „Turkija pakankamai tenkina politinius [Kopenhagos] kriterijus, [todėl EK] rekomenduoja pradėti derybas dėl narystės“⁷¹¹ (plačiau apie Turkijos atvejį žr. kitame skyriuje). Taigi žvelgiant istoriškai EK vertinimas tampa vis labiau įpareigojantis visiems plėtros proceso dalyviams ir gali būti išnaudotas kaip autoritetinis resursas derybose.

ES narės (tarp kurių visuomet yra tiek kandidačių priėmimo į Sąjungą šalininkių, tiek oponentų), gindamos savo poziciją naujų narių priėmimo klausimu, remiasi tais pačiais resursais, kuriais remiasi priimdamos bet kurį sprendimą ES Taryboje ir Vadovų Taryboje; Jonas Tallbergas šiuos resursus skirsto į *valstybės autonomiškai disponuojamus* ir *institucinius*⁷¹² (generuojamus ir konkrečiam veikėjui priskiriamus tik ES institucinės sistemos kontekste), kurie apytiksliai atitinka 1-oje disertacijos dalyje aptartus paskirstomuosius (*allocative*) kietosios galios ir autoritetinius švelniosios galios resursus. Tiesa, kadangi saugumo

⁷⁰⁸ European Commission. Agenda 2000: For a Stronger and Wider Union // *Bulletin of the European Union*. Supplement 5/97, p. 57-59.

⁷⁰⁹ Brussels European Council, 17-18 June 2004. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Union*. 2004, No. 6, p. 11.

⁷¹⁰ Commission of the European Communities. Opinion on Croatia's Application for Membership of the European Union. COM(2004) 257 Communication from the Commission. 20/04/2004, Brussels. p. 120-121.

⁷¹¹ Europos Bendrijų Komisija. Rekomendacija dėl Turkijos pažangos rengiantis narystei Europos Sąjungoje. KOM(2004) 656 Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai. 06/10/2004, Briuselis. p. 3.

⁷¹² Šalia valstybei priklausančių ir insitucinių resursų, J. Tallbergas taip pat išskiria asmeninius / žmogiškuosius resursus, kuriais Europos Vadovų Taryboje disponuoja konkretūs valstybių lyderiai. Žr.: Tallberg J. Bargaining Power in the European Council // *Journal of Common Market Studies*, 2008, Vol. 46, No. 3, p. 685-708.

bendruomenės normos (žr. skirsnį 2.1.4) praktiškai eliminavo atvirą jėgos panaudojimą tarp ES narių, paskirstomieji resursai, kuriais disponuoja suverenai, taip pat dažniau tapatinami su autoritetiniu statusu, nei fiziniu pajėgumu. Anot Tallbergo, „didžiųjų valstybių konkurencijos amžiuje, [kietosios galios] resursai leido stipriosioms [valstybėms] savo derybines pozicijas paremti grąšinimais karine agresija ar ekonomine izoliacija. Šiandieninėje Europoje ‘patrankų diplomatija’ nebenaudojama ir visuminė [valstybės] galia veikia derybas gerokai subtiliau. <...> [G]alios [resursų] asimetrija turi netiesioginių pasekmių, apibrėždama, <...> kiek resursų [valstybė] gali skirti klausimo [sprendimui], ir [atitinkamai] jos pozicijos legitimumą. Didelė nacionalinė rinka suteikia valstybei daugiau įtakos derybose dėl ekonominių klausimų, karinės pajėgos įgalina valstybę lyderiauti ES BUSP“⁷¹³ ir pan. Tokiu būdu valstybės narės, kurios absoliučiais rodikliais skiria didžiausias sumas nuo nacionalinių pajamų į ES biudžetą (ir atitinkamai finansuoja kandidačių, bei ekonomiškai silpnesnių naujų narių konvergenciją; žr. priedą nr. 3), turi ir didžiausią įtaką priimant plėtros sprendimus. Taigi, nors ir ne tradiciniu diplomatijos ir karo derinimo būdu, kietosios galios resursai taip pat naudojami derybose dėl naujų narių priėmimo.

Vis dėlto šios disertacijos objektas yra struktūriniai-instituciniai *švelniosios* galios šaltiniai. Visų pirma autoritetą ir švelniąją galią valstybėms suteikia jų „europietiškumas“ (žr. skirsnį 2.2.4) ir laikymasis šerdinės Europos valstybių visuominės institucinių taisyklių (žr. skirsnį 2.1.4). Tallbergo tyrimai, paremti elito interviu, parodė, jog EB valstybės-steigėjos, bei valstybės, kurios laikosi Stabilumo ir augimo pakte numatytos fiskalinės drausmės, disponuoja didesne derybine galia ES Vadovų Taryboje. Be to, kai kurios valstybės narės turi kitų pripažintą autoritetą specifinėse sprendimų priėmimo srityse ar klausimuose, susijusiuose su konkrečiu geografiniu regionu; pvz., Skandinavijos valstybių pozicija yra svaresnė nei kitų aplinkosauginiuose ir užimtumo politikos klausimuose, bei sprendžiant Baltijos jūros regiono problemas, Liuksemburgas pripažįstamas mokesčių politikos ir finansinių paslaugų „ekspertu“, Graikijos pozicija turi išskirtinę reikšmę ES santykiuose su Turkija, Ispanijos – santykiuose su Viduržemio jūros šalimis, Nyderlandų – su Indonezija, ir t.t.⁷¹⁴ Galiausiai ES institucinė sistema numato išskirtinį vaidmenį ES pirmininkaujančiai valstybei⁷¹⁵, o plėtros ir kituose išorinės politikos klausimuose suteikia veto teisę bet kuriai narei nepaisant jos dydžio ir kietosios galios resursų. Tiesa, anot Tallbergo, „veto naudojimas turi pasekmių [valstybės] reputacijai“⁷¹⁶, o

⁷¹³ Tallberg, 2008, Op. cit., p. 690.

⁷¹⁴ Tallberg, 2008, Op. cit., p. 690-693.

⁷¹⁵ Plačiau žr.: O’Brennan J. *The Eastern Enlargement of the European Union*. London, New York: Routledge, 2006. p. 62-68; Thomson R. The Council Presidency in the European Union: Responsibility with Power // *Journal of Common Market Studies*, 2008, Vol. 46, No. 3, p. 593-617.

⁷¹⁶ Tallberg, 2008, Op. cit., p. 695.

kadangi švelniosios ir kietosios galios resursai praktikoje derinami ir dažnai kompensuoja vieni kitus, tokia valstybė kaip „Liuksemburgas gali [sau leisti] pasinaudoti veto kartą per metus, tuo tarpu [Didžioji] Britanija – kartą per savaitę“⁷¹⁷. Taigi tenka konstatuoti, jog empiriškai galima stebėti tik sudėtingą kietosios ir švelniosios galios resursų (alokacijos ir autorizacijos struktūrų) sanklodą, tuo tarpu identifikuoti konkretaus resurso panaudojimą praktikoje beveik neįmanoma.

Valstybės kandidatės savo ruožtu nėra vien pasyvios tarpvalstybinių derybų ES viduje stebėtojos, bet ir pačios išnaudoja struktūrinius galios resursus siekdamas formalaus pripažinimo šerдинėje Europos valstybių bendruomenėje. Jos taip pat remiasi dominuojančiomis „europietiško“ sampratomis (žr. skirsnį 2.2.4) ir EK (ar tarptautinių NVO) vertinimu dėl jų atitikimo demokratijos ir žmogaus teisių institucinėms taisyklėms. Tiek Pietų, tiek Rytų plėtros etape vertybinis-politinis ir moralinis-teisinis „europietiško“ diskursai buvo ypač aktyviai naudojami. Kaip teigia S. Verney, po 7 metus trukusio karinės chuntos valdymo Graikijoje demokratiškai išrinkta Konstantino Karamanlis vyriausybė, kuri 1975 m. pateikė paraišką narystei EB, ypač dažnai apeliavo į chuntos laikotarpiu EB narių dalintus narystės pažadus mainais į demokratizaciją; be to, tariama Antikinės Graikijos reikšmė „europietiškosios“ kultūros susiformavime iš esmės į antrą planą nustumė šios šalies ekonominį nepasirengimą narystei⁷¹⁸. Viduržemio jūros kandidačių argumentus parėmė ir EK, pristatydama jų kandidatūras kaip „išreikštą tikėjimą [*act of faith in*] Europos vienybe, o tai [savo ruožtu] įrodo, jog Bendrijos sukūrimą įkvėpusios idėjos neprarado savo galios ir aktualumo. Šios trys šalys [Graikija, Ispanija ir Portugalija] patikėjo Bendrijai politinę pareigą, kurios ji negali nevykdyti nepamindama principų, grindžiančių jos pačios egzistavimą“⁷¹⁹. Panašius EB/ES narių įsipareigojimus, kylančius iš kultūrinės Europos „tautų giminystės“ ir anksčiau duotų pažadų, kaip autoritetinį resursą sėkmingai išnaudojo ir VRE valstybės⁷²⁰. Anot F. Schimmelfennigo, VRE šalys „sugebėjo mobilizuoti institucionalizuotą [europinę] tapatybę ir pavertė plėtrą pasitikėjimo [*credibility*] testu“⁷²¹. Dar 1988 m. Rodo Vadovų Taryboje EB narės „nutraukti mūsų kontinento padalijimą“ įvardijo ilgalaikiu kolektyviniu tikslu⁷²², o po Berlyno sienos griuvimo Dublino Vadovų Taryba 1990 m. birželį „išreiškė didžiausią pasitenkinimą pažanga <...> įveikiant Europos padalijimą ir atstatant vienybę žemyne, kurio tautos pasižymi bendru

⁷¹⁷ Tallberg, 2008, Op. cit., p. 691.

⁷¹⁸ Verney, 2006, Op. cit., p. 32-38.

⁷¹⁹ Commission of the European Communities. Enlargement of the Community: General Considerations // *Bulletin of the European Communities*. Supplement 1/78, p. 6.

⁷²⁰ P vz., žr.: Havel R. Address to the European Parliament, Strasbourg. 8 March, 1994 (Rasta: http://www.vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=projevy&val=221_aj_projevy.html&typ=HTML).

⁷²¹ Schimmelfennig F. The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union // *International Organization*, 2001, Vol. 55, No. 1, p. 68.

⁷²² Rhodes European Council, 2-3 December 1988. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Communities*. 1988, No. 12, p. 11.

paveldu ir kultūra⁷²³. Kadangi komunistinio režimo pusamžį pergyvenusios VRE valstybės ES šalių tarpe buvo pripažįstamos istorine Europos dalimi, jos nebuvo aiškus tapatybinis Kitas, kurį ES galėjo sau leisti izoliuoti. Kaip reziumuoja Karin Fierke ir Antje Wiener, „po Šaltojo karo VRE šalys siekė pripažinimo Vakaruose, tačiau Vakarų tapatumas taip pat priklausė nuo [tarptautinio] pripažinimo. Per didelis atotrūkis tarp vertybinių idealų, kuriuos Vakarai reiškė, ir jų praktikų VRE šalių atžvilgiu būtų sugriovęs ES ir NATO [kolektyvines] tapatybes“⁷²⁴. Taigi vertybinis „europietiško“ diskursas ir vaidmens įsipareigojimai yra atviras (konkrečiam veikėjui nepriklausantis) autoritetinis resursas, kurį gali naudoti tiek šerdingo kolektyvo narės, tiek autsaiderės, siekiančios pripažinimo; tai patvirtina kontrolės dialektikos tezė struktūracijos teorijoje (žr. skirsnį 1.2.6).

Tiesa, kadangi nei Pietų Europos, nei VRE kandidatės neturėjo teisiškai legitimuoto balso sprendžiant jų įtraukimą į ES kolektyvą, jų interesus atstovavo ES narės, kurias Schimmelfennig savajame teoriniame ES plėtros modelyje vadina „vairuotojomis“ (angl. *drivers*; plėtros oponentės atitinkamai vadinamos „stabdytojomis“ – angl. *brakemen*)⁷²⁵. Iš esmės kandidatės ir „vairuotojos“ neturėjo teisinių galių įveikti „stabdytojų“ veto, tačiau galėjo pristatyti tokį žingsnį kaip nepateisinamą, remdamasis „objektyviais“ kriterijais. Kaip savo garsiojoje 1990 m. Aspeno kalboje teigė vienos iš tradicinių plėtros šalininkų Jungtinės Karalystės premjerė Margaret Thatcher, „Mes [EB narės] negalime vienu atsikvėpimu sakyti, jog [VRE šalys] yra Europos dalis, o kitu – kad mūsų <...> klubas yra uždaras ir mes jų nepriimsime“⁷²⁶. „Stabdytojos“ derybose savo ruožtu tradiciškai remiasi „taisykle“, kad plėtra (bent laikinai) atideda integracijos gilimą⁷²⁷. Kadangi institucinis supanašėjimas (harmonizacija), bei viršvalstybiškumas yra pirminės ir nekvestionuojamos šerdinės Europos valstybių visuomenės institucijos (žr. skirsnį 2.1.4), plėtros šalininkėms sudėtinga atremti tokio tipo argumentus; tai galima laikyti konfliktu ne tik tarp derybinių pozicijų, bet ir pačių pirminių taisyklių nesuderinamumu. Rytų plėtros metu šis konfliktas buvo sprendžiamas inkrementiniu keliu; kaip 1990 m. sutiko Thatcher, „neabejotinai praeis daug laiko, kol jos [VRE šalys] bus pasirengusios narystei, todėl mes siūlome joms tarpinius tikslus, tokius kaip asociacijos sutartys. Tačiau galutinė narystės galimybė turėtų būti aiškiai, atvirai ir nesavanaudiškai pateikta ant

⁷²³ Dublin European Council, 25-26 June 1990. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Communities*. 1990, No. 6, p. 13.

⁷²⁴ Fierke K., Wiener A. Constructing Institutional Interests: EU and NATO Enlargement // *Journal of European Public Policy*, 1999, Vol. 6, No. 5, p. 731.

⁷²⁵ Žr.: Schimmelfennig F. Strategic Action in a Community Environment: The Decision to Enlarge the European Union to the East // *Comparative Political Studies*, 2003, Vol. 36, No. 1-2, p. 156-183.

⁷²⁶ Thatcher M. “Shaping a New Global Community”. Speech at the The Aspen Institute, Aspen, Colorado. 5 August, 1990 (Rasta: <http://www.margaretthatcher.org/document/108174>).

⁷²⁷ Schimmelfennig, 2001, Op. cit., p. 73.

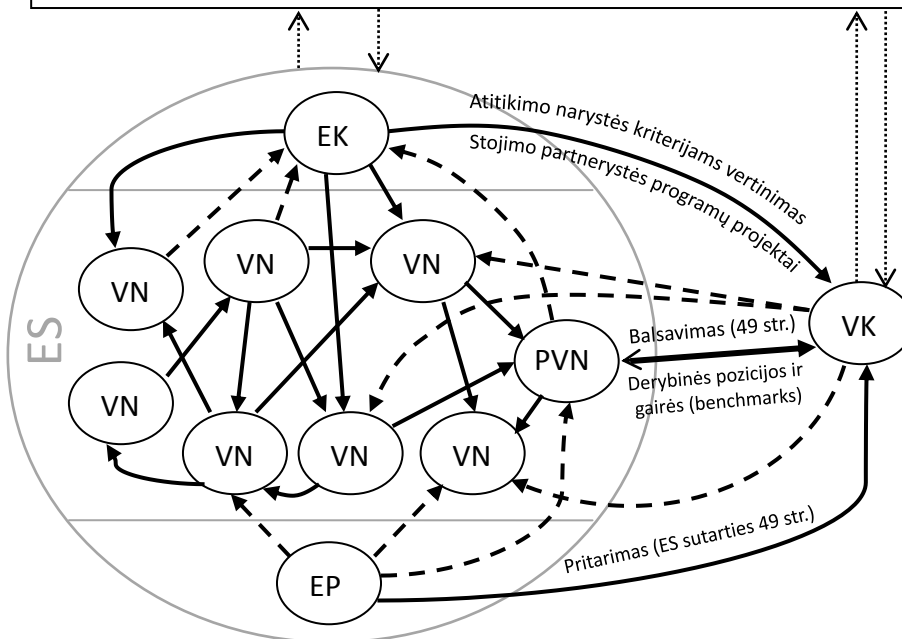
stalo⁷²⁸. Kitaip tariant, susidūrę su socialinių taisyklių požiūriu legitimiais argumentais, visos derybų pusės yra priverstos daryti nuolaidas. Kaip reziumuoja U. Sedelmeieris, „ES kolektyvinis tapatumas [galutinai] nenulemia viešosios politikos turinio. Vis dėlto jis riboja galimų politinių pasirinkimų spektrą ‘išstumdamas [į užribį]’ tam tikus žingsnius kaip nederamus, o kitus legitimuodamas.⁷²⁹ <...> [Rytų plėtros kontekste] jis riboja opoziciją [naujų narių priėmimui] išstumdamas argumentus apie materialią naudą⁷³⁰. Tiesa, vėlesnių ES plėtros etapų metu (žr., skirsnį 2.2.2) vadinamasis „pragmatinis diskursas“ apie plėtros naudą sustiprėjo, o prie „abipusės naudos“ kriterijaus turi prisitaikyti ir kandidatės.

⁷²⁸ Thatcher M. “Shaping a New Global Community”. Speech at the The Aspen Institute, Aspen, Colorado. 5 August, 1990 (Rasta: <http://www.margaretthatcher.org/document/108174>).

⁷²⁹ Sedelmeier U. Eastern Enlargement: Risk, Rationality and Role-Compliance // Schimmelfennig F., Sedelmeier U. (eds.). *The Politics of European Union Enlargement: Theoretical Approaches*. New York, London: Routledge, 2005. p. 121-122.

⁷³⁰ Sedelmeier, 2005b, Op. cit., p. 132.

Pirminės institucijos		Taisyklių derinys (veikėjas(-ai) X atlieka veiklą X)
Vestfališkosios institucijos	Suverenitetas, Teritoriškumas, Tarptautinė teisė, Diplomacija, Didžiųjų valstybių valdymas (<i>management</i>)	ES narėmis gali tapti tik suverenūs teritoriniai vienetai. Dėl priėmimo į ES derasi suverenių valstybių narių vyriausybės ir šalies kandidatės vyriausybė. Naujų narių priėmimo taisyklės apibrėžiamos teisiškai. Didžiosios ES valstybės (neformaliai) turi lemiamą balsą derybose.
Naujosios institucijos	Laisvoji rinka, Demokratija, Žmogaus teisės	ES narėmis gali būti tik demokratinės, žmogaus teises saugančios rinkos valstybės.
Šerdinės Europos (ES) institucijos	Viršvalstybiškumas, Harmonizacija, Tarpvalstybinis resursų persikirstymas, Saugumo bendruomenės praktikos (nekariavimas)	Kandidatų tinkamumą narystei vertina nepriklausomas viršvalstybinis agentas. Kandidatės turi priderinti (pagal <i>acquis</i>) savo vidaus institucijas prie praktikų ES valstybėse narėse. Kandidatės remiamos finansiškai iš ES biudžeto (<i>IPA</i>). Kandidatės taikiai išsprendžia ginčus su kaimynais.
Narystės sąlygiškumas	Neformalios taisyklės	„Tikra“ Europos valstybė privalo siekti integruotis į ES ir tik ES narių gali būti pripažinta „europietė“. „Europinėmis“ gali būti pripažintos tik ES/EB steigėjoms kultūriškai „giminingos“ tautos. „Europinė valstybė“ pripažįsta ir laikosi universalių teisingumo ir lygybės principų, gerbia savo pareigas.
	Formalizuotos taisyklės	Kandidatės siekia atitikti Kopenhagos kriterijus. Atitikimą vertina Europos Komisija (nuomonėse ir pažangos ataskaitose). ES narės priima sprendimą dėl kandidatės narystės atsivėlgdamos į EK vertinimą.

2.2 pav. Galios dialektikos Europos Sąjungos plėtros procese modelis

Šaltinis: sudaryta autoriaus (paaiškinimai: EK – Europos Komisija, VN – valstybė narė, PVN – pirmininkaujanti valstybė narė, EP – Europos Parlamentas, VK – valstybė kandidatė, ↑ – galios santykiai).

* * *

Europos regioninė tarptautinė visuomenė pasižymi „diferencijuota“ socialine integracija – tiek pirminių, tiek antrinių institucijų požiūriu. Europos Sąjunga yra tokios diferencijuotos integracijos pavyzdys, kadangi šios „šerdinės“ valstybių bendruomenės narės dalyvauja atkuriant specifines, tik šiai bendruomenei būdingas pirmines ir antrines institucijas (žr. skirsnį 2.1.4), kai tuo tarpu likusios Europos valstybės visų pirma reprodukuoja Vestfališkąją tarptautinę tvarką. Praktiškai monopolizavusi „Europos“ sampratą, ES į „seklesnes“ integracijos grupes – „asocijuotųjų šalių“ ir „kaimynių / partnerių“ – palaiapsniui įtraukia ir daugumą likusių žemyno valstybių. Privalėdamos laikytis pirminių ES kolektyvo taisyklių (demokratijos, žmogaus teisių, taikaus konfliktų sprendimo) ir konkrečių antrinių ES normų (*acquis communautaire*), kurių priėmimo pačios nedalyvavo, šios valstybės autsaiderės subordinuojamos ES galiai. Kadangi mainais į minėtų taisyklių laikymąsi joms suteikiama tik tam tikra finansinė parama, bei iš esmės labai ribotas „europietiško“ pripažinimas, ES narių ir asocijuotųjų šalių ar kaimynių santykis panašesnis į kietosios galios santykius.

Vis dėlto maždaug nuo XX a. 10-ojo dešimtmečio (o galimai ir anksčiau) asociacija su ES narėmis įsitvirtino kaip privaloma sąlyga ir „tarpinis statusas“ siekiant visavertės narystės, kuri neformaliai tapatinama ir su visaverčiu „europietišku“. „Europietiško“ samprata Europos valstybių viešajame diskurse siejama ne tik su formaliaisiais, teisiškai apibrėžtais kriterijais, taikomais kandidatėms ir esamoms ES narėms; ES praktikose apskritai, bei naujų narių priėmimo konkrečiai, taip pat remiamasi neformaliais „individualios naudos“, „universalios teisingumo“ ir „kultūrinio-tapatybinio panašumo“ kriterijais. Istorinė ir kultūrinė bendrystė tarp Vakarų Europos valstybių – EB/ES steigėjų – ir atitinkamų valstybių kandidačių buvo ypač artikuliuojama bei naudojama kaip derybinis galios resursas Pietų ir Rytų plėtros etapuose, tačiau tebesitęsiančiame Pietryčių plėtros etape palaiapsniui pereinama prie pragmatinio diskurso. Dominuojanti (ar kažkuri viena iš dominuojančių) „Europos“ samprata kartu su formaliomis plėtros taisyklėmis („stojimo partnerystės“ programų įgyvendinimu, EK vykdomu kandidačių vertinimu, gairių taikymu derybose) ir sudaro ES veikėjų *galios* kandidačių atžvilgiu *struktūrinį pagrindą*. Tiesa, kaip ir bet kurie galios santykiai, ES ir kandidačių santykis plėtros kontekste yra dialektiškas, t.y. kandidatės ir ES narės dažnai gali pasiremti tais pačiais struktūriniais švelniosios galios šaltiniais siekdamos savo tikslų.

3. EUROPOS SAJUNGOS GALIOS ŠALTINIAI TURKIJOS STOJIMO Į ES ATVEJU

3.1. Europos Sąjungos ir Turkijos santykių istorinis kontekstas

Turkija yra viena iš 6 šiuo metu oficialiai pripažintų kandidačių į narystę ES (kartu su Serbija, Islandija, Albanija, Makedonija ir Juodkalnija)⁷³¹. Nors paraišką narystei tuometinėje EB ši šalis oficialiai pateikė dar 1987 m., derybos dėl narystės pradėtos tik 2005 m., o jų baigtis sunkiai prognozuojama. Tokiu būdu Turkijos stojimo proceso nei chronologiškai, nei kontekstiniu požiūriu negalima priskirti nei vienam iš iki šiol įvykusių ar tebevykstančių 5 plėtros etapų (žr. skirsnį 2.2.2). ES narystę Turkija suvokia kaip reikšmingą „dalį du šimtmečius besitęsiančių pastangų pasiekti aukščiausių šiuolaikinės civilizacijos laipsnį“⁷³². I-ojo pasaulinio karo išdavoje žlugus Otomanų imperijai, 1923 m. Turkijos politinės ir socialinės institucijos buvo radikaliai pertvarkytos pagal vakarietiškoji sekuliarios respublikos modelį. Apibendrinus beveik šimtmetį Turkijos Respublikos politinės istorijos, galima išvelgti palaipsnį politinio režimo transformaciją iš vienpartinės autoritarinės sistemos, kurią sukūrė pirmasis šalies prezidentas Mustafa Kemal Atatürkas, bei jo įpėdinis İsmet İnönü (iki 1960 m.) į konkurencinę daugiapartinę sistemą su dominuojančia partija (nuo 2002 m.) ir pusiau institucionalizuotą kariuomenės vaidmenį palaikant modernios, sekuliarios, nacionalinės(-istinės), tačiau nebūtinai demokratinės *laissez-faire* valstybės tapatumą, apibrėžiamą oficialiosios ideologijos. Kaip reziumuoja istorikas Davidas Kushneris, „nacionalizmas ir modernizacija – kemalistų dažnai vadinta ‘reformizmu’ arba ‘revoliucionizmu’ – <...> tapo svarbiausiais kemalistų doktrinos elementais. [Ši doktrina] kaip Turkijos [ilgalaikį strateginį] tikslą iškėlė pasiekti moderniosios civilizacijos, kurią Atatürkui ir jo pasekėjams ikūnijo Vakarų civilizacija, lygmenį“⁷³³. Kariuomenės, kaip „kemalizmo principų saugotojos“, vaidmuo pradėjo silpnėti tik pastarąjį dešimtmetį, tuo pačiu sudarant sąlygas „atgimti“ musulmoniškajam Turkijos tapatumui, kurį nuo 2002 m. išreiškia nuosaikiai konservatyvi Teisingumo ir plėtros partijos (AKP) vyriausybės vidaus ir užsienio politika. Nors Turkijos užsienio politikoje nuo

⁷³¹ Prie kandidačių grupės šiuo metu nepriskirtinos Bosnija ir Hercegovina, bei Kosovas, nors nuo 2000 m. visos „Vakarų Balkanų“ regiono valstybės turi „potencialių kandidačių“ statusą.

⁷³² Ministry of Foreign Affairs, Republic of Turkey. Synopsis of the Turkish Foreign Policy. Rasta: <http://www.mfa.gov.tr/synopsis-of-the-turkish-foreign-policy.en.mfa> (Žiūrėta: 2014 04 02).

⁷³³ Kushner D. Self-Perception and Identity in Contemporary Turkey // *Journal of Contemporary History*, 1997, Vol. 32, No. 2, p. 222.

Respublikos įkūrimo būta tam tikrų „svyravimų“⁷³⁴, Šaltojo karo metais įtvirtinta ilgalaikė integracijos į „Vakarų“ kryptis išlieka iki šiol, o musulmoniškąją Turkijos tapatybės dimensiją per pastaruosius 15-20 metų išreiškia lygiagretus (bet ne alternatyvus) suartėjimas su „islamo pasauliu“⁷³⁵.

Šiame poskyryje išskiriami Turkijos–ES (EB) santykių raidos etapai ir pagrindinės kokybinių „lūžių“ šiuose santykiuose priežastys. Atsižvelgiant į tarpukariu suformuotą oficialųjį Turkijos Respublikos tapatumą, šios valstybės dalyvavimas kuriant ir palaikant specifines europines institucijas buvo „natūrali“ jos tarptautinio vaidmens dalis. 1948 m. Turkija tapo OEEC (OECD), 1950 m. – Europos Tarybos, o 1973 m. – ir ESBK (ESBO) steigėja. Šešioms Vakarų Europos šalims 1958 m. Romos sutartimi įkūrus Europos (Ekonominę) Bendriją, jau po metų Turkija pateikė paraišką vienokia ar kitokia forma įsilieti ir į šį institucinį režimą. Pastaruosius 50 metų, kaip reziumuoja Barry Buzanas ir Thomas Diezas, „Turkijos kandidatūros EB/ES šalininkai – tiek pačioje Turkijoje, tiek ES valstybėse narėse – vadovaujasi tarsi ‘šventa’ nuostata, kad narystė [šioje organizacijoje] yra būtinas [Turkijos] vesternizacijos ‘inkaras’. Standartinis argumentas formuluojamas taip: likusi už [ES] ribų, Turkija taps islamistų ‘grobiu’, nutols nuo Europos ir atsigręš į Artimuosius Rytus“⁷³⁶. Paradoksalu, tačiau šiandieninė „post-islamistinė“ Turkijos vyriausybė narystę ES taip pat laiko prioritetiniu užsienio politikos tikslu, tikėdama, jog tik tokiu būdu bus užtikrintas politinis pliuralizmas ir civilinės valdžios viršenybė kariškių atžvilgiu⁷³⁷. Kitaip tariant, nepaisant pasikeitimų vidaus politikoje, pastarąjį pusšimtį metų Turkija kryptingai siekia glaudesnės integracijos į EB/ES ir visaverčio Europos valstybių pripažinimo.

Turkija buvo antra valstybė – nuo Graikijos atsilikusi vos keletu dienų – kuri 6-ajame dešimtmetyje išreiškė norą dalyvauti kontinentinės Europos integracijos procese. 1959 m. abi Rytų Viduržemio jūros šalys pateikė paraiškas asocijuotajai narystei EB su galimybe pretenduoti į visateisę narystę. Nenorėdamos supriešinti savo NATO partnerių, EB steigėjos priėmė Graikijos ir Turkijos paraiškas, tačiau Turkijos pasirengimu vykdyti asociacijos taisykles jau tada buvo viešai abejojama. Derybos su Graikija buvo pradėtos 1960 m. pavasarį ir jau po metų pasirašyta vadinamoji „Atėnų sutartis“, tuo tarpu po 1960 m. Gegužės 27-osios kariškių

⁷³⁴ Plačiau žr.: Hale W. *Turkish Foreign Policy since 1774*. 3rd ed. New York, London: Routledge, 2013 [2000]; Bozdağlıoğlu Y. *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*. New York, London: Routledge, 2003.

⁷³⁵ Plačiau žr.: Robins P. Turkish Foreign Policy Under Erbakan // *Survival*, 1997, Vol. 39, No. 2, p. 83-94; Robins P. Turkish Foreign Policy since 2002: Between a ‘Post-Islamist’ Government and a Kemalist State // *International Affairs*, 2007, Vol. 83, No. 2, p. 289-304; Bilgin H. D. Foreign Policy Orientation of Turkey’s Pro-Islamist Parties: A Comparative Study of the AKP and Refah // *Turkish Studies*, 2008, Vol. 9, No. 3, p. 407-421.

⁷³⁶ Buzan B., Diez T. The European Union and Turkey // *Survival*, 1999, Vol. 41, No. 1, p. 44.

⁷³⁷ Robins, 2007, Op. cit., p. 292.

perversmo Turkijoje, derybos su ja buvo atnaujintos tik 1962 m. vasarą. „Ankaros sutartis“, įsteigusi asociaciją tarp EB narių ir Turkijos, bei pirmasis finansinis protokolas buvo pasirašyti 1963 m. rugsėjo 12 d. (įsigaliojo 1964 m.). Anot Meltem Müftüler-Baç, „deja abi pusės pasirašė šį susitarimą dėl politinių priežasčių. Turkijai tai buvo [dar vienas] ‘langas’ į Europą; EB tai buvo būdas įtraukti strateginį partnerį į savo tarpą, bei išlaikyti pusiausvyrą tarp Graikijos ir Turkijos“⁷³⁸, tačiau nei viena iš sutarties šalių iki galo neįvertino galimų tokio įsipareigojimo pasekmių.

Kaip pagrindinis asociacijos tikslas Ankaros sutartyje buvo įvardijamas „nenutrūkstamas gyvenimo lygio Turkijoje ir EEB gerinimas skatinant ekonomikos augimą ir prekybos [apimčių] didėjimą, atskirties tarp Turkijos ir Bendrijos vastybių narių <...> sumažinimas“, tačiau ten pat užsiminama, jog šio tikslo įgyvendinimas „padės vėlesniam Turkijos prisijungimui prie Bendrijos“⁷³⁹. Asociacija turėjo apimti tris etapus: parengiamąjį (5-8 metai), pereinamąjį (12 metų) ir baigiamąjį (funkcionuojančią muitų sąjungą). Baigiantis parengiamajam etapui turėjo būti priimtas „papildomas protokolas“, kuriame būtų numatyta, kokios priemonės bus taikomos pereinamajame etape siekiant muitų sąjungos⁷⁴⁰. Galiausiai sutarties 28 straipsnis numatė, jog „narystės galimybė bus svarstoma“ po to, kai abi pusės pripažins, jog asociacija plėtojama sėkmingai⁷⁴¹. Galima sakyti, jog 7-asis dešimtmetis Turkijos–EB santykiuose buvo pakankamai sklandus, nors tarpusavio prekyba nepasiekė planuotų mastų, o Turkijos pasiūlymui pradėti pereinamąjį laikotarpį 1968 m. nepritarė EB, motyvuodama nepakankamu Turkijos pasirengimu. Papildomas protokolas (kartu su antruoju finansiniu protokolu), kuriame buvo išdėstytas pereinamojo laikotarpio planas, galiausiai buvo pasirašytas 1970 m. lapkričio 23 d. Briuselyje ir įsigaliojo 1973 m. sausio 1 d.⁷⁴²

8-asis dešimtmetis EB–Turkijos santykiuose buvo gana konfliktiškas abiem pusėms kaltinant viena kitą įsipareigojimų nesilaikymu. Turkija kaltino Bendriją neskiriant pakankamai finansinės paramos, numatytos pagal antrąjį finansinį protokolą (pasirašytą 1970 m.)⁷⁴³, taikant per didelius tarifus jos žemės ūkio produkcijai ir apribojimus turkų darbuotojams savo darbo rinkoje; po to, kai 1978 m. EB įvedė importo kvotą Turkijos tekstilės produkcijai, tuometinė Bülento Ecevito vyriausybė vienašališkai „šaldė“ santykius ir muitų tarifų mažinimo programą.

⁷³⁸ Müftüler-Baç M. *Turkey's Relations with a Changing Europe*. Manchester, New York: Manchester University Press, 1997. p. 56.

⁷³⁹ Preamble. Agreement establishing an association between the European Economic Community and Turkey // *Official Journal of the European Communities C113*. 1973, V. 16, p. 2.

⁷⁴⁰ Art. 2-5. Agreement establishing an association between the European Economic Community and Turkey // *Official Journal of the European Communities C113*. 1973, V. 16, p. 4.

⁷⁴¹ Agreement establishing an association between the European Economic Community and Turkey // *Official Journal of the European Communities C113*. 1973, V. 16, p. 7.

⁷⁴² Plačiau žr.: Müftüler-Baç, 1997, Op. cit., p. 56-58.

⁷⁴³ Financial Protocol // *Official Journal of the European Communities C113*. 1973, V. 16, p. 76-80.

8-ojo dešimtmečio Turkijos vyriausybės nuolat jautė šalies verslininkų spaudimą dėl EB pusei naudingesnio prekybos režimo. Be to, santykius komplikavo 1974 m. Turkijos intervencija į Kiprą ir 1975 m. Graikijos paraiška visateisei narystei EB. 1979 m. Graikijai užbaigus derybas ir pasirašius stojimo sutartį, Turkija deklaravo, jog iki 1980-ųjų rudens ir ji planuoja pateikti oficialią paraišką narystei⁷⁴⁴. Kaip aiškina Bahar Rumelili, Vakarų europiečių diskurse abiem šioms šalims iš esmės priskiriamas *ribinis* (angl. *liminal*) tapatumas – „europietiškas“ ir „rytietiškas“ tuo pačiu metu – todėl jos ypač linkę konkuruoti dėl socialinio pripažinimo: „Turkijoje Graikija reprezentuojama kaip ‘atsitiktinai priskirta Europai’, įkūnijanti neeuropietiškas vertybes, o [nuolatiniai] europiečių žodiniai ir praktiniai bandymai izoliuoti [Turkiją] pristatomi [visų pirma] kaip Graikijos ‘sąmokslas’ ir propaganda“⁷⁴⁵. Vis dėlto, 1980 m. rugsėjį valdžią Turkijoje perėmus kariuomenės vadams, paraiška narystei nebuvo pateikta, o 1982 m. sausį EP suspendavo Ankaros sutarties galiojimą ir finansinę paramą pagal ketvirtąjį finansinį protokolą (pasirašytą 1981 m.), referuodamas į grubius žmogaus teisių pažeidimus, vykdomus naujosios kariškių vyriausybės.

EB-Turkijos Asociacijos tarybos susitikimai buvo atnaujinti tik 1986 m. ir iki 1988 m. vyko tik ambasadorių lygiu. Naujasis Turkijos premjeras Turgutas Özalas narystę EB įvardijo pagrindiniu savo programiniu tikslu ir ėmėsi sparčiai vykdyti 1970-ųjų „Papildomame protokole“ numatytą muitų tarifų mažinimo darbotvarkę, kuri turėjo būti užbaigta iki 1995 m. pabaigos (per 22 metus nuo protokolo įsigaliojimo)⁷⁴⁶ ir kurios įgyvendinimas vėlavo. 1987 m. Turkijos vyriausybė pateikė oficialią paraišką narystei EB, tačiau Romos sutarties 237 straipsnyje numatytos Komisijos nuomonės sulaukė tik po dvejų metų. EK „Nuomonė apie Turkijos paraišką“ buvo neigiama, nurodant net keletą priežasčių, kodėl derybos su Turkija neturėtų būti pradėtos; kadangi 1987 m. įsigaliojo Suvestinis Europos Aktas, pagal kurį iki 1993 m. Europoje turėjo būti sukurta vieninga rinka, Komisija argumentavo, jog naujų narių priėmimas iki šios datos būtų „nepamatuotas“ žingsnis. Be to, buvo nurodomas ir Turkijos ūkio atsilikimas, nepatenkinama demokratijos ir žmogaus teisių padėtis joje, bei „nesutarimai tarp Turkijos ir vienos valstybės narės“⁷⁴⁷, t.y. Graikijos; dar 1987 m. šios šalys grąšino viena kitai

⁷⁴⁴ Plačiau žr.: Verney S. National Identity and Political Change on Turkey's Road to EU Membership // *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 2007, Vol. 9, No. 3, p. 213-214; Hale, 2013, Op. cit., p. 128-130; Müftüler-Baç, 1997, Op. cit., p. 60-62.

⁷⁴⁵ Rumelili B. Liminality and Perpetuation of Conflicts: Turkish-Greek Relations in the Context of Community-Building by the EU // *European Journal of International Relations*, 2003, Vol. 9, No. 2, p. 224 (plačiau žr.: 221-227).

⁷⁴⁶ Art. 11 Additional Protocol // *Official Journal of the European Communities C113*. 1973, V. 16, p. 21.

⁷⁴⁷ Commission of the European Communities. Opinion on Turkey's Request for Accession to the Community. SEC(89) 2290 Communication from the Commission. 20/12/1989, Brussels. p. 7.

karu dėl Egėjo jūros kontinentinio šelfo⁷⁴⁸. Galiausiai savo nuomonėje EK užsiminė, o 1990 m. Dublino Vadovų Taryba patvirtino, jog „EB–Turkijos santykiams įtakos turi Kipro problema“⁷⁴⁹. Dalis EB/ES valstybių narių laikėsi pozicijos, jog būtent Turkijos vyriausybė sabotuoja taikos susitarimą tarp dviejų etninių Kipro bendruomenių. 1994-1995 m. Graikija savo ruožtu netgi blokavo ES-Turkijos muitų sąjungos kūrimą, siekdama, kad (Pietų) Kipras būtų įtrauktas į artimiausią plėtros darbotvarkę. Vis dėlto suprasdamos strateginę ir ekonominę muitų sąjungos svarbą, oficialiuose susitikimuose 10-ojo dešimtmečio pradžioje „abi [santykių] pusės [Turkija ir ES] kartojo pasiryžimą susijungti į muitų sąjungą laikantis tvarkaraščio ir nuostatų, numatytų Ankaros susitarime ir Papildomame protokole“⁷⁵⁰. Kaip ir buvo planuota, ES-Turkijos muitų sąjunga pradėjo oficialiai veikti 1996 sausio 1 d.

Santykiai tarp ES ir Turkijos išliko komplikuoti ir po Muitų sąjungos įsigaliojimo⁷⁵¹. ES pusėje nepasitenkinimą kėlė 1996-1997 m. „islamistų“ vadovaujamos vyriausybės anti-europinė retorika⁷⁵² ir nuo 8-ojo dešimtmečio užsitęsusi vadinamoji šiaurinės Kipro dalies „okupacija“. Ypač kritiškas Turkijos atžvilgiu buvo Europos Parlamentas, kuris pagal Suvestinį Europos Aktą ir Mastrichto sutartį įgavo daugiau galių asociacijos ir plėtros procesuose. 10-ajame dešimtmetyje EP priėmė net keletą rezoliucijų, smerkiančių žmogaus teisių padėtį Turkijoje ir reikalaujančių „išspręsti Kipro konfliktą ir nutraukti Turkijos [vykdomą] dalies šios valstybės okupaciją“⁷⁵³. Vis dažniau buvo keliamas ir kurdų padėties Turkijoje klausimas, ypač kurdų kilmės parlamentarų (tarp jų Sacharovo premijos laureatė Leyla Zana) įkalinimas⁷⁵⁴. 1996 m. susitikimo Dubline metu ir ES valstybių vadovai „paragino Turkiją panaudoti savo įtaką

⁷⁴⁸ Žr.: Müftüleri-Baç, 1997, Op. cit., p. 62-69. Plačiau apie Graikijos-Turkijos konfliktus taip pat žr.: Rumelili B. Transforming the Greek-Turkish Conflicts: The EU and ‘What We Make of It’! // Diez T., Albert M., Stetter S. (eds.). *The European Union and Border Conflicts: The Power of Integration and Association*. New York: Cambridge University Press, 2008. p. 96-106.

⁷⁴⁹ Dublin European Council, 25-26 June 1990. Annex VIII to Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Communities*. 1990, No. 6, p. 24.

⁷⁵⁰ Council Decision 96/142/EC // *Official Journal of the European Communities* L35. 1996, V. 39, p. 1 (Decision No. 1 /95 of the EC-Turkey Association Council of 22 December 1995).

⁷⁵¹ Hale, 2013, Op. cit., p. 175-179.

⁷⁵² Būtina pažymėti, jog būdama valdančiojoje koalicijoje islamistinė *Refah* partija radikaliai netransformavo Turkijos–ES santykių ir palaiapsniui sušvelnino anti-europinę retoriką. Plačiau žr.: Taniyici S. Transformation of Political Islam in Turkey : Islamist Welfare Party’s Pro-EU Turn // *Party Politics*, 2003, Vol. 9, No. 4, p. 470-473.

⁷⁵³ European Parliament Resolution of 13 December 1995 on the Human Rights Situation in Turkey // *Official Journal of the European Communities* C17. 1996, V. 39, p. 46. Taip pat žr., pvz.: European Parliament Resolution of 12 December 1996 on Freedom of the Press and Human Rights in Turkey // *Official Journal of the European Communities* C20. 1996, V. 40, p. 143-144.

⁷⁵⁴ European Parliament Resolution of 19 September 1996 on on the Political Situation in Turkey // *Official Journal of the European Communities* C320. 1996, V. 39, p. 187-189. Plačiau žr.: Rumelili B., Çelik A. B. Necessary But Not Sufficient: The Role of the EU in Resolving Turkey’s Kurdish Question and the Greek-Turkish Conflicts // *European Foreign Affairs Review*, 2006, Vol. 11, No. 2, p. 209-214.

sprendžiant Kipro klausimą pagal JT Saugumo Tarybos rezoliucijas⁷⁵⁵ tokiu būdu Kipro susivienijimą *de jure* paversdami išankstine Turkijos integracijos sąlyga. Turkijos pusė savo ruožtu nebuvo iki galo patenkinta muitų sąjungos sąlygomis⁷⁵⁶; nors įsigaliojus muitų sąjungai ES pagaliau panaikino kvotas tekstilės gaminiams iš Turkijos, kiti sektoriai – visų pirma žemės ūkis – iš šio susitarimo neturėjo jokios naudos. Pagal muitų sąjungos nuostatas, muitų tarifų panaikinimas žemės ūkio produkcijai buvo atidėtas neribotam laikui – tol, kol Turkija galutinai prisitaikys prie ES bendrosios žemės ūkio politikos. Nors ES įsipareigojo „kiek įmanoma labiau atsižvelgti į Turkijos žemės ūkio [sektoriaus] interesus formuodama savo bendrąją žemės ūkio politiką“⁷⁵⁷, teisiškai Turkija neturėjo galios įtakoti ES kolektyvinių sprendimų – įskaitnant ir bendrojo muitų tarifo, kurį ji privalo taikyti, nustatymą. Kaip reziumuoja Williamas Hale’as, „didžiausias turkų nusiskundimas muitų sąjunga buvo politinio turinio, o ne ekonominio; t.y. nebūdama visateise nare, Turkija įgavo ‘antrarūšės’ statusą Europos valstybių šeimoje“⁷⁵⁸.

Krizinį etapą ES–Turkijos santykiai pasiekė 1997-1999 m.; 1997 m. gruodžio 12-13 dienomis posėdžiavusi Liuksemburgo Vadovų Taryba nusprendė „pradėti stojimo procesą, apimantį 10 paraiškas [narystei] pateikusių Vidurio ir Rytų Europos valstybių ir Kiprą“, paskelbė „patobulintą (*enhanced*) pasirengimo narystei strategiją“, bei derybų su 6 kandidatėmis pradžia, tuo tarpu Turkijai buvo pasiūlyta atskira integracijos / bendradarbiavimo strategija, paremta Ankaros susitarimo įgyvendinimu, ši šalis netgi neįvardijama „kandidate“⁷⁵⁹. Kitą dieną po tokių Vadovų Tarybos išvadų Turkijos vyriausybė išplatino du griežtus pareiškimus; viename iš jų ES kaltinama grubiais tarptautinės teisės pažeidimais, kadangi pagal 1959-1960 metų sutartis, kuriomis buvo pripažintas Kipro suverenitetas, šiai buvusiai britų kolonijai buvo uždrausta jungtis prie bet kokių organizacijų, kuriose nedalyvauja JK, Graikija ir Turkija⁷⁶⁰. Kitame vyriausybės pareiškiame smerkiamas Turkijos eliminavimas iš plėtros proceso, teigiama, jog ES valstybės remiasi „daliniiais, prietaringais ir hiperbolizuotais Turkijos vidaus institucijų ir

⁷⁵⁵ Dublin European Council, 13-14 December 1996. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Union*. 1996, No. 12, p. 17.

⁷⁵⁶ Plačiau žr.: Hale W., Avci G. Turkey and the European Union: The Long Road to Membership // Rubin B., Kirişci K. (eds.). *Turkey in World Politics: An Emerging Multiregional Power*. Boulder: Lynne Rienner, 2001. p. 32-35.

⁷⁵⁷ Art. 25 (2). Council Decision 96/142/EC // *Official Journal of the European Communities L35*. 1996, V. 39, p. 6 (Decision No. 1 /95 of the EC-Turkey Association Council of 22 December 1995).

⁷⁵⁸ Hale, 2013, Op. cit., p. 178.

⁷⁵⁹ Žr.: Luxembourg European Council, 12-13 December 1997. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Union*. 1997, No. 12, p. 9-11.

⁷⁶⁰ Beje šiame Turkijos vyriausybės pranešime „Kipro Respublikos“ pavadinimas rašomas kabutėse, taip implikuojant, jog vyriausybė, su kuria ES planuoja derėtis, neatsovauja visų Kipro gyventojų. Žr.: Statement by the Turkish Ministry of Foreign Affairs on 14 December 1997, concerning the Presidency Conclusions of the European Council held on 12-13 December 1997 in Luxembourg. Center for Strategic Research (SAM) of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey. Rasta: <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/STATEMENT-OF-MFA.pdf> (Žiūrėta: 2014 06 01).

užsienio politikos vertinimais. <...> Vadovaujantis tokiomis klaidingomis nuostatomis, [Turkijai] bandoma primesti politines sąlygas, kuriomis siekiama paslėptų tikslų. <...> Jeigu šios nuostatos ir mentalitetas [ES pusėje] nepasikeis, nereikėtų tikėtis, jog mūsų santykiuose pasieksime konstruktyvų ir daugiadimensinį dialogą⁷⁶¹. Po Liuksemburgo Vadovų Tarybos susitikimo Ankara *de facto* „išaldė“ Turkijos–ES santykius aukščiausiu lygiu. Turkija atsisakė ES Vadovų Tarybos kvietimo dalyvauti 1998-1999 metų tarpvyriausybiniėje konferencijoje, kurioje pirmą kartą dalyvavo ir būsimos ES narės, atidėjo ES-Turkijos Asociacijos tarybos posėdžius ir (būdama NATO nare) netgi grąšino blokuoti NATO–ES bendradarbiavimą karinėse operacijose⁷⁶².

Vis dėlto dvejų metų laikotarpyje nuo Liuksemburgo iki Helsinkio Vadovų Tarybos ES pusėje dauguma valstybių pakeitė savo poziciją Turkijos atžvilgiu. Vokietijoje ideologinį Turkijos narystės ES oponentą Helmutą Kohlį kanclerio poste pakeitė pragmatiškesnis socialdemokratų lyderis Gerhardas Schröderis, o „kietosios linijos“ šalininką Theodoros Pangalos Graikijos užsienio reikalų ministro poste – konstruktyvesnis Georgios Papandreou; be to, 1999-ųjų žemės drebėjimai Graikijoje ir Turkijoje „suartino“ šias valstybes valstybes humanitariniu pagrindu ir Graikija Turkijos narystės klausimu stojo į „vairuotojų“ (žr. skirsnį 2.2.5) pusę⁷⁶³. Italija, kurios atsisakymas išduoti Turkijai Kurdistano darbininkų partijos (Turkijoje laikomos teroristine) lyderį Abdullah Öcalaną 1998 m. lapkritį – 1999 m. sausį „įžiebė“ diplomatinį konfliktą tarp šių dviejų šalių, galiausiai taip pat sutiko neblokuoti Turkijos stojimo proceso, Ankarai pažadėjus, jog Öcalanas galės teikti apeliaciją dėl savo nuosprendžio Europos žmogaus teisių teismui. Be to, kandidatės statuso suteikimą Turkijai ypač rėmė EK, siekdama paskatinti Turkijos europeizacijos procesą⁷⁶⁴, bei JAV prezidento Billo Clintono administracija, gindama NATO aljanso vienybę ir strateginius JAV interesus⁷⁶⁵. Šių postūmių pakako, jog bendroji ES pozicija pasikeistų Turkijos naudai ir Helsinkio Vadovų Taryboje 1999 m. gruodį jai būtų suteiktas kandidatės statusas.

⁷⁶¹ Statement by the Turkish Government on 14 December 1997, concerning the Presidency Conclusions of the European Council held on 12-13 December 1997 in Luxembourg. Center for Strategic Research (SAM) of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey. Rasta: <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/STATEMENT-OF-GOVERNMENT.pdf> (Žiūrėta: 2014 06 01).

⁷⁶² Schimmelfennig F. Entrapped Again: The Way to EU Membership Negotiations with Turkey // *International Politics*, 2009, Vol. 46, No. 4, p. 423.

⁷⁶³ Pvz., žr.: Papandreou G. Address at the Harvard University, Cambridge, Massachusetts. 5 November, 1999 (Rasta: <http://archive.papandreou.gr/>).

⁷⁶⁴ Pvz., žr: Prodi R. Declaration to the European Parliament, Brussels. 1 December, 1999 (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-99-198_en.htm).

⁷⁶⁵ Žr.: Schimmelfennig, 2009, Op. cit., p. 421-423; McLaren L. M., Müftüler-Baç M. Enlargement Preferences and Policy-making in the European Union: Impacts on Turkey // *Journal of European Integration*, 2003, Vol. 25, No. 1, p. 21-26; Park W. Turkey's European Union Candidacy: From Luxembourg to Helsinki - to Ankara? // *Mediterranean Politics*, 2000, Vol. 5, No. 3, p. 35-39.

Helsinkio Vadovų Tarybos išvadose skelbiamas „praplėstas [*inclusive*] stojimo proceso pobūdis, nuo šiol į tą patį formatą įtraukiant 13 valstybių kandidačių. <...> Turkija yra valstybė kandidatė, kuri bus priimta į Sąjungą atsižvelgiant į tuos pačius kriterijus, kurie taikomi kitoms valstybėms kandidatėms“⁷⁶⁶. Tarp tokių kriterijų Helsinkio Vadovų Taryba ne tik paminėjo Kopenhagos kriterijus ir pridėjo „taikaus konfliktų sprendimo“ („geros kaimynystės“) sąlygą (žr. skirsnius 2.2.2 – 2.2.3), taikytiną visoms kandidatėms, bet ir aiškiai įvardijo, jog Turkijos narystės perspektyva priklausys nuo tarp-etninio konflikto Kipro saloje sureguliuavimo. Tokia sąlyga nebuvo iškelta jokiai kitai kandidatėi, įskaitant pačią Kipro Respubliką: „politinis susitarimas [joje] palengvins Kipro prisijungimą prie Europos Sąjungos, [tačiau] jeigu joks susitarimas nebus pasiektas iki derybų dėl narystės pabaigos, Taryba nelaikys to išankstine sąlyga ir tai neįtakos jos sprendimo dėl [Kipro Respublikos] priėmimo“⁷⁶⁷. Tokios nelygios sąlygos Turkijoje iki šiol laikomos nesąžiningo ES elgesio kandidačių atžvilgiu pavyzdžiu ir dvigubų standartų taikymu⁷⁶⁸.

Laikotarpį nuo 1999 m. pabaigos (Helsinkio Vadovų Tarybos) iki 2005 m. rudens (ES–Turkijos derybų dėl narystės pradžios) galima laikyti ES–Turkijos santykių sąlyginio pagerėjimo etapu. Vadovaudamiesi paskutiniąja 2000 m. EK „ataskaita apie Turkijos pažangą siekiant narystės“, 2001 m. kovo 8 d. (pagal 2000-ųjų lapkritį Komisijos pateiktą projektą) valstybių narių atstovai Taryboje patvirtino pirmąją Turkijos „Stojimo partnerystės programą“, kurioje nurodė trumpojo laikotarpio užduotis (įgyvendintinas iki 2001-ųjų pabaigos) ir vidutinio laikotarpio tikslus⁷⁶⁹. Tarp svarbiausių ES iškeltų sąlygų buvo mirties bausmės panaikinimas, radijo / televizijos transliacijų etninių mažumų gimtosiomis kalbomis įteisinimas, Nacionalinio saugumo teismų reforma, palaiptinė valstybinių įmonių privatizacija, teritorinių-administracinių vienetų pertvarkymas pagal *NUTS* klasifikaciją, ir t.t. Daugiapartinė „vaivorykštės“ vyriausybė, veikusi 1999-2002 m. ir vadovaujama Turkijos politikos „veterano“ Bülento Ecevitio, buvo politiškai per silpna įgyvendinti visus ES reikalavimus. 2001 m. spalį Turkija priėmė 34 Konstitucijos pataisų paketą, tame tarpe panaikindama kalbinius apribojimus saviraiškos laisvei 26-ame ir 28-ame Konstitucijos straipsniuose, bei apriododama mirties bausmės taikymą pagal 38-ąjį straipsnį iki „karo“, „karo grėmės“, ir „terorizmo“ atvejų. Tačiau viena iš koalicijos

⁷⁶⁶ Helsinki European Council, 10-11 December 1999. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Union*. 1999, No. 12, p. 7-8.

⁷⁶⁷ Helsinki European Council, 10-11 December 1999. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Union*. 1999, No. 12, p. 8.

⁷⁶⁸ Interviu su Turkijos Didžiojo Nacionalinio Medžliso užsienio reikalų komiteto nariu, CHP partijos atstovu Osman Faruk Loğoğlu. 2013 gegužės 7 d., Ankara. Atlikta autoriaus.

⁷⁶⁹ Tarybos sprendimas 2001/235/EB dėl principų, prioritetų, pereinamojo laikotarpio uždavinių ir sąlygų Stojimo partnerystės su Turkijos Respublika programoje // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys*. 2004 Spec. leidimas, S. 11, T. 37, p. 3-13.

partnerių – ultra-nacionalistinė „Nacionalistinio judėjimo partija“ (MHP) – nesutiko, jog turkų kalba būtų pašalinta iš Radijo ir televizijos transliacijų įstatymo 4 straipsnio⁷⁷⁰; Mirties bausmės terorizmu kaltinamiems asmenims panaikinimas ir mažumų kalbų legalizavimas nacionalistų buvo suvokiamas kaip pralaimėjimas kovoje prieš separatistinį kurdų judėjimą šalies rytuose⁷⁷¹. 2001 ir 2002 m. EK pažangos ataskaitose Ecevitio vyriausybės 2001 m. reformų paketas pripažįstamas kaip „reikšmingas žingsnis užtikrinant žmogaus teises ir pagrindines laisves, bei ribojant mirties bausmės [taikymą]“⁷⁷², tačiau „Turkija [vis dar] iki galo neatitinka politinių [Kopenhagos] kriterijų“⁷⁷³; tiesa, Lakeno Vadovų Taryba 2001-ųjų gruodį išvelgė „priartėjimą“ prie derybų fazės⁷⁷⁴. 2002 m. gruodį ES vadovų susitikime Kopenhagoje prisijungti prie Sąjungos buvo pakviestos 8 iš 10 VRE kandidačių, Kipras, bei Malta, tuo tarpu Turkijos derybų dėl narystės klausimas buvo atidėtas dvejiems metams (iki 2004 m. gruodžio)⁷⁷⁵.

Dar platesnio masto reformų vykdydama ES reikalavimus ėmėsi AKP vyriausybė, sufomuota 2002 m. pabaigoje. 2003 m. sausį ir vasarį įsigaliojo 4-asis ir 5-asis, o birželį ir liepą – 6-asis ir 7-asis „harmonizacijos prie ES teisės“ legislatyviniai paketai⁷⁷⁶. 2004 m. gegužės 7 d. Turkijos parlamentas pritarė dar 12 Konstitucijos pataisų: buvo pataisyti 38-asis straipsnis, pagal kurį „nei mirties bausmė, nei visiška [turto] konfiskacija nebus taikomos kaip bausmės“⁷⁷⁷, ir 90-asis straipsnis, numatantis tarptautinių sutarčių viršenybę prieš šalies vidaus teisę⁷⁷⁸, bei panaikintas 143 straipsnis, įteisinantis Nacionalinio saugumo teismus. Pastaroji reforma buvo tiesioginė reakcija į ES reikalavimą užtikrinti civilių pareigūnų viršenybę kariškių atžvilgiu perimant „atitinkamą ES valstybių narių praktiką“⁷⁷⁹. Galiausiai buvo priimtas naujas baudžiamasis kodeksas, kuriame apibrėžti humanitariniai nusikaltimai, uždraustas smurtas

⁷⁷⁰ Art. 4. Law on the Establishment of Radio and Television Enterprises and Their Broadcasts (Law No. 3984). Rasta: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=241874.

⁷⁷¹ Hale, 2013, Op. cit., p. 179-183.

⁷⁷² Commission of the European Communities. 2001 Regular Report on Turkey's Progress towards Accession. SEC(2001) 1756 Communication from the Commission. 13/11/2001, Brussels. p. 31.

⁷⁷³ Commission of the European Communities. 2002 Regular Report on Turkey's Progress towards Accession. SEC(2002) 1412 {COM(2002) 700} Communication from the Commission. 09/10/2002, Brussels. p. 37.

⁷⁷⁴ Laeken European Council, 14-15 December 2001. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Union*. 2001, No. 12, p. 11.

⁷⁷⁵ Copenhagen European Council, 12-13 December 2002. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Union*. 2002, No. 12, p. 10.

⁷⁷⁶ Plačiau apie AKP vyriausybės reformas žr.: Hale, 2013, Op. cit., p. 184-186; Müftüler-Baç M. Turkey's Political Reforms and the Impact of the European Union // *South European Society & Politics*, 2005, Vol. 10, No. 1, p. 24-28.

⁷⁷⁷ Art. 38. Constitution of the Republic of Turkey. Rasta: http://global.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en.pdf.

⁷⁷⁸ Art. 90. Constitution of the Republic of Turkey. Rasta: http://global.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en.pdf.

⁷⁷⁹ Tarybos sprendimas 2003/398/EB dėl principų, prioritetų, pereinamojo laikotarpio uždavinių ir sąlygų Stojimo partnerystės su Turkija programoje // *Europos Sąjungos oficialūs leidinys*. 2004 Spec. leidimas, S. 11, T. 47, p. 46.

artimoje šeimos aplinkoje, kankinimai, bei smurtas etniniu ir religiniu pagrindu⁷⁸⁰. Be to, AKP vyriausybė ryžtingai parėmė JTO Generalinio sekretoriaus Kofi Annano pastangas suvienyti graikų ir turkų etnines bendruomenes 2002-2004 m. Susitikime su Annanu 2004-ųjų pradžioje, Turkijos premjeras Recepas Erdoğanas sutiko, jog graikų ir turkų kipriotų derybininkams nepasiekus galutinio susitarimo dvišalėse derybose, susitarimo tekstą savo nuožiūra turėtų pabaigti formuoti JTO Generalinis sekretorius. Be to, 2003 m. gruodį rinkimuose į tarptautiniu mastu nepripažintos Šiaurės Kipro Turkų Respublikos parlamentą Turkijos vyriausybė palaikė opozicines jėgas, pasisakančias už salos suvienijimą⁷⁸¹. Nors galutiniam Annano taikos plano variantui 2004 m. balandį nebuvo pritarta referendumu graikiškoje salos dalyje, birželio 17-18 d. Briuselyje posėdžiavusi Europos Vadovų Taryba „pasveikino pozityvų Turkijos vyriausybės įnašą į JT Generalinio sekretoriaus pastangas išspręsti Kipro problemą“⁷⁸². Kaip pažymima 2004 m. Komisijos „Reguliariojoje ataskaitoje“, iki 2003-ųjų Turkijos vyriausybės pozicija dėl salos suvienijimo nebuvo iki galo aiški, tačiau per paskutiniuosius metus Ankaros pagalba sprendžiant šį konfliktą yra neginčijama⁷⁸³. Tiesa, toje pačioje ataskaitoje įvardijama paskutinioji kliūtis pradėti derybas dėl narystės – Turkijos atsisakymas prekiauti su (Pietų) Kipru, kuris gegužės 1-ąją tapo visateise ES nare⁷⁸⁴. 2005 m. liepą Turkijos vyriausybei pasirašius „pataisos protokolą“, išplečiantį muitų sąjungos galiojimą į 10 naujųjų ES narių (įskaitant Kiprą), nebeliko legitimųjų kliūčių Turkijos deryboms dėl narystės; kaip reziūuoja F. Schimmelfennigas, „2004/2005 m. [ES] sprendimas pradėti derybas dėl narystės su Turkija tik įrodo [retorinių] spąstų pasekmes. [Oficialios] kandidatės statuso suteikimas 1999 m. ‘įremino’ Turkijos paraišką griežtose normatyvinėse ir procedūrinėse [ES] plėtros taisyklėse. <...> Kadangi Turkija – visų nuostabai – demonstravo pasiryžimą reformuotis ir padarė pastebimą pažangą, valstybės narės – įskaitant principines Turkijos narystės oponentes – atsidūrė spąstuose. Po to, kai Turkija išpildė jai kelias politines sąlygas, jos buvo priverstos taip pat laikytis savo pažado ir negalėjo teisėtai atidėti derybų“⁷⁸⁵. ES–Turkijos derybos dėl narystės prasidėjo 2005-ųjų spalio 3 d., kaip ir buvo suplanuota Vadovų Taryboje.

⁷⁸⁰ Art. 76-77, 115, 153, 216, 232. Criminal Code (Law No. 5237). Rasta: http://www.justice.gov.tr/basiclaws/Criminal_Code.pdf.

⁷⁸¹ Kinacıoğlu M., Oktay E. The Domestic Dynamics of Turkey's Cyprus Policy: Implications for Turkey's Accession to the European Union // *Turkish Studies*, 2006, Vol. 7, No. 2, p. 262-269.

⁷⁸² Brussels European Council, 17-18 June 2004. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Union*. 2004, No. 6, p. 11.

⁷⁸³ Commission of the European Communities. 2004 Regular Report on Turkey's Progress towards Accession. SEC(2004) 1201 {COM(2004) 656} Communication from the Commission. 06/10/2004, Brussels. p. 19, 51-52.

⁷⁸⁴ Žr.: Europos Bendrijų Komisija. Rekomendacija dėl Turkijos pažangos rengiantis narystei Europos Sąjungoje. KOM(2004) 656 Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai. 06/10/2004, Briuselis. p. 3; Taip pat žr.: Commission of the European Communities. 2004 Regular Report on Turkey's Progress towards Accession. SEC(2004) 1201 {COM(2004) 656} Communication from the Commission. 06/10/2004, Brussels. p. 6, 52, 56.

⁷⁸⁵ Schimmelfennig, 2009, Op. cit., p. 427.

Jau 2004 m. gruodžio 17-osios Vadovų Tarybos išvadose, kuriose skelbiama derybų su Turkija pradžios data, numatoma, jog nuo šiol visos derybos bus vykdomos pagal griežtą Derybų planą (angl. *Negotiating framework*), kurį Komisijos siūlymu priims ES Taryba. Anot ES vadovų, „ilgi pereinamieji laikotarpiai, išimtys, specifiniai susitarimai ar *nuolatiniai* saugikliai, t.y. nuostatos, kurios saugumo sumetimais gali būti taikomos *nuolat*, bus svarstomi <...> tokiose srityse kaip laisvas asmenų judėjimas, struktūrinė parama, ar žemės ūkis. <...> Derybos yra neapribotas [*open-ended*] procesas, kurio rezultatas nėra laiduojamas iš anksto. <...> Rimtų ir pasikartojančių laisvės, demokratijos, žmogaus teisių ir teisės viršenybės <...> pažeidimų valstybėje kandidatėje atveju, Komisija savo nuožiūra arba paprašyta trečdalis [ES] valstybių narių rekomenduos derybų suspendavimą. <...> Taryba kavilifkuota dauguma priims sprendimą dėl tokios rekomendacijos <...> [nurodydama] ar derybas suspenduoti, bei kokiomis sąlygomis jas pratęsti“⁷⁸⁶. Tokia griežta derybų tvarka nebuvo taikoma iki penktojo (Pietryčių) plėtros etapo, o „nuolatinis saugiklis“ galimybė galiausiai buvo įtraukta *tik* į ES–Turkijos Derybų planą⁷⁸⁷. Kaip aiškina Neillas Nugentas, „dalis galimų kaštų leidžiant Turkijai įstoti, gali būti eliminuota neleidžiant [jai] visateisiškai dalyvauti <...> ‘brangiose’ [išlaidų] politikos srityse. <...> Jeigu derybų dėl narystės metu, ar joms baigiantis, paaiškės, kad [Turkijos] prisijungimo [prie Sąjungos] ‘kaina’ kai kurioms valstybėms narėms yra per didelė, ES pasiliko sau formalią teisę šią kainą sumažinti. Jei [tai] pasirodys neįmanoma, ES turės teisę apskritai pasitraukti iš derybų proceso“⁷⁸⁸.

Pirmą kartą savo teise suspenduoti derybas, remdamasi EK rekomendacija, Taryba pasinaudojo 2006 m. gruodį, „išsaldydama“ 8 iš 35 derybinių skyrių, kurie nominaliai buvo susiję su muitų sąjungos galiojimu⁷⁸⁹. Nors prieš oficialiai pradėdama derybas dėl narystės, Turkijos vyriausybė pasirašė „pataisos protokolą“, išplečiantį muitų sąjungos galiojimą į Kiprą, Didysis Nacionalinis Medžlisas jo neratifikavo, o praktikoje kroviniai iš Kipro vis dar nebuvo įleidžiami į Turkijos jūrų ir oro uostus⁷⁹⁰. Be to, maždaug nuo 2004 m., kuomet derybų su Turkija klausimas „sugrįžo“ į ES darbotvarkę, dalies valstybių narių – ypač Vokietijos,

⁷⁸⁶ Brussels European Council, 16-17 December 2004. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Union*. 2004, No. 12, p. 10-11.

⁷⁸⁷ Plg., pvz.: Pt. 12. EU/Turkey Negotiating Framework. Luxembourg, 3rd October 2005 (Rasta: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/turkey/st20002_05_tr_framedoc_en.pdf); Pt. 19. EU/Croatia Negotiating Framework. Luxembourg, 3rd October 2005 (Rasta: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/croatia/st20004_05_hr_framedoc_en.pdf).

⁷⁸⁸ Nugent N. The EU's Response to Turkey's Membership Application: Not Just a Weighing of Costs and Benefits // *Journal of European Integration*, 2007, Vol. 29, No. 4, p. 495.

⁷⁸⁹ Council of the European Union. 2770th Meeting: General Affairs and External Relations. 16289/06 (Presse 352) Press Release. 11/12/2006, Brussels. p. 8-9 (Rasta: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/gena/92122.pdf).

⁷⁹⁰ Hale, 2013, Op. cit., p. 189-190.

Austrijos ir Prancūzijos – atstovai ėmė viešai svarstyti „privilegijuotos partnerystės“, kaip alternatyvos narystei, perspektyvą⁷⁹¹. Prancūzija, kurios 2007 m. išrinktas prezidentas Nicolas Sarkozy buvo vienas iš tokios partnerystės šalininkų, 2007-ųjų vasarą pareiškė blokuojanti 5 derybinius skyrius ES derybose su Turkija, motyvuodama, jog „privilegijuota partnerystė“ neapims bendrosios žemės ūkio politikos (11 sk.), pinigų sąjungos (17 sk.), struktūrinės paramos regionams (22 sk.), dalyvavimo ES biudžeto formavime (33 sk.), bei atstovavimo ES institucijose (34 sk.). 2009 m. gruodį Kipro Respublika ES Taryboje pareiškė išankstinį „veto“ dar 6 derybinių skyrių atidarymui ir derybos galutinai „įstrigo“. Tik 2013 m. lapkritį, Lietuvai pirmininkaujant ES Tarybai, Prancūzija sutiko su 22 skyriaus atidarymu ir ES–Turkijos dialogas buvo atnaujintas⁷⁹².

Daugelio mokslininkų nuomone⁷⁹³, po 2005-ųjų „sulėtėjo“ ir Turkijos vyriausybės pastangos įgyvendinant ES reikalavimus. EK ataskaitose ypač dažnai kritikuotas 301 (suvestinėje redakcijoje – 299) Baudžiamojo kodekso straipsnis⁷⁹⁴, pagal kurį iki 3 metų gali būti įkalinamas „asmuo, žeminantis turkiškumą, Respubliką ar Turkijos Didįjį Nacionalinį Medžlisą“⁷⁹⁵. Taikant šį straipsnį 2005-2007 m. Turkijoje buvo iškelta net keletas rezonansinių bylų, tame tarpe Nobelio premijos laureatui rašytojui Orhanui Pamukui, bei armėnų kilmės žurnalistui Hrant Dink, kurie viešai kalbėjo ir rašė apie 1915-ųjų armėnų genocidą Otomanų imperijoje. 2008 m. balandį Turkijos vyriausybė įvedė nedideles pataisas baudžiamajame kodekse inicijuoti ikiteisminius tyrimus pagal 301 straipsnį priskirdami išimtinę Teisingumo ministro jurisdikcijai. Vis dėlto EK nuomone, „301 straipsnio formuluotė išlieka beveik nepakitusi, o reikalavimas gauti [teisingumo ministro] pritarimą, atveria galimybę šį straipsnį naudoti politiniais sumetimais“⁷⁹⁶. Ne mažiau Komisijos pastabų susilaukė ir vadinamasis „anti-

⁷⁹¹ Plačiau žr.: İçener E. Privileged Partnership: An Alternative Final Destination for Turkey's Integration with the European Union? // *Perspectives on European Politics and Society*, 2007, Vol. 8, No. 4, p. 415-438.

⁷⁹² Ministry of Foreign Affairs, Republic of Turkey. Turkey–EU Relations. Rasta: <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-the-european-union.en.mfa> (Žiūrėta: 2014 06 09).

⁷⁹³ Žr.: Kubicek P. Political Conditionality and European Union's Cultivation of Democracy in Turkey // *Democratization*, 2011, Vol. 18, No. 4, p. 918; Patton M. J. AKP Reform Fatigue in Turkey: What Has Happened to the EU Process? // *Mediterranean Politics*, 2007, Vol. 12, No. 3, p. 339-358; Hale W. Human Rights and Turkey's EU Accession Process: Internal and External Dynamics, 2005-2010 // *South European Society & Politics*, 2011, Vol. 16, No. 2, p. 323.

⁷⁹⁴ Žr.: Commission of the European Communities. 2006 Turkey Progress Report. SEC(2006) 1390 {COM(2006) 649} Communication from the Commission. 08/11/2006, Brussels. p. 14-15; Commission of the European Communities. 2007 Turkey Progress Report. SEC(2007) 1436 {COM(2007) 663} Communication from the Commission. 06/11/2007, Brussels. p. 14-15.

⁷⁹⁵ Art. 299. Criminal Code (Law No. 5237). Rasta: http://www.justice.gov.tr/basiclaws/Criminal_Code.pdf.

⁷⁹⁶ Commission of the European Communities. 2008 Turkey Progress Report. SEC(2008) 2699 {COM(2008) 674} Communication from the Commission. 05/11/2008, Brussels. p. 15-16.

terroristinis“ įstatymas⁷⁹⁷, kurio 6 ir 7 straipsnių nuostatomis⁷⁹⁸ prisidengdama Turkijos vyriausybė tariamai riboja žodžio ir žiniasklaidos laisvę, bei tautinių / religinių mažumų saviraišką: „trumpai tariant, [publicistinio] straipsnio parašymas ar [viešų] kalbų sakymas <...> gali pasibaigti byla teisme ir ilgu laikotarpiu kalėjime už narystę ar lyderystę teroristinėje organizacijoje“⁷⁹⁹. Paulas Kubicekas kaip vieną iš pagrindinių demokratinių reformų sulėtėjimo priežasčių po 2005 m. įvardija dviprasmišką ES poziciją dėl derybų baigties ir *ad hoc* principu nuolat gausėjančias politines sąlygas, kurios keliamos Turkijai: „kadangi ES narystės, kaip ‘prizo’, tikimybė mažėja ir vis daugiau turkų kvestionuoja ES nuoširdumą, bei pačią narystės [šiuo kolektyve] būtinybę, paskatų Turkijai vykdyti ES [pateiktą] demokratizacijos darbotvarkę vis mažiau“⁸⁰⁰. Tiesa, 2010 m. AKP vyriausybė referendumui pateikė iki šiol didžiausią Konstitucijos pataisų paketą⁸⁰¹. Tarp šių pataisų buvo bent keletas, kurių eksplicitiškai reikalavo ES; pavyzdžiui, pagal pataisytą 47 Konstitucijos straipsnį, Turkijoje įsteigta ombudsmeno institucija, kurios naujausioje (2008 m.) Turkijos „stojimo partnerystės programoje“ reikalavo ES⁸⁰². Savo 2007-ųjų ataskaitoje aptardama paskutiniųjų Respublikos Prezidento rinkimų krizę ir kariuomenės vadų grąšininimus nauju perversmu⁸⁰³, EK naujojoje Stojimo partnerystės programoje siūlo efektyviau užtikrinti civilinę karinio personalo kontrolę. o konkrečiau – „[k]aro [lauko] teismų jurisdikciją apriboti iki karinio personalo karinių pareigų“⁸⁰⁴. Pagal 2010 m. pataisą, iš Konstitucijos 145 straipsnio pašalintas kontraversiškas paragrafas: „karo lauko teismai taip pat turi teisę teisti ne-kariškius <...> už nusikaltimus, įvykdytus atliekant [pilietines] pareigas, numatytas įstatyme, arba [nusikaltimus] prieš karinį

⁷⁹⁷ Žr.: Commission of the European Communities. 2007 Turkey Progress Report. SEC(2007) 1436 {COM(2007) 663} Communication from the Commission. 06/11/2007, Brussels. p. 16-17; European Commission. 2010 Turkey Progress Report. SEC(2010) 1327 {COM(2010) 660} Communication from the Commission. 09/11/2010, Brussels. p. 35; European Commission. 2011 Turkey Progress Report. SEC(2011) 1201 {COM(2011) 666} Communication from the Commission. 12/10/2011, Brussels. p. 25.

⁷⁹⁸ Žr.: Law on Fight against Terrorism (Law No. 3713). Rasta: http://www.justice.gov.tr/basiclaws/Law_on_Figh.pdf.

⁷⁹⁹ European Commission. 2012 Turkey Progress Report. SWD(2012) 336 {COM(2012) 600} Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. 10/10/2012, Brussels. p. 22.

⁸⁰⁰ Kubicek, Op. cit., p. 922 (plačiau: p. 921-925).

⁸⁰¹ Visą pataisų paketą galima rasti: Ministry for EU Affairs, Republic of Turkey. Constitutional Amendments (subject to the referendum on 12 September 2010). Rasta: <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=45025&l=2> (Žiūrėta: 2014 06 10).

⁸⁰² Tarybos sprendimas 2008/157/EB dėl principų, prioritetų ir sąlygų, įvardytų Stojimo partnerystės su Turkijos Respublika programoje, ir panaikinantį Sprendimą 2006/35/EB // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L51. 2008, T. 51, p. 6.

⁸⁰³ Plačiau žr.: Baran Z. Turkey Divided // *Journal of Democracy*, 2008, Vol. 19, No. 1, p. 62-67.

⁸⁰⁴ Tarybos sprendimas 2008/157/EB dėl principų, prioritetų ir sąlygų, įvardytų Stojimo partnerystės su Turkijos Respublika programoje, ir panaikinantį Sprendimą 2006/35/EB // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L51. 2008, T. 51, p. 7.

personalą ir karinius objektus⁸⁰⁵; nuo šiol „ne-kariškiai *negali* būti teisiami karo lauko teismuose, išskyrus karo metu“⁸⁰⁶, o vyriausieji karinių jūrų, oro, sausumos pajėgų, žandarmerijos bei jungtinio štabo vadai gali būti teisiami civiliniame (Aukščiausiąjame) teisme⁸⁰⁷. Tiesa, anot Williama Hale'o, pastarųjų keleto metų Turkijos vyriausybės veiksmus demokratijos ir žmogaus teisių srityje (įskaitant 2010 m. konstitucinę reformą) veikia derėtų sieti su vidaus politikos veiksniais, nei integracija į ES; „Harmonizacijos“ ir „prisitaikymo prie europinių praktikų“ diskursą, kuriuo buvo apibūdinama vyriausybės viešoji politika po 2000 m., Turkijos elito retorikoje iš esmės pakeitė „demokratizacijos“ ir „turkų gerovės“ diskursai⁸⁰⁸.

* * *

Per daugiau kaip pusę amžiaus trunkantį Turkijos ir EB/ES sąveikos laikotarpį, bei beveik 30 metų užstęsusį stojimo procesą, būta net keleto sąlyginių „pakilimų“ ir „nuosmūkių“. Sklandžiausiai Turkijos–ES bendradarbiavimas vystėsi 7-ajame dešimtmetyje po Ankaros sutarties pasirašymo, tačiau komplikavosi įsigaliojus Papildomam protokolui ir prasidėjus „perėjimo“ į muitų sąjungą etapui; politinį Turkijos–EB dialogą apsunkino ne tik asimetriška prekyba tarp Turkijos ir EB šalių gamintojų (dėl Bendrijos taikomų apribojimų), bet ir teritorinis / tapatybis konfliktas su EB nare tapusia Graikija, bei tiesioginis karinis Kipro suvereniteto pažeidimas. Nors EB/ES ir Turkijos „suartėjimą“ periodiškai stabdė nominalūs pastarosios šalies vyriausybės „nukrypimai“ nuo demokratijos ir žmogaus teisių taisyklių (ypač 1980-1986, bei 1996-1997 m.), krizinį etapą (1997-1999 m.) santykiei pasiekė dėl „dikriminacinių“ ES valstybių veiksmų Turkijos atžvilgiu Liuksemburgo Vadovų Taryboje. Iki 1997 m. save traktavusi kaip „laikiną autsailerę“, lygiavertę kitoms „kandidatėms į nares“, Turkija buvo pažeminta iki „(pusiau) nuolatinės autsailerės“. Tik 1999 m. ES valstybėms pripažinus Turkiją oficialia kandidate, Turkijos įsipareigojimas vykdyti ES keliamas sąlygas ir reikalavimus (taigi ir atitinkama ES galia Turkijos atžvilgiu), išaugo. 2005 m. prasidėjus deryboms dėl narystės, ES valstybės narės ir vėl „nužemino“ Turkijos statusą deklaruodamos, jog stojimo derybos, kurios istoriškai baigdavosi „kandidatės“ priėmimu į „narių“ tarpą, Turkijos atveju gali baigtis tik daliniu pripažinimu (t.y. „privilegijuotos partnerės“ statusu). Taigi akivaizdu, jog ES narės gali kontroliuoti Turkijos, kaip „kandidatės“, elgseną (nuoseklų vaidmens atlikimą) tik suteikdamos jai aiškią visateisės „narystės“ perspektyvą.

⁸⁰⁵ Constitutional Amendments (Law No. 5982, subject to the referendum on 12 September 2010) / Ministry for EU Affairs, Republic of Turkey. Rasta:

(http://www.abgs.gov.tr/files/Bas%C4%B1nMusavirlik/haberler/constituional_amendments.pdf).

⁸⁰⁶ Art. 145. Constitution of the Republic of Turkey. Rasta: http://global.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en.pdf.

⁸⁰⁷ Art. 148. Constitution of the Republic of Turkey. Rasta: http://global.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en.pdf.

⁸⁰⁸ Hale, 2011, Op. cit., p. 330-332.

3.2. ES veikėjų pozicijos Turkijos narystės šioje organizacijoje klausimu

Nors Turkija šiuo metu derasi su ES valstybėmis narėmis dėl potencialios narystės sąlygų, pasibaigus deryboms ir pasirašius stojimo sutartį, sprendimą dėl šios šalies narystės kiekviena ES valstybė narė priims individualiai balsuodama Taryboje ir ratifikuodama suderėtą sutartį, taigi baigiamojoje stojimo proceso stadijoje pačios Turkijos galia įtakoti savo statusą sumažės iki minimumo. Atsižvelgiant į tokią plėtros proceso struktūrą, šiame poskyryje analizuojamos potencialiai įtakingiausių ES veikėjų pozicijos Turkijos narystės klausimu, išskiriami svarbiausi argumentai, kuriuos jie naudojo (ir iki šiol naudoja) palaikydami / atmesdami Turkijos kandidatūrą, bei interpretuojami struktūrinės galios svertai, kuriais jie remiasi. Kadangi viename tyrime neįmanoma apimti visų ES valstybių narių ir viršvalstybinių agentų pozicijų analizės, detaliau tiriama tik Prancūzijos, Jungtinės Karalystės ir Europos Komisijos elgsena Turkijos stojimo procese. Nors šių veikėjų retorinių ir praktinių bandymų paremti / pristabdyti visavertį Turkijos pripažinimą ES kolektyve *pasekmės* (t.y., *poveikis* progresui link narystės) nėra kiekybiškai „matuojamos“, daroma prielaida, jog šie veikėjai turi pakankamai daug galios naujų narių priėmimo į ES kontekste. Šalia to, jog Prancūzija ir JK (kartu su Vokietija) disponuoja didžiausiu balsų skaičiumi ES Taryboje ir didžiausiu mandatų skaičiumi EP, yra svarbiausios (kartu su Vokietija ir Italija) ES biudžeto „donorės“ (žr., priedą nr. 3), Prancūzija taip pat yra viena iš EB/ES „valstybių-steigėjų“ (o JK įstojo jau pirmojo plėtros etapo metu, 1973 m.). Be to, pastaruosius 15-20 metų JK buvo tarp nuosekliausių Turkijos kandidatūros į ES nares rėmėjų, o Prancūzija (išskyrus sąlyginai didesnę „palankumą“ J. Chiraco kadencijos metu) – tarp tradicinių Turkijos narystės oponentų (žr. priedą nr. 4), taigi šių valstybių pozicijos bent iš dalies reprezentuoja ir likusių „vairuotojų“, bei „stabdytojų“ ES viduje argumentus. EK pozicija Turkijos ir jos narystės ES klausimu analizuotina dėl išskirtinio šio viršvalstybinio veikėjo atliekamo vaidmens ES plėtros procese (žr. skirsnį 2.2.4).

Prancūzijos vaidmuo Europos integracijos procese istoriškai yra pakankamai dviprasmiškas: skirtingai nei Europos federalizacijos idėją gana nuosekliai palaikanti Vokietija, Prancūzija – ypač 7-ajame ir 8-ajame dešimtmečiuose – labiau rėmėsi nacionalumo ir suverentiteto principais (Charles'o de Gaulle'io „*une Europe des patries*“ doktrina), ir tik 9-ajame dešimtmetyje pradėjo dalinai tapatinti savo tautos „likimą“ su besiformuojančia EB politine sistema (François Mitterrando konstruktas „*notre patrie, notre Europe, l'Europe notre patrie*“). Savo pačios europeizaciją ir regiono „nuo Atlanto iki Uralo“ politinį vienijimąsi traktuodama kaip „priešnuodį“ globalizacijai ir JAV / anglo-saksų kultūros sklaidai (istorinės

„mission civilisatrice“ tąsa)⁸⁰⁹, Prancūzija neišvengiamai prisideda prie uždaros (*exclusive*) europietiškosios tapatybės konstravimo, pabrėžia kultūrinį „europiečių“ išskirtinumą. Prancūzijos–Vokietijos aljansui šios šalies vyriausybė savo ruožtu priskiria „varomosios jėgos“ ir „pavyzdinių pirmūnų“, į kuriuos turėtų lygiuotis (potencialios) Europos valstybės, vaidmenį⁸¹⁰. Kaip savo garsiojoje Strasbūro kalboje 2007 m. teigė prezidentas Nicolas Sarkozy, „Europa – tai ne tik [bendra] valiuta, ne tik fiskalinė drausmė, ne tik konkurencijos įstatymai <...>; Europa yra civilizacinis projektas. Europos civilizacija ir kultūra yra daugybės amžių palikimas, o Europos žmogus egzistuoja jau labai seniai“⁸¹¹. Prancūzija tradiciškai oponuoja JK, kuri svarbiausia europinio lygmens institucija laiko laisvąją prekybą; anot buvusio Prancūzijos premjero Lionelio Jospino, „mes norime, kad Europa būtų daugiau nei vien rinka globalizacijos jūroje. Juk Europa ir yra ne tik rinka. <...> Europa yra civilizacija, kuri apima teritoriją, bendrą istoriją, jungtinį ūkį, žmonių visuomenę ir kultūrų įvairovę, kartu sudarančių vieną kultūrą“⁸¹².

Tokia Prancūzijos užsienio politikos „mikrostruktūra“ / vidinis strateginis kontekstas (žr. poskyrį 1.3) istoriškai lėmė ir iki šiol formuoja jos nacionalinę poziciją ES plėtros procese. Kaip teigia Prancūzijos veiksmus Didžiosios (Rytų) plėtros etape nagrinėję Helene Sjursen ir Børge’as Romsloe, Paryžius nedemonstravo visiškos ir besąlygiškos paramos netgi VRE šalių, kurių europietiškumu iš esmės buvo neabejojama (žr. skirsnį 2.2.5), kandidatūroms; Prancūzija įžvelgė grėsmę, jog 10 naujų veikėjų Sąjungos viduje sutrikdys subtilų institucinį balansą⁸¹³ – sunkiai suderinamų senųjų Vestfališkųjų (žr. 2.1.2) ir specifinių ES institucijų (žr. 2.1.4) koegzistenciją. Kitaip tariant, ES institucinės sistemos tęstinumas, bei istorinių pokario „laimėjimų“ (ypač Prancūzijos-Vokietijos susitaikymo) išsaugojimas Prancūzijai buvo ne mažiau svarbi (ar netgi svarbesnė) norma nei pažadų, duotų „giminingoms“ Rytų Europos tautoms, laikymasis. Prancūzija iš principo neprieštaravo ir neprieštarauja naujų narių priėmimui, tačiau, kaip viešėdamas Berlyne 2000 m. teigė Jacques Chiracas, „plėtra nevirš nevaldoma lavina. Mes neleisime europiniam projektui sužlugti, kadangi mes ir jūs [vokiečiai], bei mūsų partneriai per beveik pusšimtį metų į jį investavome tiek daug vilčių ir tiek energijos.

⁸⁰⁹ Schmidt V. A. Trapped by Their Ideas: French Élités’ Discourses of European Integration and Globalization // *Journal of European Public Policy*, 2007, Vol. 14, No. 7, p. 995-1004; Marcussen M., Risse T., Engelmann-Martin D., Knopf H. J., Roscher K. Constructing Europe? The Evolution of French, British and German Nation State Identities // *Journal of European Public Policy*, 1999, Vol. 6, No. 4, p. 619-622.

⁸¹⁰ Pvz., žr.: Chirac J. “Our Europe”. Address to the Bundestag, Berlin. 27 June, 2000 (Rasta: <http://www.cvce.eu>).

⁸¹¹ Sarkozy N. Speech at the Meeting on Europe, Strasbourg. 2 July, 2007 (Rasta: <http://www.ambafrance-uk.org/President-Sarkozy-s-Strasbourg>).

⁸¹² Jospin L. “The Future of an Enlarged Europe”. Speech in Paris. 28 May, 2001 (Rasta: <http://www.cvce.eu>). Taip pat žr.: Hollande F. The Europe I Want. *Le Monde*, 2014-05-09 (Rasta: <http://www.ambafrance-uk.org/Francois-Hollande-sets-out-his>).

⁸¹³ Sjursen H., Romsloe B. Protecting the Idea of Europe: France and Enlargement // Sjursen H. (ed.). *Questioning EU Enlargement: Europe in Search of Identity*. New York, London: Routledge, 2006. p. 142-162.

<...> *Mūsų* [!] Sąjunga artimiausiais metais nebebus tokia, kokia buvo, bet ji nebus 'atskiesta' ar gražinta [laike] atgal. Mūsų pareiga yra užtikrinti, kad taip neatsitiktų⁸¹⁴. Rytų ir Pietryčių plėtros etapuose Prancūzija bandė reprezentuoti institucines inovacijas (numatytas Nicos ir Lisabonos sutartyse) kaip „gyvybiškai reikalingas užtikrinant plėtros proceso tęstinumą“⁸¹⁵, o vadinamasis „tvirtesnis bendradarbiavimas“ (angl. *enhanced cooperation*) pagal Sutarties 326-334 straipsnius, anot buvusio Europos reikalų ministro Pierre'o Moscovici, „suteikia didesnei ir mažiau homogeniškai Sąjungai būtiną lankstumo elementą, kuriuo tokios šalys kaip Prancūzija ir Vokietija galės pasinaudoti suteikdamos Sąjungai motyvuojančią jėgą“⁸¹⁶. Taigi iš esmės Prancūzija yra linkusi socialiai pripažinti kitų Europos šalių visateisį „europietišumą“ (pritardama jų narystei ES) tik jeigu tai neapsunkina pačios Prancūzijos, kaip EB/ES stegėjos ir Europos lyderės, vaidmens atlikimo.

Potenciali Turkijos narystė savo ruožtu grąšina tiek ES kultūriniam homogeniškumui, tiek Prancūzijos lyderystės šiame kolektyve tradicijai. Ketvirtąjį (Rytų) ir penktąjį (Pietryčių) plėtros etapų metu Prancūzijos atstovai pripažino „prigimtinį“ VRE ir Vakarų Balkanų kandidačių tinkamumą narystei, bei savo, kaip „narės (steigėjos)“, pareigą „suburti Europos šeimą drauge“⁸¹⁷. Nepaisant išskirtinio šios šalies dėmesio ES instituciniam „gyvybingumui“, anot Sjursen ir Romsloe, „struktūriniai Bendrijos suvaržymai [*constraints*] buvo tokie [stiprūs], kad Prancūzija suprato esanti nepajėgi nedaryti to, kas buvo moraliai teisinga, – t.y. pritarti plėtrai“⁸¹⁸. Turkijos atžvilgiu Prancūzija nejaučia tokių stiprių suvaržymų dėl dviejų priežasčių: 1) Turkija nėra visuotinai pripažinta „europinė valstybe“ regioninėje Europos valstybių sistemoje, 2) tebesitęsiančiame Pietryčių plėtros etape valstybės narės, sąveikaudamos su Komisija ir kandidatėmis, tvirčiau kontroliuoja sąlygų kėlimo ir narystės pripažino procesą nei tai darė, pavyzdžiui, plėtros į rytus metu (žr. skirsnį 2.2.2). Kaip jau buvo minėta aptariant Europos ribų klausimą (žr. skirsnį 2.2.4), Turkija / Otomanų imperija keletą pastarųjų šimtmečių buvo Europos tapatybinis Kitas ir tik po Atatürko revoliucijos tarpukariu įgavo ribinį (t.y. *dalinai* europietišką) statusą. Prancūzijos ir Vokietijos opozicinį diskursą apie Turkijos

⁸¹⁴ Chirac J. “Our Europe”. Address to the Bundestag, Berlin. 27 June, 2000 (Rasta: <http://www.cvce.eu>).

⁸¹⁵ Moscovici P. Speech in Ludwigsburg. 1 February, 2001 (Rasta: <http://www.ambafrance-uk.org/Speech-by-M-Pierre-Moscovici>). Taip pat žr.: Sarkozy N. Speech to the European Parliament, Strasbourg. 16 December, 2008 (Rasta: <http://www.ambafrance-ca.org/Speech-by-M-Nicolas-Sarkozy>); Védrine H. Speech at the Africa–France Summit, Yaoundé. 16 January, 2001 (Rasta: <http://www.ambafrance-uk.org/Africa-France-summit-Speech-by-M>).

⁸¹⁶ Moscovici P. Speech in Ludwigsburg. 1 February, 2001 (Rasta: <http://www.ambafrance-uk.org/Speech-by-M-Pierre-Moscovici>).

⁸¹⁷ Chirac J. Speech after the European Council Summit, Thessaloniki. 21 June, 2003 (Rasta: <http://www.ambafrance-uk.org/European-Union-Summit-Balkans>). Taip pat žr.: Chirac J. Speech to the Hungarian Parliament, Budapest. 24 February, 2004 (Rasta: http://www.jacqueschirac-asso.fr/archives-elysee.fr/elysee/elysee.fr/anglais/speeches_and_documents/2004/speech_by_jacques_chirac_president_of_the_french_republic_to_the_hungarian_parliament-budapest.65.html).

⁸¹⁸ Sjursen, Romsloe, Op. cit., p. 162.

kandidatūrą į ES tyrinėjęs Hakanas Yilmazas nustatė, jog geografinis ir kultūrinis-religinis predikatai nuolat pasikartoja šių šalių argumentacijoje⁸¹⁹. Kaip interviu laikraščiu „New York Times“ tvirtino vienas iš griežčiausių Turkijos narystės ES oponentų Prancūzijos prezidentas N. Sarkozy, „Turkija nėra Europoje. Turkija yra Mažoji Azija. <...> [Dar] ne visos Europos šalys yra ES. [Pirmiausiai] aš norėčiau suburti visą Europos šeimą draugėn prieš atsigręždamas į Aziją. <...> Turkija yra didinga civilizacija ir kultūra, bet ji nėra europinė“⁸²⁰. 2004 m. kitas buvęs šalies prezidentas Valéry Giscardas d’Estaingas, kuris tuo metu pirmininkavo Europos konstituciniam konventui, žurnale „Financial Times“ kreipėsi į ES ir Turkijos vadovus kviesdamas ieškoti alternatyvių sąveikos formų ir kryptių:

Partnerystė su [musulmoniškomis] kaimynėmis turkams turėtų atrodyti *natūralesnė*, nei įstatymų pertvarkymas stengiantis atitikti tolimojo Briuselio modelį. <...> Turkai turi savo kultūrą ir kalbą <...> [kuri] nepriklauso didžiajai indo-europiečių kalbų šeimai. <...> Turkijos žmonės yra dalis platesnės tiurkiškai kalbančios populiacijos, su kuria juos sieja solidarumo jausmas ir kuri driekiasi į rytus, į centrinę Aziją. <...> [Europos kultūrinis] pamatas apima Antikinės Graikijos ir Romos kultūros laimėjimus, religinį paveldą europiečių [kasdieniame] gyvenime, kūrybingąjį Renesanso entuziazmą, Apšvietos amžiaus filosofiją, bei racionalaus mokslinio mąstymo pasiekimus. Turkijai tai nėra būdinga. Šiuo teiginiu nenoriu nieko sumenkinti. Turkija lygiagrečiai išvystė savąją kultūrą ir savo istoriją, kuri verta pagarbos. Vis dėlto mes turėtume objektyviai pripažinti, kad *mūsų* tapatybės, kuri ES šiandien tokia reikalinga, pamatai skiriasi [nuo Turkijos].⁸²¹

Prancūzijos atstovų EP retorikoje netgi būta bandymų „kultūrinį suderinamumą“ įtraukti tarp oficialiųjų Kopenhagos kriterijų atsižvelgiant į Turkijos paskelbimą „kandidate“⁸²². Be to, Prancūzija buvo ir tebėra viena iš aktyviausiai pasisakančių už „privilegijuotą partnerystę“ tarp ES ir Turkijos; jau paskelbus apie oficialią Turkijos derybų dėl narystės pradžia, tuometinis Prancūzijos vadovas J. Chiracas perspėjo, jog „procesas inicijuotas [Briuselio] Vadovų Taryboje bus ilgas ir sudėtingas, ir niekas šiandien negali pasakyti, kuo jis baigsis. [Nors] mūsų tikslas yra pasirengti Turkijos prisijungimui [prie Sąjungos], negalime atmesti ir kitokio [derybų] rezultato galimybės“⁸²³. Po to, kai 2007 m. Prancūzija vienašališkai blokavo 5 derybinių skyrių atidarymą

⁸¹⁹ Yilmaz H. Turkish Identity on the Road to the EU: Basic Elements of French and German Oppositional Discourses // *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 2007, Vol. 9, No. 3, p. 295-300.

⁸²⁰ Interview with Nicolas Sarkozy. *International Herald Tribune*, 2007-01-31 (Rasta: <http://www.nytimes.com/2007/02/01/world/europe/01iht-web.0131sarkotext.4427470.html?pagewanted=all&r=0>).

⁸²¹ Giscard d’Estaing V. A Better European Bridge to Turkey. *Financial Times*, 2004-11-24 (Rasta: <http://www.ft.com/intl/cms/s/1/263d9778-3e4b-11d9-a9d7-00000e2511c8.html#axzz35rbGvrdw>).

⁸²² Žr.: Fontaine N. Address to the European Council, Helsinki. 10 December, 1999 (Rasta: http://www.europarl.europa.eu/summits/hel-pres_en.htm).

⁸²³ Chirac J. Speech for the New Year Greeting to the Diplomatic Corps, Paris. 6 January, 2005 (Rasta: <http://www.ambafrance-uk.org/New-Year-greeting-to-the>).

(žr. poskyrį 3.1), prezidentas Sarkozy argumentavo, jog derybų eiga „turi atitikti abi galimas [ES–Turkijos] santykių ateities vizijas: tiek prisijungimą, tiek labai glaudžią asociaciją. <...> Iš 35 skyrių, kurie galėtų būti atidaryti, 30 yra suderinami su asociacija. 5 yra suderinami tik su [visateise] naryste. <...> Pirmiausiai imkimės tų 30, kurie suderinami su asociacija, o vėliau pažiūrėsime“⁸²⁴. Tokie žingsniai indikuoja beveik neribotą valstybių narių „diskreciją“ šiame plėtros etape. 2008 m. Prancūzijos parlamentas priėmė konstitucinį įstatymą, pagal kurį 88 šalies konstitucijos straipsnio 5 paragrafas („įstatymo projektą, numatantį [naujos] valstybės stojimo į ES sutarties ratifikaciją, Respublikos Prezidentas privalo pateikti referendumui“) netaikomas, jeigu tarpvyriausybės derybos dėl stojimo sutarties buvo sankcionuotos Europos Vadovų Taryboje iki 2004 liepos 1 d.⁸²⁵; tokia formuluotė reiškė, jog Prancūzijos piliečiai nebalsuos referendume dėl Kroatijos narystės, tačiau privalės pareikšti nuomonę dėl Turkijos. Ši ir kitos *ad hoc* principu kuriamos narystės sąlygos⁸²⁶ tik parodo, kad kolektyvo „narė (steigėja)“ yra *ypač* asimetriškame galios santykiyje su „ribine kandidate“ (tokia kaip Turkija) ir gali šia socialine pozicija piknaudžiauti (kaip tai daro Prancūzija).

Jungtinė Karalystė tradiciškai yra „euroskeptiškiausia“ tarp didžiųjų ES valstybių⁸²⁷. Viduramžiais anglų (o vėliau britų) kolektyvinis tapatumas formavosi nuolatiniame konflikte dėl suverenumo su kontinentinės Europos monarchijomis (Prancūzija, Ispanija) ir Šventuoju sostu, todėl šioje šalyje „vis dar egzistuoja [priešiškas] jausmas ‘mes’ *versus* ‘jie’, <...> ‘Kontinentas’. Politiniame diskurse ‘Europa’ tapatinama su Kontinentu ir suvokiama kaip Kitas, nors ir draugiškas“⁸²⁸. JK politinėje struktūroje „Karūna“ tradiciškai simbolizuoja išorinį suverenitetą / nepriklausomybę, o Parlamentas savo ruožtu įgyvendina neribotą suverenią valdžią vidaus klausimuose., todėl, anot Henriko Larseno, „papildomas galios centras Europoje atrodo kaip grėsmė pamatinei valstybės struktūrai“⁸²⁹. Kitaip tariant, skirtingai nei Vokietija ir gerokai stipriau nei Prancūzija, JK gina suvereniteto ir kvestionuoja viršvalstybiškumo, kaip pirminių institucijų Europos regioninėje sistemoje, teisėtumą. Tuo pačiu metu JK pasižymi neintervencionistine suvereno santykių su ekonominiais subjektais tradicija. Taigi remdama

⁸²⁴ Sarkozy N. Speech at the 15th Ambassadors’ Conference, Paris. 27 August, 2007 (Rasta: <http://www.ambafrance-uk.org/President-Sarkozy-s-speech>).

⁸²⁵ Art. 88 (5). Constitution of the French Republic. Rasta: http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank_mm/anglais/constitution_anglais.pdf.

⁸²⁶ P vz., Prancūzijos reikalavimas Turkijai pripažinti 1915 m. armėnų genocidą Otomanų imperijoje. Žr.: Hollande F., Sargsyan S. Joint Press Conference Adress by the President of the Republic of Armenia and the President of the French Republic, Yerevan. 13 May, 2014 (Rasta: <http://www.president.am/en/interviews-and-press-conferences/item/2014/05/13/President-Serzh-Sargsyan-press-conference-with-the-President-of-France/>).

⁸²⁷ Žr.: Schmidt, 2009, Op. cit., p. 259-260.

⁸²⁸ Marcussen, Risse, Engelmann-Martin, Knopf, Roscher, Op. cit., p. 625.

⁸²⁹ Larsen H. British and Danish European Policies in the 1990s: A Discourse Approach // *European Journal of International Relations*, 1999, Vol. 5, No. 4, p. 459 (plačiau žr.: 456-460, 469-475).

laisvosios rinkos plėtrą peržiangiant valsybių sienas, šios šalies vyriausybė lygiagrečiai pasisako prieš viršvalstybinio „leviatano“ reguliavimą⁸³⁰. Trumpiau tariant, „dominuojantis diskursas apie Europą [šioje] šalyje buvo ir yra instrumentinis, kuriame EB/ES reprezentuojama kaip tarnaujanti konkrečioms interesams [ypač ekonomikai]. <...> Europa nepasižymi jokių emocijų krūviu.⁸³¹ <...> [Didžioji] Britanija tradiciškai mato Europą kaip dalį laisvosios rinkos projekto, o ne didingesnį politinį projektą“⁸³². Nors šiame kontekste dalinai išsiskiria Tony Blairo vyriausybės (1997-2007 m.) europinė politika, kurioje galima išvelti „atsargų“ pritarimą federalizacijai ir tarpvalstybiniam resursų persikirstymui⁸³³, Europos Bendriją / Sąjungą JK paprastai traktuoja, kaip prekybinį bloką, po 1973 m. pakeitusį EFTA⁸³⁴: „[jos] šerdis visada buvo ir turėtų išlikti Bendroji rinka“⁸³⁵.

Visos JK vyriausybės – tiek kairiosios, tiek dešinėsios – istoriškai rėmė ir remia EB/ES plėtrą tiek į pietus, tiek į post-komunistinius rytus ir pietryčius⁸³⁶. Paprastai naujų narių priėmimą į Sąjungą Londonas pateisina strateginiais saugumo ir ekonominiais esamų narių (įskaitant pačią JK) interesais. Kaip viešėdamas Vienoje 2011 m. teigė JK Europos reikalų ministras Davidas Lidingtonas, „Britanijoje mes taip entuziastingai palaikome [ES] plėtrą, kadangi tai yra veiksnys, kuriantis stabilumą, saugumą ir gerovę Europoje. <...> Nebūkime trumparegiai ir neapribokime ES potencialo. Galėjome stebėti, kaip 2004 m. plėtra [į rytus] padidino Bendrąją rinką 104 mln. vartotojų. Tai sukūrė prekybos ir investavimo galimybes Europoje ir padarė mus konkurencingesniais pasaulinėje rinkoje. Turime toliau eiti šiuo keliu, jeigu norime sukurti ir išlaikyti stabilią ir klestinčią europinę erdvę“⁸³⁷. JK oficialiojoje retorikoje tradiciškai marginalizuojamas argumentas dėl sklandaus europinių institucijų veikimo, kuris taip akcentuojamas Prancūzijoje ir kitose senosiose narėse; anot britų vice-premjero Nicko Cleggo, „tiems, kurie tvirtina, kad [ES plėtra] per daug kainuoja, [sakome]: prekybos išaugimas atneš didžiulę ekonominę grąžą – tai parodė ankstesnės plėtros patirtis. <...>

⁸³⁰ Pvz., žr.: Hague W. Speech on the EU and its future at the tink-tank “Open Europe”, London. 16 July, 2013 (Rasta: <https://www.gov.uk/government/speeches/foreign-secretary-speech-on-the-european-union-and-its-future>).

⁸³¹ Larsen, Op. cit., p. 456.

⁸³² Larsen, Op. cit., p. 459.

⁸³³ Ypač žr.: Blair T. Speech to the European Parliament, Brussels. 23 June, 2005 (Rasta: <http://www.theguardian.com/politics/2005/jun/23/speeches.eu>); Straw J. Speech on the future of the EU, Hague. 21 February, 2002 (Rasta: <http://www.theguardian.com/world/2002/feb/21/eu.speeches>).

⁸³⁴ Žr.: Major J. Speech to the Conservative Group for Europe, London. 22 April, 1993 (Rasta: <http://www.johnmajor.co.uk/page1086.html>).

⁸³⁵ Cameron D. Speech on EU at the Bloomberg Headquarters, London. 23 January, 2013 (Rasta: <https://www.gov.uk/government/speeches/eu-speech-at-bloomberg>).

⁸³⁶ Plačiau žr.: Schweiger C. *Britain, Germany and the Future of the European Union*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007. p. 159-166; Longhurst K., Miskimmon A. Same Challenges, Diverging Responses: Germany, the UK and European Security // *German Politics*, 2007, Vol. 16, No. 1, p. 87-88.

⁸³⁷ Lidington D. “EU Enlargement: A UK Perspective”. Speech to the Anglo-Austrian Society, Vienna. 15 February, 2011 (Rasta: <https://www.gov.uk/government/speeches/eu-enlargement-a-uk-perspective>).

Tiems, kurie teigia, kad tai neįmanoma administraciniu požiūriu, [sakome]: taip, plėtra sukuria logistinių iššūkių, bet juk neapribosime patekimo į mūsų klubą vien dėl to, kad nesugebame reorganizuoti stalų ir kėdžių⁸³⁸.

Instrumentinio diskurso ribose JK stengiasi legitimuoti ir Turkijos prisijungimą. Anot Lidingtono, „išskaičiavimai aiškūs ir paprasti: Turkija jau yra 6-ta pagal dydį ekonomika Europoje ir 16-ta – pasaulyje. OECD vertinimu, iki 2017 m. Turkija bus trečia greičiausiai auganti šalis po Kinijos ir Indijos. Turkijos narystė vaidins lemiamą vaidmenį [užtikrinant] ilgalaikę Europos gerovę. ES jau sudarė muitų sąjungą su Turkija ir [pastarosios šalies] prisijungimas išspręstų daugumą problemų, su kuriomis susiduria verslas pagal šį susitarimą⁸³⁹. Turkijos narystė JK retorikoje taip pat reprezentuojama, kaip ES (o tuo pačiu ir JK) tarptautinės įtakos ir saugumo multiplikatorius: „Turkija yra augantis milžinas ant mūsų durų slenksčio. Jeigu norime užsitikrinti daugiau nei vieną energijos tiekimo šaltinį iš rytų, Turkijos [pagalba] yra gyvybiškai būtina. Jeigu norime suardyti narkotikų ir tarptautinio nusikalstamumo kelius, analogiškai turime įtraukti Turkiją į ES valstybių šeimą⁸⁴⁰. JK iš esmės pripažįsta „prigimtinus“ kultūrinius skirtumus tarp daugumos ES narių ir Turkijos, tačiau skirtingai nei kai kurios EB/ES valstybės-steigėjos, „kultūrinio panašumo“ ji netraktuoja kaip narystės kriterijaus: anot buvusio Europos reikalų ministro Deniso MacShane'o,

Turkija yra turtingos kultūros ir gilių tradicijų šalis. Bet tai neturėtų tapti kliūtimi jos prisijungimui [prie ES], kaip tai nėra kliūtis Lenkijai, Vengrijai, ar bet kuriai kitai kandidatėi. Europos grožis ir slypi tame, jog ji yra ne nuobodė vienovė, o skirtybių mozaika. Vienintelės 'europinės vertybės', kurios yra susiję su naryste, yra įtvirtintos Kopenhagos kriterijuose, o savo reformų procesu Turkija demonstruoja įsipareigojimą laikytis pastarųjų.⁸⁴¹

Taigi šalia argumentų apie materialią naudą, derybose dėl Turkijos priėmimo JK atstovai taip pat remiasi universalistiniu-teisiniu „Europos“ modeliu (žr. skirsnį 2.2.5) ir anksčiau duotų pažadų „moraliniu svoriu“. Leiboristų vyriausybės užsienio reikalų sekretoriaus Davido Milibando teigimu, „mūsų prioritetą turėtų būti laikyti plėtros procese duotų pažadų. <...> Valstybės, kurios jau yra stojimo kelyje – Turkija ir Vakarų Balkanai – turi būti pripažintos visateisėmis narėmis iš karto, kai tik atitiks kriterijus. <...> Buvimas europine [valstybe] turėtų būti siejamas su bendrų taisyklių – *acquis* – laikymusi <...> gerbiant mūsų skirtingus tapatumus

⁸³⁸ Clegg N. Speech at the Eastern Partnership Conference, Warsaw. 29 September, 2011 (Rasta: <https://www.gov.uk/government/speeches/deputy-prime-ministers-speech-at-the-eastern-partnership-conference>).

⁸³⁹ Lidington D. “EU Enlargement: A UK Perspective”. Speech to the Anglo-Austrian Society, Vienna. 15 February, 2011 (Rasta: <https://www.gov.uk/government/speeches/eu-enlargement-a-uk-perspective>).

⁸⁴⁰ Miliband D. “Strong Britain in a Strong Europe”. Speech at the International Institute for Strategic Studies, London. 26 October, 2009 (Rasta: http://www.euractiv.de/files/docs/A_Strong_Britain_in_a_Strong_Europe.pdf).

⁸⁴¹ MacShane D. “Britain and Turkey together in Europe”. Speech at the University of Izmir. 14 January, 2004 (Rasta: <http://www.cvce.eu>).

ir tradicijas⁸⁴². Apeliuodama į Kopenhagos kriterijus, t.y. laisvos rinkos, žmogaus teisių ir demokratijos taisyklių laikymąsi, bei su juo susijusias „ES narių“ pareigas „kandidačių“ atžvilgiu, JK siekia sustiprinti savo ir Turkijos autoritetinį statusą derybose, kuri silpnina pastarosios neatitikimas rūšiniam narystės kriterijui.

Europos Komisija savo ruožtu yra svarbiausias viršvalstybinis veikėjas, dalyvaujantis ES plėtros procese. Tradiciškai pasisakanti už galių perdavimą viršvalstybiniam lygmeniui⁸⁴³, EK savo autoritetą akumuliuoja remdamasi nešališkumo ir bendro europinio intereso normomis (žr. skirsnį 2.1.6). Kaip viename iš savo metinių pranešimų „apie Sąjungos padėtį“ teigia šios biurokratijos vadovas José Manuelis Barroso, „patirtis rodo, kad Komisijos, kaip nepriklausomo ir nešališko teisėjo, vaidmuo yra labai svarbus. <...> Ji [remiasi] valstybių narių lygybės principu“⁸⁴⁴. Be to, anot buvusio EK pirmininko R. Prodi, „Komisija yra <...> atskaitinga tiesiogiai renkamam Europos Parlamentui ir pagal Sutartį yra įsipareigojusi tarnauti Sąjungos, kaip visumos, interesui. Tai ji daro analizuodama ir bandydama suderinti dažnai susikertančius valstybių narių interesus. Atpažinusi, jos nuomone, bendrąjį europinį interesą, ji pateikia siūlymus Ministrų Tarybai. <...> Būtent tam, kad neleistų Europoje vėl iškilti [interesų] konfliktams, mūsų viršvalstybinė institucijų sistema ir buvo sukurta“⁸⁴⁵. Tarp vaidmens ir rūšinių europinės tapatybės „žymeklių“ (žr. skirsnį 2.2.4), EK paprastai yra linkusi akcentuoti universaliai įgyjamus (t.y. vaidmens) bruožus: dažniausiai minima valstybės elgsena, kurią galima priskirti saugumo bendruomenės, demokratijos, žmogaus teisių ir gerovės valstybės (o taip pat tarpvalstybinio socialinio solidarumo) praktikoms. Anot Prodi, „mes, europiečiai, esame religinių ir pilietinių vertybių civilizacijos paveldėtojai, [tačiau] mūsų šiandieninė civilizacija yra turtingesnė dėl savo atvirumo kitoms kultūroms. Šiandien mums reikia bendražmogiško požiūrio“⁸⁴⁶; „Europa turi būti statoma ant pamatinių vertybių, kurias mes visi pripažįstame – taikos ir stabilumo, laisvės ir demokratijos, tolerancijos ir pagarbos žmogaus teisėms, solidarumo ir socialinio teisingumo. <...> [T]olerancija ir pagarba kitam <...> yra Europos humanistiniame pavelde giliai įsišakniję idealai. Per šimtmečius, šio žemyno tautos – nors lėtai

⁸⁴² Miliband D. “Europe 2030: Model Power, Not Superpower”. Speech at the College of Europe, Bruges. 15 November, 2007 (Rasta: <https://www.coleurope.eu/speeches>).

⁸⁴³ Ypač žr.: Barroso J. M. “Atsinaujinusi Europa”. Kalba Europos Parlamentui apie Sąjungos padėtį, Strasbūras. 2011 m. rugsėjo 28 d. (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-11-607_lt.htm); Barroso J. M. Kalba Europos Parlamentui apie Sąjungos padėtį, Strasbūras. 2012 m. rugsėjo 12 d. (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-596_lt.htm).

⁸⁴⁴ Barroso J. M. Pranešimas Europos Parlamentui apie Sąjungos padėtį, Strasbūras. 2013 m. rugsėjo 11 d. (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-13-684_lt.htm).

⁸⁴⁵ Prodi R. “Catching the Tide of History: Enlargement and the Future of the Union”. Speech at the Spaak Foundation, Brussels. 11 October, 2000 (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-00-374_en.htm).

⁸⁴⁶ Prodi R. “2000–2005: Shaping the New Europe”. Speech to the European Parliament, Strasbourg. 15 February, 2000 (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-00-41_en.htm).

ir skausmingai – išmoko pripažinti ir vertinti viena kitos kultūrą ir įsitikinimų sistemą⁸⁴⁷. Prie svarbiausių pirminių institucijų Europos valstybių visuomenėje EK pareigūnai dažniausiai priskiria *teisę*; konkrečiau, – ES teisę. Barroso teigimu, „žinoma, ne visos valstybės narės yra vienodai stiprios. Skiriasi jų demografiniai, istorijos ir ekonomikos bruožai. Vis dėlto tai, jog mes veikiame teisinėje bendruomenėje [*community of law*], daro mūsų Sąjungą <...> kažkuo [išskirtiniu dariniu], pagrįstu sąžiningumu, nuspėjamumu, ir įsipareigojimų laikymusi – ‘*pacta sunt servanda*’⁸⁴⁸; „Demokratija ir teisės viršenybė atitinkamai yra ES ‘bokštai dvyniai’. Abu yra įskiepyti mūsų DNR. ES tuo pačiu metu yra tiek vertybių sąjunga, tiek teisinė aplinka⁸⁴⁹.

Dėl išskirtinio dėmesio lygybės prieš įstatymą ir įsipareigojimų laikymosi normoms, Komisijos, kaip agento, vaidmuo ES plėtros procese yra aiškiai suvaržytas. Viename iš savo pasisakymų Parlamente buvęs Plėtros komisaras Günteris Verheugenas gana tiksliai išdėstė, „kaip Komisija suvokia savąjį vaidmenį plėtros procese. Komisijos darbas yra ginti visos Sąjungos interesus. Visa Sąjunga turėtų būti suinteresuota, kad nei vienai valstybei narei nebūtų ‘užkrauta’ daugiau [prievolių / kaštų], nei ji pajėgi pakelti. <...> [Tačiau] Komisija taip pat turi įvertinti ir tai, kiek gali pakelti šalys kandidatės, t.y. būsimos valstybės narės⁸⁵⁰. Kitaip tariant, laikydamosi lygybės prieš įstatymą principo, Komisija pasisako už griežtą, bet nuoseklų reikalavimų taikymą visoms kandidatėms – ir net tik kandidatėms, bet *ir* narėms (pvz., Kopenhagos kriterijai „kandidatėms“ lyginami su Maastrichto kriterijais „narėms“⁸⁵¹) – o jų įgyvendinimas, anot Verheugeno, „reikalauja [iš Sąjungos narių] teigiamos reakcijos, kad tie, kurie sunkiai dirbo, nebūtų nuvilti“⁸⁵². Be to, bent jau Rytų plėtros etape, EK pareiškė „norinti [tokių] naujų narių, kurios sugebėtų atlikti savo vaidmenį iki galo nuo pat pradžių. Nors numatyti pereinamieji laikotarpiai, negali būti ‘antrarūšių’ [*second-class*] valstybių narių“⁸⁵³. Kaip minėta skirsnyje 2.2.2, prasidėjus naujausiam Pietryčių plėtros etapui ir darbą pradėjus

⁸⁴⁷ Prodi R. “The Past and Future of European Integration”. Speech to the Instituto de España, Madrid. 7 February, 2002 (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-02-51_en.htm).

⁸⁴⁸ Barroso J. M. “The Rule of Law and Open Economies - Two Sides of the Same Coin”. Speech at the Georgetown University Law Center, Brussels. 22 May, 2014 (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-14-403_en.htm).

⁸⁴⁹ Barroso J. M. “The Rule of Law as Inspiration and Aspiration”. Speech to the “Inter-Regional Dialogue on Democracy” at the International IDEA, Brussels. 28 May, 2013 (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-13-469_en.htm).

⁸⁵⁰ Verheugen G., EU Commissioner for Enlargement. Speech at the Debate on EU Enlargement in the European Parliament, Strasbourg. 4 September, 2001 (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-01-363_en.htm).

⁸⁵¹ Pz., žr.: Prodi R. Speech to the European Parliament on Enlargement, Brussels. 13 October, 1999 (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-99-130_en.htm).

⁸⁵² Verheugen G., EU Commissioner for Enlargement. “Enlargement is Irreversible”. Speech at the Debate on EU Enlargement in the European Parliament, Strasbourg. 3 October, 2000 (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-00-351_en.htm).

⁸⁵³ Prodi R. Speech to the European Parliament on Enlargement, Brussels. 13 October, 1999 (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-99-130_en.htm).

pirmosios kadencijos Barroso Komisijai, ES gerokai sugriežtino naujų narių priėmimo taisykles. Būtent su šios kadencijos Plėtros komisaro Olli Rehno pavarde sietina „trijų K – konsolidavimo + sąlygiškumo + komunikavimo“ (angl. *Consolidation + Conditionality + Communication*) plėtros strategija (plačiau žr. skirsnyje 2.2.2). Anot paties Rehno, „tam, kad konsoliduoti esamą plėtros darbotvarę, kuri jau įtempta iki ribos, mes turime būti labai atsargūs prisiimdami naujus įsipareigojimus. Bet ES buvo įkurta laikantis principo ‘*pacta sunt servanda*’, todėl žodžio laikymasis yra [jos] pamatinė vertybė. Štai kodėl svarbu, kad <...> ES laikytųsi esamų įsipareigojimų“⁸⁵⁴. Kitaip tariant, jeigu Prancūzija plėtrą apibūdina „politinio-tapatybinio“, o JK – „instrumentinio“ diskursų ribose (žr. aukščiau), tai EK šį procesą visų pirma vertina per „teisinio-universalistinio“ ES modelio prizmę (žr. skirsnį 2.2.5).

Tiesa, kaip pastebi viršvalstybinių agentų elgseną Rytų plėtros procese plačiau nagrinėjęs Johnas O’Brennanas, EK nebuvo visiškai nešališka VRE valstybių kandidatūrų atžvilgiu ir dalinai nusižengė griežtos atitikties kriterijams principui. Sprendimas priimti „giminingas“ Europos tautas į savo tarpą dažnai buvo vertinamas kaip „istorinė“ ar „politinė“ pareiga, kylanti iš „šeiminio“ solidarumo, o ne „teisinis“ įsipareigojimas, įsigaliojantis tik kandidatėi atlikus *jai* privalomus „namų darbus“⁸⁵⁵. Turkijos atveju istoriniai-tapatybiniai argumentai beveik neišsakomi; tiesa, kaip 2007 m. priminė Barroso Komisijoje Verslo ir pramonės komisaru tapęs Günteris Verheugenas, „būdama Europos valstybe, Turkija patyrė Europos istorijos pamokas. <...> Rūsčiomis [pokario ir pirmosiomis Šaltojo karo] dienomis <...> niekas neabejojo, jog Turkija, 1949 m. prisijungusi prie Europos Tarybos, priklauso laisvajai Europos daliai“⁸⁵⁶. Vis dėlto EK atstovai atvirai konstatuoja, jog šiandien pats plėtros procesas nebėra taip glaudžiai susijęs su tapatybiniais „Europos“ imperatyvais: anot Štefano Fülės, Viduržemio plėtra buvo siekiama politinių režimų pietinėje Europos dalyje kaitos, Rytų plėtra – galutinai sugriauti „geležinę uždangą“ ir suvienyti „Europą“, tuo tarpu šiandieninis plėtros etapas (įskaitant Turkijos stojimo procesą) iš esmės yra dalis *globalių* ES pastangų „socializuoti“ valstybes Sąjungos kaimynystėje ir *už* Europos ribų⁸⁵⁷. Kaip tvirtina O. Rehnas, nors „Europos ribas

⁸⁵⁴ Rehn O., EU Commissioner for Enlargement. “The Plan C for Enlargement”. Speech before the European Parliament Foreign Affairs Committee, Brussels. 21 June, 2005 (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-05-369_en.htm).

⁸⁵⁵ O’Brennan J. *The Eastern Enlargement of the European Union*. London, New York: Routledge, 2006. p. 79-87.

⁸⁵⁶ Verheugen G., EU Commissioner for Enterprise and Industry. “Turkey Belongs to Europe”. Speech to the Turkish Industry and Business Association TÜSİAD, Ankara. 19 January, 2007 (Rasta: http://www.eu-un.europa.eu/articles/en/article_6707_en.htm).

⁸⁵⁷ Füle Š., EU Commissioner for Enlargement and Neighbourhood Policy. “Turkey and the EU: A Multifaceted Relationship”. Speech at the Bosphorus Conference, Istanbul. 23 October, 2010 (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-10-580_en.htm).

apibrėžia vertybės <...> [ir šios] ribos yra labiau mentalinės, nei fizinės, geografija vis dėlto yra svarbi skleidžiant europines vertybes⁸⁵⁸.

Kaip ir ankstesnių plėtros etapų metu, vertindama Turkijos–ES tarpusavio priklausomybę Komisija dalinai remiasi instrumentiniu (problemų sprendimo) modeliu (žr. skirsnį 2.2.5): „Vienas iš ES-Turkijos santykių kertinių akmenų [yra] mūsų glaudūs ekonominiai ryšiai. <...> Turkija [jau] tapo veiksmu, prisidedančia prie Europos konkurencingumo pasaulinėje ekonomikoje. Ir ne tik tai; Turkija yra strateginis partneris [regioninio] saugumo, stabilumo <...> ir energijos tiekimo srityse⁸⁵⁹. Vis dėlto dominuojantis diskursas, kurio ribose Komisija apibūdina Turkijos stojimo į ES procesą, yra teisinis-moralinis, „atskaitos tašku“ visų pirma laikant *pacta sunt servanda* ir lygybės prieš įstatymą principus. Kaip Turkijos Didžiojo Nacionalinio Medžliso posėdyje sakė R. Prodi, „[narystės] kriterijai nebuvo sugalvoti [konkrečiai] Turkijai ir yra vienodai taikomi visoms kandidatėms. Mūsų sekančioje <...> ataskaitoje, kaip ir ankstesniais metais, Turkijai taikysime tuos pačius reikalavimus, kaip ir visoms kitoms valstybėms kandidatėms. Neturėtumėte abejoti, kad ataskaitos bus sąžiningos ir objektyvios. <...> Mūsų rezultatai šioje srityje yra puikūs. Niekas niekada nesuabejojo mūsų vertinimo objektyvumu⁸⁶⁰. 2004 m. valstybėms narėms rekomenduodamas pradėti derybas su Turkija, Prodi aiškino, jog „šiandien duodama teigiamą atsakymą, Komisija <...> pripažįsta visą per pastaruosius keletą metų [Turkijos] įdėtų pastangų apimtį [eurointegracinius] siekius paverčiant [veiksmiais] organizuojant ir įgyvendinant demokratiją⁸⁶¹. Tuo pat metu EK savo atstovų pasisakymuose ir ataskaitose nuolat kritikavo ir kritikuoja konkrečius Turkijos „nukrypimus“ nuo demokratinio elgesio kriterijų (žr. poskyrį 3.1): 2005 m. rudenį oficialiai prasidėjus Turkijos–ES deryboms dėl narystės, komisaras Rehnas konstatavo: „atidarydama derybas dėl narystės, ES laikėsi žodžio ir gerbė savo įsipareigojimus. Dabar mes tikimės, kad Turkija gerbs savo įsipareigojimus. <...> Kamuolys jūsų aikštės pusėje ir tikiuosi, jog elgsitės su juo protingai⁸⁶². Skirtingai nei Prancūzija, Vokietija ir keletas kitų valstybių narių, EK griežtai atmetė alternatyvų Turkijos statusą stojimo proceso pabaigoje. Anot G. Verheugeno, „jeigu ne

⁸⁵⁸ Rehn O. Values Define Europe, Not Borders. *Financial Times*, 2005-01-04 (Rasta: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/26bde788-5df5-11d9-ac01-00000e2511c8.html#axzz37RuJF500>).

⁸⁵⁹ Füle Š., EU Commissioner for Enlargement and Neighbourhood Policy. “Turkey: Building Bridges for Prosperity”. Speech at the European Business Summit, Brussels. 18 May, 2011 (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-11-352_en.htm).

⁸⁶⁰ Prodi R. Speech to the Turkish Grand National Assembly during an official visit in Turkey, Ankara. 15 January, 2004 (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-04-16_en.htm).

⁸⁶¹ Prodi R. Presentation to the European Parliament of the Commission’s Report and Recommendation on Turkey’s application, Brussels. 6 October, 2004 (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-04-440_en.htm).

⁸⁶² Rehn O., EU Commissioner for Enlargement. “Accession Negotiations with Turkey: The Time for Celebration is Over, Now Comes the Time for Delivery”. Speech at the EU-Turkey Joint Parliamentary Committee, Brussels. 23 November, 2005 (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-05-716_en.htm).

Sjungos ir Turkijos santykių priešistorė, galėtume svarstyti visiškai kitokią strategiją. Pavyzdžiui, galėtume sukurti [tam tikrą] pažangesnės asociacijos formatą, kuris taptų modeliu santykiams su kitais artimais kaimynais. <...> Vis dėlto [ES-Turkijos santykių] istorija eliminavo tokią galimybę⁸⁶³. Rekomenduodama derybų su Turkija pradžią 2004 m., EK dar kartą pakartojo, jog „derybų dėl narystės galutinis tikslas, žinoma, yra prisijungimas [prie ES]. Alternatyva narystei mūsų darbotvarkėje nenumatoma“⁸⁶⁴. Laikydamosi tokios pozicijos, Komisija remiasi ankstesnių plėtros etapų metu nustatytomis taisyklėmis ir tuo pačiu metu užtikrina institucionalizuotų praktikų – tame tarpe tarpvyriausybinių derybų dėl narystės – tęstinumą ir nuspėjamumą.

* * *

ES valstybės narės ir Europos Komisija, pritardamos arba oponuodamos Turkijos kandidatūrai į ES, formuoja tokius argumentus, kuriuose implicitiškai arba eksplicitiškai remiamasi skirsniuose 2.1.2 ir 2.1.4 aptartomis pamatinėmis ES-Europos valstybių visuomenės taisyklėmis. Turkija potencialiai yra pajėgi elgtis pagal demokratijos, laisvosios rinkos, suvereniteto, saugumo bendruomenės taisykles, ar taikyti antrines ES insitucines normas, tačiau negali pakeisti savo religinių ar kalbinių praktikų. Valstybės narės nesutaria, ar pastarieji (t.y. išimtinai rūšiniai) bruožai apskritai priskirtini narystės ES kriterijams: tokių valstybių narių kaip Prancūzija ir JK pozicijos (vidiniai strateginiai kontekstai) šiuo klausimu išsiskiria diametriškai, o nuo jų požiūrio į ES „prigimtą“ ir „paskirtą“ priklauso ir jų požiūris į potencialią Turkijos narystę.

3.3. Turkijos politinio elito požiūris į ES ir stojimo procesą

Šiame poskyryje remiantis elito interviu duomenimis ir „pirmųjų“ valstybės asmenų (prezidento, premjero, užsienio reikalų ministro ir ES reikalų ministro) kalbomis „rekonstruojamas“ Turkijos vidinis strateginis kontekstas / jos santykių su ES mikrostruktūra (apie „mikrostruktūros“ sampratą plačiau žr. poskyryje 1.3). Kitaip tariant, siekiama *suprasti*, kokį vaidmenį stojimo į ES procese Turkija priskiria sau ir kokį – ES veikėjams (ypač teisių ir pareigų požiūriu; žr. skirsnį 1.2.6), kaip ji suvokia ES institucinės sistemos „sandarą“ ir paskirtį.

⁸⁶³ Verheugen G., EU Commissioner for Enlargement. “Enlargement: Speed and Quality”. Speech at the at the Conference “The Second Decade towards a New and Integrated Europe”, Hague. 4 November, 1999 (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-99-151_en.htm).

⁸⁶⁴ Rehn O., EU Commissioner for Enlargement. “EU and Turkey on the Threshold of a New Phase”. Speech at the European Parliament Plenary Session, Strasbourg. 13 December, 2004 (Rasta: http://www.eu-un.europa.eu/articles/en/article_4149_en.htm).

Tai leidžia interpretuoti, kokie struktūrinės (švelniosios) galios šaltiniai potencialiai „pasiekiami“ ES veikėjams ir dėl kokių priežasčių Turkijos priklausomybė nuo ES (t.y. ES galia Turkijos atžvilgiu) gali sumažėti / mažėja. Mikro-struktūrinė analizė taip pat leidžia suprasti, kodėl kai kurie iš poskyryje 3.2 minėtų ES veikėjų yra labiau linkę pripažinti visateisę Turkijos narystę.

Kaip jau buvo minėta šiame darbe, narystę ES Turkija visų pirma suvokia kaip visiško jos „europietišumo / vakarietiško“ – o tuo pačiu ir „civilizuotumo“ – pripažinimą; 1987 m. paraiška narystei Bendrijoje dažniausiai traktuojama kaip „natūrali“ 1963 m. sudarytos asociacijos tąsa⁸⁶⁵. Anot šio disertacinio tyrimo kontekste apklaustos ES reikalų ministerijos atstovės,

mūsų santykių su ES <...> istorija siekia 7-ąjį dešimtmetį. Jie tapo dalimi Turkijos modernizacijos projekto, pradėto 1923 m. – iš karto po Respublikos įkūrimo. Nuo tada pagrindinis Respublikos tikslas yra modernizacija ir vesternizacija. Iš tiesų vesternizacija tapatinama su modernizacija. <...> Taigi Turkija norėjo būti Vakarų institucijų dalimi. <...> Tai vienas aspektas. Šalia to, Turkija pateikė prašymą narystei [EB/ES] dėl ekonominių priežasčių. Bet visos valstybės [kandidatės] turėjo omenyje ir ekonominį aspektą. <...> Danija, Didžioji Britanija, Airija, Švedija – visoms šioms valstybėms esminis [narystės] aspektas buvo ekonominiai tikslai.⁸⁶⁶

Tiesa, Turkijos atstovai paprastai yra linkę marginalizuoti ekonominės naudos, kurią jų šaliai atneštų narystė ES, tezę⁸⁶⁷. Kaip teigia Turkijos ambasados Lietuvoje patarėja, „[ES] nėra vien ekonominis darinys. Jeigu palyginsime ją su pyragu, gabalėliai tapo gerokai mažesni; ypač po [2009-ųjų] ekonominės krizės. <...> [Turkijos narystės] klausimas jau mažai tesisėja su pinigais. Tai susiję su principu – su tapimu tuo, kuo *de facto* jau esi, bet kuo tavęs nuolatos nepripažįsta“⁸⁶⁸.

⁸⁶⁵ Žr.: Interviu su Turkijos Didžiojo Nacionalinio Medžliso užsienio reikalų komiteto nariu, CHP partijos atstovu Osman Faruk Loğoğlu. 2013 gegužės 7 d., Ankara. Atlikta autoriaus. Taip pat žr.: Gül A. Speech delivered by the President to the Turkish Grand National Assembly, Ankara. 1 October, 2007 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches/>); Çavuşoğlu M. Message by the Minister for EU Affairs of the Republic of Turkey on the occasion of Europe Day. 9 May, 2014 (Rasta: <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=49537&l=2>); Gül A. Message by the President of the Republic of Turkey on Europe Day. 9 May, 2009 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches/>); Gül A. Speech at the University of Ljubljana. 1 December, 2004 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches2/>).

⁸⁶⁶ Interviu su Turkijos Respublikos ES reikalų ministerijos ES plėtros politikos vyr. specialiste. 2013 gegužės 13 d., Ankara. Atlikta autoriaus.

⁸⁶⁷ Pvz., žr.: Interview with Egemen Bağış. *Euronews*, 2012-02-10 (Rasta: <http://www.euronews.com/2012/02/10/egemen-bagis-the-eu-must-accept-turkey>); Erdoğan R. T. The Robust Man of Europe: Turkey Has Vigor the EU Needs Badly. *Newsweek*, 2011-01-17 (Rasta: <http://www.newsweek.com/erdogan-turkey-has-vigor-eu-needs-badly-66985>).

⁸⁶⁸ Interviu su Turkijos Respublikos ambasados Lietuvoje patarėja, misijos vadovo pavaduotoja. 2014 balandžio 18 d., Vilnius. Atlikta autoriaus.

Vis dėlto, siekdama palenkti ES nares į savo pusę, Turkija tuo pačiu metu prisitaiko ir prie materialios „naudos“ kriterijaus, su kuriuo ES institucinį režimą tapatina dalis dabartinių valstybių narių (žr. skirsnį 2.2.4). Kaip vartodamas tą pačią „pyrago“ metaforą tvirtino tuo metu Turkijos užsienio reikalų ministru buvęs Abdullah Gūlas, „Turkija nesiekia pasisavinti dalies europinio ‘pyrago’. Turkijos [narystė] padidins šį pyragą“⁸⁶⁹. Turkija nuolat akcentuoja prekybos asimetriją tarp jos ir ES šalių, naudingą pastarosioms, bei savo ekonomikos augimą, kurį Turkija „pasiekė be pastebimos ES paramos“⁸⁷⁰. Ji taip pat pabrėžia sėkmingesnę nei daugumos ES šalių 2009-ųjų krizės įveikimo strategiją⁸⁷¹, tokiu būdu implikuodama tinkamumą narystei. Anot Turkijos užsienio reikalų ministro Ahmeto Davutoğlu, „nepaisant krizės <...> Turkija sukūrė 1 500 000 naujų darbo vietų, kai tuo tarpu Europoje apie 1 500 000 žmonių neteko darbo. Jeigu Turkija būtų ES narė, [Sąjungos mastu] bedarbystė būtų lygi nuliui“⁸⁷². Jauna Turkijos visuomenė, potencialiai palengvinsianti „senstančios Europos“ išlaikymą, bei Turkijos įtaka Artimųjų Rytų ir Vidurio Azijos šalims, sustiprinsianti globalų ES vaidmenį, yra dažniausiai naudojami utilitariniai argumentai⁸⁷³. Tokiu būdu Turkija ne tik siekia esamų ES narių palankumo, bet ir demonstruoja požiūrį į ES, kaip į problemų sprendimo režimą (žr. skirsnį 2.2.4). Žvelgiant iš utilitarinės perspektyvos, anot šalies ministro pirmininko Recepto Erdoğano, „Turkija nebus našta Europai. Atvirkščiai – Turkija sukurtų našta palengvinančią [burden-relieving] dinamiką ES“⁸⁷⁴.

Lygiagrečiai Turkija pripažįsta ir teisinį-universalistinį ES modelį (žr. skirsnį 2.2.4), bei remiasi teisiniais / moraliniais argumentais siekdama įtakoti ES veikėjų sprendimus. Anot Turkijos vyriausybės atstovų, „Europa <...> reiškia mąstymo ir gyvenimo būdą, pagrįstą *universaliomis* vertybėmis ir standartais“⁸⁷⁵; ji „sujungia pliuralizmo principą su ‘bendruoju gėriu’ ir ‘koegzistencijos etika’. <...> Taip įsivaizduojama Europa yra suderinama su ‘vienovės

⁸⁶⁹ Gül A. “Turkey and the EU: Looking Beyond Prejudice”. Speech at the Joint Symposium of Maastricht School of Management and Koç University, Maastricht. 4 April, 2004 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches2/>).

⁸⁷⁰ Erdoğan R. T. “Why the EU Needs Turkey”. Speech at the St. Anthony’s College, Oxford. 28 May, 2004 (Rasta: <http://www.sant.ox.ac.uk/esc/docs/Erdogan1.pdf>).

⁸⁷¹ Pvz., žr.: Interviu su Turkijos Didžiojo Nacionalinio Medžliso vidaus reikalų komiteto nare, AKP partijos atstove Sermin Balik. 2013 birželio 6 d., Vilnius. Atlikta autoriaus.

⁸⁷² Davutoğlu A. Speech at the Ambassadors’ Conference of Ukraine, Kiev. 2 October, 2012 (Rasta: <http://www.mfa.gov.tr/sub.en.mfa?e02fbae4-66f5-4813-96b7-40986c71f171>).

⁸⁷³ Pvz., žr.: Davutoğlu A. Speech at the London School of Economics and Political Science, London. 7 March, 2013 (Rasta: <http://www.mfa.gov.tr/sub.en.mfa?e02fbae4-66f5-4813-96b7-40986c71f171>).

⁸⁷⁴ Erdoğan R. T. “Why the EU Needs Turkey”. Speech at the St. Anthony’s College, Oxford. 28 May, 2004 (Rasta: <http://www.sant.ox.ac.uk/esc/docs/Erdogan1.pdf>).

⁸⁷⁵ Gül A. “Turkey’s Vision with Regard to the Future of Europe”. Speech at the College of Europe in Natolin, Warsaw. 6 June, 2011 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches/>).

įvairovėje' paradigma, suformuluota Jeano Monnet ir Roberto Schumano⁸⁷⁶. Turkijos požiūriu, ES visų pirma grįsta teisės institucija ir atitinkamai – visų lygybe prieš įstatymą, bei įsipareigojimų laikymusi. Kaip teigia Turkijos URM ES reikalų departamento direktoriaus pavaduotojas,

mes [kaip šalis-kandidatė] turime pareigų. ES grįsta teisės viršenybe. Yra daugybė sutarčių, reglamentų, ir pan. Visos šios sutartys ir reglamentai gina demokratijos, žmogaus teisių ir teisinės valstybės idėją. Norėdami gilinti santykius su ES, mes turime elgtis atitinkamai [pagal šiuos principus]. <...> ES pusė, savo ruožtu, [taip pat] turi svarbų įsipareigojimą: kadangi ES visų valstybių narių bendru sprendimu suteikė Turkijai kandidatės statusą, ir kadangi mūsų derybos su ES jau prasidėjo – vėlgi visų valstybių bendru sutarimu – tai sukūrė patį svarbiausią ES įsipareigojimą. <...> Ji įsipareigojusi Turkijos narystės Sąjungoje tikslui. Tai reikšminga [ES narių] pareiga.⁸⁷⁷

Minėto respondento žodžius iš esmės pakartoja ir Turkijos užsienio reikalų ministras A. Davutoğlu: „Mes, Turkijos atstovai, pasiryžę tęsti savo namų darbus. Vis dėlto mes tikimės iš savo draugų europiečių keletu esminių dalykų, kurie yra visiškai suderinami su pačios Europos moraliniais principais. Visų pirma tai yra savųjų įsipareigojimų laikymasis – *pacta sunt servanda* – kuris yra ne tik europinė, bet ir *visos žmonijos / bendražmogiška* vertybė“⁸⁷⁸. Kadangi teisinis universalizmas / teisės viršenybė iš tikrųjų yra pirminė ES sistemos institucija (žr. 2.1.4, 2.2.4, 3.2), tokie argumentai gali tapti pakankamai veiksmingu švelniosios galios svertu Turkijos „arsenale“.

Kita vertus, kaip minėta 1-ajame šio darbo skyriuje, švelniosios galios santykis visuomet yra dialektiškas – t.y., ta pati socialinė struktūra įgalina ir „suvaržo“ abu sąveikos dalyvius. Dažniausiai Turkijos atstovų diskurse apie savo, kaip „kandidatės“, vaidmenį vartojamas terminas yra „namų darbai“. Nors „kandidatės“ statuso suteikimą ir derybų dėl narystės pradžią ši valstybė traktuoja kaip reikšmingą jos atitikimo Kopenhagos kriterijams įrodymą⁸⁷⁹, anot A. Gülo, „kai įsivaizduojame Turkiją esant ES [valstybe] nare, kalbame ne esamuoju laiku. Turėtume mąstyti apie laiko tašką, kuriame Turkija jau tenkina visus narystės kriterijus“⁸⁸⁰. Siekdama atitikti kriterijus, Europos Komisijai Turkija priskiria vienintelio „teisingo vertintojo“

⁸⁷⁶ Davutoğlu A. Speech to the EU Ambassadors on the occasion of Europe Day, Ankara. 8 May, 2009 (Rasta: <http://www.mfa.gov.tr/sub.en.mfa?e02fbae4-66f5-4813-96b7-40986c71f171>).

⁸⁷⁷ Interviu su Turkijos Respublikos Užsienio reikalų ministerijos ES politinių reikalų departamento direktoriaus pavaduotoju. 2013 gegužės 8 d., Ankara. Atlikta autoriaus.

⁸⁷⁸ Davutoğlu A. Speech to the EU Ambassadors on the occasion of Europe Day, Ankara. 8 May, 2009 (Rasta: <http://www.mfa.gov.tr/sub.en.mfa?e02fbae4-66f5-4813-96b7-40986c71f171>).

⁸⁷⁹ Pvz., žr.: Gül A. Speech at the Meeting of the German Marshall Fund, Washington, D.C. 8 February, 2007 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches2/>); Interviu su Turkijos Respublikos ambasados Lietuvoje patarėja, misijos vadovo pavaduotoja. 2014 balandžio 18 d., Vilnius. Atlikta autoriaus.

⁸⁸⁰ Gül A. Speech at the University of Ljubljana. 1 December, 2004 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches2/>).

vaidmenį. Kaip sprendimo pradėti stojimo derybas su Turkija „išvakarėse“ kreipdamasis į Ankaroje reziduojančius ES šalių ambasadorius sakė tuometinis UR ministras Gūlas, „aš tikiuosi, jog [derybų] proceso eigoje su Turkija bus elgiamasi sąžiningai ir objektyviai. Gerbiama <...> Komisijos atstovybė [šiuo kontekste] turės papildomą atsakomybę, kadangi rengs <...> [Turkijos] pažangos ataskaitas. Aš tikiu Jūsų vertinimo ir ataskaitų sąžiningumu“⁸⁸¹. Tarp interviu respondentų dauguma EK apibrėžė kaip nešališką veikėją arba „tiek nešališką, kiek tik ji gali būti“⁸⁸². Taigi Komisija yra neabejotinoje galios pozicijoje, turėdama pripažintą teisę vertinti Turkiją ir teikti jai „namų darbus“, kuriuos ši savanoriškai vykdo. Tiesa, blokuodamos tam tikrų derybinių skyrių atidarymą, valstybės narės užkerta kelią ir gairių (*benchmarks*) – t.y. užduočių kandidatėi – pateikimui. Kad Turkijos pusė nežino dalies savo „namų darbų“ akcentavo net keletas respondentų⁸⁸³. Anot Turkijos ambasados Vilniuje atstovės, „taip, yra *namų darbų*, kuriuos reikia atlikti, bet mūsų rankos yra surištos. <...> Uždengę mums burnas, surišę rankas, jie [ES atstovai] kritikuoja mus dėl to, jog nedarome savo namų darbų. <...> Tai nėra labai sąžininga“⁸⁸⁴. Kitaip tariant, blokuodamos derybas dėl narystės, ES valstybės narės pačios „pakerta“ savo švelniosios galios potencialą.

Narystę ES Turkija dažnai lygina su naryste kitose Europos valstybių sistemoje apibrėžiančiose organizacijose, aljansuose ir valstybių grupėse – NATO, ESBO, Europos Taryboje, ir t.t. – o kartais netgi suvokia visas šias organizacijas kaip neatsiejamą „paketą“. Anot Turkijos URM atstovo, „mes jau turime santykius su arba narystę tokioje daugybėje europinių institucijų, jog *natūraliai* turėtume būti ir Europos Sąjungos [sudėtyje]“⁸⁸⁵. Tiesa, Turkija (bent iš dalies) pripažįsta ES institucinį savitumą ir jos išskirtinumą identifikuojant Europos valstybių visuomenę; kaip teigia A. Gūlas, „[7-ajame dešimtmetyje] Turkija pasirinko šiandieninės ES integracinius tikslus, o ne neįpareigojančią prekybinę partnerystę EFTA. Taip, nors dabar sunku patikėti, buvo laikai, kai Sąjunga ir EFTA varžėsi dėl Europos [ateities] vizijos. Vis dėlto [organizacija] su gilėjančia politine dimensija laimėjo“⁸⁸⁶. Nors Turkija

⁸⁸¹ Gül A. Speech to the EU Member States Ambassadors residing in Ankara. 10 September, 2003 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches2/>).

⁸⁸² Interviu su Turkijos Respublikos ambasados Lietuvoje patarėja, misijos vadovo pavaduotoja. 2014 balandžio 18 d., Vilnius. Atlikta autoriaus.

⁸⁸³ Ypač žr.: Interviu su Turkijos Respublikos ES reikalų ministerijos ES plėtros politikos vyr. specialiste. 2013 gegužės 13 d., Ankara. Atlikta autoriaus. Taip pat žr.: Interviu su Turkijos Respublikos Užsienio reikalų ministerijos ES politinių reikalų departamento direktoriaus pavaduotoju. 2013 gegužės 8 d., Ankara. Atlikta autoriaus.

⁸⁸⁴ Interviu su Turkijos Respublikos ambasados Lietuvoje patarėja, misijos vadovo pavaduotoja. 2014 balandžio 18 d., Vilnius. Atlikta autoriaus.

⁸⁸⁵ Interviu su Turkijos Respublikos Užsienio reikalų ministerijos ES politinių reikalų departamento direktoriaus pavaduotoju. 2013 gegužės 8 d., Ankara. Atlikta autoriaus.

⁸⁸⁶ Gül A. Speech to the EU Member States Ambassadors residing in Ankara on the occasion of Europe Day. 9 May, 2006 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches2/>).

suvokia, jog ES yra daugiau, nei vien laisvoji rinka, ji kategoriškai neigia istorinę-kultūrinę ES tautų / valstybių bendrystę, kadangi rūšiniu požiūriu (apie rūšinę tapatybę žr. skirsnyje 1.2.3 ir 2.2.4) Turkija pernelyg nepanaši į „šerдинės Europos“ valstybes (ypač EB/ES steigėjas). Anot Turkijos prezidento, „‘europinės tapatybės’ neįmanoma suformuoti atskirties pagrindu [*on exclusivist terms*]. Tiesą pasakius, Europa niekada neturėjo homogeniško tapatumo – ją sudaro skirtingos tautybės, kultūros, tikėjimai ir tradicijos“⁸⁸⁷. Dar kategoriškesnis šiuo klausimu premjeras Erdoğanas: „krikščioniškosios Europos idėja priklauso Viduramžiams ir turėjo ten pasilikti“⁸⁸⁸. Turkijai „ES simbolizuoja bendros <...> institucijos, o ne bendra religija“⁸⁸⁹, todėl Turkijos prisijungimas prie šio valstybių kolektyvo, anot buvusio šalies prezidento Ahmeto Sezera, „realizuos ‘sekuliarios ir daugiakultūrinės Europos’ projektą“⁸⁹⁰. Be to, dėl globalių migracijos tendencijų ir numanomo darbo jėgos trūkumo „senstančioje Europoje“, tapatinti „europietišumą“ su europietiškoju nacionalumu / etniškumu, krikščionyste ar netgi rasiniais požymiais, Turkijos požiūriu, yra ne tik neetiška, bet ir neracionalu. Anot Gülo,

Europos visuomenės neišvengiamai taps įvairialypės. <...> Todėl ‘Europa kaip tvirtovė’ [*Fortress Europe*] nėra racionalus kelias. Tai iliuzija. <...> Europa negali išvengti spartėjančio ekonominės ir kultūrinės globalizacijos proceso. Atvirščiai – ji turi atsiverti [šiam procesui]. <...> Auganti įvairovė pačios Europos viduje, jos vertybių ir išmokyti praeities pamokų *globalus* pritaikomumas yra svarbiausi mūsų ištekliai.⁸⁹¹

Referavimas į Europos žemyno praeitį, kaip svarbiausią ES tapatybinį Kitą (plačiau žr. skirsnyje 2.2.4), yra pakankamai dažna Turkijos retorinė strategija siekiant „neutralizuoti“ implicitiškai keliamą kultūrinį narystės kriterijų. Pasak buvusio Turkijos ES reikalų ministro Egemeno Bağış, „traktuoti ES kaip homogenišką ir unifikuojantį darinį, apibrėžtą geografijos, bendros religijos ir kultūros, būtų prieštaravimas jos įkūrėjų filosofijai ir jos dvasiai. Nederėtų pamiršti, jog būtent toks unifikuojantis mąstymas ilgiems metams buvo nubloškęs Europą į tamsą“⁸⁹². Kitaip tariant, nors Turkija iš emės nekvestionuoja instrumentinės ir teisinės-universalistinės „Europos“ / ES sampratų, ji priešinasi „kultūrinės giminystės“ taisyklei, kuria

⁸⁸⁷ Gül A. “Turkey’s Vision with Regard to the Future of Europe”. Speech at the College of Europe in Natolin, Warsaw. 6 June, 2011 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches/>).

⁸⁸⁸ Erdoğan R. T. “Why the EU Needs Turkey”. Speech at the St. Anthony’s College, Oxford. 28 May, 2004 (Rasta: <http://www.sant.ox.ac.uk/esc/docs/Erdogan1.pdf>).

⁸⁸⁹ Gül A. “Turkish Perspectives towards a New Environment in the European Union and the Middle East”. Speech at the Royal Institute of International Affairs, London. 3 July, 2003 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches2/>).

⁸⁹⁰ Sezer A. N. Address to the Israeli Knesset, Jerusalem. 7 June, 2006 (Rasta: http://www.knesset.gov.il/description/eng/doc/speech_sezer_2006_eng.pdf).

⁸⁹¹ Gül A. Speech during the Winter Session of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Strasbourg. 25 January, 2011 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches/>).

⁸⁹² Bağış E. Message by the Minister for EU Affairs of the Republic of Turkey on the occasion of Europe Day. 9 May, 2013 (Rasta: <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=48870&l=2>).

EB/ES narės (ar bent dalis iš jų) vadovaujasi priimdamos naujas nares maždaug nuo antrojo plėtros etapo (žr. skirsnius 2.2.4 – 2.2.5).

Būtent Turkijos sprendimų priėmėjų subjektyviai suvokiama jų šalies *diskriminacija*, kurią jie sieja su Turkijos kultūriniu / religiniu savitumu ir kurią įžvelgia visų pirma ES valstybių narių, o ne Komisijos veiksmuose, ir yra ES švelniąją galią silpninantis veiksnys. Turkija neišvengiamai *lygina* savo stojimo procesą su kitų kandidačių prisijungimo prie ES atvejais; nors iš dalies pripažįstama ES valstybių-steigėjų „istorinė skola“ VRE valstybėms⁸⁹³, kurios po II-ojo pasaulinio karo tapo Jaltos konsensuso tarp Vakarų ir SSRS „aukomis“, skirtingas Turkijos traktavimas lyginant su Islandija⁸⁹⁴ ar buvusiomis Jugoslavijos respublikomis⁸⁹⁵ (ypač atidarymas tų skyrių derybose su šiomis šalimis, kurių atidarymas Turkijos atveju buvo atidėtas dėl „objektyvių“ priežasčių) „kartais verčia abejoti ES valstybių narių nuoširdumu, netgi jų [nominaliai] reiškiamą paramą Turkijos narystei“⁸⁹⁶. Turkijos oficialiųjų asmenų kalbose ypač dažnai vartojama sąvoka „įrodinėjimo našta“ (angl. *burden of proof*), kuria, šios šalies manymu, „apkraunama“ išskirtinai tik Turkija. Anot buvusio UR ministro A. Gülo, „šalia akivaizdžių narystės kriterijų, Turkija priversta ‘įrodinėti’ ES pusei savo narystės privalumus. Skirtingai nei daugumai naujų narių, mums nebuvo nutiestas raudonas kilimas“⁸⁹⁷. Kartais Turkijos atstovams „išsprūsta“ konkrečios narės, kurios prisijungimą prie EB/ES jie laiko savosios kandidatūros analogija⁸⁹⁸, pavadinimas: „iš karto po ir netgi prieš *Graikijai* tampant ES nare, ji buvo pripažinta dalimi Europos sistemos ir niekada neturėjo priežasties abejoti europiečių parama jai. Turkija savo ruožtu nuolat yra priversta įrodinėti, kodėl ją derėtų laikyti Europos [valstybe] ir kokią naudą ji duos ES. <...> Skirtingai nei kitoms kandidatėms, mums niekada nebuvo tiesiamas raudonas kilimas. <...> Skirtingai nei kitos kandidatės, Turkija nuolat apkraunama *įrodinėjimo našta*“⁸⁹⁹. Tai, kad (Turkijos požiūriu) ne mažiau *ribinį* tapatumą turinčiai Graikijai (žr. poskyrį 3.1) nereikėjo „teisintis“ dėl savo kultūrinio paveldo, Turkijos elitas suvokia kaip istorinį neteisingumą savo šalies atžvilgiu.

⁸⁹³ Ypač žr.: Interviu su Turkijos Respublikos ambasados Lietuvoje patarėja, misijos vadovo pavaduotoja. 2014 balandžio 18 d., Vilnius. Atlikta autoriaus.

⁸⁹⁴ Interviu su Turkijos Respublikos Užsienio reikalų ministerijos ES politinių reikalų departamento direktoriaus pavaduotoju. 2013 gegužės 8 d., Ankara. Atlikta autoriaus.

⁸⁹⁵ Interviu su Turkijos Respublikos ambasados Lietuvoje patarėja, misijos vadovo pavaduotoja. 2014 balandžio 18 d., Vilnius. Atlikta autoriaus.

⁸⁹⁶ Interviu su Turkijos Respublikos Užsienio reikalų ministerijos ES politinių reikalų departamento direktoriaus pavaduotoju. 2013 gegužės 8 d., Ankara. Atlikta autoriaus.

⁸⁹⁷ Gül A. “Turkey and the EU: Looking Beyond Prejudice”. Speech at the Joint Symposium of Maastricht School of Management and Koç University, Maastricht. 4 April, 2004 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches2/>).

⁸⁹⁸ Dėl Graikijos ir Turkijos kandidatūrų panašumo žr.: Interviu su Turkijos Respublikos ambasados Lietuvoje patarėja, misijos vadovo pavaduotoja. 2014 balandžio 18 d., Vilnius. Atlikta autoriaus.

⁸⁹⁹ Erdoğan R. T. “Why the EU Needs Turkey”. Speech at the St. Anthony’s College, Oxford. 28 May, 2004 (Rasta: <http://www.sant.ox.ac.uk/esc/docs/Erdogan1.pdf>).

Paprašyti išskirti istoriškai svarbiausias savo šalies ir ES veikėjų „klaidas“, bei „nukrypimus“ nuo „europietiško“ elgesio standartų, Turkijos atstovai taip pat mini Graikijos pavyzdį. Viena vertus, gailimasi, jog Turkijos vidaus politikos trajektorija neleido paraiškos narystei Bendrijoje pateikti dar 8-ajame dešimtmetyje – lygiagrečiai Graikijos paraiškai⁹⁰⁰; turint omenyje Šaltojo karo kontekstą ir tuometinę NATO aljanso vienybę, anot turkų diplomatės, „tomis aplinkybėmis [EB] būtų negalėjusi pasakyti ‘taip’ Graikijai ir ‘ne’ Turkijai“⁹⁰¹. Kita vertus, Graikija buvo priimta į Sąjungą neatsižvelgiant į narystės kriterijus. Kaip reziūmavo vienas iš respondentų, Turkijos parlamento narys Farukas Loğoğlu,

ES Turkijos atžvilgiu padarė du klaidingus sprendimus. Pirmasis buvo Graikijos priėmimas. Jie iškėlė sąlygą, kad Graikijos–Turkijos konfliktas būtų išspręstas [iki narystės]. Šie klausimai niekada nebuvo išspręsti, o Graikija tapo nare. Maždaug po 15 metų ES pakartojo tokią pačią klaidą. 1996 m. Dubline <...> jie įtvirtino [nuostatą], kad Turkijos narystė ES priklausys nuo Kipro problemos sprendimo. Taigi [Turkijos kandidatūros] susiejimas su Kipro [konfliktu] buvo antroji didelė klaida, kurią ES padarė Turkijos atžvilgiu.⁹⁰²

Klaidingu valstybių narių sprendimu Turkijoje laikomas ir padalintos Kipro salos priėmimas į ES 2004 m. Visų pirma Turkijos vyriausybės atstovai smerkia ES, jog (Pietų) Kipro Respublikai nebuvo iškeltas analogiška išankstinė sąlyga, kuri buvo iškelta Turkijai 1996 m. Dublino Vadovų Taryboje – politiškai suvienyti salos gyventojus. Antra, nebuvo laikomasi 1959/1960 metų sutarčių dėl Kipro suvereniteto, pagal kurias Turkija privalėjo duoti sutikimą Kipro prisijungimui prie *bet kokios* sąjungos. Galiausiai, „kai Kipras – Pietų Kipras – tapo [ES] nare, jis vetavo Turkijos narystę. Tokia situacija [mus] nuvylė. Tai nesąžininga“⁹⁰³. Būtent tokią įvykių eigą turėjo omenyje ir Turkijos ambasados Lietuvoje patarėja, sakydama, jog „[vėliau iš ES pusės] buvo ir daugiau klaidų, bet jos visos susijusios su šia vienintele *istorine* klaida“⁹⁰⁴ – Kipro įtraukimu į Sąjungą 2004 m.

Vėlesni ES nusižengimai „teisėtiems“ Turkijos lūkesčiams jau susiję su derybų dėl narystės eiga 2006-2009 m. Visų pirma, daugumos Turkijos politikų ir diplomatų pasisakymuose galima identifikuoti bandymus depolitizuoti derybų procesą. Anot prezidento A. Gūlo, „visi turėtume pasistengti, kad vidiniai politiniai motyvai ar diskusijos kai kuriose

⁹⁰⁰ Žr.: Interviu su Turkijos Respublikos Užsienio reikalų ministerijos ES politinių reikalų departamento direktoriaus pavaduotoju. 2013 gegužės 8 d., Ankara. Atlikta autoriaus.

⁹⁰¹ Interviu su Turkijos Respublikos ambasados Lietuvoje patarėja, misijos vadovo pavaduotoja. 2014 balandžio 18 d., Vilnius. Atlikta autoriaus.

⁹⁰² Interviu su Turkijos Didžiojo Nacionalinio Medžliso užsienio reikalų komiteto nariu, CHP partijos atstovu Osman Faruk Loğoğlu. 2013 gegužės 7 d., Ankara. Atlikta autoriaus.

⁹⁰³ Interviu su Turkijos Respublikos ES reikalų ministerijos ES plėtros politikos vyr. specialiste. 2013 gegužės 13 d., Ankara. Atlikta autoriaus.

⁹⁰⁴ Interviu su Turkijos Respublikos ambasados Lietuvoje patarėja, misijos vadovo pavaduotoja. 2014 balandžio 18 d., Vilnius. Atlikta autoriaus.

Europos valstybėse ar pačioje Turkijoje netrukdytų stojimo deryboms, kurios savo esme yra daugiausiai *techninio pobūdžio*⁹⁰⁵. Kaip kalbėdamas apie Prancūzijos pasipriešinimą Turkijos narystei ir derybinių skyrių suspendavimą teigė vienas aukšto rango Turkijos diplomatas,

Šis procesas [t.y. derybos] turėtų tęstis. Kažkada ateityje, žinoma, reikės priimti *ir* politinį sprendimą. Kiekviena valstybė [narė], įskaitant Prancūziją, apsispręs pati. Galbūt jos rengs referendumus – tai jų pasirinkimas. <...> Bet bent jau šis *techninis* procesas turėtų tęstis.⁹⁰⁶

Derybinių skyrių blokavimas, Turkijos požiūriu, pažeidžia jos, kaip kandidatės, teisėtus lūkesčius ir politizuoja šį procesą: „Ko mes – Turkijos vyriausybė, Turkija – laukiame iš ES? Derybos [dėl narystės] turėtų būti techninės. Jos <...> turėtų parengti Turkiją narystei. Bet mums netgi neleidžia jų pradėti ir pasirengti narystei. <...> *Techninio* turinio skyriai blokuojami dėl *politinių* problemų dvišaliuose santykiuose⁹⁰⁷ su ES valstybėmis narėmis. Tarp valstybių narių daugiausiai kaltės priskiriama Kiprui (oficialioji Prancūzijos pozicija savo ruožtu dažniau tapatinama su konkrečių jos lyderių asmenine nuomone⁹⁰⁸). Nors pirmieji 8 derybiniai skyriai 2006-ųjų gruodį formaliai buvo suspenduoti *visų* narių bendru sprendimu ES Taryboje (žr. skirsnį 3.1), kai kurie Turkijos atstovai šį „veto“ taip pat tapatina su Kipro pozicija⁹⁰⁹. Europos Komisijos „kaltės“ Turkija savo ruožtu neįžvelgia; anot ES reikalų ministerijos atstovės, „[derybų] blokavimą inicijuoja valstybės narės, ne Komisija. Ji yra tik *techninė* įstaiga. Ir ji mato, kai padėtis Turkijoje keičiasi – tikrai mato. Tačiau valstybės narės yra *subjektyvesnės*“⁹¹⁰. Kai kurių respondentų manymu, bet koks šališkumas EK ataskaitose atsiranda tik dėl valstybių narių – ypač Kipro vyriausybės – „kišimosi“ į Komisijos darbą⁹¹¹. Taigi galima daryti išvadą, jog šioje Turkijos stojimo į ES fazėje – derybose dėl narystės – šios organizacijos švelniąją galią akumuliuoja EK, kai tuo tarpu valstybės narės savo „nesąžiningais“⁹¹² (taisyklių neatitinkančiais) veiksmais Turkijos atžvilgiu ją praranda.

⁹⁰⁵ Gül A. Remarks by the President of the Republic of Turkey on the occasion of Europe Day. 9 May, 2008 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches/>);

⁹⁰⁶ Interviu su Turkijos Respublikos Užsienio reikalų ministerijos ES politinių reikalų departamento direktoriaus pavaduotoju. 2013 gegužės 8 d., Ankara. Atlikta autoriaus.

⁹⁰⁷ Interviu su Turkijos Respublikos ambasados Lietuvoje patarėja, misijos vadovo pavaduotoja. 2014 balandžio 18 d., Vilnius. Atlikta autoriaus.

⁹⁰⁸ Interviu su Turkijos Respublikos ES reikalų ministerijos ES plėtros politikos vyr. specialiste. 2013 gegužės 13 d., Ankara. Atlikta autoriaus.

⁹⁰⁹ Interviu su Turkijos Didžiojo Nacionalinio Medžliso vidaus reikalų komiteto nare, AKP partijos atstove Sermin Balik. 2013 birželio 6 d., Vilnius. Atlikta autoriaus.

⁹¹⁰ Interviu su Turkijos Respublikos ES reikalų ministerijos ES plėtros politikos vyr. specialiste. 2013 gegužės 13 d., Ankara. Atlikta autoriaus.

⁹¹¹ Interviu su Turkijos Respublikos ambasados Lietuvoje patarėja, misijos vadovo pavaduotoja. 2014 balandžio 18 d., Vilnius. Atlikta autoriaus.

⁹¹² Gül A. Speech to the foreign statesmen visiting Turkey during the Bilderberg Conference, Istanbul. 1 June, 2007 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches2/>).

Kaip institucionalizuotų plėtros taisyklių nesilaikymas Turkijoje traktuojama ir alternatyvi derybų proceso pabaiga, kurią taip pat pasiūlė (kai kurios) valstybės narės ir kurią atmetė Komisija. Reaguodamas į viešas diskusijas tarp ES veikėjų apie „priveligijuotos partnerystės“ perspektyvą Turkijai tuometinis jos UR ministras A. Gūlas priminė:

nepamirškime, jog Turkija jau turi ekstensyvius ir ypatingus santykius su ES. Mūsų muitų sąjunga jau funkcionuoja, <...> jau sukurtos bendradarbiavimo priemonės BSGP formate. <...> Trumpiau tariant, alternatyvos visateisei narystei ateityje negali būti. Eskuodami ‘specialaus statuso’ idėją, rizikuojame visų pusių ateitimi ir todėl nederėtų to daryti. <...> Mūsų tikslas yra, kad stojimo derybos būtų nuoseklios ir nuspėjamos.⁹¹³

Kitaip tariant, „laužydamos“ nusistovėjusią praktiką stojimo derybas pabaigti kandidatės priėmimu į savo tarpą, valstybės narės demotyvuoja kandidatę tinkamai atlikti savąjį vaidmenį ir atitinkamai – silpnina savo švelniąją galią. Be to, dabartinį intensyvų ir daugiadimensį bendradarbiavimą, kuris jau pasiektas ir kuris tenkina ES nares, Turkija suvokia kaip laikina ir prieštarauja *status quo* išsaugojimui; anot Turkijos diplomatės,

[š]iuo metu mes [t.y. Turkija] ir ES esame muitų sąjungoje. <...> Tačiau būti kažkokio [kolektyvo] *pusiau*-nariu yra labai gniuždantis dalykas. Būdami muitų sąjungos nariais, mes neturime balso muitų politikos formavime. <...> [Ši muitų sąjunga] buvo sudaryta tik todėl, kad tai buvo traktuojama kaip žingsnis link visateisės narystės. Tačiau panašu, jog mūsų partneriai europiečiai pamiršo, kad egzistuoja sekantis žingsnis integruojant Turkiją. Turiu omeny, kad [procesas] neturėtų baigtis muitų sąjunga. Tiesą pasakius, Turkija yra vienintelė kandidatė, kuri sudarė muitų sąjungą dar *iki* narystės [ES].⁹¹⁴

Galima daryti išvadą, jog jeigu dabartinės ES narės nori išlaikyti esamus prekybinius ir diplomatinis santykius su Turkija, ši kandidatė turi būti traktuojama analogiškai kitoms ir palaikomas jos tikėjimas visavertės narystės perspektyva; priešingu atveju, galimos ir dezintegracinės tendencijos, bei esamos partnerystės „devalvacija“.

Lyginant Turkijos ir ES veikėjų naudojamus argumentus, galima identifikuoti „natūralius“ Turkijos sąjungininkus plėtros procese. Nors Turkija dažnai pasigenda šalininkų ES Taryboje – ypač sprendžiant „išaldytų“ derybinių skyrių atidarymo klausimą⁹¹⁵ – tokios šalys kaip Jungtinė Karalystė iš esmės formuoja analogišką Europos viziją ir darbotvarkę tai, kurią propaguoja Turkija. Visų pirma abiejų šalių retorikoje konstruojama „atviros ir globalios Europos“ idėja. Anot buvusio JK užsienio reikalų sekretoriaus Davido Milibando,

⁹¹³ Gül A. Speech at the University of Ljubljana. 1 December, 2004 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches2/>).

⁹¹⁴ Interviu su Turkijos Respublikos ambasados Lietuvoje patarėja, misijos vadovo pavaduotoja. 2014 balandžio 18 d., Vilnius. Atlikta autoriaus.

⁹¹⁵ Pvz., žr.: Interviu su Turkijos Respublikos ES reikalų ministerijos ES plėtros politikos vyr. specialiste. 2013 gegužės 13 d., Ankara. Atlikta autoriaus.

ES turi būti atvira idėjoms, prekėms ir žmonėms. Ji turi kurti bendras institucijas ir užsiimti bendra veikla su kaimynais. <...> Pastaruosius 50 metų ES charakterizavo dėmesys vidiniams pokyčiams. <...> Bet [ateityje] to nebeužteks. <...> Dabar ES turi būti panaudota suvaldant artėjančios globalizacijos bangos rizikas ir maksimizuojant jos naudą – tiek dėl savų piliečių, tiek dėl likusio pasaulio [gyventojų]. <...> Mes turėtume išnaudoti bendrų institucijų ir bendrų veiklų potencialą įveikdami religijų, regionų ir kultūrų ribas. <...> [Galutinis] tikslas turėtų būti daugiašalė laisvosios prekybos zona visoje mūsų periferijoje – EFTA versija, kuri palaipsniui įtrauks Magrebo, Artimųjų Rytų, ir Rytų Europos šalis į bendrąją rinką ir bus ne alternatyva narystei, bet potencialus žingsnis link jos. <...> Europa turėtų žvelgti globaliai ir tapti pavyzdiniu regionu. Mes galime išnaudoti ES galią – bendrosios rinkos dydį, gebėjimą įtakoti globalius standartus, <...> narystės patrauklumą, kietąją sankcijų ir kariuomenės galią, Europos idėją ir modelį – ne perimdami nacionalinių valstybių vaidmenį, o tam, kad <...> užtikrinti ateities kartų gerbūvį ir saugumą.⁹¹⁶

Turkija, siekdama narystės ES kolektyve, taip pat siekia formuoti „atvirumo“ ir „globalaus mąstymo“ normą esamų narių tarpe. Ypač dažnai apeliuojama į tariamus ar realius „geostrateginius pokyčius“ ir „globalias tendencijas“, kurių kontekste Europa turėtų vertinti būsimus integracinius žingsnius. Kaip 2011 m. savo paskaitoje Europos koledže Varšuvoje tvirtino Turkijos prezidentas A. Gūlas,

tuo pat metu, kai globalios galios gravitacijos centras persikelia iš Vakarų į Rytus, Europos kontinentas telkia vis didesnę dėmesį į savo vidų. <...> Toks Europos susitelkimas į save <...> lemia ‘emocinį atsiribojimą’ nuo likusio pasaulio, kurio globalizacijos amžiuje tikrai derėtų vengti. Besiformuojančioje naujoje pasaulio santvarkoje Europa neturi kitos išeities kaip tik gilinti, stiprinti ir plėsti savo [išorinių] santykių tįklą. Išlikdamas abejingas savo kaimynams ir netgi tolimesniems [regionams], Europos projektas žlugs. Europa <...> nesugebės perteikti savo vertybių kitiems, jeigu nebus pakankamai tolerantiška. <...> Ši susitelkimo į save nuotaika, žinoma, buvo paskatinta pasaulinės finansinės ir ekonominės krizės. <...> Matome tolerancijos atmosferos nykimą Europoje. Tai pavojaus signalas. <...> Nesukursime bendros ateities remdamiesi nežinojimu, baime ir izoliacionizmu. <...> Artimiausiems dešimtmečiams Europa turi du pasirinkimus: tapti globaliu veikėju, būdama strategiškai toliaregė, ekonomiškai konkurencinga ir kultūriškai atvira, arba išlikti regioniniu galios centru. <...> [Jeigu] norime Europos, kuri būtų <...> globaliu mastu veikiantis aktorius, <...> Turkijos prisijungimas prie ES yra strateginis imperatyvas. <...> Turkija gali daug kuo prisidėti, kad ES netaptų į save susikoncentravusia [*inward-looking*] organizacija, kurios <...> strateginė įtaka baigiasi ties jos narių sienomis. <...> Ignoruoti šį imperatyvą ir bandyti atriboti Turkiją nuo Europos integracijos proceso reiškia nematyti platesnio strateginio vaizdo.⁹¹⁷

⁹¹⁶ Miliband D. “Europe 2030: Model Power, Not Superpower”. Speech at the College of Europe, Bruges. 15 November, 2007 (Rasta: <https://www.coleurope.eu/speeches>). Taip pat žr.: Brown G. “Global Britain, Global Europe: A Presidency Founded on Pro-European Realism”. Speech at the Mansion House, London. 22 June, 2005 (Rasta: http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+http://www.hm-treasury.gov.uk/newsroom_and_speeches/press/2005/press_57_05.cfm).

⁹¹⁷ Gül A. “Turkey’s Vision with Regard to the Future of Europe”. Speech at the College of Europe in Natolin, Warsaw. 6 June, 2011 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches/>). Taip pat žr.: Gül A. Speech to

2004 m. viešėdamas JK, Turkijos ministras pirmininkas Erdođanas netgi įžvelgė analogiją tarp ribinio JK ir Turkijos santykio su (kontinentine) Europa: „daugybę metų britų visuomenė kvestionavo, kiek stiprus ryšys ją turėtų sieti su ES. Vis dar prisimenamas [Winstono] Churhillio teiginys, kad ‘Britanija yra su Europa, bet ne joje’. Kita vertus, pačioje ES [tradiškai] vyravo emocinis atsiribojimas nuo Britanijos. Britanijos [kandidatūra] buvo du kartus vetuojama vienos valstybės narės, kai ji pirmą kartą pabandė prisijungti prie tuometinės EEB. Aš nekvestionuoju ir nekritikuoju praeities sprendimų. Tiesiog noriu pabrėžti, kad tuo metu Britanijos reikšmė Bendrijos ekonomikos ir transatlantinių santykių vystymuisi [taip pat] buvo neįvertinta“⁹¹⁸. Darydami tokias analogijas, Turkijos atstovai siekia tam tikru aspektu tapatybiškai į save panašios JK solidarumo ir palankumo Turkijos kandidatūrai į ES.

Galiausiai, negebėdama užsitikrinti pakankamo palaikymo ES valstybių narių tape, Turkija dažnai bando išnaudoti JAV ar giminingų musulmoniškų valstybių „faktorius“ derybose su ES. Kaip praėjus 3 mėnesiams po Briuselio Vadovų Tarybos sprendimo pradėti stojimo derybas su Turkija sakė tuometinis šios šalies UR ministras Gūlas, „palengvėjimas, džiaugsmas ir pasididžiavimas, kurį pajuto [visas] islamo pasaulis po musulmoniškai valstybei palankaus ES balsavimo, turi didžiulę istorinę reikšmę. Ši reakcija parodo, jog Europos politikai pasielgė išmintingai. <...> Manau, kad Turkijos stojimo į ES procesas ir toliau sulauks didžiulio dėmesio toli už mūsų sienų. Būtent todėl tiek Turkija, tiek ES turėtų elgtis apgalvotai derybų metu ir vykdyti viena kitai duotus įsipareigojimus“⁹¹⁹. Referuodama į likusio pasaulio – ypač musulmoniškų valstybių – reakciją, bei netiesiogiai „gąsdindama“ ES nares potencialiu „civilizacijų konfliktu“, Turkija bando sukurti joms papildomą spaudimą, šalia to, kuris kyla iš teisinių ES įsipareigojimų, ar utilitarinių sumetimų.

* * *

Turkija Europos Sąjungą traktuoja ne tik kaip problemų sprendimo režimą, bet ir teisės viršenybę, bei universaliomis liberaliosiomis vertybėmis grįstą valstybių susivienijimą, todėl yra

the EU Member States Ambassadors residing in Ankara on the occasion of Europe Day. 9 May, 2006 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches2/>); Gül A. Address at the Swedish Riksdag, Stockholm. 13 March, 2013 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches/>); Davutođlu A. Speech at the Ambassadors' Conference of Ukraine, Kiev. 2 October, 2012 (Rasta: <http://www.mfa.gov.tr/sub.en.mfa?e02fbae4-66f5-4813-96b7-40986c71f171>).

⁹¹⁸ Erdođan R. T. “Why the EU Needs Turkey”. Speech at the St. Anthony's College, Oxford. 28 May, 2004 (Rasta: <http://www.sant.ox.ac.uk/esc/docs/Erdogan1.pdf>).

⁹¹⁹ Gül A. Speech at the London School of Economics, London. 14 March, 2005 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches2/>). Taip pat žr.: Gül A. Speech at the Washington Institute for Near East Policy, Washington, D.C. 25 July, 2003 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches2/>); Gül A. Speech delivered by the President to the Turkish Grand National Assembly, Ankara. 1 October, 2007 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches/>).

linkusi prisiimti nario pareigas. Būtent abipusiai pripažįstama ES veikėjų – visų pirma Komisijos – *teisë* skirti Turkijai „namų darbus“ ir yra ES švelniosios galios šaltinis. Vis dėlto tokia ES-Turkijos sąveikos mikrostruktūra analogiškai riboja ir ES veikėjų autonomiją – savo retorikoje Turkija dažnai apeliuoja ir į ES valstybių narių pareigas / įsipareigojimus.

Remiantis interviu duomenimis ir viešomis Turkijos atstovų kalbomis galima identifikuoti bent keletą ES-Turkijos sąveikos mikrostruktūrą „ardančių“ – o tuo pačiu ir ES švelniąją galią griaušančių – veiksmų. Visų pirma tai *papildomų* narystės reikalavimų kėlimas Turkijai *lyginant* su kitomis kandidatėmis (ypač su Kipru ir Graikija, tačiau implikuojamas ir palankesnis Balkanų šalių, bei Islandijos traktavimas). Nusistovėjusioms plėtros proceso taisyklėms, Turkijos manymu, priešaratauja ir derybų dėl narystės „perkvalifikavimas“ į derybas dėl „privilegijuotos partnerystės“; Turkija nepripažįsta jokio žemesnio nei „narės“ statuso, jos netenkina ir šiandieninis dalyvavimas ES muitų sąjungoje, kuri ji, skirtingai nei ES valstybės narės, suvokia kaip *laikiną* būvį. Galiausiai septyniolikos skyrių „iššaldymas“ Turkijos derybose dėl narystės, kurias ši šalis traktuoja kaip galimybę „pasitemti“ iki ES standartų, akivaizdžiai silpnina ES švelniąją galią, kadangi užkerta kelią *savanoriškam* „namų darbų“ įgyvendinimui iš Turkijos pusės.

IŠVADOS

1. Socialinėje teorijoje savo ruožtu galima identifikuoti bent keturis galios „pavidalus“, tarp kurių iš esmės nei vienas nėra tapatinamas su fizinės prievartos panaudojimu. Autoriteto galia (t.y., teisėta valdžia) yra idealusis galios tipas, kurio prigimtis domino ir tebedomina daugumą filosofų ir politikos sociologų, todėl šiame darbe prieinama išvados, jog autoritetas ir fizinė prievarta gali būti pasitelkti kaip konceptualūs „riboženkliai“ galiai apibrėžti, su pirmuoju siejant maksimalios, nekvestionuojamos ir institucionalizuotos galios santykį, tuo tarpu su antruoju – visišką psichologinio galios santykio išnykimą, fizinę kontrolę, nepriklausančią nuo socialinio konteksto.
2. Siekiant teoriškai apibrėžti švelniosios galios šaltinius ir veikimo mechanizmą tikslinga yra įtraukti abstraktesnės sociologinės struktūracijos teorijos elementus, kurioje bet kokie galios santykiai tarp agentų konceptualiai siejami su (ar kildinami iš) socialinės struktūros – taisyklių ir resursų. Resursų tipas (paskirstomasis ar autoritetinis), bei sankcijos pobūdis (fizinė ar socialinė) leidžia teoriškai atskirti kietosios ir švelniosios galios santykį, nors praktikoje jie dažnai pasireiškia kartu. Svarbus struktūracijos teorijos privalumas apibrėžiant galią – ypač švelniąją – yra ir dialektinio jos pobūdžio atskleidimas; kadangi švelniosios galios šaltiniai slypi socialinėje struktūroje, nepriklausančioje konkrečiam veikėjui (ir nuo konkretaus veikėjo), tokia galia gali būti bet kuriuo metu išnaudota bet kurio iš sąveikos dalyvių.
3. Europos regionas gali būti apibrėžtas kaip tarptautinė (valstybių) visuomenė, kuri iš globalios valstybių visuomenės išsiskiria ypač „tankiu“ institucijų tinklu, išplėtotu keleto formaliųjų tarptautinių organizacijų vardu (ES, NATO, Europos Tarybos, ESBO). Didžiausi švelniosios galios svertai šioje visuomenėje suteikiami suvereniems, teritoriniams, nominaliai taikiems, demokratiniais, žmogaus teises ginantiems ir aplinką tausojantiems, nacionalinį tapatumą išreiškiantiems dariniams – visų pirma valstybėms. ES kontekste nominaliai nešališki, bendrą regiono interesą ginantys *viršvalstybiniai* veikėjai taip pat disponuoja tam tikrais teisėtos galios (autoritetiniais) resursais. Vis dėlto švelniąją galią valstybės ir nevalstybiniai veikėjai gali naudotis tik patys nepažeisdami minėtų priminių institucijų taisyklių.
4. Europos regioninė tarptautinė visuomenė pasižymi „diferencijuota“ socialine integracija – tiek pirminių, tiek antrinių institucijų požiūriu – ir ES valstybės narės šioje visuomenėje sudaro „šerdinį“ kolektyvą, dalyvaujantį atkuriant specifines, tik ES sistemai būdingas pirmines ir antrines institucijas. Praktiškai monopolizavusi „Europos“ sampratą, ES į „seklesnes“ integracijos grupes – „asocijuotųjų šalių“ ir „kaimynių / partnerių“ – palaiapsniui

įtraukia ir daugumą likusių žemyno valstybių. Privalédamos laikytis pirminių ES kolektyvo taisyklių, bei konkrečių antrinių ES normų – *acquis communautaire* – kurių priémime pačios nedalyvavo, valstybės autsaiderės subordinuojamos ES valstybių narių galiai. Kadangi mainais į minėtų taisyklių laikymąsi joms atveriamą ES rinką, suteikiama tam tikra finansinė parama ir tik labai ribotas „europietiško“ pripažinimas, ES narių ir asocijuotųjų šalių / kaimynių ryšys apibrėžtinai kaip kietosios galios santykis.

5. „Europietiško“ samprata Europos valstybių viešajame diskurse siejama ne tik su atitiktiku formaliesiems Kopenhagos kriterijams ir *acquis* laikymusi, kurio reikalaujama tiek iš esamų, tiek iš potencialių ES narių; atkurdamos ES institucinę tvarką – tame tarpe ir priimdamos naujas valstybes į savo tarpą – ES narės taip pat vadovaujasi neformaliais „naudos“, „universalios teisingumo“ ir „tapatybinio solidarumo“ kriterijais. Tokia „europietiško elgesio“ samprata, kartu su formaliomis plėtros taisyklėmis – „stojimo partnerystės programų“ įgyvendinimu, kasmetiniu kandidačių vertinimu, bei gairių taikymu derybose – ir sudaro ES veikėjų *švelniosios galios struktūrinį pagrindą*.
6. Didžiausios krizės (1997–1999 m. ir nuo 2005/2006 m. iki dabar) Turkijos–ES santykiuose prasidėjo po „dikriminacinių“ ES valstybių veiksmų Turkijos atžvilgiu. Ši traktuojanti kaip „laikiną autsaiderę“, lygiavertę kitoms „kandidatėms į nares“, 1997 m. Liuksemburgo Vadovų Taryboje Turkija buvo pažeminta iki „(pusiau) nuolatinės autsaiderės“. 2005 m. prasidėjus deryboms dėl narystės, ES valstybės narės ir vėl „nužemino“ Turkijos statusą deklarudamos, jog stojimo derybos, kurios istoriškai baigdavosi „kandidatės“ priémimu į „narių“ tarpą, Turkijos atveju gali baigtis tik daliniu pripažinimu – „priveligijuotos partnerės“ statusu. Abiem atvejais Turkijos pasiryžimas vykdyti ES keliamus reikalavimus nukrito. Taigi akivaizdu, jog ES narės gali kontroliuoti Turkijos, kaip „kandidatės“, elgseną tik pačios laikydamosis teisės ir atitinkamai lygybės prieš įstatymą principo, vienodai traktuodamos visas kandidates, bei suteikdamos Turkijai aiškią visateisės „narystės“ perspektyvą.
7. Pripažinta ir nekvestionuojama ES veikėjų – visų pirma Komisijos – teisė vertinti Turkijos pasirengimą ir skirti jai „namų darbus“ yra struktūrinis ES švelniosios galios šaltinis. Savo ruožtu ES pareiga priimti formaliuosius narystės kriterijus atitinkančias valstybes, sudaryti sąlygas joms pasiruošti narystei derybų metu, bei laikytis ankstesnių plėtros etapų metu suformuotų derybų dėl narystės taisyklių, yra tie struktūriniai suvaržymai, kuriais kaip galios šaltiniu naudojasi Turkija, siekdama visateisės narystės.
8. Disertacijoje išanalizuota ES–Turkijos sąveikos dinamika ir Turkijos, bei ES veikėjų vidinis struktūrinis kontekstas patvirtina darbo pradžioje keltą ginamąjį teiginį apie susiklosčiusią vaidmenų struktūrą ES plėtros procese, bei jos generuojamą švelniosios galios asimetriją.

Tiesa, ES veikėjai tarpusavyje ne iki galo sutaria dėl savo, kaip „narių“, *pareigų* – ypač pareigų „kandidačių“ atžvilgiu. Savo ruožtu „kandidatės“ – netgi tokios pretenzingos kandidatės kaip Turkija – pripažįsta ES veikėjų *teisę* kelti sąlygas, suderinamas su „objektyviais“ narystės bruožais / įsipareigojimais, bei savo *pareigą* juos įgyvendinti; tačiau taip pat išvelgia „narių“ *pareigą* socialiai „atsilyginti“ už paklusnumą. Švelniosios galios padidėjimas arba sumažėjimas, kiek galima spręsti iš Turkijos atvejo analizės, akivaizdžiai susijęs su galios pozicijoje esančio veikėjo(-ų) „nusižengimu“ savojo vaidmens aprašymui – piknaudžiavimu *teisėmis*, arba *pareigos* neatlikimu.

LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Literatūra

1. Adler E. Constructivism and International Relations // Carlsnaes W., Risse T., Simmons B. (eds.). *The SAGE Handbook of International Relations*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 2002. p. 95-118.
2. Adler E. Seeds of Peaceful Change: the OSCE's Security Community-Building Model // Adler E., Barnett M. (eds.). *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. p. 119-160.
3. Adler E., Barnett M. A Framework for the Study of Security Communities // Adler E., Barnett M. (eds.). *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. p. 29-65.
4. Adler E., Crawford B. Normative Power: The European Practice of Region-Building and the Case of the Euro-Mediterranean Partnership // Adler E., Bicchi F., Crawford B., Del Sarto R. (eds.). *The Convergence of Civilizations: Constructing a Mediterranean Region*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 2006. p. 3-48.
5. Adler E., Greve P. When Security Community Meets Balance of Power: Overlapping Regional Mechanisms of Security Governance // *Review of International Studies*, 2009, Vol. 35, Special Issue S1, p. 59-84.
6. Adcock R. Generalization in Comparative and Historical Social Science: The Difference That Interpretivism Makes // Yanow D., Schwartz-Shea P. (eds.). *Interpretation and Method: Empirical Research Methods and the Interpretive Turn*. Armonk, London: M.E.Sharpe, 2006. p. 50-66.
7. Aggestam L. Introduction: Ethical Power Europe? // *International Affairs*, 2008, Vol. 84, No. 1, p. 1-11.
8. Aggestam L. Role Theory and European Foreign Policy: A Framework for Analysis // Elgström O., Smith M. (eds.). *The European Union's Roles in International Politics: Concepts and Analysis*. London, New York: Routledge, 2006. p. 11-29.
9. Ahmad F. *The Making of Modern Turkey*. New York, London: Routledge, 1993.
10. Allen D. Cohesion and the Structural Funds: Competing Pressures for Reform? // Wallace H., Wallace W., Pollack M. (eds.). *Policy-Making in the European Union*. 5th ed. New York: Oxford University Press, 2005. p. 213-241.
11. Alter K. The European Union's Legal System and Domestic Policy: Spillover or Backlash? // *International Organization*, 2000, Vol. 54, No. 3, p. 489-518.
12. Amerasinghe C. F. *Principles of the Institutional Law of International Organizations*. 2nd ed. New York: Cambridge University Press, 2005 [1996].
13. Anderson B. *Isivaizduojamos bendruomenės*. Vilnius: Baltos lankos, 1999 [1991].
14. Arendt H. *On Violence*. New York: Harcourt, Brace & World, 1970.

15. Avery G. The Enlargement Negotiations // Cameron F. (ed.). *The Future of Europe: Integration and Enlargement*. New York, London: Routledge, 2004. p. 35-62.
16. Bache I., George S. *Politics in the European Union*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2006.
17. Bachrach P., Baratz M. Decisions and Nondecisions: An Analytical Framework // *American Political Science Review*, 1963, Vol.57, No.3, p. 632-642.
18. Bachrach P., Baratz M. Two Faces of Power // *American Political Science Review*, 1962, Vol. 56, No. 4, p. 947-952.
19. Baldwin D. Interdependence and Power: A Conceptual Analysis // *International Organization*, 1980, Vol. 34, No. 4, p. 471-506.
20. Baldwin D. Power and International Relations // Carlsnaes W., Risse T., Simmons B. (eds.). *The SAGE Handbook of International Relations*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 2002. p. 177-191.
21. Baran Z. Turkey Divided // *Journal of Democracy*, 2008, Vol. 19, No. 1, p. 55-69.
22. Baranovsky V. Russia: A Part of Europe or Apart from Europe? // *International Affairs*, 2000, Vol. 76, No. 3, p. 443-447.
23. Bardakçi M. Coup Plots and the Transformation of Civil–Military Relations in Turkey under AKP Rule // *Turkish Studies*, 2013, Vol. 14, No. 3, p. 411-428.
24. Barkin J. S., Cronin B. The State and the Nation: Changing Norms and the Rules of Sovereignty in International Relations // *International Organization*, 1994, Vol.48, No. 1, p. 107-130.
25. Bartolini S. *Restructuring Europe: Centre Formation, System Building and Political Structuring between the Nation-State and the European Union*. New York: Oxford University Press, 2005.
26. Bátorá J. Does the European Union Transform the Institution of Diplomacy? // *Journal of European Public Policy*, 2005, Vol. 12, No. 1, p. 44-66.
27. Beach D. Why Governments Comply: An Integrative Compliance Model that Bridges the Gap between Instrumental and Normative Models of Compliance // *Journal of European Public Policy*, 2005, Vol. 12, No. 1, p. 113-142.
28. Bellamy A. *Security Communities and their Neighbours: Regional Fortresses or Global Integrators?* Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004.
29. Bengtsson R. Constructing Interfaces: the Neighbourhood Discourse in EU External Policy // *Journal of European Integration*, 2008, Vol.30, No.5, p. 597-616.
30. Bennett A. Process Tracing: A Bayesian Perspective // Box-Steffensmeier J. M., Brady H., Collier D. (eds.). *The Oxford Handbook of Political Methodology*. New York: Oxford University Press, 2008. p. 702-721.
31. Bennett A., George A. *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge: MIT Press, 2005.
32. Berenskoetter F. Thinking about Power // Williams M., Berenskoetter F. (eds.). *Power in World Politics*. London: Routledge, 2007. p. 1-22.

33. Berger P. L., Luckmann T. *Socialinis tikrovės konstravimas*. Vilnius: Pradai, 1999 [1966].
34. Bially Mattern J. The Concept of Power and the (Un)Discipline of International Relations // Reus-Smit C., Snidal D. (eds.). *The Oxford Handbook of International Relations*. New York: Oxford University Press, 2008. p. 691-698.
35. Bially Mattern J. Why “Soft Power” Isn’t So Soft: Representational Force and the Sociolinguistic Construction of Attraction in World Politics // *Millennium: Journal of International Studies*, 2005, Vol. 33, No. 3, p. 583-612.
36. Bieler A. The Struggle over EU Enlargement: A Historical Materialist Analysis of European Integration // *Journal of European Public Policy*, 2002, Vol. 9, No. 4, p. 575-597.
37. Bilgin H. D. Foreign Policy Orientation of Turkey’s Pro-Islamist Parties: A Comparative Study of the AKP and Refah // *Turkish Studies*, 2008, Vol. 9, No. 3, p. 407-421.
38. Björkdahl A. Norms in International Relations: Some Conceptual and Methodological Reflections // *Cambridge Review of International Affairs*, 2002, Vol. 15, No. 1, p. 9-23.
39. Bozdağlıoğlu Y. *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*. New York, London: Routledge, 2003.
40. Bretherton C., Vogler J. *The European Union as a Global Actor*. London: Routledge, 1999.
41. Brown W. Power after Foucault // Dryzek J., Honig B., Phillips A. (eds.). *The Oxford Handbook of Political Theory*. New York: Oxford University Press, 2006. p. 65-84.
42. Bruter M. Diplomacy without a State: The External Delegations of the European Commission // *Journal of European Public Policy*, 1999, Vol. 6, No. 2, p. 183-205.
43. Bull H. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. 3rd ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2002 [1977].
44. Burgess J. P. What’s so European about the European Union? Legitimacy between Institution and Identity // *European Journal of Social Theory*, 2002, Vol. 5, No. 4, p. 467-481.
45. Burke P., Reitzes D. An Identity Theory Approach to Commitment // *Social Psychology Quarterly*, 1991, Vol. 54, No. 3, p. 239-251.
46. Burnham P., Lutz K. G., Grant W., Layton-Henry Z. *Research Methods in Politics*. 2nd ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008 [2004].
47. Buzan B. *From International to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalisation*. New York: Cambridge University Press, 2004.
48. Buzan B. *People, States, and Fear: The National Security Problem in International Relations*. Brighton: Harvester Wheatsheaf, 1983.
49. Buzan B. The Middle East through English School Theory // Buzan B., Gonzalez-Pelaez A. (eds.). *International Society and the Middle East: English School Theory at the Regional Level*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009. p. 24-44.
50. Buzan B., Diez T. The European Union and Turkey // *Survival*, 1999, Vol. 41, No. 1, p. 41-57.
51. Buzan B., Wæver O. *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

52. Chafetz G., Spiritas M., Frankel B. Tracing the Influence of Identity on Foreign Policy // *Security Studies*, 1998, Vol. 8, No. 2/3, p. 7-22.
53. Checkel J. Process Tracing // Klotz A., Prakash D. (eds.). *Qualitative Methods in International Relations: A Pluralist Guide*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008. p. 114-127.
54. Checkel J., Katzenstein P. (eds.). *European Identity*. New York: Cambridge University Press, 2009.
55. Clark I. Democracy in International Society: Promotion or Exclusion? // *Millennium: Journal of International Studies*, 2009, Vol. 37, No. 3, p. 563-581.
56. Collingwood V. Non-Governmental Organisations, Power and Legitimacy in International Society // *Review of International Studies*, 2006, Vol. 32, No. 3, p. 439-454.
57. Cooper M. The Legacy of Atatürk: Turkish Political Structures and Policy-Making // *International Affairs*, 2002, Vol. 78, No. 1, p. 115-128.
58. Cox R. Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory // Keohane R. (ed.). *Neorealism and Its Critics*. New York: Columbia University Press, 1986. p. 204-254.
59. Curtin D., Egeberg M. Tradition and Innovation: Europe's Accumulated Executive Order // *West European Politics*, 2008, Vol. 31, No. 4, p. 639-661.
60. Dahl R. A Critique of the Ruling Elite Model // *American Political Science Review*, 1958, Vol. 52, No. 2, p. 463-469.
61. Dahl R. The Concept of Power // *Behavioral Science*, 1957, Vol. 2, No. 3, p. 201-215.
62. Dannreuther R. Developing the Alternative to Enlargement: The European Neighbourhood Policy // *European Foreign Affairs Review*, 2006, Vol. 11, No. 2, p. 183-201.
63. De Zutter E. Normative Power Spotting: An Ontological and Methodological Appraisal // *Journal of European Public Policy*, 2010, Vol. 17, No. 8, p. 1106-1127.
64. Debnam G. Nondecisions and Power: The Two Faces of Bachrach and Baratz // *American Political Science Review*, 1975, Vol. 69, No. 3, p. 889-899.
65. Del Sarto R., Schumacher T. From EMP to ENP: What's at Stake with the European Neighbourhood Policy towards the Southern Mediterranean? // *European Foreign Affairs Review*, 2005, Vol. 10, No. 1, p. 17-38.
66. Delanty G. *Europos išradimas: idėja, tapatumas, realybė*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002 [1995].
67. Dessler D. What's at Stake in the Agent-Structure Debate? // *International Organization*, 1989, Vol. 43, No. 3, p. 441-473.
68. Diez T. Constructing the Self and Changing Others: Reconsidering 'Normative Power Europe' // *Millennium: Journal of International Studies*, 2005, Vol. 33, No. 3, p. 613-636.
69. Diez T. Europe's Others and the Return of Geopolitics // *Cambridge Review of International Affairs*, 2004, Vol. 17, No. 2, p. 319-335.
70. Diez T. Expanding Europe: The Ethics of EU-Turkey Relations // *Ethics & International Affairs*, 2007, Vol. 21, No. 4, p. 415-422.

71. Diez T. Last Exit to Paradise? The European Union, the Cyprus Conflict and the Problematic 'Catalytic Effect' // Diez T. (ed.). *The European Union and the Cyprus Conflict: Modern Conflict, Postmodern Union*. Manchester, New York: Manchester University Press, 2002. p. 139-162.
72. Diez T. Turkey, the European Union and Security Complexes Revisited // *Mediterranean Politics*, 2005, Vol. 10, No. 2, p. 167-180.
73. Diez T., Manners I. Reflecting on Normative Power Europe // Williams M., Berenskoetter F. (eds.). *Power in World Politics*. London: Routledge, 2007. p. 173-188.
74. Diez T., Whitman R. Analysing European Integration: Reflecting on the English School – Scenarios for an Encounter // *Journal of Common Market Studies*, 2002, Vol. 40, No. 1, p. 43-67.
75. Digeser P. The Fourth Face of Power // *The Journal of Politics*, 1992, Vol. 54, No. 4, p. 977-1007.
76. Dijkstra H. Commission Versus Council Secretariat: An Analysis of Bureaucratic Rivalry in European Foreign Policy // *European Foreign Affairs Review*, 2009, Vol. 14, No. 3, p. 431-450.
77. Dimitrova A. Enlargement, Institution-Building and the EU's Administrative Capacity Requirement // *West European Politics*, 2002, Vol. 25, No. 4, p. 171-190.
78. Dyson K. Euro Area Entry in East-Central Europe: Paradoxical Europeanisation and Clustered Convergence // *West European Politics*, 2007, Vol. 30, No. 3, p. 417-442.
79. Dyson K., Sepos A. Differentiation as Design Principle and as Tool in the Political Management of European Integration // Dyson K., Sepos A. (eds.). *Which Europe? The Politics of Differentiated Integration*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010. p. 3-23.
80. Donnelly J. Human Rights: A New Standard of Civilization? // *International Affairs*, 1998, Vol. 74, No. 1, p. 1-24.
81. Dunne T. *Inventing International Society: A History of the English School*. Basingstoke: Macmillan, 1998.
82. Edwards G. The New Member States and the Making of EU Foreign Policy // *European Foreign Affairs Review*, 2006, Vol. 11, No. 2, p. 143-162.
83. Egeberg M. Executive Politics as Usual: Role Behaviour and Conflict Dimensions in the College of European Commissioners // *Journal of European Public Policy*, 2006, Vol. 13, No. 1, p. 1-15.
84. Ergil D. Identity Crisis and Political Instability in Turkey // *Journal of International Affairs*, 2000, Vol. 54, No. 1, p. 43-62.
85. Eriksen E. O., Fossum J. E. Europe in Search of Legitimacy: Strategies of Legitimation Assessed // *International Political Science Review*, 2004, Vol. 25, No. 4, p. 435-459.
86. Falkner G. How Pervasive are Euro-Politics? Effects of EU Membership on a New Member State // *Journal of Common Market Studies*, 2000, Vol. 38, No. 2, p. 223-250.
87. Fearon J. D. What Is Identity as We Now Use the Word? (Manuscript, Stanford University). Stanford, 3rd November, 1999.
88. Feldman M. European Integration and the Discourse of National Identity in Estonia // *National Identities*, 2001, Vol. 3, No. 1, p. 5-21.

89. Fierke K., Wiener A. Constructing Institutional Interests: EU and NATO Enlargement // *Journal of European Public Policy*, 1999, Vol. 6, No. 5, p. 721-742.
90. Finnemore M. *National Interests in International Society*. Ithaca, London: Cornell University Press, 1996.
91. Foucault M. *Disciplinuoti ir bausti: kalėjimo gimimas*. Vilnius: Baltos lankos, 1998 [1975].
92. Foucault M. *Seksualumo istorija*. Vilnius: Vaga, 1999 [1976].
93. Foucault M. The Subject and Power // *Critical Inquiry*, 1982, Vol. 8, No. 4, p. 777-795.
94. Furness M. Who Controls the European External Action Service? Agent Autonomy in EU External Policy // *European Foreign Affairs Review*, 2013, Vol. 18, No. 1, p. 103-125.
95. Giddens A. *A Contemporary Critique of Historical Materialism. Vol. 2: The Nation-State and Violence*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1985.
96. Giddens A. *Central Problems in Social Theory: Action, Structure, and Contradiction in Social Analysis*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1979.
97. Giddens A. *Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1984.
98. Gill S., Law D. Global Hegemony and the Structural Power of Capital // *International Studies Quarterly*, 1989, Vol. 33, No. 4, p. 475-499.
99. Goffman E. *Savęs pateikimas kasdieniame gyvenime*. Vilnius: Vaga, 2000 [1956].
100. Goldstone J. Comparative Historical Analysis and Knowledge Accumulation in the Study of Revolutions // Mahoney J., Rueschemeyer D. (eds.). *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences*. New York: Cambridge University Press, 2003. p. 41-90.
101. Grabbe H. *The EU's Transformative Power: Europeanization Through Conditionality in Central and Eastern Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006.
102. Hay C. Divided by a Common Language: Political Theory and the Concept of Power // *Politics*, 1997, Vol. 17, No. 1, p. 45-52.
103. Hayes E. European Union delegations: Europe's Link to the World // Jørgensen K. E., Laatikainen K. V. (eds.). *Routledge Handbook on the European Union and International Institutions: Performance, Policy, Power*. London, New York: Routledge, 2013. p. 27-40.
104. Hayward C. R. *De-Facing Power*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
105. Hale W. Human Rights and Turkey's EU Accession Process: Internal and External Dynamics, 2005-2010 // *South European Society & Politics*, 2011, Vol. 16, No. 2, p. 323-333.
106. Hale W. *Turkish Foreign Policy since 1774*. 3rd ed. New York, London: Routledge, 2013 [2000].
107. Hale W. *Turkish Politics and the Military*. New York, London: Routledge, 1994.
108. Hale W., Avcı G. Turkey and the European Union: The Long Road to Membership // Rubin B., Kirişçi K. (eds.). *Turkey in World Politics: An Emerging Multiregional Power*. Boulder: Lynne Rienner, 2001. p. 31-47.

109. Hall P. A. Aligning Ontology and Methodology in Comparative Research // Mahoney J., Rueschemeyer D. (eds.). *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences*. New York: Cambridge University Press, 2003. p. 373-404.
110. Halpern N. Creating Socialist Economies: Stalinist Political Economy and the Impact of Ideas // Goldstein J., Keohane R. (eds.). *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change*. Ithaca, London: Cornell University Press, 1993. p. 87-110.
111. Hansen F. S. The EU and Ukraine: Rhetorical Entrapment? // *European Security*, 2006, Vol. 15, No. 2, p. 115-135.
112. Hartlapp M. On Enforcement, Management and Persuasion: Different Logics of Implementation Policy in the EU and the ILO // *Journal of Common Market Studies*, 2007, Vol. 45, No. 3, p. 653-674.
113. Haukkala H. The European Union as a Regional Normative Hegemon // Whitman R. (ed.). *Normative Power Europe: Empirical and Theoretical Perspectives*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011. p. 45-64.
114. Heidenreich M. The Open Method of Coordination: A Pathway to the Gradual Transformation of National Employment and Welfare Regimes? // Heidenreich M., Zeitlin J. (eds.). *Changing European Employment and Welfare Regimes: The Influence of the Open Method of Coordination on National Reforms*. London, New York: Routledge, 2009. p. 10-36.
115. Held D., McGrew A., Goldblatt D., Perraton J. *Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra*. Vilnius: Margi raštai, 2002 [1999].
116. Heper M. The Justice and Development Party Government and the Military in Turkey // *Turkish Studies*, 2005, Vol. 6, No. 2, p. 215-231.
117. Herrmann R., Risse T., Brewer M. B. (eds.). *Transnational Identities: Becoming European in the EU*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2004.
118. Hill C. Cheques and Balances: The EU's Soft Power Strategy // Cox M., Parmar I. (eds.). *Soft Power and American Foreign Policy*. London, New York: Routledge, 2010. p. 182-198.
119. Hill C. Closing the Capabilities-Expectations Gap? // Peterson J., Sjursen H. (eds.). *A Common Foreign Policy for Europe?: Competing Visions of the CFSP*. London, New York: Routledge, 1998. p. 19-39.
120. Hillion C. EU Enlargement // Craig P., De Búrca G. (eds.). *The Evolution of EU Law*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2011. p. 187-216.
121. Hillion C. Mapping-out the New Contractual Relations between the European Union and Its Neighbours: Learning from the EU-Ukraine 'Enhanced Agreement' // *European Foreign Affairs Review*, 2007, Vol. 12, No. 2, 169-182.
122. Hix S. *Europos Sąjungos politinė sistema*. Vilnius: Eugrimas, 2006 [2005].
123. Hix S., Follesdal A. Why There is a Democratic Deficit in the EU: A Response to Majone and Moravcsik // *Journal of Common Market Studies*, 2006, Vol. 44, No. 3, p. 533-562.

124. Hocking B., Bátorá J. EU-Oriented Bilateralism: Evaluating the Role of Member State Embassies in the European Union // *Cambridge Review of International Affairs*, 2009, Vol. 22, No. 1, p. 163-182.
125. Hollis M., Heading B., Bradbury M. The Man and the Mask: A Discussion of Role-Theory // Jackson J. A. (ed.). *Role*. Cambridge: Cambridge University Press, 1972. p. 41-63.
126. Hollis M., Smith S. *Tarptautiniai santykiai: aiškinimas ir supratimas*. Vilnius: Tyto alba, 1998 [1990].
127. Holsti K. National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy // *International Studies Quarterly*, 1970, Vol. 14, No. 3, p. 233-309.
128. Holsti K. *Taming the Sovereigns: Institutional Change in International Politics*. New York: Cambridge University Press, 2004.
129. Horkheimer M., Adorno T. *Apšvietos dialektika*. Vilnius: Margi raštai, 2006 [1947].
130. Huntington S. The Clash of Civilizations? // *Foreign Affairs*, 1993, Vol. 72, No. 3, p. 22-49.
131. Hurrell A. Explaining the Resurgence of Regionalism in World Politics // *Review of International Studies*, 1995, Vol. 21, No. 4, p. 331-358.
132. İçener E. Privileged Partnership: An Alternative Final Destination for Turkey's Integration with the European Union? // *Perspectives on European Politics and Society*, 2007, Vol. 8, No. 4, p. 415-438.
133. Ingebritsen C. *The Nordic States and European Unity*. Ithaca, London: Cornell University Press, 1998.
134. Isaac J. Beyond the Three Faces of Power: A Realist Critique // *Polity*, 1987, Vol. 20, No. 1, p. 4-31.
135. Yanow D. Thinking Interpretively: Philosophical Presuppositions and the Human Sciences // Yanow D., Schwartz-Shea P. (eds.). *Interpretation and Method: Empirical Research Methods and the Interpretive Turn*. Armonk, London: M.E.Sharpe, 2006. p. 5-26.
136. Yavuz M. H. Cleansing Islam from the Public Sphere // *Journal of International Affairs*, 2000, Vol. 54, No. 1, p. 21-42.
137. Yilmaz H. Turkish Identity on the Road to the EU: Basic Elements of French and German Oppositional Discourses // *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 2007, Vol. 9, No. 3, p. 293-305.
138. Young O. Regime Dynamics: The Rise and Fall of International Regimes // *International Organization*, 1982, Vol. 36, No. 2.
139. Jackson R. H. *Quasi-States: Sovereignty, International Relations and the Third World*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 1990.
140. Jackson R. Sovereignty in World Politics: a Glance at the Conceptual and Historical Landscape // *Political Studies*, 1999, Vol. 47, No. 3, p. 431-456.
141. Jackson R., Zacher M. The Territorial Covenant: International Society and the Stabilization of Boundaries. Working Paper No. 15, University of British Columbia. July, 1997.

142. Jacoby W. *The Enlargement of the European Union and NATO: Ordering from the Menu in Central Europe*. New York: Cambridge University Press, 2004.
143. Jakniūnaitė D., Nekrašas E. Kaip tirti tarptautinius santykius konstruktyvistiškai: filosofinių prielaidų ir teorinių nuostatų analizė // *Politologija*, 2010, Nr. 3 (59), p. 29-58.
144. Jenkins G. Continuity and Change: Prospects for Civil–Military Relations in Turkey // *International Affairs*, 2007, Vol. 83, No. 2, p. 339-355.
145. Jenkins G. Muslim Democrats in Turkey? // *Survival*, 2003, Vol. 45, No. 1, p. 45-66.
146. Jenkins G. Turkey’s Latest Crisis // *Survival*, 2008, Vol. 50, No. 5, p. 5-12.
147. Jenne E. K., Mudde C. Hungary’s Illiberal Turn: Can Outsiders Help? // *Journal of Democracy*, 2012, Vol. 23, No. 3, p. 147-55.
148. Joenniemi P. Difference within Similarity: The Puzzle of Transatlantic Relations // Browning C., Lehti M. (eds.). *The Struggle for the West: A Divided and Contested Legacy*. New York, London: Routledge, 2010. p. 135-160.
149. Joenniemi P. Re-Negotiating Europe’s Identity: The European Neighbourhood Policy as a Form of Differentiation // *Journal of Borderlands Studies*, 2008, Vol. 23, No. 3, p. 83-94.
150. Johnson J. The Remains of Conditionality: The Faltering Enlargement of the Euro Zone // *Journal of European Public Policy*, 2008, Vol. 15, No. 6, p. 826-841.
151. Johnston A. I. Thinking about Strategic Culture // *International Security*, 1995, Vol. 19, No. 4, p. 32-64.
152. Johnston A. I. Treating International Institutions as Social Environments // *International Studies Quarterly*, 2001, Vol. 45, No. 4, p. 487-515.
153. Jørgensen K. E., Rosamond B. Europe: Regional Laboratory for a Global Polity? // Higgott R., Ougaard M. (eds.). *Towards a Global Polity*. London, New York: Routledge, 2002. p. 189-206.
154. Kantner C. Collective Identity as Shared Ethical Self-Understanding: The Case of the Emerging European Identity // *European Journal of Social Theory*, 2006, Vol. 9, No. 4, p. 501-523.
155. Kasčiūnas L. Europos Sąjungos plėtros politikos kaita: “Trečiojo kelio” paieškos // *Politologija*, 2008, Nr. 4 (52), p. 3-32.
156. Kavalski E. The Struggle for Recognition of Normative Powers: Normative Power Europe and Normative Power China in Context // *Cooperation and Conflict*, 2013, Vol. 48, No. 2, p. 247-267.
157. Keating M. The Invention of Regions: Political Restructuring and Territorial Government in Western Europe // Jessop B., Brenner N., Jones M., MacLeod G. (eds.). *State/Space: A Reader*. Malden, Oxford: Blackwell Publishing, 2003. p. 256-277.
158. Keating M., Hooghe L. Bypassing the Nation-State?: Regions and the EU Policy Process // Richardson J. (ed.). *European Union: Power and Policy-Making*. 3rd ed. New York: Routledge, 2006. p. 261-278.
159. Kelley J. New Wine in Old Wineskins: Promoting Political Reforms through the New European Neighbourhood Policy // *Journal of Common Market Studies*, 2006, Vol. 44, No. 1, p. 29-55.

160. Keohane R. *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press, 1984.
161. Keohane R. International Institutions: Two Approaches // *International Studies Quarterly*, 1988, Vol.32, No.4, p. 379-396.
162. Keohane R., Martin L. The Promise of Institutionalist Theory // *International Security*, 1995, Vol. 20, No.1, p. 39-51.
163. Keohane R., Nye J. S. *Power and Interdependence*. 2nd ed. Glenview: Scott, Foresman and Company, 1989 [1977].
164. Kinacıoğlu M., Oktay E. The Domestic Dynamics of Turkey's Cyprus Policy: Implications for Turkey's Accession to the European Union // *Turkish Studies*, 2006, Vol. 7, No. 2, p. 261-273.
165. King G., Keohane R., Verba S. *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton: Princeton University Press, 1994.
166. Klotz A. Norms Reconstituting Interests: Global Racial Equality and U.S. Sanctions against South Africa // *International Organization*, 1995, Vol.49, No.3, p. 451-478.
167. Klotz A., Lynch C. *Strategies for Research in Constructivist International Relations*. Armonk, London: M.E.Sharpe, 2007.
168. Kowert P. National Identity: Inside and Out // *Security Studies*, 1998, Vol. 8, No.2/3, p. 1-34.
169. Kowert P., Legro J. Norms, Identity, and Their Limits: A Theoretical Reprise // Katzenstein P. (ed.). *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press, 1996. p. 451-497.
170. Kratochwil F. Of Systems, Boundaries, and Territoriality: An Inquiry into the Formation of the State System // *World Politics*, 1986, Vol. 39, No. 1, p. 27-52.
171. Kubicek P. Political Conditionality and European Union's Cultivation of Democracy in Turkey // *Democratization*, 2011, Vol. 18, No.4, p. 910-931.
172. Kumar K. The 1989 Revolutions and the Idea of Europe // *Political Studies*, 1992, Vol. 40, No. 3, p. 439-461.
173. Kushner D. Self-Perception and Identity in Contemporary Turkey // *Journal of Contemporary History*, 1997, Vol. 32, No.2, p. 219-233.
174. Larsen H. British and Danish European Policies in the 1990s: A Discourse Approach // *European Journal of International Relations*, 1999, Vol.5, No.4, p. 451-483.
175. Lasswell H., Kaplan A. *Power and Society: A Framework for Political Inquiry*. New Haven: Yale University Press, 1950.
176. Lavenex S. Mutual Recognition and the Monopoly of Force: Limits of the Single Market Analogy // *Journal of European Public Policy*, 2007, Vol. 14, No.5, p. 262-779.
177. Lewis B. *The Emergence of Modern Turkey*. 2nd ed. Oxford, London, New York: Oxford University Press, 1968 [1961].
178. Lock E. (a) Refining Strategic Culture: Return of the Second Generation // *Review of International Studies*, 2010, Vol.36, No.3, p. 685-708.

179. Lock E. (b) Soft Power and Strategy: Developing a 'Strategic' Concept of Power // Cox M., Parmar I. (eds.). *Soft Power and American Foreign Policy*. London, New York: Routledge, 2010. p. 32-50.
180. Longhurst K., Miskimmon A. Same Challenges, Diverging Responses: Germany, the UK and European Security // *German Politics*, 2007, Vol. 16, No. 1, p. 79-94.
181. Lovett F. Power // Goodin R., Pettit P., Pogge T. (eds.). *A Companion to Contemporary Political Philosophy*. 2nd ed. Malden, Oxford: Blackwell Publishing, 2007 [1993]. p. 709-718.
182. Lucarelli S., Schmidt V. A., Cerutti F. (eds.). *Debating Political Identity and Legitimacy in the European Union*. New York, London: Routledge, 2011.
183. Lukes S. Power and the Battle for Hearts and Minds // *Millennium: Journal of International Studies*, 2005, Vol. 33, No. 3, p. 477-493.
184. Lukes S. *Power: A Radical View*. 2nd ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005 [1974].
185. Lupovici A. Constructivist Methods: A Plea and Manifesto for Pluralism // *Review of International Studies*, 2009, Vol. 35, No. 1, p. 195-218.
186. Mahoney J. Strategies of Causal Assessment in Comparative Historical Analysis // Mahoney J., Rueschemeyer D. (eds.). *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences*. New York: Cambridge University Press, 2003. p. 337-372.
187. Mahoney J., Rueschemeyer D. Comparative Historical Analysis: Achievements and Agendas // Mahoney J., Rueschemeyer D. (eds.). *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences*. New York: Cambridge University Press, 2003. p. 3-38.
188. Mayall J. Sovereignty, Nationalism, and Self-Determination // *Political Studies*, 1999, Vol. 47, No. 3, p. 474-502.
189. Mayer F., Palmowski J. European Identities and the EU – the Ties that Bind the Peoples of Europe // *Journal of Common Market Studies*, 2004, Vol. 42, No. 3, p. 573-598.
190. Malanczuk P. *Akehurst's Modern Introduction to International Law*. 7th ed. London, New York: Routledge, 1997.
191. Maniokas K. *Europos Sąjungos plėtra ir europeizacija: Vidurio ir Rytų Europos valstybių įsijungimas į Europos Sąjungą*. Vilnius: Eugrimas, 2003.
192. Maniokas K. Lietuviškos gerosios praktikos perdavimo prielaidos ir ribos: europeizacijos nuotykiškai už Vidurio ir Rytų Europos ribų // *Politologija*, 2007, Nr. 4 (48), p. 114-132.
193. Maniokas K. The Method of European Union's Enlargement to the East: A Critical Appraisal // Dimitrova A. (ed.). *Driven to Change: The European Union's Enlargement Viewed from the East*. Manchester, New York: Manchester University Press, 2004. p. 17-37.
194. Manners I. Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? // *Journal of Common Market Studies*, 2002, Vol. 40, No. 2, p. 235-258.
195. March J. An Introduction to the Theory and Measurement of Influence // *American Political Science Review*, 1955, Vol. 49, No. 2, p. 431-451.

196. March J., Olsen J. P. The Institutional Dynamics of International Political Orders // *International Organization*, 1998, Vol. 52, No. 4, p. 943-969.
197. Marcussen M., Risse T., Engelmann-Martin D., Knopf H. J., Roscher K. Constructing Europe? The Evolution of French, British and German Nation State Identities // *Journal of European Public Policy*, 1999, Vol. 6, No. 4, p. 614-633.
198. Martin L. Interests, Power, and Multilateralism // *International Organization*, 1992, Vol. 46, No. 4, p. 765-792.
199. Mathews J. Power Shift // *Foreign Affairs*, 1997, Vol. 76, No. 1, p. 50-66.
200. Maull H. Europe and the New Balance of Global Order // *International Affairs*, 2005, Vol. 81, No. 4, p. 775-799.
201. Maull H. Germany and the Use of Force: Still a 'Civilian Power'? // *Survival*, 2000, Vol. 42, No. 2, p. 56-80.
202. Maull H., Harnisch S. Introduction // Harnisch S., Maull H. (eds.). *Germany as a Civilian Power?: The Foreign Policy of the Berlin Republic*. Manchester, New York: Manchester University Press, 2001. p. 1-9.
203. Mažylis L. *Kodėl netiko Europai Konstitucija Europai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2005.
204. Mažylis L. *Nemeilė Neeuropai: Europos Sąjungos ketvirtosios plėtros bangos referendumai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2004.
205. McLaren L. M. Explaining Opposition to Turkish Membership of the EU // *European Union Politics*, 2007, Vol. 8, No. 2, p. 251-278.
206. McLaren L. M., Müftüler-Baç M. Enlargement Preferences and Policy-making in the European Union: Impacts on Turkey // *Journal of European Integration*, 2003, Vol. 25, No. 1, p. 17-30.
207. Mead G. H. Savimonė // *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 1998, Nr. 2, p. 132-135 (vert.: Mead G. H. *Mind, Self and Society. Vol. 1*. Chicago: University of Chicago Press, 1967 [1934]).
208. Menon A. Empowering Paradise? The ESDP at Ten // *International Affairs*, 2009, Vol. 85, No. 2, p. 227-246.
209. Merlingen M., Mudde C., Sedelmeier U. The Right and the Righteous? European Norms, Domestic Politics and the Sanctions against Austria // *Journal of Common Market Studies*, 2001, Vol. 39, No. 1, p. 59-77.
210. Merlingen M., Ostrauskaitė R. The OSCE: the Somewhat Different Socializing Agency // Flockhart T. (ed.). *Socializing Democratic Norms: The Role of International Organizations for the Construction of Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005. p. 127-146.
211. Milliken J. The Study of Discourse in International Relations: A Critique of Research and Methods // *European Journal of International Relations*, 1999, Vol. 5, No. 2, p. 225-254.
212. Missiroli A. The New EU 'Foreign Policy' System after Lisbon: A Work in Progress // *European Foreign Affairs Review*, 2010, Vol. 15, No. 4, p. 427-452.

213. Moravcsik A. In Defense of the 'Democratic Deficit': Reassessing Legitimacy in the European Union // *Journal of Common Market Studies*, 2002, Vol. 40, No. 4, p. 603-624.
214. Moravcsik A., Vachudova M. A. National Interests, State Power, and EU Enlargement // *East European Politics and Societies*, 2003, Vol. 17, No. 1, p. 42-57.
215. Morgenthau H. J. *Politika tarp valstybių: kova dėl galios ir taikos*. Vilnius: Margi raštai, 2011 [1948, 1993].
216. Morozov V., Rumelili B. The External Constitution of European Identity: Russia and Turkey as Europe-Makers // *Cooperation and Conflict*, 2012, Vol. 47, No. 1, p. 28-48.
217. Müftüler-Baç M. The European Union's Accession Negotiations with Turkey from a Foreign Policy Perspective // *Journal of European Integration*, 2008, Vol. 30, No. 1, p. 63-78.
218. Müftüler-Baç M. Turkey's Political Reforms and the Impact of the European Union // *South European Society & Politics*, 2005, Vol. 10, No. 1, p. 16-30.
219. Müftüler-Baç M. *Turkey's Relations with a Changing Europe*. Manchester, New York: Manchester University Press, 1997.
220. Neumann I. European Identity, EU Expansion, and the Integration/Exclusion Nexus // *Alternatives*, 1998, Vol. 23, No. 3, p. 397-416.
221. Neumann I. *Uses of the Other: "The East" in European Identity Formation*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1999.
222. Nye J. S. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs, 2004.
223. Nye J. S. *The Future of Power*. New York: Public Affairs, 2011.
224. Nye J. S. *The Powers to Lead*. Ithaca, London: Cornell University Press, 2008.
225. Nye J. S., Owens W. A. America's Information Edge // *Foreign Affairs*, 1996, Vol. 75, No. 2, p. 20-36.
226. Norkus Z. *Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.
227. Nugent N. The EU's Response to Turkey's Membership Application: Not Just a Weighing of Costs and Benefits // *Journal of European Integration*, 2007, Vol. 29, No. 4, p. 481-502.
228. O'Brennan J. *The Eastern Enlargement of the European Union*. London, New York: Routledge, 2006.
229. Offe C. The European Model of "Social" Capitalism: Can It Survive European Integration? // *Journal of Political Philosophy*, 2003, Vol. 11, No. 4.
230. Olsen J. P. *Europe in Search of Political Order*. New York: Oxford University Press, 2007.
231. Onuf N. Constructivism: A User's Manual // Kubálková V., Onuf N., Kowert P. (eds.). *International Relations in a Constructed World*. New York, London: M.E.Sharpe, 1998. p. 58-78.
232. Onuf N. *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. Columbia: University of South Carolina Press, 1989.

233. Özbudun E. From Political Islam to Conservative Democracy: The Case of the Justice and Development Party in Turkey // *South European Society & Politics*, 2006, Vol. 11, No. 3/4, p. 543-557.
234. Pagden A. (ed.). *The Idea of Europe: From Antiquity to the European Union*. New York: Cambridge University Press, 2002.
235. Panke D. Process Tracing: Testing Multiple Hypotheses with a Small Number of Cases // Radaelli C., Exadaktylos T. (eds.). *Research Design in European Studies: Establishing Causality in Europeanization*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012. p. 125-140.
236. Park W. Turkey's European Union Candidacy: From Luxembourg to Helsinki - to Ankara? // *Mediterranean Politics*, 2000, Vol. 5, No. 3, p. 31-53.
237. Parsons T. On the Concept of Political Power // *Proceedings of the American Philosophical Society*, 1963, Vol. 107, No. 3, p. 232-262.
238. Patton M. J. AKP Reform Fatigue in Turkey: What Has Happened to the EU Process? // *Mediterranean Politics*, 2007, Vol. 12, No. 3, p. 339-358.
239. Peterson J. Introduction: The European Union as a Global Actor // Peterson J., Sjursen H. (eds.). *A Common Foreign Policy for Europe?: Competing Visions of the CFSP*. London, New York: Routledge, 1998. p. 3-17.
240. Phinnemore D. Beyond 25 – the Changing Face of EU Enlargement: Commitment, Conditionality and the Constitutional Treaty // *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 2006, Vol. 8, No. 1, p. 7-26.
241. Phinnemore D. Stabilisation and Association Agreements: Europe Agreements for the Western Balkans? // *European Foreign Affairs Review*, 2003, Vol. 8, No. 1, p. 77-103.
242. Piedrafita S. In Spite of the Costs? Moral Constraints on Spain's Enlargement Policy // Sjursen H. (ed.). *Questioning EU Enlargement: Europe in Search of Identity*. New York, London: Routledge, 2006. p. 44-61.
243. Pollack M. The Engines of Integration? Supranational Autonomy and Influence in the European Union // Sandholtz W., Stone Sweet A. (eds.). *European Integration and Supranational Governance*. New York: Oxford University Press, 1998. p. 217-249.
244. Polsby N. How to Study Community Power: The Pluralist Alternative // *The Journal of Politics*, 1960, Vol. 22, No. 3, p. 474-484.
245. Porpora D. Cultural Rules and Material Relations // *Sociological Theory*, 1993, Vol. 11, No. 2, p. 212-229.
246. Porpora D. Social Structure: The Future of a Concept // Chew S. C., Knottnerus J. D. (eds.). *Structure, Culture, and History: Recent Issues in Social Theory*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2002. p. 43-59.
247. Pouliot V. "Subjectivism": Toward a Constructivist Methodology // *International Studies Quarterly*, 2007, Vol. 51, No. 2, p. 359-384.

248. Preston C. *Enlargement and Integration in the European Union*. New York, London: Routledge, 1997.
249. Preston C. Obstacles to EU Enlargement: The Classical Community Method and the Prospects for a Wider Europe // *Journal of Common Market Studies*, 1995, Vol. 33, No. 3, p. 451-463.
250. Pridham G. European Union Accession Dynamics and Democratization in Central and Eastern Europe // *Government and Opposition*, 2006, Vol. 41, No. 3, p. 373-400.
251. Račius E. Diskusijos Lietuvoje dėl ES plėtros į rytus: Turkijos atvejis // *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2005*, 2006, Nr. 4, p. 145-160.
252. Rawls J. Two Concepts of Rules // *The Philosophical Review*, 1955, Vol. 64, No. 1, p. 3-32.
253. Reiterer M. From the (French) Mediterranean Union to the (European) Barcelona Process: The 'Union for the Mediterranean' as Part of the European Neighbourhood Policy // *European Foreign Affairs Review*, 2009, Vol. 14, No. 3, p. 313-336.
254. Reus-Smit C. Human Rights and the Social Construction of Sovereignty // *Review of International Studies*, 2001, Vol. 27, No. 4, p. 519-538.
255. Reus-Smit C. Imagining Society: Constructivism and the English School // *British Journal of Politics and International Relations*, 2002, Vol. 4, No. 3, p. 487-509.
256. Reus-Smit C. The Constitutional Structure of International Society and the Nature of Fundamental Institutions // *International Organization*, 1997, Vol. 51, No. 4, p. 555-589.
257. Richmond O. Shared Sovereignty and the Politics of Peace: Evaluating the EU's 'Catalytic' Framework in the Eastern Mediterranean // *International Affairs*, 2005, Vol. 82, No. 1, p. 149-176.
258. Ricœur P. *Interpretacijos teorija: diskursas ir reikšmės perteklius*. Vilnius: Baltos lankos, 2000 [1976].
259. Ringmar E. Empowerment among Nations: A Sociological Perspective // Williams M., Berenskoetter F. (eds.). *Power in World Politics*. London: Routledge, 2007. p. 189-203.
260. Ringmar E. On the Ontological Status of the State // *European Journal of International Relations*, 1996, Vol. 2, No. 4, p. 439-466.
261. Ringmar E. The Recognition Game: Soviet Russia Against the West // *Cooperation and Conflict*, 2002, Vol. 37, No. 2, p. 115-136.
262. Risse T. "Let's Argue!": Communicative Action in World Politics // *International Organization*, 2000, Vol. 54, No. 1, p. 1-39.
263. Risse T. European Institutions and Identity Change: What Have We Learned? // Herrmann R., Risse T., Brewer M. B. (eds.). *Transnational Identities: Becoming European in the EU*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2004. p. 247-272.
264. Robins P. Turkish Foreign Policy since 2002: Between a 'Post-Islamist' Government and a Kemalist State // *International Affairs*, 2007, Vol. 83, No. 2, p. 289-304.
265. Robins P. Turkish Foreign Policy Under Erbakan // *Survival*, 1997, Vol. 39, No. 2, p. 82-100.
266. Rosamond B. Conceptualizing the EU Model of Governance in World Politics // *European Foreign Affairs Review*, 2005, Vol. 10, No. 4, p. 463-478.

267. Rosecrance R. The European Union: A New Type of International Actor // Zielonka J. (ed.). *Paradoxes of European Foreign Policy*. The Hague: Kluwer Law International, 1998. p. 15-23.
268. Rothman S. Revising the Soft Power Concept: What are the Means and Mechanisms of Soft Power? // *Journal of Political Power*, 2011, Vol.4, No.1, p. 49-64.
269. Ruggie J. G. *Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalization*. London, New York: Routledge, 1998.
270. Ruggie J. G. Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neorealist Synthesis // Keohane R. (ed.). *Neorealism and Its Critics*. New York: Columbia University Press, 1986. p. 131-157.
271. Ruggie J. G. Territoriality and Beyond: Problematizing Modernity in International Relations // *International Organization*, 1993, Vol.47, No.1, p. 139-174.
272. Ruggie J. G. What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge // *International Organization*, 1998, Vol.52, No.4, p. 855-885.
273. Rumelili B. Constructing Identity and Relating to Difference: Understanding the EU's Mode of Differentiation // *Review of International Studies*, 2004, Vol. 30, No. 1, p. 27-47.
274. Rumelili B. Liminality and Perpetuation of Conflicts: Turkish-Greek Relations in the Context of Community-Building by the EU // *European Journal of International Relations*, 2003, Vol.9, No. 2, p. 213-248.
275. Rumelili B. Transforming the Greek-Turkish Conflicts: The EU and 'What We Make of It'! // Diez T., Albert M., Stetter S. (eds.). *The European Union and Border Conflicts: The Power of Integration and Association*. New York: Cambridge University Press, 2008. p. 94-128.
276. Rumelili B., Çelik A. B. Necessary But Not Sufficient: The Role of the EU in Resolving Turkey's Kurdish Question and the Greek-Turkish Conflicts // *European Foreign Affairs Review*, 2006, Vol. 11, No. 2, p. 209-214.
277. Sasse G. The European Neighbourhood Policy: Conditionality Revisited for the EU's Eastern Neighbours // *Europe-Asia Studies*, 2008, Vol. 60, No. 2, p. 295-316.
278. Scharpf F. The European Social Model: Coping with the Challenges of Diversity // *Journal of Common Market Studies*, 2002, Vol.40, No. 4, p. 645-670.
279. Schimmelfennig F. Entrapped Again: The Way to EU Membership Negotiations with Turkey // *International Politics*, 2009, Vol. 46, No.4, p. 413-431.
280. Schimmelfennig F. Strategic Action in a Community Environment: The Decision to Enlarge the European Union to the East // *Comparative Political Studies*, 2003, Vol. 36, No.1/2, p. 156-183.
281. Schimmelfennig F. The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union // *International Organization*, 2001, Vol.55, No. 1, p. 47-80.
282. Schimmelfennig F. The EU: Promoting Liberal Democracy through Membership Conditionality // Flockhart T. (ed.). *Socializing Democratic Norms: The Role of International Organizations for the Construction of Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005. p. 106-126.

283. Schimmelfennig F., Engert S., Knobel H. Costs, Commitment and Compliance: The Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia and Turkey // *Journal of Common Market Studies*, 2003, Vol. 41, No. 3, p. 495-518.
284. Schimmelfennig F., Sedelmeier U. (eds.). *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. Ithaca, London: Cornell University Press, 2005.
285. Schimmelfennig F., Sedelmeier U. The Politics of EU Enlargement: Theoretical and Comparative Perspectives // Schimmelfennig F., Sedelmeier U. (eds.). *The Politics of European Union Enlargement: Theoretical Approaches*. New York, London: Routledge, 2005. p. 3-29.
286. Schmidt B. Competing Realist Conceptions of Power // *Millennium: Journal of International Studies*, 2005, Vol. 33, No. 3, p. 523-549.
287. Schmidt S. K. Mutual Recognition as a New Mode of Governance // *Journal of European Public Policy*, 2007, Vol. 14, No. 5, p. 667-681.
288. Schmidt V. A. European Elites on the European Union: What Vision for the Future? // Gamble A., Lane D. (eds.). *The European Union and World Politics: Consensus and Division*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009, p. 257-273.
289. Schmidt V. A. European Member State Elites' Diverging Visions of the European Union: Diverging Differently since the Economic Crisis and the Libyan Intervention? // *Journal of European Integration*, 2012, Vol. 34, No. 2, p. 169-190.
290. Schmidt V. A. Trapped by Their Ideas: French Élités' Discourses of European Integration and Globalization // *Journal of European Public Policy*, 2007, Vol. 14, No. 7, p. 992-1009.
291. Schrijver N. *Sovereignty over Natural Resources: Balancing Rights and Duties*. New York: Cambridge University Press, 1997.
292. Schweiger C. *Britain, Germany and the Future of the European Union*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007.
293. Schweltnus G. Double Standards? Minority Protection as a Condition for Membership // Sjusen H. (ed.). *Questioning EU Enlargement: Europe in Search of Identity*. New York, London: Routledge, 2006. p. 186-200.
294. Searle J. R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. New York: Cambridge University Press, 1969.
295. Sedelmeier U. (a) *Constructing the Path to Eastern Enlargement: The Uneven Policy Impact of EU*. Manchester, New York: Manchester University Press, 2005.
296. Sedelmeier U. (b) Eastern Enlargement: Risk, Rationality and Role-Compliance // Schimmelfennig F., Sedelmeier U. (eds.). *The Politics of European Union Enlargement: Theoretical Approaches*. New York, London: Routledge, 2005. p. 120-141.
297. Sedelmeier U. After Conditionality: Post-Accession Compliance with EU Law in East Central Europe // *Journal of European Public Policy*, 2008, Vol. 15, No. 6, p. 806-825.
298. Sedelmeier U. Collective Identity // Carlsnaes W., Sjusen H., White B. (eds.). *Contemporary European Foreign Policy*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 2004. p. 123-140.

299. Sedelmeier U. Enlargement: From Rules for Accession to a Policy towards Europe // Wallace H., Pollack M., Young A. (eds.). *Policy-Making in the European Union*. 6th ed. New York: Oxford University Press, 2010. p. 401-429.
300. Sewell W. A Theory of Structure: Duality, Agency, and Transformation // *American Journal of Sociology*, 1992, Vol.98, No. 1, p. 1-29.
301. Sikkink K. Human Rights, Principled Issue-Networks, and Sovereignty in Latin America // *International Organization*, 1993, Vol.47, No.3, p. 411-441.
302. Sikkink K. Restructuring World Politics: The Limits and Asymmetries of Soft Power // Khagram S., Riker J., Sikkink K. (eds.). *Restructuring World Politics: Transnational Social Movements, Networks, and Norms*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2002. p. 301-317.
303. Simmons B. A. *Mobilizing for Human Rights: International Law in Domestic Politics*. New York: Cambridge University Press, 2009.
304. Simon H. Notes on the Observation and Measurement of Political Power // *The Journal of Politics*, 1953, Vol. 15, No.4, p. 500-516.
305. Sjursen H. Introduction: Enlargement and the Nature of the EU Polity // Sjursen H. (ed.). *Questioning EU Enlargement: Europe in Search of Identity*. New York, London: Routledge, 2006. p. 1-15.
306. Sjursen H. On the Identity of NATO // *International Affairs*, 2004, Vol. 80, No. 4, p. 687-703.
307. Sjursen H. Why Expand? The Question of Legitimacy and Justification in the EU's Enlargement Policy // *Journal of Common Market Studies*, 2002, Vol. 40, No. 3, p. 491-513.
308. Sjursen H., Riddervold M. The Importance of Solidarity: Denmark as a Promoter of Enlargement // Sjursen H. (ed.). *Questioning EU Enlargement: Europe in Search of Identity*. New York, London: Routledge, 2006. p. 81-103.
309. Sjursen H., Romsloe B. Protecting the Idea of Europe: France and Enlargement // Sjursen H. (ed.). *Questioning EU Enlargement: Europe in Search of Identity*. New York, London: Routledge, 2006. p. 142-164.
310. Skålnes L. Geopolitics and the Eastern Enlargement of the European Union // Schimmelfennig F., Sedelmeier U. (eds.). *The Politics of European Union Enlargement: Theoretical Approaches*. New York, London: Routledge, 2005. p. 213-233.
311. Slaughter A. M., Burke-White W. The Future of International Law Is Domestic – or, The European Way of Law // *Harvard International Law Journal*, 2006, Vol.47, No.2, p. 327-352.
312. Smith A. D. National Identity and the Idea of European Unity // *International Affairs*, 1992, Vol. 68, No. 1, p. 55-76.
313. Smith K. E., Sjursen H. Justifying EU Foreign Policy: The Logics Underpinning EU Enlargement // Tonra B., Christiansen T. (eds.). *Rethinking European Union Foreign Policy*. Manchester, New York: Manchester University Press, 2004. p. 126-141.
314. Snidal D., Koremenos B., Lipson C. The Rational Design of International Institutions // *International Organization*, 2001, Vol.55, No.4, p. 761-799.

315. Söderbaum F., Van Langenhove L., Stålgren P. The EU as a Global Actor and the Dynamics of Interregionalism: A Comparative Analysis // *Journal of European Integration*, 2005, Vol. 27, No. 3, p. 365-380.
316. Sørensen G. Sovereignty: Change and Continuity in a Fundamental Institution // *Political Studies*, 1999, Vol.47, No.3, p. 590-604.
317. Stetter S. *EU Foreign and Interior Policies: Cross-Pillar Politics and the Social Construction of Sovereignty*. London, New York: Routledge, 2007.
318. Stivachtis Y. Civilization and International Society: The Case of European Union Expansion // *Contemporary Politics*, 2008, Vol. 14, No. 1, p. 71-89.
319. Stivachtis Y., Webber M. Regional International Society in a Post-Enlargement Europe // *Journal of European Integration*, 2011, Vol.33, No.2, p. 101-116.
320. Stones R. Power and Structuration Theory // Clegg S. R., Haugaard M. (eds.). *The SAGE Handbook of Power*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 2009. p. 89-107.
321. Stones R. Strategic Context Analysis: A New Research Strategy for Structuration Theory // *Sociology*, 1991, Vol.25, No.4, p. 673-695.
322. Stones R. *Structuration Theory*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005.
323. Strange S. *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
324. Šerpetis K. *Europolitikos aproksimacija Lietuvos integracijos diskurse*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2012.
325. Tachau F., Heper M. The State, Politics, and the Military in Turkey // *Comparative Politics*, 1983, Vol. 16, No. 1, p. 17-33.
326. Taylor C. *Autentiškumo etika*. Vilnius: Aidai, 1996 [1992].
327. Tallberg J. Bargaining Power in the European Council // *Journal of Common Market Studies*, 2008, Vol. 46, No. 3, p. 685-708.
328. Tallberg J. Paths to Compliance: Enforcement, Management, and the European Union // *International Organization*, 2002, Vol.56, No.3, p. 609-643.
329. Taniyici S. Transformation of Political Islam in Turkey : Islamist Welfare Party's Pro-EU Turn // *Party Politics*, 2003, Vol. 9, No. 4, p. 463-483.
330. Telò M. *Europe: A Civilian Power? European Union, Global Governance, World Order*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006.
331. Tewes H. Between Deepening and Widening: Role Conflict in Germany's Enlargement Policy // *West European Politics*, 1998, Vol. 21, No. 2, p. 117-133.
332. Thomson R. The Council Presidency in the European Union: Responsibility with Power // *Journal of Common Market Studies*, 2008, Vol. 46, No. 3, p. 593-617.
333. Tsakatika M. Claims to Legitimacy: The European Commission between Continuity and Change // *Journal of Common Market Studies*, 2005, Vol. 43, No. 1, p. 193-220.

334. Valantiejus A. Socialinės struktūros samprata // *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2006, Nr. 2 (18), p. 48-68.
335. Van Ham P. *Social Power in International Politics*. London, New York: Routledge, 2010.
336. Van Kersbergen K., Verbeek B.. The Politics of International Norms: Subsidiarity and the Imperfect Competence Regime of the European Union // *European Journal of International Relations*, 2007, Vol. 13, No. 2, p. 217-238.
337. Vanhoonacker S., Pomorska K. The European External Action Service and Agenda-Setting in European Foreign Policy // *Journal of European Public Policy*, 2013, Vol. 20, No. 9, p. 1316-1331.
338. Verney S. Justifying the Second Enlargement: Promoting Interests, Consolidating Democracy or Returning to the Roots? // Sjursen H. (ed.). *Questioning EU Enlargement: Europe in Search of Identity*. New York, London: Routledge, 2006. p. 19-43.
339. Verney S. National Identity and Political Change on Turkey's Road to EU Membership // *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 2007, Vol. 9, No. 3, p. 213-221.
340. Vitkus G. Referendumai dėl narystės Europos Sąjungoje: patirtis, problemos ir pamokos Lietuvai // *Politologija*, 2002, Nr. 1 (25), p. 1-19.
341. Wæver O. Imperial Metaphors: Emerging European Analogies to Pre-Nation-State Imperial Systems // Tunander O., Bævre P., Einagel V. I. (eds.). *Geopolitics in Post-Wall Europe: Security, Territory and Identity*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 1997. p. 59-93.
342. Wæver O. Insecurity, Security, and Asecurity in the West European Non-War Community // Adler E., Barnett M. (eds.). *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. p. 69-118.
343. Wæver O. The EU as a Security Actor: Reflections from a Pessimistic Constructivist on Post-Sovereign Security Orders // Kelstrup M., Williams M. (eds.). *International Relations Theory and the Politics of European Integration: Power, Security and Community*. London, New York: Routledge, 2000. p. 250-294.
344. Wallace W. Foreign and Security Policy: The Painful Path from Shadow to Substance // Wallace H., Wallace W., Pollack M. (eds.). *Policy-Making in the European Union*. 5th ed. New York: Oxford University Press, 2005. p. 429-457.
345. Wallace W. The Sharing of Sovereignty: The European Paradox // *Political Studies*, 1999, Vol. 47, No. 3, p. 503-521.
346. Waltz K. *Theory of International Politics*. Reading [etc.]: Addison-Wesley, 1979.
347. Watson A. *The Evolution of International Society: A Comparative Historical Analysis*. London, New York: Routledge, 2002 [1992].
348. Weber M. *Economy and Society*. (trans. & ed. G. Roth, C. Wittich). Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1978 [1922].
349. Welsh J. M. Conclusion: The Evolution of Humanitarian Intervention in International Society // Welsh J. M. (ed.). *Humanitarian Intervention and International Relations*. New York: Oxford University Press, 2004. p. 176-188.

350. Wendt A. Bridging the Theory/Meta-Theory Gap in International Relations // *Review of International Studies*, 1991, Vol. 17, No.4, p. 183-192.
351. Wendt A. *Tarptautinės politikos socialinė teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2005 [1999].
352. Wendt A. The Agent–Structure Problem in International Relations Theory // *International Organization*, 1987, Vol. 41, No. 3, p. 335-370.
353. Wheeler N. The Humanitarian Responsibilities of Sovereignty: Explaining the Development of a New Norm of Military Intervention for Humanitarian Purposes in International Society // Welsh J. M. (ed.). *Humanitarian Intervention and International Relations*. New York: Oxford University Press, 2004. p. 29-51.
354. Whitman R. (ed.). *Normative Power Europe: Empirical and Theoretical Perspectives*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011.
355. Wight C. *Agents, Structures and International Relations: Politics as Ontology*. New York: Cambridge University Press, 2006.
356. Wolff S. Analysis of Documents and Records // Flick U., Von Kardorff E., Steinke I. (eds.). *A Companion to Qualitative Research*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 2004. p. 284-289.
357. Wrong D. H. *Power: Its Forms, Bases, and Uses*. New Brunswick: Transaction Publishers, 2009 [1979].
358. Zacher M. The Territorial Integrity Norm: International Boundaries and the Use of Force // *International Organization*, 2001, Vol. 55, No. 2, p. 215-250.
359. Zielonka J. *Europe as Empire: The Nature of the Enlarged European Union*. New York: Oxford University Press, 2006.

Vadovėliai ir žinynai:

360. Vitkus G. *Europos Sąjungos užsienio politika: trumpas vadovas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.

Šaltiniai

Tarptautinės teisės aktai ir tarptautinės deklaracijos:

1. Barcelona Declaration. 27th–28th November, 1995. Rasta: http://www.eeas.europa.eu/euromed/docs/bd_en.pdf.
2. Bendrasis susitarimas dėl muitų tarifų ir prekybos (GATT 1947). Rasta: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=128713&p_query=&p_tr2=.
3. Charter of Paris for a New Europe. Conference on Security and Co-operation in Europe, Paris. 19th–21st November, 1990. Rasta: <http://www.osce.org/mc/39516>.
4. Declaration on Permanent Sovereignty over Natural Resources. UN General Assembly resolution 1803 (XVII). 14th December, 1962. Rasta: http://untreaty.un.org/cod/avl/ha/ga_1803/ga_1803.html.
5. Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples. UN General Assembly resolution 1514 (XV). 14th December, 1960. Rasta: <http://www.un.org/en/decolonization/declaration.shtml>.
6. On Participation of the European Union in the work of the United Nations. UN General Assembly resolution 276 (LXV). 3rd May, 2011. Rasta: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/65/276.
7. Partnership for Peace: Framework Document. Ministerial Meeting of the North Atlantic Council, Brussels. 10th–11th January, 1994. Rasta: <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940110b.htm>.
8. Pasaulio prekybos organizacijos steigimo sutartis. Rasta: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=139053&Condition2=>.
9. Susitarimas dėl ginčų sprendimo taisyklių ir tvarkos. II priedas prie Pasaulio prekybos organizacijos steigimo sutarties. Rasta: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=139053&Condition2=>.
10. Statute of the International Court of Justice. Rasta: <http://www.icj-cij.org/documents/?p1=4&p2=2&p3=0>.
11. Vienna Convention on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations. 21st March, 1986. Rasta: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_2_1986.pdf.

Europos Sąjungos sutartys ir teisės aktai:

12. Agreement establishing an association between the European Economic Community and Turkey // *Official Journal of the European Communities C113*. 1973, V. 16, p. 2-8.
13. Agreement establishing an association between the European Economic Community and the Republic of Cyprus // *Official Journal of the European Communities L133*. 1973, V. 16, p. 2-36.

14. Europe Agreement establishing an association between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Lithuania, of the other part // *Official Journal of the European Communities L51*. 1998, V. 41, p. 3-89.
15. Europe Agreement establishing an association between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Poland, of the other part // *Official Journal of the European Communities L348*. 1993, V. 36, p. 2-67.
16. Europe Agreement establishing an association between the European Communities and their Member States, acting within the framework of the European Union, of the one part, and the Republic of Slovenia, of the other part // *Official Journal of the European Communities L51*. 1999, V. 42, p. 3-68.
17. Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Croatia, of the other part // *Official Journal of the European Union L26*. 2005, V. 48, p. 3-93.
18. Europos Bendrijų bei jų valstybių narių ir Serbijos Respublikos stabilizacijos ir asociacijos susitarimas // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys L278*. 2013, T. 56, p. 16-236.
19. Europos ekonominės erdvės susitarimas // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys*. 2004 Specialus leidimas, S. 11, T. 52, p. 3-36.
(Agreement on the European Economic Area // *Official Journal of the European Communities L1*. 1994, V. 37, p. 3-36.)
20. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys C326*. 2012, T. 55, p. 391-407.
21. Europos Sąjungos sutarties suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys C326*. 2012, T. 55, p. 13-45.
22. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys C326*. 2012, T. 55, p. 47-199.
23. Treaty on European Union // *Official Journal of the European Communities C191*. 1992, V. 35, p. 1-67.
24. Additional Protocol // *Official Journal of the European Communities C113*. 1973, V. 16, p. 18-75.
25. Financial Protocol // *Official Journal of the European Communities C113*. 1973, V. 16, p. 76-80.
26. Protokolas dėl subsidiarumo ir proporcingumo principų taikymo // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys C326*. 2012, T. 55, p. 206-209.
27. Protocol No. 10 on Cyprus // *Official Journal of the European Union L236*. 2003, V. 46, p. 955.
28. Deklaracija dėl Europos Sąjungos teisinio subjektiškumo. Tarpvyriausybė konferencija, 2007 m. gruodžio 13 d. // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys C326*. 2012, T. 55, p. 348.
29. Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, and Ukraine // *Official Journal of the European Communities L49*. 1998, V. 41, p. 3-39.

30. Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, and the Republic of Moldova // *Official Journal of the European Communities L181*. 1998, V. 41, p. 3-35.
31. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 1638/2006/EB išdėstantis bendrąsias nuostatas, kurios nustato Europos kaimynystės ir partnerystės priemonę // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys L310*. 2006, T. 49, p. 1-14.
32. Tarybos reglamentas Nr. 1085/2006/EB nustatantis Pasirengimo narystei pagalbos priemonę // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys L210*. 2006, T. 49, p. 82-93.
33. Tarybos reglamentas Nr. 533/2004/EB dėl Europos partnerysčių steigimo stabilizavimo ir asociacijos proceso metu // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys*. 2004 Specialusis leidimas, S. 11, T. 51, p. 18-19.
(Council Regulation No. 533/2004/EC on the establishment of European partnerships in the framework of the Stabilisation and Association process // *Official Journal of the European Union L86*. 2004, V. 47, p. 1-2.)
34. Tarybos reglamentas Nr. 622/98/EB dėl pagalbos valstybėms kandidatėms pagal pasirengimo narystei strategiją, visų pirma dėl Stojimo partnerystės programų nustatymo // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys*. 2004 Specialusis leidimas, S. 11, T. 28, p. 176-177.
(Council Regulation No. 622/98/EC on assistance to the applicant states in the framework of the pre-accession strategy, and in particular on the establishment of Accession Partnerships // *Official Journal of the European Communities L85*. 1998, V. 41, p. 1-2.)
35. Council Decision 94/C105/01 concerning the taking of decisions by qualified majority by the Council // *Official Journal of the European Communities C105*. 1994, V. 37, p. 1.
36. Council Decision 96/142/EC // *Official Journal of the European Communities L35*. 1996, V. 39, p. 1-46 (Decision No. 1 /95 of the EC-Turkey Association Council of 22 December 1995).
37. Tarybos sprendimas 2001/235/EB dėl principų, prioritetų, pereinamojo laikotarpio uždavinių ir sąlygų Stojimo partnerystės su Turkijos Respublika programoje // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys*. 2004 Specialusis leidimas, S. 11, T. 37, p. 3-13.
(Council Decision 2001/235/EC on the principles, priorities, intermediate objectives and conditions contained in the Accession Partnership with the Republic of Turkey // *Official Journal of the European Communities L85*. 2001, V. 44, p. 13-23.)
38. Tarybos sprendimas 2003/398/EB dėl principų, prioritetų, pereinamojo laikotarpio uždavinių ir sąlygų Stojimo partnerystės su Turkija programoje // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys*. 2004 Specialusis leidimas, S. 11, T. 47, p. 42-58.
(Council Decision 2003/398/EC on the principles, priorities, intermediate objectives and conditions contained in the Accession Partnership with Turkey // *Official Journal of the European Union L145*. 2003, V. 46, p. 40-56.)

39. Tarybos sprendimas 2008/157/EB dėl principų, prioritetų ir sąlygų, įvardytų Stojimo partnerystės su Turkijos Respublika programoje, ir panaikinantį Sprendimą 2006/35/EB // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L51. 2008, T. 51, p. 4-18.
40. Tarybos sprendimas 2010/427/ES kuriuo nustatoma Europos išorės veiksmų tarnybos struktūra ir veikimas // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L201. 2010, T. 53, p. 30-40.
41. Tarybos pagrindų sprendimas 2002/584/TVR dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos // *Europos Sąjungos oficialusis leidinys*. 2004 Specialusis leidimas, S. 19, T. 6, p. 34-51.

(Council Framework Decision 2002/584/JHR on the European arrest warrant and the surrender procedures between Member States // *Official Journal of the European Communities* L190. 2002, V. 45, p. 1-18.)

Europos Parlamento rezoliucijos:

42. European Parliament Resolution of 13 December 1995 on the Human Rights Situation in Turkey // *Official Journal of the European Communities* C17. 1996, V. 39, p. 46-47.
43. European Parliament Resolution of 19 September 1996 on the Political Situation in Turkey // *Official Journal of the European Communities* C320. 1996, V. 39, p. 187-189.
44. European Parliament Resolution of 12 December 1996 on Freedom of the Press and Human Rights in Turkey // *Official Journal of the European Communities* C20. 1996, V. 40, p. 143-144.

Nacionalinės konstitucijos ir teisės aktai:

45. Constitution of the French Republic. Rasta: http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank_mm/anglais/constitution_anglais.pdf.
46. Constitution of the Republic of Turkey. Rasta: http://global.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en.pdf.
47. Criminal Code (Law No. 5237 of the Republic of Turkey). Rasta: http://www.justice.gov.tr/basiclaws/Criminal_Code.pdf.
48. Law on the Establishment of Radio and Television Enterprises and Their Broadcasts (Law No. 3984 of the Republic of Turkey). Rasta: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=241874.
49. Law on Fight against Terrorism (Law No. 3713 of the Republic of Turkey). Rasta: http://www.justice.gov.tr/basiclaws/Law_on_Figh.pdf.

Teisės aktų santraukos arba nepriimti projektai:

50. Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part (European External Action Service. EU-Ukraine Association Agreement / Text of the initialled Agreement. Rasta: http://eeas.europa.eu/ukraine/assoagreement/assoagreement-2013_en.htm. Žiūrėta: 2014 01 23).

51. Ministry for EU Affairs, Republic of Turkey. Constitutional Amendments (Law No. 5982, subject to the referendum on 12 September 2010). Rasta: <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=45025&l=2> (Žiūrėta: 2014 06 10).
52. Summaries of EU legislation. Partnership and Cooperation Agreements (PCAs). Rasta: http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations/relations_with_third_countries/eastern_europe_and_central_asia/r17002_en.htm. (Žiūrėta: 2014 01 20).
53. Summaries of EU legislation. Recognition of diplomas, certificates and titles awarded after higher education of at least three years duration. Rasta: http://europa.eu/legislation_summaries/other/c11022b_en.htm (Žiūrėta: 2013 11 14).
54. Summaries of EU legislation. Subsidiarity. Rasta: http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/amsterdam_treaty/a27000_en.htm (Žiūrėta: 2013 11 12).

Europos Komisijos oficialios publikacijos ir komunikatai:

55. European Commission. Agenda 2000: For a Stronger and Wider Union // *Bulletin of the European Union*. Supplement 5/97.
56. Commission of the European Communities. Europe and the Challenge of Enlargement // *Bulletin of the European Communities*. Supplement 3/92.
57. Commission of the European Communities. Enlargement of the Community: General Considerations // *Bulletin of the European Communities*. Supplement 1/78.
58. Commission of the European Communities. *First General Report on the Activities of the Communities in 1967*. Brussels, Luxembourg: February 1968.
59. Commission of the European Communities. Opinion on Greek application for membership, 29 January 1976 // *Bulletin of the European Communities*. Supplement 2/76.
60. Commission of the European Communities. Opinion on Spain's application for membership, 29 November 1978 // *Bulletin of the European Communities*. Supplement 9/78.
61. Commission of the European Communities. Opinion on the application by the Republic of Cyprus for membership, 30 June 1993 // *Bulletin of the European Communities*. Supplement 5/93.
62. Commission of the European Communities. Opinion on Croatia's Application for Membership of the European Union. COM(2004) 257 Communication from the Commission. 20/04/2004, Brussels.
63. Commission of the European Communities. Opinion on Turkey's Request for Accession to the Community. SEC(89) 2290 Communication from the Commission. 20/12/1989, Brussels.
64. Commission of the European Communities. 2002 Regular Report on Latvia's Progress towards Accession. SEC(2002) 1405 {COM(2002) 700} Communication from the Commission. 09/10/2002, Brussels.
65. Commission of the European Communities. 2001 Regular Report on Turkey's Progress towards Accession. SEC(2001) 1756 Communication from the Commission. 13/11/2001, Brussels.

66. Commission of the European Communities. 2002 Regular Report on Turkey's Progress towards Accession. SEC(2002) 1412 {COM(2002) 700} Communication from the Commission. 09/10/2002, Brussels.
67. Commission of the European Communities. 2004 Regular Report on Turkey's Progress towards Accession. SEC(2004) 1201 {COM(2004) 656} Communication from the Commission. 06/10/2004, Brussels.
68. Commission of the European Communities. 2006 Turkey Progress Report. SEC(2006) 1390 {COM(2006) 649} Communication from the Commission. 08/11/2006, Brussels.
69. Commission of the European Communities. 2007 Turkey Progress Report. SEC(2007) 1436 {COM(2007) 663} Communication from the Commission. 06/11/2007, Brussels.
70. Commission of the European Communities. 2008 Turkey Progress Report. SEC(2008) 2699 {COM(2008) 674} Communication from the Commission. 05/11/2008, Brussels.
71. European Commission. 2010 Turkey Progress Report. SEC(2010) 1327 {COM(2010) 660} Communication from the Commission. 09/11/2010, Brussels.
72. European Commission. 2011 Turkey Progress Report. SEC(2011) 1201 {COM(2011) 666} Communication from the Commission. 12/10/2011, Brussels.
73. European Commission. 2012 Turkey Progress Report. SWD(2012) 336 {COM(2012) 600} Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. 10/10/2012, Brussels.
74. Europos Bendrijų Komisija. Rekomendacija dėl Turkijos pažangos rengiantis narystei Europos Sąjungoje. KOM(2004) 656 Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai. 06/10/2004, Briuselis.
75. EU/Ukraine Action Plan. Brussels, 21st February 2005 (Rasta: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/ukraine_enp_ap_final_en.pdf).
76. EU/Croatia Negotiating Framework. Luxembourg, 3rd October 2005 (Rasta: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/croatia/st20004_05_hr_framedoc_en.pdf).
77. EU/Turkey Negotiating Framework. Luxembourg, 3rd October 2005 (Rasta: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/turkey/st20002_05_tr_framedoc_en.pdf).
78. European Commission. European Governance. COM(2001) 428 White Paper. 25/07/2001, Brussels.
79. European Commission. European Neighbourhood Policy. COM(2004) 373 Strategy Paper. 12/05/2004, Brussels.
80. European Commission. Mutual Recognition of Final Decisions in Criminal Matters. COM(2000) 495 Communication to the Council and the European Parliament. 26/07/2000, Brussels.
81. European Commission. The Stabilisation and Association Process for Countries of South-Eastern Europe. COM(1999) 235 Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. 26/05/1999, Brussels.

82. European Commission. Towards a Closer Association with the Countries of Central and Eastern Europe. SEC(92) 2301 Report by the Commission to the European Council in Edinburgh. 02/12/1992, Brussels.
83. European Commission. Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. COM(2003) 104 Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. 11/03/2003, Brussels.
84. Europos Komisija. Plėtros strategija ir pagrindiniai 2006-2007 m. uždaviniai, įskaitant priede pateikiamą specialiąją ataskaitą apie ES gebėjimą integruoti naujas nares. KOM(2006) 649 Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai. 08/11/2006, Briuselis.
85. European Commission. Statement on the results of the Intergovernmental Conference on Enlargement, 30 March 1994 // *The Bulletin of the European Union*. 1994, No. 3, p. 65.

Europos Vadovų Tarybos susitikimų išvados ir deklaracijos:

86. Brussels European Council, 17-18 June 2004. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Union*. 2004, No. 6, p. 7-22.
87. Brussels European Council, 16-17 December 2004. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Union*. 2004, No. 12, p. 8-19.
88. Brussels European Council, 14-15 December 2006. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Union*. 2006, No. 12, p. 8-20.
89. Copenhagen European Council, 21-23 June 1993. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Communities*. 1993, No. 6, p. 8-23.
90. Copenhagen European Council, 12-13 December 2002. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Union*. 2002, No. 12, p. 8-15.
91. Dublin European Council, 25-26 June 1990. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Communities*. 1990, No. 6, p. 8-24.
92. Dublin European Council, 13-14 December 1996. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Union*. 1996, No. 12, p. 9-33.
93. Essen European Council, 9-10 December 1994. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Union*. 1994, No. 12, p. 7-27.
94. Feira European Council, 19-20 June 2000. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Union*. 2000, No. 6.
95. Helsinki European Council, 10-11 December 1999. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Union*. 1999, No. 12, p. 7-37.
96. Laeken European Council, 14-15 December 2001. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Union*. 2001, No. 12, p. 9-26.
97. Lisbon European Council, 26-27 June 1992. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Communities*. 1992, No. 6, p. 9-24.

98. Luxembourg European Council, 12-13 December 1997. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Union*. 1997, No. 12, p. 8-20.
99. Madrid European Council, 15-16 December 1995. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Union*. 1995, No. 12, p. 9-51.
100. Rhodes European Council, 2-3 December 1988. Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Communities*. 1988, No. 12, p. 8-13.
101. Declaration on Europe's Identity. Copenhagen European Summit, 14-15 December 1973 // *The Bulletin of the European Communities*. 1973, No. 12, p. 118-122.
102. Declaration on Democracy. Copenhagen European Council, 7-8 April 1978. Annex to Conclusions of the Presidency // *The Bulletin of the European Communities*. 1978, No. 3, p. 5-6.

Interviu:

103. Interviu su Turkijos Didžiojo Nacionalinio Medžliso užsienio reikalų komiteto nariu, CHP partijos atstovu Osman Faruk Loğoğlu. 2013 gegužės 7 d., Ankara. Atlikta autoriaus.
104. Interviu su Turkijos Didžiojo Nacionalinio Medžliso vidaus reikalų komiteto nare, AKP partijos atstove Sermin Balik. 2013 birželio 6 d., Vilnius. Atlikta autoriaus.
105. Interviu su Turkijos Respublikos ambasados Lietuvoje patarėja, misijos vadovo pavaduotoja. 2014 balandžio 18 d., Vilnius. Atlikta autoriaus.
106. Interviu su Turkijos Respublikos ES reikalų ministerijos ES plėtros politikos vyr. specialiste. 2013 gegužės 13 d., Ankara. Atlikta autoriaus.
107. Interviu su Turkijos Respublikos Užsienio reikalų ministerijos ES politinių reikalų departamento direktoriaus pavaduotoju. 2013 gegužės 8 d., Ankara. Atlikta autoriaus.

Viešos kalbos:

108. Barroso J. M., Europos Komisijos Pirmininkas. "Atsinaujinusi Europa". Kalba Europos Parlamentui apie Sąjungos padėtį, Strasbūras. 2011 m. rugsėjo 28 d. (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-11-607_lt.htm).
109. Barroso J. M., Europos Komisijos Pirmininkas. Kalba Europos Parlamentui apie Sąjungos padėtį, Strasbūras. 2012 m. rugsėjo 12 d. (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-596_lt.htm).
110. Barroso J. M., Europos Komisijos Pirmininkas. Pranešimas Europos Parlamentui apie Sąjungos padėtį, Strasbūras. 2013 m. rugsėjo 11 d. (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-13-684_lt.htm).
111. Barroso J. M., President of the European Commission. "The Rule of Law and Open Economies - Two Sides of the Same Coin". Speech at the Georgetown University Law Center, Brussels. 22 May, 2014 (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-14-403_en.htm).

112. Barroso J. M., President of the European Commission. "The Rule of Law as Inspiration and Aspiration". Speech to the "Inter-Regional Dialogue on Democracy" at the International IDEA, Brussels. 28 May, 2013 (Rasta: [http://europa.eu/rapid/press-release SPEECH-13-469 en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-13-469_en.htm)).
113. Bağış E. Message by the Minister for EU Affairs of the Republic of Turkey on the occasion of Europe Day. 9 May, 2013 (Rasta: <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=48870&l=2>).
114. Blair T. Speech to the European Parliament, Brussels. 23 June, 2005 (Rasta: <http://www.theguardian.com/politics/2005/jun/23/speeches.eu>).
115. Brown G. "Global Britain, Global Europe: A Presidency Founded on Pro-European Realism". Speech at the Mansion House, London. 22 June, 2005 (Rasta: http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+http://www.hm-treasury.gov.uk/newsroom_and_speeches/press/2005/press_57_05.cfm).
116. Cameron D. Speech on EU at the Bloomberg Headquarters, London. 23 January, 2013 (Rasta: <https://www.gov.uk/government/speeches/eu-speech-at-bloomberg>).
117. Çavuşoğlu M. Message by the Minister for EU Affairs of the Republic of Turkey on the occasion of Europe Day. 9 May, 2014 (Rasta: <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=49537&l=2>).
118. Chirac J. "Our Europe". Address to the Bundestag, Berlin. 27 June, 2000 (Rasta: <http://www.cvce.eu>).
119. Chirac J. Speech after the European Council Summit, Thessaloniki. 21 June, 2003 (Rasta: <http://www.ambafrance-uk.org/European-Union-Summit-Balkans>).
120. Chirac J. Speech for the New Year Greeting to the Diplomatic Corps, Paris. 6 January, 2005 (Rasta: <http://www.ambafrance-uk.org/New-Year-greeting-to-the>).
121. Chirac J. Speech to the Hungarian Parliament, Budapest. 24 February, 2004 (Rasta: http://www.jacqueschirac-asso.fr/archives-elysee.fr/elysee/elysee.fr/anglais/speeches_and_documents/2004/speech_by_jacques_chirac_president_of_the_french_republic_to_the_hungarian_parliament-budapest.65.html).
122. Clegg N. Speech at the Eastern Partnership Conference, Warsaw. 29 September, 2011 (Rasta: <https://www.gov.uk/government/speeches/deputy-prime-ministers-speech-at-the-eastern-partnership-conference>).
123. Davutoğlu A. Speech at the Ambassadors' Conference of Ukraine, Kiev. 2 October, 2012 (Rasta: <http://www.mfa.gov.tr/sub.en.mfa?e02fbae4-66f5-4813-96b7-40986c71f171>).
124. Davutoğlu A. Speech at the London School of Economics and Political Science, London. 7 March, 2013 (Rasta: <http://www.mfa.gov.tr/sub.en.mfa?e02fbae4-66f5-4813-96b7-40986c71f171>).
125. Davutoğlu A. Speech to the EU Ambassadors on the occasion of Europe Day, Ankara. 8 May, 2009 (Rasta: <http://www.mfa.gov.tr/sub.en.mfa?e02fbae4-66f5-4813-96b7-40986c71f171>).
126. Erdoğan R. T. "Why the EU Needs Turkey". Speech at the St. Anthony's College, Oxford. 28 May, 2004 (Rasta: <http://www.sant.ox.ac.uk/esc/docs/Erdogan1.pdf>).

127. Ferrero-Waldner B., EU Commissioner for External Relations. "The European Union and the World: A Hard Look at Soft Power". Speech at the Columbia University, New York. 24 September, 2007 (Rasta: http://www.eu-un.europa.eu/articles/en/article_7330_en.htm).
128. Fontaine N., President of the European Parliament. Address to the European Council, Helsinki. 10 December, 1999 (Rasta: http://www.europarl.europa.eu/summits/hel-pres_en.htm).
129. Füle Š., EU Commissioner for Enlargement and Neighbourhood Policy. "Turkey and the EU: A Multifaceted Relationship". Speech at the Bosphorus Conference, Istanbul. 23 October, 2010 (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-10-580_en.htm).
130. Füle Š., EU Commissioner for Enlargement and Neighbourhood Policy. "Turkey: Building Bridges for Prosperity". Speech at the European Business Summit, Brussels. 18 May, 2011 (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-11-352_en.htm).
131. Gül A. "Turkey and the EU: Looking Beyond Prejudice". Speech at the Joint Symposium of Maastricht School of Management and Koç University, Maastricht. 4 April, 2004 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches2/>).
132. Gül A. "Turkey's Vision with Regard to the Future of Europe". Speech at the College of Europe in Natolin, Warsaw. 6 June, 2011 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches/>).
133. Gül A. "Turkish Perspectives towards a New Environment in the European Union and the Middle East". Speech at the Royal Institute of International Affairs, London. 3 July, 2003 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches2/>).
134. Gül A. Address at the Swedish Riksdag, Stockholm. 13 March, 2013 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches/>).
135. Gül A. Message by the President of the Republic of Turkey on Europe Day. 9 May, 2009 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches/>).
136. Gül A. Remarks by the President of the Republic of Turkey on the occasion of Europe Day. 9 May, 2008 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches/>).
137. Gül A. Speech at the London School of Economics, London. 14 March, 2005 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches2/>).
138. Gül A. Speech at the Meeting of the German Marshall Fund, Washington, D.C. 8 February, 2007 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches2/>).
139. Gül A. Speech at the University of Ljubljana. 1 December, 2004 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches2/>).
140. Gül A. Speech at the Washington Institute for Near East Policy, Washington, D.C. 25 July, 2003 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches2/>).
141. Gül A. Speech delivered by the President to the Turkish Grand National Assembly, Ankara. 1 October, 2007 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches/>).
142. Gül A. Speech during the Winter Session of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Strasbourg. 25 January, 2011 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches/>).

143. Gül A. Speech to the EU Member States Ambassadors residing in Ankara. 10 September, 2003 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches2/>).
144. Gül A. Speech to the EU Member States Ambassadors residing in Ankara on the occasion of Europe Day. 9 May, 2006 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches2/>).
145. Gül A. Speech to the foreign statesmen visiting Turkey during the Bilderberg Conference, Istanbul. 1 June, 2007 (Rasta: <http://www.tccb.gov.tr/pages/president/Speeches2/>).
146. Hague W. Speech on the EU and its future at the tink-tank ‘Open Europe’, London. 16 July, 2013 (Rasta: <https://www.gov.uk/government/speeches/foreign-secretary-speech-on-the-european-union-and-its-future>).
147. Havel R. Address to the European Parliament, Strasbourg. 8 March, 1994 (Rasta: http://www.vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=projevy&val=221_aj_projevy.html&typ=HTML).
148. Hollande F., Sargsyan S. Joint Press Conference Address by the President of the Republic of Armenia and the President of the French Republic, Yerevan. 13 May, 2014 (Rasta: <http://www.president.am/en/interviews-and-press-conferences/item/2014/05/13/President-Serzh-Sargsyan-press-conference-with-the-President-of-France/>).
149. Jospin L. “The Future of an Enlarged Europe”. Speech in Paris. 28 May, 2001 (Rasta: <http://www.cvce.eu>).
150. Lidington D. “EU Enlargement: A UK Perspective”. Speech to the Anglo-Austrian Society, Vienna. 15 February, 2011 (Rasta: <https://www.gov.uk/government/speeches/eu-enlargement-a-uk-perspective>).
151. MacShane D. “Britain and Turkey together in Europe”. Speech at the University of Izmir. 14 January, 2004 (Rasta: <http://www.cvce.eu>).
152. Major J. Speech to the Conservative Group for Europe, London. 22 April, 1993 (Rasta: <http://www.johnmajor.co.uk/page1086.html>).
153. Miliband D. “Europe 2030: Model Power, Not Superpower”. Speech at the College of Europe, Bruges. 15 November, 2007 (Rasta: <https://www.coleurope.eu/speeches>).
154. Miliband D. “Strong Britain in a Strong Europe”. Speech at the International Institute for Strategic Studies, London. 26 October, 2009 (Rasta: http://www.euractiv.de/files/docs/A_Strong_Britain_in_a_Strong_Europe.pdf).
155. Moscovici P. Speech in Ludwigsburg. 1 February, 2001 (Rasta: <http://www.ambafrance-uk.org/Speech-by-M-Pierre-Moscovici>).
156. Papandreou G. Address at the Harvard University, Cambridge, Massachusetts. 5 November, 1999 (Rasta: <http://archive.papandreou.gr/>).
157. Prodi R., President of the European Commission. “2000–2005: Shaping the New Europe”. Speech to the European Parliament, Strasbourg. 15 February, 2000 (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-00-41_en.htm).

158. Prodi R., President of the European Commission. “Catching the Tide of History: Enlargement and the Future of the Union”. Speech at the Spaak Foundation, Brussels. 11 October, 2000 (Rasta: [http://europa.eu/rapid/press-release SPEECH-00-374_en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-00-374_en.htm)).
159. Prodi R., President of the European Commission. “The Past and Future of European Integration”. Speech to the Instituto de España, Madrid. 7 February, 2002 (Rasta: [http://europa.eu/rapid/press-release SPEECH-02-51_en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-02-51_en.htm)).
160. Prodi R., President of the European Commission. Address to the European Parliament, Strasbourg. 21 July, 1999 (Rasta: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+19990721+ITEM-005+DOC+XML+V0//EN>).
161. Prodi R., President of the European Commission. Declaration to the European Parliament, Brussels. 1 December, 1999 (Rasta: [http://europa.eu/rapid/press-release SPEECH-99-198_en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-99-198_en.htm)).
162. Prodi R., President of the European Commission. Presentation to the European Parliament of the Commission’s Report and Recommendation on Turkey’s application, Brussels. 6 October, 2004 (Rasta: [http://europa.eu/rapid/press-release SPEECH-04-440_en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-04-440_en.htm)).
163. Prodi R., President of the European Commission. Speech to the European Parliament on Enlargement, Brussels. 13 October, 1999 (Rasta: [http://europa.eu/rapid/press-release SPEECH-99-130_en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-99-130_en.htm)).
164. Prodi R., President of the European Commission. Speech to the Turkish Grand National Assembly during an official visit in Turkey, Ankara. 15 January, 2004 (Rasta: [http://europa.eu/rapid/press-release SPEECH-04-16_en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-04-16_en.htm)).
165. Rasmussen A. F., Secretary General of NATO. Speech at the 47th Munich Security Conference. 4 February, 2011 (Rasta: <http://www.securityconference.de/Rasmussen-Anders-Fogh.706+M52087573ab0.0.html>).
166. Rehn O., EU Commissioner for Enlargement. “Accession Negotiations with Turkey: The Time for Celebration is Over, Now Comes the Time for Delivery”. Speech at the EU-Turkey Joint Parliamentary Committee, Brussels. 23 November, 2005 (Rasta: [http://europa.eu/rapid/press-release SPEECH-05-716_en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-05-716_en.htm)).
167. Rehn O., EU Commissioner for Enlargement. “Enlargement as an Instrument of the EU’s Soft Power”. Speech at the Anna Lindh Award Ceremony, Brussels. 19 October, 2007 (Rasta: [http://europa.eu/rapid/press-release SPEECH-07-642_en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-07-642_en.htm)).
168. Rehn O., EU Commissioner for Enlargement. “EU and Turkey on the Threshold of a New Phase”. Speech at the European Parliament Plenary Session, Strasbourg. 13 December, 2004 (Rasta: http://www.eu-un.europa.eu/articles/en/article_4149_en.htm).
169. Rehn O., EU Commissioner for Enlargement. “EU Enlargement under Stress – the Policy of Consolidation, Conditionality and Communication”. Speech at the Institute for European Policy, Berlin. 12 July, 2005 (Rasta: [http://www.europa.eu/rapid/press-release SPEECH-05-438_en.pdf](http://www.europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-05-438_en.pdf)).

170. Rehn O., EU Commissioner for Enlargement. “The EU - from Civilian Power to Premier League Security Policy Player?”. Speech at the Forum of Heads of Mission, Helsinki. 27 August, 2008 (Rasta: [http://europa.eu/rapid/press-release SPEECH-08-399 en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-08-399_en.htm)).
171. Rehn O., EU Commissioner for Enlargement. “The Plan C for Enlargement”. Speech before the European Parliament Foreign Affairs Committee, Brussels. 21 June, 2005 (Rasta: [http://europa.eu/rapid/press-release SPEECH-05-369 en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-05-369_en.htm)).
172. Oral presentation by Mr. Gil Carlos Rodríguez Iglesias, President of the Court of Justice of the European Communities, to the Discussion Circle on the Court of Justice. 17 February, 2003. The European Convention CONV572/03 (Rasta: http://european-convention.eu.int/EN/doc_register/doc_registerdd18.html?lang=EN&Content=CERCLEI).
173. Sarkozy N. Speech at the 15th Ambassadors’ Conference, Paris. 27 August, 2007 (Rasta: <http://www.ambafrance-uk.org/President-Sarkozy-s-speech>).
174. Sarkozy N. Speech at the Meeting on Europe, Strasbourg. 2 July, 2007 (Rasta: <http://www.ambafrance-uk.org/President-Sarkozy-s-Strasbourg>).
175. Sarkozy N. Speech to the European Parliament, Strasbourg. 16 December, 2008 (Rasta: <http://www.ambafrance-ca.org/Speech-by-M-Nicolas-Sarkozy>).
176. Sezer A. N. Address to the Israeli Knesset, Jerusalem. 7 June, 2006 (Rasta: http://www.knesset.gov.il/description/eng/doc/speech_sezer_2006_eng.pdf).
177. Straw J. Speech on the future of the EU, Hague. 21 February, 2002 (Rasta: <http://www.theguardian.com/world/2002/feb/21/eu.speeches>).
178. Thatcher M. “Shaping a New Global Community”. Speech at the The Aspen Institute, Aspen, Colorado. 5 August, 1990 (Rasta: <http://www.margaretthatcher.org/document/108174>).
179. Van den Broek H., EU Commissioner for External Relations. “The Czech Republic and EU Enlargement”. Speech at the The Bohemia Foundation, Prague. 23 January, 1997 (Rasta: [http://europa.eu/rapid/press-release SPEECH-97-14 en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-97-14_en.htm)).
180. Védrine H. Speech at the Africa–France Summit, Yaoundé. 16 January, 2001 (Rasta: <http://www.ambafrance-uk.org/Africa-France-summit-Speech-by-M>).
181. Verheugen G., EU Commissioner for Enlargement. “Enlargement is Irreversible”. Speech at the Debate on EU Enlargement in the European Parliament, Strasbourg. 3 October, 2000 (Rasta: [http://europa.eu/rapid/press-release SPEECH-00-351 en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-00-351_en.htm)).
182. Verheugen G., EU Commissioner for Enlargement. “Enlargement: Speed and Quality”. Speech at the at the Conference “The Second Decade towards a New and Integrated Europe”, Hague. 4 November, 1999 (Rasta: [http://europa.eu/rapid/press-release SPEECH-99-151 en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-99-151_en.htm)).
183. Verheugen G., EU Commissioner for Enlargement. “EU Enlargement and the Union’s Neighbourhood Policy”. Speech at the Diplomatic Academy, Moscow. 27 October, 2003 (Rasta: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/verheugen-russia-eu_enlargement_and_the_union_en.pdf).

184. Verheugen G., EU Commissioner for Enlargement. Speech at the Debate on EU Enlargement in the European Parliament, Strasbourg. 4 September, 2001 (Rasta: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-01-363_en.htm).
185. Verheugen G., EU Commissioner for Enterprise and Industry. "Turkey Belongs to Europe". Speech to the Turkish Industry and Business Association TÜSİAD, Ankara. 19 January, 2007 (Rasta: http://www.eu-un.europa.eu/articles/en/article_6707_en.htm).

Žiniasklaidoje publikuotos nuomonės ir interviu

186. Erdoğan R. T. The Robust Man of Europe: Turkey Has Vigor the EU Needs Badly. *Newsweek*, 2011-01-17 (Rasta: <http://www.newsweek.com/erdogan-turkey-has-vigor-eu-needs-badly-66985>).
187. Barroso J. M. Europe's Rising Global Role. *The Guardian*, 2010-01-03 (Rasta: <http://www.theguardian.com/commentisfree/2010/jan/03/europe-global-role#>).
188. Giscard d'Estaing V. A Better European Bridge to Turkey. *Financial Times*, 2004-11-24 (Rasta: <http://www.ft.com/intl/cms/s/1/263d9778-3e4b-11d9-a9d7-00000e2511c8.html#axzz35rbGvrdw>).
189. Hollande F. The Europe I Want. *Le Monde*, 2014-05-09 (Rasta: <http://www.ambafrance-uk.org/Francois-Hollande-sets-out-his>).
190. Moravcsik A. Soft Power's Libyan Triumph. *Financial Times*, 2007-07-29 (Rasta: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/26247394-3dd3-11dc-8f6a-0000779fd2ac.html>).
191. Rehn O. Values Define Europe, Not Borders. *Financial Times*, 2005-01-04 (Rasta: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/26bde788-5df5-11d9-ac01-00000e2511c8.html#axzz37RuJF500>).
192. Interview with Egemen Bağış. *Euronews*, 2012-02-10 (Rasta: <http://www.euronews.com/2012/02/10/egemen-bagis-the-eu-must-accept-turkey>).
193. Interview with Nicolas Sarkozy. *International Herald Tribune*, 2007-01-31 (Rasta: <http://www.nytimes.com/2007/02/01/world/europe/01iht-web.0131sarkotext.4427470.html?pagewanted=all&r=0>).

Pranešimai spaudai:

194. Statement by the Turkish Government on 14 December 1997, concerning the Presidency Conclusions of the European Council held on 12-13 December 1997 in Luxembourg. Center for Strategic Research (SAM) of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey. Rasta: <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/STATEMENT-OF-GOVERNMENT.pdf>.
195. Statement by the Turkish Ministry of Foreign Affairs on 14 December 1997, concerning the Presidency Conclusions of the European Council held on 12-13 December 1997 in Luxembourg. Center for Strategic Research (SAM) of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey. Rasta: <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/STATEMENT-OF-MFA.pdf>.
196. Council of the European Union. 2770th Meeting: General Affairs and External Relations. 16289/06 (Presse 352) Press Release. 11/12/2006, Brussels (Rasta: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/gena/92122.pdf).

197. Council of the European Union. Joint Declaration on the EU-Ukraine Association Agreement. EU-Ukraine Summit in Paris, 9 September, 2008. 12812/08 (Presse 247) Press Release. 09/09/2008, Brussels (Rasta: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/er/102633.pdf).

Oficialių tinklalapių informacija:

198. Council of the European Union. EU Battlegroups. Rasta: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/esdp/91624.pdf (Žiūrėta: 2013 12 04).

199. European Commission. Economic and Monetary Union. Rasta: http://ec.europa.eu/economy_finance/euro/emu/index_en.htm (Žiūrėta: 2013 11 12).

200. European Commission. Adopting the Euro / Who can join and when. Rasta: http://ec.europa.eu/economy_finance/euro/adoption/who_can_join/index_en.htm (Žiūrėta: 2013 12 28).

201. European Commission. Financial Programming and Budget. Rasta: http://ec.europa.eu/budget/index_en.cfm (Žiūrėta: 2013 11 18).

202. European Commission. Regional Policy. Rasta: http://ec.europa.eu/regional_policy/how/principles/index_en.cfm (Žiūrėta: 2013 11 19).

203. European Commission. Trade / Tunisia. Rasta: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/tunisia> (Žiūrėta: 2014 01 15).

204. European External Action Service. Association Agreements. Rasta: <http://eeas.europa.eu/association/> (Žiūrėta: 2014 01 20).

205. European External Action Service. European Neighbourhood Policy / How does it work?. Rasta: http://eeas.europa.eu/enp/how-it-works/index_en.htm (Žiūrėta: 2014 01 15).

206. European External Action Service. Progress Reports. Rasta: http://eeas.europa.eu/enp/documents/progress-reports/index_en.htm (Žiūrėta: 2014 01 23).

207. Eurozone Portal. The Stability and Growth Pact. Rasta: <http://www.eurozone.europa.eu/euro-area/topics/stability-and-growth-pact> (Žiūrėta: 2013 12 28).

208. International Monetary Fund. COFER: Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves. Rasta: <http://www.imf.org/External/np/sta/cofer/eng/index.htm> (Žiūrėta: 2013 11 26).

209. Justice and Development Party Programme. Rasta: <https://www.akparti.org.tr/english/akparti/parti-programme> (Žiūrėta: 2014 05 01).

210. Ministry of Foreign Affairs, Republic of Turkey. Synopsis of the Turkish Foreign Policy. Rasta: <http://www.mfa.gov.tr/synopsis-of-the-turkish-foreign-policy.en.mfa> (Žiūrėta: 2014 04 02).

211. Ministry of Foreign Affairs, Republic of Turkey. Turkey–EU Relations. Rasta: <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-the-european-union.en.mfa> (Žiūrėta: 2014 06 09).

212. United States Environmental Protection Agency. Global Greenhouse Gas Emissions Data. Rasta: <http://www.epa.gov/climatechange/ghgemissions/global.html> (Žiūrėta: 2013 11 26).

Informaciniai leidiniai ir brošiūros:

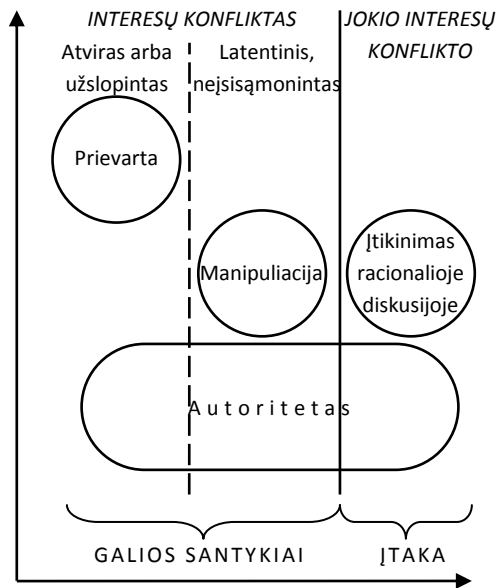
213. European Commission. *Taking Europe to the World: 50 Years of the European Commission's External Service* (brochure). Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2004. (Rasta: http://eeas.europa.eu/delegations/docs/50_years_brochure_en.pdf).
214. Europos Sąjungos Taryba. *Europos saugumo strategija*. Liuksemburgas: Europos Sąjungos leidinių biuras, 2009. (Rasta: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC7809568LTC.pdf).

Europos Teisingumo Teismo sprendimai:

215. Judgment of the Court. Case 12/86 Demirel v. Schwäbisch Gmünd. 30 September, 1987. Rasta: <http://curia.europa.eu/>.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1. Schema: *Galios santykiai pagal Steveną Lukes'ą*

Šaltinis: Lukes S. *Power: A Radical View*. 2nd ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005. p. 36.

Priedas Nr. 2. Lentelė: *Sprendimų priėmimas ir formaliosios ES veikėjų galios plėtros procese*

Stojimo proceso etapas	Teisinis reglamentavimas	Europos Komisijos įgaliojimai	Europos Parlamento įgaliojimai	Valstybių narių įgaliojimai	
				Tarybos formate	individualiai
Asociacijos sutarties sudarymas	Sutarties dėl ES veikimo 217 straipsnis	teikia projektą	pritaria	pritaria kvalifikuota dauguma	kiekviena ratifikuoja „mišrios kompetencijos“ (t.y., ne tik prekybos) sutartis
Stojimo partnerystės (europinės partnerystės) programos priėmimas	Tarybos reglamentas Nr. 622/98/EB (ir Tarybos reglamentas Nr. 533/2004/EB)	teikia projektą	pritaria	pritaria kvalifikuota dauguma	–
Tarpvyriausybių derybų dėl narystės pradžia	ES sutarties 49 straipsnis	rekomenduoja (teikia neįpareigojančią Nuomonę)	–	pritaria vienbalsiai	–
Derėjimasis su kandidate dėl narystės sąlygų	<i>Detaliai nereglamentuota jokiuose teisės aktuose, tačiau remiamasi ankstesne praktika</i>	ruošia Derybų plano (<i>Negotiating Framework</i>) ir bendrosios derybinės pozicijos projektą	–	pritaria vienbalsiai bendrajai derybinei pozicijai ir kiekvieno derybinio skyriaus atidarymui / uždarymui	derybas vykdo pirmininkaujanti valstybės narė derybininkai
Naujos narės priėmimas (<i>de jure</i> pritarimas suderėtai stojimo sutarčiai)	ES sutarties 49 straipsnis	–	pritaria	pritaria vienbalsiai	kiekviena ratifikuoja

Šaltinis: Sedelmeier U. *Enlargement: From Rules for Accession to a Policy towards Europe* // Wallace H., Pollack M., Young A. (eds.). *Policy-Making in the European Union*. 6th ed. New York: Oxford University Press, 2010. p. 409.

Priedas Nr. 3. Lentelē: ES biudžeto „donorēs“ (-) ir „recipientēs“ (+)

(Milijonais euru)	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Beļģija	-323,2	-745,2	-517,7	-779,7	-536,1	-607,5	-709,9	-868,2	-720,6	-1.663,9	-1.466,4	-1.369,6
Čekija	-	-	-	-	272,2	178,0	386,2	656,7	1.178,0	1.702,5	2.079,3	1.455,2
Dānija	239,6	-223,1	-169,1	-220,0	-224,6	-265,3	-505,2	-604,4	-543,2	-969,5	-615,3	-836,6
Vokietija	-8.232,4	-6.971,5	-4.954,0	-7.605,4	-7.140,4	-6.064,3	-6.325,2	-7.4215,2	-8.774,3	-6.357,5	-9.223,6	-9.002,5
Estija	-	-	-	-	145,0	154,3	176,4	226,2	227,4	573,0	672,7	350,4
Graikija	4.380,6	4.503,6	3.375,7	3.358,3	4.163,3	3.900,5	5.102,3	5.437,2	6.279,7	3.121,0	3.597,4	4.622,6
Īspanija	5.263,6	7.661,2	8.859,4	8.704,9	8.502,3	6.017,8	3.811,7	3.615,8	2.813,2	1.1817,7	4.100,9	2.995,0
Prancūzija	-676,6	-2.043,4	-2.218,4	-1.976,1	-3.050,7	-2.883,5	-3.012,5	-2.997,3	-3.842,7	-5.872,7	-5.534,8	-6.405,8
Airija	1.719,5	1.198,3	1.574,1	1.559,0	1.593,8	1.136,6	1.080,5	662,1	566,1	-47,5	803,9	383,8
Itālija	1.231,2	-2.030,9	-2.917,1	-849,8	-2.946,9	-2.199,0	-1.731,8	-2.013,5	-4.101,4	-5.058,5	-4.534,0	-5.933,0
Kipras	-	-	-	-	63,5	90,3	102,4	-10,5	-17,7	-2,3	10,6	6,9
Latvija	-	-	-	-	197,7	263,9	255,5	488,8	407,0	501,5	674,2	731,3
Lietuva	-	-	-	-	369,3	476,4	585,3	793,2	842,6	1.493,3	1.358,4	1.368,0
Liuksemburgas	-54,6	-140,0	-48,1	-57,2	-93,6	-86,8	-60,2	-139,8	-22,1	-100,2	-41,9	-75,0
Vengrija	-	-	-	-	193,4	590,1	1.115,0	1.605,9	1.111,7	2.719,4	2.748,4	4.418,3
Malta	-	-	-	-	45,0	90,0	101,0	28,1	30,0	8,6	52,9	67,0
Nyderlandai	-1.543,9	-2.259,9	-2.171,3	-1.942,2	-2.034,9	-2.636,6	-2.587,6	-2.864,3	-2.678,2	117,7	-1.833,1	-2.214,0
Austrija	-435,5	-542,4	-212,6	-330,9	-365,1	-277,9	-301,5	-563,2	-356,4	-402,1	-677,0	-805,1
Lenkija	-	-	-	-	1.438,3	1.853,2	2.997,6	5.136,4	4.441,7	6.337,1	8.427,5	10.975,1
Portugālija	2.128,2	1.773,8	2.682,7	3.476,3	3.124,0	2.378,0	2.291,7	2.474,4	2.695,1	2.150,7	2.622,6	2.983,7
Slovēnija	-	-	-	-	109,7	101,5	142,8	88,6	113,8	241,9	424,1	490,1
Slovākija	-	-	-	-	169,2	270,9	323,2	617,8	725,6	542,1	1.349,6	1.160,6
Suomija	275,9	-153,0	-4,9	-26,7	-69,6	-84,8	-241,0	-171,6	-318,5	-544,2	-300,2	-652,1
Švedija	-1.058,7	-982,9	-750,4	-945,6	-1.059,8	-866,9	-856,6	-994,8	-1.463,1	-85,6	-1.211,4	-1.325,4
JK	-2.913,7	955,4	-2.528,4	-2.364,9	-2.864,9	-1.529,0	-2.140,2	-4.155,3	-844,3	-1.903,3	-5.625,9	-5.565,6
Bulgārija	-	-	-	-	-	-	-	335,1	669,6	624,2	895,5	725,4
Rumunija	-	-	-	-	-	-	-	595,8	1.581,0	1.692,5	1.245,2	1.451,5

Šaltinis: EU Information Centre of Folketinget (http://www.eu-oplysningen.dk/euo_en/spsv/all/79/).

Priedas Nr. 4. Lentelė: *ES valstybių narių preferencijos dėl Turkijos narystės*

Valstybė narė	1997	1999	2004/2005	2006
Austrija	–	–	–	–
Kipras	n.n.	n.n..	–	–
Danija	–	–	+	+ / –
Prancūzija	+	+	+ / –	–
Vokietija	–	+	+ / –	–
Graikija	–	+	–	–
Nyderlandai	–	–	+ / –	–
Lenkija	n.n.	n.n.	+	+
Italija	+	+	+	+
Jungtinė Karalystė	+	+	+	+

Šaltinis: Schimmelfennig F. Entrapped Again: The Way to EU Membership Negotiations with Turkey // *International Politics*, 2009, Vol. 46, No. 4, p. 417 (paaiškinimai: „+“ - už, „-“ - prieš, „+ / –“ - svyruojanti, „n.n.“ - dar ne narė).

Priedas Nr. 5. Interviu tekstas.

Respondentas: Mr. Osman Faruk Loğoğlu, Member of the Turkish Grand National Assembly (Foreign Relations Committee), Vice-President of the CHP Party.

Vieta ir laikas: Ankara, 2013 gegužės 7 d., 15.00-15.40 val.

Apklausejas: Vytautas Isoda.

1.

V.I.: How would you define Turkey in geopolitical, in historical, in cultural terms? How would you present it to others?

F.L.: Turkey has a unique identity. Mostly it is European, but in terms of culture and religion it's unlike most of the European countries. Historically, though, we have been intimately entangled with [Europe] for at least the past 750 years. We have a mutual history; not necessarily a mutual narrative, but a mutual history. So in terms of basic impulses and orientations of – whether we're looking at the Ottoman Empire or its successor the Turkish Republic – our face has been turned towards the West. It is what made Turkey different from the other Muslim countries in the region – our intense, intimate, and comprehensive relations with the West. So it is essentially a European country with Oriental or Orientalist characteristics in terms of culture and religion.

2.

V.I.: You mentioned that Turkey has an at least partially European identity...

F.L.: I said „mostly European“

V.I.: ...Yes, – a mostly European identity. Could you specify, what makes Turkey European? How do the Turkish state officials – the political elite – express this „Europeaness“? and how do the Turkish people express their European identity?

F.L.: We can look at the concrete indications: Turkey is a member of NATO; Turkey is a member of the Council of Europe; Turkey is a member of all the major European institutions, – including an accession candidate to the European Union. This alone makes Turkey different from all the other countries in the region; all the other Muslim countries in the region. Turkish territory is partly in Europe – a small part, but still. And I think the lifestyle of the Turks is more like in Europe rather than Middle East; even though lifestyles and a lot of other things are changing in Turkey in a conservative direction.

3.

V.I.: I know that you've been a diplomat for many years, so maybe you remember some concrete details: why, would you say, Turkey applied for full membership in the European Communities back in 1987? What were the motives underlining this application?

F.L.: The motives were laid down in 1963 when Turkey signed an association agreement with the European Economic Community. It is the only association agreement to date that envisions

full accession, full membership for Turkey. It means that Turkey much earlier than most current EU members made its choice for Europe, and for the European Union.

V.I.: OK, but what would you say were Turkey's key motives for application? – economic or...?

F.L.: Motives? Well...In 1963 Turkey is still a very young member of NATO, Europe is still struggling, the EEC has just been established. Turkey wanted a firm identification with the Euro-Atlantic community...

V.I.: By EC membership to affirm its status within the international community?

F.L.: Within the Euro-Atlantic community, I'd say.

V.I.: I see, OK.

4.

V.I.: When you talk about the Turkish-EU relations what do you usually mean by „the EU“? In the accession process, who would you say Turkey is primarily dealing with when trying to win the approval for its membership in the EU – with the European Commission or with governments of the member states on a separate basis?

F.L.: Naturally, of course, it's both...

V.I.: Well yes – it's both – of course. But in what ways..?

F.L.: ...There is a lot of „give-and-take“ with the European Commission. Then there is the bilateral business with EU members and there is also the EU business with EU members. In terms of time allocation, I don't know the percentage of relations with the Commission...But it is an ongoing, continuous, and intense relationship whether at the level of EU institutions or at the bilateral level with the member countries.

V.I.: And are the issues that you face in your relations with the Commission and with member states different?

F.L.: I mean, you have to differentiate between that and the bilateral relations of Turkey with, let's say, Germany – which is very important. Of course, Turkey–EU relationship is also a part of its bilateral relationship with Germany or with France. Sometimes it is Turkey's EU accession that rises to the top and becomes a number one agenda even in bilateral context.

5.

V.I.: When trying to reach this ultimate goal of EU membership, does the Turkish government model its actions on a particular example of other countries which successfully joined the EU in the past?

F.L.: No. I think...

V.I.: So you think Turkey is a peculiar case?

F.L.: ...I think the standards for Turkey are the Copenhagen criteria. That is what we are trying to fulfil. Turkey originally took its civil law from Switzerland, penal law from France, and so forth. But nowadays...Not that this government is doing enough, but Turkey must meet the Copenhagen criteria for full membership, as well as other EU standards and the Council of Europe standards in terms of rule of law, gender equality and secularism, human rights, basic freedoms and so forth.

V.I.: So the benchmarks are clear and you don't need any particular model?

F.L.: Yes.

6.

V.I.: In the process of accession, what, according to you, is the candidate country obligated to do – in a moral, legal, or any other sense – and what are the duties of the EU? – Again, can you differentiate between the role of the European Commission and the role of the Council of EU member states?

F.L.: That is fairly simple. For an accession candidate country, like Turkey, its responsibility is to meet the criteria. And for the EU the main obligation is to apply the same standards for all the countries.

V.I.: You mean no double standards?

F.L.: No double standards, no multi-standards.

V.I.: That's the main expectation that you have about the EU?

F.L.: Yes.

7.

V.I.: How would you personally evaluate the already established practice for the Commission to issue annual reports on the candidate's progress towards accession and the fact that EU is unilaterally raising benchmarks – tasks – for the candidate to fulfil?

Is it reasonable, fair, effective and efficient in terms of both sides reaching their goals? is the Commission being impartial in its judgement? in short, is it a good practice to be continued?

F.L.: I think it's a fair exercise, functional exercise, good exercise. Not that everything written in progress reports reflects the realities of Turkey. Sometimes it's more, sometimes it's less than what actually exists in Turkey. The point and problem is not so much with the contents of the progress reports; the point is what the Turkish authorities do with the criticisms and expectations expressed in these reports. In recent years the current government of Turkey has really pushed aside the goal of full membership in the European Union. They pay lip service to it, but really they haven't been doing anything concrete in terms of progress that would facilitate Turkey's EU accession. The Turkish government is criticizing the EU for not wanting Turkey, and the EU member states are criticizing Turkey for not doing enough. And I think it fits the interests of both sides. Europe doesn't want Turkey. Turkey says „well, I don't care. I can go some other direction, including the Shanghai Cooperation Organisation“ as suggested by the Prime Minister.

8.

V.I.: What you just mentioned actually brings me to my last question, but later I will come back and add the other questions that I have; So what you said is that there was a general decline of Turkey's aspiration to become an EU member? Is that right?

F.L.: Over the last 5 years.

V.I.: Over the last 5 years?

F.L.: Yes.

V.I.: I see...

F.L.: ...when the accession negotiation slowed down due to a variety of reasons – but especially because of the position taken by the so-called government of Cyprus, and the EU...and France, that have been blocking certain chapters for the past 2 or 3 years. Therefore the Turkish government has not really taken ownership of the EU accession. The Turkish government has really expressed an excess sense of confidence saying „We don't need the EU. If they don't want us, we don't need them“. This type of attitude hasn't played well with the public enthusiasm for the EU membership which has gone down from ups of about 75 percent to downs of about 30 percent...

V.I.: So in a sense the general public is following the government's lead?

F.L.: Yes. But I think that it's mostly the government's doing. It's not based on objective evaluations by the public in Turkey.

9.

V.I.: If you had to reflect on the last 10 to 20 years – let's say since 1987 – what particular events, statements made by Turkey, or policy measures taken by the Turkish government would you consider as mistakes made by Turkey in terms of reaching the goal of EU accession? – if you can remember any, and if you deem them as „mistakes“ in terms of relying on a wrong strategy, or in any sense of the word „mistake“.

F.L.: It's not a single act, I think, – it's a chain of events in Turkey, especially in the last 5 years, which was the third term of the current government in power. Turkish democracy has rolled backwards. There is no rule of law. There is no separation of powers. The judiciary is not independent. Freedom of expression is restricted. Freedom of press is under government control; self-censored, auto-censored, or whatever. Hundreds of journalists are in prison. Freedom of conscience is under attack. Secularism is under attack in Turkey. Social injustice is growing in Turkey. There's a small group of people getting richer all the time, and the masses are just living at subsistence level. But if you're asking me what the biggest mistake this government has made domestically, it is its efforts to terminate the independence of the judiciary in Turkey which has reflected negatively on the rule of law in Turkey, the basic character of a democracy. This is the primary charter of the Council of Europe – the rule of law. Without the rule of law you cannot have democracy. With the rule of law you not necessarily have democracy, but democracy

cannot exist without the rule of law. The Turkish government has made every move to take control of the judiciary. And they have done it.

V.I.: OK. So although these are issues of the domestic politics, you would consider them as mistakes also in terms of the foreign policy goal of EU membership?

F.L.: Yes. Because Turkey is no longer a democracy by the European Union standards.

V.I.: OK.

10.

V.I. ..Now, on the other hand, can you remember and point out any cases when the EU did not meet Turkey's expectations? Not only after it became an official candidate – which is relatively recently – but also before 1999.

F.L.: I think there are two basic mistakes that the EU did vis-a-vis Turkey. One was when they took Greece as a full member. They put a provision saying that Greek-Turkish issues would be resolved. It was a type of a condition. But these issues have never been resolved and Greece has been made a member. About 15 years later the EU repeated the same mistake. In Dublin in 1996, I think, they established that Turkey's EU accession depended on the resolution of the problem of Cyprus. So the connection with Cyprus was the second big mistake that the European Union did vis-a-vis Turkey. I will not talk about the separate individual attitudes of countries like France or Germany at different times. French leaders, German leaders have opposed Turkish membership. But I never took those seriously, because the public opinion surveys made in Europe established a fundamental truth very clearly. When they ask questions about Turkey, two questions stand out. One is: they ask the European public „Do you want to see Turkey as a member of the European Union?“. The answer is „No“ accross the borders. High percentage, more than 50%. Nobody wants Turkey. They give the second question to the same public „Do you think Turkey is going to become a member of the European Union anyway?“. The answer is „Yes“. So that's the dilemma: you don't want it, but you know it's going to happen. And that's exactly the truth: it is going to happen.

V.I.: And the issues with Greece that you mentioned, and the conditions that were raised – do you think those were double standards applied because Turkey was not accepted as a member and Greece was?

F.L.: They [the standards] were not fulfilled. Their own treaty says „we don't accept any country as a full member that has problems with its neighbours“.

V.I.: Yes, that's right.

F.L.: ..And the same applies to Greece. And to Cyprus. Cyprus is an unresolved problem. But they took them in.

V.I.: I see...

V.I.: Thank you very much for your answers. Do you expect any progress to happen during the Lithuanian presidency of the EU?

F.L.: I think the Baltic countries and Turkey did enjoy and will enjoy a special relationship historically. There is no reason why there should be any opposition to Turkey's membership. The question is how much of the accession negotiation will see the light of the day; how many chapters, what chapters. That depends on the presidency.

V.I.: But you see the Baltic states as generally in favour of the Turkish membership?

F.L.: Yes.

V.I.: OK. Thank you once again for your answers.

Priedas Nr. 6. Interviu tekstas.

Respondentė: Ms. Sermin Balik, Member of the Turkish Grand National Assembly (Internal Affairs Committee) from AKP Party.

Vieta ir laikas: Vilnius, 2013 birželio 6 d., 17.15-18.00 val.

Apklausejas: Vytautas Isoda.

1.

V.I.: How would you define Turkey in historical, in geographical – or geopolitical – and in cultural terms?

S.B.: Throughout the history Turkey has been in connection with its geography, its climate, with its natural riches and natural beauties. But if you want me to answer this question with only one sentence, I would say that „if Lithuania is an amber, Turkey is a diamond“. And throughout the history in its political and its cultural ways it has always been a point of intersection.

V.I.: An intersection between what?

S.B.: It is an intersection between the East and the West, between the other cultures and Islam, and also between Asia and Europe. It has been a point of intersection between ethnicities, religions, lots of races, and it has been a territory that the language of humanity is spoken.

V.I.: Alongside the many adjectives that you just used, you also said that Turkey has historically been in connection with Europe. Would you say that Turkey is a European country among other identifications it assumed? besides being an islamic country and so on, it also is a European country?

S.B.: Turkey is a country that is proud of its past. You know that Turkey has ruled a very large landmass. And whoever lived on that landmass Turks have always been respectful of their culture and their religion. If you are asking whether Turkey is a European country, you have to come to Turkey and see it. Turkey is a very developed country that is in peace with its past, in peace with its traditions, but at the same time a reformed country. If you are asking in one word, then yes – Turkey is a European country.

2.

V.I.: And in terms of domestic and foreign policy of the government, what makes Turkey European? – You already almost answered this question...

S.B.: With its developed economy, Turkey is a country with no debts and a country that currently has no financial crisis. With its three state-owned banks Turkey helps its very stable and powerful economy. And with its education system Turkey is actually better than many European countries. In its unemployment rate Turkey is better than many European countries again. In terms of human rights Turkey is a very free country, very developed country in that matter, a country that everybody can live free in, and a country that is peaceful over any kind of society.

3.

V.I.: If you were already in politics by 1987, maybe you remember. But if you don't, you can just speculate and give your view, why Turkey applied for full membership in the European Communities in 1987? What were the motives underlining this application?

S.B.: You're asking why in 1987...?

V.I.: Yes, why they applied? What were they expecting of this membership? What were the motives?

S.B.: That was the year when Turkey was developing rapidly with a good government in power. And those days Turkey was facing the West, starting to westernize, and the economy was growing again. That is why we thought we should be in the European Union. We thought we needed to be living like a European country, for our people to have better life standards, better welfare, to further develop our economy and take the advantages of being an EU member. That is why we applied for full membership in the European Union.

V.I.: So to sum up, the reasons were firstly economic?

S.B.: Both economic and human concerns. Currently throughout the ongoing negotiations we have changed almost one third of our constitution. We did this not just because we wanted to be a full member of the European Union, but to improve the quality of life that our people are living, and of course to increase our country's prestige.

V.I.: OK, I see. Let us now move to more particular questions.

4.

V.I.: When you talk about the Turkish-EU relations what do you usually mean by „the EU“? In your mind do you identify it with the European Commission or the 27 governments of the member states?

Let me also put it this way: When you are trying to win the approval for Turkey's membership, which do you think is the key institution for becoming a member? Do you have to create a favourable view in the eyes of the Commission or in the eyes of the governments of the member states?

S.B.: Currently the member states of the European Union are in an economic crisis; most of them actually, not all. This has a very negative effect on the negotiation between Turkey and the EU, because this economic situation results in a racist and aggressive attitude in the European Union member states. When we think this way, we see that the attitudes of the member states are very important. Particularly if you look at the situation with Cyprus, you can see that 14 chapters are blocked just because they are linked – directly or not – with Cyprus. So I think that the Commission and the member states are equally important.

V.I.: I see.

5.

V.I.: In its struggle for EU membership, does the Turkish government compare its country to any other candidates of the past or current candidates? Does it follow a particular example of another country or model its actions on another country's path to EU membership?

S.B.: No, I don't think that is the case. Because our country has its own values, its own criteria, so I don't think that any type of modelling would be possible. If you look at the example of Lithuania, Lithuania has been a member for ten years. Croatia which started the negotiation period together with us has become a member this year. Well, almost. So we think that there are many double standards, and that one of them is that we are the only country which is negotiating with the EU and has visa problems with the EU. Turkey is the only candidate country to which visa regime is applied. So I think the balances between the countries, the balances of the region result in different criteria. The EU doesn't have standard criteria for every single country.

6.

V.I.: Now, the next question is more general, but you can use the example of Turkey. In the process of accession, what, according to you, is the candidate country obligated to do, what are its obligations and duties? and what are the duties of the EU? – Again, you can differentiate between the obligations of the European Commission and the obligations of the governments of the member states that comprise the Council of EU.

I'm using the word „obligations“ in the broadest possible sense – moral, legal, political obligations.

S.B.: The first thing is human rights and their violations. This has many areas – economic, trade, education. These criteria should be raised, and they should do this for the sake of the people. Throughout the accession period double standards should be lifted, blocked chapters should be opened. Four chapters are blocked by France because they are directly linked to our membership. And 14 chapters are blocked by Southern Cyprus. We have already done a lot with regards to these chapters and we have already met many criteria on these chapters, but these chapters have not been opened yet. And because we are not a member of the EU, it affects our trade negatively.

V.I.: So the main duty or expectation about the EU is for it not to apply double standards?

S.B.: I think the negotiation for EU membership should be much more based on these criteria, and not the political balances, political conflicts. Instead it should solely be about meeting the criteria.

V.I.: OK.

7.

V.I.: How would you personally evaluate this already established practice when the Commission is issuing annual reports on the candidate's progress towards accession and raising benchmarks – tasks – for the candidate country to fulfil?

Is it a good practice if you had to judge? Do you think the Commission is being impartial in these reports?

S.B.: If the Commission was impartial in these matters we wouldn't still be a candidate for 50 years.

V.I.: I see.

S.B.: We believe that everybody is born equal and should live as equal. So we think that the criteria should not change with time, and everybody should meet these criteria.

V.I.: OK. But the situation in each country is different. When the Commission is evaluating the candidates it may find a different situation in one of them in some respects. So the benchmarks are naturally different. For example, for Lithuania the main criteria were economic, and it couldn't meet them for 5 years, and Turkey – as far as I know – had more problems with the political criteria.

S.B.: I don't believe that Turkey has many problems with the political criteria. Currently we have a constitution that was written in the coup d'état period. We are now working very hard on a civilian constitution. When we do this, after we succeed on this task, I think a lot will change. We will meet most of the political criteria. And many international financial grading institutions are upgrading Turkey's status. Turkey has trade connections with many countries around the world, almost all of them, and has many investments abroad. So Turkey is a very powerful country for that matter. I could tell you a lot more about what we have done recently. We know that uncontrolled immigration is one of the biggest problems of the EU. A new law on immigration has just been put before our parliament and was adopted. To meet the requirements of the European Court of Human Rights we have just established an ombudsman institution.

8.

V.I.: What particular events, or policy measures taken by the Turkish government since 1987 would you consider as mistakes made by Turkey? – if you can remember any that you deem as „mistakes“.

In other words, is there something you wish Turkey had done differently?

S.B.: Until 11 years ago, before the rule of the Justice and Development Party, we had many instabilities and early elections. This all has taken a lot from the development of our country. But I can say that there was not a single mistake for the last 11 years. We have developed enormously in matters of human rights, economy. And Turkey now is a country that can help other countries that need help. Turkey currently has very powerful dreams about the future.

V.I.: OK. If that's all the time we had, I want to thank you very much for the interview.

Priedas Nr. 7. Interviu tekstas.

Respondentė: Ms. Z. S., Counsellor of the Turkish Embassy in Lithuania, Deputy Head of the Mission.

Vieta ir laikas: Vilnius, 2014 balandžio 18 d., 16.25-17.30 val.

Apklausejas: Vytautas Isoda.

1.

V.I.: Article 49 of the EU Treaty states that only a European country can become an EU member. In terms of long-term government policies of the Republic of Turkey – especially foreign policy, as this is your field of expertise – how would you say the Turkish government is expressing Turkey's European identity? What makes it a European country in terms of policies? Also, from your experience, would you say Turkey is more or less recognized as a European country by your foreign counterparts (including by officials of international organizations)?

Z.S.: I would most definitely say that Turkey *is* a European country. Geographically it's based in two continents, but still. When you look at the map, you can see that there are countries who are situated to the East from Turkey that are considered European. Also, as you well know, only European countries can apply for membership in the EU and Turkey's application was received favourably in the past, which also states that Turkey is European...

V.I.: Yes, it was recognized as a candidate, after all...

Z.S.: ...And its eligibility as a European country was recognized by member states. There is still some discussions about how European is Turkey, or is Turkey in Asia. These discussions, in my opinion – and it is also the official position of Turkey – are pointless and futile. Because it has been recognized. And when you look into history, you'll find that Turkey – or the Ottoman Empire before the Turkish Republic – played as big a role as the British Empire in shaping European – the Austro-Hungarian or whichever empire you pick – so in shaping the European history. You don't even have to look back to the past that far. Just after the Second World War, Turkey was the gatekeeper of the security of Europe. It was the Easternmost NATO ally. So I find it offending when I hear these discussions. And I don't think it is worth engaging in these discussions. In terms of geography, at least. Culturally, I would say, yes – we're European. But not only. And this is what we're proud of – this difference. You can't expect all countries of a huge continent to be the same as one. You can't expect Italy to be the same as Sweden, or Britain to be the same as Greece, or Croatia to be the same as Germany. You can't expect Turkey to be the same as any of these countries. So yes, we're European. But we're also in the Middle East or close to it. We're in the Balkans, we're a Black Sea coast country, Eastern Mediterranean country. We're in a place where lots of civilizations passed through. And this has influenced our identity in a very very good way. So we consider ourselves to be European and also a bit Middle Eastern maybe. More Middle Eastern than Britain, for example. Yes, we're in the Black Sea region, also in the Mediterranean. So I think we don't have to say „Yes, we're European, full stop“. Of course, we embraced European values. We embraced human rights – all these values that make Europe what it is today. And in that sense Turkey is definitely European. And in terms of policies...

V.I.: Well. You already mentioned being a member of NATO – an ally to the European countries.

Z.S.: Yes, exactly. And if you look into the history, ever since the 18th century and beginning from the times of the Ottoman Empire, the main orientation of our foreign policy was towards the West – integrating with the West. And this has continued ever since. And since the declaration of the Republic, Turkey's orientation is not in question any more. In terms of policy, yes, we're a democracy, a secular democracy based on the respect for human right. I don't know if you had the chance to look at our Constitution...

V.I.: There are constant changes in the Constitution.

Z.S.: Yes, we amended the Constitution. The largest amendment was made in 2010. This Constitution was written in 1982, that is, during the junta period. This is why it needs certain amendments. There are also works to adopt a draft of a new constitution, a more democratic constitution in the coming years. So it's an ongoing effort in Turkey. I don't know if it answers your question.

V.I.: It does.

2.

V.I.: Turkey applied for membership in the European Communities in 1987. The first part of my question is, why would you say Turkey applied for the membership? And then, would you say that over the last 20 to 30 years since that application Turkey's desire to become a member of this organization has decreased or increased? I'm talking not only about the opinion of the general public; would you say that maybe policy-makers are abandoning this goal altogether? How do *you* see it?

Z.S.: Let's start with the application for membership. This isn't when the relations between Turkey and the European Economic Community started. It dates back to the late 1950s. As a result it was in 1963 that this association agreement was signed between Turkey and the European Economic Community. It also set periods for progress in relations. The first was the preparatory stage. And then we had the transitional stage. And then the final stage, which clearly says full membership. So it wasn't an open-ended agreement that goes on forever towards a vague goal. There's a certain goal.

V.I.: You mean a particular commitment? – at least the way *you* understand it.

Z.S.: There's a particular commitment between parties that the main reason for this agreement is eventual accession of Turkey to the European Union...well, the body which is European Union now. So it started there. And of course you have to look at history and politics in a broader sense. Why Turkey didn't apply earlier? You have to take into account the dynamics of European politics during the Cold War, considerations of the Turkish government in power at that time... At that time Turkey and Greece were the Easternmost NATO members and also had problems between themselves. So when you think about policies towards Turkey and Greece, you'd see that there was always a balance between the two in terms of how the EU and the US approached these two countries. Greece decided to apply for membership in 1975, I think. And

Turkey opted not to, at that time, because of certain considerations on the part of the Turkish government. This is the breaking point. It is usually thought that had Turkey applied then, Turkey would now be a member of the EU. Because they wouldn't have been able in those circumstances to say „Yes“ to Greece, and „No“ to Turkey. But this is how history turned out. At the time the government didn't think it was a good idea. And it was in 1987 that Turkey applied to the European Union...Sorry, what was the second part of your question?

V.I.: Has this goal changed? Officially apparently it hasn't. But how do you see it in the circles of policy-makers?

Z.S.: Well, as I said, you can't think of this process apart from everything else what is happening in Europe: the collapse of the Soviet Union and the emergence of the Central and Eastern European countries, their aspirations to become members. All of a sudden we're not the only aspirant country – there are 10 more countries who want to become members. To those countries Europe owed a big debt actually. So all of a sudden those countries plus Turkey and Enlargement becomes something of a larger project than it was in the late 80s or early 90s. Anyway, I wouldn't say it has changed. Definitely not. It is Turkey's strategic goal, which means that it is a national policy. It's not going to be abandoned by one government or another. You said that you can find public opinion polls, and no government in a democratic society can make policies disregarding public opinion.

V.I.: So you think it can affect this process? Because at the moment the public support for EU membership is not so high in Turkey.

Z.S.: No, it isn't high at all.

V.I.: So do you think it can affect the government's strategic goals?

Z.S.: No. As I said, it's a strategic goal. It is not going to be affected. But, as I said, it's up to politicians to increase the support. But it takes two to tango, as I say. I mean Turkey may do all it pleases, but if it doesn't believe in the sincerity of its counterpart, its interlocutor, then it's not going to work. So you cannot think like this all the time: is it going to change, is Turkey going to change its mind? Is it going off track? This isn't how it works. It's a two-way deal. Both sides need to work together to reach a goal. Sometimes we have doubts that our counterparts share this goal with us. Turkey is doing its best to realize this goal, but there are certain realities that cannot be dictated to Turkey. I'm sure you know what I'm talking about. So this is just an ongoing process that we're trying to advance despite some political blockages that have nothing to do with Turkey's EU membership. Technical chapters are being blocked because of political bilateral issues...So it's a real struggle for Turkey.

3.

V.I.: You already stepped on two of my following questions. You mentioned that Turkey could have applied for EU membership earlier in the history. So one of my questions is: what would you consider as mistakes in this struggle for EU membership? If you were to single out certain events, statements or policy measures that the government has taken. And the next question is: What were your biggest disappointments with regards to the behaviour on the part of the EU? I

mean the moments when it did not meet your expectations – you were hoping it would act differently.

Z.S.: Well it's not my place to say that one thing or another was a mistake. We can't think of history and of things as being mistakes. Things just happen and then you shape your policy accordingly and deal with the new realities. This is how it's done. I can't say that this or that was a mistake, it wouldn't be right. And I'm not in the position to say it. Maybe some academicians or people from university can tell you that...

V.I.: And about the EU?

Z.S.: ...But I can tell you the turning points in Turkish–EU relations. I think one of the biggest and most important turning points was 2004 and the Cyprus issue. It was the main, I would say, mistake made by the EU. I think it was a historical mistake that EU made by accepting „Cyprus“ – inverted commas – because we don't recognize this part of Cyprus as „Cyprus“...

V.I.: As representing the whole island?

Z.S.: ...Exactly. This is what I'm saying. I don't know if you know the Cyprus process..?

V.I.: Yes. I read about it. I mean I know the general point of the conflict.

Z.S.: Well I'm not going to go into the details of the Cyprus issue, unless you are particularly interested in this?

V.I.: I was interested in what you consider to be mistakes on the EU part. So you think accepting Cyprus in 2004 wasn't the best move that EU made?

Z.S.: This is putting it gently. I would say it was a historical mistake. I mean this was a mistake because...Let me give you a brief idea, why I think this was the case. For one thing, this enlargement – of which Lithuania was also a part – was a package for 10 countries. And, as I said, the countries of Western Europe, especially Germany, felt some kind of debt to these countries. So it was a priority to make this happen. I think this is something most people agree on. At least as far as I read in books and analyses. So these negotiations were completed, everything was ready. I must say this was also a strategic move by the administration of Southern Cyprus to try to pull this conflict inside the EU, at which they succeeded. They are a member of the EU now, and Turkey isn't. So this was a strategic move to pull this conflict within the EU and make Turkey one party to this conflict and itself and the EU – the other party. It means it wanted the EU on its side. So throughout this negotiation process Turkey was always trying to warn the EU that it wasn't the way to solve this problem. This would just create a deadlock in Cyprus. But with the support of Greece – who was also a member since 1981 – this process was carried forward. In 2004 there was a negotiation over a comprehensive settlement under the auspices of the UN.

V.I.: You mean the Annan plan?

Z.S.: This was where all the parameters for a just solution were lying. In 2004 the Annan plan was drafted. It was the final stage. There were very harsh negotiations on both sides. The

Turkish Cypriot side conceded on a lot of points, the Greek Cypriot side also had to accept points it normally wouldn't. So it was a true compromise in every possible sense...

V.I.: Yes, and then it was left for a referendum...

Z.S.: Exactly. In 2004 – just before the [meeting of the] European Council, I think – it was put to a referendum on both sides of the island. It had already been decided that these 10 countries would become members. And this actually made it easy for Greek Cypriots to say „No“. Had the EU said „solve this problem before you enter“, it would have given the Southern part of Cyprus a push to solve this problem. But they were saying „Whatever the result of the referendum, you're going to be a member tomorrow anyway“. So why would Southern Cyprus settle for anything less than maximum? which it believed at the time it would eventually gain as a member. I think it was Papadopoulos who actually negotiated this settlement. And having negotiated it, he campaigned for it to be rejected! This is absurd! So in the end the Turkish Cypriots said „Yes“ and the Southern part said „No“. I'm not sure about the percentages, you have to check it... So overwhelmingly it was a „Yes“ on the Turkish side and a „No“ on the Greek Cypriot side. And it didn't change anything. Cyprus became a member. Turkish Cypriots were left isolated. It was a historic mistake for Europe. At the time Greece actually threatened to veto the whole process of including the other countries. Since that was the case, I think they found they had no other choice. But I think in terms of the fate of the conflict on the island, Europe did itself and the island no favour taking this decision. It also single-handedly imported an important conflict within its borders. Before this, there was an EU policy not to import within its territorial conflicts. As you know, all countries, before they become members, are required to solve their territorial conflicts. Only then they become members. But this rule was overlooked so conveniently. So basically I think it was a historical mistake, because to this day it continues to plague Turkish–EU relations. I have memorized this, because I really am a true believer in Turkish-EU relations. I do believe in benefits of Turkish membership in the EU to both parties. It's not a one-way thing anymore. It's not like it was in the 90s, when Turkey needed the EU and the EU was just giving out benefits. Right now, the EU as much in need of Turkey as Turkey is in need of the EU, in my opinion. For different reasons, but it's a mutual thing, in my opinion. Anyway, there were more mistakes, but they're all related to this one historical mistake.

V.I.: OK. So at the moment you can't remember any other that's not related to Cyprus?

Z.S.: I don't know. This is the thing. I can talk about other things, but...

V.I.: This one stands out?

Z.S.: ...This is the major one that influenced later events. For example, in 2004, after the rejection of the Annan plan by Southern Cyprus, the Council made a decision to direct trade and financial aid to the Northern part of Cyprus; just to make sure that they don't suffer because of the South's rejection of this plan. When this decision was taken, Cyprus was not one of the decision-making countries yet. But once it became a member, it blocked the implementation of these decisions. So, yes. There were many mistakes made, but the major one, that comes to my mind, is this; in terms of defining and having effect on the course of Turkish relations with the EU.

4.

V.I.: Since Turkey applied for EU membership in 1987 – even more so since 1963, if you count back to this date – the organization itself has changed a lot. Do you consider it to be the same kind of organization? How would you define it at its current state of development? – what is its main purpose, what type of organization is it?

Z.S.: Well I think not even the President of the European Council could answer your question. No-one would be able to say what it is. I think Europe is at a stage when it is actually trying to define itself. It's not the EU of the 1990s. It was much more straightforward. More members means more problems, more voices, more priorities. Every country has its own priority. And with the economic crisis, everything just fell apart, in my opinion. Of course, it didn't fall apart in terms of collapsing, but Europe had to question itself, it tried to redefine what the Union is actually all about. Is it economic, or is it a Union of values? If it is, then what are these values? There are lots of people asking themselves this very question: what is Europe?

V.I.: That's why I'm asking *you* this. Because I was interested how the Turks see it...

Z.S.: Of course. We're not blind to what is going on. We're not just saying „we want to become a member“ without knowing what we want to become a member *of*. That's for sure. That's why I'm saying that right now it will no longer be a one-sided benefit for Turkey. Europe is an aging society. Even Lithuania is. I was surprised: your population is diminishing around 100 000 people per year. For a country of 2,9 million it is a huge number. Whatever the reasons, it is an aging society. I think it needs new blood...I believe so.

V.I.: By the way, it's also related to my previous question, why Turkey applied for membership. A free labour market is an important part of the identity of this this organization. Is it all what Turkey sees in it or is there something more?

Z.S.: Of course there's something more. Right now we have a customs union with the EU. So we're already *in* the Market, apart from some goods – agriculture is not included. But you know – it's very frustrating to be half-way part of something. You're a part of the Customs Union, but you have no say in the customs policy making. For example, we're going to start a negotiation over a comprehensive free trade agreement with the U.S., but we have no say in the negotiation. Not only the U.S. case; Turkey does not have a say in any free trade agreements that the EU concludes with any country. This means that every single country with which the EU signs a free trade agreement, Turkey has to sign an individual free trade agreement with it just to make sure that it will not be put to a disadvantage. Because when the EU signs a free trade agreement with, let's say, India, Indian goods enter the EU market and from there can go into Turkey. But Turkish goods cannot go the same way to India. Because Turkey is not a member. So every time it's this process and it is going to be the same with the U.S. once the EU signs this agreement. In parallel, Turkey is also seeking to sign a free trade agreement with the U.S. So like I said, – it is very frustrating. The only reason why this [the Customs Union] was concluded is because it was seen as a step to full membership. But our European partners seem to have forgotten that there's this next stage to Turkish integration. I mean it's not supposed to stop at customs union. Turkey is actually the only candidate country to sign the Customs Union before membership. There were no other candidate countries that have signed the Customs Union before they became

members. And Turkey has been in a customs union with the EU since 1996. So that makes almost 20 years now. There are serious problems to this, the most serious one being the one I mentioned: the way Turkish economy is put to a disadvantage. Because some countries just don't want to sign with Turkey! So there should be the next stage after the Customs Union... And of course, it's not only an economic thing. If you think of it as a cake, the slices have become much smaller now; even more so since the economic crises. It is not that Turkey is going to join and huge funds are going to be allocated to Turkey. It's not like funds that Spain once received. It's not like the funds that Portugal gobbled up after 1986 when they became members. It's not about the money anymore. It's about the principle; about being part of what you are *de facto* already a part of, but what you are constantly denied. We are one of the largest contributors to the Common Security and Defence Policy missions of the EU, but again we have no say. So it's about all of these things. Of course, economically it will be a benefit for Turkey – that's unquestionable – but it will be a benefit to both sides now. And the concern that Europe will be flooded by Turkish people is unfounded, in my opinion. No-one wants to go to another country and become a second-class citizen.

5.

V.I.: My next question is also in a way related to the nature of the EU as an organization. While Turkey is trying to win the approval for its membership, it has to deal with a number of different interlocutors, as you said – the European Commission, the governments of the member-states, even the European Parliament. Which actors do you consider to be the most important? What role do you tend to assign to the Commission, and what role – to the governments of the member-states? who's opinion is more important if you want to be accepted as a member?

Z.S.: Well I think that anyone who says this isn't a political process is very wrong. I don't know if I am in a position to say that one is more important than the other, but of course it is up to the governments of the member states to say „Yes“ or „No“ to the enlargement. The Commission itself doesn't decide, the European Parliament doesn't decide. Their task is to form an opinion, to present this opinion, support it, or whatever. They have their tasks. But ultimately it's the governments of the member-states who say „Yes“ or „No“.

V.I.: By opinions, you mean the Opinions on the applicants and later the Progress reports that the Commission is preparing upon the request of the member states?

Z.S.: Exactly. So we have to work with the Commission as well.

V.I.: Would you say it is a successful practice? Every year you get a report on the situation in Turkey. Do you see it as impartial and objective?

Z.S.: Nothing is completely impartial. Everything has to do with politics.

V.I.: Even the Commission's work?

Z.S.: Of course...

V.I.: ...Although it is meant to be above politics..?

Z.S.: ...Do you think that the Commission, for example, Štefan Füle gets to write whatever he wants about Turkey? Don't you think that, when things are discussed, Southern Cypriots say „OK, but you haven't put this and that into the report. You haven't emphasized that Turkey hasn't fulfilled the requirements under the Additional Protocol“...and so on. I mean, it would be very naive of us to say „yes, the Commission is impartial“...I'm not saying they are partial either. I'm sure they are trying to be as impartial as possible. But by the very nature of the EU, everything is based on compromises. It has limitations with its 28 members. Every country has its own agenda, every country has its own priorities. You can't say Lithuania's priorities are the same as Portugal's. Portugal cares less about what is happening in Ukraine than Lithuania naturally does. And I'm sure Lithuania cares less about fishery in the Atlantic than Portugal. So everything is based on compromises. You give and take. So we're aware of how the things work in the EU. And I'm sure that the Progress reports are meant to be as impartial as possible, but I wouldn't say that they're fully impartial. But what do we – the Turkish government, Turkey – ask [of the EU]: the negotiations are supposed to be technical. They are technical negotiations that are supposed to prepare Turkey for membership. But we're not even permitted to open these and prepare ourselves for membership.

V.I.: So you basically acknowledge that you have some homework to do yourselves?

Z.S.: Of course!

V.I.: ...what you don't like is the political influence on this technical process, right?

Z.S.: Of course. Exactly. It's not even the political influence – it's highjacking of this process because of political issues. I mean Cyprus is blocking 6 chapters, the Council is saying that 8 chapters are blocked. France blocked 5 chapters, now they are down to 4 as we opened chapter 22. They say it is too related to membership. For God's sake! Of course it's related to membership! The whole point of these negotiations is to prepare for membership. Of course, at the very end, once everything is completed, the member countries will have a say. Isn't this why the French government introduced the referendum on enlargement? Just so they would have the final say because of Turkey. They will have this say anyway. But they're even preventing us from sitting at the table and negotiating. And this calls into question the sincerity of this organization, in my opinion. OK, you know there is homework to do, but your hands are being tied while putting the homework in front of you. Shutting you mouth, tying up your hands, they tell you that you're not doing your homework. This isn't how it works. And it is not very fair, and all this, of course, influences the public opinion in Turkey. So this is it. And I think this process is in need of a kick-start or restart. Something needs to be done. I think the EU side has to do this in order to motivate Turkey again. I mean we're ready. Lifting the blockages on chapters is problematic. For example, I think it was chapter 19 on Social security...if I'm not mistaken. One of the opening benchmarks is the right to strike for the government officials. This is an opening benchmark, if I'm not mistaken. I'm not an expert on this, but as far as I read...if my memory is not betraying me. But when you look at member countries, there are more countries where this is not allowed than where it is allowed. So it is not a benchmark for them. This is ridiculous. I'm sorry, but it is ridiculous. Just to go around this, we can commit to negotiating this. I know that Turkey has proposed something to start this negotiation...I guess that since this hasn't been opened, it wasn't accepted by the EU side...I am not sure of the current status of chapters right now. We wanted to open chapter 19 and also 17 – economic and

monetary policy. It was blocked by France. This blockage hasn't been lifted because even the EU is not sure what it's doing right now...So draw your own conclusions. For example, energy – blocked by Southern Cyprus. Turkey is one of the corridors for the EU; Turkey is the main component of the Southern gas corridor, and we can't even negotiate on this... But the most tragic thing, I think, is with chapters 23-24...With Montenegro these were made prerequisites in terms of negotiations; they have to be opened and closed before they can move on...

V.I.: So you see double standards when you compare your country with other candidates?

Z.S.: Of course. They don't allow Turkey to negotiate and see what it has to do. The whole point of negotiation is to put the *acquis* next to Turkish legislation and say „Turkey has to do this, Turkey has to do that“. And Turkey says „by this time, we can do this, and by that time, we can do that...This one is more difficult, that one's easier“...So we compare and see what needs to be done. But Turkey is not allowed to open these chapters. And on top of that, every day you see EU officials criticizing us on these issues. I really don't understand the logic behind this...

V.I.: ...Again, this is one of the points mentioned by your colleagues, that I interviewed...

Z.S.: ...Because we are ready. We're not saying „we're not negotiating – take it or leave it – this is who we are“. We *want* to negotiate, we *want* to see what needs to be done. We *want* to come and sit with the EU officials and talk to them about how to harmonize [our law with] the *acquis*. But even on these two fundamental chapters, which have been made a prerequisite in the case of Montenegro, Turkey is not allowed to negotiate. So we find it a bit hypocritical, to be honest... So, like I said, we need to give this a new impetus...

V.I.: A re-start...

Z.S.: ...Unless a restart means starting from the beginning. Then it is not what we want. But we definitely need to motivate the two sides. We are also hopeful about the renewed negotiations between the two Cypriot communities. This can also help the Turkish–EU relations...So I think you already got the broad view of what this process is all about.

V.I.: Sure. I hope I didn't take too much of your time.

Z.S.: No. It's OK. I was happy to help.

Priedas Nr. 8. Interviu tekstas.

Respondentē: Ms. K. Y. G., Senior Expert on EU Accession Policy at the Ministry for EU Affairs of the Republic of Turkey.

Vieta ir laiks: Ankara, 2013 gegužēs 13 d., 14.30-15.15 val.

Apklausejas: Vytautas Isoda.

1.

V.I.: How would you define Turkey to a non-Turkish person in geopolitical and geographic terms, in cultural terms, in historical terms? What adjectives would you use to describe it?

K.Y.G.: You mean only within the scope of its relations with Europe?...

V.I.: No, I mean in general – how would you define it as a country.

K.Y.G.: As a country, Turkey cannot be categorized as something – just one thing. Turkey is a combination of both: it has European values, but it has Middle Eastern and Asian values also. It's constructed by history. And Turkey is a huge country – composed of a very segmented society. The domestic politics is a bit different than anywhere else in the world. It is reflected in [Turkey's] foreign policy also. Can you be more specific with what you want to know?

2.

V.I.: The other questions will probably specify what I meant by this first question. So you mentioned that Turkey has – at least partially – a European identity; maybe it's mixed with other cultural influences, but it is a European country in some sense...

K.Y.G.: Yes.

V.I.: Personally, if you had to judge, what makes Turkey European? How does the Turkish government in terms of domestic as well as foreign policies express Turkey's European identity? What particular actions make it European, to put it simply?

K.Y.G.: I will use an expression of one of my friends, who was a senior manager at Adobe Inc. He said – so that is not my expression – but he said: „You cannot discuss the existence of God with an Arab, but you can discuss it with a Turk“. So you see: our image is something like this in the eyes of others. And I think it's partly true. Turkey is somewhere in between. We have European values. In fact, I don't like to use the term „European“. Be it democratization or human values – if you refer to Europeanization in that sense.

V.I.: So you would say they are not particularly European values and can be presented like universal human values?

K.Y.G.: Yes, humanitarian values. But that's my point of view. It's uneasy category. OK, I can use „Europeanization“, but you can understand it. So what can I say...Not so easily it may be said to be a European country. But there is the freedom of expression in Turkey. As a woman, I can walk the streets however I like it. Not in every part of Turkey, though. I cannot make much generalization about my country, as it's so complex. I can say and wear whatever I want but

some women in the Eastern part [of Turkey] cannot. So I cannot make a generalization. So here in Turkey there are the Middle Eastern values, but also the European values. It is segmented.

V.I.: I see.

K.Y.G.: What else can I say...Also the other human values. In the place where I'm from the discrimination is really at low level. People are friendly to each other despite their ethnic background. But somewhere else in Turkey, it can be different. But I'm against the views expressed in the progress reports on Turkey that there's a culture of intolerance towards the others in Turkey. I don't agree with that. It is not a culture of intolerance as such. There are individual cases, specific cases, but one finds them everywhere in other parts of the world.

V.I.: So the society is very diverse. But what about the government policies? There's the sole position of the government, and it's sticking to one or the other set of values. Would you say that the government is also expressing these – as you said – not necessarily European, but humanitarian values?

K.Y.G.: Yes. The government tries to support it. As a doctoral student, you probably already know a lot about Turkey...

V.I.: Well, certain facts.

K.Y.G.: Now Turkey is discussing many things – the Kurdish question, the use of languages other than Turkish in schools. Now there are Kurdish lessons everywhere at schools. And there are also Kurdish language lessons at universities also. People can express themselves in their own languages on the state channel. You know, things are changing. Before it was non-negotiable in Turkey. People could use among themselves any language, but there was no state channel for that. So things are changing. They strive to bring all the society together. They are trying to, but there can be political mistakes and successes. But at least they are trying to. So things are changing in Turkey.

V.I.: OK. And as you've worked in public service for quite a few years now, you have probably also dealt a lot with foreign officials. Would you say that Turkey is considered to be European among them, and what foreign feedback have you received?

K.Y.G.: Yes. Their opinion varies before and after they see Turkey. People are quite prejudiced about Turkey. Everyone may be prejudiced – even academicians. And they should be the most objective people in the world, I think. But even they can sometimes be subjective. But after they see Turkey, after they see a different picture in Turkey, their thinking changes. Before they usually envision Turkey as still a Middle Eastern country, which is limited in what it can do. In their heads they see this limitation in Turkey and sometimes can be very sceptical about Turkey.

3.

V.I.: If you had to speculate – because you haven't been working in the field of foreign affairs for so long – what would you say were the reasons, why Turkey applied for full membership in the European Communities in 1987?

K.Y.G.: In fact our relationship with the EU – and before that, the EEC – dates back to 1960s. It was a part of Turkey’s modernization efforts since the Republic was established in 1923. Since then the main goal of the Republic is modernization and Westernization. But Westernization is expressed in terms of modernization. So there is the equality between modernization and Westernization in Turkey. So Turkey tried to be a part of Western institutions. It’s now a member of NATO, Council of Europe, and is also trying to be a part of the European Union. So that’s one of the issues. The other issue is that Turkey applied for [EU] membership for economic reasons. But every country has economic issues in mind. I may engage in some history of enlargement: Denmark, Britain, Ireland, Sweden – for all the countries the primary issue was economic reasons. After that came the other issues, in fact.

V.I.: But at least *one* among those motives was the need to express its Western identity by membership not only in the European Communities, but also – as you mentioned – NATO and other Western institutions?

K.Y.G.: Yes.

V.I.: OK.

4.

V.I.: When we talk about the Turkish–EU relations, what do you usually mean by „the EU“? What EU actors are most important in the accession process – the European Commission or the governments of the member states on a separate basis?

K.Y.G.: Separately, the governments of the member states.

V.I.: So when Turkey wants to win the approval for its membership and create a favorable image for itself, it primarily needs to deal with the governments of the member states? – not the Commission?

K.Y.G.: Yes. We should. I don’t think that we are doing enough, but we should.

V.I.: So they are your target audience?

K.Y.G.: Yes. Because blockages come from the member states, not from the Commission. It’s just a technical organization. And it knows when things and the status quo is changing in Turkey. It really knows. But the member states are more subjective. And you cannot even distinguish the member states, but you can see the difference between the leaders. In fact, there is not even such thing as a French position, – there are the positions of Sarkozy, Chirac and Hollande.

V.I.: So when the leader changes...

K.Y.G.: ...when the leader changes, the position also changes. Because Turkey is used as an election campaign tool. That’s the thing.

V.I.: OK. Do you see any more actors as important, like the European Parliament? Is it eventually as important as the governments of the member states?

K.Y.G.: Unfortunately, the Union is still intergovernmental, I think; not a supranational entity.

V.I.: OK.

K.Y.G.: And there is also a deficit of democracy, in fact.

V.I.: Yes. Many would agree with you on that.

K.Y.G.: So the Parliament's view is not reflected much in intergovernmental negotiations. I'm not saying that the Parliament's view of Turkey is brilliant, but even if it was like that, it wouldn't be reflected.

V.I.: You mean it would't matter very much?

K.Y.G.: Yes.

V.I.: I see.

5.

V.I.: In its struggle to become an EU member, would you say that the Turkish government is modelling its actions – or its actions are based – on some particular example of another country – or a group of countries – that already joined the EU?

Is it comparing itself to some other country and pointing fingers?

K.Y.G.: I don't think so. Because Turkey is a unique case.

V.I.: A unique case?

K.Y.G.: Yes. Turkey is a unique case. Even if the government wanted to do that, they would't be able to find the right model for Turkey. Turkey is too big. It is composed of too many segments...OK, maybe I will touch upon this while answering the remaining questions. But there is no true model for Turkey in the European Union.

V.I.: OK.

6.

V.I.: In the accession process what would you say the candidate is obliged to do, or has a moral / legal duty to do, or a political responsibility, and what are the responsibilities on the part of the EU?

K.Y.G.: You mean to assume the obligations of membership?

V.I.: Yes. What are the responsibilities of the candidate, the way you understand this process?

K.Y.G.: In fact, the European Union since 1990s wanted to build a conditionality basis for enlargement policy. They successfully used this conditionality in the fifth enlargement. But in Turkey's case things are not going the same way. There are clear benchmarks for opening and closing the chapters. But we don't even know the benchmarks, because some countries blocked the opening. You know the process?

V.I.: Yes. Negotiating the 35 chapters of the acquis.

K.Y.G.: Yes. When the screening process is over, there is a screening report and after that a letter is sent to Turkey giving the benchmarks what we ought to do in order to meet them. But in Turkey's case, because of the blockages, that letter cannot be sent to Turkey. Turkey is always being criticised, but it doesn't know what is it all about.

V.I.: So you are comparing it to the situation with other countries, that get very clear benchmarks.

K.Y.G.: Turkey will also have clear benchmarks. But because of the blockages, the screening report is not sent. Because the Council takes decisions with unanimity. And because of a particular country's veto, they cannot decide on the position of the EU. So the letter cannot be sent to Turkey. That is why so many chapters cannot be opened.

V.I.: I see.

7.

V.I.: How would you personally evaluate the already established practice for the Commission to issue annual reports on the candidate's progress? Turkey is one of the candidates receiving these reports...

K.Y.G.: Yes. Since 1998.

V.I.: ...Yes, since 1998. In these reports it [the Commission] reviews the situation in the candidate country. It is also raising benchmarks and tasks for the candidate to fulfil till next year...

K.Y.G.: Yeah. Well, the benchmarks are not really part of the progress reports. As I said, they are formulated during the screening phase.

V.I.: ...Yes, but that happens only when the country starts the negotiation. Progress reports are issued even before that.

K.Y.G.: Yes. But before the beginning of the negotiation in 2005 there was no clear framework within which Turkey could be criticized. The criticism and the evaluation was based on the framework for the fifth enlargement countries, because they had already started negotiations. And before [these countries] started negotiations the framework was very blurred.

V.I.: OK. But if you had to give your personal opinion on the statements of the European Commission in these reports, would you say that it is impartial in its judgement?

K.Y.G.: It is impartial.

V.I.: I see. Would you say that these reports are generally a good exercise and helps both parties to reach their goals?

K.Y.G.: In fact, progress reports are composed of three sections: political criteria, economic criteria and the ability to assume the obligations of the membership. The technical part on the

ability to assume obligations of membership is written by different directorates of the Commission, and you can see that there is no coherence between the chapters. Experts are writing them, and you can understand which part is written by different one. Sometimes the wording of the report can be subjective – it depends on the person who is writing it. To make a generalization, the third part on the ability to assume the obligations is more favourable than the one on the political criteria. Because in the third part there are strict benchmarks, there is the framework – the EU acquis. You either assume it or not. It's clear and simple. But in political criteria part issues are more blurred, more subjective. And Turkey is criticized so much in that part on political criteria. In fact, there are also acquis chapters on the political criteria: chapter 23 on the judiciary and fundamental rights, and chapter 24 „Justice, freedom, and security“. The European Union criticizes Turkey to such an extent that the negotiations have not started. The negotiations can only start after the decision is made that Turkey complies with the political criteria. Then these negotiations will start. But every year it depends on Commission's view. The criticisms and declarations tend to change upon some individual events, specific cases. I don't understand this point.

V.I.: Well the accession negotiation officially started in 2005 – it's only certain chapters that are frozen indefinitely.

K.Y.G.: Yeah.

8.

V.I.: And would you say that the Commission has been more impartial and true to its words if you had to compare it with the governments of the member states?

K.Y.G.: Yes.

V.I.: OK.

K.Y.G.: Because the Commissioners are sworn to abandon all national allegiances. And although their cabinets and their directorates do not swear, they are less national. There are less national interests in the Commission. It is a technical institution. But among the nation states the rational choice still matters.

V.I.: I see.

9.

V.I.: Now, if you – as representing the Turkish side – had to be self-critical: what particular statements, events or policy measures, or maybe nothing in particular, but something in general would you consider as mistakes made by Turkey on the way to EU membership since 1987, or since 1964, if you want?

K.Y.G.: Can you swith off the recorder.

V.I.: Sure.

<...>

10.

V.I.: Logically, for the next question, can you point out to any particular cases when the EU did not meet Turkey's expectations? when Turkey was expecting some steps to be taken by the EU, but it didn't happen?

K.Y.G.: You know that in the accession negotiations Slovenia also blocked Croatia's negotiation on certain chapters. The other EU member states put pressure on Slovenia to remove those blockages. The same was not applied for Turkey. And it is a bit disappointing for Turkey. Turkey feels that there are no battalions in the Council on Turkey's side. Every candidate has certain battalions. It's the situation like this. Also the case between the Southern Cyprus and Turkey. According to the international agreements that were signed in 1960s, Cyprus couldn't be a part of an international organization, of which Britain, Greece and Turkey together are not; or Cyprus had to be allowed this by all these parties. In the case of the EU membership of Cyprus, Turkey's position was not taken into account. Turkey was appeased, if that is the right word: „once Cyprus becomes a member, every problem will be solved, be sure about it“. After, Cyprus – Southern Cyprus – became a member, it vetoed Turkey's membership. The situation is like that, and it's also a bit disappointing. It is not fair; the EU became a party in the conflict, it internalised the problem by taking Cyprus in. It was bad for the EU itself, and it was a disappointment for Turkey.

V.I.: Actually, you are not the first to mention this particular case – the Cyprus membership.

K.Y.G.: Because it's a very obvious case.

V.I.: OK. Any other...

K.Y.G.: ...And it was and is the most important case, because now Cyprus is blocking six chapters. And because of the recognition issue eight chapters are suspended and cannot be closed. You know the Addition protocol? That's why the negotiation process is at a stalemate now.

V.I.: But Cyprus wasn't the only country blocking the negotiation.

K.Y.G.: France. But as I mentioned before, it was the position of leaders in the case of France. It is not leaders' position in the case of Cyprus.

V.I.: OK.

11.

V.I.: Now I will ask the last question. The way you feel it, has there been a general increase or a decline of Turkey's aspiration, the very desire to become an EU member, over the last 20 years or so? Maybe Turkey will abandon this goal altogether?

K.Y.G.: You mean in terms of government goals or in terms of the society's views?

V.I.: Both. Also the society's views.

K.Y.G.: It differs. Our view and the society's view is totally different. The society thinks that the EU is not credible. We have very good economic development, the society is changing in Turkey, everything is changing. And they tell: „you see, they don't want us and we don't need them, so why are we still trying to become a member?“ And the support for EU membership is very low nowadays. Very very low. And I think the main reason behind this is the credibility problem. When one has a relationship since 1963, it's 50 years now. And still we are at the gate of the European Union. It's dissapointing, and it's honour-breaking. But the view of the government is totally different.

V.I.: The general policy goals of the government have not changed, you'd say? And they are not about to change? They still want to become a member?

K.Y.G.: No, they haven't. You see, it's a politicized decision to abandon EU membership, because it's a part of the Westernization and modernization idea. Can we switch off?

V.I.: Sure.

Priedas Nr. 9. Interviu tekstas.

Respondentas: Mr. K. G., Deputy Director General for EU Political Affairs at the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey.

Vieta ir laikas: Ankara, 2013 gegužės 8 d., 10.45-11.50 val.

Apklausejas: Vytautas Isoda.

1.

V.I.: If you had to define Turkey, let's say, to a foreign person, how would you define it in historical, in geographic and geopolitical, in cultural terms? What adjectives would you use?

K.G.: How would I define Turkey... Well, I would define it...let me think. As I mostly deal with the European Union issues, one of the points that I usually make is that Turkey is a member of the European family. This statement has historical roots, cultural roots, political roots, economic roots. And when you look at the contemporary situation, you see that Turkey is already a part of many European institutions; such as NATO, Council of Europe, OECD, OSCE, and so forth. But it is not a story limited to the last 50 or 100 years. It goes back long long into the history. In fact, the territory of Turkey is in the cradle of the West in general. On the other hand, Turkey is not only a European country. Turkey is in the Black Sea [region], Turkey is in the Caucasus, Turkey is in the Middle East, Turkey is in the Mediterranean [region]. So when you try to describe what Turkey is in general, it is in the middle of many things, including Europe.

V.I.: ..including Europe among them?

K.G.: ...including Europe among those things. Perhaps it will be beyond the limits of your question, but as I'm dealing with the European Union, one of the thing I tell to my colleagues from the EU: this is our value. We are connected to so many regions, so many cultures, so many areas that if we are to become a part of the European Union, we will bring this value to the EU. Of course, there are counterarguments as well. We are aware of that. But Turkey is a country in all those regions. Not only territorially, but also culturally, economically.

V.I.: So when you say that this is your value added, you mean that you're proud of this European heritage as much as the rest of your heritage?

K.G.: Exactly. In fact I am proud of the heritage of this country. Not only of its relationship and its links with the European Union, but its links with the Middle East, its links with the Mediterranean, its links with Central Asia even, if you consider the roots. So yes, I think this is something that we can offer to the European Union as well – as a positive input.

V.I.: OK. That's very interesting.

2.

V.I.: With your answer to my first question you already stepped over my second question. Could you specify, what makes Turkey European? How do the Turkish state officials – the government, for example – as well as Turkish people express their European identity? And

talking about the government, how do you think they express their „Europeaness“ in terms of policies?

K.G.: Let me put it this way: what I am telling you is partially my own views...

V.I.: Sure.

K.G.: ...Of course, there could be different approaches, as I said. Let's go a little bit further back into the history to the Ottoman Empire. The Ottoman Empire once had huge territories in Europe. And not for a short period of time. In fact, the Ottoman Empire once had a common border with Lithuania in 1500s. In fact, in the beginning of 15th century, when the Ottoman Empire was destroyed in Anatolia, Asia Minor, by the Huns...as far I know, it was Timur Lenk...the Ottoman Empire was situated only in Europe. So at that point it was a European state. But I think one has to go even further. Look at the territory of Turkey, which is, as I said, in the cradle of the West. What I mean is that we do not disown the history of this territory, as we have our roots in central Asia and the Middle East also. If you consider the origins of this territory, you will find Greeks, of course. Not only Greeks, but other civilizations, like Hettites, Lydians, Lycians...I'm going backwards too much, I know. What I'm saying is, for example, when you speak about philosophy and who created the fundamentals of present philosophy, Thales is mentioned; Thales from Miletus in Anatolia. Herodotus, who is told to be the originator of history, is also from Turkey, from Halicarnassus. They may have the Ionian Greek origins, but it's this territory, this land. And when you look at Christianity – St. Paul, the first churches, and so forth – they're all here; not only in Anatolia, but also in Syria. So there is a big, a huge heritage that we have in this country. And we own this heritage as well; not only the Ottoman heritage, not only the Seljuq heritage, but all this heritage. This is us. That is how I explain our links to Europe, if I may say so. And talking about today, we say that „Europe“ is values, meaning democracy, human rights, the rule of law. *We are* attached to these values. There might be things which are not going well for us. There might be things that we still need to do. But we are doing them step by step. Recently, for example, in the political reform process we had the fourth judicial reform package. There could be also the fifth and the sixth. Now there is an ongoing work on a new constitution which will change things...

V.I.: There were already amendments made to the Constitution in 2010, I recall...

K.G.: Yes, there were already amendments made. But, of course, they were not sufficient. They did not meet all the expectations of the society. Again, we face difficulties. But this is an open discussion. Of course, it will be discussed, there will be criticism. But in the end, there is a clear aim to finalize a new constitution, hopefully, with a support of most of the society at least. Because that's what Turkey needs. So in a nutshell, history, culture, such values like democracy, human rights and the rule of law are all what connects us with the European Union, with Europe. I could also tell you a few things about our link to the European Union. But at this point let me just say that we signed an association agreement in 1963 and it is already for 50 years that we have a relationship with the European Union.

V.I.: Does this relationship also express your European identity?

K.G.: Exactly. We see it so natural that we have this relationship. Because we already have a relationship with and presence in so many European institutions. So it is natural that we are in the European Union. But there are, of course, requirements to being there.

3.

V.I.: I don't know for how long exactly you've been working in the field of Turkish foreign policy...

K.G.: Since 1989.

V.I.: ...OK, so you can give your version when answering this question. Why, you would say, Turkey applied for full membership in the European Community in 1987? What was the underlining motive behind this?

K.G.: In our relationship with the European Union we had quite a number of ups and downs. There were periods of times when our politicians were very hesitant about the way forward with the European Union. But when you look at the general direction, it was always for European Union membership. In fact, when we signed this association agreement with the European Union in 1963, article 28 of that association agreement clearly mentioned the possibility of Turkey becoming a member at some point. So there was the perspective for Turkey to become a European Union member. Of course, at that time it was not the European Union, but the EEC. That's the starting point. Since we had this association agreement in 1963 till 1987 a long time has passed. So I think it was about time to apply for European Union membership. Even after that period our candidate status was accepted by the European Union in 1999 only. So even that took more than 10 years to agree on.

V.I.: So in a nutshell, you are saying that in 1987 you were following the path taken earlier?

K.G.: Exactly. It was a very natural step. Of course, now, looking back on this – again, that is my personal view – we should have submitted that application even before 1987. We should have done it in 1979 / 1980. But you know that we had a problematic period there. We had a military coup that also complicated the situation. And during that period we also had difficulties in our relationship with the European Union. Some aspects were even suspended. Not the entire relationship, but some aspects were even suspended by the European Union at that time.

4.

V.I.: When you talk about the Turkish–EU relations what do you usually mean by „the EU“? „The EU“ is represented by the member states, but also by EU level institutions, like the European Parliament and the Commission. So, in the accession process, what roles do you tend to assign to the Commission and the member states' governments? Would you say that Turkey is primarily trying to impress and create a favourable image of itself in dealing with the European Commission or in dealing with member states' governments separately?

K.G.: The fact is that my responsibility is mainly European Union institutions; mainly the Council and the Commission, of course. Also the Parliament. Yes, these are the institutions that we wish to impress, of course. But when we speak about the Council, of course, we speak about each and every member state. So bilaterally the EU membership and the steps that could be

taken in this direction are always on our agenda. When we speak with any EU country, including Lithuania, we tend to raise this issue and we seek their support. So our bilateral relations are part of this effort. On the other hand, when it comes to accession, the Commission is our primary interlocutor. Because they are the ones that prepare advise and suggestions on the steps that could be taken. It is quite likely that soon chapter 22 on regional policy will be opened during the Irish presidency. In fact, we look forward to the Lithuanian presidency as well, because at some point during the Lithuanian presidency perhaps some other chapters may be opened. That would be very very good. Of course, it also has to do with the French position. Our relationship with the European Union, in fact, also affects our bilateral relations. For example, France blocked five chapters under Sarkozy's administration. And the reason why they did so was that mainly they didn't like the idea of Turkey becoming a European Union member. There are some other issues with France, of course, but this immediately affected our bilateral relations in a negative way. Now we are telling to the French that we should get rid of this stumbling block in our bilateral relations. It is really unnecessary. This process has to move forward. At some point, of course, a political decision will be required. Each and every nation will make up its mind, including France, of course. Perhaps they will have a referendum – it's their choice. They will decide. But at least this technical process should move forward. The European Parliament is an important institution, of course. After the Lisbon treaty, as we know, its power increased. Not only on budgetary issues; the co-decision aspect is also there and its power continues to grow. So in the case of EU's relations with Turkey as well as our accession process, of course, the European Parliament has a say. We have some convincing to do there. And the Council, of course, is an important body. And bilaterally we're trying to impress that body as well. So when we speak about our relationship with the European Union, we have a number of interlocutors. I think we're trying to work on them equally.

V.I.: Equally?

K.G.: Yes.

V.I.: OK. It is interesting, actually: so in bilateral relations with the EU member states Turkey's EU accession – which is only one of the questions on the agenda – sometimes becomes an obstacle towards developing other issues?

K.G.: Yes. And you can think vice versa as well. If things go wrong in our bilateral relations, of course, it can also impact our relationship with the European Union. That happens. Of course, we have a different approach to the issue of Cyprus and the Greek Cypriot presence in the European Union. Although politically we tend to separate these two issues. If we're going to move on towards a comprehensive settlement, we should work on it. It is, in fact, the people on the island who will find the solution to this problem in general, but with the support of other actors inevitably. It is one of the issues that are raised in our contacts with the European Union; Cyprus is always mentioned. Of course, anything that happens in this area, will have an impact on our relationship with the EU in general.

5.

V.I.: In its struggle towards the EU membership, would you say that the Turkish government is modelling its actions – or its actions are based – on some particular example of other countries that successfully joined the EU in the past? Is Turkey learning from someone?

If you can see an example for Turkey, why do you consider it an example? Would you say that it is a similar country?

K.G.: Let me say this first: when we look at our relationship with the European Union – that also includes our publics – we tend to focus on the accession process. Of course, it is an important aspect of this relationship, but [our relationship] is not limited to the accession process. Even if we did not have an accession process, we would still have a relationship with the European Union and its institutions. It is already our neighbour. And in fact, in the last 50 years we have developed a very deep-rooted and multifaceted relationship with this international entity. It is in the security field, it's in the foreign policy field, we have a customs union...the customs union is a step towards membership, but it's not only that. It is an economic mechanism that we have established with the European Union. We also participate in European Union programmes, projects – some related to the accession process – on many many issues – from health to education, and so forth. So there is a whole lot of areas in which we are engaged with the European Union.

And now, going to your question about accession...examples? I don't think I can speak of any particular examples...

V.I.: Maybe not examples, but cases of other countries joining the EU that you constantly point out to the EU, that you compare to yours.

K.G.: Let me explain it like this...I will tell you, but before I do, perhaps it is worth to clarify this: we follow what's going on with regards to the accession process of other countries. We not only look at previous examples, but there are also ongoing processes. For example – perhaps not very comparable – there is an accession process with Iceland. We look at what's going on in Iceland, just as an example. Now, I told you that France blocked a number of chapters. One of them is about economic and monetary policy. At one point they said: well, this is a very topical issue, of course; the European Union is going to change, now there's the economic crises, and so forth...and at this stage, perhaps, it's not a good idea to start negotiation on this chapter. But! – interestingly enough – at about the same time the European Union opened negotiation with Iceland on that chapter. And we immediately told our counterparts in the European Union: „we don't know whether you're aware – you are telling this to us, but on the other hand, you have opened the chapter with Iceland“...

V.I.: You mean a little bit of double standards?

K.G.: Yes. It happens. This is just an example. But, as I've told you, we have 50 years of experience with the European Union. We should be proud of it. Perhaps, from one point of view, it shows that there is an established relationship. On the other hand, perhaps, it could lead to some disappointment. Because for 50 years there is this aim, and we have not yet reached it. And we are still far away from that aim. You asked whether we compare us with other countries or not; of course, since we established an association agreement, there have been I don't know how many enlargement waves: 1973, 1981, 1986...And in the meantime Germany unified...then 2004, 2007, and so forth. It grew. When we signed our association agreement, the European

Union had 6 members. Now it has 27 and it will have 28 soon; perhaps 29 in two years time. So do we compare them? Yeah. We look at what's going on in the European Union. And we see not only this growth, enlargement, but also the change in institutions, the change in the *acquis*. Of course, it affects us. Although we are not a part of the European Union, we are very much connected to this institution. Whatever happens there, whatever decisions are taken there, it affects us, it has a consequence in Turkey. So we compare it in this context. But as I said, we do not look up to a particular country, saying that this is a good example or this is a bad example; we know our homework, especially with regards to the *acquis*. Of course, we have to align ours to the European Union *acquis* 100 per cent, when we are a European Union member. That's our homework. But there are also political aspects, political obstacles, unfortunately. I'm sure you already know: 18 chapters are blocked. If we open one, it will drop to 17. There are only three chapters that we can negotiate right now: about public procurement, competition and social policy. There are some difficulties in those areas – related to workers rights, rights of civil servants and so forth; state support to certain sectors, and so on...So these are the difficulties. 17 at least are blocked right now. Most of them are related to Cyprus, of course.

V.I.: Because Cyprus is the country which blocked them, right?

K.G.: Yes.

6.

V.I.: Interestingly, you already mentioned the word „homework“. In the accession process – in general, not only the Turkish case – what would you say are the responsibilities, moral or legal duties of the candidate country, and what are the duties or moral responsibilities of the EU? – at certain points of this process.

And joining this with my next question, can you point out any cases in Turkish–EU relations when the EU did not live up to your expectations, to the responsibilities you deem it had?

K.G.: Now, on the aspect of obligations...We have obligations. The European Union is based on the rule of law. There are treaties, there are regulations, and so on. We have to adopt them, we have to implement them. And these treaties and regulations are all based on the idea of democracy, human rights and the rule of law. We have to act accordingly to carry forward this relationship with the European Union; and, if possible, to crown this relationship with membership at certain point. So these are our obligations. We have to do it. As for the European Union side, it has a very important commitment: when the European Union gave Turkey the candidate status by a decision of all member states, and when our negotiations with the European Union started– again by a common decision of all European Union members – this constituted the most important commitment of the European Union. This is what the EU decided and it is committed to the European Union membership of Turkey. So this is the major commitment.

V.I.: I agree that this *does* constitute a commitment for the future. But would you say that in the past – even prior 1999, when Turkey became an official candidate – there were cases when you expected the EU to act differently?

K.G.: Well, there are two issues which immediately come to mind – the major issues perhaps. One of them concerns Cyprus. You probably know there was the Annan Plan, which provided

for a comprehensive solution in the island. It was presented to a referendum; in the North it was accepted and in the South it was rejected. And even despite that the Greek Cypriots were accepted in the European Union. And it is not only that. In fact, when those discussions were taking place, the EU adopted a decision to end the isolation of the Turkish Cypriot side. In fact, there were some regulations, like the direct trade regulation, green line regulation, financial cooperation regulation. Financial cooperation and the green line regulation were partly implemented – there are still problems with them, but they were implemented. However, the important one – which provides for direct trade between the Turkish Cypriots and the European Union countries – was not adopted. In fact, people tend to forget that. So there was a commitment made by the European Union to end the isolation of the Turkish Cypriots in the island, but I'm afraid they did not do that. So this is one thing which comes to my mind.

V.I.: You were expecting that this issue would be resolved before Cyprus is accepted to the EU?

K.G.: It was a particular commitment made by the EU. In fact, I think that by accepting the Annan Plan the Turkish Cypriots already made a major step forward in solving this problem. But I don't think it was properly and sufficiently responded to by the EU. So this is one thing. The other think – it's not something that we mention very often – is about security and defence matters. I know this aspect because I worked on this area for a while at the beginning of 2000s. It has NATO aspects as well. We had expectations and we asked for our involvement in the European Security and Defence Policy as much as possible – initially on an equal footing based on our Western European Union experience. But at the end of the day we agreed on...well we had an agreement with the European Union which was not very satisfactory. But it was a compromise. But even that is not properly implemented. So the European Union is excessively inclined not to involve third countries – although I would not put Turkey into the category of third countries – in its internal dealings. In our case, we have a special relationship with the European Union, and the EU could have been more forthcoming by allowing our involvement in certain areas, and in the decision-making process as well. This is perhaps too much to ask for in certain European Union circles but it would really facilitate our work with the European Union, and it would, of course, further link Turkey to the European Union. I think it is important and it would serve the interests of both sides, not only Turkey but also European Union...

7.

V.I.: ...And from your experience, would you say it was the Commission who has generally been more true to its words and more responsive towards your expectations? or was it the member states?

K.G.: Well, this is...The Commission – I'm not saying that it is entirely closed to political influence – but they are mainly bureaucrats; they are doing their paperwork, preparing suggestions, and so forth. And they are actively involved in such work as the preparation of our progress report each year, which is an important aspect I believe, an important tool for Turkey and the European Union to follow up with this process. So I do not really wish to criticize anyone in the European Commission, frankly speaking. On the other hand, when it comes to certain EU member states, of course, there are differences in approaches...

V.I.: ...You see more inconsistencies in their actions?

K.G.: Yes, well, when you look at the European Union position – of course, you know the general position. But when it comes to each and every country, of course, some are more inclined to support our [accession] process, some less; some might even be against this process given the circumstances – like the Greek Cypriots. So there are different levels of support. This may be off the record – no, no, you don't have to turn it off – but, of course, one could sometimes question the sincerity of some European Union countries, even their expressions of support for Turkish membership.

V.I.: I think this answer will suffice.

8.

V.I.: Now, after being critical of the EU – the Commission and the member states – could you try to be self-critical: what would you deem as mistakes made by Turkey during its accession process? – if you had to reflect back on this long history of 50 years, can you point out any mistakes in any sense of the word „mistake“ – like relying on a wrong strategy, or making inadequate moves?

K.G.: This is utterly my personal view, personal reflection.

V.I.: Sure.

K.G.: I would very much appreciate if you don't refer to my name, if you use it in your work. Yes, I think the major mistake we made was that, I think, we were not determined enough from time to time to work on European Union membership. As I said, there were ups and downs. We were sometimes disappointed by certain steps made by the European Union, sometimes there were consequences related to internal development, such as the military coup at a certain point, and there were some other aspects as well. And there were shortcomings obviously, especially in the area of human rights, perhaps. And economy-wise we were not doing so well previously – now it's getting better and better, hopefully that will continue. So the major wrong that we did was not being determined.

V.I.: So it was not a particular statement or some particular event that happened but a general lack of determination?

K.G.: Yes. We should have been determined all the way through. There were ups and downs, and hesitations, instead. If we had been determined enough, I think we would be in a better situation than we are right now in terms of our accession process.

V.I.: OK.

9.

V.I.: How would you personally evaluate the already established practice for the Commission to issue annual reports on the candidate's progress and the fact that it is unilaterally raising benchmarks – in other words, tasks – for the candidate to fulfil?

You can cast your assessment on any basis: is it reasonable? is it fair? is the Commission being impartial in its judgement? is it effective in terms of both sides reaching their goals? should it continue this way?

K.G.: I believe the progress reports are a very important tool...

V.I.: ...is it functioning?

K.G.: Yes. But it has to be used fairly. And it has to be used as effectively as possible. It has to be made effective. What I'm trying to say here is that we have a tool there. In fact, one could easily describe this tool as an assessment by an institution on what you have to do in your country, which is free of charge, by the way. I mean you ask for such reports from companies and pay enormous amounts of money, and this is free of charge. But that does not mean that we accept all the elements in those reports. The major problem is that on each and every negotiation chapter, and on political reforms, and economy, people and the state they evaluate us; the problem is that, as I said, 17 chapters are blocked. Let me give you an example. Two of those chapters – 23 and 24 – are directly related to our political reform process. They are blocked by the Greek Cypriots. We have a blocked chapter, which we are unable to negotiate, we have not formally received the opening benchmarks, and even in those circumstances the Commission sees it natural – which I question very much – to advise, to make statements regarding this area. So in some sense, if the European Union is blocking two chapters related to political reform, at least the Commission, I think, should not be in the position to express views on this area. But they see it as their right to express their opinion. And not only on this. In Energy sector we have the same problem; Foreign and security policy – also blocked. This is ridiculous. This is a huge paradox. Because this is an area where we cooperate with the European Union very much. We're in a constant touch with the European Union on all major international issues: Arab Spring, Syria, Iranian nuclear programme, Western Balkans, Afghanistan, Pakistan, such global issues as climate change. Yet it is blocked. And although it is blocked the Commission judges Turkey on what we do and don't do. It is a huge paradox, to say the least. So I think this is the major problem with progress reports. And in the progress reports themselves, there are sometimes suggestions and allegations which we find not so correct. Especially on Cyprus, it is, of course, the voice of the master. The Commission reports and what's expressed there indicate that the European Union *is* a party in the Cyprus conflict...

V.I.: Although the Commission is supposed to be impartial.

K.G.: Well, they cannot be. Because at the end of the day, they are also open to political influences. Before a progress report is submitted to us, it passes through the prism of member states. So that is one major thing. There are also some things about the political reform process as well.

But I'm not saying that there are no positive elements in the progress reports. There are some major findings in the Commission reports such as Turkey's input in the area of foreign policy and international security, the dynamic economy it has, and the efforts it made to align [its laws] with the European Union acquis. So there is constant progress on many aspects. The work is still ongoing in the aligned areas as well. It is important that we make utmost use of this important tool. And in order to do so, I think the elements that we lack right now should be properly addressed.

V.I.: OK.

10.

V.I. Can you give your personal explanation: first of all, would you say there has been a general increase or a decline of Turkey's aspiration to become an EU member at all over the last 20 years? how would you explain it?

K.G.: When we look at the public opinion polls in the countries of the European Union, there is a very clear lack of faith in European Union institutions. Obviously it is related to the crisis. As far as I can see, a number of other reasons are mentioned by those who follow these issues in the European Union. So there is this lack of faith in European Union countries. And in Turkey, yes, there is a decrease. But I think there is an internal nuance: although generally people in Turkey may wish that Turkey becomes a European Union member, many people believe it is impossible for the nearest future altogether. According to the latest public opinion poll, the belief that Turkey will become an EU member has dropped to 40%. This is an important figure. It does not mean that the support for the European Union membership is below 50%. There's a certain ongoing dynamics. I think it is also felt inside the European Union. That is, the crisis erodes the good image of the European Union in general. Not only regionally, but also globally. Although it may not be correct; the European Union economically is still a very strong entity, producing a quarter of world's GDP. Together with the U.S., I think it is more or less a half of the GDP produced in the world. So perhaps the loss of image is not entirely in line with reality. But it is losing its image. And in Turkey, I think, this impact is also seen. People started to say things like „well, you see the situation in Europe. Why should we enter such a Union?“. It's a fair question, I think. But I think one should expect that at some point the European Union will be able to overcome this crisis. In what way, we don't know. And the European Union will continue to be a source of stability, peace and prosperity. So I think, when we tell the European countries that they should be visionary and take Turkey in, we ourselves should be visionary and far-sighted. There is a strong likelihood that the European Union will come out of this crisis stronger.

V.I.: And it would be unwise to focus on short term goals and not to join it?

K.G.: Exactly.

V.I.: OK, thank you. It was a very interesting conversation.

Vytautas ISODA

**EUROPOS SAJUNGOS ŠVELNIOSIOS GALIOS ŠALTINIAI
IR RAIŠKA PLĖTROS PROCESĖ**

Daktaro disertacija

Išleido ir spausdino – Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos Leidybos skyrius
(S. Daukanto g. 27, LT-44249 Kaunas)

Užsakymo Nr. K15-057. Tiražas 15 egz. 2015 05 15.

Nemokamai.